UNIVERSITY OF B.C. LIBRARY
3 9424 05079 169 5

STORAGE ITEM
PROCESSING-ONE
Lp3 P06A
U.B.C. LIBRARY

THE LIBRARY

THE UNIVERSITY OF
BRITISH COLUMBIA

Gift of

H. R. MacMillan

Gf. 159

XXVII КЊИГА ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ XXVII

ПОМЕНИК

ЗНАМЕНИТИХ ЉУДИ У СРПСКОГ НАРОДА

НОВИЈЕГА ДОБА

НАПИСАО

М. Ђ. Милићевић

У БЕОГРАДУ

У СРПСКОЈ КРАЉЕВСКОЈ ШТАМПАРИЈИ

1888

ЦЕНА 2 ДИНАРА СВАКОЈ СВЕСЦИ

Право прештампавања и прерађивања писац је задржао за себе.

ГРОБНИМ КАМЕНОВИМА

Питао сам старе паметаре за знамените људе из њихова доба, па сам од њих често добијао одговоре непуне, нејасне, и, некад, толико супротне да, по самим тим одговорима, не бих могао саставити ни најблеђе слике покојника ког сам тражио;

Прелиставао сам записе сувременика, не бих ли нашао штогод о заслужним нашим сународницима, па и ту нисам био много боље среће; јер је таких записа врло мален број, а и од тога малешнога броја, у тешке дане наше, пропало је много;

Обраћао сам се потомцима да ми јаве што се зна у породицама о заслужним прецима, па сам од њих, некад, примао; одговоре: да унуци *„баш ништа не знају о дедима својим“*, ма да су деди били *војводе*, а унуци су *шуковници*;

Молио сам наследнике за ближе извештаје о онима о чијој тековини можда и данас живе, па ми и они, с великих својих послова, нису имали кад дати тражених обавештења.

Најпосле, упутио сам се ка гробовима, и почео сам куцкати и од маховине и наноса чистити њихове плоче, крстове, и друге покојничке белеге. Душа ваља, и тамо сам сретао протојереје који крстове заслужних покојника чупају, божем, да прошире простор око цркве; виђао сам потомке који плоче својих предака остављају дунђерима

да их лупају и новој звонари у темеље бацају; налазио сам школоване унуке који на туђем гробљу жале да расплачу, а својих дедова и стричева споменике малодушно крећу, остављајући гробове шуте, само за то што су записи на њима за неке данашње очи оштри; а видео сам доста гробних крстова и у портане ограде узиданих, за прагове поваљених, и за подножнике јахачима усађених: па ипак су ми студене гробне стене често казале више него многа наследничка уста!

Каменови гробни! Захваљујући вашим записима, наши ће потомци знати где местимице почивају кости *Кнеза Паланије*, *Илије Бирчанина*, *Милоша Поцерца*, *Проте Смиљаника*, *Попа Ранка из Рудоваца*, *Игумана Хаџи-Атанасија*, и толиких других.

За то ја овај *Поменик* и намењујем вама, ледене гробне стене! Намењујем га оном похвалном обичају наших старих, по којему је челично длето у студени камен укресало толике светле историске истине!

О, нека би се тај красни обичај одржао дуго; и нека би дао Бог да то животворно длето, и од сада, има кога, и има рашта, укресавати у тако верне чуваре историских истина!...

М. Ђ. Милићевић

ПРЕДГОВОР

Незнано — непитано; знано — вољено.

Једне ноћи снио сам сан необичан, какав нисам снио никад дотле ,а, даће Бог, да га не сним никад ни потле!

Тај сам сан записао још оне исте ноћи. И овде ћу га испричати за то што он. у неку руку, показује како је постала ова књига.

Сним ја као да идем озго од Теразија к Стамбол-Капији. О, Боже сачувај, како ружан, како страшан, бејаше Београд у онај мах! Од онога варошкога шанца, коме се сад слабо траг зна, па горе к Теразијама, и овамо к Палилули, нема нигде ни кућерка; већ је свуда израсла травуљина с човечијега боја у висину. Кроз ту травуљину вијугају се два три узана коловоза, којима овде онде, прође по неки сељак, дроњав, чупав, често гологлав, опасан ликом, а у лицу блед и учмао. као да тек трећи дан једе хлеба, страшљиво гонећи дрва на колима, која вуку два обично сићушна, буцуљаста вочића!..

Поред мене, не знам откуд. ни како, обрете се некакав духовник. То бејаше човек висока раста, сува лица, дуге проседе браде, пуних седих бркова, црних обрва, светлих очију а права носа: по оку и лику са свим војник, а по мантији — смерни духовник!

— Хајдемо напред! рече он мени неким старешинским гласом, и ја га послушах.

Прибосмо к Стамбол-Капији, а ту имамо шта и видети: Од моста пред капијом побијена су два реда растових кочева: један ред иде доле к Палилули, а други — горе к Теразијама. На те кочеве набијени су живи људи. Неки од

тих јадника већ су издахнули, а неки још крче и стењу у мукама; оздо им пси, још живима, одгризају стопала од ногу. Двојица беху свештеници. Мостом из Стамбол-Капије, одонуд из вароши, удари Газда Никола Луњевица. Један од оне двојице попова јекну:

— Кап воде! да си по Богу брат!

— Брате слатки! одговори Луњевица, не устављајући се, и не погледајући у мученика: — две главе да имам, не бих ти је смео додати, колике ме очи гледе!.. Па оде некуд горе к Теразијама....

Видевши ту страхоту, ја се препадох и, не смејући даље, стадох.

— Хајде! Хајде! рече духовник: — има још да се види!

Пођосмо к вароши.

У Стамбол-Капију уводи дрвени мост, испод ког се је ујезерила велика баруштина, покривена жабокреком; на капији стражу чувају Турци сејмени; а у сводовима, у капији, на гвозденим кукама, штрче неколике људске главе!...

Изишавши из капије, уђосмо у неке криве, уске, и тесне улице; куће су, с обе стране, малене, јадне, црне, обрнуте леђима к улици; овде онде види се и по који дућан с ћепенком, а купаца нигде ни једнога: тишина је као да је по ноћи, а не пола дана! Где је сад пијаца, ту је велико гробље; по њему пасу неколике краве, двоје троје кљусади, и два магарца под самарима!...

Наиђосмо на Калемегдан: лево од нашега пута пасу пашине камиле, и вулају се чопори паса, а десно, онамо к Дунаву, играју се несташни Турићи који, чим опазише нас двојицу, осуше на нас каменице, да се једва заклонисмо ушавши у прву градску капију.

И у сводовима градских капија, о гвозденим кукама, висе људске главе, неке давнашње, а неке тек осечене; а и по бедемима, овде онде, виде се главе, набијене на коље, као лубенице или бундеве!

Пред пашиним конаком, на високу шиљку, зија глава војводе Станоја Главаша. Према њој, на неколико корака, смерно стоји руднички Кнез Милош Обреновић, с чалмом

око главе: скрстио руке, поникао лицем, па само гледа преда се.

Бесне делије, пролазећи поред њега, нешто га задевају, а он тек слеже раменима и, понекад, погледа на Авалу дубоко уздахнувши.

— Духовниче! рекох ја: — мени је врло тешко: ноге клецају пода мном; ако можеш, изведи ме одавде, молим ти се!

— Не бој се! прозбори он кроза зубе...

И, у тренут ока, ми се нађосмо у порти београдске цркве; а она, сирота, ниска, мрачна, чађава, уваљена у рупу; без звона да се огласи, без крста да се распозна: права магаза!...

Од цркве пођосмо кроз ваjну српску варош. С обе стране улице малене су чатрље, с вратанцима тако ниским да се и најнижи човек мора сагињати кад у њих улази. И те су куће све затворене, све су пусте: нигде живе душе! У један мах, за нама, зачу се некакав тутањ; ми се склонисмо: ето удари из града чета делија, идући у поље на џилитање. Коњи товни, а Турци осиони, па већ не знају шта раде од беса: гађају из пиштоља у куће, потежу се џилитима у ћепенке; двоје слушчади, што иђаху с воде, и не имађаху куд склонити се, разгазише коњма, а једнога старца, који се из своје џџере помоли на улицу, примлатише џилитима, и одоше, смејући се!..

— Ама по Богу духовниче, је ли ово одиста Београд, или је неко друго место?

— То је глава Србији; то је крвави град Београд; одговори ми он, и само затресе главом...

Док би човек ударио длан о длан, ми се нађосмо на неком другом месту: као да бејасмо негде у Шумадији, али, где местимице, не бих умео казати. Тамо нађосмо друге слике и прилике:

Пу̀тови су сви узани, кањави, кривудави; села̂ готово и нема, већ сама селишта и збегови. По збеговима јадне сељачке куће све су на колима, као у чергара; ватре се ложе под отвореним небом, те се меси хлеб, и кува оно

чемерно јело: ту се љуљају колевке, ту чаме немоћни старци, ту умиру болесници. Људи су сви дроњави, црни, с главама чупавим, или подбријаним; жене су све ружне, а деца, пупава, гола, и боса, вију се око матера и пиште иштући хлеба. Једна мајка наставила на ватру котлић кукуруза, да захрани децу па, да би мање плакала, забавља их овом песмицом:

Гори, гори ватрице,
Кључај, кључај водице,
Кувај брже кукурузе,
Да се деца развеселе!

Овом песмом она, за часак, утеши децу па се, доцније, зачује још јача вриска.

— Где смо ово сада, духовниче? упитах ја свога вођа.

— Сад смо у Шумадији, у средини Србије; и како је то што гледаш ту, тако ти је од Дунава до Сињега Мора; тако ти је свуда где живе Срби!

— По Богу, духовниче, за што је то тако?

Старац слеже раменима, па онда рече:

— Самовоља... бесуђе... безакоње... опусти земљу, отера народ у гурбете...

— Има ли гдегод бољег живота нашему народу?

— Има живота *другојачијега*, одговори старац развлачећи речи: — али не знам колико је и он бољи?....

Опет, у тренут ока, нађосмо се у неком другом, мени незнаном крају, у месту са свим другојачијем: бесмо ли код какве цркве, или код манастира, или у некаквој школи — не умем казати. На скупу бејаше доста људи, који беху одевенији од Шумадинаца, и одело им беше другојачијега кроја; главе им не беху подбријане, али у многих беху обријани брци: сви беху гологлави; сви сеђаху, само један гласно читаше:

«*Дражајша јуносте Сериска*, викаше он: — *се предлагају тебје* ***Златнују Књижицу***, *содержашчују должности человјека граждански и христијански. Слиши убо:*

«Невјежество и заблужденије јесу зла душе в призренији разума: пороци и безпоредачне страсти, јесу зла душе в призренји воље: и сија зла треба отклањати со сваким усиловенијем[1] . . . .

— Где смо ово сада, духовниче? упитах ја вођа.

— Сад смо у земљи где нема Турака, али где има мрака, и других великих невоља . . .

— Како је овде нашему народу?

— Као *туђину* у кући *туђој!*

— За што онај човек онако заноси читајући?

— За то што мисли да онако треба.

Рекавши то, старац се окрете од мене.

Ја погледах, и гле!

Са свим други свет пуче пред очима мојима! Ох, како сад бејаше лепо погледати на све стране! Ја и мој вођ као путујемо к Београду. Путови сви насути, прави, широки; путника свуд много; путне гостионице велике, чисте, лепе; села честа, голема; куће по селима беле, лепе; народ одевен, весео; земља обрађена; школе као дворови, а цркве се сијају и виде из далека.

Прибосмо к Београду. На Врачару се вежба војска српска. Београд се пружио побиљем једне велике косе; красним кућама испунивши све бокове коси, спустио се је чак на обале две велике реке; на Краљевском двору вије се застава с белим Душановим орлом, а на цркви злаћени крст већ собом пара облаке. По улицама, по дућанима, гостионицама, врн народ: трчи се, ради се, продаје се, купује се . . .

Где је била она страшна Стамбол-Капија, сада је красни двор за поуку у игри и забави, а према њему је споменик сину Милошевом!

На пијаци, место турског гробља и травуљине, дигао се је двор као и краљевски.

[1] *Павла Соларића*, штампана у Млецима. 1813, стр. 1. и 14

— Овде је школа за младиће и за старце, рече ми духовник: — ко је жудан знања, улази у ову кућу, и подмирује се, као жедан водом на точку!

При отворену прозору, послушасмо наставниково предавање: бејаше милина чути лепоту српског језика, и разговетност онога што наставник казиваше.

На Калемегдану дигао се гај, лепши него у Космају. Крозањ се вијугају стазе свакојаке, а стазама тима, по хладу и мирису, шетају се људи уморни од мисаонога рада, и, шетајући се, међу собом говоре, како би требало да се стазе често поливају, те да не буде ни мало праха под ногама...

Где су се пре играли Турићи, који су мене и духовника јурили каменицама, сад се српски ђаци уче војним покретима!

— Хвала Богу, духовниче, рекох ја: — како се ово све за час, овако измени?

— Није се то *за час* изменило, одговори он: — Од онога несрећнога доба, кад су овде биле оне страшне слике и прилике, гора је листавала равно седам десет и три пута! И док се је ово овако начинило, урадило, и удесило безбројни су се твоји преци тешко промучили, а многи су за то и животом платили!

— Па који су то честити људи, духовниче, упитах ја, готово нехотице?

— Е, добро чиниш што за њих питаш! Они су некад били знани и уважени, а данас их већ покрива тама заборава!...

— Зар се њихова имена, њихова дела, не би могла отети од заборава, и приказати потомству?

— Би! рече старац осмехнувши се: — кад би, на прилику, ето ти, данас, пошао од паметара до паметара, од записа до записа, од гробља до гробља, па би, на тај начин, прибрао имена тих радника и од њих би саставио *Поменик*, који би Срби могли узимати у руке сваки дан, а не тек од године до године, о *задушницама*!...

— Ја бих се, драге воље, примио тога посла; али ћу, бојим се, и нехотице, пасти у многе погрешке; јер ће ту бити маса разних имена, дела, и прилика!...

— Не мари ништа, пресече ме старац: — ваља тај рад почети што пре, док још има живих сувременика, од којих се може много што шта сазнати; па баш ако се што и погреши, доцније се може исправити што се погрешило.

— Али ће ту бити и других тегоба и неприлика?..

— Каквих?

— Биће људи који ће тражити да се, на прилику, о једном покојнику пише овако, а о другом онако; о једном да се каже много, а о другом мало, или ни мало!

— Тога се не треба плашити! Писац је дужан наћи истину, и ње се држати; а колико ће о ком покојнику написати, ствар је споредна, и зависи од грађе, и од распореда целокупнога списа....

— Велиш да се писац држи истине, али истина може неком бити и немила?

— Истина нека буде читаоцима ком мила, ком немила, то ствар не мења; али писцу историје она мора бити прва дужност!

— Да, дужност јесте; али баш с те дужности, или с љубави према тој дужности, писац може некад и страдати?

— Ох, размажено чедо мирних дана! рече старац срдито: — а зар Коча Анђелковић, зар Пајсије Ристовић, зар Ђакон Авакум, и други без броја, што су за истину на колу издисали, нису осећали никаквих болова? Којим правом тражиш ти да, у свом животу, само медовину срчеш? Нека би те каква мала незгода баш и снашла, јамачно она неће бити ни налик на оне муке које су трпели твоји стари!..

Би ме као стид од своје малодушности, па рекох:

— Имаш право, духовниче! Ево ћу те послушати: радићу колико год узмогу, држећи се увек истине, од које се могу удаљити само онде где је не могнем дознати. А за сведочанство да ћу твоју жељу испунити, молим те кажи ми: Ко си ти? Кажи ми своје име да њега прво упишем у свој *Поменик*!

— Хм! Ја ко сам? прогунђа старац кроза зубе: — данас сам, настави гласно: — сенка, прах и пепео, а некад сам био знан и прибран. Пре 67 година, главар нашега народа писаше да смо *«он и ја од два брата деца»*; савременици моји и његови знађаху ме добро, али, по општој немарности рода нашега, ни они, ни ја, не записасмо имена мојих родитеља, па ни места рођења мојега! И данас у целој Србији нема човека који би знао име творцу дана мојих!...

... Служећи отаџбини, кости сам своје оставио далеко од завичаја и народа свога; мој гроб никад није покрио бус рођене ми земље; њега никад није оквасила суза мојих рођака, нити га је огласила запевка шумадинска; само бурно море, кад се срдито о брегове лупа, потреса моје уморне кости. Моји земљаци, у великој журби за данашње потребе своје, немају кад ни да помисле колико је туђа земља и костима тешка; али.. нека.... не мари ништа! Мени је мило што сам своју дужност испунио, а сваки нека се стара за се... Граби и ти од смрти што год више можеш!

— За име Божје, ко си ти, чудни духовниче?

— *Самуило Јаковљевић, архимандрит, служитељ Светога Краља, из манастира Каленића.*[1]

— Самуило! викнух ја зачуђен, и тренух очима да боље сагледам чуднога старца; али се у тај час пробудих!...

Дошавши к себи од овога необичнога сна, седох, и записах га од речи до речи.

Одмах други дан, узех озбиљније размишљати о оном што смо ми дужни својим прецима и што је, у неку руку, дужност наша и спрећу свога порода, спрећу потомака. Сећао сем се да се у нас чешће говори: Срби су народ незахвалан; захвалност је биљка која ретко ниче, и слабо напредује на земљи српској!

Е па ко је томе крив?

Нико више од нас самих.

Што је лепо, то неодољиво мора изазивати дивљење; то је закон коме се сваки нехотице покорава. Лепота у делима предака мора изазивати дивљење у очима потомака; а од дивлења до захвалности није далеко.

[1] Писмо *Ки за Милоша*, писано 23 Октобра 1820. № 1414

На тај начин, и из поштовања према прецима, и по дужности према себи, и према својим потомцима, ми треба да познамо људе који су, својим радом, отаџбину и нас толико задужили!..

Задахнут тим мислима, почео сам, мало по мало, сабирати грађу за биографије знаменитих људи у нашега народа. У том послу, ограничио сам се на доба нашега народнога васкрса, од прилике, на последњих сто година.

Најпре сам узео имена оних знаменитих Срба, које сам већ помињао у својим двема књигама «*Кнежевини Србији,*» и «*Краљевини Србији,*» и њих сам описао како сам могао према грађи којом сам могао данас располагати.

К томе сам додао велики број нових биографија, које сам сада из нова написао.

После тога, пружио сам се на све земље у којима живе Срби, и узимао сам људе, за наш народ заслужне, не гледајући у којој се држави који родио.

Тако радећи, саставио сам цео овај *Поменик* који читалац има у рукама.

Дуго сам се ломио на питању: којим редом да прикажем ове људе? Да ли да ихређам по годинама њихова рађања, или по врстама њихових заслуга, или по азбучном реду њихових презимена? Најпосле, узео сам овај последњи ред као најудеснији и најпростији.

Збирајући грађу и сређујући је, имао сам често врло велике муке око малих ствари.

За осветљење те моје муке, довољно је поменути само два случаја:

Један Србин написао је и пустио у свет књигу у којој, међу осталим, вели:

Да је Хаџи-Атанасије, архимандрит манастира Никоље, кум Кнеза Милоша, о Савину дне 1815, у Београду, жив набијен на колац, те тако у мукама издахнуо.

Тако вели човек који пише историју!

Међу тим, има штампано писмо Кнеза Милоша којим, поклањајући Манастиру Никољи своју воденицу на реци Каменици, у селу Пријевору, предаје тај свој дар у руке Архимандриту Хаџи-Атанасију, игуману Никољском. И то је писмо писано 20 Априла 1820!

Поред тога, у мене се налази писмо, које је Кнез Милош истоме Хаџи-Атанасију, о некаквој ракији, писао 22 маја 1822 године!

Према таким документима, јасно је да ми је било веома стало, да сазнам: кад је, и како свршио свој живот тај Хаџи-Атанасије, архимандрит Никољски?

За то сам се, преко преосвећеног господина владике Никанора, обратио старешини Манастира Никоље, да ме извести о последњим данима и смрти Хаџи-Атанасијевој.

Одговор из Никоље гласио је: *У Никољи и околини нико не зна ништа о том Хаџи-Атанасију!*

Ја сам писао *други пут* да се распитају извесни старији људи у околини, и да се, по окрајцима књига, и по одеждама, у манастиру, марљиво потражи: није ли где записано име Хаџи-Атанасијево?

На ово је дошао одговор:

Одиста се на одеждама налази навезено то име до 1826, а после се не зна ништа за њега.

Писао сам *трећи пут*, да се разгледају гробне плоче око цркве: мора бити да је ту сахрањен, и на плочи му мора бити записа.

На ово су ми одговорили:

Одиста има плоча, али запис на њој не може да се прочита!

Писао сам *четврти пут*, и казао како ће се плоча опрати, и како ће се најлакше прочитати запис на њој.

Преосвећени владика, том приликом, пошаље у помоћ игумана из суседног манастира, и својски препоручи да се плоча опере и прочита.

И опрали су је, и готово сав запис прочитали. Запис се види у биографији Хаџи-Атанасијевој. Овде је доста ка-

зати, да је тај духовник преминуо 29 јуна 1826, у Крагујевцу, где је био у гостима код Кнеза Милоша!

Ето колико се је морало писати, мољакати, и досађивати докле се је обелоданило да Хаџи-Атанасије није издахнуо на коцу 1815!...

Други случај:

Руднички војвода. Милан Обреновић, умрьо је у Букурешту на крају 1810, али се не зна дан смрти његове. Кнез Милош је кости свога брата дигао из Букурешта, где су биле сахрањене, и пренео их у село Хересте, где је јамачно поставио гробни споменик брату својему.

Надајући се да би запис с Миланова гроба разбио неку таму о његовој смрти, ја сам три пута писао српском посланику у Букурешту; молио сам овде неке дворске чиновнике; писао у Букурешт једном Србину, и у Добручу једноме Румуну.

Све сам те молио да би ми запис с гроба војводе Милана преписали и послали.

Г. посланик ми није никад ништа ни одговорио; дворски чиновници ми кажу да су писали, па је било узалуд.

Румун из Добруче, човек веома љубазан, тражио је начина да ми помогне, па му је одговорено: да нема ко прочитати и преписати српски запис, а Србин из Букурешта одговара: да би радо ту љубав учинио, али би му од Букурешта до Херешта требало бар 80 динара за пут, а он је човек сиромах!

И тако сам смрт војводе Милана Обреновића, поред свега писања и досађивања, морао ставити под дан, који незнам је ли поуздан!

Али је било људи који су ми се својски одзивали на сва питања о разним покојницима. Међу тима, пријатно ми је, у првом реду, захвално поменути: Преосвећеног Владику Жичкога, *Госпођина Никанора Ружичића*; пречасног архимандрита *г. И. Руварца*; професора *г. Јована Ђорђевића*; београдскога проту *г. Новицу Лазаревића*; смедеревског проту *г. Јосифа Марковића*; крагујевачког проту *г.*

Животу Остојића; азаньскога свештеника *г. Мићу И. Поповића*: *гђу Леци С. Павловићку*, кћер Луњевичину, и пожаревачког свештеника *г. Јована Протића*.

Одзивима на моје молбе и питања они су посведочили према мени право пријатељство, а према заслужним прецима право синовље поштовање.

Хвала им велика за обоје!

На послетку, смерно се приклањам сенкама свих заслужних покојника које нехотице не будем овде поменуо, или које сам огодно описао. Они ми не морају на сан долазити; јер за мном већ иду јачи од мене који ће попунити моје празнине, и исправити моје кривине; те пак, који озбиља узму да пишу и више и лепше о знаменитим људма у српскога народа, братски молим да, пишући своје, не куну ни моје писање, по што ово не писа ни светац ни анђео, него рука грешнога човека!...

11. Новембра 1887
у Београду

М. Ђ. Милићевић

ПОМЕНИК

ЗНАМЕНИТИХ ЉУДИ У СРПСКОГА НАРОДА НОВИЈЕГА ДОБА

А

Абдула Марко (**Тодоровић**) родио се у селу Матејевцу, више Ниша, 1780 године.

Марко је, као дете, учио књигу у Нишу. Убивши каменом неко Туре, уплаши се од освете, и утече у село Шиљеговац под Јастрепцем, одакле, доцније, сиђе у Параћин; а кад га Турци и ту опазе, побегне у Пожаревац где је, најпре, служио а после је трговао у ортачини с неким потурчењаком, Србином из Дубравице, кога су обично звали *Абдула*.

За првога српскога устанка, Марко се брзо одликовао у бојевима, и постао је барјактар у војсци. У једном сукобу на Параћину, ранио се био у леву руку. Док се од те ране лечио, био је царинар на Раму.

Године 1813, побегао је и Марко у Немачку; али године 1815, чим је чуо за таковски устанак, вратио се је у Србију, и почео бити се с Турцима. У јуришању на турска пожаревачка утврђења, Марко се веома одликовао; ту је обратио на се пажњу Кнеза Милоша; и ту је био по други пут рањен.

Кнез Милош, пошто се утврдио мир, постави Марка Тодоровића за кнеза нахији пожаревачкој и, по имену некадашњег му ортака, назове га *Марко Абдула*, премда су њега и дотле многи звали *Абдулом*.

И тако име *Абдула* остане Марку Тодоровићу до смрти. И сада се потомци његови зову *Абдулићи*.

Најпре је Абдула био старешина готово целој пожаревачкој нахији, и боравио је у Пожаревцу; а доцније стављен је под власт Јоксе Милосављевића, кад је овај постао *Велики Сердар Подунавски.*

У пролеће године 1821, на позивање грчких стериста из Влашке, и на подбадање Марашли-Алипашино из Београда, Марко Абдула и Стеван Добрњац, кнез пожаревачке Мораве, а брат Петра Добрњца, пођу да дигну буну на Кнеза Милоша, да се одвоје од његове власти, да добију берате за се (као што им је обрицао Марашлија), на да буду независни господари сваки у својој кнежини!....

Кнез Милош дозна одмах за ту буну, на је угуши у самом њеном почетку. Видећи да им се намера изјаловила, Абдула и Добрњац побегну: први у моравске лугове, а други преко Параћина у Лесковац Шашит-Паши под заштиту.

После неколико дана лутања и гладовања по луговима, Абдула се сам преда Кнезу Милошу, који му опрости погрешку, али му не врати власти коју је имао до тога случаја.

После тога, Абдула је живео у Пожаревцу, код своје куће. Године 1823. баш у очи Св. Саве, Абдула је био на вечери у некога писара Васе, где се је дуже задржао. Доцкан у вече, по мраку, вратио се је кући. Баш пред вратима од његове авлије, груне из мрака пушка, и он остане мртав на месту.

Покрет, који су били кренули Абдула и Стеван Добрњац, трајао је од 25 Марта само до 9 Априла. Он се у народу и у историји зове: *„Абдулина Буна.“*

Абраш Никола родио се у селу Буковчи, близу Неготина. Он је био *капетан* и *побратим* Вељков. Прича се да је био јунак као и Вељко; и то се може веровати, јер је одиста Вељко миловао братимити се само с јунацима, и с људима иначе одличнима.

Кад је Вељко пао, Срби у Неготину, не могући се даље држати, и мислећи повлачити се, плели су неке лесе од прућа, бацали их преко Неготинске Баре, па их посипали кровином и земљом, и том мостанцом, лагацко су прелазили на други брег, онамо у гај манастира Букова, десно од места Братујевца.

Тим лесама, лагано идући, људи су, како тако, прелазили, докле Милутин, Вељков брат, не поведе Вељкове хатове с благом, да и њих

том слабачком моштаницом преведе. Коњи тешки а немирни, испровалују лесе, па се многи и подаве у Бари, тек моштаницу са свим искваре. Они људи који су, после тих коња, наилазили на моштаницу од леса, упадали су у воду, па су се неки давили, а неки су издирали на брег, носећи на себи силну воду. Од те воде била се је обала толико раскаљала, да су се клизали, и на ново у воду падали, и они који су се једном били дочепали брега.

Том приликом је много новаца, и других ствари од вредности, отишло бари на дно!

Станојка, жена Милутинова, била је тада пала у воду; и би се удавила, да је није неко ухватио за косе, и извукао на брег; али међу тим, она се је растала од мужа, и једва су се, после месец дана, нашли и састали!

Никола Абраш, испраћајући из утврђења неготинских људе и ствари, последњи је оставио град и гроб свога јуначког побратима.

И он је мислио да Бару може прећи на коњу. За то је, на једној Вељковој бедевији, нагазио на воду; али му се кобила удави, а он, које пливајући а које газећи, пун воде, издере у гај манастира Букова.

Уморан од толикога посла, тужан за толиким губитком, а дремован од толико дана несанице, Никола, у првој чести, легне и заспи. што 'но веле као заклан.

Турци, међу тим, осетивши неко кретање у Срба, пођу около, око Баре, да мотре шта то бива. Неки Турчин из Ломпаланке родом, на добру коњу, с неколико друга, ишао је венцем изнад Баре, и мотрио не ће ли где видети шта раде Срби. На један мах, причао је тај Турчин доцније, зачује у чести да неко, спавајући, јако хрче. Приђе ближе и види човека који је легао ничке и спава. Видећи то, Турчин не хтене спавача гађати пиштољем, него сиђе с коња да му, живу, сабљом одсече главу. Коња је држао левом руком за узду, а десном исуче сабљу, и замахне, али, у тај мах, коњ му се тргне, и омете га те спавача и не дирне, него само начини неки тутањ.

У један пут спавач се тргне, и Турчина шчепа за ноге рукама, и стане га силно стезати и гристи зубима. Коњ опет, уплашивши се од тога комешања, стане се трзати на зад.

У тој својој невољи, Турчин повиче друговима:

— Помагајте! Помагајте!

Двојица од другова му дотрче и, из прека, пиштољима убију спавача, па му после одсеку главу и однесу у логор.

У логору, неки Турци, који су били ближе к српској граници, видевши ту главу, повичу:

— Машала! То је створена глава Николе Абраша!

И после су се веселили тога ради.

Турчин из Ломпаланке, коме се ово догодило, причао је, много доцније, овај случај Кнезу Марку Петровићу, из Неготина, а овај г. Живку Давидовићу, по чијем казивању ово је и написано.

Али се и другојаче прича за другу полу Абрашева живота. И, по овом другом причању, излази да је онај спавач био неки други бранилац Неготина, а не главом Абраш. Ево овога другога причања:

Абраш је, по што му се је удавила кобила у Неготинској Бари, и он пешке издрьо у манастирски гај, нашао некога свога рођака, с коњем, па му узео коња, и отишао преко Мироча на село Добру, где се је превезао преко Дунава, и отишао у Белу Цркву, где је, с породицом својом, живео неко време. Немци га, на искање Турака, ухвате и предаду у Адакале. Рецеп-Паша баци га најпре на велике муке, па после дигне вешала, да га обеси; али Абрашу помогну пријатељи, те утече из тамнице, скочи у Дунав, и исплива на обалу аустрйску. Узевши своју породицу, одсели се у Влашку, у варош *Трговиште*, а одатле пређе у место *Дуго Поље*.

Турци, пропитавши да је Абраш ту, стану навалювати на Влахе, да им га даду. Осетивши то, Абраш се одметне у хајдуке, и светио се је свакому, кога је год држао за непријатеља свога, или народа српскога!

После неког времена, власт влашка ухвати га; али га не преда Турцима, него га сама осуди да робује у окнима, где се вади со.

Ни ту Никола није остао дуго. Увребавши прилику, убије настојника, па све друге сужње позове, да беже куд ко хоће. Сам пак оде у село *Ваљамаре*, неком свом побратиму, који га склони докле потера није прошла. После тога, Абраш пређе у Аустрију,

али га и онамо ухвате, и затворе у тамницу, у Карансебешу. Из тамнице Абраш утече, врати се у Влашку свом побратиму, докле заметне траг, па је продужио хајдуковати.

Чувши да се у Србији мало примирило, Абраш поведе породицу у отаџбину, да бар њу врати на своје огњиште, па он, после, куд могне; али га сад опет окупи потера. Он, по трећи пут, побегне свом побратиму, који га лепо прими, угости, и напоји, па, раставивши га од оружја, на спавању наведе потеру, која свеже и Абраша, и све му другове, па их други дан, на кутњем прагу, поколу као пиліће!

Жена његова с децом, после тога, врати се у Србију, на имање у селу Буковчи, где му потомци живе и данас.

Авакум Ђакон родио се у Босни, близу манастира Моштанице, од прилике, године 1794.

Књигу је учио и зађаконио се у манастиру Моштаници, код духовника *Ђенадија Шувака.*

После неког времена, турска сила и разне глобе додијају духовнику Ђенадију, и он, са сином својим Стојаном, кога је родио док је био мирски свештеник, и с овим Ђаконом Авакумом, остави Моштаницу, и пође у свет, да тражи какво мирније место. За њима тројицом пође и старица Авакумова мајка, која, сем тога сина, није имала никога од рода.

Пешице су сви четворо прешли целу Босну и Рујно, па су се, најпосле, станили у Трнави, у манастиру Благовештењу, код игумана *Пајсија Ристовића*, који је тада био остао у манастиру готово сам, те је њих једва дочекао, да му помогну и у цркви, и у парохији, и у домаћим радовима....

Не лези враже, на скоро по њихову доласку, букну она несрећна *Хаџи-Проданова буна*, те Турци дођоше, ухватише Пајсија, Ђенадија, сина му Стојана, и Ђакона Авакума, па их све оковане отераше у Београд, и баџише у тамнице.

Пајсија, с великим бројем других Срба, набише Турци на колац најпре, па је онда био ред на *Ђенадија,* на његова сина *Стојана,* и на *Ђакона Авакума.*

Ђенадије, да био сачувао главу себи и сину свом, договори се с овим, па заједно изјаве да хоће да се потурче. Позову на то и Авакума, али он не хтеде.

Турци Ђенадија и сина му одмах ослободе, те се оба потурче, и отац се назове: *Мула-Салија*, а син *Реџеп*[1].

Ђакон Авакум био је младић неописане лепоте. Турци су веома желели потурчити га; и склањали су га и речма и обећањима, да пређе у њихову веру; али га никако нису могли склонити.

Најпосле, кад је дошао час да се погуби, дали су му да понесе колац, на који ће га жива набити, а он је, носећи га београдском улицом, из гласа певао овако:

„Нема вере боље од Хришћанске!
Срб је Христов, радује се смрти;
Страшни Божји суд и Турке чека,
Па ви чин'те што је вама драго!
А скоро ће Турци долијати,
Бог је сведок и његова правда!“

Црна његова мајка, баш у тај страшни час, приступи му, и стане га наговарати да се потурчи, те да сачува свој живот, а Бог ће му опростити, пошто то чини од големе невоље!

На таке речи, соко младић викне на ново певати, и песмом мајци одговарати:

„Мајко моја! на млеку ти хвала!
Ал' не хвала на науци такој!
Брзо ћеш се обрадоват' сину,
Док пред Божје изидемо лице;
Смрт избавља од свакијех беда;
Цвет пролетњи тек за зимом иде.
Благо томе ко раније умре;
О мање је и муке и греха,
Па што коме Бог и вера дадне;
А још има браће на свијету!“

[1] И Ђенадије и син му, уз часни пост, године 1815, пребегну у Земун, па Ђенадије оде Митрополиту Стратимировићу, и исповеди му што је у невољи учинио. Стратимировић га помаже св. миром, и да му власт, осем литургије, све друге службе да може служити. Доцније се је Ђенадије са сином настанио у Немачкој Градишки где су, после три године, оба умрли.

Дошавши на само место погибије, Турци опет узму склањати Авакума да се потурчи, те да тако млад не умире пре времена.

— А, збиља, рећи ће младић, смешећи се: — умиру ли и Турци кад год?

— Е, па умиру, да Бог ме!

— Онда је све једно, à пре, à после: што пре умрем, о мање ми је греха....

Видећи оволику тврђу у вери својој, и оволико неплашење од смрти, Турци му се смилују, те га не набију жива на колац, него му срце проболу ножем, па га, мртва, набију на колац, и усправе међу остале мученике, поред пута који је од Стамболкапије водио к Теразијама?

Тако је јуначки свршио свој живот млађани Ђакон Авакум!

Слава му до века!

Аврамовић Димитрије родио се у Св. Ивану, у шајкашком батаљону, 15 Марта 1815, од оца *Михаила* и мајке *Саре*.

Као мало дете, однесен је био у Пешту, куда му се отац био одселио, па је, после, враћен у Нови Сад, где је свршио основну школу и гимназију.

Још тада се јавила у њега велика љубав и велика подобност за сликарство. Не имајући новаца да оде у коју школу за ту вештину, Аврамовић је, у некога сликара Мише, и некакога Талијана, сликао мале иконице на стаклу, те је за те своје прве радове добијао по коју пару, коју би штедио да купи коју књигу, те да боље што у сликању научи.

Не гледајући на своје оскудно стање, Аврамовић, у својој двадесетој години, оде у Беч, да се боље научи у својој уметности. У Бечу је остао само годину дана, па се, због велике своје сиромаштине, мораде вратити кући.

Радећи без одмора, Аврамовић нешто заради сам, нешто му да отац, а 100 форинта поклонио му је Митрополит Станковић, те, с том сумом, по други пут, оде у Беч, и настави своје учење. Тада се мучио као нико његов; радио је од јутра до мрака, а често је гладовао радећи.

Али баш то прекомерно напрезање обрати на младога сликара пажњу учитеља, који га препоруче те буде позван у Београд да слика *саборну цркву*.

Слике Аврамовићеве ми Београђани гледамо често, и никад не можемо да их се сити нагледамо!

У сликању Светаца Срба, Аврамовић је гледао да добро погоди народни карактер у лицу и у оделу. И то му је свуда ишло за руком.

После је, по жељи Кнеза Карађорђевића, сликао и тополску цркву.

Српска влада, видећи његове одличне способности, посла га, године 1846, да пропутује по Србији, да потражи по старим манастирима и црквама старинске српске слике, и да сними што буде важно или по самом предмету, или по оделу у светаца.

Аврамовић сврши тај посао врло успешно, и Министарству Просвете поднесе, још те године, свој опис.

Задовољна овом радњом младог уметника, српска влада пошаље га, друге године, у Св. Гору, да у онамошњим манастирима потражи оно што би засецало у историју и у уметност..

На овом путу, Аврамовић је походио Цариград и Солун, разгледао светогорске знаменитости, побележио и прецртао многе драгоцене споменике српске.

Вративши се у Београд, Аврамовић је написао, и о државном трошку штампао:

1. *Описаније древности српских у Светој* (Атонској) *Гори*, с XIII литографисаних таблица. У Београду 1847 (1849), у великој 8-ни страна 82;

2. *Света Гора са стране вере, художества и повеснице*. Описана *Димитријем Аврамовићем*, живописцем, у Београду, 1848, у 8-ни, страна 180.

Оба ова дела врло су занимљива како за географа, и историка, тако и за уметника.

Осем ова два дела, Аврамовић је штампао:

3. *Корсција*, превод с немачког, 1845, и

4. *Златна Зрна*, две свеске, у Београду 1846.

У рукопису је оставио :

1. *Златна Зрна*, свеску III ;
2. *Шаљиви Календар*, и
3. *Животе српских живописаца.*

Око овога последњега списа понајвише се трудио , збирајући податке са свих страна ; али, на жалост, нити га је довршио он, нити га је ко други, после његове смрти, наставио....

У последње време био је отишао у Нови Сад, где је сликао цркву Св. Јована.

20 фебруара 1855 , на глас да је руски цар Никола умрьо, Аврамовић падне од капље; после три дана, удар се понови, а 1 априла дође и по трећи пут, те му прекине жицу живота.

Аврамовић је сахрањен у порти Св. Јованьске цркве, у Новом Саду [1].

Живећи у Београду, Аврамовић је, о свом трошку, издржавао *Јоакима Вујића*, заслужног српског књижевника !

Био је велики уметник, и велики родољуб.

Бог да га прости ! Славан му помен до века !

Анастасијевић Миша родио се 24 фебруара 1803 , у Пореч у, од оца *Анастаса* и матере *Руже.*

Миши је једва била година дана од рођења, а умре му мајка, и отац му се ожени другом женом, по имену *Миљом.*

После прођу три године, па му умре и отац.

Од тога доба, маломе Миши била је анђео чувар ова његова необично добра маћија *Миља.*

У Поречу је Миша учио књигу од 1808 до краја 1809; за то време свршио је *буквар, часловац, псалтир,* и *рачуницу.*

После толикога учења, изишао је из школе ; али како Пореч остане без учитеља, то Поречани узму за учитеља деци својој малога Мишу Анастасијевића.

Као учитељ, имао је 16 ђака, од којих неки су били од њега и већи и старији. Плаћало му се на месец , по 10 пара од ђака.

[1] *Кукуљевића-Сакцинскога Словник* 13—15.

Оставивши школу, Миша се најми у дућану код *Динуловића*, где је, поред других послова, кувао сапун и продавао га; на месец му се ту плаћало по 6 гроша.

Године 1815, већ је био почео обрађивати свој виноградац, секао је дрва, и, на ораници, превозио у Пореч те продавао; а вукао је и лађе уз Дердап. То радећи, заслужио је преко лета, 1816 године, равно 100 гроша!

Јокса Милосављевић, дошавши у Пореч за старешину, постави Мишу за царинара поречког, са 25 гроша плате на месец.

Кад Јоксу одмени у старешинству на Поречу Ага Вуле Глигоријевић, Миша пређе овом у приватну службу, и био му је подрумар.

Године 1825, на месне покладе, Миша се ожени девојком *Христином*, из села Брзаске, на левој страни Дунава, спрећу нашега села *Добре*.

Младенце су венчали у поповој кући, у Поречу, *Данило Стевановић*, и мали *Обрен*, син Господара Јована; први као кум, а други као стари сват. Обојица су била тако малена, да су их попели на столичице, те да могу свеће држати на висини према расту младенаца.

Ручак и весеље било је у конаку Ага-Вулову. На ручку су биле, поред других сватова и гостију, Г-ђа *Круна* Јовановица, *Сава*, прва жена Тенкина, и *Вида*, жена Вулова. Људи пак њихови били су сви код Кнеза Милоша, јер је баш тада била *Бакова Буна*.

Мишина млада, *Христина*, имала је брата *Симу Урошевића*, који је био секретар у Кнеза Милоша.

Овај Сима да Миши десет златних мецидија, и позајми му, без интереса, *две стотине талира*.

С тим новцима, и с нешто уштеде мајине, Миша почне трговати, најпре живом стоком, а после *јеленским роговима*.

На овој последњој роби добио је равно 40 хиљада гроша!

Одмах је начинио лепу нову кућу, и у њу усадио *јеленски рог*, из захвалности.

Сад је купио своју лађу. На Дунаву живећи и радећи, без лађе је било врло тешко: за то је Миша и ту олакшицу себи набавио.

После неког времена, умре онај Мишин шурак у Крагујевцу, оставивши иза себе неко имањице. Кнез Милош, који је тога Симу јако волео, нареди да се распита за Симине рођаке, те да им се преда његова имовина.

Ова је прилика одвела Мишу у Крагујевац, где се је, први пут, представио Кнезу Милошу.

Предавши му посмртнину свога секретара Урошевића, Кнез да Миши и неку своју храну, коју је имао од десетка, да је спусти низ Дунав, и да је прода, јер је доле, тада, било огодно хране.

Миша спусти лађе у Видин, где је била глад. Прво поклони, једну лађу хране сиротињи, за здравље Кнеза Милоша, па, за тим, неколике друге лађе прода по врло добру цену. После сиђе и у друге вароши до Галца, и сву храну прода не може боље бити.

Из Галца враћајући се, морао је носити новце на саоницама: толико их је узео за храну. Бојећи се од лупежа, на тако дугу путу, Миша сврати у Букурешт да, за те новце, купи соли. Онда је био закупио окна неки *Барон Мајдан,* па, налазећи се у новчаној тескоби, продавао је со јевтино.

Миша дође и замоли се млађима да га пусте к Барону, те да купи соли. Тада је носио турске хаљине, и око главе шал. Кад слуга јави Барону да Миша жели купити соли, и кад каже како се носи, овај срдито одговори да нема кад примати такога купца.

— Тај ће искати тек коју стотину хиљада ока!

Слуга, изишавши од господара, упита Мишу колико жели соли?

— Узео бих један милиун ока, одговори Миша.

Слуга то брже јави свом господару. И милиун ока овесели Барона, те Мишу одмах прими, и пусти се с њим у погодбу.

Миша се потруди те овај милиун узме што се могло јевтиније. А кад већ прекину цену, он ће онда на ново рећи:

— Господине Бароне! Ја бих узео још један милиун ока; али да дате јевтиније од првога.

Барон се и зачуди, и обрадује; па, како му је новаца требало, да други милиун ока јевтиније од првога с цванциком на сваку стотину ока.

Кад се и ово сврши, Миша опет смерно проговори:

— Ја бих купио и трећи милиун ока, али с цванциком на сваку стотину јевтиније од другога?

— Али, можете ли ви платити толику со? упита Барон.

— Па не ћу је дићи, док паре не положим, одговори Миша. Мајдан да и трећи милиун.

На тај начин, Миша се је избавио од силних новаца, и од лупешкога страха, јер је, место новаца, кренуо у Србију силну со, која му је донела огромну добит.

Кнез Милош га је за то похвалио, и отворио му још већи кредит.

Од тога доба, никако се није остављао солске радње; најпре је ортаковао с Кнезом Милошем, а после њега, с Германом и Симићима; на послетку су се сви иставили, а Миша је остао сам врло дуго.

Кнез Милош је дао Миши, 17 јула 1833, чин *дунавскога Капетана*, а доцније и чин *Мајора*. С првим чином, Миша је више био чувен у Србији, где су га обично звали: *Капетан Миша*, а с другим — у Влашкој, где су га махом звали *Мајор Миша*.

Кад су се Поречани, године 1832, по наредби Кнеза Милоша, иселили Дунаву на десну обалу, и засновали данашњу варош *Милановац*, онда је и Миша прешао онамо, и боравио је у Милановцу до 1842 године, па се је онда преселио у Београд.

Године 1844, купио је у Влашкој прво велико имање; а године 1863 имао их је шест великих и неколико малих.

Големо своје имање и, тако рећи, своје небројено благо, Миша је стекао само својим необичним трговачким умом, и беспримерном својом вредноћом. Могао је, кажу, неколико недеља провести а да не трепе ноћу (само би дању по који часак одспавао), све бавећи се својим трговачким смишљањем и рачунима. Тако радећи, Миша је и могао стећи своје огромно имање. Ни један Србин до сада, колико се зна, није могао рећи да је, свога века, зарадио толико, колико је био зарадио Мајор Миша.

Као закупац солара румунских, па и неких мађарских, Миша је био створио читаву флотилу на Дунаву. На 74 његове лађе слу-

жило је до 500 људи. Он је имао 23 сталне камарашије које су биле на десној обали Саве и Дунава: у Брчком, Београду, Смедереву, Градишту, Цецерацу, Кусјаку, Видину, Ломпаланци, Рахову, Никопољу, Свиштову, Рушчуку, Тотрокану, и Мачину; и на левој дунавској обали: у Берату, Зимници, Ђурђеву, Олтеници, и Галцу. У Влашкој и Молдавији, унутра у земљи, била му је једна камарашија при молдавским окнима, друга у *Бакоји*, главна канцеларија у Букурешту, а Врховна управа у Београду.

Може се, без претеривања, рећи да је на његовим лађама, по камарашијама, на имањима, и у дому, било око 900 до 1000 душа, које су све од Мајора Мише зарађивале свој хлеб и своје издржавање.

Миша је имао једно мушко дете које је умрло у својој седмој години, и пет ћери, од којих су га четири надживиле.

Кад је био на вршку својега богаства, од 1850—1865, имао је, по тачним рачунима, које у готовини, а које у добрима 1,500.000 дуката или 18,000.000 динара.

По мери растења богаства, ширило се је и Мишино доброчинство. Не могу се побројити прилике и лица на која је доспевала даровна благодет Мајор-Мишина. А нарочито је дарежљив био према својим пријатељима, и према просвети народној.

Илија Гарашанин, човек танке имовине, васпитавајући два сина на страни, узајмао је од Мише, кад му је год требало. Кад је једном свео рачун свога дуговања, видео је да тај дуг износи осам до десет хиљада дуката. Видећи то, напише Миши овако писмо:

„Мој је дуг огроман, и ја не знам како ћу ти га платити. Срећа је што имам кућу с великим плацем, на добром месту. Шиљем ти прикључени акт, којим ти ту кућу уступам. Ти је процени колико вреди, па ако ти ја не узмогу платити оно друго што и преко куће пређе, платиће ти моја деца, ако буду људи...“

Миша је тада био у Београду; добивши ово писмо, љутне се, и одмах напише друго ове садржине:

„Овим признајем да, пошто сам свео моје рачуне с г. Илијом Гарашанином, нашао сам, да ни ја њему што дугујем, нити он дугује мени“.

Ту изјаву, заједно с Илиним актом уступања куће, удене у једну куверту, па се дигне сам к Илији. Заставши у њега доста света, изазове га у другу собу, и рекне:

— Пријатељу Илија! Ја сам досад држао да си ти велики човек и умом и срцем, а сад видим да си кукавица, која не свата шта је пријатељство. Ја се гушим у злату, а ти једва имаш ову кућу, коју си стекао за толико година свога министровања, па и њу сада дајеш мени! Зар сам ја Циганин, да то примим? Ево ти овога писма! И ако не пристанеш на њега, никад моја нога твога прага не ће прећи!"

Илија отвори писмо, и, прочитавши што пише, погледа у Мишу, па му сузе потеку низ образе. Сад се пољубе, као браћа; и тако се ствар измири....

Другом једном пријатељу опростио је 40.000 хиљада дуката!

Народном позоришту дао је 1000 дуката.

Читаоници београдској, откад је постала, докле је год живео, давао је по 300 цванцика, сваке године.

Не зна се броја сиротним девојкама, које је он удомио, ни малим трговчићима, којима је помогао, нити остарелим трговцима које је издржавао.

У Румунији, где је највише имања и стекао, издржавао је, о свом трошку, једну школу за мушкарце, и једну школу за девојчице. У тим школама учила су се деца румунска, бугарска, и српска.

Али најлепшу је задужбину подигао у Београду.

Године 1863 Миша је довршио и наместио своју дивну палату у нашој вароши, на великој пијаци, на коју је потрошио 100.000 дуката.

И ту палату Миша је поклонио својој отаџбини за службе просветне!

Миша је већи део свога живота провео у Румунији; али је и у Србију често долазио, и бавио се је овде кад више кад мање.

Године 1858 био је председник знамените скупштине Светоандрејске.

И ако није марио за политику, ипак се је дружио с људма политичкима, који су га увек уважавали, и његовим се друштвом дичили

Миша је преминуо између 26 и 27 Јануара 1885, у Букурешту.

Чим је глас о његовој смрти долетео у Београд, одмах су на Великој Школи, на Позоришту, и на Читаоници истакнуте црне заставе, и цркве, готово све у Србији, огласиле су смрт великога добротвора српске просвете, и стале се молити Богу за његову душу.

Године 1863, кад је Миша дао своју палату на службу српској просвети, писац је ових врста, у једном београдском листу, рекао:

„Докле год траје српскога народа, име *Капетан-Мишино* блистаће се као алем драги камен, не на оним странама историје где се бој бије, где се крв лије, где барут магли, где ватра прождире људска имања и блага: него онде где божанска кћи просвета, цивилизација, шири међу људма царство видела, царство среће“.....

Тако мисли и данас!

Вечна слава оном који се је *„сећао чим је свашто моћи!“*

Мишине велике слике налазе се у Музеју и у В. Школи, у Београду.

Арамбашић Станко родио се у Великом Селу, у округу београдском.[1]

Станко је рано био изашао на леп глас међу својим сељацима, као добар домаћин, као кнез у свом селу.

У Кочину Крајину, Станко је служио у добровољцима, и ту се, у самом послу, познао с ратном вештином.

Мустај-Паша, дигнувши против Пазванџије и Србе, уз верне Турке, постави *Станка Арамбашића* за старешину свој српској војсци. Турској војсци пак дао је за старешину неког *Тахира Балоту*. Две ове војске: турска и српска, дођу у Јагодину, и ту ударе на *Тосуна*, вођу Пазванџиних Турака, који се био затворио у џамију. Турци, војници Балотини, желели су да надбије Тосун, а Срби су истински били ради да надбију царскога одметника. И, после доста муке, Тосун буде побеђен, и побегне у Видин. То је било у Петров Пост једне године, а у Белу Недељу, друге године, Пазванџија се дигне на ново и, преко планине, продре у Пожаревац.

Мустај-Паша позове опет Станка, и друге Србе, на *Годомин*, испод Смедерева. Станко поручи Карађорђу да похита час пре на

[1] *Вук (Даница*, 1829, 6—8) каже да је овај Станко био родом из села Колара, у Левчу; а *Јокић* вели да је из *Велика Села*, у округу београдском. Толико је јасно да је седео у *Смедереву*.

Годомин. Али Карађорђу баш тада беше умрьо један син, те он да своје оружје и коња свом куму Јовану из Тополе, и пошље га Станку, место себе. Станко опет пошаље Карађорђу човека: да дође на сваки начин, а жалост да тури на страну!

На таку поруку, Карађорђе узме неколико момчади, и с њима сиђе у село Липе, на Морави. Дотле су се војске већ биле судариле, и царевци су били растерали бунтовнике Турке Пазванџине.

Пре боја, Мустај-Пашин син био је обрекао Србима по дукат за сваку турску бунтовничку главу. Станко Арамбашић, заузевши пожаревачке винограде, дочека Пазванџине Турке, и одсече равно 70 глава. Мустај-Пашићу није било мило кад је видео толике главе својих једноверца, али је ипак платио за њих равно 70 дуката!

У селу Липама Карађорђе сретне 5—6 Турака, и упита их да ли нису Јаничари? Они одговоре нешто преко. Реч на реч, док дође до пушака, те два Турчина падну мртва. Карађорђе им одсече главе, однесе Станку и Балоти, и каже им шта је било.

Али кад дођу у Смедерево, дигну се рођаци и суседи изгинулих Турака Балоти на тужбу:

— Аман, за Бога! Црни Ђорђе поби нам Турке на правди!

Балота зовне Ђорђа, и упита:

— За што, море, поби мирне Турке Смедеревце?

— Ја сам их питао ко су? Они се не хтеше казати. Ту се посвађасмо: они први тргоше пушке; али срећа би на мојој страни, и они падоше. Тако је било!

— Е, па убио, убио; рече Балота Турцима: — није човек знао ко су, а нису хтели да се кажу, па убио....

Тако се сврши суд.

Балота оде у Београд, Ђорђе у Тополу, а Станко остаде у Смедереву, код своје куће.

После неког времена, једне ноћи делије уврebају Станка у кући некога Грује, у Циганској Мали, и пришуцају на њега кроз прозор. Хитар на одбрану, Станко успе те смлати једнога делију, али и сам падне, и одмах издахне. С њим погине и један од његових момака. Њихова телеса узму делије и баце у један Језавин вир, где и осване. Сутра дан су их обојицу Срби сахранили у Годомину. До скора је,

ниже садашњег навоза, била једна крушка, која се звала *Станкова Крушка.*

Станко је био средњега раста, црномањаст, врло леп на очи, и велики јунак.

Он је један од оних синова мајке Србије који су први пали за слободу отаџбине....

Атанасије, *Буковички Прота,* родио се у селу Буковику, под Букуљом, а стари његови доселили су се из Херцеговине.[1]

Атанасије је научио књигу у Буковику, код своје куће, од свога стрица *Попа Јевтимија.*

После тога, отишао је у Београд, те изучио абаџијски занат. Том приликом, боравећи у Београду, Атанасије је научио говорити турски и грчки.

Међу тим, стриц његов, Поп Јевтимије, убије некога Турчина, па рођаци овога убијенога, на скоро убију и њега, из крвне освете.

Атанасије, тада, дође београдском владици, и запопи се; па оде у Буковик. Грчке владике, у Београду, волеле су Атанасија за то што је знао грчки, и баш за то је он, на скоро, и прота постао. Знајући грчки и турски, Прота Атанасије је, лакше него други попови, дознавао шта Турци говоре и смерају о Србима.

Пред што ће Дахије почети сећи кнезове по Србији, једнога дана дође Карађорђе у Буковик Проти Атанасију, и рекне му:

— Чича Прото, знаш ли ти да Турци мисле мене да убију?

— Знам, како да не знам, одговори прота.

— Па, коекуде, шта велиш?

— Велим ти, купи дружину, па се биј с Турцима! Јер, ако ћутиш, погинућеш; а ако устанеш, може Бог дати да буде што боље!..

Карађорђе оде.

На Св. Аранђела 1803, на свадби, код куће Стевана Томића, у Орашцу, Прота Атанасије заклео је на устанак прве заверенике.[2]

[1] Први, који је из Херцеговине дошао, био је калуђер *Пахомије.* Он је довео четири сина, које је родио док је, као световни свештеник, живео у браку. То је било од прилике пре 200 година. Досада је, из те поље, свакад бивао макар по један свештеник у Буковику.

[2] *Кнежевина Србија,* стр. 216 и 217 и 251.

Тада је прота већ био стар човек. Кад је, доцније, у другој пола јануара 1804. букнуо устанак, Прота Атанасије је, опет у Орашцу, заклео прве устанике на осветнички бој за ослобођење отаџбине.

После је спремио свога сестрића Сарамандy, давши му свога коња, оружје, и новаца, те се је тукао с Турцима.

Прота Атанасије умрьо је у Буковику, и сахрањен је с леве стране уз олтар цркве буковичке. Кад су Турци 1813, запалили дрвени кров на цркви, и он се сав доле срушио, онда је бела плоча на протину гробу сва испрскала, те од ње данас нема ни потрошка.

Године 1859, Кнез Милош дође у Аранђеловац, на Киселу Воду. Ту преда ь изиду буковички свештеници на подворење. Примивши их, старац упита начелника Живојина Јоксимовића, одакле су те попе?

— Из Буковика, Господару!

— У Буковику је, рече на то Кнез: — био Прота Атанасије, Бог да га прости! Он је нама својски помагао у почетку устанка на Турке!....

У Проте Атанасија био је рођени брат *Арсеније,* који је био отац *Лазару Арсенијевићу,* потоњему — *Баталаци.*

Атанацковић Богобоје родио се у Бајн, 1826.

Крштено име било му је *Тимотије,* па се сам назвао *Богобоје.*

Бурне дане народнога покрета 1848 и 1849 Атанацковић је провео путујући по Италији, Швајцарској, Немачкој, Француској, и Енглеској.

По свршетку школа, постао је у месту свога рођења адвокат и општински саветник.

Од Атанацковића српска књижевност има ове списе:

1. Дарак Срикињи: новела, у две свеске: прва у Будиму, 1845, и друга у Суботици, 1846.

2. Пупољци: романи, новеле, приповетке, драме, и друге забавне ствари. Свеска прва, у Бечу, 1851, свеска друга, у Н. Саду, 1852.

3. Књиге за добре цељи. У Новом Саду, 1852.

После Милована Видаковића, Богоје Атанацковић је први који је романтичној књижевности у нас дао нови покрет и живот.

Атанацковић је умрьо 28 августа 1858, у Бајн.

Био је човек необично љубазан и благ по нарави, а и као адвокат на врло добру гласу.

Атанацковић Платон, владика, родио се у Сомбору, 29 јуна 1787.

По свршетку философије и права, отишао је у Карловце, те свршио Богословију, и брзо постао свештеник.

Као такав, био је 16 година наставник у Учитељској Школи, најпре у Сент-Андреји, а после у Сомбору.

Пошто му је умрла попадија, с којом је родио сина Васу († 1853), оде, на позив Митрополита Стратимировића, у Карловце, и покалуђери се 1829, а већ године 1839, био је владика будимске јепархије.

После смрти Саве Текелије, Владика Платон био је председник Матице Српске, у Пешти, и много је помогао да се Савино имање, које је његова удовица хтела ограбити, очува Савином заводу у Пешти, коме га је Текелија и завештао.

Године 1848, месеца априла, на предлог Митрополита Рајачића, Платон је постављен за начелника одељењу за православну цркву у ондашњем мађарском Министарству Просвете. Атанацковић се није хтео примити ове службе, и једва је, на наваљивање надвојводе Стевана, изјавио да се прима, али је већ месеца јуна дао оставку (као што пише Рајачићу) *„једино само тога ради, што сам се достоверно уверио, да ми љубљени народ мој обратну љубав своју, у којој јединој само ја срећан бити могу, због звања тога хоће да устегне и укине.“*

Богата бачка јепархија била је удова још од 1843. За њу су се јављале скоро све владике, па и Платон. Пет година је прошло без икаква решења на те молбе, и тек 13 јуна 1848. Краљ Фердинандо постави на то место будимскога владику Платона.

Тада је пак Рајачић већ био прекинуо с мађарском владом, па је замерао Платону, што је примио управу бачке јепархије на предлог мађарског министра, којега Рајачић већ није признавао.

Запетост међу ова два првосвештеника, кроз мало времена, би још више затегнута. Месеца јуна 1848, већ је дошло до рата између Срба

и Мађара; месеца јула саста се у Пешти мађарска дијета (скупштина), и, на њено наваљивање, мађарско министарство огласи Рајачића као бунтовника, и управу над православном црквом привремено повери Владици Платону. У српским крајевима, који су били у домашају мађарске владе, наста терористам. Преки судови слали су на вешала сваког, на кога се само посумњало да има ма какве везе с Патријархом Рајачићем и са српским устанком.

Ево како сам Платон говори о том свом новом „унапређењу“: „Што ми је најтеже, вели он: — и при чега самоме помислу сав се читаво згрозим, јесте последње са мном догодивше се. Шта је то? То и тако сваки зна, нити ћу га ја од туге и да споменем овде именце. Бог ми је свидетељ, а и министеријум ће признати, да сам 5, словом велим, пет пута срећан био разонодити, да нам се то св. цркви нашој на саблазан ни под који начин не чини. А кад је, на навалу дијете, заиста учињено, онда се ја нисам ни десио у Будиму, и прежалосни тај глас разабрао сам из новина, у Сомбору. Да је коме стати па слушати било, шта и како сам ја, том приликом, честитајућима ми, скорбан и жалостан, одговарао! А кад сам се, после, у Будим вратио, за што онда нисам се, где треба изјаснио, да се не ћу тога да примим? За име Божије! може ли ко заиста тако бездушан бити, тако што озбиљски ме и питати у *овим овде најмучнијим околностима?!* Мудроме и праведноме судији доста је то једно али једро, кад стане на гледа *моју у том наметнутом ми пословања кругу коначну недостателност и пасивитет*“. (Изјашњење 1. в.)

Ово је Платон писао месеца септембра 1848. У исто доба повери њему Кошут другу важну мисију, која није била баш без опасности. Кошут, душа тадашње мађарске владе, у својим Мемоарима, прича како му је, у то време, дошао из Србије некакав млад човек, и поверио му, да се у Србији ради на промени владе, и да би та промена била од помоћи самим Мађарима. За тај посао требало би и новаца, али не одмах, него тек пошто се приступи к послу, а дотле нека новци стоје, као депозит, код човека коме Кошут верује. Новци ови, говорио је млади човек из Србије, сматраће се као привремени зајам, који ће нова српска влада платити!

Кошут тај предлог усвоји, и владици Платону повери *шест хиљада дуката*, с тугаљивим налогом, да те новце, у прилици, употреби на превратъ у Србији! Платон и буна! Чудне две супротности!!

Али ако се је Платон и ратосиљао Кошутове мисије, опет му је она добро дошла, јер је имао повода да се више не враћа у Будим. И тако се је Платон бавио у Бачкој од септембра 1848, до априла 1849. Бављење његово било је велика помоћ за јадни српски народ у Бачкој. Мађарске власти постале су одмах блаже, и попуштале су Владици Платону, који се је својски заузимао за свој народ. На Св. Николу служио је у Николајевској цркви, у Н. Саду, а син његов Васа без душе долети у олтар и јави да мађарски комесар купи оружје од Срба, и да се лако може несрећа догодити. Владика из олтара пошље Васу комесару, да обустави купљење. Кад се Владика враћао из цркве, комесар га је сачекао пред станом, и уверио га да је обуставио купљење оружја!

Дотле се већ беху околности измениле. Између Аустрије и Мађарске дошло је било до рата. Виндишгрец и Јелачић већ беху кренули царску војску на Мађаре. Кошут, с дијетом, пређе у Дебрецин, а царевци заузму Будим и Пешту. Срби, као савезници царске војске, кренуше се напред, и заузеше Бачку и Банат до Мориша. Од Бачке, у мађарским рукама, осташе само Суботица и Нови Сад (због Варадина у ком је била мађарска војска).

Платон је оставио Нови Сад, за који не беше наде да ће га Срби заузети, и дочекао је српску војску у Сомбору (јануара 1849), а оданде се је, с њом, повукао у Срем (априла 1849).

Кошут, у својим Мемоарима, беди Платона да је оних 6000 дуката дао српској војсци, која се тукла с Мађарима. Стари бунтовник можда и погађа шта би требало чинити с тим новцима, али Платон није имао одважности да тако уради!....

Патријарх Рајачић замерао је Платону, и Вршачком Владици Поповићу, што нису, одмах у почетку, оставили своје јепархије, него су остали под Мађарима до краја. Он их није признавао за јепископе. Владика Поповић је од туге и очајања умрьо у Фенеку, у лето 1849; Платон је боравио у Иригу, а по свршетку рата, у јесен 1849, сви

су јепископи, заједно с Патријархом, одазвани у Беч. Ту је Платон предао државној каси оних 6000 дуката, што је од Кошута примио.

Патријарх је Платона тужио аустријској влади, као бунтовника и кошутовца, али се је Платон ласно оправдао са оних 6000 златних сведока!

И тако је Атанацковић остао владика; али га сада Патријарх никако не хте признати за владику бачкога, већ за будимскога. Дуго је трајала та распра на штету и срамоту православне цркве! Увиђавнији Срби знали су одмах да бечка влада не ће, Патријарху за љубав, поништити диплому на којој је потписан законити цар Фердинандо, али је Рајачић свој инат терао дотле докле нови цар, Фрања Јосиф, није распру прекинуо, и Платона одредио за владику у Нови Сад.

Док се та распра у Бечу водила, написао је Платон своју „*Аналитику*", којом је доказивао да је правда на његовој страни. „Аналитику" ову штампао је у Бечу, у 500 егземплара; али, пре него што би је пустио у свет, поднео ју је Патријарху, с једним штампаним писмом, у ком га моли да је проучи, и да писца о својој оцени и свом решењу извести, те му можда „пресече нужду обнародовати то његово дело".

Патријарх, проучивши то дело, нађе да ваља „пресећи нужду". Погодба је била да се сви егземплари пошљу Патријарху, па и рукопис Платонов. То се све учини. Два егземплара само од те књиге нису била на месту; један бејаше Платон послао у Будим, свом пријатељу Павлу Којићу, председнику Српске Матице; а други је добио неки Каноник. Од ове двојице је Платон искао на траг поклоњене егземпларе; и Којић му је свој вратио, а Каноник није. Тај егземплар сад је у српским рукама, и то је *једини егземплар* од „Аналитике". Занимљив податак за нашу библиографију!

„Аналитика" је сва спаљена, али од бачке јепархије опет не би било ништа, да није, најпосле, сам цар ту саблажњиву распру прекинуо.

Платон је дошао у Бачку тек при крају 1851. Био је, до душе, бачки владика, али је песлога између њега и Патријарха трајала и даље, и тек је легла у лето 1857. О томе ће се рећи која реч у животу Патријарха Рајачића.

Платон Атанацковић је, свега свога века, писао, састављао и преводио; с тога је број његових књига врло велики. Његове толике књиге сведочанство су његове велике вредноће, и великога заузимања за цркву и за народ, а као послови књижевни — нису на велику гласу.

Платон је дао на оснивање *Правне Академије, у Новоме Саду,* 40.000 форинта.

У Сомбору је оставио задужбину „*Платоновац*“, у којој се, о његову трошку, уче и издржавају 9 ученика, а доцније биће их и више.

Невосадској Гимназији поклонио је своју штампарију.

На Алмашком гробљу, у Новом Саду, начинио је капелу, коју је лепо живописао.

Осем тога, чинио је многа друга добра, која сва сведоче да је свој народ волео, као што срећни син воли родитеља свога.

Платона Атанацковића списи, изворни или преведени, ово су:

1. *Предложенија из Славенскија Граматики,* у Будиму, 1814;
2. *Педагогија и Методика, по Нимајеру,* у Будиму, 1817;
3. *Огледало човечности,* прва свеска, у Бечу, 1823;
4. *Поученије светителъскоје новопоставленому јерeју на свитије дајемоје,* у Будиму, 1831;
5. *Годора Стратимировића биографија,* у Будиму, 1835;
6. *Атанацковића Платона јепископа Словце на дан посвећења, 12 септембра 1839,* у Н. Саду, 1839;
7. *Ободреније на подвиг катихетическаго наставленија во училиштах,* у Будиму, 1842;
8. *Дијеталне Беседе,* у Београду, 1845;
9. *О расколницјех,* у Будиму, 1845;
10. *Повјест резиденције јепископа будимскога, а од части и овога самога,* у Будиму, 1846;
11. *Изјасненије,* у Будиму, 1848.
12. *Аналитика писма Његовим Блаженством Господином Патријархом Јосифом Рајачићем под 22 новембра 1849 јепископу Платону Атанацковићу посланога,* у Бечу, 1850;
13. *Писмо којим је сироведена «Аналитика» Патријарху Рајачићу,* у Бечу, 1850;
14. *Платона, православнога јепископа ире будимскога, сад бачкога, опроштај с будимском и поздрав с бачком својом јепархијом,* у Н. Саду, 1852;

15. *Православнога восточнога вероисповеданија катихизис за више разреде у јепархији бачкој*, у Бечу, 1854;

16. *Училишна и домаћа Библија, Стари Завет*, с изображенијама, у Бечу, 1857;

17. *Училишна и домаћа Библија, Нови Завет;* у Бечу, 1857;

18. *Архијерејскоје поученије*, во Вијени, 1857;

19. *Сочиненија Соломонова и Сирахова*, у Бечу, 1857;

20. *Пророка и Цара Давида Псалтир*, у Н. Саду, 1857;

21. *Књиге Товита, Јудите, Естире, и Јова*, у Н. Саду, 1858;

22. *Толкованје молитве Господње Оче наш!* у Н. Саду 1860;

23. *Апостоли и Јеванђелија с преводом сриским*, у Н. Саду 1860;

24. *Старозаветни пророци*, у Н. Саду, 1861;

25. *Прилог родољубивих мисли*, друго издање, у Н. Саду, 1864; *а прво је* 1856.

26. *Неодступни вођа живота*, превод с Немачког, у Н. Саду, 1865;

27. *Повторни запев над азбуком*, у Н. Саду, 1866;

28. *Повторни запев над азбуком II*, у Н. Саду, 1866;

29 *Церковноје пјенije*;

30. *Из Псалтира первоначалноје упражненије*;

31. *Мали Катихизис*;

32. *Средњи Катихизис*;

33. *Кратка свештена историја*;

34. *Прва језикословна читанка*;

35. *Друга књига о језикословију*;

36. *Немачки Буквар*;

37. *Практично језикословије немачко*;

38. *Немачко-Сриски и Сриско-Немачки Речник*;

39. *Методика рачуна на памет*;

40. *Методика рачуна с цифрама*;

41. *Библичне приповетке.*

Платон је умрьо 9 априла 1867, у Новоме Саду, по што је, као владика, сахранио свога јединога сина Васу, који је преминуо у својој 43 години.

Умирући, Платон је изговорио ове речи:

„*Господе, Боже мој! благослови народ сриски!*“

А народ опет вели:

— *Нека Бог прими и прослави владику, који је за живота мислио о народу своме*“!

Б

Бакал-Милосав био је дошљак у Шанцу. Он је, по свој прилици, родом из Херцеговине. Кад је српски устанак плануо у Шумадији, Милосав је држао бакалницу у Шанцу.

Кад струја устанка захвати и Шабац. Милосав отпаше бакалску кецељу, па припаше сабљу и, после тога, у врло много прилика, сјајно покаже да њом уме владати, као да му је била свагдашња забава. Сви се очевидци диве Милосављеву јунаштву које је показивао у свим бојевима, у којима је бивао у окрузима: шабачком, ваљевском, подринском, и ужичком, а особито у бојевима на Мишару и на Лозници.

Онај шанац на Лешници, у равни, први је начинио Бакал Милосав, те се ту одупирао Турцима који су из Босне Дрину прелазили и на Србе нападали.

Кад су Турци, године 1810, силном војском били оптекли Лозницу, а Срби се бранили изнутра, онда је Вишњић овако насликао Бакал-Милосава:

„С друге стране, на доњу капију,
Излијеће Бакал-Милосаве,
На јагрзу коњу великоме,
Па сијече Турке око града:
Ту се Бакал не зна уморити,
Већ разгони Турке око града,
Док под собом коња не умори;
Кад јагрза у пену учини,
Тад се с коњем он у град поврати,
С оног сјаше, на другог узјаше;
Па једнако он разгони Турке.“

Несрећне године 1813, пребегао је био у Срем, па се, 1815, вратио, чим је чуо за нови устанак (таковски).

Кад се мало умирило, Кнез Милош је слао Милосава у Цариград, као свога татарина, јер је Милосав знао говорити турски.

Године 1818 поверио му је да ради: да би Турци ослободили оне Србе које су 1813 на Лешници били заробили. И доиста је њих 70 дочекало да виде своју отаџбину.

Милосав је био човек висока раста, црне масти, лепа стаса, бела лица, добре нарави, и пријатан у друштву.

Умрло је у Шапцу, 1823. Кажу да му је тада било 53 године.

Банаћанин Реља, живео је у Београду, за доба првога устанка. Био је врло паметан и досетљив човек.

Кад су долазили Руси у Београд, и кад је све живо изашло да их дочека, Реља је стајао на врх Стамбол-капије, и гледао ту свечаност, и то народно весеље.

У тај мах удари, на таљигама, и старац Доситије, желећи и он да види руску војску.

— Зар ти, дрти старче, још лијаш? рећи ће Реља: — Зар ти је мало било што си прорекао да ће Србин устати, и да ће се од Турчина избавити; него хоћеш собом да видиш и његово удружење с браћом Русима? Доста је од тебе и рада и помена! Сад умири, да те оневам, а да те не оплакујем; јер се бојим — ако још узаживиш, можеш зло дочекати!

Кад су се Доситијеве ствари, по смрти му, за час продале, Младен се зачуди, и рече:

— Кад брже? Зар је тако мало имао?

— Да! овога старца једва и за толико беше, рекне Реља: — ал' кад станемо твоје продавати, таман две године имаћемо посла![1]

Тако је одиста било онда; а данас се бележи и чува све што је остало од Доситија, богаство Младеново пак разлетело се као дим!

Банић Н. Милутин, смедеревски прота, родио се 29 септембра 1817. у селу Павловцу, у округу крагујевачком, од оца *Николе* и матере *Радојке*.

Учио се у селу Саранову и у Паланци, а Богословију свршио је у Београду, године 1838.

Више од тридесет година служио је Банић цркву као свештеник, и као окружни прота смедеревски.

За то време, бивао је више пута посланик на народним скупштинама, од којих доста је поменути знамениту скупштину Светоандрејску, где су говори Проте Банића обраћали на се пажњу и ондашње штампе.

[1] *Србијанка* II, стр. 191.

Кад је Кнез Михаило, по што су му уступљени градови у Србији, ишао у Цариград, имао је у својој пратњи и смедеревскога проту Милутина Банића који је, том приликом, добио орден од султана.

Прота Милутин умрьо је у Смедереву 6 јула 1876.

Од свога имања, оставио је 12.000 динара општини смедеревској на добротворне послове.

Прота Милутин, са свога примернога владања, и са своје уредности у дужности, био је врло уважен човек за живота, а по смрти биће благосиљан свуд, докле год допре мрва његовога доброчинства!

Бог да га прости!

Барјактар Јова, син Петра Сарајлије, оставио је кућу и родитеље у Сарајеву, дошао у Србију, стао у војску, и, у шанцу на Пониквама, изнад Ужица, постао *барјактар*, те му је, од те части, остало после и име *Барјактар Јова.*

Бијући се, једном, с Турцима, Јова ухвати жива Турчина младића, па га не хтене погубити, него га доведе на поклон свом војводи Димитрију Кујунџији.

— Не ћу роба! одговори му војвода: — док је мени таких јунака, имаћу робова кад год зажелим! Него га задржи себи!

Онда Јова пусти Турчина, онако с оружјем, да иде слободно куд хоће; још му да два цекина за трошак, рекавши:

— Ми смо, море, емшерије; треба да праштамо један другоме!

Шта је даље било од овога племенита јунака, нисам могао дознати.

Барјактаровић Илија родио се у селу Извору, у нахији параћинској, од прилике 1771 године.

До године 1805, био је марвени трговац, и човек познат и уважен у својој околини. Карађорђе се је с њим добро познавао још пре устанка.

Године 1805, Миленко је стајао на селу Иванковцу, према Афис-Паши, који је долазио од Ниша, с великом и одабраном војском. Бојећи се да га Турци не потисну, те да Афис продре к Пожаревцу, Миленко је писао Карађорђу, и звао га да му што пре похита у помоћ. Ђорђе се је журио, али док је он, са шумадинским војводама, дошао на Иванковац, Миленко је већ био сузбио Турке, и прославио себе и бојно место.

Турци су се, после разбоја на Иванковцу, били повукли у Параћин.

Тада Карађорђе узме Миленка, и још неке старешине, па с њима оде у село Извор, трговцу Илији Барјактаровићу, и њега упита:

— Коекуде, брат Илија! Шта мисли параћинска нахија; да ли ће с нама, или ће с Турцима (јер је она припадала лесковачком пашалуку, а не београдском).

— Само чека да ви дођете, па ћемо с вама сви до једнога! одговори Илија.

— То је лепо, одговори Карађорђе: — и кад је тако, а ти скупи људе, нека су готови, и нека понесу секире и мотике, јер оружја, знам, немате!

Други дан, после тога разговора, Илија је дошао с 200 људи к Параћину, те су по брду копали шанчеве, докле није Афис-Паша, у ногу рањен, побегао к Нишу.

Од тога доба Барјактаровић је био војвода нахији параћинској, а, од 1809 до 1813, највише се је налазио у Делиграду.

У *Карађорђеву Протоколу* има више од 70 бројева, под којима су писма врховне власти овоме војводи. У тим писмима он се обично назива: „*Господар*“ и „*Војвода*“ *Илија Барјактаровић*“.

Како је Барјактаровић, као командат Делиграда, био на цариградском друму, и према Нишу, то су се, преко њега, и његовом помоћу, вршили многи послови међународне природе.

По речма Јокићевим, под командом Илином стајали су: *Кнез Велько из Параћина, и неки Буљубаша Шунда.*

За војничке врлине Илине не налазе се особити докази; али за послове судске, управне, и за сношаје међународне био је човек веома подобан.

Барјактаровић је у Делиграду сачекао гром који је 1813 ударио у Србију. Одатле се је, за неко време, био уклонио преко Дунава па се, после 1815, вратио у Србију.

Кнез Милош га је поставио за члана магистрату нахије ћупрйске, у Свилајинцу.

Као такав, он је потписао онај акт који је народ српски дао Кнезу Милошу 17 јануара 1827.[1]

[1] *Вук*, Грађа за српску историју, стр. 168, 169, 170 и 193.

Барјактаровић је умрьо у пролеће 1828, и укопан је с десне стране цркве свилајиначке. На гробу му је била бела плоча од дубничког камена без записа. Кад је нова црква грађена, Илин је гробни белег, по неком дивљем обичају, разбијен и узидан у темеље цркви.[1]

Барјактаровић је био човек омален, пун, космат, смеђе косе, а очију црних.

Барјактаровић је имао два сина, Саву и Радована: Сава је умрьо у Немачкој од богиња, а Радован је отрован у Параћину. Отуда му је дошла голема жалост, па пред смрт и велика сиромаштина.

Због те велике жалости у породици, носио је у последње време дугу браду.

А с питоме нарави његове, сви су га звали *Деда Илија*.

Баталака (Лазар Арсенијевић) родио се у селу Буковику, године 1793.

Учио се у Југовићевој школи у Београду, и тада му оно Милутиновић довикује:

„Ој Лазаре Арсенијевићу!
Степенита слова и мишљења![2]

Године 1813, кад је Србија пропала, прешао је с другима у Немачку и Баталака, и неко време боравио је у Новом Саду. Доцније је отишао у Русију, и онамо је, у вароши Кишеневу, учио децу богатијих српских бегунаца, и тако је живео.

Долазећи у кућу војводе Јакова Ненадовића, да му учи кћер, Баталака се позна с девојком *Станом*, из села Јагњила, у крагујевачком округу, која је била у тој кући, код своје тетке, Г-ђе Јоке Ненадовићке. Сув, кашљав, Баталака је свим старијим људма задавао бриге: јер су сви мислили да болује од суве болести. Девојке пак нису све тако мислиле о њему.

Лаза се загледа у Стану, и Стана заволи Лазу; али тетка и тетак не даду Стану за „кашљава“ младића, већ хоће да је даду за некога Бугарина, трговца, који је дотле имао кад стећи доста новаца, а доста и година! Стана пак не ће за трговца Бугарина.

[1] Овако јављају потомци Илини, а у Свилајинцу се чује да је Илин гроб раскопан 1842, те је у њега сахрањен зет његов, Кнез Ђорђе Костић?

[2] *Србијанка*, III, 101.

Ствар се та вукла дуго.

Најпосле, једнога дана, рећи ће Стана тетки својој да хоће за трговца! Тетка, радосна, јави то свима којима треба, и у вече је сва кућа била весела. Стана, обучена у најлепше своје хаљине, послуживала је све који су то вече долазили течиној кући.

После вечере, сви у кући полежу и поспе, само Стана, обучена у најлепше своје одело, није доспела била да легне. У неко доба ноћи, зачује се пред кућом мали тутањ од кола. Стана лагано отвори прозор, а пред кућом стану кола, и из њих изиђе, ко? Лаза! Она му дода столицу, јер је прозор био високо од земље. После сама прође кроз прозор, спусти се на столицу, коју је Лаза држао, да девојка не падне: са столице на земљу, са земље у кола, а с колима у манастир, где се она и Лаза венчају!

Други дан, и тетка и тетак виде шта је од њихове Стане! Љутили су се и викали; али венчање оста венчање!

Тако се романтично оженио „Степенити Лазар Арсенијевић!“

Лазар Арсенијевић вратио се је у Србију 6 августа, 1827, и, после тога, бивао је у разним службама у Пожаревцу, у Крадову, у Крагујевцу, у Београду, и у Смедереву.

Кад је боравио у Крагујевцу, године 1828, покојни Димитрије Давидовић прозвао га је *Бата Лака* (Бата Лазар), и то му је име, после, било познатије од крштенога.

После промене у Србији 1842, постао је саветник, и неколико пута бивао је попечитељ правде и просвете.

Последње године свога живота провео је, као пензионар, у Београду, и писао је своје „Мемоаре“, који се сада налазе у Дра Николе Крстића, члана државнога Савета.

Баталаку су сматрали као противника Кнезу Милошу, а особитога поштоваоца Карађорђева.

И Кнез Милош, не знам за што 1859, затвори Баталаку, и подржа га мало у затвору, па га, после, пусти да иде кући.

Дошавши кући, после тога затвора, Баталака застане свога доброга пријатеља Хаџи-Димитрија (у кога је свакад било неколико хиљада Баталакиних дуката под интересом). Хаџија је био дошао да види шта је то било, и да се обрадује што му је пријатељ пуштен кући.

Баталака, увек зловољан на Кнеза Милоша, сад се почне Хаџији горко жалити: како у Србији нема никакве сигурности ни за част, ни за имање, нити за живот! Говорећи то, он је, уједно, хтео, и да прекори свога пријатеља, који је био познат као Обреновићеваџ:

— Мој Хаџо, мој брате, видиш каки су твоји Обреновићи?

— А ваша правдина каква беше? узвита равнодушно Хаџија: — Седи како седиш; седи!....

И Баталака се више не потужи!.....

Баталака је, у своје време, био на гласу као најозбиљнији и најопитрији старешина; а у друштву, међу знаним пријатељима, нико није умео вештије од Баталаке преобући се у телала, или у ма каква сојтарију, те друштво развеселити и насмејати.

Неку снаху Симе Милутиновића, која је имала сина, доста распуштена младића, Баталака, једном, прекори што дете не стегне, да се боље влада?

— Још је млад и луд, одговори мајка: — кад му стигне памет, владаће се боље.....

— Али ће пропасти пре него што му стигне памет, рече Баталака.

— Ако буде среће, не ће! Кад ниси пропао ти, девере, и мој Ђорђе (муж јој), што дигнете буренце на шљиву, па са шљиве точите ракију и пијете, не ће, зар, ни он, ако у њега има колико било памети. За сад нек протера лудост у младост!

Баталака се насмеје, и остави је.

Баталака је био човек висок, сув, коштуњав; чела велика, носа шиљаста, ноздрва исечених, бркова танких, малих; увек марљиво обријан, а у последње време, после смрти своје кћери јединице, носио је омалену белу браду. У опће Баталака је, по својој спољашности, више личио на какога професора, или иначе човека од књиге, него на српскога старешину, који своје политичке противнике уме да баца у најтеже окове!

Баталака је одиста говорио разговетно, и реченице је своје склапао махом по руским писцима Карамзиновога доба. И писао је доста разговетно, тек му стил у јасности далеко изостаје од беседе.

Ако се штампају његови рукописи о историји Србије од 1804 до 1812, видеће се из њих и Баталакин ум и његово срце. Тих рукописа има на 300 табака, писаних његовом руком.

Баталака има једну велику погрешку у тој својој историји. Он не суди о људма и о њиховим делима као судија, него обично прославља кога воли, а уништава кога не воли! Њему је Карађорђе идол; од њега, као од благога Бога, излази само доброта, а од других како кад. Ко хвали Карађорђа, Баталаки је мио; а ко што забави „Вожду“, тога готово не може очима да гледа. За то је био љут на Вука Караџића, као на каква злотвора, и грдио га је где би сео или стао. Ко је хтео навући га на говор без краја, требало је само да рече што добро о Вуковим историским списима. Тада се старац претварао у прави вулкан. У Вукове послове о језику није никад дирао.

Баталака је умрьо у Београду, 15 јануара 1869, и укопан је код Маркове Цркве.

Његова, врло добро погођена слика, има у Београдском Музеју.

Батинић Стојко, из Азање, у смедеревској нахији, био је добар јунак, и добар јахач; а свакад је јахао добре коње.

Године 1804. маја 9, у боју на Топчидерском Брду, Смедеревци, испред велике турске силе, почну уступати, а Стојко излети, на белу коњу, и стане браћу соколити:

— Та није мене кум крстио *Стојко* да узмичем, неко да *стојим!* рекне он у шали. И неки се људи почну устављати.

А кад га, мало за тим, згоди олово, и он виде да ће умрети, махну руком и рече:

— Не бојте се! Овај погоди, али други, бели, не ће!

Другови га приме на руке, изнесу и сахране.

Бог да га прости!

Бачвански Александар родио се, 1832, у Сремској Митровици,[1] где му је отац био у државној служби, као солски контролор.

Основну школу свршио је у месту рођења; гимназију је учио у Карловцима, а философију у Сегедину.

Године 1851 био је у Пешти у државној служби. Из Пеште је премештен био у Кечкемет, где се је познао с члановима мађарског позоришта, који су се онамо бавили.

[1] Неки говоре да је рођен у Земуну?

Још као ђак у Сегедину, Бачвански је био саставио добровољно друштво, те је, са г. Стеваном Тодоровићем, представљао мање комаде. Та наклоњеност ка глумачкој вештини сад, у Кечкемету, оживи у Бачванскога, и он, године 1852, остави државну службу, и ступи у Хабијево друштво. Иза тога, представљао је у више мађарских друштава, и изишао је на глас као један између најбољих мађарских глумаца у карактерним улогама.

Најпосле је био ступио, као карактериста, у стално будимско Молнарово друштво, кад га је, 1869, г. Ст. Тодоровић предложио за редитеља и учитеља глумачке школе овде у Београду.

Бачвански је, у београдској глумачкој школи, образовао готово све знатније снаге, које имамо данас на позорници. Поред школе и редитељских послова, он је некад и представљао у трагедијама, драмама, па и у комедијама. Београђани ће се дуго и пријатно сећати Бачванскога кад је представљао *Шајлока*, у *Млетачком Трговцу* Енглеског *Краља Јакова*; *Лудвика XI*; *Циганина*, и, нарочито, *Ђ Бранковића!*

Његову сјајну каријеру, на један пут, поремети голема несрећа: идући, замишљен, низ лествице, паде, удари се јако потиљком, те тако повреди очне жиле и, за годину дана, ослепи на једно, па, после, и на друго око!

Управа позоришта давала му је плату дуго време; слала га у Пешту и у Беч да се лечи, па све то није Бачванскоме вратило очњега вида!

И тако слеп, да би издржавао себе, жену, и кћер, Бачвански науми ипак да представља. Ту своју жељу јави он у Београд, и Управа га прими ако и слепа.

Пријатељи његови, г. Матија Бан, и Стев. Тодоровић, приме га у своју кућу, као сталнога госта.

Ох, како га је, тако слепа, одушевљено примала и поздрављала београдска публика! За сваку представу награђиван је он штедро; и сву своју уштеду слао је жени и кћери. Тако је протекло више месеца. Једно јутро нашли су га мртва, хладна, у постељи: ударила га је капља; преминуо је, као да је заспао, 27 марта, 1881 године.

Бог му је у томе био милостив: није се мучио дугом болешћу пред смрт!

Испраћен је до вечне куће свом глумачком дружином, и многобројном публиком београдском.

Белов Јован (Томић) родио се у селу Црниљеву, у Горњој Тамнави. Одликовао се у много бојева као прави јунак, а особито 1806 на Мишару, где је, кажу, добио пар Кулинових пиштоља, који се и сада налазе у његових потомака.....

— Једном, у Јеленчи, прича покојни Јокић: — опколили Турци Карађорђа и све нас (дружину његову), и хоће да исеку. Пред ноћ удари Јован Белов. с 50 момака; уби Куртоглаћа, турског заповедника, узе му мач, уђе у шанац, и нас све избави!

Ваља казати да се Белов није хтео никад примати никакве власти у народу; само у бојевима примао би команду над по неким одељењем војске, и тукао би се. Али се његова памет и његово јунаштво толико ценило да је, по казивању самога Попа Луке, био намењен за команданта на Лучино место, ако би Лука погинуо.

У Лешници, у бою ван шанца, судари се, једном, Белов с Турчином који га хтеде посећи. Белов се вине на страну, а Турчин му удари коња сабљом по врату. Јован брже притегне дизгине, махне својом сабљом, одсече Турчину главу, истера коња на шанац, па скочи са седла, пустивши дизгине. Тада коњу његову глава клоне, јер му је врат био у пола пресечен, и коњ се стропошта на земљу, где и крепа!

Јован Белов је погинуо у шанцу, на *Голом Брду,* више Лешнице. Раздавао је војницима барут у шанцу. Турчин се, међу тим, био попео на високу трешњу, па га, с ње, погоди челиком, јер се држало да Белова олово не бије.

Падајући од крвничке руке, Белов је рекао војницима:

— Браћо! Што могох, ја помогох; не дајте се!

За тим је скупио сена и бељушине, те метнуо себи под главу, и, насмејан, издахнуо!.....

Милутиновић му је певао красну песму (*Србијанка,* књ. III, стр. 78—87). коју треба Срби да прочитају.

Вечна слава имену такога јунака!

Бирчанин Илија родио се у селу Суводању, под Медведником, око године 1764, а старина му је у селу Бирчу преко Дрине.

Још за младих година својих, умешао се је у народске послове, и постао је кнез у Ваљевској Подгорини.

Какав је Бирчанин био на очи, какав ли према Турцима, а какав према својој браћи Србима, можемо замислити по речма Фочићевим, које изговори кад се оно спремаше да исече српске кнезове, и друге одабраније људе у народу:

„Док погубим, вели он: — Бирчанин-Илију,
Оборкнеза испод Медведника.
Ево има три године дана
Откако се врло посилио:
Куд год иде, све крхата јаше,
А другога у поводу води;
Он буздован о ункашу носи,
А бркове под калпаком држи;
Он Турчину не да у кнежину —
Кад Турчина у кнежини нађе,
Топузом му ребра испребија.
Када нама порезу донесе,
Под оружјем на диван изиђе:
Десну руку на јатаган метне,
А лијевом порезу додаје:
„„Мехмед-Ага! ето ти порезе,
Сиротиња те је поздравила,
Више теби давати не море!““
Ја порезу започнем бројити
А он на ме очима стријеља:
„„Мехмед-Ага, зар ћеш је бројити?
Та ја сам је једном избројио.““
Ја је више бројити не смијем,
Већ порезу у крај себе бацим.
Једва чекам да се скине беда,
Јер не могу да гледам у њега.
Он је паша, а ја сам субаша.“

Ето какав је био пред Турцима Бирчанин Илија! Није чудо што је стављен међу прве које су Дахије биле наумиле погубити.

Кад је Мехмед-Ага, дошавши у Ваљево, поручио Бирчанину да дође, онда момак Милић Кедић рекне Илији:

— Баш, кнеже, да ниси ишао зверу у чељусти; или бар поведи више друштва ?

— Милићу! одговори Бирчанин: — Фочић мене зове на веру; зове ме као власт, да са мном говори о народским пословима; не могу да не идем: а да поведем друштва, показао бих да му вери не верујем; не ћу; него ћу отићи сам, и још без коња и оружја. Ако буде права вера, вратићу се здрав и читав; а ако не буде, ја ћу погинути; али ће и Турцима доћи главе погажена вера и сузе сиротињске!...

Казавши то, дигне се у село Рабас, на неко старосварство; одатле оде у село Седларе, те ту остави коња и теже оружје, а сам сиђе у Ваљево. Кад тамо — а он има шта и видети! Прво смотри Кнеза Алексу, који је већ знао зашто их Турци зову, и који му лагано рекне:

— Шта ћеш овде, Бирчанине, од Бога не нашао? Где ти је Медведник? Ја се надам да ти и мене избавиш, а ти и своју главу донесе Турцима у руке?!

Илија виде да нема ни помена о народским пословима; виде добро што га чека, али беше доцкан. Понуди Турчину откуп на свој живот, али му се откуп не прими.

И тако паде и његова глава на пољицу, поред Колубаре, 80 хвата испод моста, 23 Јануара 1804.

Тело његово узме момак његов, потоњи старешина и јунак, Милић Кедић, и сахрани код Ћелијске цркве, на 1 хват североисточно од олтара и северних црквених врата. На гроб му је стављена плоча од белога мрамора, на којој се с муком могу прочитати ове речи:

„Зде почивајет раб божи Илија Кнез.... Бирчанин от....ра Мехмед..... Фо...и.....“

Плоча је сва изразбијана, и ја сам мислио да су је Турци нацацима излупали; али, на нашу срамоту, дознадох да томе нису криви Турци, него баш Илини потомци. Кад је, Бирчаниновом крвљу купљена, слобода хтела да обнови Ћелијску цркву, онда су мајстори баш у Илину плочу оврли козе (скеле), и тако су је разлупали!

И од потомака Бирчанинових не нађе се човек да освећени гроб мученикова заклони од тога братскога вандалства!

Ох, незнање, колико си грубо!!....

Бирчанин је био висока раста, црне масти, космат, дугачких суви̇х образа, погледа веома оштра, а гласа крупна. Био је необичан јахач, и необичан гађач из пушке.

Песма вели да је јахао крьхата, тојест, *хата зеленка,* а у Суводању се прича да је најрадије јахао вранца без белеге, који је био црн као гак, и кога је Бирчанин купио у Сребрници за 700 гроша, кад је цванцика била 13 пара.

О ункашу је свакад носио топузину.

Турци су, посекавши Илију, нудили његова брата кнештвом, а он је одговорио:

— Ја сам орач и копач; у кнезовању се не разумем. Да је и мој брат чувао плуг, не би му глава с рамена одлетела пре времена!

Онда Турци окнеже *Милића Кедића,* из Суводања, који је био момак у Илије.

Бобовац Јован (Симић) родио се у селу Бобови, у Ваљевској Подгорини, 1775.

За првога устанка, од 1804—1813, Јован Бобовац се не помиње ни у којој власти. Међу тим сва је прилика да је он, и за то време, био обратио пажњу на се.

Године 1823, октомбра 6, № 1932, Кнез Милош, узвисивши народни суд, у Крагујевцу, нада све друге судове у земьи, позива Јована Бобовца, дотадашњега судију, за председника томе суду.

Том приликом, Кнез, у свом акту, вели: „*Уверен о довољном у судејским делима искуству Кнеза Јована Бобовца, опредељујем и постављам њега председатељем суда општенародњега*“.

Те исте године јавља се Бобовац још на једном врло важном послу.

Нахија београдска била је тада раздељена на пет кнежина. Старешине тих кнежина нису имале слоге у својим службеним пословима. За то су се људи, сад из једне а сад из друге кнежине, тужили на неправичну и несразмерну поделу државних терета и пореза. Кнез Милош, да би томе злу нашао лека, науми да постави једнога између оне петорице кнезова за старешину осталој четворици, али избор остави кнезовима и кметовима целе београдске нахије.

А да би се тај посао свршио како треба, Кнез је послао, 29 новембра 1823, Јована Бобовца и Алексу Азнадара да буду „сведетељи тога њиховог избора".

Године 1828 и 1829, Турци Босњаци, хотећи ићи на Дунав да се бране од Руса, намеравали су прећи преко Србије. За то су се били скупили на Орлову Пољу, на левој страни Дрине. Кнез Милош, дознавши то, скупи војску да Босњаке одбије од границе српске, ако би насрнули. Тој војсци за старешину био је одредио Јована Бобовца. Али су Босњаци били наметни, па нису ни наваљивали.

Кад се је већ било почело изјављивати незадовољство према сувише личној владавини Кнез-Милошевој, Јован Бобовац је, једном, рекао ово:

— *Господар треба да дâ конституцију, па ће све бити мирно и задовољно!..*

Јован Гавриловић, пред којим је Бобовац ово изговорио, вели да се је зачудио: откуд Бобовцу, просту човеку, та туђа реч *конституција*, а изговорио је баш њу!

Како је да је, али у Ваљеву и у Подгорини, може се и данас, чути прича, да је баш та жеља за *конституцијом* прекратила Бобовцу живот!

Казује се, тојест, да је Бобовац, у Крагујевцу, говорио и доказивао да треба Србији устав! После тога, пошао је пут Ваљева својој кући. У путу изиђу неки људи, нападну га, и испребијају на мртво име. Од тога, веле, и умрьо је 14 јуна 1832, и укопан је код каменичке цркве, којој је био ктитор. На његовом гробном белегу пише да је преминуо „*14 липња*", а не вели се „14 јуна".

У Подгорини се верује да су оне људе, који су тукли Бобовца, послали они који нису хтели устава!

Бобовац је био човек висок, а сув, веома разборит, веома добар и, како уверава Гавриловић, велики пријатељ Кнезу Милошу....

Богдановић Коста родио се у Руми, у Срему, 1811.

Основну школу свршио је у месту где се и родио; гимназију у Карловцима; философију у Сегедину, а права у Пешти.

Године 1842 био је прешао у Србију, и ступио у јавну службу. Том приликом постао је и члан *Друштву Српске Словесности*; али

догађаји који се, у другој поли те године, развише у Србији, принудише га оставити нову отаџбину, и отићи у свој завичај.

Године 1848 покренуо је био у Пешти политички лист који се је звао „*Весник*“.

Богдановић је спремао грађу да пише *нову српску историју*. Колико је од тога посла био урадио не зна се, као што се не зна ни у кога је сада оно што је био спремио.

Богдановић је умрьо 27 априла 1854, у Новом Саду.

Богићевић Антоније родио се у селу Клупцима, близу Лознице, у почетку друге поле прошлога века.

Мора бити да се још из младости одликовао међу својим сељацима, кад га већ на крају 1804 видимо као једнога између главних људи у Јадру.

Он је тада, у друштву с *Јевтом Савићем-Чотрићем* из Тршића, са знањем и одобрењем Црнога Ђорђа и Јакова, углавио с *Мехмед-Капетаном Видајићем* онај уговор од 7 тачака, по ком су Подринци били мирни од Бошњака, али нису ни пристајали уза Србе устанике.

Доцније се тај уговор погази, српска војска уђе у Јадар и Рађевину, и Антоније Богићевић буде признан за војводу подринскога.

Од тога доба Антоније је увек био на Лозници, или дуж Дрине.

Веће борбе с Турцима имао је на *Крупњу*, на *Рожњу* више Сокола, на *Рађеву Пољу*, и на *Лозници* (неколико пута).

Једном беху Турци напали на Лозницу, те јој је и Карађорђе морао доћи у помоћ.

Сеча је била страшна; почела се у селу *Грнчари*, па се продужила на Лозници, и, најпосле, свршила се на пољу *Тичару*. Турци су тада са свим разбијени, и на Дрину натерани. Очевидци причају да су је чак замутили својим лешинама!!

Године 1810 Богићевић је био опседнут у Лозници, али су Турци отерани после крвавога боја у ком су се ранили Лука, Чупић, Мутап, Цинцар Јанко, и многи други.

Године 1811 и 1812 није било великих бојева на Дрини, те је и Анта Богићевић био мало миран.

Године 1813, марта 9, пише Карађорђе Анти Богићевићу, да је на оном крају главни војвода Лука Лазаревић, који ће и Богићевићу давати заповести. За то да га у свему слуша.

У почетку априла, те године, помињу се жалбе неких кметова против Анте Богићевића, али је, пред крај тога месеца, он већ умрьо, и Карађорђе, иза тога, постави за старешину Антина сина *Богосава*, а Луци заповеди да одреди једнога свога буљубашу *Боји* у помоћ.

На тај начин су војводе Макса Крстић и Петар Молер узели власт и бригу војводску поред Богосава, који је још био млад и невешт.

Анта Богићевић, по жељи својој, сахрањен је у шанцу лозничком, у ком се је толико пута тукао с Турцима.

Кад Турци, године 1813, заузму Лозницу и шанац лознички, они ископају мртво тело Антино, одсеку му главу, и однесу у Зворник, а кости баце у бару код шанца, према реци Штири. Неки Срби, ноћу, изваде Антино тело из баре, и затрпају га у пређашњу раку, која је 5 хвата далеко правце к југу од источнога довратка јужних врата садашње лозничке цркве. На месту где су Антине кости, до 1876 године, није било никаквог другог белега до један покрупнији камен из калдрме, која је начињена око цркве.

Доцније, тек око године 1885—1886, унук Антин, г. Мијаило Богићевић, послао је једну мраморну плочу са записом:

„*Овде леже кости Анте Богићевића, војводе лозничког*“, да се полошке стави на место где су Антине кости.

Анти Богићевићу рођена је кћи г-ђа *Томанија*, жена Јеврема Обреновића, баба по оцу њ. в. Краљу Милану I.

Анте Богићевића име и држање задахнуло је ону песму коју сада свако српско дете зна и пева:

Цар везира на диван позива:
Мој везире, што ми ће не дођеш?
Ах, мој царе, како ћу ти доћи?
Кад не могу кроз Лозницу проћи?
Од госпоства Богићевић' Анте:
И његових силнијех јунака:
Од сарука и од јатагана
Од сабаља и танких пушака“!

Бојиновић Тодор родио се у Горњем Добрићу, у Јадру. За немачкога рата, 1788, био је у Лозници мали буљубаша над драговољцима, и, с Немцима, чувао је Дрину од Турака. Кад се Немци врате, он се не смедне одмах предати Турцима, него се одметне у хајдуке, па се преда тек пошто се са свим умири. Од тога доба живео је мирно код своје куће, као и други сељаци.

Године 1804 постави га Курчија као буљубашу над десном страном Јадра, и пошаље га на Лешницу, те претера Турке преко Дрине, и улогори се у *Ранитовачи*. Ту је мудро уређивао, и, кад Турци ударе, храбро се борио, али је мноштву турске војске, најпосле, морао уступити.

Пошто Курчија, те јесени, погине, он остане у Јадру најзнатнији човек од војничкога реда, и док је год Мехмед-Капетан држао српску војску у Лозници, он је био први; а кад се Јадар, после тога, одвоји од београдскога пашалука, и преда Турцима, он остане код своје куће, као и пре што је био. Кад Турци, у пролеће 1806, ударе на нахију шабачку, он не могне срцу одолети, него, с неколико момака, отиде преко Цера, и стане се бити с Турцима.

Његова кућа и жена била је у Јадру; за то му стану неки овамо у Поцерини говорити: да није дошао да се бије, него да су га Турци послали да шпијуни. Кад то Тодор чује, он се закуне да ће, у првом боју, или погинути, или Турчина жива ухватити, и показати им зашто је дошао! И тако, у првом боју, потегне из пушке те убије једног Турчина, а други Турчин, видећи да је он избацио пушку, учини јуриш да му одсече главу, а он распали пушком кијачки по глави, онесвести га мало, и обори на земљу, па притисне да га веже: ну док он овога свеже, други потегне из пушке те га рани у кук. И тако његови момци доведу пред Јакова и њега рањена, и Турчина везана. После се излечи у манастиру Радовашници, али остане малко хром, и тане му не изваде из кука.

Кад Јаков, 1807 године, дође те опет побуни Јадар и Рађевину, он постави у Јадру војводом Антонија Богићевића, и испоставља неколико буљугбаша, Бојиновић, поред свију својих заслуга и јунаштва остане онако, и, сам од своје воље скупи неколико момака, те стане

изнад Лешнице опет чувати стражу од Турака. Јаков се истина доцније кајао што је Бојиновића оставио без ништа, али то остане тако.

Године 1808 подбуне Бојиновића његови момци и пријатељи да траже да му се да десна страна Јадра, да буде над њом бар буљугбаша (под Антонијем). И тако он, с верним другом својим *Гаврилом Цаклено̀м*, из Бегове Лешнице, дође у Београд (у јесен 1808) да то тражи; но будући је Антоније, као војвода и богат човек, имао свуда више пријатеља него он, то Совет окриви и њега и *Цаклена*, и нађу да их обојицу (као немирне људе који се противе постављеној уредби) затворе у кулу; а они, дознавши то, побегну те се сакрију у некакву трговачку лађу, и по том утеку пешице у нахију шабачку, а коњи, са свим пртљагом, остану им у Београду, те ту и пропадну.

После тога, године 1809, Цаклен пређе преко Дрине на војску, и тамо погине; а Бојиновић, не смејући од Антонија ићи у Јадар на своју баштину, остане у нахији шабачкој, у селу Добрићу, и стане опет, онако хром и стар (већ преко 50 година), на ново крчити, орати, и копати, те се хранити са женом и децом.

Тако је ту живео до године 1813. А кад, те године, Турци овладају Србијом, он се врати у Јадар, а Турци га ухвате и одведу у Зворник те обесе!

Бојиновић је био човек крупан, сувих дугачких образа, с испалим јагодицама, голема покучаста носа, повеликих и дебелих бркова, а страшног, јуначког погледа. Био је не само храбар јунак него и мудар управник, — који је свакад држао тврд запт у својој војсци; све је тежио на немачке уредбе, што је, уз рат, видео у Немаца [1].

Боројевић Никола, песник, родио се у Оточцу, године 1796. Основну школу свршио је у месту свога рођења.

Иза тога, школовао се на Ријеци, где је, поред талијанског језика, научио и француски; па, у Љубљани, и, најпосле, у Бечу, где је слушао пољску јекономију, и политехнику; а уз то физику и ботанику.

[1] *Вук*, у *Даници* за 1829, стр. 16 до 20.

По свршетку школовања, Бороjевић је постао јекономни официр на Ријеци, где је, служећи дуже време врло корисну службу, писао красне песме.

Бороjевић је у прози мало писао, а у стиховима, од године 1837—1869, спевао је, и у разне листове[1] пустио више од две ста песама, које су све лепе, слатке, пуне даха побожнога, родољубнога, и братољубнога.

По својој великој смерности, песник није од својих песама чувао преписа, нити их је икад сабирао у једну збирку, те овај последњи посао још очекује свога посленика.

У својим песмама, Бороjевић слави просвету, слави љубав к лепом имену и језику српском, слави вредноћу, уредност, и памет у животу, а оштро шиба лакомислено презирање својега народа, туђење од својих лепих обичаја, и лако расипање времена и блага!

Он ће остати свакад славан син нашега троверногa народа баш и за то што је народно јединство дизао изнад братске нам троверице.

Године 1844, светујући да се сваки дигне изнад видика свога села, у једној песми, овако вичe:

„Да Срб, Хрват, Бошњак, Далматинац,
Кад је дојен сисом једне мајке,
Буде исте синак и љубимац,
А не додол свога села бајке!“

Године 1856 моли се Св. Николи овако:

„Правило вери
Образ кротости,
„Учитељу благи
Рајске мудрости,
„Рушнетељу храбри
Лажних идола,
„Угодниче божји,
Свети Никола!

[1] Бороjевићевих песама и других састава има: у *Срп. Народном Листу* од 1841—1847, и у *Седмици* од 1856—1858, у *Драгољубу*, а и у књижевном додатку *«Јужне Пчеле»*.

„Умудри нам разум
Духом крепости,
„Да се сваки држи
Своје дужности!
„Утеши нам срца
Вером истине
„Која чува душу
Да не погине!
„*Огради нам цркву*
Зидом љубави,
„*Да се брат од брата*,
Већ не растави.
„Да будемо прама
Свакој опсени
„Овог света срећни,
Оног блажени!“

Последње време свога живота провео је у Горњем Карловцу где је, по што је примио св. причешће од Проте Беговића, преминуо 23 фебруара 1872, и укопан је у гробљу српске општине. На гробу му је смерни каменити споменик, који му је поставила жена његова *Ружица*.

Сваке године, на Видов Дан, како ми пише драги пријатељ, Прота Н. Беговић, честити карловачки свештеници излазе му на гроб, те чине спомен, по црквеном правилу.

Хвала им за то!

Бороjевићеве песме и друге записке, примивши од покојникова сина, сада већ покојнога Мајора Нестора Бороjевића, Прота Беговић је послао Браћи Јовановићима у Панчево, ради штампања у њиховој „*Народној Библиотеци*“.

Пре неког времена, бејаше овде г. Каменко Јовановић и, на моје питање рече, да су они те песме дали неком господину да их за штампу приреди, па тај још није готов.

Породица Бороjевића много је разграната; има их и православних и римокатолика; Никола је био православни.

Вечна слава Николи Бороjевићу, овако милу, овако родољубиву, овако братољубиву песнику!

Боцић, сељак из Селевца, у нахији смедеревској, 7 августа 1809, кад су Срби ишли к Бањи, да ослободе Вељка, и осоколио је и осмешио.

Младен је тада командовао српском војском и, као свакад тако и сад, неспретно и несрећно. Тако, изнајпре, није давао укопавати се, а после, кад су Турци навалили, наредио је да се шанац копа на врат на нос!

Боцић је копао шанац као и други, а један Турчин долети на коњу да га набоде на миздрак. Боцић, у часу, остави ашов, дохвати миздрак за врх, и њиме свали Турчина с коња. Одмах га шчепа за гушу, па му узме два пиштоља сребрњака, и с главе срмали-капу. После тога пусти га да иде!

Кад га другари упитају што га пусти? Одговори им:

— За овај мах доста је! Нека ми, други пут, што друго донесе!

Бошковић Јован родио се на Топли, у опћини херцегновској, 9 јуна 1761.

Чим је одрастао, и поучио се, бацио се је на море, као и други његови земљаци.

Путујући морима по свету, станио се је у Смирни, у Малој Азији, ступивши у службу код онамошњега богата трговца Србина Јове Куртовића.

Доцније, радио је на своју руку, оженио се богато, и изродио децу, па је, месеца јуна 1832, преминуо.

Пре него што ће умрети, Бошковић је, у свом тестаменту, оставио цркви Св. Спаса на Топли, и Манастиру Савини, по хиљаду гроша; а сиромасима из те околине три хиљаде гроша, а за тим наставља: *„Сва моја добра у Боци, остављам мојој отаџбини, да се приходом истих оснује и издржава школа српскога и талијанскога језика и морепловства“.*

Ова добра нису била довољна за оснивање жељене школе, али су, мало доцније, придошли други дародавци: *Ђуро Ђуровић* и *Јевросима Лакетић*, те је школа већ основана, и ради на велико добро српском народу у Приморју, и на славу дародавцима!

Бошковић Новак, кога су звали *Новачић из Горачића*, војвода драгачевски, родом је из села *Горачића*. Он је био под влашћу Проте Гучанина, а у последње доба под главном командом Антонија Пљакића.

У Карађорђеву Протоколу помињу се неке распре између њега и другог војводе драгачевског *Ђоке Протића*, сина Протинога.

Новак се, у опће, хвали као добар јунак у боју. Јокић је за њега рекао да је умрьо код куће. А Милиновић Тома, напротив, вели овако:

„Турака се Новак не бојаше,
Па за то га Турци исекоше.
На Јасици, са две ста јунака,
Пет хиљада дочека Турака;
Половину, са друштвом, исече
Док се душа из њега измаче!“

Бранковић Коста родио се у Новом Саду, 20 маја 1814.

Основну школу и гимназију свршио је у месту својега рођења; философију у Сегедину, а права је почео учити у Пешти. Али са сиромаштине на кући, не могне их свршити, него изучи само прву годину, па онда сиђе у Карловце, и сврши Богословију.

Године 1837, јула 6, прешао је у Србију, где прво буде одређен за професора у шабачку полугимназију, па за тим, 22 јула, постане професор Реторике у великој гимназији, у Крагујевцу.

Године 1838, у јесен, заведен је у Крагујевцу *Лицеум*, а Бранковић је, 1839, у њему добио катедру.. И ако је мењао науке, које је предавао, у Лицеју је остао све до своје смрти.

У Лицеју је Бранковић, повереньем својих другова, пет пута бивао ректор.

Године 1838 и 1839, одређен од власти, походио је школе у многим местима у Србији.

У покрету Срба оностраних, године 1848, Бранковић као родољуб, узео је веће учешће, и био је члан Главнога Одбора у Карловцима, откуда је слао често важне и простране извештаје *Српским Новинама*, у Београду.

Још године 1845 постао је члан *Друштва Српске Словесности*, па је, после, томе Друштву био секретар а најпосле, и потпредседник.

Исто тако био је члан *Школске Комисије*, и помагао је у израђивању књижица за школе.

Књижевност српска од К. Бранковића има ова дела:

1. *Слово о Св. Сави*, 1847;
2. *Основно мудрословије*, у Београду, 1848;
3. *Мислословље или Логика* (мала) у Београду, 1849;
4. *Мала физика за младеж*, у Бееораду, 1850.
5. *Логика за ђаке Лицеја*, у Београду, 1851.

Ово све већином је рађено по немачким писцима.

Бранковић је неко време уређивао лист „*Шумадинку*“, коју је покренуо Љ. П. Ненадовић. Писао је чланке за *Гласнике*, за *Срп. Летопис*, и за *Уранију*. А био је дуго време и цензор књига и новина.

Бранковић је провео свој век у школи са ђацима. Био је тачан, савестан, добар наставник и пријатељ својим ученицима. Нарави је био благе, у опхођењу пријатан, чедан, смеран. Боловао је од слабих груди, и боловао је дуго. Кад је умрьо, кренуо се, тако рећи, сав Београд да га испрати. И одиста његова је пратња била врло редак појав у Београду. Само укоп пок. Даничића надмаша Бранковићеву пратњу.

Кнез Михаило послао је удовици покојниковој 200 дуката у знак свога великога поштовања према честитом васпитачу српске омладине.

Бранковић је преминуо 22 новембра 1865, у Београду, и сарањен је код палилулске цркве.

Брдар Петар (**Радовановић**) родио се у селу Таминку, у срезу моравском, рудничкога округа, године 1818, од оца *Радована* и матере *Стојане*. По оцу Радовану, прозвао се Радовановић, али како му је отац умео градити брда за разбоје, те се за то звао *Брдар*, прозове се и Петар тако, и после сва околина није га ни звала другојаче него *Петар Брдар*.

Кад је Петру било пет година од рођења, досели му се отац у село *Коњску*, у смедеревском округу, и настани се ту да живи. Тако је Петар прешао из рудничке Мораве у смедеревско Подунавље.

Ставши на снагу, Петар је, и после смрти оца свога, вредноћом која је за углед, и штедњом и смотреношћу, стекао лепо имање. Године 1864 имао је, поред другога великога имања, две механе од друге класе, које доносе леп приход.

Петар је био човек тежак који ради земљу, али, кад би се десила прилика, он би нешто и купио и препродао, те је и на тај начин лепо привређивао својој кући.

Петар није учио књигу, и није знао ни читати ни писати; али је јако жалио што је остао, како сам вељаше, „код очију слеп“. Зато је и говорио врло често:

— Што не могох ја, да ми је да могу бар други, млађи“!

Био је врло добар, бистар, и речит човек, са чега је јако уважаван у својој општини а и у свој околини.

Године 1869, о Духовима, Петар је био на оној великој народној скупштини, у Крагујевцу, која је дала Србији Устав који важи и данас.

Са женом својом Петријом, која је у свему делила његова племенита осећања, имао је деветоро деце: седам синова и две ћери, и то је давно све покрила земља црна! Кћи му Милица, која је била необично лепа, два пута се удавала, и оставила му је, по смрти, унука *Милутина* из првога дома, и унуку *Милојку* из другога. Миличина другога мужа, Тодора, Петар је узео у кућу и, по смрти кћери своје, оженио га другом, те му је то била сва помоћ и одмена у раду!

Сељаци у селу Коњској одавно су желели начинити школу, и припремали су овда цигљу, онда ћерамиду и креч, али некако нису могли да отпочну градити школу. То и јесте тешко, при најбољој вољи, да једно село од неколико стотина глава, неколико стотина волова и жеља, прегне на један посао, и да га уради као што би га један човек радио.

Тако су пролазили месеци и године, а село Коњска није стекло своје школе.

Петар Брдар гледао је то, мислио, и спремао се, па, једнога дана, изиђе пред своје сељаке и изјави: да хоће *да начини селу школу, ма га стала и 3000 дуката!!*

Сељаци приме захвално ту изјаву, и уступе му све што су дотле били спремили од грађе.

Ствар се јави власти. Окружни начелник дође у село да види је ли то збиља? Петар и пред њим понови: да хоће своме селу да начини школу, макар га стала 3000 дуката!

Пред крај године 1869, та је намера била извршена!

Лепа школска зграда (9° и 2' дугачка, 5° и 4' широка, а 2° 2', 9'' висока) већ је красила село Коњску, и збирала благослове честитоме родољубу.

За ту школу Петар је дао равно 800 дуката.

Извештен о овом, Министар Просвете, покојни Д. Матић, захвали дародавцу нарочитим писмом (1 нов. 1869, № 5056).

А лист „*Школа*“ [1] јављајући за то честито дело, поред осталога, изрази се овако:

„Да човек, коме прекини туђа сила, заложи и имање и главу за обрану себе и својега огњишта; да други трпи глад и жеђ свега својега века, служећи мисли којој жели дати живота; да чедо науке обожава извор својега осветљења и узвишења, то је некако обично, и ако је свакад пуно хвале. Али кад прост човек, који је знојем лица свога стекао прилично имање, овако далеко гледа, овако племенито осећа, овако светло провиђа све благодети које даје знање, па му приноси овако знатан, овако сјајан дар: онда, пред том простотом, треба ничке да падне многа висост, и онда смо ми међу срећнима срећни што можемо овде име такога добротвора да предамо вечноме спомену захвалнога потомства“!

Село Коњска доцније је променило име. Указом од 22 фебруара 1872, оно се је прозвало *Михаиловац*.

[1] Број 32, стр. 505; и 33, стр. 524.

Кад је Петрова задужбина била готова, онда Петрија, жена његова, оде с њиме у Аустро-Угарску, и тамо купи звоно, донесе га, и подигне на школску звонару!

Данас то звоно сазива дечицу у школу да се уче на сваку вредноћу, на свако добро и поштење. То ће звоно подсећати увек Коњштане, садашње *Михаиловчане*, да хвалом помињу честитога Србина *Петра Брдара*, и његову домаћицу *Петрију* који

Не трпаше на гомилу благо,
Већ диговше себи задужбину,
Милу Богу а корисну људма.
Бог им дао што од Бога желе!

Доброчинство Петрово није се уставило ни овде. Његово је село желело имати и цркву у својој средини, али се та лепа жеља није могла лако да изврши.

Године 1872, Петар јави својој општини да јој жели помоћи и у грађењу цркве. И одиста начини цркву од 8 јула 1872 до 20 јула 1873. За цркву је потрошио 1500 дуката. Кад је црква била готова, купио јој је и звоно за 60 дуката.

И тако је честити *Петар Радовановић Брдар*, које за школу а које за цркву, дао својих новаца равно 2360 дуката!

Благо земљи у којој неуки овако помажу школу и науку; благо вери у којој прости овако прилажу олтару хришћанске љубави!

Ту су и школа и црква дужне добро пазити чим ће плаћати за овако одушевљење и оваке жртве....

Петар се женио два пута: првој жени његовој било је име *Петрија*, а другој *Василија*. Ни с једном није имао мушке деце, него саме кћери; а обе жене помагале су му на путу доброчинства којим је ишао!...

Петар Радовановић Брдар преминуо је 30 декембра 1880 године, у селу Михаиловцу!

Светао му помен међу браћом до века!...

В

Велимировић Вићентије родио се у селу Витковцу, у Гружи 1761 године [1].

Где се учио не зна се, као што се не зна ни где се, и кад, закалуђерио. Само се зна да је, у почетку овога века, био јеромонах у лаври Студеници. Његов сувременик, и његов ученик, потоњи шабачки владика, Ђерасим Ђорђевић, хвали га као свештеника врло јака у свим питањима која се тичу вере и цркве, додајући: *да је историју српског народа најрадије слушао од оца Вићентија.*

Кад су Студеничани, године 1806, бојећи се турске најезде, оставили Студеницу, и Св. Краља пренели у манастир Врањевшницу, у рудничком присоју, онда је и духовник Вићентије, с браћом, прешао, па је у Врањевшници, те године, и преминуо....

Честити духовник Велимировић написао је лепим минејским словима:

„Сказаније о преселенији моштеј светаго в краљех Стефана“.

Ту се прича да је Краљ Стефан, по смрти својој, био укопан у Студеници, одакле га је Св. Сава, по повратку с првога пута у Јерусалим, пренео у Жичу, као његову задужбину. Одатле су мошти Св. Краља, после смрти Св. Саве, биле враћене у Студеницу.

Урош Велики, 1237, пренесе их у своју задужбину *Сопоћане.* Ту је Св. Краљ остао чак до после смрти Стефана Високог. У то пак време, од силе турске, калуђери закопају у земљу ћивот с моштима, те је тако остао у земљи до 1529. Тад га извади пећски патријарах Пајсије, и рашки митрополит, те остане на јави до 1587.

Тада опет, од страха турскога, пренесу га калуђери из Сопоћана у *Црну Реку*, у цркву Светих *Аранђела Михаила и Гаврила*, где је остао 14 година.

Одатле је враћен у Студеницу 1701, где је остао до 1789.

Године 1789, јануара 6, калуђери узму Св. Краља и, преко Карановца, Јагодине, Смедерева и Гроцке, донесу га у Београд. Тада се дигне манастир Рајиновац, ради Св. Краља.

[1] *У Кнежевини Србији* стр. 288, стоји *Кикојевцу*, али је ово овде право име.

Одатле је пренесен преко Дунава у манастир Војиловицу. Вративши се одонуда, остао је неко време у Рајиновцу, па је, 1791, донесен опет у Студеницу.

Све ово испричао је духовник Вићентије просто и разговетно, и написао својим лепим и читким рукописом.

Рукопис је тај везан заједно с јеванђељима која се читају на Велики Четвртак. Он се храни у књижници манастира Студенице, и сведочи нам да су људи, жудни знања, и у најљућа времена, отимали се да што науче. И учење им је давало моћи да могу, на кон себе, остављати овако красне споменике!...

Лака му земља телу, а покој честитој души!

Веселић Јосиф родио се 5 августа 1823, у Ђакову, у Славонији.

Учио је гимназију, философију, и богословију.

После неколиких огледа књижевних и политичких, прешао је у Србију; у Београду је примио православну веру, и добио службу најпре у крагујевачком суду, после у телеграфу, а најпосле у крагујевачкој гимназији.

Служећи, као професор крагујевачке гимназије, умрьо је 20 августа 1873 у Крагујевцу.

Веселић је штампао:

1. *Воћарство* (латиницом), у Осеку, 1848;
2. *Биљословље* 1—3, у Н. Саду, 1852;
3. *Појатије о телеграфу*, у Београду, 1859;
4. *Слово* којим је поздрављен Кнез Милош, 14 јула 1859;
5. *Опис Манастира у Србији*, у Београду, 1867;
6. *Реч у своје време*, у Београду, 1870;
7. *Скуп Словенских Вила на Метином Брду, 9 августа 1872*, у Београду 1872.

Намера му је увек добра: неговао је слогу међу јужним Словенима, и у опште је, у животу, световао путове мирне и помирљиве; а списи му се не одликују ни садржином, ни књижевном обрадом; добра пак његова воља заслужује сваку хвалу....

Видаковић Милован родио се у селу Неменикућама, под Космајем, месеца маја, 1780 године, од оца *Стевана* и матере *Станке*.

Стари Милованови, како је он слушао у детињству, живели су у Лозници, на Дрини, па су се, у време неке размирице, уклонили од Турака дубље у Србију, и тако су се настанили под Космајем.

Два пак његова стрица, одвојивши се од осталих рођака, пређу преко Саве, и онамо се настане, један у Земуну, а други у Иригу, где су радили занате, и живели лепо.

Кад је Милована било 6—7 година, почне се, прича он сам, у селу говоркати да ће се Немци и Турци заратити. У то време, једног дана, дође у Неменикуће господар тога села, Турчин *Ибраим-Ага*, сазове сељаке, и каже им, од прилике, овако:

— Рајо, море! Ми хоћемо с Немцима да се бијемо. Немци већ иду на нас великом војском, а и наша се војска прибира к Београду, да их дочекамо: како ће се овај рат свршити, нико не зна; нити се сад може казати чија ће бити срећа. За то ви, у овој размирици, немојте да се преварите и да пристајете уз Немце против нас; него седите с миром, док се рат не сврши, а кад се сврши, ко надвали оном се поклоните.

„А да вас војници, који иду да се бију, не би узнемиривали, склоните се у гору, у збегове, докле траје рат“.

Казавши то сељацима, Ибраим дигне што је имао у Неменикућама, и оде у Београд. Неменикућани, после тога, оставе село, и оду у *збег* у *Подлужје*.

Ту, у густој гори, проведу целу зиму. Милован марљиво описује какву су муку мучили, сиромаси, у том збегу. Живећи по земуницама и кулачама, људи су, вели он: — били сви чађави од дима, а од велике глади били су суви и мршави; јер им је, најпре, нестало соли, а после — хлеба, што се није имало где купити.

Пред пролеће, 1778, оставе Подлужје, па се преместе у *Вртиште*, у Космају, код манастирине *Каштаљана*. Ту се збегну: *Неменикућани*, *Рогачани*, и *Кораћичани*.

Глад је и ту била велика. Већ су се људи почели поболевати од глади. Богме су неки и умирали. „Бејаше, прича Милован: — часни пост: могло се имати меса, али људи не ће да се омрсе. Поп Јован, тада, објави свему збегу да, у такој невољи, није грехота

мрсити. За то, нека кољу стоку, и нека се месом прирањују. Ако ли ко, не хотећи се омрсити, умре од глади, попа рекне да такога не ће опевати!

Тек тада се је мали Милован малко опоравио месом, докле није стигао цремуж, и још неко зеље, које се је могло јести.

Месеца јула, те године, дођу у овај збег *фрајкори*, тојест, Срби *добровољци*, који су војевали за Аустријанце против Турака, и кажу људма сељацима: да је немачки цар позвао сва села крај Саве и Дунава, да пређу онамо за воду, ако се боје од Турака.

И тако Милован, с целим збегом, остави Неменикуће и свој мили Космај и, на Забрежју, превезе се у Срем.

Милован је оставио својеручну записку, пуну најживљега интереса, о своме животу у селу, и о овом сељењу од Космаја до Саве.

Прешавши у Срем, Милован се никад више није враћао у своје Неменикуће. По свој прилици, њему су, бар у прво време, помагали његови стричеви, те је свршио ниже и више школе: у Новом Саду, Темишвару, Сегедину, и Кежмарку, и постао је приватни васпитач деце а, године 1819, видимо га, као професора, у новосадској гимназији, где предаје латински језик.

Видаковић је и писао и преводио много. У колико се могло прибрати, ово су књиге које су нам остале од Милована Видаковића:

1. *Историја о прекрасном Јосифу*, Будим, 1805;
2. *Усамљени Луноша*, Будим, 1810;
3. *Велимир и Босиљка*, Будим, 1811;
4. *Љубав к младој Музи Српској*. С латинског, Пешта, 1812;
5. *Љубомир у Елисијуму*, у три књиге, Будим, 1814, 1817, и 1829;
6. *Млади Товија*, *приповетка у стиховима*, Будим, 1825;
7. *Касија Царица*, роман, Будим, 1827;
8. *Силоан и Милена Српкиња у Енглеској*, роман, Будим, 1829;
9. *Љубезна Сцена*, приповетка из српске историје, 1834;
10. *Дјевица из Маријенбурга*, превод с немачког, 1836;
11. *Историја Српског Народа*, *по Рајићу*, Београд I—IV свеске, 1833—1837;
12. *Путешествије у Јерусалим*, Будим, 1834;

13. *Благородни Отрок*, превод с немачког, Будим, 1836;
14. *Граматика сраска*, Пешта 1838;
15. *Песан историческа о Св. Ђорђу*, у стиховима, Н. Сад, 1839;
13. *Селим и Мерима*, прича, Нови Сад, 1839; и
14. *Смесице, 10 разних чланака*, Пешта, 1841.

Не гледајући Видаковићу на језик, који је пун непотребне словено-руске мешавине, не узимајући у обзир и друге многе књижевне мане, његове су књиге пуне неког милог даха, који Србину и поштену човеку годи, и зато су се читале радо у свему ондашњем српском свету. Може се рећи, без увећавања, да је Видаковић својим књигама, разбудио у Срба вољу за читање; управо — он је створио у Срба онај свет што чита. Видаковићеве књиге, увек чедне и уљудне, васкрсле су и многа стара српска имена, мушка и женска, која су нама данас тако обична.

Видаковић је, свега свога века, био у оскудици, а пред крај живота још у највећој. Последње године свога живота провео је у Пешти. Живео је од издавања књига, и давао је приватне лекције за малу месечну награду. У маленој собици његовој морало је бити места и за два ђака, који су код њега бесплатан стан имали. Боравећи у Пешти, старац се је дружио с ђацима из већих школа, колико за то што је увек миловао младиће од свог народа, толико и што је, кукавац, уз њих добијао по који бољи залогај да поједе. Али кад год је имао новаца, одмах је частио сиромашне ђаке, и делио је с њима и последњу своју пару. Ма какав сиромашан ђак који је у Пешту дошао без трошка, имао је код Видаковића стан, док није себи нашао места!

И усред те своје чемерне немаштине, писац Видаковић владаше благом, којим је и богаташе могао даривати.

Госпођа Перка, кћи Кнеза Милоша, онога који бејаше онако необично богат и гласом, и руком, и кесом, удата у земљу туђу, запала у друштво коме језика не зна, туговаше као пренесена садница. Прочитала би што да се забави, да се поучи, да се задовољи, али шта да чита? Шилер и Гете писали су лепо, слатко, дивно, божански: али за њу они беху *Немци*, као сваки *немаци!* Није се, дакле, могла забавити ни књигом немачком, нити књигом мађарском!

У то време, дође јој, некако, у руке нека књига Милована Видаковића. Срикиња је прочита, управо прогута; забави се, насла-

се. пренесе се у крајеве своје, међу људе своје, у мисли своје, у душу народа својега!

И гле! Кнежева кћи, госпођа богата, седи и пише смерну молбеницу сиромаху књижевнику, да јој учини радост: да јој пошаље *све* своје књиге!

Онај који је извршио ову поруку,[1] напао је, 1840, Видаковића у Пешти, на пијаци, где сам своје књиге продаје!

На таком месту, у таком свом стању, смерни Неменикућанин рекао је реч, која је оној која све друго има, била велика срећа, рекао је:

— Послаћу, што год имам!

Јадни паћеници, књижевници, ви гладни и жедни, ви понекад усрећавате сите и напите! А сами?....

Послушајмо што сам о том пише Сави Текелији, 6 септембра 1839 године:

„Како народ наш дела моја уважајет, и всја књиги моја с каковим усердијем чтит и ползујетсја, о сем ја молчу. Но из сих, великодушни Србине, увидети можете колики труд ја, за 34 лета, с пером мојим, на поље младија литературе нашеја, в тесњејших мојих опстојателствах, многажди алчушче и жаждушче, подносил јесам! И что ме ино на сеј подвиг одушевљавало и нудило, нежели искреноје моје желаније народу в просвештенији јего на ползу ми бити. Бог ми и совест моја свидетељи в сем сут, да ја пчастије моје народнија ползи ради пренебрегал јесам, жертвом јему сотворилсја, и на конец в старости мојој на жезал негли просјака низринновену ми бити вижду. Кол крати серце моје, расцвељено, слези ми из очес точит, хотја они и слатки сут мње, ибо совест мја ублажајет да невино стражду, и убожество терпљу."

„Зато, Ваше Високородије, благодјетелни и весма ретки Србине имајте призрениј сверху мене, всја надежда моја, после Бога, на Вас; не ишчу ниија милости, точију коју ми по правдје изволите дати. При благодушном заведенији вашем прошу какову нибуд службу, да ја возмогу мње насушгни ко издржанију ми живота заслужити, во первих же нужно ми јест обитељ имети (квартир), в неј же пребивајa, потшчусја и остатак мојеја жизни на всеопшту ползу обратити. В прочем вручајасја в милост, јесам со страхопочитанијем Вашего Високородија милостиваго господина изумирајушчи раб, *Милован Видаковић* с. р."

[1] Г. *Срета Л. Поповић.*

Је ли добио што је овим сузним писмом тражио, не зна се; али се зна да га немаштина није никад оставила!

Пред смрт на годину дана остане скоро без икакве зараде, а беше већ и ослабио. Варошки иницинир Димитрије Јовановић прими га у своју кућу, да му децу поучава. Ту више није трпео оскудицу. У Јовановићевој кући је и умрьо од врућице, у новембру 1841. Јовановић је узео на себе терет укопних трошкова: али ђаци су га хтели велелепније сахранити, па су купили добровољне прилоге од тамошњих Срба. Сахрањен је у српском пештанском гробљу. *Српска Матица*, доцније, ставила му је чело главе мраморни крст.

Видаковић је био очију црних, чела висока, лица дугуљаста браде и бркова није носио.

У јелу и пићу био је умерен, у друштву разговоран и, што оно веле, пун натучен разних прича и уљудних пошалица. Био је кротак, скроман, човечан, и велики родољуб.

Његова добро погођена слика има у Народном Музеју, у Београду.

Вишњић Филип родио се, 1767, у селу Трнави, у нахији зворничкој, у Босни, у кући задружној и доста имућној. Оцу његову било је крштено име *Ђорђе*, а знали су га *Стојан Вилић*; матери му пак било је име *Марија*, а прозвали су је *Вишња*, и само су је под тим именом и знали. По овом другом материном имену, Филип је и прозван *Вишњић*.

Филипов је отац рано умрьо, а мати његова, оставши удовица, преуда се у село *Мећаше*, близу Бељине. Ту је Филип провео своје детињство и своју прву младост. Осме своје године ослепио је од богиња.

Песнички дар јавио се је рано у Филипа. Као слепац, брзо је научио гудити, и уз гусле певати. Песме је, с почетка, певао разне, какве је где чуо, а памтио је све што би једном чуо.

За рата немачкога 1787—1788, удари велика несрећа на кућу и на стричеве Филипове, у Трнави. Турци, дошавши њиховој кући, дарну у образ једној његовој стрини. Стричеви му то спазе, па једног Турчина убију, а другог обесе о шљиву уларом с његовога коња.

За то Турци доцније, кад на ново обладају, три Филипова стрица и једног му брата од стрица, уморе на мукама у Зворнику.

Како је Филип живео за ово време, не зна се, али се може погодити колико је ова крвничка сила распаљивала у њега мржњу спрећу Турака.

Кад му је било 31 година, оженио се је девојком *Настом*, из села Мргинце. И њу нису звали крштеним именом, него су је звали *Бела*. С њом је имао шесторо деце, од којих је, 1817, било живо само двоје: *Ранко* и *Милица*.

До прних година овога XIX века, Филип је истина путовао по свему босанском пашалуку, па је чак и у Скадар одлазио, али је певао само старе песме и старе јунаке: певао је оно што је слушао од других певача: сам се није усуђивао ништа да састави и да спева.

Када пак, године 1804, у Шумадији букну српски устанак на Турке: и када чак преко Дрине допреше гласи о новим бојевима, о новим јунацима, о новим захтевима а старим правима српске отаџбине: онда се у душу Вишњићеву удахну неки животворни дах. Од онога што је било давно, окрете он умне очи своје на оно што бива тада, што се спрема да буде у земљама српским, и — струне његове гласоше пратити песме какве никад ничије гусле дотле нису пратиле!..

Вишњић је прешао у Србију 1809, када се војска српска, после весреће на Каменици, вратила амо испреко Дрине. После тога је путовао по Србији. Бивао је, на прилику, у Шапцу, Београду, Ужицу, Лозници, Лешници, Убу, у Болечу, Гропкој, Хасан-Пашиној Паланци, на Руднику, Чачку, Крагујевцу, и у Крагујевцу.

У Лозници се, године 1810, био затекао, кад је била опсађена, и кад су је онако јуначки бранили: Анта Богићевић, Милош Поцерац, и Вукал-Милосав.

Вишњић је гудио и певао пред многим српским војводама, па и пред самим Карађорђем, али је с њим мало говорио. Једном, у Бадовинцима, пред ваше старешина, рекао је Вишњић Луци Лазаревићу:

— Господару! Не старај се како ћеш надбити босанске Турке, него дај мени да скупим стотину слепаца, па нам дај сваком по неука ждребца, а у руке сабље, и напутите нас на турску војску; ви пак остали, хајдете за нама, да видите шта ће од нас бити. Нека од нас буде што Бог да, само да и ми неко јунаштво учинимо, па макар пропали сви до једног. Доста певамо чудеса и витештва, те дражимо

браћу на погибију; него да докажемо да је и нама слатко мрети тако славном смрћу!

Лука се на ово грохотом насмеје, а војска се овесели и охрабри: — Кад слеп ово жели и овако говори, шта је остало за нас окате? помисли сваки у себи.

Године 1813, Вишњић је, са својом породицом, прешао у Срем, и настанио се у селу Грку.

Године 1815, у Манастиру Шишатовцу, певао је Вуку неке песме. Тада га је Вук наговарао да се врати у Србију, не би ли још коју песму спевао; али није хтео, јер му је, вели Вук, било врло добро у Срему: где би год се јавио, људи су га, због његових песама, лепо примали, частили и даривали.[1]

Он је умрьо у селу Грку, 1834. Покретана је одавна мисао да се на гробу његову дигне споменик. И баш сада, 15 августа 1887, та је мисао свечано извршена.

Споменик је повисока, танка пирамида од гранита.

На споменику је урезан овај запис:

†

ГРОБ

ГУСЛАРА-ПЕСНИКА СРПСКОГ

ФИЛИПА ВИШЊИЋА

КАМЕНОМ ГА ОБЕЛЕЖИО

СРПСКИ НАРОД

1887

«Благо гробу, и у тами што се сјаји,
Где кандило приљубују нараштаји!
Кандило је жар, што српске груди краси:
Вишњић га је чувао да се не угаси.
Ми ти гробу камен дасмо. То можемо.
Венац прави твојој слави још те дугујемо![2]

Али је дужност сваком Србину сећати се онога који је за вечно сећање сачувао име Српско!

[1] *Народне песме* IV, стр. XII од 1833, у Бечу.

[2] *Стражилово* за 1887, бр. 37, стр. 588—590.

Возаровић Глиша, књиговезац и књигопродавац, рођен у Земену, рано је прешао у Београд[1], где је, радећи свој занат, уједно био и покретач многом књижевном предузећу.

У кући Возаровићевој, како кажу, никла је прва мисао о *Београдској Читаоници.*

Возаровић је живо настајавао да би на Врачару нашао место, где је спаљен *Свети Сава* и, разабравши за једно такво место, дигао је дрвени крст који и данас стоји, ма да не ће бити погодио право место светитељева спалишта.

Возаровић је, кад се рушила стара београдска црква, да се зида нова, садашња велика црква, водио синовље старање о костима Доситија Обрадовића.

Возаровић је први скупио и штампао све књиге Доситијеве, Давидовићеве, и пет свезака *Голубице*, у којима је многа драгоцена грађа.

Поред тога, радо је помагао сиромашним а добрим ђацима, ма да и сам није имао много.

Возаровић је умрьо од суве болести, 10 јануара 1848, и укопан је код Палилулске Цркве, до својих пријатеља Вукашина Радишића, и Симе Милутиновића.

Бог да га прости!

Војичић Петар је, по песми, био војник и капетан у војсци војводе Молера, у шанцу на Баурићу. Он се само зове „Момче Сокољанче," и песма казује како је погубио Турчина *Гушу Буљубашу*, „који сриско робље меће на откупе!"

Та лепа песма находи се у „*Кнежевини Србији*" стр. 532—534.

Врета из Колара, родом је из Македоније, али је давно био дошао у Србију; настанио се, и оженио у Коларима; и ту децу изродио. Његова кћи била је за војводом Вулом Илићем Коларцем.

Овај Врета, као буљубаша у смедеревској војсци, под Вујицом, у Мачви, у бою код села Клења, о Благовестима 1806, још док су се ратници пушкарали, убио је три Турчина, једнога за другим!

[1] У Вуковој *Даници* за 1829. Возаровића налазимо међу уписницима београдским.

Кад је Вуле Коларац постао команданат граду Смедереву и неколиким селима до Раље, он је Врету ставио за управитеља месту Смедереву.

Куд се део, најпосле, није се могло дознати.

Врчевић Вук родио се у Рисну, у Боци Которској, 26 фебруара 1811, од оца *Стевана* и матере *Тоде*.

Отац Вуков Стеван био је општински писар и учитељ у Рисну. Тако је Вук научио читати, писати, и рачунати у тој вајној школи очиној; а пошто се је мало научио писати, преписивао је акте у општинском суду, и тако помагао оцу своме.

Тад је осетио да би добро било, кад би знао и талијански језик, и навалио је, те је и њега научио.

Уз то је знао црквено певање, а и глас му је био врло мио.

Расрдивши се једном на свога оца, Вук запали и оде у Будву; где је стао у трговину и, уз то, научио везивати књиге.

Младић веселе нарави, шаљив, певач, и разговоран, свагда у друштву мио, Вук је радо слушао народне песме, приче, пословице, и свакојаке пошалице. Све је то радо слушао, добро памтио, и вешто припричавао у приликама, те тако се тим знањем јако богатио.

Уз то је читао српске књиге, и учио се из њих. Нарочито захвално помиње *Доситијеве књиге*, *Стојковићеву физику*, и *књиге Вукове*.

Бавећи се у Будви трговином, Врчевић навали те научи и немачки језик.

Кад Раде Петровић постане владика у Црној Гори, позове он Врчевића себи за писара, обричући му 300 талира плате и храну и стан. И Вук би ту понуду примио радо, али му не допусте родитељи.

Године 1838 први пут су, у *Далматинском Магазину*, штампане две Врчевићеве песме.

Сад је и Вук Караџић чуо био за Вука Врчевића, и почео му се обраћати за речи, за песме, приче и друге народне умотворине из онога краја. И Врчевић је своме славном имењаку слао често обилате прилоге, а особито за *Ковчежић*.

Године 1852. пред јесен, отишао је на Цетиње Кнезу Данилу за секретара. Ту је имао 800 фиорина у цванцикама, стан, трпезу, и сав приход од пасоша.

На Цетињу му се је тако било омилело живети, да би остао на свагда, само да није био ожењен, или да му није требало децу школовати.

Оставивши Цетиње, прешао је у државну службу аустриску, у Задру, откуда је, доцније, послан за вицеконсула у Требиње, у Херцеговини; а кад је Аустрија окупирала Босну и Херцеговину, те јој је престала потреба, држати консуле у тим земљама, Врчевић је стављен у пензију, и живео је, после тога, у Дубровнику, где је и преминуо $\frac{13}{25}$ августа 1882 године.

Од Врчевића имамо драгоцене збирке народних умотворина, нарочито из Херцеговине, у коју, пре њега, није допирао готово ни један скупљач из народа нашега.

Своје збирке он је сам овако поређао:

1. *Мале женске херцеговачке пјесме*, с додатком на крају „*херцеговачке наиђалице*“, у Бечу, 1866;
2. *Народне приповиједке, I књига*, у Биограду, 1868, трошком Српског Ученог Друштва;
3. *Народне свакојаке игре* I књига у Београду, 1868;
4. Читава књига *одговора на 347 питања Загребачке Академије о правним обичајима народним*;
5. *Народне пословице* (3700);
6. *Народне загонетке* (800);
7. *Три књиге народних јуначких пјесама*;
8. *Пјесме које само Турци Херцеговачки пјевају*;
9. *Народно сујеверје и тумачење снова*;
10. *Друга књига народних приповиједака*;
11. *Друга књига народних игара*;
12. *Цркве и манастири у Херцеговини*;
13. *Главни догађаји за владе Кнеза Данила*; и
14. *Живот Владике Рада Петра Петровића II.*

Врчевић је био почасни члан *Српског Ученог Друштва* од 16 фебруара 1868 године, витез црногорског ордена *Кнеза Данила*, и ордена аустриског *Фрање Јосифа*.

Вујић Владимир родио се у варошици Иригу, у Срему, 8 новембра 1818, од оца *Јована* и мајке *Катарине*.

Основну школу изучио је у месту својега рођења, а гимназију и богословију у Карловцима; права пак и философију слушао је у Печују и у Пешти.

По свршетку наука, Вујић је, године 1843, на позив владике Мутибарића, отишао у Задар, и онамо је био професор православне богословије, до 1846 године.

Те године навали на њега владика Мутибарић, да се закалуђери, те Вујић, не хотећи примити тога чина, остави професуру и Задар, па дође у Србију. Вујићев је ђак српски песник Јово Сундечић.

У Београду, положивши професорски испит пред ондашњим „*Одбором Просвештенија*“, Вујић буде постављен за професора у шабачкој полугимназији.

Године 1848, на позив шабачког владике Јаничија Нешковића, а с одобрењем министра просвете, Вујић остави професорство, и оде владици за секретара.

Године 1853 постављен је за професора у великој гимназији у Београду за српски и словенски језик.

Године 1855 изабран је за члана *Српском Ученом Друштву*.

Године 1864, пошто је преуређена Београдска Богословија, премештен је из Гимназије у Богословију за професора

Том приликом, ондашњи министар просвете, К. Цукић, изјавио је Вујићу писмено своју захвалност, што је неко време бесплатно професоровао у Вишој Женској Школи.

Године 1878, као истужени професор, по својој молби, стављен је у стање мира, с пуном пензијом.

Том приликом одликован је таковским крстом IV реда.

После тога, живео је у Београду код своје куће.

Преминуо је, после дугога боловања, године 1882, децембра 16, у Београду.

Од Владимира Вујића књижевности остају ови списи:

1. *Српска Граматика 1856*, старим правописом;

2. *Граматика српска за средње заводе*, новим правописом, у пет издања; последње је Браће Јовановића, у Панчеву;

3. *Опсада Севастопоља.* Овај роман Вујић је превео у друштву с Ђ. Малетићем;

4. *Родољубац*, књижевни лист, који је Вујић био покренуо с Малетићем и Балантским;

5. *Теорија прозе за више разреде гимназије*, 1864;

6. *Општа реторика*, осветљена примерима, за ученике Богословије, 1873;

7. *Беседа на Св. Саву, у Богословији*, 1873.

Наставник омладине кроз више од тридесет година, у разним местима, и разним школама, Вујић је одслужио отаџбини службу са свим како треба.

Истина, предајући српски језик у Србији, у оно време кад су Вукове књиге биле забрањене, бранио је, као наставник, стање које се држало, не одобравајући у свему Вукове реформе.

Доцније, кад је законска забрана дигнута с Вукова правописа, Вујић се приклонио реформи, ма да је ипак находио шта и њој да забави.

Поред тога, био је човек радан, тачан, и предавач врло вешт. Имао је, особито у последње своје дане, доста мрачан поглед на морални дух у ком се васпитава омладина; осуђивао је тај дух, по некад и оштрије, али — да Бог да да се је у свему варао!

Вујић је био човек висок, сув, коштуњав; боловао је од ревматизама, те је, у последње време, једва могао ићи пешице, и на ногама је носио обућу која је говела његовим стопалима а не очима гледалаца.

Мир његову праху!

Вујић Јоаким, „славеносрпски списатељ“, родио се у Бају, у Мађарској, 9 септембра 1772, од оца *Глигорија* и матере *Јевре*.

Основну школу свршио је у месту свога рођења, а средње и више образовање добио је у Новом Саду, у Калочи, Пожуну, Сегедину, и у Пешти.

По свршетку школа, путовао је по Хрватској, по Италији, и по мору, а и учитељствовао је неколико година.

Оженио се је у Сент-Андреји, али се није могао станити на једном месту.

Вујић је писао и штампао књиге, а давао је и позоришне представе у Пешти, Араду, Темишвару, Панчеву, и Земуну.

Овим представама будио је свест о прошлости српској, и неговао осећање за све што је добро и честито.

Године 1839, хотећи, за свагда, оставити место својега рођења, Вујић је, 14 маја, написао тестаменат којим је све своје имање (2400 форината шајна) оставио каси цркве Св. Николе у Баји, наредивши да се, од интереса на те новце, сваке године даје:

1-о Цркви Св. Николе, и цркви Благовештенској, по 6 форината на свеће, зеитин и просфоре;

2-о Двојици свештеника тих двеју цркава, по 25 форината;

3-е Болници бајској, по 8 форината;

4-о Двојици добрих ђака у гимназији, који су православне вере, а добро се уче и владају, по 25 форината на годину, и

5-о Двојици православних учитеља, по 12 форината.

А за то све тражио је само: да речени свештеници, заједно с учитељима и ђацима, сваке године по три службе Божје одслуже за њега и за родитеље његове, и то: 9 септембра, када се родио, на Атанасија и Ћирила, 17 јануара, кад му је била слава, и на дан кад оде са овога света на други.

Црквена Бајска Општина примила је овај завет, и унела га у свој записник 16 маја 1839.

И данас, сваке године, врше се наредбе Вујићеве и, по свршетку испита, у општини се прочитају имена двојице најбољих ђака Срба, којима се даје помоћ од задужбине Вујићеве.

Вујић је, по жељи Кнеза Милоша, путовао по Србији, и у свом *„Путешествију“*, које је штампао у Будиму 1828, сачувао нам је многе драгоцене белешке из физиономије Србије од 1826—1828.

Године 1835 видимо га опет у Крагујевцу, где је давао позоришне представе, које ондашње новине бележе као пријатну појаву у млађаној српској престоници [1].

[1] *Српске Новине* бр. 7, 1835, стр. 56.

Тај посао Вујић је продужио и године 1836. Кнез Милош је Вујића пазио, и звао га увек „сине!“

Од тога доба, Вујић је редовно живео у Србији, осем што је овда онда путовао дуже или краће време. Године 1847 боравио је у Београду. Био је већ остарео и ослабео, а и осиромашио веома. Настављао је у једној собици више основне школе, и велике цркве, у улици која од старог здања води калемегдану. Тада га је помагао новцем Димитрије Аврамовић, живописац.

Колико се сећам, Вујић је носио на глави качкету, спљескану као лепиња; браду и брке бријао је; од старости био је мало погурен; на леђима је имао дугачко јапунце, а у руци штап.

Живећи тако оскудно, Вујић је често говорио својим пријатељима, професорима:

— Карисиме! Да ми хоће дати да будем цензор новина: ту нема много посла, јер већ и ја нисам за велики рад; плаће има 250 талира: мени би то било доста; па бих само прочитао и написао: „*Позволајетсја*,“ или: „*Не позволајетсја!*“

И ту, тако смерну жељу, старац је однео у гроб!

Вујић је умрьо у Београду 8 новембра 1847, у $2^1/_2$ часа после по дне. Пре тога је куњао три дана: старост и слабост прекинуше му жицу живота.[1] Он је издахнуо у стану књиговесца *Винклера*, који је баш тада повезивао његово последње дело *(Ирину и Филандра)*. Самртну свећу држао му је више главе шегрт *Влајко*, данашњи кључар у Народном Позоришту, у Београду.

Тело Вујићево испратили су сви наставници и сви ученици у Београду. У великој цркви, на опелу, говорио му је беседу ондашњи архимандрит, а потоњи владика шабачки, *Гаврило Поповић*.

Од свих српских писаца, Вујић је, после Доситија, највише путовао, и своје путовање описивао. Али је он учинио и нешто више од Доситија, то јест, *путовао је по Србији, између 1826—1828, и своје путовање описао*. Ту књигу и данас може Србин читалац прелиставати са слашћу, јер је пуна драгоцених бележака о стању Србије онога доба.

Ово су књиге које је Вујић превео или сам написао:

[1]. *Српске Новине*, 1847. № 89.

1. *Руководство к француској граматици,* Трнјест, 1805;
2. *Фернандо и Јорика.* Игра у три чина, с енглеског, Будим, 1805;
3. *Љубавна завист чрез једке чарање.* Шаљива игра, Будим, 1805;
4. *Радосне и увеселителне лакрдије Бертолдина.* С талијанског, Будим, 1806;
5. *Награжденије и наказаније.* Сеоска игра, у два чина, Будим, 1806;
6. *Јестествословије за младсж,* по немачком, Будим, 1809;
7. *Слепи миш,* весела игра, Будим, 1809;
8. *Увеселителне басне Какасена,* с талијанског, Будим, 1809;
9. *Алексис и Надина.* С енглеског, Будим, 1810;
10. *Млади Робинзон,* Будим, 1810;
11. *Крешталица,* у три чина, Будим, 1814;
12. *Суворов и Кутузов у царству мртвих,* Пешта, 1814;
13. *Слава Наполеонова,* Будим, 1814;
14. *Благородна и великодушна жена Лунара у Персији,* Будим, 1815;
15. *Училиште добродетељи,* Будим, 1823;
16. *Земљеописаније целога света,* Будим, 1825;
17. *Путешествије по Србији,* Будим, 1828;
18. *Славеносрискога списатеља средство обогатити се,* Будим, 1829;
19. *Јоакима Вујића, славено-српског списатеља Животоописаније,* у Карлштату, 1833;
20. *Отјатије Београда од Турака,* Нови Сад, 1843;
21. *Путешествије по Унгарији, Валахији, и т д.* Београд, 1845;
22. *Ирина и Филандр,* с талијанског, Београд, 1847.

Не могу тврдити да су овде баш *све* књиге Вујићеве, јер је он врло много и писао и преводио, али сам настајавао да ништа не остане!

Вукашиновић Милоје, прота јагодински, родио се у селу Сталаћу, у округу крушевачком.

Где је учио књигу, где ли се, и кад, започио, кад ли је дошао у Јагодину, није се могло дознати.

Прота Милоје јавља се, као човек врло паметан и уважен, тек од онда кад је Кнез Милош имао потребу слати депутације у Цариград.

Има једно писмо Кнеза Милоша, које је писано у Београду 3 јуна 1817, а упућено на Михаила Германа, у Букурешту. У том писму, између осталога, Кнез каже: *Прота Милоје до данас још*

дошао није, нити је књиге донео. Јавите ми какве су књиге биле, и колико књига има. За трошкове што пишете, кад прота дође, известићу се колико је Добрњац око књига потрошио.“

Сва је прилика да је овде реч о неким црквеним књигама, које су из Русије набављене; али откуд ту Прота Милоје, нисам могао сазнати.

Године 1820, октобра 22, прота Милоје Вукашиновић изабран је за члана оној депутацији коју је Кнез Милош послао у Цариград с пуномоћством да тражи од Порте извршење ових народних жеља:

1. Границе Србији да се рашире донде, где су биле за време Букурешког уговора, 1812;

2. Да се одреди сума годишњег данка, који ће Србија, тако увећана, плаћати Порти;

3. Кнеза Милоша Султан да призна за наследнога Кнеза Србије;

4. Срби да могу зидати цркве, школе, манастире, и радити све што је добро за просвету; и

5. Турци ван градова нигде у Србији да не могу живети.[1]

Вукашиновић је, као и другови му, остао у Цариграду дуго, и био је, заједно с осталима, у затвору, како је Порта кад наређивала.

Вративши се из Цариграда, Прота Милоје продужио је вршити своју протску и поповску службу у Јагодини, као и пре тога.

Преминуо је у Јагодини 1831 године, и укопан је код олтара цркве јагодинске.

Вукићевић Никола родио се у селу Светлићу; ту је одрастао, стекао, и постао трговац, чувен и уважен у народу.

Кад се оно, године 1814, Хаџи-Продан одметну, и поче прикупљати дружину да се на ново бије с Турцима, Никола Вукићевић, чувши за то, одмах приста радо и весело, и поче и сам скупљати ратнике и договарати се о новом устанку. Али, доцније, кад Хаџи-Проданова ствар пропаде, и кад Каја-Паша дође у Крагујевац, и поче примати на веру који се год преда, дође и Никола, и преда му се, заједно с братом својим. Лукави Турчин прими их оба лепо, обласка као каке пријатеље, и остави да ходају с оружјем. После

[1] Грађа I стр. 59.

5—6 дана стрпа их у тамницу, па онда, с осталима, у ланце, и одведе их у Београд.

У Београду су оба посечена на крају године 1814.

Вукомановић Алекса родио се у селу Срезојевцима, у округу рудничком, 9 марта 1826.

Учио се у Одеси, где је свршио гимназију, а у Кијеву, у университету Св. Владимира, изучио је историско-философске науке, у којима је постао кандидат 18 јуна 1851.

Вративши се с наука у отаџбину, буде 11 јануара 1852 постављен за професора „Теорије словесности," историје књижевности опште, и историје српског народа, у Београдском Лицеју.

Године 1853, јануара 4, изабра га *Српско Учено Друштво* за свога редовног члана.

У *Гласнику XI*, Вукомановић је штампао *нешто о Кнезу Лазару*, и *„Летопис царем српским."*

Био је врло слаба здравља.

За њим је била кћи Вука Караџића, г-ђа *Мина*, која сада, као удовица, живи у Бечу.

Вукомановић је на скоро пред своју смрт добио од Руског Цара орден Св. Станислава III реда.

Умрьо је у Београду 25 октобра, 1859.

Вукомановић Илија родио се у Доњој Сабанти, године 1755.

Година 1815 затекла је Вукомановића као левачкога кнеза; али, чим је стигла порука од Кнеза Милоша, да устаје на Турке, одмах је он собом потрчао по свему Левчу, те за тај посао прибрао одабраније и поузданије људе око себе, па је онда, с њима, дигао народ, и повео га к Јагодини, и у селу Белици начинио шанац и утврдио се.

Вукомановић је, овим утврђењем, пресекао пут између Јагодине и Крагујевца, јер у оба та места било је доста Турака, а особито у Јагодини.

Турски старешина у Јагодини, *Керим-Паша*, Бошњак, одвоји хиљаду војника, и пошље их у помоћ крагујевчанима. Ове Турке водио је *Тахир-Кубур*, који није хтео оставити српски шанчић на Табориштy (Белици), већ удари, као од шале, да то Срба онако гредом помлати и растера.

Тахир је ишао напред, па, баш кад је ушао у српске заседе, окрене се к својима, и, да их ослободи, викне:

— *Кашти ђаур, кашти* (Побегли Срби, побегли)!

У тај мах српске пушке пуцају; под Кубуром падне коњ. Бој се заметне жесток; Турци буду разбијени, и њих 70 живих ухваћено.

Вукомановић нареди да се погинулим Турцима поодсецају главе, да се што пре однесу и набију на коље Крагујевцу на видику, па онда они Срби који су Крагујевац били опсели, позову крагујевчане Турке на договор, да, том приликом, виде каква им је помоћ дошла од Јагодине. И за то да не гину, већ да се предаду.

Турци се не хтедну предати, него се још неки *Ахмет-Смрди-Буба* овако осече на Србе:

— Што сте се тако, у часу, помамили, јадна и жалосна рајо! Не знате ли да се Турчин док је жив, и док му је оружја, никоме не клања, а камо ли својој голотињи раји, коју му је Хактала за јунаштво поклонио? Ви мислите ласно свршити што сте започели, а верујте ми да све то ваше мућење и буњење Турчин још и не чује, него мирно спава на оба уха, а кад се прене, као арслан (лав), па вас само једном удари, мучно ћете се моћи и пребројити колико ће вас измаћи од турске сабље. Ту скоро вас је Хаџи-Продан подигао свакога по једну пед од земље, а Милош ће и по четири. Та ове ће мртве главе турске с кочева ових пођинати и оживети, да вам крв испију, као што сте ви њихову, ето, јуче испили!“

Овако је Смрди-Буба говорио, а није овако мислио: мислио је да бежи, и ово је говорио да заклони праву намеру. И одиста Турци ноћу побегну, узевши за калаузе Србе, које су дотле држали у затвору. Турци су бежали к Јагодини. На Белици их сретну Срби Левчани, те их разбију, многе побију, многе заробе, и међу овима и онога јуче беснога *Ахмета Смрди-Бубу*.

Срби своје заробљенике обезоружају, па их све предаду Јагодинским Турцима у размену за Србе, који су били пали Турцима у ропство.

Свим овим послом управљао је Илија Вукомановић.

Кад се рат свршио, он је остао у Левчу грађански старешина.

Пошто се мир углави с Марашлијом, врати се муселим турски у Крагујевац, а и у Јагодини су седели Турци. Вукомановић је сада лепо живео с овим Турцима.

Више пута је муселим крагујевачки излазио у Сабанту, а ту би дошао и онај из Јагодине, па би се „код побратима Илије“ састајали и веселили.

Кнез Милош то није миловао. Он је желео, кад треба, да се уме лепо живети с Турцима, али кад невоље није, њихове дружбе није трпео. За то узме власт од Илије, и метне Левчу за кнеза Илина брата Филипа († новембра 1829).

Илија је умрьо код своје куће, у Доњој Сабанти, 1825 године.

Вукомановић Јован родио се у селу Срезојевцима, у нахији рудничкој, године 1792.

Овај Јован Вукомановић био је Кнегињи Љубици, жени Кнеза Милоша, рођени брат по оцу и по мајци, а остали Вукомановићи браћа су јој само по оцу, а по матери нису.

Јован је, војујући уза зета свога Кнеза Милоша, у првом јуришу на пожаревачка турска утврђења, погинуо 1815, па је одонуда пренесен и сахрањен код цркве у манастиру Драчи.

Сестра његова, Кнегиња Љубица, ставила је брату на гроб белег с овим записом:

„Овде почивају кости Јована Вукомановића, из села Срезојеваца, нахије рудничке, који, борећи се, са својим зетом, Кнезом српским Господаром Милошем Обреновићем, код Пожаревца, против Турака, 1815, погибе, у 23 години узраста. Сестра његова, Кнегиња Српска Госпођа Љубица, постави му белег овај 1825, месеца јула, 30 дана.“

Књегиња је Љубица причала да, после смрти овога брата свога, кога је необично волела, није никад уденула у уши минђуша, нити је се икад закитила, онако како се китила пре његове смрти.

У највећим свечаностима, она је метала на се само оно што је већ морала као Кнегиња, и на рукама је задржавала само један једини прстен.

Толико је жалила тога јединога брата свога!

Вукомановић Петар родио се у селу Сабанти, у Левчу.

Још за Турака, био је *оборкнез вилајетски*, а неки су га звали и: *Петар-бег!*

Кад је букнуо устанак у Шумадији, 1804, Вукомановић је одмах пристао уз устанике, и командовао је Горњим Левчем. Није дуго управљао том јуначком кнежином, јер се наскоро помиње да је погинуо[1].

Вулићевић Вујица родио се у селу Азањи, у нахији смедеревској, године 1773.

Вујица је постао војвода после смрти брата свога Ђуше Вулићевића.

По што је Ђуша Вулићевић погинуо у Смедереву и, тим случајем, смедеревска нахија остала без војводе, Карађорђе дође у село Азању, где су га сачекали кметови, и бимбаше смедеревске нахије. Он им, тада, рекне: да изберу кога од породице покојног Ђуше за војводу.

Рекавши то, Вожд оде у Коларе на конак.

Други дан, у Коларе дође сва смедеревска нахија, и доведе Вујицу, рођена брата Ђушина, који, ма да је већ у годинама, не бејаше ни мало виђен за војводу: беше нешто црн, мршав, негледан.

— Коекуде, рече Карађорђе: — зар тога хоћете за војводу?

— Њега хоћемо, Господару! одговорише Смедеревци.

— Али, људи, не ће моћи он ништа учинити: ово је нахија, па је ово војска?

— Бољега нема, Господару!

— Е на изиђите, те се опет договорите, па ми после дођите!

Они изиђоше у једну ливаду; мало се разговараше, па ето их опет Карађорђу.

— Е, коекуде, шта учинисте?

— Ми хоћемо њега, Господару!

— Па лепо; кад га хоћете ви, хоћу га и ја!

Ето тако је Вујица постао смедеревски војвода.

[1] У Сабанти се прича да је ударен на колац на Калемегдану, после 1813; али је то тешко веровати.

После тога, све до године 1813, Вујица је свакад био један између најбољих српских војвода, и између најпаметнијих и најправеднијих управника.

Он је Смедеревце водио на Тимок, на Дрину, на Делиград. и где је год била највећа невоља, па је свуда хваљен као храбар борац, и као даровит војвода.

Несрећа која је 1813 грунула на Србију, Вујицу је затекла на Делиграду, и чак се прича да се је он онамо држао читавих пет недеља, и после заузећа Београда!

Иза тога, прешао је и он преко Дунава, био је у Бесарабији код Карађорђа, па се одмах вратио у Србију.

Године 1815, у новом устанку, Вујица је био један између првих покретача, и ревно је помагао све намере Кнезу Милошу.

Марашли-Али-Паша, дошавши с војском у Ћуприју, поручи Србима, који су имали шанац на Белици, да положе оружје, и да га предаду Турцима!

Тада је, међу српским вођима на Белици, био и Вујица, који, чувши шта захтева везир, извади иза појаса своје пиштоље и, пружајући их Марашлину посланику, рекне:

— Ето мојих пиштоља! Сутра ћу ја доћи честитом везиру, па нека ме убије тим истим мојим пиштољима, *али народ оружја не да!*

На то је, после, Марашлија рекао:

— Море будите ви Султану покорни па, ако хоћете, носите и топове за појасом!

У Манастиру Јошаници, 12 августа 1815, Вујица је саставио „Иштанције“ које су послане у Цариград, и у којима се побрајају зла и насиља што су чинили Турци од 1813—1815.

Овај је документат веома занимљив и поучан за осветљење ондашњега стања у Србији[1].

Доцније, 27 септембра 1815, Вујица је, заједно с Кнезом Милошем, потписао писмо за Цариград Архимандриту Мелентију Никшићу.

[1] *Грађа за Историју Краљевине Србије* II, 106—109.

где моле Патријарха да Мелентија завладичи на удову шабачку јепархију".

У пролеће, године 1816, Вујица је, с Јованом Обреновићем, братом Милошевим, слан у Цариград да траже од Порте Србији она права која су поменута у Букурешком уговору од 1812 године.

Повративши се из Цариграда, Вујица је управљао смедеревском нахијом, и звао се кнез нахијски.

Године 1817, ноћу, између 12 и 13 јула, у лугу села Радовања, Вујица је извршио једно грозно дело које Србин, ма којој странци припадао, не може поменути а да не зажали на тешку судбину, и које је већ досад дало крвавих страна српској историји — Вујица је, на спавању, убио Карађорђа!

Доцније, на месту[1] тога убиства, начинио је цркву, и назвао је *Покајница*.

Тело Карађорђево пренесено је, после неког времена, у Тополу, и сахрањено у цркви коју је сам за живота начинио.

О Митрову дне, 1820 године, Кнез Милош је послао у Цариград нету, највећу бројем, депутацију која је тражила да се Србији прошире права, према уговору Букурешком од 1812 године. У тој депутацији био је Вујица Вулићевић, кнез нахије смедеревске.

Тек што је та депутација, приспевши у Цариград, отпочела свој посао, букне грчки устанак 1821, те Порта не само остави на страну разговор о захтевима Србије, него још српске депутате стави под притвор, божем, да их склони од разјарене мусломанске светине!

У овом притвору српски посланици остали су неколико година. Архимандрит Самуило је у том притвору и умрьо, Димитрије Ђорђевић се је тешко разболео, а Вујица Вулићевић, као већ стар човек, *научио је читати и писати!*

Док се је Вујица бавио у Цариграду, у тој депутацији, нахијом смедеревском управљао је, место њега, син његов Петар Вулићевић.

[1] Црква није баш на самом месту где је крв пала, него малко даље, где је било згодније за богомољу.

Против управе овога Петра Вулићевића дигла се, 1825 године, она чувена *Ђакова Буна*, која је стала много жртава, али која је и ред, у смедеревској нахији бивши, сав изменила докле се је кнез Вујица вратио кући.

Последње године свога живота Вујица је провео у свом селу, у месту *Грцу*[1], без икакве власти, остављен од свега свога рода, у великој оскудици. У селу његову се прича да му је Кнез Милош искао натраг некако писмо, које му је некад пре писао, а Вујица га није хтео дати, те да је омраза међу њима с тога настала. Колико је у том истине, још се не може да одреди. Време ће, зар, и то осветлити.

Вујица је у Грцу умрьо 11 марта 1828 (прича се у околини да га је отровао његов побратим, Гитарић из Селевца), а укопан је крај цркве у селу Кусатку. На олтарном зиду те цркве има овај запис:

„Зде почивајет раб божји Вујица Вулићевић из Азање, нахије смедеревске, бивши војвода, и потом кнез, и дешутираț народа српског при Порти Отоманској; вјерно послуживши својему отечеству, поживе 55 љета“.

Вулићевић Ђуша, војвода смедеревски, родио се у селу Азањи, у нахији смедеревској.

И пре устанка од 1804, Ђуша је био на гласу и као човек паметан и храбар, и као родољуб, који је марио за народне ствари.

Карађорђе, разбивши на Дрлупи Аганлију, и натеравши га да се врати у Београд, похитао је у нахију смедеревску, да и њу одмеће. У селу Селевцу застао је на окупу доста људи, који су већ били устали, и за вођа свога изабрали Ђушу Вулићевића из Азање.

Овде се Ђуша први пут јавио као старешина међу Смедеревцима. Од тога доба водио их је у бојеве, док није и сам погинуо, као што ће се ниже казати.

Године 1804, Срби опседну Смедерево, и почну га тући. Смедеревски Турци изађу на Борак, код Северагине Чешме, пред Карађорђа, и онде с њим уговоре: да их остави на миру, а они се

[1] Место се зове *Грчац*, а Іос. је *Грцу*.

обреку да се ни у што не мешају. Да не би било сукоба између Срба и Турака, учини се овака деоба: Турци задрже град, и део предграђа до потока где су данас Рашићеви дућани. На том потоку био је мост. Од моста онамо ка граду било је турско, а од моста овамо — српско. На мосту је стајала стража, која није пуштала, без посла, никога онамо на турску страну.

Смедеревски војвода, Ђуша Вулићевић, у вече 28 јула 1805, уседне на коња и, с Обрадицом Малим, Миладином из Липа, и Иваном из Азање, пође на мост, да пређе онамо ка граду, на турску страну. Стража му викне да стане, а кад он не послуша, стражари опале пушке, те Ђушу, Обрадицу, и Миладина убију на место, а Ивана тешко ране.

Овај догађај узбуни цело Смедерево: људи се, у страху, са женама и децом разбегну једни у Вучак, други у Шугави Луг, који је био код данашњег Шалинца. Турци опет, изнајпре побегну у град, а доцније, видећи да су Срби оставили варош, изиђу из града, зађу по кућама те пиштољима испроваљују бурад с пићем, где су год нашли вина или ракије, и оплене што су год могли дочепати.

Вук пише да је Ђуша пао са своје лакомислености; али други савременици, који су били ближе догађају, веле да је Афис-Паша из Ниша, крчећи себи пут за Београд, подговарао Смедеревце Турке да Ђушу на превари убију, те да тако Србе ослабе.

О Малој Госпођи 1805, стигне Карађорђе с војском да каштигује Турке Смедеревце за Ђушину смрт. Том приликом, он је узео Вујицу, брата Ђушина, за војводу на братњево место.

Срби су се најпре уставили на брду које се зове *Редут*, и оданде су почели пуцати из топа на град. Видећи да меци не дотурују до града, Карађорђе спусти топ ниже, на место где је сад смедеревска црква, и оданде стане пуцати на град. Време је било хладно, и падала је студена киша. Кумбаром, која је пуцала на град, управљао је некакав Шваба бегунац. Како причају, Шваба је дрктао од зиме, а кумбара је пуцала овда онда, и ђулад су летела куд које. Срби почну сумњати да Шваба није поткупљен да тако у ветар пуца.

Шваба, гладан, припече уз ватру ћевап, да што руча. На један мах дође Карађорђе, шчепа онај швабин ражањ с ћевапом, па га ободе Шваби у коталац, рекавши:

— Коекуде, по души те твојој, погоди онде (показујући руком на град) као што треба, па ћеш добити и ћевапа и пара, колико год хоћеш!

После тога, Шваба избаци неколико метака, и одмах се из града зада дим и пламен од запаљених кућа!

— Е, коекуде, тако те хоћу! рече Карађорђе, и пружи Шваби прегрш дуката[1].

При свем том, град се је предао тек прве поле новембра 1805. Анта Протић, Смедеревац родом, пише да је предаја била на Св. Аранђела (8 новембра) 1805, а други опет веле да се предаја извршила 14 новембра те године....

Смедеревски диздар звао се Мухарем Гуша, и био је родом Бошњак. Он је предао Србима кључеве од града, и отишао низ Дунав к Видину.

Не знам само да ли је и он, као друг његов, диздар фетисламски, у сличној прилици, пољубио праг градских врата и, пружајући градске кључеве, рекао:

— Алал-олсум сана!

Ето то је била освета за смрт првога смедеревскога војводе Ђуше Вулићевића.

Мртво тело Ђушино Срби су метнули на коња и однели га те сахранили код цркве у селу Крњеву. На његовој плочи нема никаква записа....

Вучић Тома (Перишић) родио се у селу *Баричу*, у београдској нахији, близу утока Колубарина у Саву, кад су му родитељи, од зла турскога, бежали у Срем. То је могло бити 1787 или 1788 године. Постојбина му је пак село *Врбава*, у Горњој Гружи. Оцу Вучићеву било је име *Перица*, а стрицу (рођеном очином брату) *Павле*. *Перица* је отац *Томи Вучићу Перишићу*, а *Павле* — *Мелентију Павловићу*, архимандриту, који се је, на Љубићу, онако необично прославио.

[1] *Кнежевина Србија*. стр. 140.

Кад је букнуо Карађорђев устанак, Вучић је, као младић, био у манастиру у школи, па, чувши пушке, заклопи часловац, дочепа шешану, и оде у војнике. Сам је причао војницима на Трешњи, 1839, да је, као војник, носио у торби своју прoју од куће, и ишао у Тополу, те се „зекцирао!

Године 1813, остао је код куће, јер је тада био млад и незнатан, па се није имао чега плашити од Турака.

Чувши да је Хаџи-Продан дигао буну, Вучић, Туцаковић, Паштрмац и још неки, одмах почну спремати и Гружу на устанак. Хаџи-Проданов устанак, као што се зна, Турци одмах угуше, и Хаџи-Продан утече из Србије. Вучић се тада, у Књиљу, на реч Кнеза Милоша, покори, и преда. Милош га упути да иде кући, али да се често налази у Црнући, око куће Милошеве.

Пред што ће букнути устанак од 1815, Вучића видимо с оном дружином која је турске порезнике потукла у селу Коњуши!

Рањен у руку, није могао отићи у Таково, на састанак, о Цветима 1815; али, одмах по оздрављењу, стао је у службу Кнеза Милоша, као његов момак.

Као старешина у народу, Вучић се први пут јавља 16 маја 1832. То је било онда, када је Јован Добрача, по својој молби, разрешен од дужности кнеза гружанског. Тада је речено да ће *„господаров момак, Вук Перишић“*, бити кнез у Гружи. У тој служби, Вучић је остао дуго, и завладао је Гружанима чврсто. Вучић је, доцније, премештан на разна звања, и слан на разне стране, по служби државној: тако је бивао председник суда у Шапцу, саветник у Крагујевцу, војвода на Дрини, Бинаемин у Београду, итд.; али је с Гружом остао велик и страшан, докле је год живео. У оно време, кад је он кнезовао у Гружи, био је законити обичај да кнежина, неколике дане од недеље, кулучи своме кнезу, о свом хлебу и о свом нићу. Тако је било у свих кнезова кнежинских. Једини Вучић, у Гружи, како се прича, изменио је тај обичај у неколико: он је својим кулучарима, кад му год раде, давао проје, кисела купуса, и ракије. Никад ништа преко тога, али их никад није остављао ни без тога.

Правичност његова суда, даљина његова погледа, јасно познавање народнога духа, и снажна воља у својим намерама — што су његови потоњи радови свакад потврђивали — била су својства која су му Гружу присвојила тако да му је толико дуго остала предана и свакад поуздана. Од године 1825, кад је Вучић, на Опленцу, разбио бунтовну ђакову војску, и утврдио власт Кнезу Милошу, па чак до године 1858, живот је Вучићев, као јака клечаница, уткан у историју Србије, особито у историју њенога унутрашњега развића.

За Милетине буне, 1835, Вучић је био највештија глава, и најснажнија рука, на страни Кнеза Милоша. Њему се највише има захвалити што тада није дошло до крви, него се сва та буна свршила на миран, кућански начин.

Али увек лојалан према Кнезу Милошу, Вучић је, у исто време, тражио и јамства за права народу, сагласно с онима који су желели да се и кнежевој власти знају какве било границе. Само ничим неоправдана безобзирност од стране неких вајних владалачких пријатеља, нагнала је Вучића на крајње мере 1842.

Вредно је испричати како су се омразили Вучић и Кнез Милош око некога несрећнога ордена.

Кад је Кнез Милош, 1835, у Цариграду, састављао списак својих чиновника за царске ордене, није хтео ставити у тај списак име Вучићево: нешто је био, тада, срдит на њега.

И тако су добили султанске ордене и берате толики чиновници, а Вучић није.

Њему то није било право; а и многи други људи, који су желели слоге између њега и Кнеза, жалили су што се је то догодило.

На скоро умре Паштрмац, и његов орден остане пуст. Кнез пише Садразаму, и предложи му да се тај орден да Арси Андрејевићу. Садразам то одобри, и Кнез, својом диплomом, да Арси орден султански.

После неког времена, умре други кавалер — Јокса Милосављевић. Петронијевић склони Кнеза Милоша да Јоксин орден да Вучићу. И Кнез, радостан што ће и Вучића једном задовољити, брже

боље заповеди Живановићу да Вучићу напише диплому и врло ласкаво писмо, у ком ће га малко прекорети неверним Томом Апостолом, али све то од велике милоште, на диплому, и писмо с орденом, из Топчидера сам да однесе у Београд, и да преда Вучићу.

Живановић све уради како му је заповеђено, па ево нека сам прича како је посланство извршио:

— Вучић је дошао к мени, пише он: — и ја сам употребио све своје красноречије приволети га, да прими орден. Бадава! Два сата смо се у соби и у башти разговарали. Бадава! Као што се стена игра са силом ветрова, тако је овај непреклоними карактер свију мојих речи био непримчив!

„Сутра дан му одем кући, и дуго сам му говорио, додавши да не мора ордена придевати, док му берат не дође. Он стоји при своме:

— *Ја не могу од стида*, рекао је Вучић: — *с мртва човека узимати ордена, без царског берата. Кад би то био Кнеза Милоша орден; ја бих га примио и пољубио: али кад је султанов, треба и да ми се даде са султанским бератом!...*

— Добићете берат, за 15 дана, рекао је Живановић.

— *Кад дође берат, примићу и берат и орден, и пољубићу; ал' сојтарија бити не могу!*

У овој невољи, вели Живановић: — рескирам, оставим и орден и декрет на његов астал, и пођем, а он, пратећи ме до капије, рече:

— *Жао ми те је, што то чиниш, да страдаш. Ја ћу му сам однети и вратити, па после ће се срдити и на тебе; него носи сам, боље је!*

Живановић се врати и каже Кнезу своју недаћу.

Кнез планe, и збаци Вучића са службе, и одмах му заповеди да врати све дипломе које је имао на дотадашња разна звања.

Вучић је вратио све; а омраза је међу њима расла све већма. —

Године 1839, Кнез Милош је оставио престо свом старијем сину, Кнезу *Милану Обреновићу II;* а кад је овај, на скоро, преминуо. Вучић је био један од тројице намесника, који су вршили кнежевску власт, до доласка Кнеза Михаила у Србију.

Кнез Михаило дође, али Србији мира не донесе. Борба је била веома изукрштана. „Стари Господар“ желео је вратити се; многи су га тражили, и крчили пут његову повратку, а највише сама његова жена, Кнегиња Љубица, која је пређе јако помагала да отиде из Србије! Вучић и његови у политици другови нису могли сложити се с министрима Кнеза Михаила, на које су викали готово сви, па чак и они који су тражили повратак „старог Господара“. Принуђени изићи из отаџбине, Вучић и Милутин Гарашанин, тек на наваљивање Русије, вратили су се дома 30 марта 1842, па, и тада, правога измирења никако није било.

Кад су сви покушаји за измирење остали јалови, онда Вучић, месеца августа 1842, запали те у Крагујевац, заузме касарну, војску, и топове, и прибере своје присталице да, отвореном буном, изјави протест против политике кнежевих попечитеља....

Кнежева војска, у два маха, сукоби се с бунтовницима које је водио Вучић, и оба пута победа остане на страни овога последњега; кнежева војска прсне; Кнез се врати у Топчидер; па се оданде превезе преко Саве у Земун. А Вучић, као „предводитељ“, с војском и Гружанима, сиђе на Врачар.

С Врачара пошље Митрополита Петра у Земун Кнезу Михаилу, и позове га да се врати; али је тада већ било доцкан за мирну расправу тога несрећнога спора.

Тада Вучић, као „предводитељ народа“,[1] са својим друговима, постави нови ред ствари у Србији. Син Карађорђев, Александар, буде изабран за Кнеза, и отпочне се она унутрашња парница која је тек на крају 1858 добила пресуду.

Природно је било да Вучић новоме Кнезу буде први доглавник, а није било тако!

Русија није одобрила овај избор, него се је, њој за љубав, морао наредити други — али тек пошто се Вучић и Петроњевић удаље из Србије. И они су одиста отишли, оставивши пријатеље који ће радити што су и они радили.

[1]. *Срп. Новине* 1842, бр. 36.

И на другом избору остане Карађорђевић Кнез у Србији, па одмах, тајним путовима и начинима, почне радити: *да се Вучић више и не враћа у Србију!*

Сазнавши то, Вучић је горко зажалио на ту незахвалност, па за то је, и вративши се у отаџбину, остао већином подаље од власти.

Некад уз Кнеза, а некад против Кнеза, Вучић се је тако држао до године 1858. Тада пак био је у служби, али није био задовољан Кнезом, а није пристајао ни уз општу жељу опозиције: да се врати Кнез Милош.

Кнез Милош, дошавши у Београд 1859, одмах стави Вучића у затвор. У затвору се овај наскоро разболи, те га преместе у Велику Војну Болницу, где је умрьо 1 јула 1859, и укопан је код Маркове Цркве, на север од звонаре. Из болнице тело му је унесено у црквену порту на мала вратанца од фишегџиске чаршије тако да га, у пролажењу, у мало нису истресли из сандука!... Како је људска судбина променљива! Некада му се је, живу, садило борје улицама кроз које је пролазио, а гле какав га спровод прати до гроба?! Међу тим, много пре, Вучић је, у селу Закути, у Доњој Гружи, озидао лепу цркву, и спремио све што треба себи за укоп у тој цркви: али човек мисли једно, а бива са свим друго!

Вучић је био од крупнијих људи; лица лепа, а очију малих, са чега су га противници звали „чкиљави Вучић;“ руку пак био је особито белих и лепих. Глас му је био танак; понашање просто, али измерено, пуно некога достојанства. С малим осмехом на лицу, и с неком спољашњом благошћу, примао је готово свакад, чак и своје злотворе: у томе је надмашао све наше досадашње старешине. Говорио је мало, и све типским народним говором. Уз реч је често додавао „Молимо!“ Такав је био у обичном разговору; а ако је требало говорити народу, бранити што, или нападати, могао је беседити да занесе...

Вучић је знао читати, и новине је редовно читао, ма да то и није свуд признавао. Писати одиста није знао. Осем српскога језика, говорио је турски и грчки. Без икакве сумње, он је био већега ума, мудријега држања, и чвршће воље од свих својих вршњака. У љутини је био бујан као вулкан, а умео је и савлађивати се,

кад је то требало. Тек и у љутини, и у тишини имиоповао је увек, и задобијао и освајао готово свакад.

У кући је живео смерно, али уљудно, господски: кад су други много „образованији“ од њега, са својим гостима, пили вино из чутуре, у Вучића је било све онако како је у одабранј господској јевроиској кући.

Вучићево име, кроз дуго и дуго време, биће предмет хвале и руге, у једнакој мери; а другојаче не може ни бити.

Једно му се, при свем том, не може одрицати, а то је: да је био увек, често нехотице, као по неком нагону, себи доследан тражећи: да имаћник највеће власти никад не смеће с ума свој народ, као првобитно врело сваке па и своје снаге!

Г

Гавриловић Јеврем родио се у селу Шушеоци, округа ваљевског, око године 1810.

Прво је био уписан у гарду Кнеза Милоша, па је, 30 новембра 1830, по прочитању Султанског Хатишерифа, на Врачару, постао официр.

Године 1835 фебруара 3, Јеврем је, као официр, у крагујевачкој цркви, држао заставу, скројену по новом сретењском уставу, која је тога дана свечано освећена; а 20 маја, те исте године, постао је командир кнежевој гарди.

Године 1837, јануара 28, постао је старешина срезу мачванском, у округу шабачком.

Тада је имао плате 550 талира, на писара 200 талира, и на 6 момака, по 60 талира за свакога.

Године 1839, марта 16, постао је помоћник начелнику ваљевског округа.

Године 1840, децембра 17, премештен је за помоћника начелнику рудничког округа.

Године 1843, фебруара 11, постао је начелник округу ваљевском.

Године 1844, новембра 4, после Катанске Буне, противу које се није особито одликовао, премештен је у Неготин, за окружног начелника.

Године 1851, марта 31, враћен је из Неготина у Ваљево за окружног начелника.

Године 1857, новембра 20, кад извесна завера противу живота Кнеза Александра изби из Савета неколико чланова, Гавриловић, као већ пашанац Кнезу Александру, дође за члана земаљском Савету.

Као саветник, служио је до краја 1859 године, када је стављен у пензију.

После тога, живео је у Београду у својој кући, не мешајући се ни у што.

Године 1876, марта 18, Јеврем Гавриловић начинио је завештање по коме је готово све своје имање *у Београду*, у *Ваљеву*, и у *Шушеоци* оставио *на Просвету*, тојест, да то све буде један фонд, којим ће управљати *ваљевска општина*, употребљујући приход на послове просветне. Ништа ближе није одредио шта да буде од те задужбине, али се је сетио рећи да се ништа не прода од његове некретности.

За прве стараоце овој својој задужбини одредио је: *Лазу Лазаревића*, трговца из Ваљева; *Љубу Молеровића*, из Врачевића; и *Уроша Кнежевића*, из Београда.

Ваља казати, да је Гавриловић, оставивши другој жени својој Милеви сву покретност и виноград у Београду, наредио да она ужива и остало његово имање, док је год жива, или докле се не би преудала, па, тек после тога, његово имање, као просветни фонд, прелази ваљевској општини у руке.

Гавриловић је преминуо 22 јуна, 1879, у Београду, и сарањен је код Маркове Цркве, у Палилули.

Гавриловић се женио два пута: прва његова жена *Јелка* била је кћи Јеврема Ненадовића. Ни с једном женом није имао порода.

Имање у Београду, Ваљеву, и у Шушеоци, које је Гавриловић оставио на просвету, вреди, у најмању руку, 5000 дуката или 60.000 динара.

Гавриловић Јован родио се у Вуковару, у Славонији, 3 новембра 1796.

Учио се у месту свога рођења, у Печују, у Карловцима, у Стојном Београду, Сегедину, и нешто у Шопрону.

Отац му је био имућан трговац, па је и сина свога спремао за трговца.

По свршетку школовања, или нешто раније, по потреби очеве радње, Гавриловић се је вратио кући, и почео помагати своме оцу у трговини.

У то време, 1822 године, догоди се у месту рођења Гавриловићева велики пожар: око 300 кућа, у један мах, претворио је пламен у пухор. Имање Гавриловићева оца, том приликом, знатно се оштети, и трговина, која се пре водила на велико, тада спаде са свим на трговину ситну.

Не желећи остати у месту свога рођења, Гавриловић је, још 1829, долазио у Србију, те разгледао прилике и разбирао: да ли би било угодна места за њега кад би дошао? А јула 21, године 1831, одиста пређе и настани се у Србији, где одмах буде постављен за секретара у Великом Суду. У том суду старији секретар био је тада *Павле Јовановић*, потоњи *Митрополит Петар*.

Те исте године, септембра 22, Гавриловић је послан за секретара Српској Агенцији у Цариграду, откуда је, 7 декембра 1833, враћен у Србију за секретара Кнежевој Канцеларији.

Године 1834 био је опет секретар Великога Суда; а 2 маја 1835 послан је за секретара београдском Варошком Суду.

Године 1836, фебруара 18, послан је у Букурешт, за секретара онамошњој Српској Агенцији.

Године 1839, марта 22 постао је начелник одељењу промишљености у Попечитељству Финанције.

Године 1840, кад је Кнез Михаило вратио централну земаљску управу из Београда у Крагујевац, Гавриловић, не хотећи ићи у Крагујевац, дао је оставку, и био је без службе до 4 априла 1841, када је постављен за секретара Кнежеве Канцеларије; 3 новембра, те исте године, постао је директор те канцеларије, а 26 августа 1842 остао је опет без службе до 22 септембра 1843, кад је наново постављен за начелника у Попечитељству Финанције, где је 2 марта 1859 постао помоћник министру, а 27 октобра 1860 после смрти Кнеза Милоша, поставио га је Кнез Михаило за свог попечитеља финанције.

Године 1861, децембра 6, постао је члан Државном Савету, а после смрти Кнеза Михаила, 20 јуна 1868, изабран је за трећег намесника Кнежевога Достојанства.

Године 1872, августа 10, кад је Кнез Милан, као пунолетан, примио кнежевску власт, и Намесништво престало, Гавриловић је стављен у пензију, и после тога живео је у Београду код своје куће.

Осем праве службе, у којој је свакад био врло тачан, радан, и савестан, Гавриловић се заузимао за сваки напредак у просвети.

Неко време, од своје драге воље, био је управник *Послено-Трговачке Школе*, која се је, најпосле, претворила у садашњу *Реалку*.

Исто тако био је члан Школске Комисије, докле год је била та колегија.

Он је био један од првих који су почели обраћати пажњу на нумизматику и у опште на старине у Србији.

При свем том, живот и обичаје народа у Србији врло је мало познавао.

Године 1866 и 1867 Гавриловић је, као председник *Ученога Друштва*, био зван да иде у Москву, на *Етнографску изложбу*; али није хтео ићи. Један од чланова који су се спремали да иду у Москву, навали на старца да пође, уверавајући га, да ће бити лепо да Руси виде тако у годинама ученог Србина.

— Е, брате мој, одговори Гавриловић: — ја не могу ићи. Тамо је етнографски скуп, где ће бити говора о животу и обичајима српског народа, а ја, до данас, *још нисам ушао ни у једну сељачку кућу у Србији!*..

— Не може бити! рече му зачуђени сабеседник.

— Цела је истина: све некако нисам имао прилике уз пут, а нисам никад путовао нарочито по селима. Тек ја мислим то надокнадити, ако само жив будем.

И одиста, дошавши у пензију, старао се то надокнадити: сваког лета путовао је по Србији, сад у овај, а сад у онај крај; и на тим путовима извештавао се је о местима, о људма, и о свему што му се чинило да вреди знати. Много је желео отићи у Добрињу да види место Кнез-Милошево, и ту да дигне хумку од земље, али због врлетности пута није ту жељу испунио.

Осем српског језика, Гавриловић је знао: немачки, француски, и латински, а разумевао је и талијански и руски. Читао је врло много, и кад би осетио да га очи слабије служе, узимао би кога доброг ђака да му чита. И памтио је доста добро. Радо је упућивао друге где што могу наћи у разним књигама које је прочитао.

Из његова пера изишли су ови списи:

1. *Речник географиско-статистични Србије*, у Београду, 1846. Овај речник био је дуго време једина књига ове врсте о Србији.
2. *Мали земљопис Србије и Турске*[1], за основне школе, у Београду, 1850;
3. *Кратки трговачки земљопис за ученике трговачке школе*, у Београду, 1853;
4. *Нешто из рада српске финанције за 13 последњих година*, у Београду, 1857.

Осем тога, биће неколико његових чланака у *Гласницима Српског Ученог Друштва*.

Једном је дао својих 50 дуката те, том наградом, изазвао расправу *О Богомилима*, која је доцније штампана.

Може се рећи да је Гавриловић много више кретао, изазивао, и помагао да се ради, него што је сам радио.

Науку је јако ценио, и научнике високо поштовао и помагао. Свагдашњи поштовалац Вука Караџића, кроз читавих 50 година, Гавриловић је био једини који је славног Јадранина дочекивао, и на својим колима возао, докле год би се старац бавио у Београду.

Даничићу је помагао у издавању научних списа новцем и другим олакшицама.

Гавриловић је, пред крај свога живота, на име 9 нов. 1872 године, учинио неки уговор с министром просвете. То је нека врста *тестамента*, по коме је: *своју кућу у Београду, и око 250.000 динара оставио као фонд за пензије учитељским удовицама и сирочадма.*

Тај фонд уређен је законом 20 априла 1885. Њим рукује Управа Фондова, и из њега већ примају издржавање удовице и деца умрлих учитеља и учитељака основних школа.

[1] Кућа та вреди, у најмању руку, 24.000 динара.

Пријатељ позоришту, Гавриловић је увек држао ложу у позоришту, коју би уступао неком и неком, а по некада би и сам дошао, али тада не би гледао шта се ради на бини, него би само седео и мислио.

Гавриловић је био члан *Матице Илирске*, члан *Југословенске Академије*, у Загребу, и носио је *Орден Св. Ане II реда*, који му је послао Руски Цар Александар II.

Преминуо је у Београду 29 јула 1877, и укопан је у порти Цркве Св. Марка.

На гробу његову још нема никаква споменика!

Гагић Јанко родио се у селу Болечу, крај друма Цариградског, 3 часа од Београда. И он је један од оних Срба који су, по жељи Мустај-Пашиној, војевали против Пазванџије. У тој војсци Гагић је био *буљубаша*.

Кад су се Дахије спремале да секу кнезове, и друге одабраније људе у Србији, Јанко је био један између првих којима се спремала осветничка сабља. Али, кад турска потера дође у Болеч, да дахијску вољу изврши, Гагић је осети и побегне у честу.

Турци, не нашавши њега дома, ухвате му синчића, дете од 15—16 година, и поведу у Београд. Гагић је, лугом, крај друма, ишао и ослушкивао шта говоре Турци? На једној ћупријици они се уставе, и рекну ту да посеку дете, кад оца нису ухватили.

— Ако је вера, Турци! викне из луга Гагић: — да ћете пустити дете, ја ћу вам се предати сам?

— Тврда је вера, одговоре радосни Турци: — дете ћемо пустити, а теби како буде!...

Гагић изиђе из луга и положи оружје. Турци му сина пусте, а њега посеку ту на месту.

Слава оваком срцу очинском и јуначком!

Гагић Јеремија родио се 1 маја 1783, у Србији; не зна се у ком месту.[1]

[1] Знајући да је садашњи митрополит дабро-босански, високопреосвећени Господин *Ђорђе Николајевић*, био лобар пријатељ пок. *Јеремији Гагићу*, молио сам га, да ме што боље о покојнику извести. И он ми је врло радо добавио

Гагић је, као што пише Вук, био трговац у Земуну, кад је у Србији букнуо устанак на Дахије, године 1804; и одонуда се је одмах почео мешати веома корисно у послове српске.

Тако, 7 августа 1806, Јеремија Гагић, с Аврамом Лукићем советником нахије пожешке, слан је у Трст, к браћи Србима за новчану помоћ. Вративши се отуда, Гагић и Лукић донели су, и, народним старешинама на Врачару, предали равно 12.750 форинata!

11 новембра 1806, Народни Совет пише у *Панчево* Гагићу, и шаље му 500 гроша да сврши налог.

У почетку године 1807, Гагић остави са свим Земун, па се врати у Србију, и постане у Совету најпре писар а после секретар.

Као советски секретар, Гагић је слан у руски главни стан, кад су оно српске старешине желеле да какав руски човек дође у Србију. И на то тражење, Руси су послали у Београд *Константина Родофиникина*, као својега дипломатског агента.

Гагић је био писар и у Војводе Миленка Стојковића, у Поречу; а помиње га и пуковник *Паулучија*, у својим писмима из Србије, додајући да је човек који се може задобити да склања Карађорђа за руске намере.

Године 1813, фебруара 2, Адмирал Чичагов даје Гагићу сведочанство да је он, оставивши секретарство у српском Совету, још од августа 1812, у руској служби.[1]

После тога, одмах 9 фебруара 1813, Гагић је постављен за *титуларног советника*, а 5 декембра 1815, и за консула руског у Дубровнику.

У месту своје нове службе, Гагић запроси у богата дубровачкога трговца, родом из Сарајева, Хаџи-Лаке Лучића, кћер за жену. Али како је он тада још био човек нов, и мало познат, родитељи му

из *Анографа парохије дубровачке* извод о Гагићу, и о целој његовој породици. У том документу стоји ово: *Јеремија Гагић*, син Михаила Гагића, из Србије, рођен, 1 маја 1783, који је православне вере, и, као руски конзул, пребива, у Дубровнику, венчао се с девојком Евстахијом (рођеном 8 новембра 1810, у Сарајеву) 5 марта (по нов.) 1826. — Из Петрограда пак, од г. *Никољскога*, добио сам извештај да у Гагићевој конлујити стоји: «*Гагичъ изъ сербских уроженцев.*» Гагић је, дакле, рођен у Србији, само се не зна местимице где.

[1] Архива Срп. Учен. Друштва, бр. 599.

не дадну одиве. Доцније пак, сами му понуде своју млађу кћер Евстахију (Стаку), с којом се Гагић венча, и с којом је родио четири кћери и једног сина.[1]

Вредно је овде забележити што се прича у Дубровнику, а тиче се нашега земљака Гагића.

Кад су Аустријанци, после Француза и Црногораца, заузели Боку и Дубровник, онда је аустриском војском командовао ђенерал *Милутиновић*, родом Србин.

Дошавши у Дубровник, Милутиновић је затекао Гагића, као рускога чиновника. У Дубровнику је онда била мала православна црква од дрвета. У тој малој дрвеној цркви, на служби, певали су често, с једне стране руски чиновник Гагић, а с друге — ћесаров ђенерал Милутиновић: оба православни Срби!

Гагић је у Дубровнику остао дуго. Године 1833 находимо га међу претплатницима на народне песме Вукове (Узео је 15 књига).

Године 1856, јула 7, Гагић је, по својој молби, стављен у пензију, и отишао је у Млетке, где је и преминуо 1859 године.

Гагић је био стаса омалена, дежмекаста, а носа повелика; врло је лепо живео с дубровачком властелом, и уважавали су га и православни и римокатолици. Радо је читао и куповао српске књиге. Осем српског матерњег језика знао је и говорио: талијански, француски, немачки, и руски.

Као руски конзул у Дубровнику, Гагић је имао врло знатну преписку с Црногорским Владиком Петром II, песником, а и с многим другим важним људима из Босне, Херцеговине, и Албаније.

Чујем да је сва архива рускога консулства у Дубровнику сада препесена на Цетиње.

Руски писац Павле Ровински, који је провео неколико година у Црној Гори, пише за Гагића овако:

„Гагићева је мана што је сваку ситницу, чим је чује, не обавестивши се добро о њој, јављао својој влади која је, с тога, често кривила Црногорскога Владику и онде где није био ни мало крив.“

[1] Гагићев син *Владимир*, рођени 1836, умрло је у Петрограду 1850, а кћери: *Милена*, *Љубица*, и *Олга* живе су и сада.

Ровински, уопће, представља Гагића као чиновника поштена, ревна, и тачна, али који не гледа далеко.[1]

После Гагића, за руског конзула у Дубровник је дошао г. Стремоухов који је, 1867, био директор Азијатског Департамента, у Петрограду.

Гај Људевит родио се у Крапини, у Хрватској, 8 јула 1809 године (по нов. календару).

Основну школу изучио је у месту свога рођења; гимназију у Крижевцу, а философују у Грацу и у Бечу. У Липиској је постао доктор у философији.

После свега тога, отишао је у Пешту, где је слушао права и врло марљиво походио Сечењијеву библиотеку. У Пешти се је познао са Јованом Коларом, у кога је учио чешки језик.

Разговарајући се често с овим покретачем словенске узајамности о правопису, о новинама, и о другим за народ важним стварима, Гај намисли посветити свој живот образовању новога духа у својега народа.

Народ хрватски, сам за се, врло је мален, а *књижевници* његови, не имајући једнога књижевнога језика, писали су како је који знао. И тако је било: колико писаца толико и правописа, и толико књижевних језика!

За то се Гај стане довијати како би српски језик увео и у хрватску књигу. Тиме је огледао да уједно дигне заставу слоге међу Србима и Хрватима. Као први користан почетак тога рада, Гај је, 1830, издао у Будиму: *Кратку основу хрватско-словенског правописања!*

Вративши се из Пеште у Загреб, Гај је прикупио око себе све вредније народне пријатеље, и с њима је почео будити народну свест у Хрвата.

Док је боравио у Пешти, видео је врло јасно да Мађари теже све немађарске народности угушити, и у народност мађарску претопити. За то је, 1833, сложио песму: *„Још Хрватска није пропала!* која је, као муња пролетала кроз Хрвате, и почела их будити од вековног дремежа.

[1] *Јавор*, у Новоме Саду, 1886, стр. 114.

После је почео издавати *Хрватске Новине*, с књижевним додатком „*Хрватском Даницом.*“

Године 1836. својим новинама Гај је наденуо име: *Народне Илирске Новине*, и *Илирска Даница.*

Овим је учињен потпуни преврат у народном хрватском животу. Језик српски, с бољим правописом, уведен је у хрватску књигу, и Хрвати, оставивши свој предеони кајкавски говор, ушли су у велику заједницу са Србима од тада за довека! Пут, који је Гај показао хрватској књижевности није ни раван ни утрвен: али што се више буде живело, радило, и напредовало, то ће тај пут бивати све равнији, јединство језика српског или хрватскога све истинитије, а слава Гајева све дуговечнија!

Али је оваким радом својим Гај стекао себи многе непријатеље, особито међу Мађарима који су га корели да је човек славољубив и частољубив.

Од тих прекора, Колар га овако брани:

— *У пословима који су за хвалу, тражити себи хвале, са свим је похвално; а у слави и срећи свога народа тражити себи славу и част много је часније него немарно гледати на те радове!*“

Гај је радио ревно и неуморно, борећи се са препрекама разним и са разних страна.

Године 1840, на Сабору, огледао је даровити *Деак* задобити Гаја за себе, али му то није пошло за руком. Гај оде од њега рекавши, поред осталога ово:

„*Мађари су острво у великом мору словенском. Ја то море нисам створио, нити сам ја његове таласе покренуо. Гледајте да вас они како не покрију и не потопе*“!

После је путовао по Немачкој, Пољској, и Русији.

Године 1841 пропутовао је кроз Приморје, Далмацију, и Црну Гору.

Године 1842 довршио је свој спис о *Великој Илирији*, који је бечка цензура одобрила 1846, али од кога је само неколико одломака штампано у Даници: остало није ни угледало света.

Године 1846 био је у Србији, и пропутовао је по многим окрузима, свуда братски дочекиван и одликован.

Године 1847 био је на Мађарском Сабору, где је углављивао споразум између народних посланика и непријатељског Сабора мађарскога.

Гај је, радећи увек као патриота, уживао поверење и католика и православних. Ово му је признавао и Српски Патријарх Јосиф Рајачић, кад је, 1848, изабранога за Бана, пуковника Јелачића, заклео у главном граду Хрватске!

После године 1848, Гај је много непријатности претрпео, и већ се, после, повукао у приватни живот, али радња његова није остала без рода, и рода доброг!..

Гај је преминуо у Загре у 20 априла 1872.

Он је био средњега стаса, пун, окрушаст, нарави разборите, воље чврсте, беседе разложите, а органа звучна, пријатна: он је од природе био беседник.

Слава му довека што је народно јединство дизао нада све местимичне и случајне раздвојице!

Гарашанин Илија родио се 16 јануара 1812 године у селу Гарашима, у крагујевачкој нахији.

Отац Илин, Милутин Савић, добар домаћин на кући, и чувен марвени трговац, имао је још два сина, старија од Илије: Луку, и Мијаила.

Оних дана, кад се Илија родио, запали неко поштанска сена у Гарашима. Карађорђе, или што је баш мислио да је то учинио Милутин, или из личне мржње, осуди Милутина да вади „*Мазију*“.

Милутин, чувши за ту глупу пресуду, узме пушку, и оде у гору, тојест, одметне се у хајдуке.

Сада „Вожд“ протера сву Милутинову породицу из Гараша у Београдски Град, а кућу и све стаје његове у селу спали. Тако је мали Илија, још некрштен, боравио у београдској тврдњи која ће, после 55 година, захваљујући у великој мери и његовом раду, постати *град српски*, неодвојни део српске државе!

Не прође много, а Карађорђе се измири с Милутином, те се породица овога врати у Гараше, да кући кућу из нова.

Илија је ту крштен, и растао је у кући очиној.

Као шипарац, Илија је чувао стоку, као и сви његови врсници у селу. Али отац његов, који није пропустио да свакога свога сина позна с књигом, доведе из Срема некога Мијаила Берисављевића, те почне дете учити књизи. После овога Мијаила, дође Илији за учитеља неки Аврам Гашпаровић. Ове учитеље доводио је Милутин својој кући; ту их држао, хранио, и по нешто им плаћао, а они су му учили децу, јер јавних школа није било нигде близу.

Иза тога, одведе Милутин Илију у Земун, у грчку школу; а после га премести у Ораховицу, где је научио немачки.

Вративши се из Ораховице кући, Илија је почео помагати оцу и браћи у трговини.

Међу тим отац Илин, Милутин, ишао је у Јерусалим, на Христов Гроб, и прозвао се *Хаџи-Милутин*, или краће *Хаџија*. С тога се и Илија, у прво време, потписивао *„Илија Хаџи-Милутиновић“*.

Кад се Илија вратио из Ораховице, и почео оцу и браћи помагати у трговини, онда је Хаџија био још човек врло крепак, а два му сина, Лука и Мијаило, у најбољој снази. За то је кућа Хаџи-Милутинова у Гарашима била чувена и знана у свој Шумадији.

Кнез Милош, који је тада седео у Крагујевцу, знао је добро Хаџи-Милутина и његову задругу; често је Хаџију призивао, и увек га лепо примао. Чак га је звао „рођаче“, за то што оба славе Светога Николу.

Једном приликом заиште Кнез од Хаџије једнога сина, да га уведе у државну службу. Милутин, велики пријатељ Милошев, пристане и понуди Луку да иде Кнезу у службу.

И Луку видимо као царинара на дунавској скели, у Вишњици, 1833 и 1834[1] године.

Доцније Лука остави службу, и оде на ново трговати. А на његово место у државну службу дође трећи му брат Илија.

[1] *Забавник* за 1833—стр. 18, и за 1834 стр. XI.

Кнез Милош, примивши Илију, постави и њега за царинара у селу Вишњици, на Дунаву, испод Београда. То је Илији била прва државна служба.

После тога, произведе Кнез Илију за пуковника, и постави га за шефа своје регуларне војске, коју је тек био завео. У том чину, Илија се увек находио уз Кнеза, а у политику се још није мешао.

По одласку Кнеза Милоша из Србије, и после смрти Кнеза Милана, Илија је оставио службу, и отишао у Влашку, где је био закупио неке мошије. У том га је затекла и година 1842, у којој је букнула Вучићева буна, која је однела главе Илину оцу Хаџи-Милутину, и најстаријем брату Луци.

Године 1842, октомбра 26, Илија Гарашанин постављен је за помоћника министру унутрашњих послова Вучићу.

Године 1844 Илију већ видимо у Београду, као попечитеља унутрашњих послова. Од тога доба, до краја 1867, Илија је био или у великој власти, или и ван власти, али свакад у великом уважењу у Србији.

У јесен, године 1844, написао је, својом руком, *план за унутрашњу и спољашњу политику Србије*. И то је назвао *„Начертаније“*.

И док је год био у власти, за Кнеза Александра, старао се је да влада по том свом *„Начертанију“*.

Кнез Михаило, дошавши, по други пут, на српски престо, после смрти оца свога, Кнеза Милоша, 14 септембра 1860, именова за свога представника и попечитеља спољних послова Илију Гарашанина.

Гарашанин, добивши такав указ, оде Кнезу у двор, и изјави да се, бар за неко време, тога звања не може примити. Кнез навали да се прими по што по то.

— Господару! рече тада Гарашанин: — терате ме из земље, ако останете при тој мисли!

Кнез се љутне; узме свој указ, и подере га. За тим, без другога премишљања, постави за представника Филина Христића, члана државног Савета.

Г. Ф. Христић водио је послове не више него годину дана, и толико му је времена било доста да се увери шта се иште од онога који хоће да седи на државној крми.

Кнез Михаило, да би утишао духове, позове опет Гарашанина. Онда му овај покаже своје „*Начертаније*“, изјавивши да би се примио, ако би се држала политика тога његовога „начертанија“.

Кнез, прочитавши тај план, усвоји га, и позове Гарашанина на представништво, поверивши му министарство спољних послова.

Примивши се председништва, Гарашанин је саставио кабинет, и остао је на том месту до пред крај године 1867.

У току тога времена, успело се је: да се Турци из српских вароша иселе; да се градови: Ужице, Соко, и Кастел распрскају, и, најпосле, да се и градови: Београд, Смедерево, Шабац, и Фетислам уступе Србији.

Даље, Гарашанин је утврдио пријатељство с Румунијом; углавио уговор савезништва с Грчком, и уговор с Црном Гором, по ком би се она, после срећнога рата, имала спојити са Србијом, а Кнез Никола, одрекавши се суверености, примао би 20.000 дуката годишње плаће, и имао би место првога принца у српском двору.

Најпосле, утврдио је био известан споразум с Хрватима, с Бугарима, и с Арнаутима.

Али, на крају године 1867, поче се осећати да се *неко* појаче заплеће у државне послове, у Београду. И, једнога вечера, кнежев Ађутанат, Љуба Ивановић, донесе једно писмо Гарашанину од Кнеза Михаила.

У писму Кнез захваљује Гарашанину за дотадашњу ревну и патриотску службу!

Гарашанин, свативши жељу, напише одмах оставку и пошље Кнезу, а сутра рано почне се спремати да иде у Гроцку.

Ну ево г. Настаса Јовановића, дворскога кнежевог управитеља, који му доноси кесу са 2000 мецидија, под кнежавим печатом.

— Ово вам је послао Кнез Михаило, рече Настас.

Гарашанин не прими дар, и Настас се врати Кнезу.

— Кажите г. Гарашанину, рече Кнез: — да га ја молим да то прими. Он ме досад није ничим увредио, а примићу за увреду ако ми одбије дар.

Настас опет те Гарашанину.

Старац сад новце прими, и остави у касу.

Та кеса, тако под печатом, стајала је чак до друге поле године 1868, и тек ју је тада Илија одрешио, ма да се је, дотле, много пута веома мучио за новце.

— А што је нисте досад одрешили? упита један пријатељ Илију?

— Могао ме је Кнез чим год увредити и, у таком случају, ја бих му његове новце вратио под његовим печатом. Сада пак, умрьо је, кукавац, и увредити ме већ више не може. За то хоћу да их трошим!

Као пензионар, Гарашанин је живео у Гроцкој, и у Београд је долазио само кад је имао кака посла.

Гарашанин је врло мало водио бриге о својој кући и имовини, за то је, после толико година службе, отишао у Гроцку као човек сиромах.

У животу Мајора Мише Анастасијевића испричано је, како му се је племенито и великодушно, у новчаној невољи, налазио овај велики Србин.

Тек кад би се наштампало Гарашанино *„Начертаније“*, и толика друга његова писма, видело би се колико је срца и ума било у тога државника-самоука. Али као да ће име Илино ту правду, а српски народ то обавештење, подуже очекивати!

Илија Гарашанин бејаше растом један од највиших људи; крупан, црн, богињав, у последње време, готово безуб, а руку са свим кривих од костобоље; при свем том, у разговору и понашању пријатан толико да свакад занесе свога сабеседника.

Није пио никаква пића које опија, а каве и дувана није знао колико му је доста.

На Илији је природа показала колико милује удруживати супротности у једнога лица: он је био пример вредноће и страшило оштрине у послу; а, у исто доба, непресушно врело шале и хумора!

Још се не зна на Балканском Полуострву за жива човека, који је имао толико веза с личностима и местима на Словенском југу, колико је тога било у Илије Гарашанина!

Гарашанин је умрьо у Београду 10 јуна 1874, па је однесен и сарањен у Гроцкој. Године 1886, кад му умре старији син Светозар, његове су кости пренесене из Гроцке, и сахрањене у Београду, код Палилулске Цркве.

Гашпаровић Аврам родио се 1798, у Петрову Селу, у Бачкој, где му је отац био свештеник.

Основну школу свршио је у месту свога рођења; где је гимназију учио, нисам могао дознати, а философију је слушао у Пешти.

Гашпаровић је прешао у Србију врло рано; и чим је прешао, оставио је немачко одело, и обукао српско. На тај начин, ничим се није разликовао од домородаца.

Најпре је бивао учитељ по селима. Последњи пут био је учитељ у кући Хаџи-Милутина Савића, у селу Гарашима, где је учио сина му. Илију, потоњега чувеног *Илију Гарашанина.*

Из села Гараша одазвао га је у Крагујевац Кнез Милош, и узео га за наставника својим синовима, Милану и Михаилу, потоњим српским кнезовима.

Комесари руски и турски, који су 1830 почели и 1831 довршили бележење границе Кнежевини Србији, по уговору Букурешком од 1812 године, били су начинили и карту од Србије, донели је у Крагујевац, и показали Кнезу Милошу.

Кнез заиште да му се да један примерак те карте. Г. Коцебује, председник комисије, одговори да није овлашћен дати му што тражи, али му свој примерак уступи за неколико часова, да га може разгледати. Куниберт уверава да је он и ово учинио само зато, што је мислио да се у Крагујевцу, у оно време, не може наћи човек који би карту прекопирао. Али се такав човек, срећом, нашао; и то је био главом Аврам Гашпаровић који, за не пуна три часа, карту тако прекопира, да се копија није разликовала од оригинала. Само није доспео да испише потпунце сва имена местима. То је урадио после.

Године 1834, Гашпаровић је био члан суда у Пожаревцу, а 1 маја те године постављен је за рачуноиспитача у пожаревачком кнежеву двору.

Гашпаровић је био један од најлепших људи у свој Србији, а и носио се увек лепо. Он је умрьо 1842 у Гургусовцу (Кнежевцу), кога месеца и дана, није се могло дознати, јер су књиге умрлих све сагореле 1876, кад су Турци заналили Кнежевац.

Герески Атанасије родио се у Черевићу, у Срему, 1807.

Још као младић, дао се је на трговину, па је, после неког времена, отишао у Русију, и станио се у Одеси.

Тргујући и штедећи, Герески је стекао лепо имање.

Око године 1880, остави Одесу и, као човек већ стар, дође у свој завичај, да остави кости у својој земьи, поред својих дедова и прадедова.

Герески је, још за живота, дао *двадесет хиљада рубаља* да се оснује *задужбина Атанасијевица* (Атанасеум) из које ће се давати помоћ добрим а сиромашним ђацима у Новосадској гимназији.

По смрти пак, све своје имање разредио је на помоћ *књижевницима, Великој женској школи*, у *Н. Саду*, и *Женској школи* у *Черевићу*.

Герески је преминуо у Новом Саду 30 марта 1885, и сахрањен је веома свечано, као што и подоба народном добротвору.

Светао му помен међу потомцима!

Главаш Станоје родио се у селу Глибовцу, у смедеревској Јасеници, близу Паланке, а жена његова, Марија, била је родом из Варварина, у Темнићу.

Пре устанка од 1804, Станоје је био човек ожењен, и добар домаћин на кући, па се одметне у хајдуке, и устанак је дочекао као вођ хајдучки.

Ево непосредног узрока с кога је отишао у хајдуке:

Један момак и једна девојка, обоје из Станојеве рође, који су били блиски род међу собом, замилују се, и науме да се узму. Станоје, не дајући да му се род срамоти, како је сам говорио, спречи

им венчати се. Они се, преко неких својих пријатеља, обрате спахији Мују, Турчину, и овај, за њих масла, да им исправу да се могу венчати. Станоје ипак ту свадбу поквари.

Турчин Муја, спахија, седећи пред својим чардаком једно вече, пушио је у мраку. Станоје, с другога брега, из далека, потегне из пушке и разбије му лулу, али њега не погоди, јер му је чибук био дугачак

У Станоја је био брат, кога су звали Дели-Марко, јер је био човек јунак. Турци овога Марка убију, а Станоје, после тога, убије онога спахију Мују, и одметне се у хајдуке.

Најбољи другови у чети, Станоју су били неки Милован из Велике Плане, Лепи Стева из Прьова, и Хајдук-Вељко.

Станоје није никад нападао мучки: што је хтео да учини, јављао је напред. Њему, његовој дружини, и пријатељима била је лозинка: *„С нама је Бог“!*

У почетку свога хајдуковања, највише се је задржавао око свога ковачлука и своје колибе, наспрам Глибовца, у брегу, до Водица, више Кисеље Воде.

С Карађорђем је био добро познат и пре године 1803.

У почетку године 1804, баш кад се заметао устанак, Главаша видимо с Карађорђем, у тоноским виноградима и, доцније, у Орашцу где је, на понуду да буде вођ устанку и старешина народу, изговорио ове значајне речи:

— Добро, браћо! Ја сам хајдук, и мене хајдуци слушају, и слушаће ме; али сав народ нису хајдуци, па ће људи сутра рећи: „Куда ћемо ми за хајдуком? У хајдука нити има куће, ни кућишта: сутра, кад Турци навале, он ће у шуму, а ми ћемо остати на међану, да нас Турци харају и ребе“. Него ви поставите старешину какога човека између вас, који је и досад био с народом, а ја ћу чинити што год могу, као и до сад“.

И одиста Станоје, за све оно време од 1804—1813 није никад управљао народом, него се само био с Турцима. Само у једном запису, у Манастиру Студеници, сећам се да сам прочитао ово:

„Помени Господе... дом и род господара Станоја ***Оборвојводе!...***

Године 1806, као што прича Анта Протић: — Главаш. налазећи се на Делиграду, узме око 3000 људи, па пређе Јастребац, груне на Прокупље, и свега га спали, само остану опкопи. Том приликом је и себе опрљио ракетлама које су Срби градили од трске.

Овим је нападом нагнао скадарског везира Ибрахим-Пашу да одступи од Делиграда.

После несрећне године 1813, Главаш се је предао Турцима, и велики везир, Куршид-Паша, био га је поставио *крсердаром:* да гони хајдуке, и да чува цариградски друм, кроз Србију, од разбојника. За то је Станоје и даље носио оно одело и оружје, које носио под Карађорђем.

После Хаџи-Проданове буне, Скопљак-Паша ражљути се на Главаша, што није ухватио Хаџи-Продана, па пошаље своје заптије у Паланку са заповешћу:

— Или Станоја жива да ми доведете, или — његсву главу да донесете! Ако не учините ни једно ни друго, платићете својим главама!

Турци дођу у Паланку, и кажу муселиму Скопљакову заповест.

Муселим дозове Главаша, и пред Скопљаковим заптијама, заиште некаке пиштоље које је Станоје од некога, у боју, био отео. — Ја пиштоља не дам, одговори Станоје: — требају мени и мојим пандурима!

Па се дигне и оде кући, а од куће у село Баничину на неку свадбу.

— Ето вам Главаша! рекне муселим Скопљаковим Турцима: — ја му не смем ништа, нити могу; а ви гледајте што вам год драго, и ја ћу помоћи, ако велите да могу!

Турци, онда, узму муселимова буљубашу Колебана, и с њим оду на Станоја.

Међу тим Станоју дође побратим Ђорђиц из села Вишевца, те му каже да ће доћи Турци да га убију. Станоје, находећи се на свадби, кад му то Ђорђиц каже, не хтене са свадбе у шуму, него оде на своју колибу.

Турци пак, идући на Главаша, нађу Радојка Топлицу, из села Ракинца, те их он наведе на Станојеву колибу. Њих је било око 40 пушака. Колиба је била од брвана, а покривена сламом.

Опколивши колибу, Турци нападну на Станоја, који се је, из колибе, бранио и седам Турака оборио. Турци, најпосле, наложе ватру, и стану бацати угарке да запале колибу. Приморан ватром, Главаш изиђе из колибе, и нагне к шуми. Ту га једна пушка згоди и рани. Онако рањен, Главаш се исправи, и сасече ватру у Турчина који му је био најближи. Овај се стропошта и захрчи, издишући.

— Гле! рекне Станоје мирно: — ти од једне ране већ захрка, а на мени оволике, па ми није ништа!

Али га снага изда; и, како је био у чизмама, у једној се бари оклизне, и падне.

Турци притрче, одсеку му главу, и, као највећу драгоценост, однесу у Београд. Скопљак заповеди те се Главашева глава набије на шиљак пред пашиним двором.

У то време находио се је у Београду, као талац да се Срби не би побунили, бивши руднички војвода, Кнез Милош Обреновић. Један од пашиних каваза рећи ће му једно јутро:

— Кнеже! виде ли Главашеву главу? Сад је на твоју ред?

— Вала сам ја моју давно бацио у торбу, одговори Милош у онај мах: — а ово је туђа што је носим на раменима!

Нека жена из Станојеве рође оде у Београд и, некако, украде главу Станојеву, донесе је у Баничину, и сахрани код његова тела.

Међу тим, у Баничини се прича да су Станојеви рођаци дали онолико талира колико је била тешка глава, па је тек тако добили.

Било једно или друго од ова два причања, оба тврде велику цену Станојевој глави, и велику љубав његових рођака према њој.

Слава и њему и њима!

Где је закопан Главаш, копају се и други сељаци, и то се зове: *Главашево Гробље.*

Станојева сестра Стана изнела му је на гроб плочу и крст који стоји и сад; али ни на крсту, ни на плочи нема никаква записа.

Кад је Главаш погинуо, имао је на себи црвено од кадифе ћурче, с кратким рукавима (долактник), а на ногама црвене турске чизме.

Главашем је Станоје прозван са своје велике главе. Поред тога што је био особито глават, био је и необично грлат. Милутиновић за Станоја, Вељка, Кнеза Максима, и Вула Коларца, вели:

— *Кад би лавови проговорили, не би могли другојаче, него као ова четири српска јунака!*

Глигоријевић Вуле, кога су обично звали *Ага-Вуле*, родио се у Сеници, 1797 године.

Вуле је, још као дете, био дошао у Чачак, и у некога Турчина, сарача, најмио се да служи, и да учи сарачки занат.

Кнез Милош, пролазећи кроз Чачак, устави се те купи нешто од сарачке робе у Турчина, Вуловога газде. Купљену робу из дућана донесе Вуле у стан Кнезу Милошу. Том приликом, Милош види Вула, запа и га, и позове да пређе к њему у службу.

Сарачу Турчину, Вулову газди, није било право, да га Вуле остави, пошто је у њега провео две—три године.

Милош му да неколико талира орлаша, као накнаду за шегрта, па Вула узме, и одведе.

Овај случај дао је, доцније, повода причи, по којој је Кнез Милош, божем, из ропства искупио Вула Глигоријевића?

Од тога доба, Вуле је увек био уз Кнеза Милоша, најпре као чибугџија, после као момак, кога је слао те му је разне послове свршивао.

Године 1816, Кнез је Милош Вула послао, с Марком Штитарцем и Петром Лазаревићем, у Шабац да убију владику Мелентија Никшића.

Године 1820, децембра 11, Кнез Милош је поставио Вула за старешину Поречкој Реци, а да седи у Поречу.

Године 1833 и 1834, Вуле је био старешина у срезу мачванском, куд је отишао после смрти Марка Штитарца.

Под Вулом Глигоријевићем, Мачва је уторена.

После тога, Вуле је ишао с чина на чин, са звања на звање, док, најпосле, није постао пуковник и члан земаљског Савета.

Године 1842, по одласку Обреновића из Србије, као велики њихов пријатељ, остао је био неко време без службе, а доцније дана му је пензија, с којом је живео у Београду код своје куће.

Вуле је био ожењен Видом, ћерком кнеза гружанског, Петра Топаловића, али порода с њом није имао.

Умрьо је 18 марта 1855, у Београду, и сахрањен је у порти Палилулске Цркве, на север од звонаре.

Кнез Михаило, вративши се у Србију, наредио је те је Вулу чело главе стављен леп белег од топчидерског камена.

То ће, чини ми се, бити први гробни белег који је отесан од топчидерског камена.

Глувац Мијаило родио се у селу *Каменици*, у шабачкој Тамнави. Највише се находио, као момак, уз Попа Луку Лазаревића. Господства и власти није никад тражио; сва му је сласт била лично јунаштво, и према такој жудњи, и срце је имао јуначко. Доиста се диве сви, који су Глувца знали, његовој нестрашности усред највеће опасности.

Глувац је врло често, сам без друштва, делио мегдане. Чекајући на мегдану да га противник нападне, Глувац би обично седео на коњу и пушио; тек кад му противник приђе близу, лагано би истресао лулу, оставио је мирно у чибучницу, и тада би се машио коњу за дизгине и за оружје.

Некад би, кажу, узео у уста дима од дувана и, наперивши своју пушку, пустио би дим из уста, да противник помисли „слага му пушка,“ па да полети са сабљом, а Мијаило би га, тек тада, саставио са црном земљом!

Глувац је погинуо у једном весељу, 1810 године, у шабачком граду, од топа, по непажњи градског тобџије. Тада му је било 52 године.

Мијаило је био тврдих ушију, за то је и прозван *Глувац*. Наравн је био веселе: свакад пун шале, која слободи и снажи. Тако је он, наравно у шали, уверавао да све турске пушке нале, али не стављају! Био је стаса висока, плећа широких, масти црне; човек космат, имао је обрве као какве стреје над очима, а очи су му севале као жива ватра.

Гојковића Јаћима из Мозгова у алексиначком округу, две кћери, *Марију* и *Милану* отели су, у задушни четвртак, пред Митров Дан, 1832, *Френчевићи: Селим-Бег* и *Осман-Бег*, спахије из Крушевца, и одвели их најпре у Крушевац, у свој харем, а после у Ниш, где су их потурчили, и дали им турска имена, Марији — *Јурмуса*, и Милани — *Фатима*.

Отмица тих двеју девојака била је повод да Срби устану на оружје у нахијама: алексиначкој, параћинској, и крушевачкој.

Кнез Милош се је одмах умешао у ту ствар, и позвао у помоћ руску дипломатију. На свршетку је изашло то: да се обе девојке врате својим родитељима, и да се Србији придруже оних шест округа, који су 1812 године, кад је подвезиван Букурешки Уговор, били једно с њом.

После тога, Кнез Милош је обе те девојке удао о свом трошку. *Марија* је, након неколико година, умрла, а *Милана* која се, у последње време, звала *Милкана*, живела је у Београду до 9 марта 1885 године, примајући пензију из државне касе, а тога дана је умрла. Кад је преминула било јој је 70 година.[1]

Отмицу тих двеју девојака, и устанак Срба у оним окрузима, историски слика прича „*Јурмуса и Фатима*," штампана у Београду, 1879, а посвећена Ђ. Даничићу.

Грбовић Никола, из села Мратишића, још до устанка, 1804, био је кнез у ваљевској Колубари, онако исто као Бирчанин у Подгорини, и Алекса Ненадовић у Тамнави.

И Никола би био посечен, као што су посечени Бирчанин и Ненадовић, да га од турске сабље није заклонила болест, с које није могао доћи у Ваљево Фочићу на позив, него је послао сина Милована, а овога је Фочић само оковао, у почетку, па га је, после, пустио да иде кући.

Уз устанак Грбовић је пристао одмах, чим се је од болести придигао, и довео је своје Колубарце на Ваљево.

— Идем ја, рекао је он Проти Ненадовићу, у првој опсади Ваљева: — оно чардака, сена, и слама испод Ваљева, да замун-

[1] *Нови Београдски Дневник*, бр. 51.

ћам, нек' пасја вера зна да се не шалимо, него баш хоћемо да палимо!

А кад су се Турци, после првих судара, затворили у зидане куће, и стали бранити се иза зидова, српске пак старешине стале се договарати: шта да раде, Грбовић је Проти рекао:

— Ови се Турци, душо, затворише у тврдоћу, где им се не може ништа без топа, него их ваља чувати и стезати, док се од глади не предаду; али нема брашна (тако је звао пушчани прах); него, ти, душо, иди, и тражи брашна, а ја ћу ову пасју веру чувати, и ценићу је као што су они мога Алексу и Бирчанина ценили!

У потоњим бојевима према Ужицу, према Соколу, и Шанцу, бивао је свуда и Грбовић с Колубарцима.

Кад се отимао Београд, у очи 30 новембра 1806, Грбовић је јуришао са 1000 својих Колубараца. Ту се је тешко разболео, те су га однели у Мратишић кући, где је, на скоро, и умрьо.

Грбовић Милован, други син Николе Грбовића, родио се у Мратишићу, где и остали Грбовићи.

После смрти брата му, Протопопа Стевана, Милован је постао старешина Колубарцима.

Милован Грбовић славно се је тукао с Турцима на Београду, на Ужицу, Смедереву, Пожаревцу, Шанцу, Лозници, и Соколу.

У последњој битци, на Соколу, разболе се, дође у Мратишић кући, и ту, на скоро, умре.

Ово је онај Грбовић кога је Фочић био затворио, па га, после, пустио.

Сима Милутиновић ставио је у стихове беседу коју је Милован Грбовић, пред битку, говорио својим војницима.

Ево те беседе:

„Чујте браћо Срби!
Свак шкргутни зуби!
Турско је халакат',
Српско — побеђиват';
Оштро сваки зверај,
Свак' у месо смерај!
Пушку хитро пуни,

Рану тек одукни!
Није ту јунака
Ког' не дичи с' мајка
Срцем и мишицом,
Ол' јуначком смрцом!
„Чујте, браћо Срби!
Планина се разби
Где је вешти главар,
Лав је вазда ратар.
Слатка ј' сваком вољност,
Гнусна турска холост.
Умом бистра глава,
Верно размерава,
Руке вољу врше
Слогом врага скрше.
Слуша ли се глава,
Ето вечна слава!
„Чујте, браћо Срби!
Дедов' наших гроби
Сведоче нам јавно
Царство наше давно
Било и пропало
Ал' семе остало
Српскога јунаштва.
Сродно нам је пити
А наследно бити:
Удри, дакле, брате,
Насрнула на те"!

Грбовић Радован, најмлађи син војводе Николе Грбовића, после смрти брата свога Милована, постао је 1808, војвода Колубарцима.

Овај последњи Грбовић борио се је славно на Шапцу, Лозници, и Соколу. Преживео је несрећну годину 1813, и дочекао те се борио и у новом устанку 1815.

Кад се је рат свршио, и кад је време било да се одмори и порадује напретку своје отаџбине, Радован се је разболео и — умрьо. Тело му је сахрањено у мратишићком гробљу.

Грбовић Стеван, син Милована Грбовића, родио се у Мратишићу.

Учио се је у Крчмару и у Рибници, па се запопио и постао прота.

Стеван је, после смрти оца свога, постао старешина у Колубари, и водио је Колубарце у мање бојеве, па се, на скоро, разболео, и умрьо.

Честита кућа Грбовића дала је толико бораца и војвода, и сви су пали не од непријатељских пушака и сабаља: већ од трчања, умора, и прозеба.

Бог нека их прости!

Село Мратишић иде старој цркви у Крчмару.

Грбовић Милован сахрањен је код те-цркве. На гробу његовом био је белег са записом; али проти ваљевском, покојном Живојину Марковићу, тај смерни споменик беше нешто на сметњу.

— Не може, говорио је он општинарима: — литија да обилази око цркве од тога камена!

Па је, зато, заповедио те је споменик пшчупан, и бачен у темеље звонари, кад се зидала!

С те звонаре звона данас гласе слободу за коју се Грбовић борио али, у исто време, гласе и мрак и незахвалност служитеља Божјега олтара!

Ох! ропство од мрака није ни мало мање зло од ропства најгорих Турака!....

Грујић Никанор, владика пакрачки, родио се у селу Липови, у Барањи, 1 децембра 1810, од оца *Прокопија*, свештеника, и мајке *Аграфине*.

Крштено му је име *Милутин*, а *Никанор* се назвао, кад је ушао у калуђерски ред.

Основну школу изучио је у месту свога рођења, па је онда ишао и у школу немачку.

Гимназију је учио у Мохачу и у Печују.

У овом месту свршио је, доцније, философију и права, па је, после, сишао у Карловце, те свршио богословију, 1840.

По упуту Митрополита Станковића, Грујић оде у манастир Кувеждин, где га дворски игуман, *Константин,* покалуђери лицем на Петров Дан, 1841. Тада је узео име *Никанор*, за спомен печујском владици *Никанору Мелентијевићу.*

У Кувеждину је Грујић провео, као искушеник, и као монах две године.

Године 1842, на Св. Николу, зађаконио га је, у Карловцима, Митрополит Јосиф Рајачић, и поставио га за професора богословије.

Године 1843, на Св. Јована, произведе га Рајачић за протођакона. Те године водио га је уза се у Пожун и у Беч и, у овом последњем месту, у грчкој цркви, 18 маја, рукоположивши Каћанскога за свештеника, Грујића је произвео за *архиђакона.*

Године 1848, маја 1, на скупштини, у Карловцима, два најсилнија беседника беху *Каћански* и *Грујић.* После беседе Каћанскога, скупштина је извикала Митрополита Рајачића за *Патријарха Српског,* а после беседе Грујићеве, извикан је *пуковник Стеван Шупљикац* за *Српског Војводу.*

Одатле је Грујић отишао, као депутат, у Праг на словенски конгрес. У тој депутацији били су још: Ђорђе Стојаковић, Јован Суботић, и Павле Стаматовић.

Године те, 26 септембра, Рајачић је произвео Грујића, у Карловачкој цркви, за архимандрита. И он је одмах, после тога, отишао у манастир Кувеждин.

Од године 1855 до 1861, био је Никанор архимандрит манастиру Крушедолу.

У течају тога времена, године 1859, био је и мандатор горњокарловачке јепархије.

Године 1861, Патријарах Рајачић, који је Грујића веома миловао, и бојао се да не остане после његове смрти само архимандрит, завладичи га, и ако није било ни једне јепархије празне. И тако се је нови владика Грујић налазио уз Патријарха као „јепископ без града".

После смрти владике Стевана Крагујевића, Грујић је, као већ посвећени јепископ, послан да управља пакрачком јепархијом.

Године 1872. септембра 21. поставио га је цар за управника српске архијепископије и патријаршије карловачке, а кад је, 1874, Иванковић изабран за патријарха, Грујић се је вратио у Пакрац.

Владика Грујић умрьо је 8 априла 1887 у Пакрацу, после дуге и тешке болести.

Грујић је рано почео писати. Његови списи већином иду у поезију и у лепу књижевност.

Најпре се јављају његови:

1. *Стихови и оде* које је, још као ђак, писао знатним људима и патријотама онога доба (Печујском бискупу Игњатију Сепеши; Стратимировићу, Мушицком, и др.);

2. *Еклога на Благовести*, 1846.

3. *Панегирик Патријарху Рајачићу*, 1850;

4. *Свети Сава* (недовршен спис);

5. *Примедбе на превод Новога Завета*, у Земуну, 1852;

6. *Народна Скупштина 1 и 3 маја држана у Карловцима;*

7. *Прећашња политика дворска*, и *садашња политика мађарска*, у Београду, 1849.

8. *Приповетке мојој ћери* (превод с француског);

Оваких је превода више штампано, или без имена, или под именом *Срб-Милутин*, како се је још у младости потписивао;

9. *Из живота угодника Божјих*, Нови Сад, 1885;

10. *У Српском Забавнику*, који је излазио у Загребу; у *Јавору*, и *Стражилову*, штампано је доста Грујићевих песама и других састава и превода.

Оставио је у рукопису: Довршетак свога *„Светога Саве“*, и своје *Мемоаре*, коју су пуни интереса у сваком погледу.

Грујић је био члан *Матице Српске*, *Матице Словачке*, и *Српског Ученог Друштва*, у Београду.

Слог је у Грујићевим списима леп, мрљив, хармоничан, а језик је чистији од језика у свих писаца његовога чина и његовога доба.

Грујовић Михаило (Михаило Филиповић), млађи брат Боже Грујовића (Тодора Филиповића), родио се у Руми, око 1780 године.

Свршивши школе у Аустрији, Михаило је отишао у Русију, за својим братом Божом.

Кад су посланици српски, године 1804, Прота Матеја Ненадовић и Јован Протић, идући у Петроград, ударили на Харков, нашли су онде и Божу и Михаила.

Они су склонили Божу те је оставио службу, и пошао с њима у Србију, а Михаило је, још за неко време, остао у Харкову. Доцније је и Михаило дошао у Србију, и био је најпре писар а после Божине смрти, секретар у Свету, у Београду.

Године 1810, као секретар Совета, Михаило Грујовић је, с војводом Миланом Обреновићем и Архимандритом Мелентијем, слан био у руски главни стан, по народном послу, а једном је, опет по послу народном, слан и у Петроград.

Вук Караџић, по казивању Младенову, бележи[1] да је Михаило Грујовић, путујући једном из Београда у Тополу, смислио с Младеном ону *уредбу Србије*, која је узакоњена на скупштини 1811, и с које су Миленко и Добрњац истерани из отаџбине.

Године 1812, о Божићу, Михаило Грујовић, с Југовићем, и с Миљком Радоњићем, избачен је из службе, без суда и пута, али је Михаило, бар, како прича Сима, оштро протестовао пред Јаковом против тога поступка.[2]

Године 1813 пребегао је у Аустрију и, у селу Ади код Дунава, стано се. Ту су му Немци одузели све хартије које је носио уза се, а међу њима и одговор који је дала аустриска влада Србима, кад су је молили за помоћ против Турака. Друге су му хартије, доцније, вратили, а тај су одговор задржали[3].

Доцније, за Кнеза Милоша, вратио се је Грујовић у Србију, и служио је и под њиме, и под Кнезом Михаилом.

Служећи под Кнезом Милошем, у Крагујевцу, дао је кћер своју Катарину за Јакова Живановића, директора кнежеве канцеларије. Девојку ову Живановић није познавао, него је само чуо да чита Телемака, и одмах ју је запросио у оца.

Кнез Милош, чувши за то, зовне Грујовића, и рекне му:

[1] *Вук, Правит: Совет*, стр. 50.

[2] *Србијанка II*, 175—177.

[3] *Мемоари*, стр. 127.

— Море, ја чујем да Живановић проси твоје дете?

— Проси, Господару!

— Чиниш 'волико, он нема ни дућана, ни магаза; нема њива, ни ливада; али може радити за четири човека: подај му је, море, слободно; да знаш да ће хлеба свуд зарадити!

Има једно Грујовићево писмо, писано у Гургусовцу 8 октобра 1838, по чему би се могло мислити да је и онде служио, а године 1839 и 1840 био је члан окружног суда у Зајечару.

Једном, видећи Живка Давидовића, помоћника начелства, да је уловио два зеца, Грујовић, шалећи се, рекне:

— Кад саспеш у пушку шаку дрмлија, ласно ћеш погодити и вранца, а то ли зеца; него 'деде га погоди куршумом?

— А ко то може? упита Живко.

— Могу ја, одговори Грујовић.

Давидовић, гледећи га стара и слаба, рекне да би пред њим, где год хоће, раздрљио прси, па нека гађа!

Старац га само погледа, па заповеди момку да му донесе пиштоље Деспота Ковача, окружнога начелника. Кад му се донеше пиштољи, изврти их, и сам напуни изнова.

Иза тога, посла момка те прилепи на плот хартијицу, на којој је окружио колико за један динар; узе пиштољ, искрете га тако рећи поребарке, скреса, и годи баш у котурић!

Давидовић, кад то виде, скиде капу, пољуби га у руку, и рече:

— Е, опрости, Господине!

— Нека ти је просто за сад; али се, други пут, не залећи, кад говориш с људма које не познајеш!

Године 1840. септембра 14, постао је председник крагујевачком окружном суду, а преминуо је у Крагујевцу 2 јануара 1842 године, и онамо је и укопан.

Гузоња Ђорђе (Миловановић) из села Железника.

У историји се чешће сретају имена која су *ружна* по свом речном значењу, али су *дивна* по делима оних који су их носили!

Такав је случај и с овим Железничанином.

Ђорђе се родио у селу Железнику, 2½ часа на југо-запад од Београда. Поникао тако близу „куће од ратова, Ђорђе је знао

Турке и њихове обичаје боље од многих других Срба онога доба, а одрастао Сави на обали, могао је препливати је како му је кад воља, те су га онамо у Срему познавали као год и овамо у Шумадији.

Још пре буне на дахије, Ђорђе је био човек на гласу у својој околини, и страшан Турцима, у Београду.

За то Фочић и каже за њега:

„Док погубим Ђорђија Гузоњу
Из лијепа села Жељезника,
Кој' је кадар Топчидер затворит'.

Не пита се овде како је Ђорђу име, него колика је он сила, кад може Топчидер затворити, те Дахијама не пустити ни помоћи ни изласка!

Априла 28, године 1804, на оном састанку у Земуну, где је Ђенерал Женеј огледао измирити Србе и Турке, међу 16 народних српских старешина, био је и *Ђорђе Гузоња*.

Доцније, Ђорђе је бивао у бојевима с београдском нахијом.

Године 1811, фебруара 4, Гузоња је постављен за надзирателя града београдскога, и дано му је ово „наставленије“:

„1-о Наређујем вас у град београдски, да будете надзирателем града; вама предајем кључеве од града горњег и доњег; кључеве од џебане, џајкауза, и прочих свијех магацина, ви да имате позор на све воопште. Све што у граду потребно буде, требоваће се (све) од вас; и ви за все воопште одговараћете.

„2-о Вама за послугу и помоћ наређујемо четири момка, који да буду под ајлуком, на месец по 10 гроша. Ви, и момци ваља да будете беспрестано у граду: ту ноћивати, град и магацине тачно чувати.

3-е Вама опредељујемо вашега издржавања на месец по 50 гроша, и хлеб на дан точно на вас, и четири момка по 8 ока.

„Уверени ми, да ћете ви опредељеним ужитком задовољни бити, и знаћете вама препоручени град чувати, а тако и магацине“[1] (Долазе потписи).

[1] Ђорђе је записиван и *Миладиновић* и *Миловановић*, али рођена његова унука, *Марица*, из Железника, уверава да је презиме његово *Миловановић* а не *Миладиновић*.

[1] *Голубица* V, стр. 168.

У тој служби остао је Ђорђе до 21 септембра 1813.

За време свога борављења у београдском граду, Ђорђе је озидао на Дорћолу, ван града, једну лепу чешму, која се је до скора звала „*Гузоњина Чешма*“!

Куд се део године 1813, не зна се; али се зна да је дочекао други устанак, 1815, после кога је трговао живом стоком.

Прича се да га је смрт нашла у путу, у округу рудничком, али нисам могао дознати где местимице.

Гусларовић Глиша родио се у нахији пожаревачкој, не знам у ком селу.

Био је човек малешан, да га немаш шта видети; али је ипак био барјактар војводи Петру Добрњцу, и јунак да му се је дивио сам његов војвода.

Једном, на Делиграду, у шанцу, рањени оба, и Добрњац и Глиша, лежали су под шатором, а битка је још трајала. Добрњац, као војвода, устајао је овда онда те наређивао што треба у војсци, па се враћао и завијао своју рану. На један мах потегне кумбара, па усред онога шатора, у ком су лежали војвода и његов барјактар!

— Ја помислих, причао је Добрњац: — сад је крај свему, па се чисто збунчх, не сећах се шта бих могао радити, него само гледам кад ће да се распрсне; али Глиша чека, чека да се распрсне, па кад виде да се тако дуго не распрскава, да нас помлати, него се само окреће, он се диже и повика:

— Та пуцај, над нашином главом пукла, да видим већ и твоју силу! Иза тога се пружи, узе крчаг с водом, тресну њим о кумбару и — *угаси је!*...

Другом једном приликом, у боју, где су, причао је опет Добрњац, куршуми падали као киша, Глиша је држао барјак, као обично; тада је већ био стекао, које где у ранијим бојевима, 10 рана, и све су му биле зарасле.

Усред те кише од пушчаних зрна, Глиши се прође на поље. Он, с барјаком у руци, изиде на шанац, окрете леђа онамо откуд лете куршуми, и рече:

— Да видим, могу ли погодити у готово место; на здраву су ме доста избушили!...

— И ако ми је било пре до плача него до смеја, вели Добрњац: — кад сам тај покор видео, хтео сам пући од смеја!

Глиша је 1811 отишао, за својим војводом, из Србије, па је, после, живео у Кишењеву. Пројахавши свога коња, једнога дана, враћао се је кући; и не хотећи сјахати, намери кроз вратнице да ујаше у авлију. Горњи праг од вратница закачи га, и пребије по средини на коњу. Од тога је одмах умрьо. Њега је испратила руска војска с војним почастима.

То је било 1821 године у Кишењеву.

Сима Милутиновић је написао Гусларовићу овако „надгробно“:

„Гди је јунак вреко Срба?!
Готов на бој и до гроба,
Јездећи би и у вечност,
Да позволи теке земност.
Ал' је исти и врам' Турци
Диз'о мача у десници;
Гусларовић Глигорија
Зна и знаће Даворија,
Овде, браћо, погребни,
Трин'ест ранам' овенчена:
Знанци т' вело, док' би сваки,
Вечна т' памет на вијеки»!

Гучанин Милутин (Илић), прота драгачевски, родио се у селу Гучи, 1739 године.

Протини преци, досељени из Херцеговине, звали су се *Радешићи*. То је било, вели прича, пре косовскога боја. После Косова пак, након много времена, живео је у Гучи неки кнез *Ђуђа* из рода тих Радешића. Као кнез сеоски, Ђуђа је збирао од својих сељака порезу, и предавао је Турцима, те ови никад нису долазили у село Гучу.

Једном, пошто је Ђуђа био покупио и предао порез, ударе Турци на село Гучу. Ђуђа им се одупре, али у том боју погине, и Турци, иза тога, дођу његовој кући, па му све исеку, поробе,

попале, и оду. Само двоје мушке деце, *Ђерман* и *Ђерасим*, некако се скрију од Турака, и остану живи, а срећним случајем остане у животу и мајка њихова, која се није десила дома, кад су Турци кућу поробили.

Син овога Ђерасима звао се је Илија, а овога Илије син је Милутин Илић, прота драгачевски, који се је обично звао *Прота Гучанин*, по селу Гучи, у ком је седео.

Прота Милутин, човек у годинама, а од тако старе и чувене породице, био је веома уважен још до устанка 1804. Петар Јокић вели: „*Проту Гучанина слушала је његова нахија као Светог Краља!*“

Има једна песма која казује како је Прота Милутин, трећи дан Тројица, 1806, на селу Лопашу, у Драгачеву, срео Сарајавског Орд-Агу, разбио га, и главу му одсекао.[1]

У прво време, Прота Милутин је био под врховном командом војводе Милана Обреновића, а у Драгачеву је сам управљао.

Године 1811, дана му је војводска диплома којом су под његову власт стављена ова драгачевска села: 1. Гуча, 2 Рогача, 3 Осок, 4 Марковица, 5 Којић, 6 Тијање, 7 Турица, 8 Иритари (Рти?), 9 Дучеловићи, 10 Тучково, 11 Дрен, 12 Чучаник, 14 Негришори, 14 Лисица, 15 Пуово, 16 Пилатовић, 17 Капица, 18 Пожета, 10 Бакионица, 20 Пријановић, 21 Лопаш, 22 Краварица Доња, 23 Краварица Горња, 24 Вирово, 25 Церово, 26 Трешњевица, и 27 Миросаљци.

„Тим ћеш селима командирати, вели се у настави од 11 јануара 1811, и рачуне од свашта давати, а у договору с господаром Новаком, и с Милићем Радовићем.“ „Да изберете од нахије два или три кмета за судије у магистрату, у Карановцу, и које изберете, да пошљете у Совет да се поуче, како ће поступати.

„Четири мезулане (поште) да уредите; једну у Карановцу, другу у Трстенику, трећу у Гучи, а четврту у Пожези. Свакој мезулани да купите по четири коња, и да погодите по три момка. Трошак за то да разрежете на нахију.

„Ви, војводе, да уредите у сваком селу кнеза сеоскога, који ће, са селом, оградити кошеве и амбаре за десетке, и вама рачун давати·

[1]. *Кнежевина Србија*, стр. 694—697.

„Ви старешине да се не мешате у свештенички и духовнички чин, којим имаде Митрополит да суди.

„Ви старешине где се који на суд позове, одмах оному да идете, а млађе где који што учини, похара, или убије да га имате ухватити и суду предати. Ком магистрат не може пресудити слаће га у Совет.

„Особито за свашта да јављате Совету и нама, како за зло тако и за добро.

„Што се ком определи оним да буде задовољан!

Најпосле се наређује „да се од нахије пошаље 10 тобџија и 5 добошара, на науку у Београд.

„Сваки од своје кнежине главе да препишете, и нама да јавите.

„Од муниције, свака три месеца, Совету рачун да дајете!“

Како је Прота већ био човек стар и слаб, Карађорђе је одредио сина Протина Ђоку, за једнога војводу драгачевског. И на Ђокино име више пута је писано од вождове стране у Драгачево. Тако, на прилику, један пут му се пише, да не дира у туђе њиве и ливаде, да од земаља које су биле турске, узме себи само једну добру ливаду, а све друге турске баштине да остави сиротињи; други пут — да хвата хајдуке, и да стеже јатаке, а ако не ће, изгубиће старешинство; трећи пут — да од досељених Херцеговаца не тражи пореза, ни кулука: они ће то давати својему војводи *Болу;* четврти пут — да иде с 300 момака у Београд, да чува град, итд.

Несрећне године 1813, Прота Гучанин, стар и болан, нити је бежао из отаџбине, нити се је предавао Турцима, него се је склањао по шумама и манастирима, докле га и смрт не ограби, 14 јануара 1814, у Манастиру Св. Тројици, у Овчару, где је и укопан.

Данас се још може прочитати, с десне стране цркве, на белој плочи ово:

„Зде почивајет раб Божји Прота Милутин Илић от села Гуче. Јануара 14, лета 1814.“

Син пак протин, војвода *Ђока Протић*, предао се је Турцима, па је, после, живео мирно код своје куће, у Гучи.

Кад је, године 1815, букнуо таковски устанак, Турци чачански домаме Ђоку Протића у Чачак, па га задрже као таоца за мир у Драгачеву. А кад Каја-Паша погибе, и кад његова војска, остављајући Чачак, побеже преко Драгачева ка Сеници, она поведе и

Ђоку Протића са собом. На том путу, ту су војску српске чете често нападале, и Марко Штитарац није је оставио чак до Јавора.

Примакнувши се к Сеници, и осећајући да их већ Срби више не гоне, Турци веселога таоца Ђоку Протића посеку на једном огумку, код реке Ваше, па га оставе, да га кљују орли и гаврани.[1]

Тако је свршио свој живот драгачевски војвода, син Проте Гучанина, Ђока Протић!....

Д

Дабић Живко родио се у селу Јаутини, у нахијн ваљевској, године 1778.

У почетку рата за ослобођење, био је прост војник, и борио се је у редовима ваљеваца, земљака својих.

Доцније је постао први момак у војводе Јакова Ненадовића. Као такав, некад је командовао већим одељењима ваљеваца.

Године 1806, јануара 17, Дабић је, с Луком Лазаревићем, разбио Турке на реци Јадру, близу Лешнице. Из те битке послали су они три главе турских босанских поглавара у логор код Шапца Карађорђу, који је наредио да се те главе натакну на коље, па то коље да се, ноћу, набије тако близу граду Шапцу, да сутра дан Турци из града виде и познаду чије су те три главе!

Дабић је јуначки пао у великом боју на Лозници у понедељак, на Св. Тројице, 25 маја 1808.

Тело му је, с бојнога поља, пренесено у Манастир *Каону*, који је сад световна црква, и сахрањено више олтара.

На гробу његову лежи плоча с овим записом:

„Село Јаутина. Зде почивајет раб Божји, Живко Дабић, и погибе у рат турски и сриски. Бјаше први момак Господара Јакова. И поживе 30 лета. Бјаше разуман весма. И потруди се брат јего, и изнесе степу на покровеније гроба брата својего. Месеца маја 25 дан.[2]"

[1]. *Милутиновића Историја*, стр. 282.

[2]. *Кнежевина Србија*, стр. 339.

То пише озго на плочи, а са стране, на дебљини плоче, урезан је број 1807, те тако би се могло мислити да је Дабић погинуо у понедељак, на Св. Тројице, 25 маја, 1807.

Али су Св. Тројице године 1807 биле 2 јуна, а не 24 маја; при том, те године, није ни било, у то доба, бојева на Дрини. Него је сва прилика да је тај бој био 25 маја 1808, када су Тројице одиста биле 25 маја, и када је на Дрини било таквих бојева, да је сам Карађорђе морао имати посла с Турцима око Лознице друге поле маја месеца.

Највише је за веровање да је Живков брат ову плочу брату на гроб изнео доцније, када је већ било прошло више времена од дана Живкове смрти. То се, у неколико, може мислити и по оним речма у запису: *„Погибе у рат српски и турски,“* које показују да је време погибије већ било прилично одмакло у прошлост, кад је запис овај у плочу урезиван.

Лако је, дакле, могло бити да је резач погрешно укресао годину 1807 место 1808.....

Давидовић Димитрије родио се у Земуну, 12 октобра 1789, од оца *Гаврила* и матере *Марије*.

Основну школу свршио је у Земуну; отац га је хтео дати у школу грчку, да научи грчки, али Димитрије, дечко врло упоран, не хтеде ни по што ићи грчком *даскалу*, за кога је мислио да се од *даске* зове *даскало*.

Доцније се је много кајао што је тако био непослушан, али — што је прошло, није се враћало.

Гимназију је учио у Карловцима. На крају шестога разреда, Давидовић се нешто замери своме професору Храниславу те, с тога, буде искључен из школе.

Из Карловаца оде у Кезмарк, те сврши прву годину филозофије, а другу годину оде те сврши у Пешти, па онда пређе у школу медицинску, у којој је учио три године, увек одлично напредујући у наукама.

Ово се догодило године 1811, када је Димитрију била двадесет друга од рођења.

Из Пеште Давидовић оде у Беч, те продужи медицинске студије. Бавећи се у Бечу, Давидовић се удружи с Димитријем Фрушићем, те у аустриске владе израде допуст, и почну издавати *Српске Новине*. Овај посао Давидовић је, најпре, радио заједнички с Фрушићем, а после, свршивши четврту годину медицине, остави школу, и сам се са свим ода на књижевност.

Тако је Давидовић, од године 1813 до 1821, уређивао у Бечу *Српске Новине*, које су онда, у свем српском свету, биле једини српски гласник о народу српском! Издајући новине, био је настао и добио допуст, те је и српску штампарију набавио, а то се, у оно време, узимало као огромна народна тековина.

Тој тековини је Фрушкогорски певац спевао оду, пуну патријотскога жара, која се и данас може у сласт прочитати.

Поред *Српских Новина*, Давидовић је, од 1815—1821 (осем 1817) издао шест књига *Забавника*, с лепом, одабраном садржином која је, готово сва, изишла из његова пера.

Године 1821 штампао је кратку *Историју Српског Народа*.

Бавећи се у Бечу, оженио се је, 18 маја 1817, девојком *Савком Диомандином*, из Пеште.

Ова жена, родивши му сина Светозара, умре после порођаја, а он се, 26 јануара 1819, ожени другом, по имену, *Јеленом*, с којом је изродио другу децу, и с којом је живео до своје смрти

Године 1821, новембра 14, прешао је у Србију, и Кнез Милош га је поставио за секретара своје канцеларије.

У тој служби остао је дуго, и радио је много, врло много.

Кад је, године 1829, септембра 2, у Једрену, углављен мир између Русије и Турске, Давидовића је Кнез Милош, с депутацијом, 5 новембра, послао у Цариград да, према том уговору, представи захтеве Србије. Из Цариграда се је Давидовић вратио тек о Митрову дне 1830, пошто је, дотле, Порта већ дала Хатишериф од 3 августа 1830, у ком су била одређена права однашње Кнежевине Србије.

На Светог Андреју (30 новембра) 1830, Давидовић је, по заповести кнежевој, на Врачару, где је сада порта Палилулске Цркве, на Хумци која се познаје и данас, тај Хатишериф читао и објаш-

њавао скупштини пред Кнезом Милошем и београдским везиром. До тога дана, Давидовић је завијао око главе шал, као и све друге српске старешине, по прочитању пак тога акта, одавио је шал и послао га кући, а на главу је метнуо другу капу.

Године 1831 ишао је, по други пут, у Цариград ради народних послова, и бавио се је онамо неколико месеца.

Године 1833, фебруара 3, послан је, с депутацијом, по трећи пут у Цариград, с предлозима од побуњених нахија. Одонуда се вратио месеца септембра, а новембра је већ издан накнадни Хатишериф. Тада су с Давидовићем били Лаза Тодоровић и Стојан Симић. Тада је Давидовић добио од Цара Николе орден Светога Владимира IV реда.

Поред свих својих службених послова, Давидовић је доспевао да ради и у књижевности: описао је *Жичу* (Летопис II 1828), издао *Забавнике* за 1833, 1834 и 1835; а године 1834 и 1835 уређивао је и *Српске Новине,* прве у Србији.

Првих дана године 1835, букну у Србији *Милетина Буна*. То је био један опор протест против оклевања с којим се уводило правно стање у Србији. Људи су тражили: да лична и имовне права буду заштићена редовним судовима, па кад се то није на време дало, јавио се је овај опори протест и захтев.

Кнез Милош, да би задовољио народ, обећа сазвати о *Сретењу* (2 фебруара) скупштину, и тада, дати Србији устав. Тога ради повери Давидовићу да Устав напише.

Давидовић, човек одушевљен за идеје слободе, и мало идеалиста по уму, једва дочека ту прилику, и навезе у Уставу све слободе које је ондашње напредно мишљење у Јевроии сматрало као највећу народну тековину.

Кнез Милош, здраво ценећи прилике у којима је, говорио би му чешће:

— Кумашине, чиниш 'волико, очи отварај, гледај што пишеш, да после немам нове главобоље!

— Не брините се, Господару, одговарао је Давидовић: — Србија има независно внутрење правленије: ви можете своју земљу уређивати како нађете за најбоље!

— Е. мој кумашине, да је то јахати коња, пасати сабљу, и бити се с Турцима, знао бих ја и сам шта бих радио, али то наше независно правленије мора да се повија по сваком јаком ветру. За то ти гледај шта пишеш!

Устав се написа, и, с великом свечаношћу, прогласи.

Давидовић, по проглашењу тога устава, поста министар унутрашњих послова а, за време, управљао је и министарством просвете.

Не прође много по обнародовању тога устава, а Кнезу Милошу стигоше горки прекори од Порте, од Русије, и од Аустрије као сусетке.

Кнезу се замерало: што се повео за Давидовићем, те у Устав унео неке „виговске идеје“, које су, говорило се, опасне за суседе! Даље се је тражило да се Давидовић, као такав човек, удаљи од послова.

Кнез Милош, љут по нарави, овде плане са свим праведно, јер је све то предвиђао и говорио Давидовићу, па га није послушао. Давидовића је кривио и што је такав Устав написао, и што га је у врло много егземплара штампао, и што је све друге реформе објављивао у новинама.

За то, 16 марта 1835, одузме од Давидовића уређивање *Српских Новина*, и преда га Димитрију Исаиловићу.

Давидовић, удаљен од послова, а човек слаба здравља, остави Крагујевац, и пресели се у Смедерево, ближе води и лекарима оностраним. У Смедереву, помоћу браће Симића, купи, за 300 дуката, добарце *Кириловац*, и почне, у вароши, градити кућу на два боја; али је није ни довршио, него је, онако недовршена, продата после његове смрти.

Давидовић је удаљен од послова 4 маја 1835.

Те године, 9 јула, приспе у Србију Барон Рикман, посланик Цара Николе. И овај је жестоко кудио све што је урађено о Сретењској Скупштини.

У исто време, Кнез Милош се је спремао да иде у Цариград, Султану у походе. На, полазећи из земље, остави на свом месту брата свога Јеврема, а уједно (13 јула 1835) постави Давидовића

за саветника, и заповеди му да буде заједно с г. Јевремом у двору крагујевачком, и да се находи Јеврему на руци у свачему.

Док се је Кнез бавио у Цариграду, пребацивали су му и Турци, и Руси из посланства, што још држи уза се Давидовића, кога су они сматрали за узрок свему незадовољству дворова против Кнеза и Србије.

За то је Кнез Давидовићу, и после, давао плату, али га у послове није звао.

Кад му се Давидовић пожалио на то стање, он му је, 12 септембра 1836, овако отписао:

— Ви сами знате ко вас у нашој служби не трпи!

Давидовић пониште пасош да иде у Влашку, а Кнез одговори:

— Онај који те овде гони, ни у Влашкој те не ће оставити на миру; него седи где си!

Давидовић, по нарави жустар, а сад још и болестан, пише Кнезу, и, међу другим разлозима, вели овако:

— Ласно је рећи: „„седи где си““, али је тешко то учинити, кад се нема о чем живети“!

С пролећа 1837 дође Давидовићу позив да иде ка Кнежевићима Милану и Михаилу, и да састави план за њихово школовање. Ма колико да се је томе радовао, ипак, на тај посао није могао отићи, са своје болести која га је била веома обрвала.

Давидовић је умрьо у Смедереву 25 марта 1838, и укопан је чело олтара Горње Цркве. По жељи његовој, гроб му покрива бели студенички мрамор с овим записом: „*Димитрије Давидовић сав Србин*“.

Давидовић је, осем српског језика, знао немачки, латински, и француски, а разумевао је и руски.

Био је члан *Ученога Друштва* у Кракову још од 1820 године.

Давидовић је био од ситних људи, сув, богињав, очију слабих, трепавица црвених, са чега је, пре времена, морао носити наочаре.

Његова добро погођена слика налази се у Београдском Народном Музеју.

После себе, Давидовић је оставио два сина: Светозара и Милана, и кћер Савку. Кћи му је умрла 1841, а оба сина су преминула као неожењени људи.

Године 1864, Кнез Михаило, находећи се у Смедереву о берби, зовне свога дворског управитеља, г. Настаса Јовановића, па му рекне:

— Отидите Горњој Цркви, нађите гроб пок. Димитрија Давидовића, разгледајте место, па пишите у Беч, да се начини и пошље леп гробни споменик покојнику!

Г. Јовановић узме са собом и Милана Давидовића, сина Димитријева; оду на гроб и разгледају место, па онда Настас Милану каже, какав је налог добио од Кнеза.

Чувши то, Милан одговори:

— Ја сам веома захвалан Његовој Светлости, што жели показати своје уважење према покојном оцу моме, али то не може бити:

— А зашто? упита Настас.

— За то што је отац мој тестаментом наредио:

а, да се сахрани у Србији;

б, да му се гроб покрије *каменом из Србије*, и

в, да му на плочи буду само речи: *Димитрије Давидовић сав Србин*".

А кад би се, сада, урадило то што жели Кнез, мене би савест гризла!

С тога намера Кнеза Михаила није ни извршена...

Године 1884 покрене се у Смедереву мисао: да се Давидовићу, на гробу, дигне споменик; и, у то име, склопи се одбор који ће се бринути о извршењу те мисли. Али неко изађе и каже, да је Давидовић био у немилости код Кнеза Милоша те му, божем, с тога, не треба дизати споменик!!

Ово је толико смешно, да му се никако не може веровати, него ће пре бити оно што је смело и Кнеза Михаила, те заслужном књижевнику, и секретару оца свога, није могао дићи споменика, као што је желео.

Дамњановић П. Раја, родио се 29 августа 1811, у Синошевићу, у округу шабачком, од оца *Петра* и мајке *Анђелије*.

Учио се најпре у Синошевићу, а после у Манастиру Кривају.

Прешавши у Шабац, Раја је дошао у кућу г. Јеврема Обреновића, који је био велики сердар тога краја.

Кад се г. Јевром преместио у Београд, он је и Рају повео са собом, и, доцније, учинио га својим секретаром. У тој служби Раја је остао до 1839.

Те године одређен је био за секретара војводи Вучићу, који је, онда, ишао с војском у Крагујевац на *Дивље Поље* (пред Крагујевцем).

У јесен, те године, био је Раја у оној комисији која је ишла по Србији, и народу *тумачила Устав*. По повратку, постављен је за секретара у Министарству Финанције.

Године 1840, остави службу и — због трвења међу странкама — изиђе из отаџбине. Тргујући храном, пробавио је у Броду и Сиску до августа 1842. Августа месеца пак дочека у Земуну Вучића, па с њим, преко Панчева, пређе у Смедерево, и оде у Крагујевац. Ту Вучић заузме војску и топове, отвори буну против Кнеза Михаила, и разбије га и ту и на Жабарима, после чега сиђе с војском на Врачар, где постави са свим други ред ствари у Србији.

Раја је, за то време, био уз Вучића, као његов секретар.

Пошто је Александар Карађорђевић изабран за Кнеза, Раја је постао главни благајник Министарства Финанције, али те службе није ни примао, већ је вршио дужност управитеља Вароши Београда чак до краја 1844.

Тада пак постављен је за помоћника Министру Унутрашњих Послова.

Године 1847, постао је Министар Финанције.

А године 1848 враћен је за помоћника Министру Правде и Просвете.

Године 1855, постао је председник Врховном Суду, по том члан Савета, а одмах за тим Министар Унутрашњих Послова.

Године 1856, враћен је с министарства у Савет, а године 1857 ушао је у заверу противу живота Кнеза Александра, због чега је

затворен, осуђен на смрт па, путем милости, заточен у гургусовачку кулу, где је и умрьо 14 марта 1858 године.

Раја Дамьановић био је, у своје време, врло чувен међу чиновницима већега реда, са свога демократскога опхођења са сваким, са своје љубазности с којом је рад био сваком учинити мале услуге, да њима може, кад затреба, купити веће. Водио је преписку и с практикантима, и с пандурима, и ваљда никад никаква писма које би му од кога дошло, није оставио без одговора!

И све то чинио је рад власти за којом је гинуо до смрти, и рад' које је и умрьо пре времена.

По души, веома лукав, а по опхођењу веома гладак и љубазан господин, он је у животу, већином, цењен као човек добар, који страда са своје доброте!....

Даничић Ђурађ (у књижевности, а крштено му је име и презиме *Ђорђе Поповић*) родио се у Новом Саду, 6[1] априла 1825, од оца *Јована*, свештеника, и матере *Ане*.

У месту својега рођења, Ђура је свршио основну школу и гимназију; у Пожуну философију, а у Пешти и у Бечу слушао је права.

Дошавши у Беч, пред јесен 1845, Ђура се је брзо познао с Вуком и с Миклошићем. Први му је, као што је, доцније, сам причао, открио благо српскога језика, а други му је дао видело, да може то благо познати. За то, у јесен 1846, остави права, и ода се са свим на филологију. Сад се још боље спријатељи с Вуком, и стане бранити његову реформу са свим новом снагом.

Не прође много, а Ђура напише одбрану Вуковој реформи. У тој одбрани доказао је са свим научно нутност и природност новому правопису. На овом свом саставу био се је потписао *Југовић*, по браћи Југовићима из народних песама, које је веома миловао.

Бечка цензура не допусти му да тај састав штампа. За то је морао тражити друго место, где би свој састав штампао. Друго најзгодније место било је Будим или Пешта, али се и ту не би могао састав штампати онакав какав је, докле му се не би променило име,

[1] Даничић је, својом руком, у својој автобиографији, записао да се је родио *6 априла 1825*. . . .

и потпис писца; јер, што је било забрањено у Аустрији, није се ни у Мађарској смело пустити без неких измена.

Тада Ђура свој састав назове:

„Рат за српски језик и правопис".

И на њем се потпише *Даничић*, по браћи *Даничићима*, опет из песама, које је, после Југовића, најволео.

Ето тако је Ђури дошло презиме *Даничић*, место старога му презимена *Поповић*.

Даничићев *Рат за српски језик и правопис* био је најсилнији утук противницима Вукове реформе; он је своме писцу отворио врата *Друштва Српске Словености*, у Београду, и, најјачи после Светића, Вуков противник, Др Ј. Стејић, прочитавши овај састав, уздахнуо је и рекао:

— Е, овако још није писао ни један Србин!

Од године 1853—1856, Даничић је учио Кнегињу Јулију српском језику.

Дошавши у Србију, Даничић је 16 маја 1856, постављен за библиотекара Народне Библиотеке, с уговором, као туђ држављанин. За тим је изабран за секретара Друштву Српске Словености.

Пошто је, редовним путем, прешао у српско грађанство, утврђен је у звању библиотекарском 10 фебруара 1859.

Те исте године, 26 новембра, постављен је за професора словенске филологије, опште историје књижевности, и естетике у Великој Школи.

На тој катедри, као наставник, Даничић је остао мало не пуних шест година.

На крају године 1864, нашавши се увређен једном наредбом министра Цукића, Даничић је оставио катедру, на којој је тако плодно радио и, 2 јануара 1865, постављен је за секретара у Министарству Унутрашњих дела; али он те службе није ни једног дана вршио, него је седео дома, и радио свој научни посао.

Међу тим, позван за секретара Југословенској Академији, дао је, 21 септембра 1865, оставку и на то секретарство у Министарству, и отишао у Загреб.

Године 1873. априла 3, вратио се је из Загреба у Београд, и заузео катедру филологије у Великој Школи.

Те исте године, 11 децембра, српска му је влада уважила време од 21 септембра 1865 до 3 априла 1873, које је провео у Загребу, и урачунала му га у године професорске службе.

Као професор Велике Школе, Даничић је послан у Париз те је Краљицу Наталију учио српски.

Даничић је до смрти остао професор велике београдске школе, где је и плату примао, ма да је, по одобрењу српске владе, на молбу Југословенске Академије, своје последње године провео у Загребу, уређујући велики Академиски „*Речник језика српскога* или *хрватскога*“.

Даничић је био човек ванредно крепка ума, научник необично темељнога знања, писац одвећ велике савесности, књижевник неспорна укуса, и посленик без умора. Он је радио и пером и речју без престанка. Његови су радови и многи и сјајни.

Ево их оним редом како су се јављали:

1. Писмо у *Подунавци*, од 14 декембра 1845, број 50, стр. 207[1]
2. *Рат за српски језик и правопис*, Будим, 1847;
3. *В. Лазићу*, I, Беч, 1848;
4. *Стара пјесма за ново вријеме*, Карловци, 1848;
5. *В. Лазић II, и још којешта*, Беч, 1850;
6. *Мала српска граматика*, Беч, 1850;
7. *Нешто о српскијем акцентима*, Беч, 1851;
8. *Нови Буквар Владике Платона*, Беч, 1854;
9. *Разлике између језика српског и хрватског*, Београд, 1857;
10. *Рукопис о Александру*, Београд, 1857;
11. *Српска Синтакса*, Београд, 1857;
12. *Рукопис Кипријанов*, Београд, 1857;
13. *Један пролог на пергамену*, Београд, 1858;
14. *Из српске синтаксе*, Беч, 1858;
15. *Три старе дипломе*, Београд, 1859,
16. *Шта је писао Десиот Стефан Високи*, Београд, 1859;
17. *Грађа за црквену историју српску*, Београд, 1859;

[1] „*У овоме се први пут показало којим ће правцем поћи књижевна радња моја*“, вели сам Даничић.

18. *Тајна сриска буквица*, Београд, 1859;
19. *Диминуција и аугментација у сриском језику*, Београд, 1860;
20. *Живот Св. Саве.* Написао Теодосије, Београд, 1860;
21. *Похвала Кнезу Лазару*, Београд, 1861;
22. *Вуков пријевод Новога Завјета*, Београд, 1862;
23. *Почетак сриске књижевности*, у Видову Дану, Београд, 1862;
24. *Служба Свецима Србима*, у Видову Дану, Београд, 1863;
25. *Облици језика сриског*, Београд, 1863;
26. *Рјечник из књижевних старина сриских* I — III, Београд 1863 — 1864;
27. *Књижевност богословски у Бугара XI—XV века*, Београд, 1863;
28. *Милош Светић пјета*, у Видову Дану, Београд, 1864;
29. *Србин Србенди* (без имена), Београд, 1864;
30. *Живот Св. Симеуна и Св. Саве. Написао Доментијач*, Београд 1865;
31. *О Светићеву Огледалу*, Београд, 1865;
32. *Никољско јеванђеље*, Београд, 1865;
33. *Г П. Нинковићу*, одговор на Нинковићев привремени одговор у „Србобрану„ 31 и 32, 1865;
34. *Типик Св. Саве за Ораховицу*, Загреб, 1866;
35. *Свети Ђураћ Кратовац*, Загреб, 1866;
36. *Животи Краљева и Архијепископа Сриских*, Загреб, 1866;
37. *Ђ. Ђ. у историји словенских језика*, Загреб, 1867;
38. *Записи из неколико рукописа*, Загреб, 1868;
39. *Акценти у Глагола*, Загреб, 1869 (Читао 1867);
40. *Књига Константина Философа о правопису*, Загреб, 1869;
41. *Рукопис Владислава Граматика*, Загреб, 1869;
42. *Бугарски рукопис, писан 1277*, Загреб, 1869;
43. *Индиске приче прозване Стефанит и Ихнигат*, Загреб, 1870;
44. *Мике блаженога Гроздија*, Загреб, 1870;
45. *Пословице*, Загреб, 1871;
46. *Граматика Ђурђа Крижанића*, Загреб, 1871;
47. *Хвалов рукопис;* Загреб, 1871;
48. *Акценти у адјектива*, Загреб, 1871;
49. *Прилог за историју акцентуације сриске*, Загреб, 1872;
50. *Три старе приче*, Загреб, 1872;
51. *Пророштво Деспота Стефана Лазаревића*, Загреб, 1872;
52. *Апокалипса из Хвалова рукописа*, Загреб, 1872;

53. *Тондла*, Загреб, 1872;

54. *Два апокрифна јеванђеља*, Загреб, 1872;

55. *Посланица Св. Саве Архијепископа српског из Јерусалима у Студеницу Игуману Спиридону*, Загреб, 1872;

56. *Посланица Патријарха Јерусалимског Теофила Деспот српском Стефану*, Загреб, 1872;

57. *Пјесме Мавра Вјетранића — Чавчића*, Загреб, 1872

58. *Пјесме Николе Димитријевића и Николе Наљешковића*, из *XVI вијека*, Загреб, 1873;

59. *Nom. Sing. masc. на о и на е*, Загреб, 1874;

60. *Прилог за историју компаритива у српском језику*, Загреб, 1874;

61. *Диоба словенских језика*, Биоград, 1874;

62. *Историја облика у језику српском или хрватском*, Биоград, 1874;

63. *Основе језика српског или хрватског*, Биоград, 1876;

64. *Коријени језика српског или хрватског*, Загреб, 1877;

65. *Рјечник језика српског или хрватског, почео у Загребу*, 1878.

Преводи су му ово:

а. *Причовиједке из Старог и Новог Завјета*, Беч, 1850;

б. *Писма о служби Божијој*, Нови Сад, 1854;

в; *Историја Српскога Народа*, од Мајкова, Београд, 1858; и

г. *Свето Писмо. Стари Завјет*, Беч, 1868;

Осем ових списа, јамачно ће се наћи још и изворних састава и превода Даничићевих, који нису снажени, ни овде уврштени.

Даничић је био члан *Друштва Српске Словености*, у Београду; члан *књижевног одељења Матице Српске*, у Новом Саду; члан *Царске Академије Наука*, у Петрограду; члан *Југословенске Академије знаности и уметности*, у Загребу; почасни члан *Лекарског Друштва*, у Београду; и *Др философије*, по оцени Петроградског Университета.

Од Краља Милана имао је *таковски орден III реда;* а од Руског Цара Александра II, скупоцени *брилијански прстен.*

Дружина младих Срба 1877. кад се је навршило равно тридесет година његову књижевну раду, приредила је лепу светковину у славу његову.

На неколико година пре смрти, опажало се је да Даничићу здравље слаби. Та слабост и за њега није била тајна. Међу тим живећи умерено, и дајући себи, преко године, по неколико недеља одмора, Даничић је мислио да је то са свим довољно бриге о трошном телу свом.

У јесен, године 1880, желећи мало више одморити се, и, том приликом, видети нове српске округе, још из раније уговарао је да и у Софију оде.

И одиста је, последњих дана августа и првих дана септембра, с Дрм Матковићем, и писцем ових врста, био у Нишу, Пироту, Софији, Брезнику, Трну, Власотинцима, Лесковцу, Прокупљу, Куршумлији, Крушевцу, и Жичи.

Ово путовање га је јако развеселило и окрепило тако да је друге године дошао опет у Београд, и опет је путовао по Србији, али се није вратио онако задовољан, јер је слабост његова већ тада била већа.

Не гледајући на слабост, која га је сагоревала као пламен свећу, Даничић је радио до саме своје смрти, која га утули 4 новембра 1882, у Загребу.

По жељи Његовога Величанства Краља Милана, Даничићево је тело, о државном трошку, пренесено из Загреба у Београд, и укопано код Маркове Цркве, у Палилули.

13 новембра, у $3^1/_2$ часа по по дне, стиже низа Саву параброд *Тетис*, и донесе тело Даничићево. Савску обалу беше притиснуо силни свет.

Сандук покојников беше окићен небројним венцима. По програму, који је нарочити одбор раније утврдио, дочекаше га чланови Ученог Друштва, професори Велике Школе, ђаци, пријатељи и други безброја Београђани.

Са Саве је тело спроведено у Велику Цркву где је, намештено и окићено, преноћило. Скоро целу ноћ врвео је свет да види скрињу која за довека заклони оволику величину српскога народа.

Међу тим ни честити град Загреб није хтео пустити Даничића без пратње у Београд. Три изасланика, г. *Јурковић*, од стране земаљске владе, и г. др *П. Матковић* и г. *Ар. Павић* од Ака-

демије и града Загреба, дошли су амо да драгог и нама и њима покојника допрате до вечне куће његове.

С овом тројицом удружио се је из Брода и г. *Брлић*, велики пријатељ и поштовалац Даничићев.

14 новембра освану ведар и, за оно доба године, врло топал дан.

У Великој Цркви, над телом покојниковим, које је опојано у Загребу, учињен је свечани помен.

На тој тужној свечаности бејаше Његово Величанство Краљ Милан: министри, државни саветници, и готово све што милује књигу српску.

Беседе су говорили:

Архимандрит, Ректор Богословије, г. *Нестор*, и професор Велике Школе, г. *Јован Бошковић*.

Од цркве се спровод кренуо дубровачком улицом, па је повио десно поред Велике Школе и стана Ученога Друштва.

По програму, ту је била намештена катедра; ту се спровод уставио, и писац ових врста изговорио је ово неколико речи:

Тужни Зборе! Овде, пред овим храмом наукâ, у ком се толика година лила научна светлост с усана непрежаљеног покојника, и у ком ће се од сада кроз векове захвално помињати име Даничића, ми молимо жалосни спровод да се устави, да бар једну реч проговоримо о ономе коме смо толико дужни, и кога никад више не ћемо овде срести.

Али како да започнемо тужно ридање?

Онај, који је речју својом дрешио језике наше; онај, који је пером својим чистио беседе наше, ето, нем, хладан, лежи пред нама!

Који језик ту може говорити? Која уста ту смеју беседити?

Овде је пре место плачу, ридању, него говору, беседи.

Пред нама је, тужни зборе, земљана сенка једнога необичнога родољуба, једнога дубокога научника, одличнога књижевника, животворнога наставника, и, поврх свега тога, једнога ванредно ретког посленика на пољу дужности спрећу отаџбине, спрећу народа свога!

Још од своје младости, Даничић је, животом и радом својим, показивао како силно, како необично љуби свој народ.

Дражи младићских година, милије живота породичкога, чаробни сјај злата, варак високих чинова — не имаху у себи никакве примаме за младића који се дан ноћ учитаваше у творевине народнога духа; који у облицима народне беседе проучаваше богаство и творачку моћ

народнога ђенија, и који се трућаше да блага та обелодани свету, те да крепост народа свога покаже у производима духа његовога!

Рад тај бејаше веома тежак; успех, нарочито у оно доба, веома сумњив.

Сви ми љубимо свој народ. Неприродно би било помислити да чедо не љуби родитеља свога. Али ми народ љубимо сваки својом љубављу; љубимо га онако како који умемо; љубимо га оволико колико који можемо.

Нека је свакад искрена, нека је свакад срдачна, љубав та може ипак да буде једнострана, да буде недовољна.

Само умовима необично светлим, даровима ванредно широким, дано је да, одвајајући главно од споредног, разликујући опште од местимичнога, и трајно од предазнога, у својега народа љубе баш оно што чини вечиту душу народу, да љубе оно без чега народ и није народ!

Даничић бејаше такав светли ум; он бејаше такав широки родољуб

Гледајући таким светлим очима на душу народа, а љубећи га тако жарко, Даничић је прионуо радити смерно али непрегрзно, да душа народа српскога и хрватскога засија својим правим, својим дивним сјајем.

И, на славу своју, на срећу народну, урадио је у томе више него ико до сада!

Такав родољуб бејаше непрежаљени Даничић!

Тај велики родољуб бејаше у исто време и *велики научник*.

Рођен с необичним умом, обогаћен потпуним школским образовањем, Даничић се сав одаде науци о језику и, за мало времена, стаде напоредо с првацима у тој врсти људскога знања.

Његово ватрено родољубље увећало је његову ревност у тегобном научном раду, а наука му је била једина судија у свима одлукама његовим. С тога ни у једном његовом списи, ни у једном његовом ставу, не ће читалац наћи да се научник повија по родољубу; него напротив свуда родољуб само подупире научника у труду, а научник осветљава родољуба у суду.

Такав научник бејаше непрежаљени Даничић!

Велики научник бејаше не мањи *књижевник*.

Кад би, проучавањем појава и чињеница, пронашао извесне научне законе, и када би зажелео ставити те законе у књиге, да светле онима који иду за њим, онда се научник претварао у *књижевника*.

И у томе послу Даничићу нема равна. Читалац не може довољно да се надиви оној логичности, оној једрини и одређености сваког става

Даничићевога. У њега нема нигде ништа недоказано; нема ништа преказано. У њега је свуд угод оолико речи колико његова мисао тражи!

Чак спољни облик Даничићевих списа (хартија, слова, распоред речи) одвојит је од списа других књижевника.

И некад су протицале десетине година докле невичне очи тек спазе те сићушне али значајне разлике.

Такав књижевник бејаше неирежаљени Даничић!

Тај фини, тај беспрекорни књижевник бејаше на катедри *животворни наставник*

У професорској служби, као и у сваком другом послу свом, Даничић бејаше светли углед. На часове је долазио тако тачно да су се, слободно, по њему могли сахати догонити! Одело његово бејаше свакад уљудно; држање свакад угледно; настава јасна; лекција примерна, а реч — огањ живи који не пали, не сагорева, него осветљује и загрева!

Крепост његовога духа, сјај његовога ума привлачаху к њему и оне који не беху његови редовни ученици.

Такав наставник бејаше неирежаљени Даничић!

И кад све те врлине поређамо; кад свакој одамо достојно поштовање; онда се тек устављамо пред *Даничићем на стражи дужности.*

Сви смо ми срећни кад можемо рећи да смо испунили по коју дужност спрећу отаџбине, спрећу народа свога. Војник, од кога се не тражи ништа мање него крв, кад куцне велики час, ставља прси своје ударцима непријатељским, да послужи своју отаџбину. Згођен — он пада на пречац. Њега кади песма; њега кити слава. Поштеђен — враћа се мирно на одморак, где прима награде и одликовања. И други јавни радници, ко пре, ко после, добијају одмену у служби, добијају одмор после труда.

Даничић, војник знања против незнања, не имаде смене ни одмора свега века свога! Даничићева битка траја равних 35 година!

За толико време, Даничић не знаде ни за срећу породичког живота, ни за милину пријатељске доколице, ни за одмену у раду, нити за одмор у труду. Он је лагано венуо на стражи своје дужности; он је, сваки дан по мало, умирао кроз пуних 35 година!

Кад му пријатељ један, видећи то, рече:

— Престани; одмори се! Он одговори:

— Жетве је много, жетелаца мало: мора се журити!

— Тако ћеш сатрти себе пре времена!

— Ако! Само нека се изврши дужност!

— Ако осленим, послушаћу те; а докле год видим, ово ми је дужност, као војнику стража!....

Такав посленик бејаше неирежаљени Даничић!

Ипак, поред све немарности према самом себи, у Даничићеву срцу бејаше и једна чисто лична жеља, коју он изјављиваше врло ретко, и пред ретким пријатељима својим. Та је жеља: *Да кости остави у Србији.*

4 септембра 1880, Даничић, с двојицом својих пријатеља, путоваше из Куршумлије преко Јанкове Клисуре у Крушевац. Уз пут бацаше он често очи на величанствени Копаоник, па ће у један мах више шанути него проговорити једном од пријатеља:

— *Право има Панчић, што жели да се сахрани на Копаонику! А мени би сваки брешчић био Копаоник, само кад би ми Бог дао да оставим кости у Србији!*

Ђуро, брате слатки! Хвала по хиљаду пута Светломе Краљу, твоја се смерна жеља ето испуни!

Твоје ће кости почивати у недрима мајке Србије, а твоје име, твој спомен, и твоја дела, *као историско наслеђе свега народа српскога и хрватскога*, предају се уму и срцу потоњих нараштаја српских и хрватских, да се делима твојим осветљавају, да се духом твојим задахњују, да се именом твојим диче и поносе!

Даничићу, пријатељу непрежаљени! Ти умре да текар од сада живиш!...

Лака ти била српска земља, коју си толико прославио!"

Од велике школе, спровод је прошао поред позоришта, Теразијама, поред Краљевог Двора, па на гробље палилулско.

Над самом раком, г. *Љуба Стојановић*, у име ђака свих школа наших, оплака покојника заветом: *да ће школска омладина српска вазда имати пред очима сјајни и животворни пример великога учитеља свога, Даничића!*

Сахранисмо га; отпевасмо последње *„вечнаја памјат!"*

Сунце грејаше као у августу, али жега његова не загреја срдаца наших, кад хладна земља покри ово животворно сунце српскога ума!....

Даничићева слика има у београдском Народном Музеју.

Демир Јован (Митровић) родио се у Херцеговини, око године 1762, па се доселио у Србију, и настанио у селу Драженовићу, у нахији ужичкој.

Чим се је преселио, одмах је отишао у српску војску, која се већ у велике тукла с Турцима (1804—1813).

Пошто се у неколико бојева одликовао, Демир је постао буљубаша у шанцу на *Пониквама*.

Боравећи у том шанцу, Демир, једном, чује да нека чета Турака Сарајлија иде на Србију. Дознавши то, спреми се да незване госте дочека. Узме своје поуздане другове: *Подруга*, *Каљевића*, и *Малога Боју*, с још неколико одабраних момака, па оде онамо дубоко у Босну, чак на *Новакову Стену*, и ту сачека и, из ненада, груне на Турке; разбије их са свим, и неколике зароби које је, после, за велике откупе, пустио да иду слободно куд ко хоће.

Овим јунаштвом, Демир је изашао на глас и међу Србима и међу Турцима.

Године 1811, добио је капетанску диплому, и у том чину застала га је несрећна година 1813.

Кад Турци, те године, овладају Србијом, Демир се одметне у хајдуке.

А кад се јавио нови устанак 1815, Кнез Милош је, међу првима, позвао Демира на народни посао. И Демир је скочио одмах, скупио дружину, и на *Татинцу*, више Ужица, утврдио се, одакле је бранио Турцима Ужичанима излазити овамо доле у села и Србе узнемиривати.

И пошто се умирило, Демир је био старешина народни. Прича се да се није никако могао слагати с рујанским сердаром, Јованом Мићићем. Кнез Милош, ценећи оба, за велико њихово јунаштво, мирио их је више пута; али се они опет заваде. Најпосле их затвори оба у један затвор, рекавши:

— Док се не помирите, не ћу вас пустити!

Неко време они су се и у затвору свађали, па онда један од њих рекне:

— Море, овај од истине не ће пустити ни једнога, док се не помиримо! И помире се, те изађу из затвора.

Има прича да је Демир тужен Кнезу Милошу за криво суђење и за отимање, па да се је, вештом досетком, оправдао. Та је прича лепо измишљена, али у актима пише да је Кнез њему заповедио: *да врати све што је од кога био узео, ако жели остати и даље у власти!*

Године 1836, фебруара 23, Демир је добио од Кнеза Милоша 100 талира пензије, па је, после, тога, живео код своје куће, у Драженовићу.

Ту је и преминуо године 1852 .

Димитријевић Јован родом је из села Јабуковца. У боју на Малајници имао је свој шанац до реке Земне. Ту је, једном, ухватио Турчина жива, погубио га, узео му шешану, којом је, после, гађао Турке из велике даљине. Јован је зна́о турски не само говорити, него и читати и писати. Кад се ратовање свршило, Јован се је запопио, и умрьо је у Јабуковцу, као свештеник, године 1856.

Дмитровић Ранко, свештеник из села Рудоваца, у нахији београдској.

Кад је, после пропасти 1813, а особито после несрећне Хаџипроданове буне, турска сила Србију била тако стегла, да се већ дихати није могло, онда су се први људи из нахија: београдске, рудничке, и ваљевске, састали на пивници овога Попа Ранка из Рудоваца, која је била у долини реке Пештана, ¼ часа од села, у густом лугу, под Милићевим Брдом. Ту су се скупили: Алекса Лазаревић, Прота из Шопића; Милутин Савић Гарашанин; Теша из Гараша; Васа Сараманда, из Буковика; Мијаило Марковић, из Трбушнице; Ница Арсенијевић, из Прогорелаца; Добрица из Даросаве; Милован Бошковић, опет из Даросаве; Радојица из Крушевице; Јеремија Велбабовић, из Чибутковице; Радован Стаменић, из Петке: Јован Стојковић, из Кука; и још многи други.

Међу свима тима падала су у очи два свештена лица: домаћин, Поп Ранко, и боговаћски игуман Авакум, коме је Ранко падао брат од ујака.

Родољуби ти најпре су се помолили Богу, па је онда Игуман Авакум осветио водицу, и све их заклео на часни крст и свето јеванђеље, да ће: *на ново устати на Турке*, само док се Милош измакне из турских руку; и да ће њега узе́ти за вођа устанку, а ако не би хтео, да ће га сами убити[1].

[1] *Милутиновић, Историја*, 119.

После таке заклетве, завереници су се разишли свак на своју страну, спремати се, и бити непријатеље, где се год може.

Кад је таковски устанак букнуо, Ибшир Ћаја-Паша, идући из Београда ка Чачку, ударио је на Рудовце; ту га је дочекала чета устаника, и прочаркала се мало с његовим ртницима. Ћаја је, после тога, трећи дан Васкрса, спалио Попу Ранку кућу, и све стаје око куће.

Није се могло ништа даље сазнати о животу Поп-Ранкову. Прича се само да је био у првим бојевима другога устанка, да је добио коња који је умео дићи се на стражње ноге, и на њих две ићи као што иде човек!

Поп Ранко је умрьо 1820, и укопан је са северне стране старе Барошевачке Цркве. На гробној плочи само му се ово може да прочита:

„Здје почивајет раб Божји јерej Ранко Дмитровић“.

То је све.

Нека му Бог да у рају насеље, а од потомака нека му је вечно захвално сећање!

Добрача Јован (Димитријевић) родио се у селу *Добрачи*, по ком је и сам прозван *Добрачанин* и, најпосле, *Добрача*.

За Карађорђева доба, Јован Добрача био је на гласу марвени трговац. У протоколу Карађорђеву, № 1478, записано је да је Јовану Добрачи дан насоп, да може продати у Турску, у један мах, 110 волова!

После године 1813, остао је код своје куће, и види се да су га Турци учинили Кнезом у Гружи.

Године 1815, у самом почетку, и Добрача је био на оном састанку у Рудовцима где је уговорено: *да се на ново устаје на Турке, чим се Милош избави из турских шака.* А кад је Милош, измакнувши из Београда, дошао у Црнућу кући, Добрача и Мелентије Архимандрит први су дошли и казали му шта је уговорено.

Кад се осети покрет у Руднику, Турци позову у Крагујевац све кнезове на договор, а управо су хтели ухватити их као таоце.

Добрача не оде на тај позив, већ скупи 500 Гружана, и похита пред Ћаја-Пашу. Видећи да је Ћаја већ прешао у Чачак, Добрача ископа шанац до Мораве, и ту се утврди.

За читава три месеца, он је своје Гружане хранио из својих кошева, а оставши с неколико стотина фишека, тако је мудро трошио барут, да је ипак учинио велику штету непријатељу. Из његове војске био је онај *Васа Томић*, из Кнића, који је згодио Ћаја-Пашу.

И после рата, Добрача је остао старешина у Гружи, неколико година. Тек 16 маја 1822, по својој молби, разрешен је од те дужности, и на његово место дошао је *Вук Перишић*, дотадашњи момак Кнеза Милоша.

Добрачи је, тада, дано *објављење* да га нико не сме задевати, већ да му се морају сви дугови покупити и предати.

Под старост је Добрача био веома осиромашио, и још ослепео.

Кнез Милош, указом од 23 фебруара 1835, Н 532, дао му је 100 талира пензије на годину.

Добрача је умрьо 5 декембра 1839, и укопан је код манастира Драче. На његовој плочи пише ово:

„Овде су кости много заслужног војводе српског Јове Добрачанина“.

Добрача је послужио своју отаџбину и мишцом, и памећу, и тековином.

Слава имену његовом до века!

Добрњац Петар (Тодоровић) родио се у селу Добрьу, у нахији пожаревачкој, године 1771. Од места у коме се је родио, прозван је *Добрњац*.

У младости је, неко време, хајдуковао, а после је трговао живим малом и другом ситницом.

Године 1804, чим се чуло за устанак, Добрњац је окренуо Мораву за собом, и био је буљубаша под командом Миленковом, имајући под собом мање старешине: *Момира*, из Лучице; *Пауља*, из Горње Млаве; и *Илију Стошића*, из Хомоља.

Године 1805, на Иванковцу, против Афис-Паше Нишког, био је Добрњац заједно с Миленком, и прославио се тако да га је Совет, на крају те године, звао *бимбашом*, и *војводом*.

Године 1806, бранећи Делиград од скадарскога Ибрахим-Паше. стао је у ред првих старешина у Србији. Тада су жене у Београду певале:

„Господар Петар на цареву друму:
Он ми чека седам паша војске,
И осмога царева везира!“

Године 1807, Добрњац се је одликовао у бољу на Малајници.

У то доба, Добрњцу је било главно место Делиград, где је сузбијао силу турску која је, низ Мораву, надирала у Србију. И све је било добро и славно, док је Петар командовао Делиградом и оним крајем.

Али, у почетку 1809, дође у Делиград за команданта Милоје Петровић Трнавац, и Добрњац је тада морао слушати Милојеве заповести. То Петра толико огорчи да је, после, радио без воље, што је год радио.

Године 1810, Добрњац се је одликовао у освајању Кладова, у ком месту, пошто је освојено од Турака, остао је као старешина.

Диздар Фетисламски, излазећи из града, пољубио је праг на на вратима градским, и предао кључеве од града рекавши:

— Халал олсун!

Године 1811, о малом Божићу, не хотећи примити уредбу коју су смислили Младен и Карађорђе, Добрњац је, заједно с Миленком, протеран из Србије, и отишао је у Русију, где је добио од Цара 300 дуката пензије на годину, на је, уз то, трговао закупљујући сахиска имања. И тако је живео врло лепо.

Кад је Србија пропала 1813, и кад су се, доцније, они који су Добрњца прогнали из отаџбине, сами видели у туђини, као проганици, онда су се неки, кад и кад, вињали с њиме.

Кад су Срби, 1815, на ново устали на Турке, онда ес Кнез Милош, неколиким писмима, обраћао Добрњцу, и молио га да се заузме онамо у Руса за какву год помоћ и олакшицу Србији. Кад

је пак дознао да су се Петар и Миленко умешали у влашку буну, 1821, онда им је писао да буне не преносе у Србију, и да и сами овамо не долазе!

Добрњац је, у последње време, боравио у Јашу. Једном, на Петров Дан, међу другим гостима, дође и Јеврем Ненадовић, да му честита имени дан. Том приликом, Добрњац прекори Јеврема за некакву неправду у подели оне помоћи коју је Русија давала српским бегунцима, и за велико хвалисање себе и својих заслуга. Јеврем се стане бранити; али, реч на реч, дође до тога да се они сваде, и домаћин госта истера из своје куће, изруживши га као никаква човека.

Ово прича кћи Добрњчева, г-ђа Љубинка, која још живи у Београду.

Према овоме, ваља ценити оно што је Јеврем Ненадовић причао за пропаст на Каменици 1809, у *Гласнику* III, стр. 154.

Добрњац је имао на руци отворену *фонданелу*, због ревматизма. Како је трчао по мошијама, које је држао под закуп, та му је *фонданела* зазебла, од чега га удари *промт* (запаљење?), те он, после шест дана боловања, умре у Јашу, 6 октобра 1831, и буде сахрањен 7 октобра, код цркве Св. Спиридона. На самрти нашао се при њему од Срба само Теодор Хербез, који му је свећу додржао.

Добрњац је био човек крупан, пун, и више плав него смеђ. По нарави, био је шаљив, и не само говорљив него управо речит: кад би што говорио, тако је лепо намештао, као да чита из књиге. Као старешина, био је велики јунак, и, особито, умео је људе к себи привући и наговорити да га слушају; непогодан је био врло према онима који су хтели да му заповедају[1]; а према својим подручницима и друговима био је врло љубазан. Издашан и чазбен био је за чудо. Његова је кућа била отворена, и сто постављен за сва-

[1]. Може бити да се је ова особина његовога темперамента косила с нарави Карађорђевом, за кога се зна колико је био прек, и колико је мало трпео поговара. И, зар, с тога је *вождд* изрекао оно драстично *поређење*, које се не може записати, али га знају сви савременици.

кога, ко би год откуд напшио. Па не само што је овако дочекивао и частио, него је и новаца давао и на поклон и у зајам, кад би ко, у потреби, запскао, а у њега би се десило. Кад би коме што дао у зајам, онај се није морао старати како ће му вратити, а и он од кога би што узео, нека се овај не брине у што ће оне новце оставити.

Једини он, од свих војвода онога доба, био је глув и слеп према женској лепоти.

Добрњац је имао два сина; оба су умрла у Петрограду, у кадетском корпусу, и кћер Љубинку, која је била за Поп-Лучиним сином, Кузманом, и која и данас (1887) живи овде у Београду.

Добрњац Стеван, брат Петра Добрњца, родио се у селу Добрњу, од прилике 1778 године.

У детињству је Стеван научио читати и писати од калуђера у манастиру Горњаку.

За првога устанка, не јавља се нигде, као какав старешина; а године 1813 био је пребегао у Банат, али се брзо вратио својој кући у Добрње.

Године 1815, чим је букнуо устанак у Такову, Стеван је настао те подигао сву Мораву против Турака, и, с толиком војском, дошао је на Пожаревац.

Кнезу Милошу то је била велика радост, и велика помоћ. За то Стевана одмах, по освојењу Пожаревца, постави кнезом над моравском кнежином. И све је било добро што је Стеван радио и наређивао да се ради. Али, у пролеће 1821 године, Стеван Добрњац и Марко Абдула, други кнез из нахије пожаревачке, нешто по порукама етериста из Влашке, а нешто по наговору београдскога везира Марашлије, који је желео Србе позаваћати, и тако напредовање Србије спречити, ноћу да дигну буну против Кнеза Милоша. Одиста, за њима двојицом, устане готово цела пожаревачка нахија.

Али Кнез Милош, вештином и брзином, ту сву буну угуши за десетину дана.

Видећи да од буне не би ништа, Стеван Добрњац, преко Параћина, утече лесковачком паши под заштиту.

Кнез Милош затражи од паше да му Добрњца врати; а паша одговори да је добегао под заштиту, и да образ не допушта вратити га. Али Кнез Милош да реч да му не ће ништа, само да дође, и да провиди рачуне о новцима пореским које је од народа био покупио.

И Добрњац се тада сам врати, дође Кнезу Милошу, и поклони се, а Кнез му опрости кривицу, и рекне му да седи код куће, а да се не меша у народне послове.

Тако је и било.

Али Стеванов друг, Марко Абдула, у почетку 1823, погине ноћу, пред својом кућом, и убилац му се не нађе. Стеван се, тада, уплаши да и њега не изеде помрчина, па утече у Банат, где је живео неко време. После је отишао у Русију, где је остао неколико година.

Стеван Добрњац је умрьо у Јашу, у Молдавији, 1835, и онде је и сахрањен.

Добрњац је, осем српског језика, знао влашки и руски, а разумевао је и турски.

Дољанац Аћим родио се у селу Дољанима, које је сад расељено. То село је било између Велике Моштанице, Сремчице, и Мељака, у београдском округу, па је расељено. Оно место где је оно било и сад се зове *Дољани*.

Аћим из Дољана пређе у Остружницу; онде се насели, и прозове *Дољанац*.

Аћим је, за првога устанка, војевао, и сувременици га помињу као војника храбра, паметна, и срећна у бојевима.

Дољанчевић Марко, протопоп из Остружнице, родио се у нахији крагујевачкој, па је, као свештеник, живео у Остружници.

Протопоп Марко био је знаменит човек још за Турака. За живота Мустај-Паше Шиник-Оглије, Марко је одлазио у београдски град кад је год хтео, и излазио је пред пашу без пријављивања.

За то су дахије, овладавши Србијом, биле записале и њега да погубе. За њега оно вели Фочић-Мехмед-Ага:

„Док погубим Протопопа Марка
Из лијепа села Остружнице;
Он је паша, а ја сам субаша!“

Али је та претња остала празна. Протопоп Марко је надживио дахије, и отаџбини својој продужио чинити све нове и нове услуге.

Он је слао више пута у Немачку, те је набављао џебану, оружје, и друго што за рат треба. Те све набавке превозио је с оне стране на нашу, на Умци, на месту које се зове „*Умчица.*“ Одатле је, после, све разашиљано оближњим кнезовима и војводама.

Прича се да су му, једном, кад је куповао барут, Немци, из личнога уважења према њему, дали и некакве игле за пробијање турских панцира. У Остружници се, даље, прича да је Протопоп Марко, ради те џебане, чак ишао бечкоме ћесару, и преда њ излазио.

Протопоп Марко, учинивши отаџбини великих услуга и као разборит свештеник, и као одважан војник, и као вешт набављач војних ствари, умрьо је у Остружници за српскога доба.

Он није био род Дољанчевићима Аћиму и Радовану, који се такође помињу као заслужни људи.

Дољанчевић Радован, син Аћима Дољанца, из Остружнице.

Године 1808, када су се сабрали младићи у ону *Велику Школу*, у Београду, коју је био уредио Југовић: онда је међу њима био и овај Радован из Остружнице, а био је и Алекса, син Карађорђев.

И игре и разговори у ових младића личили су на оно што је онда бивало у Србији, међу њиховим оцевима. После једног неупутног поступка Карађорђевог, Радован ће рећи своме другу Алекси, сину Карађорђеву:

— Ако и ти овако смушено будеш радио, кад дође време да управљаш народом, не био који сам, ако те овим пиштољем не убијем! То добро упамти!...

То је Милутиновић слушао својим ушима, па му за то и довикује у *Србијанци*:

„Дољанчевић' Радоване дрски,
Што кубуром српску принцу претиш,
Ако б' негда безразложан био![1]“

[1]. *Србијанка* III, стр. 101.

Изишавши из школе, Радован је, неко време, био писар у Совету, а после се запопи, и оде у Остружницу.

Године 1829, видимо га међу уписницима на *Вукову Даницу*, као свештеника остружничког.

Поп Радован је, и у чину, осећао неодољиву мржњу спрећу Турака, и сатирао их је где је кога стигао или срео.

Некакав Ахмет Лозница, сремљански спахија, зарече се у Београду да ће, у Остружници, усред по дне, убити ма кога Србина. Дошавши у Остружницу, сретне на самом мосту неког Спасоја Воденичара, па потегне ножином и тешко га рани, и још га гурне под мост у воду!

Спасоје, човек крупан и грлат, рикне као лав, и позове у помоћ! Турчин стругне. Али га сретне Поп Радован, обори каменом с коња, веже и доведе у село. Ту је несрећник зло прошао...

Поп Радован је, осем тога, побио много Турака, баш и мирних људи. На многе тужбе, Кнез Милош заповеди те га владика обрија. После тога, Радован је живео код своје куће, као и други сељаци.

Једном је владика Мелентије долазио у Остружницу, и нудио га да му врати чин; Радован није хтео, јер му је већ била умрла жена, па је био намеран женити се другом.

Он је умрьо у Остружници од сухе болести, и укопан је у селу код цркве.

Дринчић Милић родио се у селу Теочину, у рудничком округу.

Милић је био један од оних 70 рудничана, које је прве скупио, и извео на Рудник, Милан Обреновић 1804, кад су оно устаници Срби, први пут, напали на руднички град.

После тога, Дринчић је постао буљубаша под Миланом, и војевао је свуда с њим, и свуд се одликовао у бојевима, а особито 1805 на Чачку, кад су Турци из тога места истерани, а и на Ужицу, 1807.

Године 1811 постао је војвода у кнежини црногорској, која се данас зове *таковски срез*.

После пропасти 1813, Дринчић је остао у свом завичају, и предао се Али-Аги-Серчесми, кад и други рудничани.

Године 1815. Милић Дринчић био је свуд с онима који су спремали нови устанак на Турке. Тако га видимо на заклетви у Рудовцима, где је устанак уговорен (само да се сачека докле Милош изиђе из Београда).

У Такову, на Цвети 1815, Дринчић прима од Милоша заповест, да скупи што може више људи из своје кнежине, па да се примакне к Чачку.

Док је Дринчић те људе скупљао, оружао, и уређивао, Ћаја-Паша полети из Београда к Руднику, продре кроз Кљештевицу, и превали се у село Мајдан. Савлађујући устаничке заседе и чете, вешти Турчин навали на сељаке да се предају Турцима, па да и они гоне устанике, као хајдуке и одметнике! И многи се, видећи с Ћаја-Пашом 10—12 хиљада војника, почну предавати, а који се не предаду прсну куд који.

Чујући за долазак оволике турске силе, Милош остави Чачак, и пође пред Ћаја-Пашу; дође у Брусницу, где му је била жена и деца. Са свих страна јаве му људи да су устаници прсли куд који, и да Турци, без бриге, иду к Чачку. У том очајничком стању, Милош помисли да жену и децу испрати или у Срем, или у Морачу у Црној Гори, а сам онда да се бије четнички, па докле буде, и како буде!

На то, жена његова, Љубица, рекне да из земље не ће никуд, него хоће да трпи све што снађе остали народ. А у тај мах стигне Дринчић, са 200 момака из црногорске кнежине, па, мало иза тога, дође и Јова Добрача с 500 Гружана!..

Милош се на ново охрабри, и оде вребати Ћаја-пашину војску, пека би се час пре спустила у Чачак, да рудничка села остану на миру. Тако се и Милош опет спусти к Морави, и почне се утврђивати на брду Љубићу, на ком су, доцније, били оволики крвави и славни бојеви.

На Љубићу Милош чује да ваљевски Турци иду Чачку у помоћ, и то нахијом ужичком а не рудничком, која се је побунила, па одмах одреди Дринчића да те ваљевске чете сретне и сузбије. Дринчић

сачека те Турке у селу Дружетићу, разбије их, и врати на траг к Ваљеву.

Кад је Кнез Милош пошао с војском на Дрину, пред Куршид-Пашу, повео је и Дринчића у својој војсци.

Милић Дринчић погинуо је у славној битци на Дубљу, 14 јула, 1815.

О његовој смрти прича се двојако:

Једни веле да је Милић, при нападању на турски шанац, ишао напред. Кад су се Срби примакли к шанцу, потегне Турчин и погоди у прси Дринчића. Осетивши да се не може држати на коњу, а не хотећи плашити друштва, Милић сјаше, изведе коња на страну и, наслонивши се на њега, као да му притеже колан, војницима рекне:

— Хајдете ви, браћо; ето мене, док нешто наместим на коњу! Војници прођу; Милића савлада немоћ и — тек пошто су се вратили, нашли су га бледа, мртва у трави. Јунак је тајио своју смрт, да војницима не би одузео храбрости!

Други веле са свим другојачије. Ево и тога казивања:

Срби су напали на турски шанац са свих страна. Војници су носили снопове, које су побацали у ровове, па су онда, преко тих снопова, јуришали у шанац. Турци, видећи да Срби, великим бројем, продиру у шанац, навале на капију од свога шанца да одступају.

На ту капију, с поља, стане Дринчић, те је ту Турке, што беже из шанца, дочекивао и убијао. Тако је многе оборио на земљу, али га с леђа, у потиљак, погоди зрно, може бити и српско нехотице, те тако падне мртав на том месту!....

Било овако, било онако, Дринчић се јуначки борио за слободу отаџбине, и славно је пао за њу. Слава имену његову до века!

Дринчић је био сув, плав, висок, дугих образа, средњих бркова, широких плећа, а у оделу прилично немаран и аљкав.

Војводски барјак његов, кажу, налази се и данас негде у његових потомака или рођака.

Дробњак Милисав, из села Рековца, у Левчу, рођен од прилике 1762.

Милисав Дробњак одликовао се је, у многим бојевима, личним јунаштвом. Једном је, у Крушевцу, изишао на мегдан Црном Ара-

нину и, на очиглед обе војске, одсекао му главу; али је, у том сукобу, и сам добио тешких рана.

У Карађорђеву протоколу (маја 11, године 1813, № 1433) пише:

„Писато г. Милоју Теодоровићу, да одвоји 20-г брава, и тим да садржава војнике по стражама, и који се у гомили находе, и тобџије и добошаре, и све с приликом да троши, а да штеди и за нужно време. И писато му за *Милисава Дробњака* из Рековца, да му штогод определи за садржање, и у некој чести да га придржи".

Године 1815, кад су оно Турци из Јагодине пошли крагујевчанима Турцима у помоћ, Милосав је осоколио у бојну на Таборишту. где је убио хата под *Тахиром Кубуром* који је те Турке водио ка Крагујевцу.

Милисав је умрьо у Рековцу, код своје куће, на Св. Тројице, 1822.

Тада му је било око 60 година.

Душманић Павле (Богдановић) родио се је око 1788, у селу *Душманићу*, у Пеку; од тога села дошло му је, доцније, презиме *Душманић*, а право му је порекло *Копљаник*.

Душманић је ушао у народне послове године 1813, а у другом устанку, 1815, био је међу првима који су се одметнули, и стали дизати народ на Турке.

Године 1816, марта 11, Кнез Милош постави Душманића за Кнеза кнежини голубачкој.

И акт постављења и упут како ће се владати у својој новој дужности, интересни су, а могу се прочитати оба у *Кнежевини Србији*, стр. 1051 и 1052.

Године 1833, Душманић је помагао да се очисти од Турака *Кључ* и *Крајина*. После срећно свршенога тога посла, он је од Кнеза Милоша добио мајорски чин.

Од године 1839 до 1842 био је члан окружном пожаревачком суду, а после је живео у пензији до смрти, која га снађе 12 марта 1850.

По жељи својој, уконан је усред своје ливаде, у селу Душманићу, на десној страни Пека, на месту веома живописном.

Ђ

Ђак Милоје родио се у селу Кусатку, у смедеревској Јасеници (некадашњој *Некудимској Жупи*).

У детињству је учио књигу; за то је прозван *Ђаком*. То му је име, после, остало кроза сав живот.

Још као младић, запопио се је и, у том чину, само је крстио *Степана Банковића*, из Кусатка, и венчао неког *Маторкића*, па онда остави поповство, и ода се на трговину[1].

После године 1805, Ђак је био писар у војводе Вујице Вулићевића, до године 1813.

Кад Србија, те године, падне на ново под Турке, Ђак пребегне у Немачку, откуда се је 1815 године вратио својој кући, и на ново почео трговати живом стоком.

На тај начин, Милоје Ђак био је човек врло познат и уважен у свом крају, а уз то, и пређе као свештеник, и после као војводин писар, и тада као трговац, имао је довољно прилика да позна наше сељаке и њихове тегобе и жеље.

Године 1824, док је Кнез Вујица био у Цариграду, с другим народним посланицима, у смедеревској Јасеници, место њега управљао је син његов, Кнез *Петар Вулићевић*, који је био неки пашеног Кнезу Милошу.

Савременици описују овога Кнеза Петра као човека добра, али немоћна да види све што по селима раде његови подручници, и да каштигује и стегне оне који су власт употребљавали на зло народу.

Тако се прича да су многи ондашњи пандури, кад дођу у село коме на конак, па им се за јело изнесе проја, потезали се том пројом низ воће, као што се потежу котрљем весели људи у белу недељу; ако ли им се изнесе и проја и погача, па им ни једна не буде по вољи, онда су бацали најпре проју на, за њом, погачу, вичући:

— Беж', пројо, *узјаха*[2] те погача!

[1] Прича се да је, идући по нурији, у некој њиској кући, лупио читкињом и главом о горњи праг у врата, па се, с тога, нальутио на поповску службу и, дошавши кући, казао оцу да више за живот главе не ће поповати.

[2] Ову претњу проји од погаче они су исказивали речју која се од стида не може записати.

Бивало је пандура који су, дошавши домаћину на конак, тражили да им се за вечеру закоље пиле, али да га газда надува, као што се надува јагње или јаре, и да га одере, па тек, тако одерано, да им се испече за вечеру[1].

С оваких поступака, дигне се читава буна против Кнеза Петра Вулићевића и његових подручника. То је било у почетку фебруара 1825.

Бунтовници су тражили: да се укину кулуци, да се смање и правичније разрезују данци, а нарочито да престану чиновничка и пандурска самовољства у народу.

Говори се да је ово последње највише било народ огорчило.

Тих незадовољника скупи се око 5000 људи! Они узму за вођу и старешину *Милоја Ђака*, из Кусатка, па се крену ка Крагујевцу, где се је налазио Кнез Милош.

Али ни Кнез Милош није залудничио тих дана. Чим је чуо за ту буну, одмах је послао Тому Вучића, гружанскога кнеза, пред бунтовнике, који их сретне у Тополи и, на брду Опленцу, побије их, и, том приликом, Милоја Ђака рани у кук.

После овога пораза, кад му се војска распрсне, Ђак побегне к Београду, па, савладан умором и болом од ране, застане у механи села Мокрога Луга да се одмори, и да рану превије. Ту га људи познаду, ухвате, и одведу у Паланку где се, у тај мах, налазио Кнез Милош с војском.

Добивши у своје руке вођа те буне, Кнез нареди да сва војска на пољу Рудинама, код Паланке, стане у два реда; Милоја Ђака, који због ране није могао ићи, посади на једнога белога коња, веже му ноге испод коња, изведе пред војску, којој овако рекне:

— *Ово је, браћо, онај с кога сам морао потрзати вас од ваших кућа и послова, у ово зимње доба!*

Сад коња под Ђаком натерају да иде кроз она два реда војника, а војницима се заповеди да пуцају у њега. Пушке су пуцале

[1] Све ове појединости причао је Милутин Ђурђевић, кнез лепенички, своме сину Драгутину Жабарцу, а овај их је мени готово у перо издиктовао·

а осуђеника је носио коњ до на други крај параде, где притрчи момак Господара Јеврема, те Ђака својим пиштољем уплеха.

Главу Ђаку одсеку и пошљу у Београд везиру, који заповеди да се набије на шиљак на *Фићир-Баиру*, према *Семинарији* и данашњој *Народној Гостионици*. А тело је метнуто на точак.

Пред Цвети, оде Ђакова жена, с дететом, Кнезу Милошу који, видећи је, рекне:

— Ево Ђакових сирота!

Она се замоли да тело Ђаково може скинути с точка, и саранити.

Кнез јој то допусти, те тако га је укопала с леве стране олтара кусадачке цркве.

Сав овај догађај зове се у народу, и пише се у историји — *Ђакова Буна*.

Интересно је, и, у многом погледу, поучно, прочитати у *Српским Новинама* (од године 1834, бр. 18) опис свечаности, када је Кнез Милош, у селу Осипаоници, 29 априла 1834, *опростио народу округа смедеревског погрешку, коју је био учинио својим пристанком у „Ђакову Буну“!*

Праштајући, Кнез је, тада, изговорио ове речи:

— *Заборављање бурних и мутних догађаја, и незлопамћење велико су добро за свакога човека; ја сам заборавио несрећу, којом је један од вас хтео отачаство да упропасти; заборавите и ви, да сте и отачаство и мене кадгод вређали. Ја вас грлим и љубим као браћу рођену; будите спокојни, и не мислите више о оном што је било: било па и прошло!*“....

Ђорђевић Димитрије, кога су звали и: *Господар Димитрије Јагодинац*, родио се у Македонији[1] 1782. У Србију је дошао, с Крцалијама, 1804.

Раставши се с Крцалијама, Димитрије оде у момаштво рудничком војводи *Милану Обреновићу*.

[1] Овако каже Вук, и други савременици који су Димитрија знали, и који, и по његову говору, држе да је био родом из Македоније, а Сима Милутиновић, на једном месту, вели да се је родио у Босни, иза Бијељине (старина пак да му је из Херцеговине), и да је у Мачви, бој се баш у Бадовинцима, имао рођаке! *Историја*, стр- 447.

Кад је Милан послан у Букурешт, Димитрије остане код брата Миланова, Милоша, од кога се, после, није раздвајао него је с њим делио и зло и добро.

За владе Карађорђеве, Димитрије је Милошу био први момак и друг, а пошто је Карађорђе Србију оставио, и Срби се предали Турцима, Димитрије је бивао Милошу и тумач, и писар, и азнадар, и вршио је многе друге народне послове.

Кад Милош, доцније, постане Кнез и велики Господар, он Димитрија, за његове велике труде, и за верну службу, узме као брата, на ожени, и учини обор-кнезом нахије јагодинске. И заиста је његово поштено срце заслуживало све те милости и тако велике награде.

Кнез Милош је наредио те су Димитрије и његова жена помињани у црквама, на јектенијама, као што је помињан сам Кнез Милош, и његова рођена браћа.

Кад би пак откуд, с пута, долазио у Јагодину, Димитрија су дочекивали учитељи и ђаци, и певали су му, као год и Кнезу Милошу!

У писмима својим, Кнез га обично назива својим „братом“.

Године 1820, пошље Кнез Милош, по народном послу, депутацију у Цариград. У тој депутацији били су: Војвода Вујица, Димитрије Ђорђевић, Прота Милоје, Архимандрит Самуило, Илија Марковић, Сава Љотић, Ристо Дукић, и Аврам Петронијевић.

Како баш тада букне грчки устанак, Порта затвори српске депутате, божем да их сачува од мусломанске светине. Ту се је Димитрије разболео тако да, по повратку у Србију, није био за послове, него је живео у Јагодини код своје куће.

Неки веле да је од страха турскога, у Цариграду, померио памећу, а други причају да га је Кнезу Милошу опао некакав Маркић Чибугџија, као божем да он и његова друга жена *Јованка* спремају отрове да отрују Кнеза Милоша, добротвора свога! Кнез Милош се је, прича се даље: — тако наљутио да је поручио Димитрију да га не чека у Јагодини, него нека иде куд год зна. И од овога страха и од жалости што је опаднут на правди, Димитрије је, веле, мало био скренуо.

Међу тим г. Стевча Михаиловић, који је заступио Димитрија у дужности, вели да није био померио памећу, већ је, као стар човек, био онемоћао за службу, а и у кући је био на муци од велика зла своје друге жене *Јованке*.

— Једном ми се је жалио, прича г. Стевча: — да су неки чиновници говорили о њему у кавани ружно, и питао ме шта да ради? Ја сам му саветовао да иде Кнезу Милошу, и њему да се потужи. Кад Кнез Милош заповеди чиновницима да ћуте — не сме ни један зуба помолити.

И он је, вели, отишао у Крагујевац.

Кнез га је примио лепо; частио га неколико дана; даровао му 100 талира за трошак, и отпустио кући.

Одиста га, вели г. Стевча: — после тога, није нико узнемиривао.

Године 1835, фебруара 23, № 532, Кнез Милош је Димитрију, као заслужну човеку, одредио 400 талира пензије на годину.

Димитријев конак у Јагодини био је онде где је сада окружно начелство.

Димитрије је умрьо у Јагодини 26 јануара 1837.

На његовој гробној плочи има овај запис:

„Овде леже кости мужа за отечество српско много заслужившега, Полковника Димитрија Ђорђевића, представившег се 26 јануара 1837, у 55 лету старости своје, у Јагодини“.

Димитрије је био човек личан; говорио је српски, грчки, и турски. После себе оставио је само једну кћер, Милицу, која је била удата у Београд, за некога Вучка Бакалина.

Ђорђевић Ђерасим, владика шабачки, родио се у Видину, 1779, од родитеља Влаха.

„Мајка моја *Ануца*, прича сам Ђерасим: — никаквог другог језика није знала, јадница, кромје свога матерњега влашког говора.“

Ђерасима родитељи даду у школу, у Видину, где се је, у доброга учитеља Цеке, учио до своје 12 године.

У оно време Манастир *Студеница* имао је у многим већим варошима своје метохе, у којима је седео по један монах, те људе

поучавао, и од њих, за свој манастир, примао милостињу. Такав један метох Студеница је имала и у Видину; а Видинци, људи побожни, давали су сваке године, сваки еснаф, по сто ока соли, Лаври Српској Студеници!

Виђајући често студеничке духовнике, и слушајући што се прича о царској задужбини Студеници, и уопће о Србији, Ђерасим зажели да и сам оде у Студеницу, која му се је представљала као рај на земљи.

Догоди се да неки Видинци пођу у београдску нахију да купују храну, па Ђерасим пристане с њима, и, тако, дође у Велико Село, у београдском округу, неком *Пошу Остоји,* у кога је био чуо да се налази неки духовник из Студенице.

И одиста је ту био духовник *Теодосије Студеничанин,* који дечка Ђерасима прими лепо, и поведе у манастир; али, у том путу, они зађу чак на Ваљево да поведу што више поклоника Св. Краљу.

С овим поклоницима, Ђерасим је први пут дошао у место за којим је душа његова, и не знајући га, толико жудела!

После неког времена, братство пошље Ђерасима у Нови Пазар, Владици Јанићију Тулежанину, те га, на Тодорову Суботу, 1799, зађакони.

Године 1800, тај исти владика, дошавши у Студеницу, произведе Ђерасима за јеромонаха.

Кад се је, године 1806, Студеници приближила опасност од турске најезде, онда је Ђерасим, с осталом браћом, и с моштима Св. Краља, добегао у ман. Врањевшницу, у рудничком присоју, где су сви остали до пред пропаст Србије 1813.

У Врањевшници, с почетка, живели су посебице: Врањевшничани калуђери за себе, а Студеничани за себе. Али после смрти игумана врањевачког Јосифа, кад Мелентије Павловић би изабран за игумана, они се сјединиште, те су, после тога, живели као једно братство све до пропасти српске 1813.

Године 1813 пак, видећи да ће Турци овладати Србијом, архимандрит Василије, с браћом Студеничанима, узме Светог Краља,

донесе га у Београд, а одавде га пренесе преко Саве у манастир Фенек.

У Фенеку, код Св. Краља, остане десет калуђера, а Ћерасима одреде у Гргетег. Ну он, чим чује да се сме у Србију враћати, остави Фрушку Гору, пређе у Србију, и већ га, 6 јула 1814, видимо у Вољавчи, у Руднику, где пише своје стихове о Србији.

Из Вољавче је, за неко време, био отишао у Каленић Игуману Нићифору; а кад Нићифора, у Хаџипроданову буну, Турци ухватише и погубише, Ћерасим је опет дошао у Рудник, и находио се је уз архимандрита Мелентија Павловића, а некад и у кући Кнеза Милоша, у Црнући.

Том приликом, познао га је Кнез Милош, и заволео.

Године 1831, октомбра 11, по жељи кнежевој, Ћерасим је посвећен за владику, и намењен, како он сам каже, најпре на јепархију „пожаревачке стране“, а после га пошљу у Шабац.

Тихо, побожно, провео је Ћерасим у Шапцу, као владика, око осам година, па се је упокојио на светлу среду, 29 марта 1839, и сахрањен је у озидану гробницу у шабачкој цркви, до северних врата црквених.

Године 1838, Ћерасим је штампао у Београду књижицу:

„Знаменитији догађаји новије српске историје, на кратко, у везаном и простом слогу,“ стр. 124.

Кад Србин чита оно што се је излило из пера овога духовника, мора га подузети нека особита милина, једно што му се ту ређају догађаји који су му толико блиски, а друго — што се све то лије из срца које је већ казало да је зачето у утроби мајке несрпкиње!

О, свети утицају Лавре Студенице, и свих других споменика минулога српскога живота! Није ли ваша моћ толико бајна, толико крепка да од детета несрбина начини овакога владику родољуба?!

Да ли вас, силе божанске, умемо ценити и употребити ми, који смо тако жудни, и толико потребити да загрејемо срца своја, и срца омлађих својих, љубављу према свему народу својему, према отаџбини драгој, свој колика је?

Ђерасиме, владико свети! лака ти била земља српска, коју си тако синовски љубио, и коју си љубављу прославио!

Светао ти, до века, помен међу архијерејима, а вечита слава међу свим Србима!

Ђорђевић Милисав, војвода црноречки, родио се у селу Сухотној, у осоју Малога Јастрепца. Пошто му умре отац, мајка му се уда за другога човека. С мајком, и овим очувом, Милисав се је, доцније, преселио у село Ласово, у Црној Реци.

У Ласову је Милисав одрастао, научио качарски занат и, за кратко време, стекао лепо имање. Најпре су га сељаци изабрали селу за кмета, а после га Турци поставе за кнеза кнежини црноречкој.

И Вељко, кад је 1807 очистио Црну Реку од Турака, признао је Милисава за старешину у томе крају.

Године 1811, кад се је оно Србија раздробила на многа ситна војводства, Милисав је добио диплому, као војвода црноречки и, као такав, дочекао је пропаст године 1813.

После пропасти, прешао је у Аустрију, а одонуд је отишао у Русију, али се из Русије вратио одмах 1816, и настанио се је у Свилајинцу, где је радио свој *качарски занат;* доцније је био подигао на Ресави стружницу за чамове даске, па је тако животарио.

Умрьо је у Свилајинцу 26 марта 1832.

Ђукић Петар био је војвода у крушевачкој Жупи од 1812 до 1813 године.

Ђукић је погинуо на Делиграду 1813, пред саму пропаст Србије. На дому му је остала жена *Иконија* и двоје деце: син *Бошко* и кћи *Спасенија.*

Кад Хаџи-Продан, 1814, дигне ону злосрећну буну, онда глас о том устанку брзо допре и у крушевачку Жупу. *Бошко Ђукић,* младић жив, и отресит, остави матер и сестру, па оде у Левач да разбере шта је то и како је?

У Левчу га Турци ухвате, окују, и отерају у Београд, где га је чекала неминовна смрт.

Мати његова пак, сазнавши шта је са сином њеним, зовне своју кћер, и упита је: би ли пристала ићи у Турке, само да избави брата?

Сестра пристане.

Иконија онда, заједно с ћерком, дође у Београд, и обе изиђу пред Ћаја-Пашу.

Мајка понуди кћер да би избавила сина!

Ћаја упита девојку: пристаје ли на то, драге воље?

— Ако ми брата даш мајци, пристајем, одговори девојка.

Ћаја пусти брата, и преда га мајци, а девојку пошље у свој харем.

Доцније се је ова девојка, јуначким прегнућем, избавила из турскога харема, и пребегла преко Саве[1].

Ђурђевић Јанко родио се у селу *Коњској* (које се сад зове *Михаиловац*), у нахији смедеревској.

Јанко је био саветник за смедеревску нахију од 1805—1813.

Јанко је био врло уважен човек и у народу и међу војводама.

Њега су обично звали *„Сиротињска мајка;“* у песми су му певали: *„Шишко Јанко, сиротињска мајко!“*

Тома Милиновић за њега овако вели:

„Прости старац, сиротињски отац;
Он у свачем правду говораше,
И никоме још не уступаше,
Ни млађему, нити старијему,
Ученому, нит' неученому —
Канда га је родила Римљанка,
А не српска мајка Шумадинка!“

Милутиновић пак за њега каже:

„А Ђурђевић био б' знатан Јанко,
Да учио с', како Блихер славни![2]“

Кад је оно Младен затворио рудничког војводу Милоша, и кад је већ била реч да се овај погуби, старац Јанко дође Карађорђу и рекне:

— Господару! Поклони ми главу Милошеву! Ако ми је данас поклониш, можеш је одсећи кад год хоћеш; ако ли је данас од-

[1] *Милутиновића Историја*, стр. 93—94.

2. *Србијанка*, II, 101.

сечеш, сутра ти је узалуд кајати се; она никад не ће прирасти за рамена!

— Коекуде, одговори Карађорђе: — и многи други моле ме за њега, па кад и ти, сиротињска мајко, тако велиш, нека тако и буде! Пустите Милоша!

Кнез Милош је, за ово, побратимио Јанка, и увек му је, за то, био захвалан.

Кад је оно кнез Максим Рашковић, сав у ранама, суђен у Совету, и кад му је Младен викнуо да иде у тавницу, онда је Јанко овако рекао:

„Не видите л', Бог вас не видео,
Да тај човек крив ни у чем није?
А, Младене, проћиде се зала,
Не вређајде на јунаку рана,
Када му их залечити не ћеш!
Нити стојиш, и ногу му мити!
Јунак судит' тек може јунаку'!"

Године 1812 Јанко је пребегао преко Дунава, и доцније је, отишао у Русију, и настанио се у варош Хотину, где је и умрьо 1828.

Сина Јанкова, Пауна Јанковића, који се школовао у Русији, дозвао је Кнез Милош к себи, и дао му службу у својој канцеларији још за живота Јанкова.

Он га је, од милоште, прозвао *Бакушка* и *Бака*.

Ђурић Јанићије родио се у селу Страгарима, у осоју рудничком, од прилике 1779, а књигу је научио у Манастиру Благовештењу, у Руднику.

Како је букнуо, у Јасеници, устанак 1804, Јанићије се је придружио устаницима и, још у Орашцу, где је Ђорђе Петровић изабран за вођа устанку, постао је Карађорђу секретар. У тој служби остао је до пропасти Србије, 1813.

За то време, Ђурић је увек имао утицаја на Карађорђа: ком је он рекао да живи, није требало да се боји Ђорђева пиштоља, а ком је рекао да мре — није му помогло ни небо ни земља! Тако веле савременици за утицај Јанићијев у Карађорђа.

[1]. *Србијанка*, III, 17 и 18.

Године 1809, маја 2, Ђурића је Карађорђе слао у Влашку, у руски главни стан, да се договори о заједничком ратовању на Турке.

Године 1813, јула 13, кад је већ све било пошло куд не треба, Карађорђе пошаље Ђурића на Дрину, као главног старешину свој војсци на оном крају. На Дрини је Ђурић оставио ружан глас, и о својој војничкој способности, и о својој љубави према отаџбини.

После пораза српске војске на Засавици, Ђурић је похитао у Београд и, 21 септембра 1813, прешао је, заједно с Карађорђем, у Земун, одакле је послан у Петаву; па је, 1814, опет заједно с „вождом,“ отишао у Русију, и настанио се у Хотину.

Године 1830 вратио се је у Србију, и, као човек добра имовна стања, начинио је био лепу велику кућу онде где је данас нови Краљевски Двор. Доцније је ту кућу продао Држави, па себи озидао другу, према Милутиновићевој Апотеци, на Теразијама, коју је, пре неки дан, купио Др Хирш.

Јануарије Ђурић постављен је за члана апелационом суду 17 фебруара 1839, а 9 јуна 1840 постао је председник томе суду. Те исте године, 22 августа, постао је члан земаљскога Савета.

Последње године свога живота провео је, као пензионовани саветник, нешто у Београду, а нешто у Страгарима, где је такође имао лепо некретно имање.

Преминуо је од штуцања, 14 априла 1850, у Страгарима и сахрањен је у Манастиру Вољавчи, где је, године 1838, подигао звонару о свом трошку.

Јануарије Ђурић добро је урадио што је огледао да, макар што год, запише о догађајима који су се, за његова живота, рећали у Србији.

То што је писао, штампано је у *IV Гласнику*, од стр. 75—150.

Ђурић је имао од Руског Цара Александра I орден Св. Владимира II реда.

Његова слика налази се у Народном Музеју, у Београду.

Ђуровић Ђуро родио се на Жлијебима, у опћини Херцегновској, у Боци, у пола прошлога века.

Основну школу учио је на Топли, а после се бацио на море, па се, као трговац, станио у Трсту, где је стекао лепо имање.

Не имајући од срца порода, завештао је, 28 априла 1838 године, „*две своје куће у Трсту, које дају чиста прихода око 2520 динара, да се оснује и издржава у Херцег-Новому школа српскога, талијанскога, и немачкога језика.*“

Ова је задужбина, после августа 1838, кад је завешталац преминуо, спојена са задужбином *Јована Бошковића*, те је тако школа основана, и већ ради на корист народу српском у Приморју, и на славу добротворима!

Ж

Живановић Јаков родио се у селу Обрежи, у Срему, 18 фебруара 1808, а старина му је у селу *Кључу*, у ваљевској Колубари.

Основну школу свршио је у месту свога рођења; гимназију у Карловцима, а философију у Пешти, где је постао и доктор у философији.

По свршетку школа, био је професор у карловачкој гимназији.

У почетку 1834, на позив Кнеза Милоша, прешао је у Србију и, после неколико месеца огледа, Кнез га је поставио за *директора своје канцеларије*.

Сам је причао, да је у Крагујевац стигао баш у очи Сретења и, сутра дан, отишао је у цркву, на службу. Кад дође време да се чита апостол, устумараше се, вели, по цркви и попови, и учитељи, и ђаци.

Кнез Милош, стојећи у свом столу, већ опажа ту забуну, и тек што не запита:

— Море, шта је то?

А ево шта је било: ђак неки узео из цркве апостол, да се спреми да га чита у цркви на Сретење, па нити га је научио, нити је књигу вратио цркви, нити је сам дошао на службу.

Видећи ту забуну, Живановић, који је црквено правило знао врло добро, изађе пред Кнеза и упита:

— Је ли слободно, Господару, да ја очитам апостол, без књиге?

— Слободно, сине, како не би било слободно; само ако умеш, одговори Кнез.

Живановић изађе на амвон и очита апостол на изуст, као и из књиге.

— Аферим, игумане! викну Кнез, радостан што се из забуне тако лако изашло. Од тога доба, Кнез је Живановића, готово свакад, звао *игуманом*.

Као директор кнежеве канцеларије, Живановић је имао доста утицаја на многе послове земаљске. Кнез Милош га је слао у Цариград кад се је градио Устав за Србију 1838, и кад се је одређивао Србији грб и застава.

У питању о Савету, Живановић је био одсудно противан тачци XVII Устава, по којој је српским саветницима судила Порта. И, не могавши спречити да такав члан уђе у Устав, он је написао своју оставку још у Цариграду, па је је дао, чим је стигао у Крагујевац.

У унутрашњем трвењу у Србији, Живановић је увек стајао уз Кнеза Милоша. То своје владање сам је овако правдао:

— Ми дошљаци, кад смо уз власт, на праву смо путу. Ми ваших домаћих рачуна не знамо. У колу шумадинском ми можемо играти, али је непристојно да *ми*, дошљаци, у Шумадији, *водимо* коло!

За то је странка, која је била незадовољна Кнезом Милошем, јако мрзила на Живановића.

Видећи да се Србији, нарочито после Устава од 1838, спремају бурни дани, које није могао ни отклонити, ни разведрити, и не желећи имати никаква учешћа у тим догађајима, Живановић је, као што је казано, још у Цариграду написао и, дошавши у Крагујевац, одмах други дан, 5 марта 1839, дао оставку, и отишао у Срем, где је живео као приватан човек, али увек као српски грађанин, са српским пасошем.

Година 1848 извела је Живановића из његове тишине, и увела га је у народне послове на оној страни. Тада је радио са свим својски против Мађара, споразумевајући се с Бечом, као од два зла ма-

њим, по његову мишљењу; јер је веровао да ће Беч, најпосле, притиснути и Мађаре и Србе!...

Године 1850, вратио се је опет у Србију, и постао је био, најпре, секретар Савета под Стејићем који је био Главни Секретар: доцније, после Стејићеве смрти, био је Главни Секретар Савету, па онда помоћник попечитељу правде и просвете.

У овој последњој служби, кад је Црнобарац био попечитељ, Живановићу се даде прилика да искаже свој отпор новој струји у српском језику и правопису. У договору с министром Црнобарцем, који му је све одобравао, отворио је ону чувену распру с *Ученим Друштвом* око језика и правописа, која се је, најпосле, свршила победом нових идеја.

Под спољашњим благим, кротким, чисто несмеличким манијерима, Живановић је носио непрегибну упорност у свим својим убеђењима: религиозним, политичким, и научним. И баш то му је увећавало број непријатеља, којих је, и онако, имао више него што је заслуживао.

Као човек крепке воље, у животу је дочекивао, са свим стојички, сваки удар који га је погађао, а имао их је и доста и врло тешких. Био је човек поштен, чиновник без прекора, Србин родољубив. Он је веровао у Бога, и веровао је истински. На самрти, држећи у рукама Христову икону, и љубећи је, говораше овако:

— Христе, Спасе мој! Само два знана греха имам: *веровао сам сновима, и бацао сам карте!* Њих ми два опрости, молим ти се! Друго нисам никад ништа згрешио!..

Осим велике службене радње, која ће се, и с књижевне стране, проценити тек кад једном угледа света преписка Кнеза Милоша, Живановић је књижевности српској оставио ово:

1. *М. Т. Цицерона тускуланска исшитанија*, с латинског, 1842, у Бечу;

2. *Оправданије превода Цицеронових исшитанија*, 1842, у Будиму;

3. *Слово надгробно Књагињи Љубици*, 14 маја 1843, у Н. Саду;

4. *Некролог Аврааму Петронијевићу*, који је преминуо у Цариграду 10 априла 1852;

5. *Надгробно слово Димитрију Исаиловићу*, умрлом 29 маја 1853, у Београду;

6. *Некролог Стевану Петровићу Книћанину*, 1855, у Београду;

7. *Шта је пробитачно за Војводство Србију*, и т. д. у Бечу;

Осем тога, написао је, као одговор на књигу Сипријана Роберта *Les Slaves de Turquie*, ситно збијених 48 табака рукописа. Ту је проливено врло много светлости на људе и на догађаје из доба прве владе Кнеза Милоша. Тај се рукопис налази у Народној Библиотеци, у Београду.

Пред саму смрт, преводио је Телемака, али се не зна где је сада тај превод.

Консерватор у свачем, а у народности и православној вери увек страхујући од туђинске превласти, Живановић не само није примао никакву реформу у писању, него је још из свога правописа избацио *h, ђ,* и *џ,* па је њихове гласове изражавао крпећи по два или три слова у једно. Таким правописом писао је све своје приватне ствари, а њим је прештампао и неке Идаковићеве романе, ваљда у нади да ће још ко замиловати тај тако скрпљени правопис; али следбеника није стекао!

У Живановића бејаше синчић по имену Миливоје, красан детић, одличан ђак у VII разреду гимназије. Овај младић рече једном свом добром оцу лепу истину:

— Чујеш, оцо?

— Да чујем, Миле!

— Знаш ли шта ја мислим?

— Да чујем, сине!

— Ја мислим, да ћеш ти преживети тај свој правопис, и ја се томе врло радујем!

Он га погледа, саже се те га пољуби у чело, и рече:

— Ти си, Миле, један несташан брбљивац!

Младић је погодио.

Живановић је имао чудну судбину у својој служби у Србији. За прве владе Кнеза Милоша, није га трпела опозиција, за то што је био увек уз Кнеза.

Кад се Кнез Милош врати у Србију да, по други пут, узме владу, пријатељи његови протераше Живановића не само из службе, него и из отаџбине. А сви ти пријатељи можда нису Кнезу Милошу, и његову имену, учинили ни онолико услуге колико му је Живановић учинио само одговарајући *Сипријану Роберту*.

Злу срећу имају и ови добросрећни владаоци: ко њих посипа смиљем, они га често засипљу камењем!

Живановић се је на скоро вратио из прогона, и добио је звање председника окружног суда, у Крушевцу. У тој служби га је и смрт снашла, 9 августа 1861, у Београду.

Живановић је био човек врло вредан, и на перу лак: могао је свакад написати за тројицу; у оделу је био увек чист, у беседи јасан, у опхођењу врло уљудан.

Живковић Стеван родио се у селу *Прњаворy*[1], код манастира Св. Романа, на десној страни источне Мораве, око 3 часа хода на запад од Алексинца. Старо му је презиме *Крстић*, а оцу му је било име *Илија*, који је имао рођенога брата *Живка*, врло богата човека. Овај *Живко Крстић*, као што показује запис[2], оправио је манастир Св. Романа.

Стеван се је прозвао по стрицу — *Живковић*. Прича се да је отац Стеванов Илија био, једном, узео од брата свога Живка „харачку књигу“ (признаницу о плаћеном харачу — 3 гроша и 12 пара), и с њом се показао као *Живко* а не као *Илија*. Од тога доба, остало је, веле, сину му Стевану презиме *Живковић*. Али томе може бити узрок и што друго, као што ће се видети мало после.

Живко је био човек богат, а Илија сиромах. У Живка је било шест синова, а у Илије јединац — Стеван. И Илија прода свога

[1] Село то, у оно време, припадало је кнежини Ражањској, која је била део параћинске нахије. Сад тога села нема: пре више година, због воде која је, сливајући се с брда, плавила село, расељили су се одатле Прњаворци, и населили се на другој страни брда *Градишта*, до села *Праскоче*. То ново село припада општини *праскочкој* а име му је *Манастирско*.

[2] *Гласник XXI*, стр. 12.

јединца сина неком *Константину Ћурчији*, из Београда, за 100 гроша[1]!

Тако је Стеван дошао у Београд, где је научио занат, ушао у трговину и, доцније, постао врло богат човек.

У потоњем свом богатству и благовању, Стеван је редовно слао свом оцу новаца, хране, и одела, али није никад трпео да му изиђе на очи, већ га је одгонио речима:

— Ти си мене продао за 100 гроша! Одлази! Одлази!

Пошто дахије овладају Београдом, Стеван, од њихове силе, пређе у Земун.

Кад су се Срби дигли на Турке 1804, Живковић је одмах почео набављати и слати им џебану, и друго што треба за рат.

Године 1805, маја 1, Стеван Живковић је изабран за члана оној депутацији, коју су Срби послали у Цариград ради угађања с Портом.

У Цариграду Турци ту депутацију притворе, а нишком Афис-Паши пошљу заповест, да иде с војском у Србију, и да буну угуши.

Живковић се, особитом својом вештином, измоли од Турака дође у Србију, и каже Карађорђу све што је и како је.

Вештина, коју је показао у овој прилици, сведочи да је Живковић био човек врло гибак, и врло вешт за дипломатске послове[2].

Кад Срби узму Београд, Живковић се врати из Земуна на своје имање. Тада је већ био тако богат човек, да је некад давао Совету по десет хиљада дуката на зајам, а и појединим људима чинио је многа добра.

[1]. Ево приче из које се види како је онда била ретка пара у народа. Стеван је, као дете, сваку ноћ страшно плакао. У то дођу у село некаки ћинми (лекари) који су путовали по народу, дајући болесницима лекове. Чувши како Стеван плаче, ћинми рекну:

— Ово је дете *ноћљиво*, то јест, има болест да ноћу много плаче, и даду некакав запис, који ће га заварчити од плача. За запис је требало дати 1 грош, али нигде, ни у кога, није било гроша! Весела Стеванова мајка нађе у неке коне 1 грош, те плати детету лек, а после је, за тај грош, ткала коми платно равна 4 дана!...

[2] *Кнежевина Србија*, стр. 1120—1123.

Милутиновић овако о њему вели:

„Јесте Стеван Живковићу важно,
Трговином и придостављањем
Војних нужних ствари и оружја,
Братољубно познатнио себе,
Те лиш' свашто дајућ' сиротињи,
Осем брашна, соли, и новаца,
Плуге спремне, и ораће воле,
К' том' и сваког' усевна семена,
Дела г' 'вака заборавит' бране."[1]

Живковића је Совет, као човека врло паметна, слао Вељку да се налази уз овога, те да, памећу својом, умерава прекомерно Вељково јунаштво.

Находећи се тако уз Вељка у Бањи, Живковић се је, у једном боју, рапио у ногу, и од те раве дуго је боловао и ишао о штаци.

Кад оно Миленко и Добрњац јавно казаше де не пристају на реформу коју су смислили Младен и Карађорђе 1811, Живковић је био с њима, и показиво је више енергије и одважности од њих обојице. Зато су га оковали и затворили у београдском граду. Лежећи у тамници, Живковић је, по вас дуги дан, ударао у тамбуру и певао.

После неког времена, дозове га Карађорђе у Тополу, и све му опрости; али он узме пасош и оде у Каравлашку.

Живковић се је женио два пута, или боље рећи имао је две жене. Прва његова жена била је из села Остружнице, тетка кнеза Максе Ранковића. С том женом је родио четворо мушке деце. По несрећи жена му се ова проније и проневаљали тако да је он, најпосле, остави, и узме жену дахије Аганлије, која се је била покрстила, и добила име *Љубица*.

Суд онога времена пресуди да Живковић да својој првој жени, на свако дете што је родила с њим, по једну кесу, а то је, свега 2000 гроша! Живковић јој, од своје драге воље, да пет кеса, што је родила с њим четворо деце, и две кесе што му је била жена — свега 7 кеса.

[1] *Србијанка III*, 40.

Ова се је жена, после тога, тако пропила и проневаљалила да је, због јавног блуда, по наредби Карађорђевој, бачена у Дунав и удављена.

Кад би Живковић отишао на војску, та његова жена, оставши с дететом на сиси, зарезила би то дете само у соби, те би, јадниче, свискавало од плача, а она би, по целу ноћ, с момцима ђускала певајући:

„Ој, где ћемо село селит'?
Међу очи девојачке? итд.

Године 1813, по одласку Карађорђеву из Србије, Стеван Живковић, са женом Љубицом и малим дететом, налазио се је у Земуну. Ту дође из Босне Турчин, брат Љубичин, и позове је да иде у Турке, и она, оставивши мужа, оде и однесе дете на сиси. Пријатељи Стеванови јаве ову ствар одмах Митрополиту Стратимировићу, а овај се пожали ђенералној команди, која, преко ђенерала Червенке у Земуну, нареди да се извиди: како се је смело пустити крштено дете да иде у Турке? И одмах се пошље курир те Љубицу, некадашњу Аганлиницу, са Стевановим дететом, врати њеном човеку.

После тога, Живковић је са женом и дететом, отишао у Русију.

Године 1835, Живковић се је био вратио у Србију, и Кнез Милош му је, указом од 23 фебруара, одредио 300 талира пензије на годину. Али је он мало времена остао овде. Имао је многе новце на дугу у сељака око Београда. Зато их једном позове све, упита се за здравље са свима, па онда стане једнога по једнога призивати и питати: колико је који дужан? Како му који призна дуг, и замоли га за почек, Стеван нађе његову облигацију, покаже му је, и подере на његове очи. Поделавши све облигације, рекне сељацима:

— Е, од данас ми нисте дужни ништа; останите с Богом!

После се је опет вратио у Русију и, кажу, умрьо је у Полтави.

Жена пак његова, Љубица, вратила се је после његове смрти, у Београд, где је дуго живела доле на Сави, па ту и преминула.

Живковић је био човек омалена раста, црномањаст а, под старост, сед као овца, у лицу пак био је румен као ружица.

Жика Капетан, основалац Делиграда, пре Кочине Крајине 1788, био је механција у Београду, на калемегдану, и, осем механе, држао је многу ситну стоку. У њега је, као чобанин, служио неки Ђорђе Симић, родом из села Сремчице, у београдској нахији.

Кад Аустријанци завојште на Турке, и аустриски официр Михаљевић стане у Србији купити добровољце, онда се и *Жика* и његов чобанин *Ђорђе* упишу у добровољце код тога Михаљевића.

У рату су се тако одликовали да су оба постали *капетани*; а кад се рат свршио, они су добили пензију, прешли у Срем, и живели су у селу Бољевцима.

Кад се Срби, 1804, дигну на Турке, Жика остави равни Срем, и цареву пензију, па пређе овамо, и стане се бити с Турцима.

За постање Делиграда, Петар Јокић овако лаконски прича:

„Дође неки Жика из Македоније[1] *(родом), доведе неколико бећара, и начини ниже села Вукашиновца шанац, који се прозва* **Делиград.** *Он покупи још бећара, и постави им старешине:* **Николу** *и* **Стрељу** *над бећарима нишевачким;* **Џиду** *над лесковачким, а* **Першу** *над свима осталима.*

„С овим бећарима он оснажи и утврди Делиград, би се јуначки, и погибе ту за веру српску. Бог да га прости“!

Јокић само толико.

Из других извора дознајемо како је погинуо славни основалац Делиграда.

Једном, о Васкрсу, Турци су мислили да су Срби, бар већином, отишли за празник кућама, а Делиград оставили с мало војске, па зато, големом силом, ударе на шанац, а особито на неку „велику капију.“

[1] Јокић вели да је *Жика* родом из Македоније, а има их који су држали да је родом из Далмације; међу тим његов живот до рата аустриског (механција и мандрапција) говори за оно прво мишљење. Исто се тако разликују савременици и о његову имену: једни га зову *Жика*, други — *Жикић*, трећи *Џика*, а Анта Протић, у својој «Повеснници» назива га чак *капетан* **Џиковац**»! Славе је, међу тим, он стекао за свако то име довољно!

Срби се, и ако их је одиста било мало, одупру јуначки и, најпосле, сузбију Турке, који, у том нападу, изгубе доста мртвих и рањених војника. Међу мртвима остао је један буљубаша и један барјактар. Овога последњега убио је Србин који је имао необичан надимак — *Крстикаша!*

У том одбијању Турака, док је бој још трајао, Капетан Жика, слободећи Србе, изиђе на бедем, и повиче:

— Не бојте се, браћо, утекоше Турци! Али, баш у тај мах, згоди га злотвор у прси, те падне.

Из Делиграда пренесу Жику у манастир Св. Романа, где је умрьо на сами Васкрс, 5 априла 1808, и код цркве је укопан. На велику Суботу, онако у мукама, заиште да се напије млека. На то му кажу, да је пост, а он одговори:

— Не треба! Не треба!....

Жикин је век био кратак; његова су уживања била толико смерна, да ни гутљаја млека није хтео узети у уста у пост; али ће се његово име славно помињати докле се год буде помињао *Делиград*, та докле буде Срба на свету!

Децо српска, сећајте се Жике, његова рада, и његове смрти!...

3

Загла Ђорђе родио се у селу *Блашу*, у Македонији.

Првих година, по српском устанку на дахије, Загла је, са своја три брата: Димитријем, Павлом, и Тодором, дошао у Србију, и станио се у Смедереву.

Није прошло много после тога, а ми Заглу видимо као првог *буљубашу*, у Смедереву, под командом Вујице Вулићевића.

Доцније, кад се је Смедерево, с неколико села до реке Раље, одвојило од нахије, и постало за себе управна целина, онда је тој целини постао војвода Вуле Илић Коларац, а Ђорђе Загла остао је и под њим као први *буљубаша*.

Загла је био човек јунак, и одликовао се је у многим бојевима, а и рана је тешких био добио. Особито се хвали његово јунаштво и досетљивост у боју на Суводолу 1809, кад је, за сво-

јим војводом, Вулем Коларцем, јурнуо у турску војску, те је збунио, вичући турски:

— Побегоше Турци! Побегоше Турци!

И у том бојu је рањен у трбух; али ни та рана није била самртна.

После српске пропасти 1813, Загла је, са својом браћом, прешао у Митровицу (Сремску), и отпочео трговати. Браћи његовој трговина је ишла за руком, а њему није, те се мане посла који му није доносио никакве користи, него је седео, и живео од онога што је био у Србији стекао и у Митровицу пренео.

Кад је Србија, под Кнезом Милошем, на ново устала на Турке, и кад се стање ствари окренуло са свим на добро, Загла остави Митровицу, и врати се у Београд. Ту је, као заслужан човек, добио издржање из државне благајнице, и живео је у својој кући од свакога уважаван и поштован.

За Ђорђа Заглу има прича коју није штета прибележити. Живећи у Београду, Загла је имао пријатељицу булу, коју су звали *Баџа*. С овом својом пријатељицом, Загла се разговарао цвећаним језиком на овај начин: кад би хтео што да каже пријатељици својој Баџи, он би узабрао цвет, који казује његову мисао, и који хоће да јој пошље, завио би га у мараму, па би ту мараму везао своме псетанцету око врата. А псето, научено, отишло би Баџи, и од ње би, на такав исти начин, одговор донело!

Ђорђе Загла умрьо је 30 новембра 1847, и сахрањен је код Маркове Цркве, у Палилули.

Захаријевић Илија, директор београдске гимназије, родио се у селу Плочици, близу Ковина, у Банату.

Основну школу учио је у месту свога рођења; гимназију је свршио у Карловцима; философију у Сегедину, и Пешти, а једну годину богословије слушао је у Карловцима.

Године 1839, прешао је у Србију, и постао је професор у гимназији, а године 1842 поверено му је и директорство у тој школи.

Био је човек висок, сув, слаба здравља, љут, али професор, вредан и јасан у предавању. Носио се је увек чисто, фино.

Године 1848, кад преко букну српски устанак против Мађара, Захаријевић, ма да је био човек слаб од суве болести, остави

службу, пређе у Банат, обуче гуњ, обу опанке, и припаса силаје и оде да се бије за ствар своје браће. Од природе је био човек ентузијаста, а у ово доба бејаше толико заузет за народну ствар да је некад изгледао као какав пророк с висине задахнути.

Некако пред Петров дан 1848, у нашој школи држаше се годишњи испит; осем друге господе, бејаше ту и Митрополит Петар. На један мах, врата се отворише, у собу уђе и к Митрополитовој руци приђе човек у оделу банаћанина сељака, у опанцима, у гуњу са силајем и пиштољима; у руци држаше црни, широки сељачки шешир, с тробојном траком повезан.

То бејаше главом наш некада слабуњави директор Илија Захаријевић, огорео од сунца, окосматио од рада, и чисто се подмладио од неке мисли коју у глави носи. Пришавши к Митрополиту, каза му нешто шапатом, пољуби га на нову у руку, па се поклони и оде.

За нас, ђаке, то бејаше некака мила појава: човек, кога смо познавали као велика господина, и болешљива директора, да се овако остави господства и лакоте, па да оде у војску на муке свакојаке — бејаше нам врло велики!

И чудили смо му се, и волели смо га.

Онамо су га изабрали, после неког времена, за члана Главног Одбора, у Карловцима.

По свршетку рата, није се враћао овамо, него се настанио у Новом Саду, где је и преминуо, месеца маја 1853, у болници српске општине. Испратили су га професори и ђаци гимназије новосадске.

Захаријевић је био редовни члан Друштва Српске Словесности.

У књижевности су од њега остали ови списи:

1. *Ода Митрополиту Петру о слави његова имен-дана*, 1842, у Београду;
2. *Српска Граматика*, у Београду, 1847;
3. *Одговор I и II г. Ср...* у Бечу, 1850.

Овде је бранио своју граматику.

У књижевним листовима онога доба има још неких ситнијих састава његових, али су од мање вредности

Здравко, из Ђуниса родом, војвода крушевачки, чувао је највише шанац на *Топољаку*, који је био на левој обали реке ораве, спрећу Делиграда.

У *Карађорђеву Протоколу* има 15 нумера које помињу заповести које су слане овоме војводи Здравку. Свуда се именује војвода, и препоручује му се да шанац Топољак добро оправи и, што више може, десетка свуче у шанац.

Ништа се више није могло сазнати о том човеку.

Здравковић Милија родио се у селу Ломници, у орњој Ресави, па је одонуда сишао у село Брестове, близу Мадвеђе.

Милија је изабран за саветника од нахије Ћуприске кад оно Карађорђе, онако кратком пресудом, отера из *Совета* ресавскога саветника *Ђурицу*.[1]

Године 1813, Милија и син му Милосав, предаду се Великом Везиру Куршид-Паши који, овога последњега, поклони *Попу Дини Нишлији*, који је наскоро, после тога, постао Београдски Митрополит под именом *Дионисије*.

У овога митрополита, Милосав је, после, био писар, и сабирао му је димницу и друге приходе.

За време Хаџи-Проданове буне, Турци притегну и старога Кнеза Милију, доведу га у Београд, и у мало га не посеку, али га је измолио речени Митрополит *Дионисије*.

Скопљак га, на митрополитову молбу, остави жива, али му заповеди да се никуд не макне из Београда.

И старац је био задовољан, јер, живећи код сина, митрополитова писара, није ни имао невоље излазити куд у села.

Кад би, а једно вече, поред свега тога везирова опроштаја, Каја-Паша пошље људе, те Кнеза Милију узму из митрополије, одведу у град, и погубе, па главу његову набију на колац,[2] више градске Стамболске Капије, међу другим главама српским.

[1] *Прота Ненадовић, Мемоари*, стр. 196—197; само га Прота погрешно зове *Велисав*.

[2] *Милутиновић, Историја*. стр. 180.

Тако је старац Милија Здравковић изгубио главу не за оно што је радио, него за оно што су се Турци бојали да не уради

За Милију Здравковића, Милиновић овако пева:

„Ај Милија од Ћупријске кнеже!
Једнооки ал' мудри витеже!
Ти си много претрпео јада,
Кад се Срби прегоњаху тада
Са Турцима около Мораве,
А највише около Ћуприје,
У којој си, Кнеже, кнезовао,
И поштено свагда се владао".

Зека Буљубаша, где се родио, управо се данас не зна. Једни веле да је место његовога рођења *Нова Варош*, у нахији сеничкој, а други кажу да је рођен у *Сиречи*, у Босни. Гледајући колико му је било кад је погинуо, излази да се је родио године 1785.

У Србију је дошао за Карађорђева устанка, и находио се, изнајпре, уза Стојана Чупића. Доцније му је било наређено да чува од Турака дринску границу, и он се је сместио у *Парашници*, у хатару црнобарском; ту је прибрао дружину *Голих Синова*; имао их је кад 50, кад 100, а кад кад и 200.

Зекини су се војници звали „*Голи Синови*" за то што су били све сами бећари, људи без кућа и породица, па наравно, у почетку, и *голи* и *боси*; али су они, доцније, бивали одевени у чоху и у злато, а окићени најлепшим оружјем.

Зека је нарочито био лак да дозна шта раде Турци онамо преко Дрине, и да им намере претиче. А и у великим бојевима свакад је узимао на се део јуначке заједнице, и у свачем се одликовао мушким јунаштвом и мудрим распоредом.

Њему Поп Лука Лазаревић овако пише:

„Голи сине, Буљубаша Зеко!
Дед' устани и голаће крени!
Да си брзо у Љешници бјелој,
Лозница нам у невољи цвили"...

Даље, у разређивању за напад на Турке код Лознице, вели му:

„Голи сине, Зеко Буљубаша!
Добро чувај брда и Гучево,
Утећи ће у планину Турци“!

Кад је, 1813, турска сила, под везиром Дереиделијом, нагрнула из Босне на Србију, Срби су начинили шанац на селу Равњу, на оној сувој превлаци између Саве и Засавице, и ту су мислили уставити турску војску, докле јој друга српска војска не би озго ударила у леђа, те би тако Турке сузбили и вратили их у Босну.

Ова се нада није навршила, него, напротив, турска војска, после 17 дана нечувеног српског одупирања, разбије Србе, и натера их да се у великом нереду повуку из шанца.

Видећи ту погибију своје браће, Зека, са својим *Голим Синовима*, начини стражњи ланац, те стане заклањати Србе који су одступали, а узбијати Турке који су нападали. Тиме је многима дао времена да изнесу главе, а себи и дружини својој купио право на несамртно име. Видећи да се већ, бар за онај мах, хоће да утули свећа српске слободе, Зека није ни мислио да себе чува. Док је било барута, заклањајући се за неке хватове дрва, устављали су Турке пушкама, а кад барута нестане, он, и његови *Голи Синови*, исучу своје оштре ножеве, још по један пут погледају на облачно над Србијом небо, осврну се на лепе мачванске равни, погледе преко Дрине ка поносној Босни па, поменувши Бога и свој народ, јуриште с голим ножевима у Турке; и тако секући буду исечени сви до једнога!

Милутиновић овако пева:

„Ал' док паде Зеко Капетане,
Са свом вјерном прекодринци браћом,
И док паде Шишо Петроније,
Са извесним ускоцима храбрим,
И Турцим' је закукала нена“.

Тако је свршио низ својих јуначких дела *Голи Син Зека Буљубаша*, у 28 години свога живота!

Зека је био човек крупан, пун, глават, дугих образа, крупна гласа, смеђе косе; нарави је био веселе, а у суђењу разборит. Ми-

лутиновић вели да у оно време, у свој српској војсци, само је Зека Буљубаша могао бити виши растом, и јачи снагом од Карађорђа.

Вечна слава и њему и његовим јуначким друговима!

Зелић Герасим, архимандрит, родио се у селу *Жегару*, на тромеђи, у Далмацији, 11 јуна 1752, од оца *Андреје* и мајке *Јоване*.

Крштено име било му је *Кирило*, а *Герасимом* је назван кад се закалуђерио.

Књигу је почео учити у месту свога рођења, у калуђерице *Ане*, коју су звали *Баба Штула*, јер је била хрома, и ишла на штули; а довршио је учење у манастирима *Крупи* и *Крки*.

Године 1774, јуна 3, поћаконио га је, на *Стањевићима*, црногорски владика, *Сава Петровић*.

После тога, живео је у манастиру Крупи, вршећи дужност коју му је игуман одређивао.

Године 1778, марта 2, запопио га је, у *Плашком*, Владика *Петар Петровић*.

После овога случаја, први пут је Зелић сишао у Срем и у Бачку, па се опет вратио у свој манастир.

Године 1782, оставио је манастир и кренуо се пут Крфа, да се учи живописати иконе. У Млецима, по савету неких пријатеља, промени свој пут: место да иде у Крф, окрене се, преко Аустрије и Пољске, у Русију и, 30 јуна 1782, стигао је у град Миргород, у „Новој Србији“, где је нашао многе Србе, који су се онамо населили из Баната, Србије, Босне, и Херцеговине.

У Кијеву је неко време учио цртати, и моловати иконе; али му тај посао, у ком је добро напредовао, науди очима, те га остави и упути се, преко Цариграда, у отаџбину. Уз пут сврати и задржи се у Св. Гори, где научи грчки, и не оде у отаџбину, него се врати у Цариград, где га јерусалимски патријарх *Аврамије* произведе за архимандрита, 19 јуна 1785 године.

Из Цариграда дође у Далмацију; помоћу добрих људи буде примљен за архимандрита манастира Крупе, па се онда, по други пут, крене преко Аустрије и Пољске у Русију.

У Пољској се је јављао пољском краљу, Станиславу Поњатовском.

Прешавши преко границе у Русију, отишао је најпре у Кијев, где је видео царицу Катарину II, и Јосифа II, цара аустриског.

Из Кијева је дошао у Петроград, где је, од добрих људи, добио знатне прилоге за свој манастир, па онда удари на Москву, и отуда, с великим дарима, врати се у Крупу, те преда све прилоге цркви, 1789.

Али га ту оптуже млетачкој влади као човека држави неверна, те у мало није отишао у доње тавнице инквизиторске. Али се је, срећом, сачувао од те беде, побегавши у Трст, па онда у Беч. Из државе аустриске вратио се је у манастир Крупу тек кад је нестало непријатеља који су му радили о глави, и године 1796, постао је главни *Викарије за послове православне цркве у Далмацији*, где млетачка влада није трпела православнога владике!

Као такав, походио је све православне богомоље у Далмацији три манастира: *Крупу, Крку*, и *Драговић*, и 54 цркве. И свуд је уводио ред по канонима, и уклањао злоупотребе и грешке, где их је опазио.

Осим тога, старао се је јако да се за Србе у Далмацији уреди каква школа, да народ не остаје у тами.

Године 1806, фебруара 17, по Пожунском миру, Далмацију заузму Французи, и уведу онамо свој ред и своју управу.

Зелић, у свом „Житију“, лепо описује шта је настало у Далмацији, кад су Французи освојили Млетке, и оборили републику млетачку. Чим је пала управа у Млецима, настало је бесуће у целој Далмацији: ко је био јачи, онај је био и старији... Али кад власти и старешине заузеше своја места, онда је и православна црква добила слободу кретати се у границама својих канона, без икакве сметње.

Године 1808, јула 2, Зелић је из Задра отишао у Милан, и тамо, преко *вицекраља Јевђенија*, израдио те је Цар Наполеон, указом својим, наредио *да православни Срби у Далмацији добију свога владику!*

Да захвале цару за ову добит, Далматинци су послали у Париз депутацију. У овој депутацији био је и Зелић.

У Паризу се је Зелић представио Наполеону, и неколико пута разговарао с њим. Опис свега тога у његовом *Житију* врло је занимљив.

Наполеон је, после тога, поставио *Венедикта Краљевића* за владику *Далмацији*, а за заступника му, у *Боци Которској*, самога Зелића.

И Зелић је у Боци радио својски да уведе ред у црквене послове. И овде, описујући запуштеност и злоупотребе свештенства, Зелић даје драгоцену грађу за опис народнога живота у оно време у оним крајевима.

Пред што ће Аустријанци опет заузети Далмацију, Зелић да оставку на заступништво владичанско у Боци, и дође у свој манастир Крупу.

Одатле, кад се Аустрија и Француска зарате, оде 1814 у Беч, где се је нагледао царева, краљева, кнезова, и друге крупне господе, која се је била стекла у Беч, ради *Јевропског Конгреса*.

Дотле је већ био остарео и оболестио се; али је за то не мање описивао своје врло бурно *житије*, и довео га је до године 1817.

Зелић је, доцније, кренут из свога манастира Крупе, и заточен у Бечу, одакле је, после, на своју молбу, премештен у Будим где је и преминуо године 1838.

Боравећи у Будиму као заточеник, Зелић је, 8 марта 1825 године, *завештао 6000 форината у здравим цванцикама*, додавши, доцније, *још 2100 форината*: ***на васпитавање православних младића из Далмације за свештенике православној цркви у Далмацији.***

Ова је задужбина у Карловцима; њом, као и другим народним фондовима, управља патријарах српски.

Та Зелићева задужбина данас износи више *од 26.000 форината*, то јест преко 52.000 динара!

Герасим Зелић написао је своје „*Житије*“, и штампао га у Будиму 1823 год. То је велика књига у 8-ни, са 643 стране.

И „*Житије*“ и „*Фундацију*“ *Зелићеву* прештампала су Браћа Јовановићи, књижари у Панчеву, у својој „*Народној Библиотеци.*“

Дао нам Бог оваких калуђера, као што бејаше Герасим Зелић!

И

Ивановићева Катарина, уметница, родила се у Стојном Београду, 1819 године, од оца *Лазара* и матере *Марије*.

Још за ране младости, пробудила се је у ове ретке српкиње жеља за лепим вештинама. У месту свога рођења, почела је цртати, па је продужила цртање и сликање у Пешти, а довршила га у Бечу, у сликарској академији.

На изложби сликарских радова, 1837, ондашњи су листови хвалили њену слику у којој је она себе саму насликала.

Ради већега напретка у живопису, Катарина је боравила дуже време у Паризу. Године 1842 походила је Загреб, а године 1846 долазила је у Србију, и у Београду се је бавила дуже време.

Још године 1836, насликала је, у Бечу, *Српскога Омира*, то јест, старога слепца, како седи под липом, и уз гусле пева, а слушају га два Србина и једна српкиња. Та је слика, после, литографисана.

Српском народном Музеју, у Београду, даровала је она, 1874 и 1879, 15 слика, све у златним красним оквирима. Од тих слика историске су: *Освојење Београда 1806*; *Заклетва Краља Матије Корвина Хуњадског*; *Јевдокија, грчка царица*; *Јелена српкиња, угарска краљица*, и *Милева српкиња, турска царица*; а портрети су: *Сима Милутиновић Сарајлија*; *Стеван П. Книћанин*; *Катица Ивановићева, сликарка, у својој радионици*; разне су пак слике: *Котарица грожђа* (2 комада), *Богаташица и Сиромашица на умору*; *Црнац писмоноша*, и *Талијанац воћар*.

Све ове слике имају не само народну него и уметничку вредност. Оне су најлепше сведочанство да је народ српски створен за просвету, за културу, кад у њега и женска глава може доћи до оволике савршености у уметности. У једно је ово диван пример родољубима, како српкиња, ма где рођена, данас сматра Београд, као *просветну средину свему народу нашем*.

Катарина Ивановићева основала је, у Народном Музеју, у Београду, своју *Задужбину од 1000 форината* или *2150 динара*, од којих поваца интерес ће се, од времена до времена, трошити на то да се њене слике и њихови оквири држе увек у лепом стању.

Катарина Ивановићева је једина српкиња која је била члан *Српског Ученог Друштва*, у Београду.

Њој је Сима Милутиновић, године 1837, посветио своју књигу *„Тројесестарство“*.

Преминула је ова племенита Српкиња септембра 1882. Слава сјајном имену њезином!

Игуманов Сима (Андрејевић) родио се у Призрену, 30 јануара, 1804.

Књигу је учио у манастиру Св. Марка, близу Призрена, где му је рођени брат, *Аксентије,* био игуман.

За то што је одрастао у манастиру, код игумана, Сима је прозван „Игуманов Сима“; па му је то, као презиме, остало за свагда.

Око године 1820, још врло млад, врати се Сима из манастира у Призрен, и почне по мало трговати.

Године 1830, удружи се с призренским пашом те, заједнички, подигну фабрике на реци Бистрици, више манастира Св. Аранђела.

Године 1835, овога пашу уклоне из Призрена, и он однесе Сими 200.000 гроша!

Сима се је оженио у Призрену девојком Султаном, из куће Вукића, с којом је родио сина Манојла и кћер Софију.

Године 1840, да се освети за шамар, који му је ударио један Арнаутин, Сима убије тога Арнаутина, и с тога се је морао уклонити из Призрена, и доћи у Србију, где се је, по ондашњем реду ствари, сматрао као српски грађанин.

Ради своје парнице с пашом за закинутих 200.000 гроша, оде у Цариград, где је, терајући парницу, радио дуванску радњу.

Пошто изгуби парницу, и пошто му, у Призрену, умре жена и кћи, Сима узме сина Манојла, и пређе у Одесу, а оданде оде у Кијево где је продужио радњу дуванску.

Радња му је ишла добро, и он је, за неколико година, стекао красне новце.

Сима је био човек просте памети, а срца великог; он је радио и текао, али је тековину своју трошио не само на добро своје, него и на добро својега народа!

Живећи у Русији, мислио је о својој драгој отаџбини, и помагао јој чим је кад могао. Тако је црквама и манастирима у Старој Србији слао књиге, путире, одежде, и друге утвари, које су за леноту православне богомоље врло потребне. Турцима од важности, и владици Мелентију, слао је честе скупоцене поклоне, да би били благи према Симиној браћи Србима.

Најпосле, Сима је у Призрену подигао дивну зграду за Богословију, нашао је учитеље, набавио школске намештаје и учила, и ту школу отворио, на велико добро нашега народа и православне вере.

Из Русије, Сима се пресели у Београд, и овде купи на Теразијама, на углу до куће пок. Јована Мићића, лепо имање, и то тестаментом остави призренској богословији.

За извршење својему тестаменту, умолио је београдскога митрополита и два трговца.

Године 1882 оде у Призрен, те разгледа своју задужбину, и сва места где је провео детињство и младост.

Године 1883, испостивши прву недељу часнога поста, и причестивши се, Сима умре од капље, и буде сарањен у цркви Св. Марка, уза свога оца и мајку. Ту је цркву он и обновио, и набавио јој земаља и шума, колико јој треба да се може издржавати.

Игуманов је био човек омален, лица румена као ружица а косе, под старост, беле као бели снег.

Његов једини син Манојло умрьо је још 1871 године, и Сима, после себе, није оставио никога од порода свога, али је оставио своју задужбину — *Призренску Богословију* — која ће трајати док траје Срба; и оставио је сјајно име добротвора српске просвете, а *„добро име,* по Сираху, *траје до века!“*

Симо! честити сине народа српскога, за живота ти је рука свакад била дуга да помогне, да учини добро! О, нека би Бог дао да, по смрти, име твоје повлачи на сјајну твоју стазу друге родољубе којима је труде небо обилно благословило!.....

Илић Андреја, крушевачки војвода, помиње се, као војвода, још године 1807.

Доцније, године 1812, у *Карађорђеву Протоколу* има неколико бројева, под којима се говори о некаким воденицама, око којих су се прели војвода Андреја и његов по власти другар Ђорђе Симић.

Тома Милиновић за крушевачке старешине овако пише:

„Крушевачки камо се Андреја!
Мрки вуче, на гласу делија!
Од Крушевца војвода си био,
Ђе Кнез Лазар некад је живео.
Ђе си Анто Симеуновићу
Од расиске Србије племићу!
Крушевачки војвода постаде,
Кад старога Андреје нестаде“!

А куд се део војвода Андреја, нисам могао разабрати, поред свега расшитивања.

Може бити да ће се доцније, кад се ово наштампа и објави, неко од његових потомака јавити, и казати: куд се део, где ли је починуо тај заслужни Србин!...

Илић Мијаило, мајор, родио се у Јагодини, 14 новембра 1845, од оца *Николе* и матере *Јелице*.

Отац Мијаилов, погинуо је у Београду, 3 јуна 1862, на Варош-Капији.

Мијаило је основну школу учио у Јагодини, а пет разреда гимназиских, и војну академију, свршио је у Београду.

По свршетку академије, постао је ђенералштабни потпоручник 17 новембра 1866; поручник — 1 јануара 1870; капетан II класе — 1 марта 1874; I класе — 10 марта 1875, а мајор — 1 августа 1876.

Најпре је служио у пешацима, после у пионерима, а најпосле у пољској батерији. Уз то је, ученој чети предавао топографију и фортификацају.

Од 1 маја 1868 до 1 априла 1874 био је у народној војсци, у окрузима ужичком и рудничком.

Године 1876, одређен је за ђенералштабне послове у западноморавској дивизији. Ту га је застао наш први рат против Турака.

Многе и тешке послове око мобилизације и концентрације помогао је извршити брзином и зрелошћу којима се је свакад одликовао. Али је жудео за командом, за радом на бојном пољу. Та му жеља би испуњена; даде му се команда: да иде уз Ибар к Митровици. Тога тешкога посла примио се Мијаило радо и весело.

У почетку јула, буде позван опет у дивизиски штаб, на Јавору; али жудња за личном борбом, и жеља осветити оца, није му дала мира у штабу.

— *Није ово место за мене,* говорио је Илић: — *ја желим команду; желим да се бијем!....*

И команда му се даде најпре у бригади шабачкој, а кад ова оде на Делиград, у бригади рудничкој. Ову бригаду Илић је водио у више бојева од којих је био највећи онај *26 јула на Јавору,* кад су нашу дивизију нападала два сердара-екрема: *Дервиш-Паша* и *Мехмед-Али-Паша* са много војске.

Тада је Илић показао и вештину у распоређивању и примерно лично јунаштво

Јула 28 дочекао је Турке, и тако их разбио да је том победом изашао на велики глас.

Кад су пак наши били потиснути с Јавора, Илић је командовао заштитницом. И, на кушићским утврђењима, борио се тако да је читавих 15 дана био непрекидно на мртвој стражи.

Испративши и рудничку бригаду на Делиград, видео се је у Чачку с мајком која му, у материнској бризи, говораше:

— Чувај се, сине!

— Мајко! Овај посао иде као два јајца на Васкрс: чим се куцну — једно мора прснути!

Вративши се из Чачка у Ивањицу, поста команданат ужичкој бригади II класе. Њу је обучавао и спремао на Сађавачком пољу, испод Ивањице. Беше невоља, и он, напрегнутом брзином, приспе ноћу, између 22 и 23 августа, на Чемерницу. Ту прими команду на десном крилу ибарске војске од капетана Вукосављевића. Борба је трајала и 23 августа. Турци Мисирци навaљивали су силовито. Тога дана, уз Илића, погибоше *Капетан Вукосављевић,* и *Стевица Јовановић,* а *Миладин Стојановић* би рањен.

У по дне је било најтеже.

Илић је тада писао: *„Моја је чета готово са свим разбијена. Заузет је и Мучањ и Катићи. Ја само јогунством држим шанац на Чемерници. Кад буде потреба, ја ћу преко Пресјека на Мучањ“.*

Из ових бележака може се познати како је било Илићу тога дана. Најбољи му другови изгинули поред њега; војска смањена; снага малаксала. И он, ако морадне одступити, мисли на Мучањ, висину од својих 5000 стопа!

Али је он Турке ипак одбио! И на Мучањ се није морао пењати.

Пошто су непријатељи одбијени, Илић пође за њима, потискујући их целим фронтом. И они одступише ноћу на Јавор у своја утврђења.

Илић, да би што већу корист извукао из овога свога успеха, гоњаше Турке чак до под Јанков Врх (јужна ивица на венцу Василину Врху), али баш с тога врха крвнички куршум проби му јуначке прси. Он испусти душу на рукама својих ратних другова, народних војника, од којих погибе онај који му први притрча у помоћ!

Мијаило Илић пао је око 9 и ½ часова пре по дне, 24 августа 1876.

Крш, пред којим је пао, прозван је, доцније, *Илићев Крш.*

Кад га је ударило смртно зрно, рекао је само:

— *Гле! И ја се раних!...:*

А пре тога је био добио једну мању рану.

Тело му је пренесено у Београд, и сарањено код Маркове Цркве у гробницу коју је благоволела поклонити Краљица Наталија.

Мијаило Илић био је висока раста, танка стаса, кошчат и сув; црне масти, препланула лица, а нарави плахе, преке.

Био је јак, издржљив; могао је врло брзо и врло дуго пешачити. Из Ужица на Забучје — 1000 стопа висине, излазио је за 20 минута. Из Бајине Баште долазио је, с батаљоном, обданце у Ужице и враћао се (12 часова).

Служећи у пешачкој бригади, ваљало је да огледа прибор обућу војничку. Мијаило, с три друга официра, обуче се потпунице

као прост војник, и оде пешке у Ваљево и врати се, владајући се на путу као прост војник. Тако је на себи огледао оно што се тражило од проста војника.

Мијаило је често бацао досетке у разговору да и насмеје и поучи. Тако једном, на Јавору, храбрећи војнике, доказивао је да у боју треба слободно ићи напред.

— Ама гине се, господине, одговори, у шали, један од војника.

— То јесте мала незгода, али ћемо гледати да и њу отклонимо, одговори Илић смешећи се.

Мијаило Илић, осем српскога језика, разумевао је добро језике: немачки, француски, и руски, и служио се књижевностима тих језика, *„а за невољу*, говорио је сам: — *могао бих на сва та три језика којекако и споразумевати се.“*

У књижевности од Михаила Илића остали су нам ови списи:

1. Чланци у *Војину* за године 1867, 1868, и 1869;
2. *Опис Североисточне Херцеговине*, с картом;
3. *Опис предела с ону страну Шар-Планине*, (Отаџбина, за 1875);
4. *Солун-Гисово*, војничко-топографска црта (Отаџбина, 1875);
5. *Путови у Југозападној Србији;*
6. *Клисура између Каблара и Овчара,* у *Гласнику* Срп. Ученог Друштва;
7. *Путовање кроз Поречину Дрина и Вардара,* од Ј. Хана. Ово је дело превео с немачког језика.

Мијаило Илић живео је мало, али је живео радно, и умрьо је славно!

Слава му!

Мијаилова слика има у београдском Народном Музеју.

Исаиловић Димитрије родио се у Славонији, у Даљу, добру српске патријаршије, 26 октобра 1783 године, лицем на Митров дан, са чега му је и наденуто име *Димитрије.*

Отац Димитријев, *Јован*, био је живописац, и уз то управник патријаршиских добара у Даљу.

Основне школе изучио је Димитрије у Даљу и у Бечкереку, гимназију у Карловцима, а философију на универзитету у Пешти.

По свршетку школа, постао је, 1808, професор у карловачкој гимназији, где је служио до године 1813.

Из Карловаца је узет за професора учитељске школе у Сент-Андреји, откуда се, године 1816, заједно с том школом, преместио у Сомбор. У тој служби остао је до године 1830. Тада пак прешао је у Србију, и ушао у државну службу.

Најпре је постављен за професора тако зване *Велике Школе*, у коју су уведени ђаци који су били свршили основну школу. Исаиловић је овим ђацима предавао предмете који се обично предају у гимназији, и тако је он, самим радом својим, уређивао прву гимназију, и с њом је из Београда прешао у Крагујевац, где се она доцније разрасла у „Лицеум Књажевства Србије.“

Године 1833 уређена је у Србији прва *штампарија* о државном трошку. Исаиловић се је тој новини толико обрадовао да јој је написао пуну одушевљења *Оду*.

Сад је, уза своју дужност у школи, радио и у новој штампарији, и као уредник службених новина, и као цензор књига, а некад чак и као коректор, јер и за то није било вешта човека.

Године 1838, постао је деловођа ондашњег Попечитељства Просвештенија, а године 1839, начелник истога попечитељства.

Године 1840 постао је Главни Секретар Државном Савету; али кад се, наскоро за тим, уреди *Врховно надзорништво над школама*, Исаиловић је, 1841, постао *Врховни инспектор свих школа у Србији*.

Кад се, године 1842, укине то инспекторско звање, Исаиловићу су поверавани на израду разни књижевни послови, нарочито речници: француски, латински, и немачки.

Године 1848 постављен је опет за начелника попечитељству просвештенија, у ком је звању остао до своје смрти, која га снађе 29 маја 1853.

У последње време, био је тако снао с ногу да није ни долазио у канцеларију, него је седео дома и бавио се неким књижевним пословима, све ми чини да је тада преводио Рајићеву историју, која му је остала у рукопису.

Књижевни радови Исаиловићеви ови су:

1. *Нека историјска питања,* у Будиму, 1814;
2. *Историја трговине,* у Будиму, 1816;
3. *Сави Добрићу,* на дан 10 маја, у Бечу;
4. *Српске Новине,* у Београду, 1832;
5. *Споменик свеопште радости,* за нових 6 округа у Србији, у Београду, 1833;
6. *Српске Новине,* 1834;
7. *Српске Новине,* 1835;
8. *Немачки Буквар,* 1838;
9. *Француско-српски речник,* у Београду, 1846;
10. *Немачко-Српски Речник,* у Београду, 1847;
11. *Латинско-Српски Речник,* у Београду, 1850;
12. *Латинска Граматика,* у Београду, 1851.

Исаиловић је био у своје време редак човек по богатству знања која је имао. Знао је језике: немачки, латински, и француски готово савршено.

Он је и непосредним радом у школи, и уређивањем, и књижевним путем, и личним саветима и помагањем био човек драгоцен за све просветне послове у српском народу. Још године 1838, у службеним представкама Савету, ватрено је убеђивао: *да треба завести Учитељску Школу у Србији.*

Био је члан *Српског Ученог Друштва* и *Председник школске комисије.*

Исаиловић је био растом висок, ликом црномањаст, погледом благ, беседом јасан, тих, опхођењем чедан, услужан; памћење му је било необично, рукопис читак, марљив, а слог измерен, разговетан, одређен....

Слика његова има у Београдском Народном Музеју.

Ичко Петар родио се у Катраници, у Македонији.

Где се је учио не зна се; само се помиње да је био тумач код турскога посланика у Берлину, а једном чак и отправник послова.

Одонуда је дошао у Земун, где је био трговачки посредник.

У Београд је прешао за живота Мустај-Паше Шиникоглије. Говори се да су Мустај-Паша и Петар Ичко били *Франкмасони*

и, као тога ради, да Мустај-Паша није ни у чему никада хтео кварити Ичку воље!

Кад су Срби, 1804, устали на Турке, Ичко је прешао к њима, и чинио им је великих услуга као човек који је, с једне стране, знао турски језик и све турске обичаје, а с друге — био вичан свима дипломатским начинима и формама.

Срби су Ичка више пута слали да преговара с Турцима о угодбама, под којима би могли пристати да се смире, и да своје одношаје с Портом уреде. Он је у Цариграду, с Портом, био углавио неку погодбу коју сувременици често помињу као *Ичков мир*. Ту погодбу донео је у Србију турски *Мухасил* (изасланик), и он је у Смедереву прочитана пред Карађорђем и целом народном скупштином првих дана (биће баш 3) августа 1806.

Анта Протић, који је знао турски, ту погодбу преводи на српски језик овако:

1.	На двадесет хиљада глава пореских да Србија даје:	360.000
2.	За 55.000 харача, са шабачком нахијом	165.000
3.	Ћечир, тјест београдска скела	80.000
4.	Чибук, од овце 2 паре	40.000
5.	Мукаде све у једно	55.000
6.	Мајдан пожаревачки	3.000
7.	Риболов	3.000
8.	Ћумрук . . . . . —	100.000
	Свега гроша	806.000

„Ова иста сума, пише Анта, састоји се у овом:

1. Ћумрук, скеле, и мукаде,
2. Тамис,
3. Бач на капијама (?),
4. Мумхана и Балкана (?),
5. Бајрат (?),
6. Капан (?),
7. Кантар,
8. Туна Емин (Дунав),
9. Морава,
10. Скеле на Морави, и Земуну,
11. Исарџик малинћана,
12. Левачка нахија, Колари,
13. Јагодина,
14. Палеж,
15. Рудник,
16. Брајник, у Ресави.
17. Мајдан Кучајна,
18. Читика и Диванац,
19. Гарде у Поречу,
20. Гребен,
21. Кушиљево, у нахији пожаревачкој,
22. Голубац у Добри,
23. Сеница и Мира планина,

24. Кочица планина,
25. Темнић мукада,
26. Доњи Боговац,
27. Бачина доња и Драгојић,
28. Драјча или Катун и Варварин,
29. Бајин До планина,
30. Пожаревац и Ћириковац,
31. Кленовник и Брђани,
32. Београд варош, мукада,
33. Смедерево,
34. Ваљево,
35. Крагујевац,
36. Ресава град. У оно време седео је у Манасији Диздар, и она се звала *Ресавски град.*
37. Базрђанбашилук.“

Као што се види, овде има речи, којима смисла нисам могао разумети, а има и места за која не знам где су; али је то тако записао Анта Протић, који је за то једини извор. Дако се, доцније, ко нађе да то објасни.

Ову погодбу Срби нису примили, те се је ратовање продужило.

Милутиновић пише да је једном Ичко Петар седео у Нишу као талац за Мухасила турскога, па кад је овај отишао у Немачку, Карађорђе пише Жики, који је држао стражу према Алексинцу, да пресече пролазак ка Нишу докле Ичка не прихвати из турских руку.[1]

Кад је ово било не каже се јасно, али личи да је морало бити у почетку године 1807, оних дана када је београдски паша страдао на Емеклуку.

Ичко је, живећи у Београду, начинио себи кућу, преко пута од Велике Цркве, између Краљевога здања и куће Хећим-Томине. Та кућа стоји и сада; у њој је некад била пошта, а доцније основна школа; сад у њој живи породица г. К. Х. Брзаковића.

Ичко је, пред смрт, био на некој гозби у Топчидеру. После ручка, узјаше на хата и пође у Београд, али му се смучи, и једва жив дошре кући. Ту су чинили све што су знали да га спасу од отрова, али нису могли. Милутиновић, набрајајући лепа својства Ичкова, криви за његову смрт неке „просвећенце,“ али се не види ко је управо дошао Ичку главе[2].

[1]. *Србијанка*, II, стр. 133.

[2]. *Србијанка* III, стр. 40—42.

Од кога му је дошла смрт, не знам; али знам, да му Срби морају бити вазда захвални за његове разумне и родољубиве радове. . . . .

Кости Петра Ичка почивају код манастира Раковице.

Ј

Јаковљевић Самуило, архимандрит, родио се у Подгору у нахији новопазарској [1], 1760.

Читати, писати, појати, и црквено правило, научио је у Манастиру Студеници.

Године 1785, призренски Владика Јаникије, произвео је Самуила за ђакона и за јеромонаха, у Манастиру Студеници; а године 1817 београдски митрополит, Агатангел, поставио га је за игумана и архимандрита.

Године 1794 Самуило је убио гласовитога зликовца и силеџију *Кадрију Ступљанина*, а за времена Карађорђева борио се је за слободу отаџбине напоредо с првим војводама.

Године 1813, био је прешао у Срем, и боравио је у Фенеку и у Јаску, али се је, 1815, вратио у Србију, и дошао у Манастир Каленић.

Године 1820, о Митрову дне, Кнез Милош је послао у Цариград депутацију, коју су састављала ова лица:

Архимандрит Самуило Јаковљевић, Димитрије Ђорђевић, Вујица Вулићевић, Илија Марковић, Милоје Вукашиновић, Аврам Петронијевић, Риста Дукић, и *Сава Љотић.*

По упуту кнежеву, ова је депутација тражила:

1. Да се границе Србији рашире према уговору Букурешком од 1812;

2. Данак, који ће Србија плаћати Султану на годину, да се одреди, и да се плаћа одсеком;

3. Кнез Милош да се прогласи за наследна владаоца Србији;

[1]. Ово пише владика ужички *Јаникије*. У Каленићу, Самуило се рачуна као архимандрит Студенички, јер он иде уз мошти Св. Краља, које су, тек за време, почивале у Каленићу.

4, Срби да могу зидати цркве, школе, манастире, и т. д.;

5, Турци да се иселе из свих места у Србији, осем тврђава.

Београдски везир, Марашли-Паша, чувши имена ових депутата, рекне:

— Кад Кнез Милош мисли тако крупне разговоре да води с девлетом, требало би да у ту депутацију одреди барем једнога својега рођака, а не саме сељаке.

Кнезу Милошу се одмах јави што је Марашлија рекао, а он, 13 октобра 1820, поручи да се Везиру одговори ово:

— У депутацији су моја *два* сродника, а не један; први је Димитрије Ђорђевић, мој побратим, кога не делим од рођене браће; а други је архимандрит Самуило, *јер ја и Самуило смо од два брата деца*[1].

У почетку 1821, букне грчки устанак на Турке, а Порта оне српске депутате затвори код султанскога Бостанци-Баше. Казивало се је да је то учињено из смотрености, да се српски посланици склоне од разјарене мусломанске светине; али је могло бити и за то, да они буду таоци мирном држању Кнеза Милоша и Србије.

У том затвору, Архимандрит Самуило умре 14 августа 1824 године.

Настајавањем васељенског патријарха, тело Самуилово сахрањено је у Хасћоју, код Цркве Св. Петке, босфорске обале.

У хартијама Кнеза Васе Поповића, нашла се је записка која је, као „по свршетку писма“, написана по заповести Кнеза Милоша, и у којој стоји ово:

„Наредите да се у свим главнијим црквама пожешке нахије чини спомен на четрдесет литургија за Архимандрита Самуила, као човека за отечество заслужна“!

А на гробној плочи, у Цариграду, Кнез Милош је наредио те је изрезан овај запис:

„Пречесњејшему Самуилу монастира Каленишта православному архимандриту, сериском аримерному отечествољупцу, от књазја и

[1] Кнежево писмо од 23 октобра 1820, Бр. 1414. — Да ли Самуило није био син Јакова брата Миланова а сина Обренова?

народа сриского в Константинополь, в депутацију, ради исходатајствованија прав сериских у Блистателнија Порти Отоманскија посланому, опасних ради времен с прочеју депутацијеју в затворје при чаталскому[1] *Бостанџи-Баши бившему, и в оном августа 14, лета 1824, преставившему се, всјеми христијанскими и свјашеническими добродјетели украшену бившему, и здје при церкви Хасћојској, храма преподобнија Параскеви погребеному, в уваженије заслуг јего о својем родје и отечествје, владјетелни и наследни књаз сриски* ***Милош Обреновић*** *сеј камени на гробје јего воздвиже памјатник"* [2].

Архимандрит Самуило био је седе, густе, подуге браде, седих бркова; светла лица, црних обрва, права носа, а јуначкога погледа!

Јаковљевић Стеван, војвода левачки, родио се у селу Белушићу, у Левчу.

Још за Мустај-Паше, београдског везира, Стеван је био човек чувен и уважен у Левчу.

Кад је Тахир Балота, послан од Мустај-паше, из Београда, с војском турском и српском, ударао на Пазванџине Турке, у Јагодини, где се је неки Тосун био затворио у џамију: онда је Стеван Јаковљевић предводио Левчане. Догодило се је да су Турци Балотини волели Пазванџији, него Мустај-паши; за то су, у боју, и они пуцали у Србе, своје савезнике. Стеван, опазивши то, рекне Балоти:

— Ја мојим Левчанима не дам више бити се; ми гинемо и од својих Турака, и од Пазаванџиних; него нека се исставе наши Турци, па да ја само с Левчанима ударим на Тосуна, и, ако га, до сутра, не доведем жива, или не донесем његову главу, на врату сам најтањи!

Балота му допусти; али Турци то поткажу Тосуну, те се он, ноћу, божем протуче кроз Турке и побегне у Ћуприју.

Још од овога времена, царски су одметници мрзили на Јаковљевића. За то је Фочић и говорио: да ће „погубити Јаковљевић Стеву, из Лијевча гњезда хајдучкога!"

[1] *Чатал-Оглу* звао се Бостанџи-Баша.

[2] овај запис добио сам, захваљујући љубазној услузи г. Агопа Бозовића, секретара наше Легације у Цариграду. Он ми јавља и да је ова плоча већ равна са земљом, и да се већ тешко запис чита, јер га време круни.

Карађорђе опет волео је Стевана за његово велико лично јунаштво. И кад је отпочео рат против Турака, није могао Стевана оставити без власти војводске.

Али, као да Јаковљевић није умео руковати влашћу онако срећно и правично, као што је махао сабљом? У *Протоколу Карађорђеву* помињу се некака два случаја, у којима се просто вели да је Јаковљевић „поарао некаку бабу, и некога Јована из Лепојевића“ ?!

У Стевана је био брат Јован, јунак, кажу, као и Стеван. У Левчу се прича, а и савременици бележе, да су Стеван и Јован са својом мајком, могли, седнувши за вечеру, попити, до зоре, аков вина, па сутра се умити, и отићи на рад, без икакве главобоље.

Тома Милиновић пак пише:

„Јаковљевић добар јунак бјаше,
Но и вино крвнички пијаше,
Које му је много покварило,
Из господства њега истурило.[1]“

Јокић је поменуо да је Јаковљевић погинуо у Београду, не казавши када; а Милутиновић прича да су оба брата Јаковљевића ухваћени 1814, после Хаџи-Проданове буне, доведени у ланцима у Београд, где су оба погубљена!

Ко да главу за свој народ, купио је право на поштовање потомства.

Слава им обојици! . . . .

Јакшић Ђура родио се у селу Црњи, у Банату, 27 јула 1832, од оца *Дине* (Дионисија) и матере *Христине*.

Ђура се учио, најпре, у месту свога рођења, а после је ишао у оближњу немачку школу.

Године 1842, ишао је у српску школу у Сегедину, а 1843 у први разред гимназије; али му школа није била мила: учење му је ишло са свим тешко. За то га отац да у трговину. После кратког времена, Ђури омрзне и трговина. Отац га врати у школу, коју Ђура ни сада не доврши, јер му је било „тешко учити на памет“.

1. *Умотворине Томе Милиновића*, стр. 20.

Међу тим опази се да Ђура црта радо, и да у том послу напредује. Отац, видећи то, стане му ићи на руку да би га бар за живописца спремио. Тога ради га је, доцније, слао у Беч и у Минхен. И у Бечу и у Минхену, Ђура је походио школу врло немарно; што је учио, учио је цртајући сам, угледајући се на друге, а нешто и читајући.

Још док је боравио у Бечу, почео је певати, тојест, почео писати песме. У почетку је тајио и од најближих својих другова да пева песме, а доцније се то обазнало сасвим.

Кад му се досади живети у Бечу, сиђе у Нови Сад, и стане сликати разне особе, те од тога живети.

Године 1857 прешао је у Србију, и постао учитељ у селу Подгорцу, у Црној Реци. Из тога великога али суморнога села, Ђура је, по жељи својој, премештен у оближње село Сумраковац.

Из овога села зачули смо његове лепе песме: *Пут у Горњак, Ноћ у Горњаку, Вече, На Ноћишту, Шта ће у лепом врту, Искушеник.*

После кратког времена, остави учитељство и дође у Београд, где је радио у редакцији *Српских Новина,* и приватно учио децу, те је од тога животарио. Ово је било 1858—1859, о *Светоандрејској Скупштини.* Тада Ђура спева повратку Кнеза Милоша песму, за коју од скупштине добије 10 дуката.

Тако се је у Београду злопатио до године 1860, а тада постане учитељ у Пожаревцу. Сад се је јако кајао што, у своје време, није био приљубуо да се учи, и би се текар вратио у школу, само да је имао новаца. А пошто новаца није могао ни зарадити, нити од кога добити: обрати се оцу, који је већ и дотле много на њега трошио, и замоли га да му помогне, да продужи школу.

— Ђуро! одговорио му је отац: — луд си; пуст си! нити ти ја могу помоћи, нити ми долази кући не сад, него никад!

После тога, Ђура се, 4 јула 1861, ожени и онда, са женом, пође у Беч да се учи! Дотле је, међу тим, и отац био омекшао, те му да помоћи с којом је остао у сликарској школи у Бечу до године 1862.

Из Беча се врати у Нови Сад, да ради као сликар. У то време, по препоруци двојице његових пријатеља, *Матица Српска* прими његов спев *Сеоба Срба*, и награди га са 100 дуката.

Ђура те новце, с добрим друговима, потроши за врло кратко време. Кад остане без новаца, дође опет у Србију, и постане учитељ у Пожаревцу, где је, поред рада у основној школи, предавао и цртање у онамошњој полугимназији.

У Пожаревцу је Ђура имао врло много непријатности и главобоље, највише са своје чудне нарави; с таке своје нарави, премештан је у Крагујевац, у Рачу, у Сабанту, у Јагодину, и, најпосле, године 1871, отпуштен из службе.....

Тада се је чемерно злопатио, живећи само од своје врло мале сликарске зараде.

Године 1872, добио је службу коректора у државној штампарији. Плаћа је тој служби била 250 талира, па је, после, за љубав Ђури, подигнута на 400 талира.

У тој служби, Ђуру је и смрт нашла, 15 новембра 1878.

Јакшић се у својим списима често горко јадикује на људе. Он је оно онако очајнички узвикнуо, и то не једном: *„У свету, брале, нема љубави!“* А овамо, мало је људи који су, у животу, примали толике доказе љубави и пријатељства колико их је примао Јакшић. Њега су пријатељи помагали, упућивали, учили, заклањали, као какву мајчину мазу; и, после његове смрти, скупили су и штампали све списе и боље и лепше него да их је сам штампао. Тиме су њему обезбрижили глас, а жени и деци његовој леп доходак. Као да га је отац добро познавао кад је пустио перо да запише ону оштру оцену о њему.

Ђури Јакшићу је било добро и од Бога и од људи, а што је, кукавац, много нагио, било је, махом, с његове чудне памети....

Сви списи Јакшићеви скупљени су и штампани у десет свезака, у Београду, од 1882—1883:

У I-oj и II-oj су *Песме*;

У III-oj до VIII су *Приповетке*, а

У IX-oj и X-oj су *Драме*.

Јакшић Јаков родио се у селу Угриновцима, у Срему, 22 октобра 1774 године.

Његово је право презиме *Поповић*, а како се је прозвао *Јакшић*, казаће се мало доцније.

Одавши се на трговину, оде у Пешту где је 1804 постао самосталан трговац

Прешавши у Србију месеца децембра 1806, Јаков је постао ађутанат капетану Мијаилу Ђурковићу, који је српске војнике учио „егзерциру.“

Пошто је Београд већ освојен од Турака, Ђурковић, и његов ађутанат Поповић, настанили су се у Београду.

За то време, Јаков Поповић, о свом трошку, оправи неке старе зидине, које су Београђани звали *„Двори Јакшићеви“* и после је у њима седео.

За то су га другови, најпре од шале, почели звати *Јакшићем*, а доцније му то презиме постане чувеније од правога презимена *Поповић*[1].

Јакшић се је борио на Малајници, на Делиграду, на Варварину, и на Тичару, где је и ране добио.

Године 1813 Јаков Јакшић је, с другима, пребегао у Срем, па је, после, отишао у Нови Сад, и онамо је живео.

Године 1815, месеца маја, Јакшић се вратио у Србију, и одмах је отишао на Ваљево, па од Ваљева на Рожањ, а с Рожња је сишао у Поцерину и у Мачву командујући увек српском коњицом. Тада су га неки звали *„Јакшић Панцирлија,“* јер је носио на себи панцир.

У очи дана, у који ће бити славна битка на Дубљу, у једном делимичном нападу на дубљански шанац, српски се коњаници тако поплаше да побегну и не видевши непријатеља! Јакшић, идући сам

[1]. Једном се је Кнез Милош наљутио на оне који су своја стара, права презимена променили, па је издао наредбу «да се сваки пише како је ком презиме. У тој наредби, тачки 2, за Јакшића вели ово:

„Јаков Јакшић, није Јакшић у Немачкој био, но Поповић као Попов, или Јовановић као Јованов син, и тако требало би да се зове: или Поповић или Јовановић; или како се звао у месту свога рођења Угриновци. (Додатак к првој нумери *Српских Новина* за 1836).

да се увери одаштa су се ти људи преплашили, певао је из свега грла свога ову песму:

„*Ој Марушка, мила друшка!*
Голубушка ти моја!“.

Певајући ову руску песму, онако у мраку, Јакшић је желео Турке уплашити, а Србе боље охрабрити [1].

Од године 1816 до 1824 Јакшић је био секретар српском Митрополиту Агатангелу.

А од 1824 до 1836, био хазнадар Кнезу Милошу.

У овој служби Јакшић се је увек одликовао не само беспрекорном чистотом својих руку, него и беспримерном љубављу и марљивошћу за народно благо, коме је био збирач и чувар.

Кад је дошао за хазнадара, у каси је затекао 250.000 динара а кад је ту дужност оставио, после 13 година, у каси је остало готовине 5.150.000 динара.

Из времена те Јакшићеве службе, има врло много прича које су значајне колико за њега лично, толико и за Кнеза Милоша, а и за све ондашње личности и за расположења умова...

Од 1836 до 1842 био је Управник Државне Штампарије, а те године је стављен у стање мира, па је после живео у Београду, код своје куће, на Сави.

Јакшић је преминуо 17 јануара 1848, и укопан је више олтара Маркове Цркве, у Палилули.

Јанићије, владика рашко-призренски, родио се у селу *Тулежима*, у данашњем колубарском срезу, године 1731.

Где се овај Тулежанин учио, и како је дошао до владичанства, не зна се. Само се зна да је 47 година био *владика рашко-призренски*, у *Новом Пазару*. Он је посветио у чин ђаконски, и у чин свештенички, *Герасима Ђорђевића*, потоњег шабачког владику, о коме ваља видети што се пише под његовим именом.

Владика Јанићије преминуо је 1816 године, у својој 85-ој од рођења.

Јанковић Алекса родио се у предграђу Фабрици, у Темишвару, у Мађарској, године 1806.

[1] *Милутиновића Историја*, 233 и даље.

Отац његов Мита, био је, по занату, абаџија, веома сиротног стања, и, у последње време, црквењак у темишварској градској цркви.

Основну школу, и гимназију, Јанковић је свршио у месту свога рођења, па је онда, с препоруком г-ђе Савке Николићке, кћери Кнеза Милоша, прешао 1834 у Србију, дошао у Крагујевац, и постао писар у окружном суду. Из суда је, доцније, узет у Канцеларију Кнеза Милоша.

После неколике године, заштедивши нешто пара, сиђе, с Кнезом Милошем, у Топчидер, па ту да оставку, и оде у Епержеш (Пресшову) те сврши права.

Године 1838 положио је у Пешти адвокатски испит па, 1839 наново пређе у Србију, као адвокат. Ну на скоро опет уђе у државну службу, поставши најпре секретар варошке управе у Београду, а после секретар Кнежеве Канцеларије.

Године 1840 Јанковић је био у Цариграду с Кнезом Михаилом, По повратку Кнежеву из Цариграда, кад се оно народ узбуни против Вучића и Петронијевића, те се они чак мораше склонити у турски београдски град, а Кнез Михаило се, с централном управом врати у Крагујевац, Јанковић не хте враћати се у Крагујевац, него оста у Београду без службе, као приватан човек.

Године 1842, кад је Вучић, преко Панчева, и Смедерева, отишао у Крагујевац, да заузме топове и војску, с њим је био и Алекса Јанковић. На тај начин, Јанковић је својим очима гледао оно што се је тада догађало од Метина Брда преко Жабара до Врачара изнад Београда.

Пошто је Кнез Михаило оставио земљу, и у Србији се уредило ново стање, Јанковић је постао директор Кнежевој Канцеларији.

Доцније је био, неко време, Попечитељ Правде и Просвете, па се опет вратио на директорско место, у Кнежевој Канцеларији.

Пред кримски рат, Алекса Јанковић је био послан у Беч да, по упутима српске владе, гледа код руског посланика обезбедити Србији какве користи у оном лому који је Цар Никола спремао на Балканском Полуострву, а који се је, после, свршио у Севастопољу. Ту је Јанковић тражио: *да се Србији придружи Босна, Хер-*

његовина, и Стара Србија, као земље које и јесу једно с њоме, и да се она прогласи за Краљевину.“

У почетку 1857, врло кратко време, био је Представник и Попечитељ спољашњих послова, а за тим је отишао у Савет, коме је био редовни члан.

Као попечитељ спољашњих послова, Јанковић је мушки бранио и права Србије, и права свакога Србина на по се. Ево томе једног малог сведочанства:

Д-р Иларион Анђелковић, купивши редовним путем од Турчина место на варошком шанцу, почне зидати кућу. Турски паша из града, који се старао и шанац око вароши прогласити као саставни део градских утврђења, пошаље низаме, те доктору растерају мајсторе.

Анђелковић потражи заштите у српске власти. Та ствар, својим путем, дође пред Јанковића, као попечитеља спољашњих послова. И он је не расправља, као што се до њега радило, не шаље паши терџомана да пита: шта је то било, и да га моли да одустане од таке радње; него седне и, својом руком, српски, напише паши писмо, па заповеди свом ћатипу, да то писмо преведе тачно на турски језик, и да га однесе паши. У писму, кратко рећи, каже паши ово: „Заповедио сам да докторови мајстори наставе свој рад, а наредио сам, да у касарни буде спремна војска, која би, чим ко узнемири мајсторе, дошла, и силу одбила силом!“

Паша се је одмах тргао, и Др. Анђелковић је начинио своју кућу, коју је посветио *„Погледу*[1]“!

На крају године 1858, кад се Обреновићи вратише у Србију, Јанковић, у први мах, оста без службе. Али, кад Кнез Михаило, по смрти свога оца, 14 септембра 1860, прими владу, Јанковић добри пензију по закону и, од тога доба, живео је које у Београду а које у Панчеву.

Године 1862, после бомбардања Београда, беше једно време, кад је Кнез Михаило одсудно мислио да завојшти на Турску. Припремајући се за тај рат, Кнез се је највише бринуо за врховнога војводу српској војсци. У то време, налазио се је у Панчеву

[1] Данас те куће нема; срушена је, кад је Београд регулисан.

аустриски пуковник *Бига*, добар Србин, честит човек, кога је Кнез Михаило познавао још док је био у Бечу. Кнез се устави на имену тога одличнога Србина, и зажели понудити му, у случају рата с Турском, врховну команду над свом српском војском. Али је била мука: како да се Бига о том упита?

Како је, у оно време, од свих министара једини Никола Христић био ратоборан тако као и Кнез, то је овај с Николом највише и водио своје тајне разговоре о рату. Он дакле Христића упита:

— Има ли каква год начина, да се Биги каже моја намера, и да се сазна шта он о њој мисли?

— Има, одговори Никола одмах: — само не знам хоће ли Ваша Светлост примити човека, који би ту могао бити удесан посредник?

— А који је тај човек?

— То је Алекса Јанковић; он с Бигом живи као с братом; сваки су дан заједно. Он га може упитати за све што желите знати, а да ником ништа не падне у очи.

— Јанковић јесте из логора мојих противника, рекне Кнез: — али је он поштен човек, и истински патриот: њему се то може поверити. Поручите му да дође!

Јанковић дође. Прими од Кнеза Михаила посланство, и оде Биги и каже. После неколико дана, врати се, и донесе озакав одговор:

— У аустриској војсци, рекао је Бига: — ја ћу скоро бити ђенерал; имам, дакле, леп положај, а држава се је и за моју децу постарала. Све то ја бих оставио, кад бих веровао да могу учинити Србији добро. Али се ја бојим неуспеха код све своје добре воље. Ја сам научио командовати регуларном војском, а у Србији је војска народна: ја њу не ћу знати, она мени не ће веровати, и тако може бити зло, и клетва ће пасти на моје име! За то се не могу примити. И молио бих Кнеза да никаква странца и не узима за врховнога војводу, већ нека узме домороца, који зна свој народ, и кога народ зна! Тај ће увек урадити више. А ја ћу, нижих официра, ако за треба, пуштати свакад".

Последње дане свога живота Јанковић је провео у Београду, на име у *Старом Здању*, где је и умрьо 10 јуна 1869, и сахрањен је код палилулске цркве.

Докле су њега, у великој београдској цркви, оневали, грунула је на Београд така олуја с кишом, какву донде ни најстарији људи нису запамтили.

Јанковић је био средњега раста; пуних, великих, крупних бркова; избуљених очију, а гласа поцепана. Идући, био је свакад малко погнут напред, као да је мало погурен.

Осем српскога језика, говорио је и писао: немачки и латински; а разумевао је француски, мађарски, и влашки. Француски је знао и како се зове свака чивија у кола, али је књиге читао онако како су написане, на прилику, *ноус* (nous) *воус* (vous), и т. д.

Алекса Јанковић био је човек врло поштен, врло паметан, и способан за послове.

То је једини министар, коме је било дати оставку, као попити чашу воде!

Јанковић Манојло родио се у Новом Саду, 1758.

Свршивши, у својој постојбини, школе основне и више, оде, 1786, у Германију где је, у Хали, слушао медицину. У Липисци се је познао с Доситијем, и држи се да му је овај улио у срце жељу да, у Новом Саду, уреди штампарију за српске књиге.

О школском одмору, Јанковић је путовао по Италији и по Француској, пошто је, најпре, научио језике талијански и француски.

У то је време знаменити Србин, ђенерал руски *Симеун Зорић*, у месту у Шклову, код Могилева, у Белој Русији, о свом трошку, држао школу у којој се је учило неколико стотина руских племића. Зорић, чувши за Јанковића и за његове напретке у наукама, звао га је, неколико пута, да дође у Русију, где би добио красно место.

Јанковић није могао одвојити се за свагда од својега завичаја, него се, по свршетку наука, врати у Нови Сад, и ту настане да добије допуст да може уредити штампарију и књижарску радњу. У том послу нађе на препреке које није могао отклонити, и тако

га, у најлепше доба од живота, покоси црна смрт, године 1792, у Новом Саду.

Књижевности српској од Јанковића остали су ови списи:

1. *Трговци,* шаљива игра од Голдонија; превод с талијанског;
2. *Физическое сочиненије о исушенији и разделенији воде у воздух.* Липиска, 1787;
3. *Животоописаније ђенерала Лаудона,* у Бечу, 1788;
4. *Благодарни син,* превод с немачког, у Липисци, 1789;
5. *Зао отац и неваљао син,* у Бечу, 1789;

У рукопису оставио је, иза себе, изворни спис:

1. *Морална философија.* и
2. *Начело мудрости.*

У овом последњем спису црта различне појаве из физике и логике.

Својим радовима у природним наукама, Јанковић је био заслужио да га је *Природњачко Друштво,* у Хали, изабрало (5 марта 1788) године за свога редовнога члана!

Јанковић Паун родио се у селу Коњској, које се доцније прозвало *Михаиловац,* у нахији смедеревској, 1808.

Отац Паунов, Јанко Ђурђевић, био је саветник за смедеревску нахију, за времена Карађорђева.

Паун Јанковић се је школовао у Русији, и, вративши се, на позив Кнеза Милоша, у Србију, рано је ступио у службу, као писар у кнежевој канцеларији, у којој је напредовао са звања на звање, док није дошао до Директора те канцеларије.

За својега секретаровања у кнежевој канцеларији, Јанковић је, по диктовању Кнеза Милоша, написао многа и многа озбиљна, а нека и шаљива писма, којима је Кнез, понекад, миловао проћаларити се с овим или с оним од својих сувременика.

Како се је школовао у Русији, и знао руски језик, а раста је био малена и стаса дежмекаста. Кнез Милош га је прозвао *„Бакушка,“* и *„Баћа,“* па му је, после, то име остало много познатије од крштенога и породичнога.

Као директор кнежеве канцеларије, Јанковић је, 26 априла 1840, био одређен да заступа кнежева представника и попечитеља спољних послова кад је Аврам Петронијевић то звање био оставио.

То заступање трајало је врло мало, и Јанковић је 20 јуна 1840, постао члан земаљскога Савета.

Године 1842. октобра 26, Јанковић је постао попечитељ правде и просвете и, на том месту, израдио је, и 23 септембра 1844 издао: „*Устројеније јавног училишног наставленија,*“ што је први школски закон који је обухватио наставу основну, средњу, и високу[1].

У послу око овога закона, био је Јанковићу десна рука начелник одељења, знаменити књижевник, *Јован С. Поповић.*

Пауну Јанковићу, као попечитељу просвете, и као председнику *Друштва Српске Словесности,* упутио је Вук Ст. Караџић оно своје писмо о српском језику и правопису, које је писао 18 маја 1845 у Београду.

Баћа је окушао своју снагу и у дидактичком песништву: препевао је неколике Давидове псалме.

Пред крај свога живота, на име 1857, умешао се је у неку заверу против живота Кнеза Александра. За то је био осуђен на смрт; али, по кнежевој милости, отишао је у гургусовачку кулу.

Изишав из куле, прогнан је био у Рушчук, откуда се вратио у отаџбину, тек пошто је у Србију дошао Кнез Милош, 1859.

Последње време свога живота Баћа је провео у Смедереву, где је имао своју кућу. Тамо је и преминуо 13 јула, 1865.

Јевта, обор кнез из Обрежа, у Темнићу, или како се у старије време говорило, у Доњем Левчу.

Јевта је био у власти још за Турака; али, кад су Срби, 1804, устали, он је оставио Турке и почео одмах кретати устанике и јуначки борити се за слободу отаџбине. Зна се да је био у боју на Јагодини у пролеће 1804.

Јокић за њега каже кратко: „Погибе на Београду“, па се узимало да је морао пасти 30 новембра 1806, кад је варош београдска отета од Турака.

Али се сво јавља друго нешто.

Покојни *Аћим Вујић,* путујући по Србији, био је 24 јуна 1826, у селу Орашју, и ту је, у цркви *Орашју,* која је пре била

[1] *Зборник II* стр. 315—345.

манастир, у женској препрати, више врата, прочитао овај запис, писан црквеним словима:

„*Сеј монастир Обор Кнез Јевта патоса, и пол двери откупи на свој спомен, живим за здравље, а мртвима за душу 1812, јануаја 17*“.[1]

Ако је ово онај Кнез Јевта из Обрежа, онда је јасно, да је био жив 1812, а тада већ на Београду није било боја. Или, дакле, Кнез Јевта из Обрежа није пао на Београду 1806, или је овај Кнез Јевта што је патосао Манастир Орашје са свим други човек.

Тек гробови, својим записима, могли би расветлити ову таму, али записа тих још нисам могао добити, ма да сам се, неколико пута, обраћао познаницима у Темнићу.

Јелечанин Радосав, из села Матаруга, близу манастира Жиче, родио се од прилике 1762.

Јелечанин је најпре био прост војник, а од године 1811, помиње се као војвода у Горњем Ибру, под врховном командом Антонија Пљакића.

На Јелечанина се, једном, жалио Димитрије Кујунџија, војвода пазарски (управо студенички), да му није дао ископати 4 товара земље, за некаку цркву. Карађорђе, сазнавши то, заповеди Радосаву, да ископа 6 товара земље, и да их пошље војводи Димитрију за цркву.

Доцније, у пролеће 1812, кад се већ видело да ће се наставити рат с Турцима, Јелечанину, који је обично држао друм од Карановца ка Пазару, у *Протоколу Карађорђеву*, заповеда се, да сву нејач уклони даље од пута, у тврде збегове, како је Турци не би поробили.

Последња заповест послана му је да ухвати Цукића и Молера, ако би се јавили у његовој кнежини, па да их преда Вожду живе, или главе њихове!

После несрећне године 1813, Јелечанин се је предао Турцима, и седео је код своје куће на миру.

[1] *Путешествије по Србији*. стр. 100.

Уз ону несрећну Хаџипроданову буну, Радосав се је десио код Латиф-Аге, чачанског муселима, и није се мешао ни у што.

Али године 1815, чим је уговорен нови устанак, Јелечанину дође књига од Кнеза Милоша, да се спрема устати на Турке!

Међу тим Латиф-Ага је, још о Св. Сави 1815, с половином своје војске, био оставио Чачак, и прешао у Карановац, те се онде утврдио. Доцније, чувши да је и Милош устао, Латиф све своје прибере и затвори у тврди шанац Карановац, а Адем-паши пазарском поручи да му пошље помоћи!

Јелечанин, који је, по поруци Кнеза Милоша, с устаницима, био ухватио Столове, и пресекао пут између Пазара и Карановца, нађе се сад између две ватре. Рад је био најпре разбити оне Турке који су долазили од Пазара, па онда ударити на Карановац; али Адемовци, њих 1500 убојних Турака, под управом *Махмуд-Аге Љаје*, и *Јусуф-Аге Баљеје*, стигну на Столове, и већ обрну низа страну, баш кроз Јелечанинове заседе. Ту се одмах заметне страшан бој.

Латиф-Ага, стари војник, чим чује пуцањ, похита у предсрет Турцима који му иду у помоћ.

Јелечанин је сада, са Србима устаницима, бијући се на две стране, одступао к старом граду *Маглићу*, у који се је, најпосле, и склонио.

Турци се, после тога боја, сви скрхају у Карановац, али Латиф, који је одавно био болестан, које од своје болести, а које од умора у овом боју, на скоро умре, а Срби Турке у Карановцу опколе са свих страна. Тако је Јелечанин држао Карановац у опсади, докле није стигао Кнез Милош од Пожаревца, те Турке примио на веру, и испратио их у Пазар.

После тога, Јелечанин је, као што вели Сима Милутиновић, бодро чувао границу од Нова Пазара.

Године 1835, фебруара 23, Кнез Милош је, међу другим заслужним људма, и Јелечанину одредио 100 талира пензије.[1]

Јелечанин је умрьо у селу Матаругама, 20 новембра 1841, и оневао га је поп Павле Милутиновић из Крушевице; сахрањен је

[1] Указ од 23 Фебруара 1835. Бр. 532.

у Жичи, код мале црквице. На гробу му нема ни плоче, нити икаква белега, тако да се данас управо и не зна где је местимице укопан?

Био је човек плав, средњега раста, а лица врло блага.

Неки Коста Бунарџић из Дедеваца, за којим је била Пљакина синовица, причао је ово:

— Године 1813, испратисмо, вели он: — војводу Пљаку, кад је полазио из Србије. Прећосмо Мораву на Милочајској скели, и онде се пољубисмо и растасмо. Пљака уседе на коња и пође, па се окрете и рече нам:

— „„Чувајте се Радосава Јелечанина, и Попа Николе из Мрсаћа; то су турске улизице!“

Рекавши то, ободе коња, и оде.

— Е, брате, наставља Коста: — то нам војвода рече, а не погоди! Вера и Бог, у оно несрећно време, ова су два човека заклањала народ, као мајка своју децу!“.

Још се нешто за Јелечанина прича:

Латиф-Ага се разболео, па лежи у Карановцу; и чује се да хоће да умре, а око Карановца Срби узаврели; тек што није плануо устанак 1815. Јелечанин, да би се собом уверио о Латифовој болести, и да би, опет, и бонику дао знак пријатељства, узме неколико кметова, и дође бону муселиму, да га види и да му пожели скора оздрављења:

— Како си, царски сабљару! упита он, и дубоко се, с дружином, приклони пред боним агом: — Крепи се; држи се; сиротиња се уплашила што те нема, па моли Бога да оздравиш што пре!

— Знам, Радосаве, знам, рекне Турчин: — турска вас је сабља научила да зборите тако, а што ми желиш, и ти и ови твоји, не дао ми Бог! Него се'те, попите каву, па идите... Мени... што да Бог!...

Јовановић Јевђеније, владика, родио се у селу Голубинцима, у Срему, 1802.

Крштено име било му је *Јевтимије*, а *Јевђеније* се назвао кад се је покалуђерио.

Основну школу свршио је у месту свога рођења; немачку школу учио је у Старом Сланкамену, а гимназију и богословију у Карловцима.

По свршетку школа, постао је професор латинске школе у Бечкереку.

Иза тога је, у Шарош-Патоку, свршио философију и права.

Године 1828 положио је, у Пешти, адвокатски испит, и добио диплому.

Закалуђерио се је, 1829 у манастиру Раковцу, и постао професор у Карловачкој богословији.

Седам година је служио као професор богословије, и кроз то време постао је (1834) архимандрит.

Као раковачки архимандрит, Јовановић је, 1837, после смрти Мушицкога, послан за управника удове јепархије горњокарловачке.

Године 1839, септембра 10, посвећен је за владику горњокарловачког у Карловцима, а уведен је у владичанску дужност, у цркви горњокарловачкој, 11 фебруара 1840.

Јовановић је преминуо 2 септембра 1854, и сахрањен је у гробљу српске општине, у Горњем Карловцу, 8 септембра 1854.

Књижевности српској од Јовановића је остало:

1. *Ортографија србска, по мњенију Евгенија Јовановића, архимандрита Раковачког*, у Будиму, 1836;

2. *Слово, говорено, на опелу, митрополиту Стратимировићу*, у Будиму, 1837:

3. *Опроверженије одговора г. Захаријадеса, у књижици, „Хранилиште или Амајлија,“* у Новом Саду, 1839;

4. *О судјех церковних. Сочиненије Евгенија Јовановића, архимандрита*, 1844, у Карлштату;

5. *О преводу Новога Завјета г. Вука Стев. Караџића*, 1850;

6. *Граматика церковно-славјанскаго језика. Сочиненије Евгенији Јовановића*. во Вијење, 1851;

Има његових више чланака о српском језику; ти су већином штампани у *Српском Народном Листу*, и у београдским *Српским Новинама*.

Јовановић је, као владика, седио у Плашком до 1848, а те године се је преселио са свим у Карловац. Држећи богословску школу за спрему свештеника, сам је предавао ђацима. Био је и у школи и у цркви веома оштар старешина. У цркву је долазио редовно. Свештеници, приступајући к њему, морали су сви метанисати, не гледајући на старост. Чврсто је пазио на поповску униформу; није пуштао ништа преко прописа.

Исто је тако ревњив био у чувању вере. С тога се је онако много борио с државним властима, и тужио се тако често ратном министарству у Бечу.

О Мушицком, свом претходнику, Јовановић је говорио као о „живом свецу," као о „другом Св. Сави".

Јовановић, као владика, има огромне заслуге за православну цркву.

Имао је и мана; а од њих — највећа му је била — *што је продавао парохије!*

Године 1841 писао је митрополиту Стевану Станковићу, поред другог, ово:

„Ако мислимо цркву нашу бранити, дужни смо бити готови жртвовати се, или приклонити главу, и положити оружје. Архијепископ је народ наш (ако и не сав) овамо превео, и получили смо привилегије. Кад се те привилегије не пазе, шта, дакле, веже народ наш повратити се откуда су и дошли? Сваки дан искушавамо утесненија, сад Judicium delegatum, сад запрештење звоњења, а Бог сам зна, шта још не ће скоро доћи. — Сабор народни треба да реши о нашем здје битију или не битију, под овом формом и именом овим. За то треба да га иштемо сви, као што сам и писао вашој аксцеленцији".

За продавање парохија правдао се је Патријарху Рајачићу 1853 овако:

„Ја дам парохију оном кога нађем да је достојан, а он мени даје, како му образ подноси, и како може. За то ја имам пароха који су ми дали 40, 50, и 60 форинта, без мога искања; а има их који су ми давали и по 400 форинта да буду чланови конзи-

сторије, па још нису! Јепископ мора дати 100 дуката архијепископу, мора дати преко хиљаде форината за своје дипломе, а то чини више од четвртине годишњих му прихода, и то није грехота? А парохије износе 400—800 форината и више, дакле ако се даде јепископу 100 или 200 форината онда је неправо?“ —

Најчудноватије је да је он, 1850, писао Патријарху Рајачићу службено, и позивао га, да устане *против штампања Доситијевих књига!*

Рајачић, по том писму, није хтео радити ништа.

При свем том, Јовановић је био један између најбољих и најпатриотичнијих српских владика на оној страни. Без престанка је подстицао митрополите (Станковића и Рајачића) на рад, представљао и предлагао да се српске ствари онамо уреде; али није налазио одзива!

Јовановић Мијалко родио се у селу Ратају, у крушевачкој жупи.

Занат кујунџиски научио је у Нишу, па је, доцније, као мајстор, радио у Крушевцу, а после у Јагодини.

Карађорђе, имајући потребу да му се сврше неки кујунџиски послови, био је најмио неке мајсторе из Старе Србије, па Мијалка Јовановића, из Јагодине, постави за настојника над тим радницима.

У Тополи, на том послу, остао је Мијалко читаву годину дана.

После тога, Карађорђе га је поставио буљубашом у Јагодини.

За ратовања, Мијалко се је махом налазио на Делиграду, и на Топољаку.

Године 1813 остао је у Топољаку дуго, и по што је Карађорђе био отишао из Србије.

Оставивши шанац топољачки, Мијалко се провере до Саве, код Великог Дубоког, те се онде превезе у Срем.

Кад тамо, а Немци траже оружје; Мијалково оружје пак све је било извезено срмом и сребром. Мијалко се, у час, досети, па скине све карике и све друге украсе и задржи себи, а оружје им да.

Породицу своју нашао је чак у Белој Цркви.

Године 1815, чим се је дигао Кнез Милош, Мијалко је прешао, и Кнез Милош га је поставио за кнеза у Јагодини. Као такога, више пута га је слао у Ниш, и у друга места, к турским пашама, јер је Мијалко добро знао турски језик.

После га је послао у ону народну канцеларију у Београду, која је уређена, здоговорно с Марашлијом, 1815.

Ту је Мијалко остао дуго.

Кнез Милош му је писао врло често да сврши сад овај, а сад онај посао. У писмима својим, Кнез га назива: *Мијаило Кујунџић*.

Године 1835, Мијалко је био „исправник“ у Јагодини.

Године 1838, кад је већ био стар и слаб, Кнез Милош му одреди 160 талира пензије на годину, а сина његовога, Стевчу Михаиловића, постави за капетана у Јагодини.

Мијалко Јовановић умрьо је у Јагодини, и сахрањен је у јагодинском гробљу, у својој гробници.

Јовановић Петар, митрополит српски, родио се у Илоку, у Срему, 18 фебруара 1800. Отац му се звао *Лазар* а мајка *Јулијана*. На крштењу наденуто му је име *Павле*, а *Петром* су га прозвали кад се покалуђерио.

Павле је свршио основну школу у месту својега рођења; гимназију у Карловцима, философију у Сегедину, па за тим богословију у Карловцима 1820.

Одмах по свршетку тих школа, постао је професор у карловачкој гимназији, где је служио равних 10 година.

Био је човек врло гледан на очи, зато су га обично звали: *Лепи Паја*.

Године 1831, прешао је у Србију, и постао секретар, најпре у народном суду, а после у канцеларији Кнеза Милоша.

У то време, умре српски митрополит *Мелентије Павловић*, и Кнез Милош замоли митрополита карловачког, Стефана Стратимировића, да му препоручи кога научена духовника Србина за митрополита. Стратимировић одговори:

— Бољега не тражите од Павла, секретара Вашега!

По такој препоруци, Кнез Милош избере Павла за митрополита, и пошље га, најпре, у Чачак где га, последње четврти, године 1833, замонаши, зађакони, запопи, и заархимандрити ужички владика *Никифор Максимовић*.

Тада му је дано име *Петар*.

После тога, опреми га Кнез у Цариград, где га, на Св. Николу, 6 декембра 1833, *Патријарах Григорије* посвети за архијепископа и митрополита српскога.

Нови митрополит Петар вратио се одмах у Србију, и прву службу, као архијерej, служио је на Божић, 1833, у Пожаревцу, где се је онда налазио Кнез Милош.

Од тога доба, до почетка 1859, управљао је Петар црквом у Србији мудро и чврсто. Завео је богословију за спрему младића за свештенике 1836[1], уредио конзисторије, израдио протама државну помоћ, отворио пут младићима у руске богословске заводе, за потребу цркве, и уопште увео је ред у све службе и одношаје свештеничке.

И ако је био родом из оне стране, тојест, из Срема, ипак је био врло на опрезу према својим земљацима и њиховим навикама, кад би који овамо к њему прешао. Он је, можда, једини од својих земљака који се је са свим повијао по духу и обичајима земље у коју је дошао.

Као светован човек, пушио је, а пошто се закалуђерио, није дима узео у уста!

Пада у очи, да и духовници, на оној страни, хоће по некад језик свој да пусте даље него што стреја камилавке благосиља: хоће да говоре онако како некад говоре људи световни, људи млади — па и ови тек кад су сами!..

Митрополиту Петру ни трунка таква прекора не може се учинити. Напротив, он је свој говор и држање оштро удешавао према захтевима свога чина, и према мишљењу друштва у које је ушао...

[1] Богословија је отворена, први пут, 1 септембра, 1836 године.

У својој богословској струци, Петар је био јак; а и у другим државним пословима увек добар саветник. Памтиљу је имао за чудо јаку.

Под његовим руковањем, израђене су и штампане ове књиге црквенога садржаја:

1. *Свештена Историја* кратка, и пространија, 2. *Катихизис* кратки, и пространији, 3. *Историја Цркве*, 4. *Догматичко богословље*;

За тим:

1. *Часловац*, 2. *Псалтир*, 3. *Службеник*, 4. *Требник*, 5. *Молбано пјеније*, 6. *Општи минеј*.

Ове су књиге, његовим настајавањем, прештампане у Београду.

Од године 1834, ретко је кад служио, а да није и проповедао.

Неке од његових беседа штампане су у листовима онога времена, а где су остале, није се могло дознати.

Године 1859, по промени која се онда изврши у Србији, Митрополит Петар је дигнут с црквене управе, а на његово место дошао је *Михаило*, његов питомац.

Петар је, после тога, неко време био владика Горњо-Карловачки, и умрьо је у Сремским Карловцима 22 септембра 1864, и укопан је у манастиру Крушедолу, у Срему.

Јовановић Стеван родио се у селу Текеришу, у Јадру, око године 1759.

Књигу је учио у манастиру Троноши, и онде се врло млад закалуђерио, и млад је постао архимандрит, још за рата турскога и немачкога.

Немачком рату 1787—1788 Стеван се јако обрадовао, и био је један од оних који су највише народ подстицали да устане на оружје, те да и сам помогне истерати Турке из Србије.

И ратовање је, помоћу српске крви, било срећно; подрински округ сав, осем Сокола, и цела Србија до Крушевца и Ниша, бише очишћени од Турака. Али Аустрија, због непријатељског држања Пруске, би приморана закључити мир, и сву Србију вратити Турцима.

Тада је Архимандрит Стеван текар показао колико је волео да се Србија ослободи од Турака, и колико је труда кадар био

поднети у то име. Он је скупљао људе, набављао потписе, писао молбенице, састављао депутације, ишао сам лично то војсковођама, то владикама, то цару у Беч, то српском сабору, у Темишвар, да би, ма где, нашао помоћи народној ствари[1].

Кад све то мољакање и заузимање није ништа помогло, кад се, што оно вели Вук,[2] досади и њему узалуд молити, и Немцима његове молбе и укоре слушати: онда он побегне из Срема натраг у Србију, преда се Турцима, и дође опет у Троношу, као у своју кућу.

Кад је у Србији, године 1799, настала велика глад, Архимандрит Стеван оде у Зворник Капетан-Паши, и замоли га да позајми народу некакву проју која је, као што се приповеда, још од Мађара била остала у градским кулама. Паша се стане устезати, изговарајући се да он то не може учинити. Онда му Стеван рекне:

— Честити пашо! није право да народ мре од глади, код те проје, а та је проја и онако покварена, стојећи од толико година; него дај да је разделимо народу, нека се израни сад у овој невољи, па кад да Бог, те роди година, народ ће вратити, и напунити куле новом пројом; ако ли ти не даш те проје, ја ћу искати од Немаца, па ће они позајмити народу жита из њихових магацина".

На те речи, паша допусти да се проја разда народу, и он пође од паше да гладној сиротињи носи тај радосни глас. Ну кад изађе на поље, паша с осталим Турцима који су онде били, стане тумачити оне његове речи, што је казао да ће искати *од Немаца жита, и да ће му они дати*, и закључе: да се он и сад с Немцима договара, и да ће, најпосле, опет довести Немце у ону земљу, и отети је од Турака. За то пошље свога човека да Стевана зовне на траг, као да се још нешто договоре, а своме лекару, неком *Грку Јанку*, заповеди да му начини отров у кави. Докле га пашин човек стигне и врати, лекар му приправи отров, и даду му га те попије, и оданде отиде у хришћанску варош, на свој стан, па ту

[1] *Гласник* XX, 22—101.

[2] *Даница* 1828, 2—6.

умре други дан. Тело му, по том, Срби донесу у Троношу, и онде га саране поред цркве, с десне стране.

Архимандрит Стеван био је врло прикладан човек: раста танка и висока, лица бела и весела, косе смеђе, образа дугуљастих; и није му било пуно четрест година кад је умрьо. Био је човек поштен и паметан, а знао је лепо читати и писати. Имао је врло леп глас и радо је појао у цркви. Свакад је, о великим празницима, поучавао народ у цркви, и то врло лепо, према народу: да не краду један од другога, и да не отимају; да не лажу један на другога; да не иду Турцима на тужбу за сваку беспослицу, да их Турци затварају и глобљавају, него међу собом нека се братски слажу и намирују; богати сиромахе да надгледају (као што је и он сам чинио). Он је, истина, као калуђер, од богатих узимао милостињу, али је сиромасима врло радо давао, на прилику, жита; о Божићу — печенице; уз Белу Недељу — сира; о Васкрсу — опет кака мрса: голоме кошуљу или какву хаљинку, а сиромаху (који нема чим да плати арача и пореза) новаца.

Где се год у српском народу зна за оваке духовнике и свештенике, ту се никад није чула ни тужба на свештеничку оскудицу, нити јадиковање да је богомоља о празницима празна.

Нека ја ово на размишљавање свим пријатељима вере у српском народу!

Јовановић Стојан родио се у Београду, 1819.

Основну школу учио је у Београду, гимназију у Крагујевцу, а у Панчеву је учио немачки језик.

После тога школовања, ушао је у државну службу, и постао, најпре, срески писар у Крушевцу, откуда је, доцније, прешао у београдско начелство, за секретара.

Године 1839, послала га је српска влада, заједно с другим младићима, у стране земље на науке. Тада се је учио у Бечу, и, неко време, у Паризу.

Године 1842, вративши се у Србију, застао је у њој са свим нови ред ствари: Кнез Милош и Кнез Михаило били су отишли

из отаџбине, у којој је тада већ кнезовао син Карађорђев Александар.

Стојан Јовановић, младић жив, енергичан, окретан, а врло велики пријатељ династији Обреновића, у два три маха, огледао је да дигне какву узбуну, те да поремети ред који му није био по вољи. Али не само да није могао урадити што је желео, него је, у сваком таком случају, допадао тамнице и окова и он и они који су пристајали уз њега.

Из последње тамнице побегао је, прешао Саву, и склонио се у Аустро-Угарску, где се, после, налазио највише уз Кнеза Милоша.

Године 1844, у јесен, на име, 22 септембра, Стојан Јовановић пређе Саву на Кленку, и уђе у Шабац, са 32 друга, који су сви били на коњма, у хусарском оделу, и под оружјем.

Заузевши из убаха варош, Стојан је наредио те су одмах убијени: председник окружног суда, *Марко Лазаревић*, и помоћник начелства, *Никола Ниниħ*.

Поставивши у Шапцу своје људе за управнике, Стојан се, са својом дружином, коју је народ одмах прозвао: *Катане*, упути кроз Мачву ка Лешници.

Преноћивши у Лешници, дође, други дан, у Лозницу, где буде дочекан као избавитељ. Из Лознице је мислио преко Ваљева у средину Србије.

Али, док је он тако заовитним путем, и тако споро напредое вао, влада српска брже боље прибере у Ваљеву војску, која пођпред Стојана. С овом ваљевском војском Стојан се сретне, и побије, 25 септембра 1844, на месту *Петровачи*, у ваљевском селу Буковици, 2 часа на запад од Ваљева.

Војна га срећа изневери; он изгуби битку, изгуби главу, а дружина му изгине, или се распрсне.

Који су остали живи, похватани су, и предани преком суду у Шапцу, те су осуђени неки да изгубе живот, а неки да трпе тамницу дуже или краће време.

Тај догађај записан је у историји као *Катанска Буна*, и људи из оних округа које је захватио, причају о њему као о страшном Суду Божјем!

Од Стојана Јовановића у књижевности српској има:

„Француска Граматика за оне који, без помоћи учитеља, хоће да уче француски језик“, у Бечу, 1844.

И писац ових врста има да захвали овој граматици за многу олакшицу у учењу француског језика!

Јокић Петар родио се у Тополи, од прилике, године 1779.

Устанак српски од године 1804 затекао је Јокића као човека свршена, већ ожењена. Још пре устанка, био је Карађорђу близак, а од устанка није се, готово, ни одвајао од њега.

Најпре је био његов момак, а после *буљубаша* његове гарде, његове најодабраније војске.

Једном је Јокић изјавио незадовољство, што остаје све једнако *буљубаша*, докле други, мање вредни и мање заслужни, постају *војводе*. На то му је Карађорђе рекао:

— Коекуде, шта ти је криво? Они се зову *„Господари Војводе“*, а ти си *„Господар Буљубаша“*; колика је плата њима, толика нека је и теби, само остан уза ме“!

И Јокић се је задовољио.

Петар Буљубаша је био у многим бојевима. Причаше, на неколике недеље пред што ће умрети, да је био у 65 прилика, где су пушке пуцале, и где је и сам могао погинути. У гроб је однео неколико рана.

Поред одлична дара за послове војничке, Јокић се је одликовао и великом разборитошћу у суђењу, и човечношћу у поступању.

Године 1813, већ пред пропаст, Јокић је био на Дрини; и од Шапца био је пошао к Београду. У путу чује да је Карађорђе прешао преко Саве, и да су Београд већ заузели Турци. Петар, онда, пређе у Срем и, у Фенеку, нађе Карађорђа:

— Шта рађаше, тако вам Бога, кад му одосте, упита један младић Јокића!

— Шта ће да ради? крпи као Фата питу, одговори Јокић: — плаче и вајка се што је урадио, али што је било-било!

Јокић преведе своју породицу преко Саве, па се, најпосле, уклони и сам испред Турака, али се није хтео ни на дан хода удаљити од Србије; него се настанио у Земуну, и трговао је, после, живом стоком.

После устанка од 1815, вратио се је у Србију, и Кнез Милош га је поставио за судију окружном суду ваљевском.

Кад је, због старости и скабости, стављен у пензију, отишао је у Тополу, и онде је живео до смрти.

По одлуци *Српског Ученог Друштва*, писац ових врста саслушавао је Јокића у зиму 1851 и 1852, о раду Срба од 1804 до 1813.

Биће 30—35 табака бележака, што је Јокић, тако рећи у перо диктовао, али је он, поред тога, причао и небројене појединости, епизоде, и карактеристике из онога чуднога доба.

Свршивши своје причање, Јокић је преминуо 24 априла 1852, у 4½ часа после по дне, и укопан је више олтара тополске цркве.

Јокићева, врло добро погођена, слика налази се у Народном Музеју, у Београду.

Југовић Иван родио се, од прилике, 1773 године, у Сомбору, у Бачкој, где је отац његов, Гаврило, био свештеник. Његово је право име и презиме *Јован Савић*, па се је, дошавши у Србију, назвао *Иван Југовић*[1].

Свршивши мађарска права, Југовић је желео покалуђерити се; зато је отишао у Карловце, где је постао професор у II-ој латинској школи 1801 године.

Године 1804 падне у немилост код митрополита Стратимировића, те остави и професорство и Карловце, па оде у Вршац за секретара владици Шакабенди.

Из Вршца је, пред крај године 1805, прешао у Србију, и у Смедереву је, у Совету, постао писар.

[1] Вуку Караџићу ово предевање имена без невоље није било по вољи. За то је, у свом првом, *Речнику*, под речју *ирећести*, Југовића мало ошинуо.

Кад је, године 1807, умрьо Божа Грујовић, Југовић остане у Совету секретар. Те године је био послан у Петроград, ради народних послова; али није отишао даље од Букурешта, него се је вратио у отачаство, опет у Совет, где је био он секретар први, а Јеремија Гагић други.

Југовић је, као што прича Милутиновић, говорио српским старешинама:

— Баците ме у кулу Небојшу, окујте ме што можете тврће, па ме онда питајте, и радите како вам кажем, и ако у чем ударите на зло, одмах ме уморите најстрашнијом смрћу[1].

Лицем на Божић, те године, буде истеран из службе, као човек који није био угодан Русима.

Оставши без службе, Југовић се договори с Младеном Миловановићем, који га је и иначе бранио и заклањао, те отвори у Београду ону *Велику Школу*.

Југовић је, по препоруци Младеновој, добио плате 1150 гроша на годину, што је онда чинило 166 дуката и 6 гроша. У одређени дан за отварање школе, дође Младен са свим саветницима, с митрополитом и с Доситијем и, пошто митрополит, у највећој соби где ће бити школа, освети водицу, Доситије, седећи, прочита беседу о *„достојном почитанију к наукама.“*

Други дан одмах почела су се предавања.

Први ђаци, у овој школи, били су: Карађорђев син *Алекса*; Младенов сестрић *Јовица*; Миленкови синови: *Милан* и *Иван*, и пасторак му *Николче*; *Милосав Ресавац*; *Стеван Новаковић*, из Смедерева; *Милоје Божић*, из Чумића; *Максим Ранковић* и *Радован Дољанац*, из Остружнице; и *Вук Караџић*, из Тршића.

У почетку, Југовић је предавао само Историју и Рачун. Историју је из свога рукописа казивао ђацима, те су је они писали, па после им је тумачио што су написали. Уз историју често је казивао и понешто из географије, што је било потребно; за то је био набавио неколике мапе, које су висиле о зиду. Рачун пак предавао је на изуст; и у томе је био за чудо вешт, особито у разломцима — што оно веле могао је своје знање и у дрвену главу улити!

[1] *Србијанка* III, 41.

У почетку године 1809, Карађорђе пошље Југовића с Павлом Поповићем, саветником, и својим секретаром Јанићијем Ђурићем, у Букурешт, у руски главни стан. За то у школу, на Југовићево место, дође Миљко Радоњић.

Тада се је та школа преместила у другу кућу, јер је у њој било и више ђака, и више учитеља.

Тада су се у њој предавале ове науке:

1. *Историја свега света;*
2. *Географија целога света, са статистиком;*
3. *Права римска;*
4. *Физика;*
5. *Стилистика* (како се пишу писма);
6. *Рачун;*
7. *Немачки језик,* и
8. *Нравоучителна преподаванија.*

Те су науке биле раздељене на три године.

Кад се Југовић врати из Букурешта, Карађорђе га постави за *председника београдском суду.*

Године 1810, у почетку, Карађорђе је слао Југовића у Беч, откуда се брзо вратио, а кад умре Доситије, 28 марта 1811, он га постави за *Попечитеља Просвете.*

Године 1812, августа 22, Карађорђе га је опет слао ка г. *Италиском,* руском посланику, у Цариграду.

На крају године 1812, опет баш на Божић, дође од Карађорђа писмо Совету: да се Југовић, Радоњић, и Мијаило Грујовић, брат Божин, као људи *„који се држе аустријанаца,“* изгоне из службе.

Милутиновић вели да је Југовић, том приликом, рекао:

„Кад Господар земље и народа
Тако вели, слушат' смо га дужни,
Не питајућ' кам кривице мниме,
Кад се види тек омразе да су;
Беспослене ко би нас трпео,
И доселе?.....
Већ хајдемо, брате Миљко, дома,
Сузам' питај с' као и ја својим!
За услуге и горе се плаћа.“

После тога, сва тројица су живели у Београду.

Али се почне поговарати да ће њих послати некуд унутра у земљу. За то се Југовић поплаши, и ноћу пребегне преко Саве.

Карађорђе је, 28 фебруара 1813, писао у Земун Југовићу, питао га: зашто је крпшом, ноћу, бежао из Београда? А може бити да је то питање било тек форме ради, пошто је он и сам знао, од чега бежи Југовић.

Из Земуна је Југовић отишао најпре у Стару Паланку, к своме брату, Попу Мојсију; оданде у Темишвар, а из Темишвара у Беч. Из Беча се је вратио у Бечкерек, где је наскоро и умрьо те 1813 године.

Југовић је био човек врло леп: у струку висок, а није био ни врло танак, ни дебео; масти је био смеђе, а лепих повелпких бркова. Осем српскога језика, знао је немачки, мађарски, латински, талијански, и француски.

Вук уверава да је био један од најученијих и најпаметнијих Срба онога времена. Колико је био учен и паметан, толико је, вели, био поносит и бесан: слабо је ко могао с њим лепо говорити, осем оних људи којих се је бојао, или од којих је што тражио; а с ученицима својим био је за чудо љубазан и благ.

Југовић је умрьо од сухе болести. У јелу је био умерен, али је у пићу прелазно меру[1].

Југовић је написао, и после себе у рукопису оставио: *„Примјечанија најважнијих догађаја у Србији.“*

Овај рукописје штампао је у својој *„Историји најважнијих догађаја у Србији од 1459 до 1813,“ Павле Јовановић*, у Новоме Саду, 1847.

К

Карађорђе Петровић, родио се, 1752 године, у селу Вишевцима, под петицом планине Голубице, на десној страни реке Раче. Оцу му је било име *Петар*, а звали су га највише *Петроније;* мајци му пак било је име *Марица!* Обоје су били умрла сиротиња.

[1]. О Југовићу, у *Правит. Сојсту* Вукову, стр. 77 — 92.

Из Вишеваца Петар се, доцније, пресели у Жабаре. Ту је село неколико година, плаћало за њега данак. Најпосле се то селу досади, те му кмет жабарски, *Радивоје Станковић*, запали ону веселу на сохама кућицу; и он се одсели у Баничину, да чува кошнице неком Фазлибаши, Турчину, из Паланке.

Ђорђе, док је био дете, кажу да је најволео градити од зове пуцаљке и пушке, и гађати из њих. Да само двоје деце има у свему селу, вељаше покојни Јокић, по казивању Ђорђеве мајке, скупило би се и њих двоје око Ђорђа да се играју с њиме.

Кад је Петар стао у службу код Фазлибаше, да му чува кошнице, Ђорђе је већ био шипарац. Фазлибаша узме и њега за сеиза својим коњма.

Фазлибаша је био велики „кесеција“, или лупеж. Он је многе Турке путнике поубијао. У тај његов рад ушао је, кроз кратко време, и нехотице и Ђорђе. Али се то пропта и Турци почну зуцкати да то чини *„оно Влаше код Фазлибаше“*, јер на овога Турци нису хтели, ни смели јавно то казивати.

Да се склони од те сумње, Ђорђе изађе од свога газде Турчина, и пређе у село Загорицу, заједно с оцем и мајком. Живећи ту, замилује девојку Јелену, из села Маслошева, ожени се њоме, и с њом је после живео до смрти.

Ђорђе је имао неколико коза и неколико брава свиња. Једном их је чувао под висом, на крагујевачком друму. Свиње су му пасле покрај пута, а он је, седећи у лугу, шарао једну преслицу. Друмом удари Турчин на коњу, и за њим је ишао хрт и три кера. Керови налају на свиње, а свиње се згрокћу на њих. Турчин потегне из пиштоља и убије једно свињче, па на ново натутка керове на свиње. Свиње су се измицале од керова, а све ближе се примицале к Ђорђу. За њима су натрчавали керови. Ђорђе остави преслицу, коју је шарао, потегне из пушке, и убије једног кера. Кер: кави, кави, кави, те пред газду падне и — крепа! Турчин се сад наљути, па се врати и стане немилице тући свиње. Ђорђе, видевши то, остави и преслицу и свиње, стрчи доле на ћуприју, и заседне, с ове стране реке, за један клен. Турчин наиђе. Таман

коњ ступи предњим ногама с ћуприје на земљу, а Ђорђе опали, и ага се стропошта. Он га, брже боље, свуче под ћуприју, па отрчи малко ниже у воденицу Пантелији Воденичаревићу, и каже му што је учинио. Пантелија му да мерицу жита да одмах намами свиње, да ону крв преришкају, а друго све да сакрије куд зна. Ђорђе тако и учини: Турчина исече на комаде, па спусти озго у један шупаљ грм, а оружје, одело, и коња одведе Фазлибаши у Паланку. Ђорђе је знао да је овај Турчин прави лупеж, па се, за то, није ни бојао да ће га издати, него му каже све што је учинио. Ђорђе и остане у Паланци неко време, па се, после, опет врати у Загорицу кући.

Међу тим се учеста говор о том убиству, и Ђорђе се побоји да га Турци не ухвате. За то се спреми да бежи у Немачку са своом својом породицом, и једним побратимом. Крену се, дакле, и дођу до између села Лисовића и Губеревача, у београдском округу. Овде се старац Петар, отац Ђорђев, нешто покаје, и не хтедне ићи даље, већ нагне да се врати натраг.

Сви се нађу у чуду.

Ако се он врати, и каже, потера ће за њима онај час, људи ће изгинути, а жене и деца отићи ће у ропство! Сви навале молити старца, да пође с њима бар до Саве, док они пређу на ону другу страну, па, после, нек иде куд му је воља.

Петар не хтене ни то, него нагне да иде у свој завичај.

— Убите га, рекне, најпосле, Марица, мати Карађорђева: — сва грехота на моју душу! Волим за њега једног одговарати Богу, него да ове оволике поробе Турци. Ђорђе погледа у свога побратима Илију Н., који потегне из пиштоља, и оца Ђорђева убије на место. После су га затрпали ту у некој *Црвеној Јарузи*[1].

[1] Бивши, једном, у лову с Петром Јокићем, Ђорђе рекне:

— Петре, видиш ли ону црвену јаругу?

— Видим, одговори Јокић.

— Онде је закопан мој отац!

Више ни речи није он рекао Петру, нити Петар њему.

Тако прича сам Јокић.

Прешавши у Срем, упуте се у манастир Крушедо. Ту се Ђорђе најми да чува шуму, а мати и жена му да музу манастирску стоку.

Није ни две године саставио ту, па се врбује у војнике, и оде у Сомбор. Тамо се покаје што је урадио, па се, преко Бачке, врати у Срем, те види своју породицу, и каже јој да хоће да иде у Србију. И тако дође у село Попинце. Ту га затече дан, а он се закопа у сламу сељака Месаровића, да га људи не би опазили. Пред вече, дође домаћица да начупа сламе и, видећи њега, повиче:

— Ко си ти? Шта тражиш ту?

— По Богу сестра да си, ћути! рекне јој Ђорђе: — ја чекам мрак, па ћу отићи, него ме немој проказати!

Жена узе сламе, и оде у кућу. Мало доцније изађе пред кућу к мужу, који надељаваше осовину за кола. Проговори му нешто, па опет оде у кућу. Човек одмах остави свој рад, па се диже ходати тамо амо по авлији, докле дође до сламе. Видећи у слами Ђорђа, рекне му набусито:

— Шта радиш ту?

— По Богу брат да си, немој ме проказаги; ја бегам, и само чекам мрак, а ником зла учинити не ћу.

Газда му рекне да иде за њим у кућу.

Ђорђе се стане молити да га не креће, али, онај, најпосле викне:

— У кућу! Или ће бити зло!

Видећи се тако на невољи, Ђорђе узме торбу и пушку, па за газдом те у собу.

Газда затвори врата на соби, а сам изађе на поље, те каже жени да закоље кокош и да зготови вечеру.

После се врати к Ђорђу, и разговарао је с њим до вечере. Пошто су вечерали, и пошто се добро смркло, Ђорђе рекне:

— Пуштај ме, по Богу брате, да идем!

— Чекај, није време! одговори газда.

Ваљало је покорити се и чекати. Тек после дугога разговора, рече газда:

— Хајде, време је!

Ђорђе узме своју торбу и пушку те пред кућу, а ту чекају кола с три коња. Домаћин узме најпре Ђорђеву торбу и пушку, и закопа обе у сено, после рекне њему те легне, па га затрпа сеном, и озго преко њега веже ужетом. Сад опали коње и похита што може брже.

Кад би на стражи, стражар викну:

— Стој!

Газда му рече две три безобразне речи, па ошину даље. Овако прејури преко *Шимуноваца*, *Деча*, и дођу у *Прогаре*, на Сави. Цело село прође па се устави код једне крајње куће. Викну два три пута; домаћин чу, па изиђе, и упита:

— Ко је?

— Не лај! одговори му Месаровић, који већ рече Ђорђу да слази с кола. Домаћин, видећи Ђорђа, упита на ново:

— Ко ти је ово?

— Не лај! одговори опет Месаровић. Сад сва тројица уђу у собу, и почну на ново јести и пити. У том и сване.

— Пуштајте ме, рекне Ђорђе: — ако Бога знате!

— Ћути, није време! одговоре му они.

Тек у неко доба дана, викне Месаровић Ђорђу:

— Хајде!

Ђорђе узме пушку и торбу те у авлију, а авлија се спушта баш до у Саву. На води је стајао чун, и у чуну момак.

— Срећан ти пут! рекну ове газде Ђорђу.

— Остајте с Богом? одговори он, и уђе у чун. У чуну види да су му ти добри људи спремили: комад сланине 2—3 оке, велики хлебац, чутуру вина, и чутуру ракије. Момак га превезе на Забрежје, па се врати.

Сад је Ђорђе већ био на својој земљи, и одмах нађе шесторицу друга, међу којима и свога старога познаника *Васиља из Бајевца*, и отпочне четовати.

У овом четовању, окупи га једном потера, да му није нигде дала станка. Ђорђе се вине к селу, где се потера најмање надала.

Ту дође к неком извору, напије се воде, па седне у брегу више извора да се одмори. Ето ти бабе са судовима на воду.

— А каква је, стрина, то гунгула по селу, упита је Ђорђе?

— Та онај *Црни* и *небели* Ђорђе, одговори бака: — одметнуо се, па га, ето, траже да ухвате.

Тешка су осећања тада испуњавала Ђорђеву душу. У својој толикој земљи, он нема нигде станка, ни мира, па му се учини да му још и ова баба стаје на муку.

— А познајеш, ли ти, стрина тога *грнога* и *небелога* Ђорђа?

— Не познајем, синко; нисам га никад видела, аратос га било!

— Е, по души те, сад ме познај добро! рекне он, па оспе каменьем гађати баби судове тако да јој, бој се, ни глава није остала здрава.....

Сам је, доцније, причао да је од ове бабе, први пут, чуо да га зову *Црни Ђорђе*: — ама сам јој, додавао је, и платио за то!

Међу тим се Аустрија зарати с Турском. На Забрежју пређе пуковник Михаљевић, и стане купити Србе у војнике драговољце, а све четничке харамбаше позове на предају, оставивши им 3 месеца рока. Карађорђе и његова дружина не хтедну се предати. После три месеца, окупи га потера, те му, у селу Радљеву, убије једнога друга, и њега рани у десну руку. Излечивши рањену руку, ма да је до смрти у ту руку остао малко богаљаст, Ђорђе почне опет четовати. Али га потера окупи опет, и, у селу Борку, ухвати њега и 6 његових другова, и све их одведе Михаљевићу. Суд је био кратак: све на вешала! Али, док је среће, није штете: Радич Петровић, из Оструженице, који је раније био ступио у добровољце, и већ постао капетан код Михаљевића, заволи Карађорђа, а овај га још поочими, те настане у пуковника, и овај му поклони Ђорђа. А три његова друга обеси одмах, другу тројицу пак пошаље у заточење у Бају, где су два умрла, а један се је избавио, и вратио у Србију.

Ђорђе постане буљубаша над четницима, код капетана Радича, и ишао је, с аустриском војском, на Пожегу, на Чачак, и на Карановац. Кад је био у Студеници, заповеди му се да спроведе моштн Св. Краља до Београда, а одавде у манастир Ковиљ.

По утврђењу мира између Аустрије и Турске, Карађорђе је остао у Србији, склањајући се да се не би често сретао с Турцима.

Сад је већ био, у Тополи, начинио кућу и ту је живео.

Године 1796, марта 25, на Благовести, Карађорђе оде у манастир Благовештење, у Руднику, архимандриту Глигорију, исповеди се да је оца убио, молећи се: да га духовник, с народом, у цркви, опрости! Тада је био донео за подушје оцу 200 ока хлеба, 200 ока ракије, и 200 ока вина; манастиру је писао вола, а архимандриту дао пет дуката[1].

И архимандрит, с народом, рекне, у три пута: *„Нека му је просто од нас и од Бога“!*

Кад је Мустајпаша, *„сиротињска мајка“*, савлађивао баше и јаничаре и одупирао се Пазванџији, царском одметнику у Видину, онда је и Ђорђе био један од оних буљубаша који су имали бурунтију да могу водити по 70 момака Срба, те бранити Мустајпашу или царску страну од одметника Пазванџије.

Кад Дахије удаве Мустајпашу, и власт над Србијом приграбе у своје руке, Ђорђе се опет одметне и стане четовати јер, под владом Дахија, није му било другојаче живота.

Четујући, Ђорђе је смишљао и договарао се с поузданијим људма: како би се једном сузбила та турска сила и безакоње.

Кад од једног малог случаја у Тополи, у другој поли јануара 1804, сељаци одреку турском ханџији Ибрахму послушност, и овај побегне у Крагујевац, Ђорђе се нађе ту, и, 20 јануара, у Орашцу, буде извикан од свих устаника за вођа народном устанку.

Од тога дана, до 21 Септембра 1813, живот Карађорђев и живот Србије једно су исто.

Ставши главаром народу, и изразом народне мисли, Карађорђе је муњевитом брзином кренуо из сна српско племе, и џиновском мишицом заљуљао сву голему турску царевину. Гвозденом дисциплином, давао је, скоро десет година, отпор својој сили јаничарској па и султанској: отео је Београд, и друге градове, очистио сву Србију

[1] *Гласник* IV, стр. 93.

од Турака, уредио војску, поставио судове, отворио школе, и, речју васкрсао права српскога народа на нови живот!..

Године 1813, септембра 21, Карађорђе је оставио Србију, прешао у Земун и, после тога, тумарао од немила до недрага, кајући се што је учинио, и плачући за својом отаџбином, али доцкан.

Године 1817, у лето, не зна се ни зашто ни крошто, Карађорђе остави Бесарабију, где је боравио, дође прерушен у Србију, и јави се смедеревском Кнезу Вујици Вулићевићу, који га склони у Радовањском лугу, на трлу *Драгића Војкића*, у смедеревској Јасеници. То је баш близу Баничине, онога места где је Ђорђе, некад, своје детињство проводио.

Србији је, тада, требао мир, а грчка етерија тражила је устанак на Турке. У тај мах је бануо Карађорђе.. Овај долазак значио је нови рат *„до истраге српске или турске“*.

Наступио је био тренутак тешкога кушања за сваког родољуба: отаџбини је требало дати мира; грчке етеристе желеле су рата, да турску силу поценају, те да Грчкој буде лакше, а Карађорђу је припадала захвалност!.....

Али је неумитна судбина сваком ко земљу своју остави, ко народ напусти, у часу највеће невоље!...

Мерило се је мало љуљало, па најпосле претеже на једну страну, и глава Карађорђева би одсечена ноћу између 12 и 13 јула 1817 године.

Глава је његова однесена у Београд Кнезу Милошу и везиру Марашли-Али-Паши, ту је одерана, па послана у Цариград, а тело је, најпре, опевао поп Вучко Поповић из Аџбеговца, па је укопано онде где је погинуо.

После неког времена, кости су Карађорђеве извађене оданде, пренесене у Тополу, и сахрањене у цркви тополској.

На Карађорђеву гробу има црвена плоча, с овим записом:

„Овде леже кости Георгија Петровича, подавшаго српскому народу начаток ко избављенију у 1804 лету; бившаго, по том, верховним вождем и господаром до 1813 лета тогоже народа. А у овом, наведен интригама непријатеља српских, уклонисја

у Аустрију, и отуда, после једногодишњега ареста, преселисја в Росију, гдје с возможноју почестију од правителства примљен; но неизвесно из какова узрока избеже отуда, и в Србију возвратисја, и овде од турскога правителства усеченијем главе живота лишисја месеца јулија 1817 год".

Карађорђе је био стаса врло висока, тела врло снажна, лица округла, масти преплануте, носа подугачка, очију малих, али живих, чела висока. Глас му је био танак, као глас у жене; говорио је обично врло мало; али се је, некад, у повољном друштву, могао развеселити; и тада би играо у колу, и нагонио и друге да се веселе, да играју, и да певају. Кад би ћутао и мислио, обично би грицкао нокте на прстима својим.

„Он никад није ни секао својих ноката, вељаше Јокић: — јер их све изгризе зубима, особито кад нешто много мисли, и када је брижан. Уз другу или трећу реч, говорио је „Коекуде." Непознатом човеку, ма и старијем од себе, кад би га хтео позвати, имао је обичај рећи „Момче" !

Сва му је псовка била :

— По души га ! . . .

Али је за то, у дељењу правде, био оштар до страхоте.

Ђорђе је, у тренутку кад се његов рођени отац приклањао више к садашњости него к будућности, рекао свом побратиму да га убије, као злотвора, а причало се је много о његовом страховитом ништољу. Нека то све остане; али једно ваља овде казати.

У Тополи, баш према доњој северној градској кули, Карађорђе је имао магазу са сољу и другом робом, коју обично купују људи сељаци.

Једном, полазећи на војску, Карађорђе зовне брата свога Маринка и рекне му:

— Коекуде, ево ти магазе, пуне као око ! Седи и продаји што се може. Кад се вратим, показаћеш ми рачун, и даћеш ми паре !...

Карађорђе оде да се бије.

Маринко оста да продаје.

Овде ваља казати да је Маринко, ма да је већ имао жену и децу, био човек врко распуштена владања. Ђорђе је, до тога доба,

више пута морао расправљати тужбе које су на њега дизали сељаци с неваљала владања његова.

После неког времена, врати се Ђорђе кући. Магазу нађе готово празну, а у Маринка ни гроша: Он робу продао, па новце потрошио!

Ђорђе, видећи то, сав позелени.

За несрећу оба брата, баш у онај мах кад је Ђорђе у магази тражио рачун од Маринка, дође жена нека, оданде из села, и потужи се на Маринка, да јој је нападао кћери на образ.

— Зар ти, Ђорђе, рече жена та: — тераш некрштене Турке, а у Тополи си оставио брата Маринка, који је гори од најгорег Турчина?

Ђорђе на то не рече ништа; него се маши руком те узе с гомиле један конопац који, савијен, лежаше на ћепенку за продају; начини од конопца замку, и намаче је на врат несрећном своме брату, који дркћући стајаше ту, чекајући шта ће га снаћи. Ђорђе га приведе капији од куле, која се је скоро била довршила. Уз кулу су још стајале мајсторске скеле, а кули по врх врата штрчала је из зида једна греда. Ђорђе погледа у момка Алексу Дукића. Дукић разуме црну заповест, па се одмах попе уза скеле до оне греде што штрчи из зида, над вратима. Ђорђе му баци оба краја од конопца, да обавије око греде, да затегне, и да завеже.

Несрећни Маринко дркће, тако да се на њему тресе кошуља од страха....

Дукић, надајући се милости, хотимице не ухвати конопца, него оба краја падоше на земљу. Ђорђе се саже, узе их, и на ново баци. Дукић их ни други пут не ухвати, мислећи:

— Дако се поврати!...

— Коекуде, по души те твојој, или хватај, или ћу те сад скинути одатле! Говорећи то, Ђорђе се и нехотице маши за пиштољ!

Трећи пут не беше ни за Дукића двоумице. Он ухвати самртни конопац, затеже га... и завеза око греде!.... Несрећни Маринко издиже се од земље за једну пед, и оста да се праћа и да издише...

Ђорђе оде, и затвори се у собу. Два дана нити је што окусио, нити је с ким речи проговорио!....

Карађорђе је био радин да му равна није било: кад није на војсци, он би код куће крчио, орао, копао, косио, као и други сељаци. Надељавајући обруче на буре, искривио је руску златну колајну, коју је носио на прсима. У јелу и пићу био је смеран за причу: погача и папула, уз пост; а погача и суво месо уз мрс, и уз то чутурица шумадинске ракије, за њега је била најбоља гозба.

Одело је носио као и други сељаци. На глави шубару (под којом је често био фес); на ногама опанке, или некад чизме; даље: сељачку кошуљу, јелек, чакшире, појас и листове, иза којих се је помаљао страховити пиштољ, за који се не памти да је икад промашио. Поврх свега, велики реснати гуњ.

Карађорђе је, као што је већ казано, био врло висока раста. Милутиновић уверава да се, онда, у својој Србији није могао наћи човек који би био од Карађорђа растом виши, и снагом јачи, мањ ако то није био *Зеко, Буљубаша голих синова.*

Карађорђе је био пешак на гласу; у боју је најволео да је пешке. Кад је јахао, најрадије је јахао свога *дората*, кога је волео од свих коња својих.

Мане личне највидније биле су му: преко сваке мере бујна нарав, слабост према женској лепоти; поводљивост за оговарачима, и прилично тврдовање.

Од погрешака — самртна му је: што је оставио Србију 1813!..

Карађорђевић Александар родио се у Тополи, 29 септембра 1806 године, од оца *Ђорђа* и мајке *Јелене.*

Детињство је провео где се и родио; а године 1813 отишао је, с родитељима, из Србије најпре у Аустрију, а после у Русију у град Хотин, где му се отац настанио.

У Србију се је вратио тек године 1839, а 21 септембра 1840 постављен је за члана суда београдског округа; доцније, 15 априла 1841, добио је чин поручника, и постао је ађутанат Кнезу Михаилу. Тада се је звао и потписивао *Александар Петровић Черни.*

Године 1842, после Вучићеве буне, и одласка из Србије Кнеза Михаила, Карађорђевић је, на Врачару, изабран за *Кнеза српског.*

Од тога доба, владао је у Србији до 11 децембра 1858, а тада је, оставивши престо, отишао паши у град, а из града у Земун.

После тога, живео је у Аустро-Угарској, већином на својим добрима, која је онамо, по одласку из Србије, купио.

Године 1868, после катастрофе у топчидерском кошутњаку (29 маја), био је оптужен за смрт Кнеза Михаила, и српски судови осудили су га, а мађарски, напротив, казали су да није крив.

Ако су први судови били у опасности да се поведу по струји партијске страсти, која је, после насилне смрти Кнеза Михаила, била у нас веома раздражена; други су опет могли подлећи политичким рачунима своје отаџбине, те, с тога, још не може да се утврдо каже: који су били на правом путу.

Доцније, кад се обелодани много што шта, знаће се: је ли, и колико, крив син Карађорђев за насилну смрт сина Милошева?

Карађорђевић је умрьо 22 априла 1885, у Темишвару, па му је тело пренесено у Беч, и онде сахрањено.

Својим тестаментом, Карађорђевић је оставио *38.000 форината*, као *„Фонд Александра Карађорђевића за изображавање српскога подмлатка.“*

Тим фондом рукује *Матица Српска*, у Новом Саду.

Интерес, који се добија од 18.000 форината, уживаће *три ђака*, који су родом из Старе Србије, Херцеговине, Црне Горе и Босне, али науке морају слушати у Београду.

А интерес од осталих 20 хиљада форината уживаће *један свршени медик*, *правник*, *техничар*, *Србин родом*, који ће, ради стручног даљег образовања, и у туђе земље ићи.

К свом првом фонду, Карађорђевић је додао још неке легате који износе 50—60 хиљада форината. Цркви у Тополи оставио је 4000 форината; Матици Српској 1000 форината; народном позоришту у Новом Саду, 1500 фор., Српској православној цркви 200 ф., а све своје оружје наменио је *Цетињском Музеју*.

Док је био у Србији, Кнез Александар је плаћао живописцу Урошу Кнежевићу, те је овај или с природе, или с других портрета, или, најпосле, по прилици, насликао многе Карађорђеве савременике.

Галерија тих слика, доцније допуњена, налази се сада у Народном Музеју, у Београду.

Карађорђевић је по нарави био човек миран, а по карактеру слаб. За то се је, за 16 година свога владања, повијао по ветру који је кад био јачи докле, најпосле, није био приморан уклонити се испред олује која се дигла на њ 1858, а коју он нити је умео претећи ни савладати.

У Карађорђевића су се, сваке године, вићале две ствари које му, и као Србину и као владаоцу, врло лепо стоје, и које не би било право прећутати.

Тако, прво, он је, сваке године, ма какво време било, о својој слави. Светом Климентију, 25 новембра, ишао у Тополу, и онде, у своме родном месту, славио своје крсно име. Тада је, на своју славу, сазивао званице готово из све Србије, и то не само чиновнике, свештенике, и кметове, него и одабране домаћине сељаке.

Друго, он је, сваког лета, најмање по шест недеља, проводио у *Брестовачкој Бањи*, пределу врлетном, ретко насељеном и србинства жудном. Из престонице, к тој Бањи, он је обично путовао на Горњак, кроз Хомоље, на Жагубицу, па преко Црна Врха низ Припор ка Брестовцу.

Сва су ова места веома врлетна, ретко насељена, мало похођена, жудна трговачке и просветитељске речи. Карађорђевић, са својом великом пратњом, и са својих 100—200 катана, пролазећи кроз места та, чинио је да гора одјекује, да се горштаци чуде, да се радују, и да се користе; јер су, баш за то, и други путници онуда чешће пролазили; трговци су више куповали, и мисао се српска све више крепила, и све милија бивала!.....

У самој Бањи био је начинио не само купатило, него и леп двор за себе, а уз њега су и други градили што је ко могао, те се место улепшавало, и мештани се користили.

Ово му је служило на част и као Србину, и као Кнезу Српском.

Што нам више среће и блага даје отаџбина, то све више очекује она од нас пажње и старања за своје слабије или затуреније крајеве и потребе!.....

Карановић Милутин родио се, 28 декембра 1841, у селу Забојници, у округу крагујевачком.

Основну школу, и три разреда гимназије, свршио је у Крагујевцу.

У војску је ступио 30 новембра 1857. За храбро и одлично држање, за бомбардања Београда, добио је наредднички чин.

Потпоручник је постао 1 јануара 1872, поручник пред први рат, на крају 1875; а капетански чин добио је, на крају лета 1876, „за храбро и одлично држање у свим бојевима, особито на Шуматовцу".

За првога рата, Карановић је командовао посавотамнавским батаљоном шабачке бригаде, која је најпре била на Јавору, а после, месеца јула, дошла на Делиград, и борила се скоро у свима биткама, које су биле у долини моравској, нарочито: на Пруговцу, Шуматовцу, Бобовишту, Тешици, Прћиловици, Креветима, Каоннику, итд.

У другом рату, Карановић је командовао грочанским батаљоном београдске бригаде, и погинуо је у боју на Нишору, близу Пирота, 13 декембра 1877, па је сахрањен код темачког манастира Св. Ђорђа, повише самога олтара.

Карановић је носио ове одлике: *Таковски крст V реда, Сребрну медаљу за храброст*, и *Споменицу за рат 1876 и 1877 године.*

На дрвену крсту Карановићеву чита се ово:

„Капетану Милутину Карановићу, и осталим јунацима који живот положише за веру, кнеза, слободу и независност домовине, у бојевима на Нишору и Будин-делу 12, 13, 14, и 15 декембра 1877, подигоше овај спомен командант Љ. Ивановић и сви официри II шумадинске дивизије, београдске бригаде II класе, I арт. и I коњ. пука од I шумадиске дивизије!"

Слава палима за отаџбину!

Карапанџићи били су *баш-кнезови* у неготинској Крајини за Турака. Они су имали султанске берате који су заштићавали извесне повластице њима и Крајини. Прича се да је Крајина била

заклоњена од силе и самовоље турске, тако да се није смела наћи на крајинској земљи (и у Кључу) ни стопа од потковице турскога коња[1]!

Видински паша Пазваноглија, одметнувши се од султана, погазио је и царске берате и крајинске повластице; начинио је у Неготину градић, и сместио у њега свје војнике Турке, који су владали у Крајини као и у другом његовом подручју.

За те Пазванџине владе, крајински је Баш-Кнез био као турски слуга.

Кад пак Срби пређу преко Мирача, и овладају Крајином, они протерају Пазванџине Турке, и створе нов ред ствари у Крајини.

Као најближи к нама Карапанџићи, помињу се *Станко*[2] и *Илија* браћа.

После се јављају *Перча* и *Миша Станковићи Карапанџићи*.

Ови су, године 1807, пребегли у Пореч, где је, на скоро, Перча умрьо, а његову лепу младу удовицу *Милену* узео је за се војвода Миленко Стојковић.

Године 1808, децембра 10, кад је Неготин освојен од Турака, постао је војвода крајински *Миша Карапанџић* који је, за тим, 1811 године, у лето, преминуо.

Тада је *Вељко Петровић*, из Бање, премештен у Неготин, за војводу крајинскога.

Прича се да се последњи Карапанџић, рођени у Србији, звао *Николче*, и да од овога има и сад у Белој Цркви или у Румунији неки потомак, војнога чина, али му имена нисам могао сазнати.

Караџић Вук Стефановић родио се у селу Тршићу, у Јадру, 26 октобра 1787, од оца *Стевана* и матере *Јегде*.

Родитељи су се Вуку јако обрадовали; јер су, пре њега, имали петоро деце, па их је све покрила црна земља! За то су и желели да се овом мушкарцу наде име коме не уде ни уроци, ни

[1] О крајинским повластицама може се наћи више у *Књажевини Србији*, стр. 958—960.

[2] Где је сада старо неготинско гробље, ту је била древна црквица, где су се Неготинци молили Богу. Године 1803 озидао је од камена садашњу стару Неготинску цркву *Баш-Кнез Станко Карапанџић*.

чини, нити икоја невидовна сила, као да су слутили да ће ово њихово детенце имати, у свом животу, да се бори с многим и врло јаким халама! И мушкарцу је, на крштењу, наденуто име *Вук;* и он је остао жив, здрав, и напредан, на велику радост родитељима, и на велику срећу српскому народу!

Детињство своје провео је мали Вук у кући очиној, у селу Тршићу.. Ту, на крилу мајке своје, слушајући из њених уста красну песму, која прељину вретену помаже да се брже окреће; или бајну причу која би, у дуге зимње вечери, казивала за времена давна, за догађаје већ минуле, јамачно се је, први пут, младић задахнуо миљем народнога језика и народних мелодија. У то доба морала је маломе Вуку омилети и јека од гусала, када је који старац, с пола затвореним а пола сузним очима, преко струна јаворових гусала, исказивао боље и наде народнога срца.

Вук је почео учити књигу у својега рођака, Јевте Савића—Чотрића, који је, и без тога, стекао лепих заслуга за своју отаџбину.

Године 1795, одведе отац Вука у Лозницу, у школу, где је поновио *бекавицу* (буквар), и узео *чàсловац.* Мали ђак бејаше врло срећан што је већ *часло́вац;* али, за несрећу, удари у Лозницу куга, и растера све ђаке из лозничке школе.

Од куге Вук побегне из Лознице у Тршић кући. После два три месеца, отац га одведе у манастир Троношу на науку.

Ни у Троноши Стеванов син није остао дуго, или што се онде више радило него учило, или што отац његов није могао давати ни оно мало плаће што је требало дати за то учење?

Вративши се кући, Вук је ишао за стоком, као и други његови вршници у Тршићу; али ипак није заборављао своје књиге. Не имајући мастила за писање, утукао би барута, размутио би га у води, и тиме би записивао што је желео забележити.

Овако је смеран почетак потоњим великим преображајним радовима Вуковим!

Сељаци су гледали Вука као неко необично дете, и чудили су му се. А тршићки спахија, *Сулејман Алибеговић*, кад би год долазио у село, призивао би Ђака Вука, да му што прочита, или да што запише, и свакад би му давао места за својом трпезом.

Године 1804 у Србији се јавише велики догађаји: задими се барут од Мораве до Дрине; две свагдашње непријатељске силе, које су дуго ћутале једна поред друге, закрвише се јавно: букну рат између Срба и Турака. За другим кнежинама српским, уста и Јадар, постојбина Вукова. Вођ јадранских устаника бејаше чувени четобаша *Ђорђе Ћурчија*, који узе младога Вука из Тршића себи за писара!

Али на скоро Турци пређу испреко Дрине великом силом, и заузму Јадар и Тршић. Мало доцније и *Ђорђе Ћурчија* погине, те Вук, онда, помисли да иде даље да се учи.

Године 1806, кад му је било 19 година, Вук се пријави школској власти у Карловцима, и замоли јој се да га прими у гимназију. Збор професорски не прими у гимназију младића који има већ 19 година, а нема сведочанства да је, пре тога, уредно свршио што треба.

Вук ипак остане у Карловцима неко време учећи се, као драговољац, колико је сам могао.

Не могући се редовно учити, Вук остави Карловце, и врати се кући, у јесен 1807. Тада је Јадар, по други пут, био отет од Турака. И тада Вук постане писар у војводе Јакова Ненадовића.

На скоро, после тога, видимо га у Београду, као малога писара у Совету; а године 1808, кад Југовић отвори, у Београду, *велику школу*, Вук на ново навали учити се.

Прекомерно напрезање у учењу, а и назеби, пре тога, у војсци, свале га у болест, те је, лека ради, ишао у Мехадију, у Нови Сад лекарима, и у Будим; али се нигде није могао потпунце извидати.

Године 1810, пред сами крај врати се у Београд, с хромом ногом, коју је већ морао носити на штули.

Тада је постао учитељ у основној школи у Београду. Колико је остао као учитељ, не зна се, али га, године 1811, видимо као писара у саветника Јевте Савића—Чотрића, његова рођака, који је био закупац скеле кладовске.

Године 1812 слао га је Совет, по државном послу, у Неготин, где се је познао и побратио са славним јунаком Хајдук-Вељ-

ком. Из Неготина је, но разним пословима граничним, слан у Видин, видинскому Мула-паши.

Године 1813, пре него што је наступио рат, Вук је одређен за старешину срезу брзопаланачком, а кад је рат започет, он је дошао у Београд, одакле је, у два маха, слан у Пореч, по службеној потреби. Кад се је, други пут, враћао из Пореча, није могао доћи у Београд, јер су Турци већ били низ Мораву сишли на Дунавс. И тако Вук остави Србију па, преко Панчева, оде у Беч.

Млад, незнан, у толику туђему свету, а сиромах, Вук се је ипак надао да ће га жеља за науком намерити на каква год добра човека. И та га нада није преварила. У Бечу се брзо позна с чувеним научником Копитаром, који га упути да у књижевност српску унесе живи српски језик, место оне мешавине словено-српоруске којом се онда писало.

То је био посао са свим нов, и веома тежак; али вредном, бистром, даровитом Вуку пође за руком, ако и споро и мучно. Он, године 1814, штампа две књиге:

1-о *Малу простонародну славено-српску песнарицу;*

2-о *Писменицу српског језика.*

Године 1815 Вук сиђе из Беча у Срем и, у манастиру Шишатовцу, код чувеног архимандрита, потоњега владике Л. Мушицкога, провео је од пролећа до јесени, сабирајући речи, и преписујући песме од *Тешана Подруговића, Филипа Вишњића,* и других певача. Мушицки је Вука соколио на тај рад, и дао му је око 4000 речи српских, које је био скупио шидски парох *Аврам Пачић.*

На крају године 1815, Вук штампа и другу збирку песама, коју је назвао:

„*Мала простонародна славеносрбска пјесмарица, II част, у Бијени, 1815*“.

И године 1816 Вук је боравио код Мушицкога, у Шишатовцу, од месеца марта до септембра.

Иза тих првих радова, Вук прионе састављати *Српски Речник.* О том раду он сам прича овако:

„Копитар је свако вече, и по киши и по снегу, долазио к мени. Ја сам му казивао шта која реч значи, докле је не би добро сватио. За тим је он те речи преводио на латински и немачки. Сваки дан се наш посао помицао по мало напред, те тако, за три године, би готов за штампу *Српски Рјечник,* са 26,270 речи!

Ово време не ћу никад заборавити: тада је моје непоуздано знање српскога језика постало поуздано; тада ми се је, мало по мало, родила мисао о облицима речи, о њиховој граматичкој промени, и о разлици изговарања по местима, и о синтактичком склапању речи. Захваљујући Копитарову упућивању, ја сам се све боље познавао са својим позивом, и постајао сам у њему све поузданији.“

На штампање овога првога *Српског Речника* Вуку је дао 5000 форината бечки трговац, г. Тирка. За ту помоћ има се највише захвалити Тиркиној жени, која је била *Српкиња из куће Демелића.*

Учени свет прими Вуков Речник с највећим задовољством, и разгласи га као најбоље сведочанство о животу и снази српскога народа.

Године 1818, Вук се је и оженио у Бечу, девојком *Аном Крагусовом,* с којом је, после, изродио децу, и свој век провео.

— Да није било моје штуле, то јест хроме ноге, која ме је везивала за кућу, говорио је Вук доцније: — да није било моје добре жене Ане, и да није било Копитара: ја никада не бих био ово што сам!

Овако је он сам све приписивао трима случајностима у животу.

Године 1819, Вук је путовао у Русију, и онамо је свуда био лепо приман и одликован. Тада је постао члан *Друштву пријатеља руске књижевности,* у Москви, и члан „*Ученом Друштву,*“ у Кракову.

Године 1820, долазио је у Крагујевац Кнезу Милошу, и тада је видео старца Милију из Колашина, те од њега преписао песму *Бановић Страхиња.*

Вративши се у Беч, Вук спреми за штампу *народне пјесме српске,* али му дворска бечка цензура забрани штампати их у Бечу. За то их он штампа у Липиспи, 1823—1824 године.

У то време Вук се је познао са славним немачким песником *Гетом*, који је, први, превео на немачки језик једну српску народну песму; а познао се је и с *Фатером*, који је написао расправу о том: како треба разумевати српске народне песме!

Још године 1819 био је почео преводити *Нови Завет*, али је у том био зле среће: енглеско библиско друштво, кому је понудио тај свој превод, не прими га, него прими превод *Атанасија Стојковића* који је, по језику, права наказа.

Међу тим је Вук у Бечу издавао забавник *Даницу* за године: 1826, 1827, и 1828.

Ове последње године, дозове га Кнез Милош у Србију, па га постави за *председника суду београдском*, и одреди га за *члана оној комисији која је спремала законе за Србију*.

Године 1831 Вук је оставио и комисију, и службу, и Београд, па се вратио у Беч.

Зашто је ово учинио најбоље се види из писма које је писао Кнезу Милошу 18 априла 1832[1].

Вративши се у Беч, Вук се, по други пут, крене у Русију, и то у Петроград, 1833. Тада се је видео и познао с младим црногорским владиком, Петром II, песником.

Године 1834 Вук је пропутовао кроз Далмацију, Дубровник, и Боку Которску; и боравио је, неко време, у Црној Гори. После тога написао је чланак о Црној Гори, који је изишао на немачком језику, а име му је: *Црна Гора и Црногорци*.

Као што се је видело из причања довде, Вук је, по одласку свом из Србије 1813, већином живео у Бечу. Истина се је догађало да је њему, овда онда, и забрањивано прелазити у Србију: али, при свем том, он је у Бечу живео највише за то, што жена његова — рођена бечкиња — није могла нигде на другом месту да се обикне. Вук је, 1829, огледао да се стани у Земуну, али се она није никако могла навикнути на Земун; после тога, прешао је био у Темишвар, па и онамо је било то што и у Земуну.

Најпосле, 1859, кад су се Обреновићи вратили у Србију, дошао је и Вук у Београд, и тада је баш мислио овде остати, али му

[1]. *Српски Улак за 1843*, бр. 6, 7, 8, и 9.

се жена никако не могаше навикнути на Београд, него оде у Беч, па за њом оде и Вук[1].

Да би се лакше видело и боље упамтило што је српском народу остало од Вукова пера, стављам овде, у колико сам могао сазнати, по годинама, све што је Вук написао, или скупио, па или сам штампао, или је то учинио ко други, после смрти његове.

Тако је изишла:

1 1814 *Мала простонародна славеносриска песнарица, у* Бијени;
2 1814 *Писменица србског језика, по говору простога народа написана,* у Бијени;
3 1815 *Критика на Љубомира у Јелисијуму*, у Новинама Српским;
4 1815 *Мала простонародна славено-србска песмарица. II част*, у Бијени;
5 1818 *Српски Рјечник*, у Бечу;
6 1819 *Критика на III-ћи део „Љубомира;“*
7 1821 *Народне Српске Приповијетке*, у Бечу;
8 „ *Одговор Штипкаловићу или Ранитовићу*, у Бечу;
9 „ *Писмо Д. Фрушићу*, у Бечу;
10 „ *Неколико ријечи мојим овогодишњим рецензентима, а особито Благоју Штипкаловићу, и старцу Куцкалу*, у Бечу;
11 „ *Додатак к Санкт Петербурским сравнителним рјечницима свију језика и нарјечија, с особитим огледима бугарскога језика;*
12 1823 *Народне Српске пјесме II и III*, у Липисци;
13 1824 *Народне Српске пјесме I;*
14 „ *Огледи Светога Писма на српском језику;*
15 1826 *Даница*, за 1826;
16 1827 *Житије Ђорђа Арсенијевића Емануила*, у Пешти;
17 „ *Даница, за 1827;*
18 „ *Први српски Буквар*, у Бечу;
19 1828 *Даница, за 1828*;
20 „ *Милош Обреновић Књаз Сербији, или Грађа за историју нашега времена*, у Будиму;
21 1829 *Даница, за 1829*;

[1]. *Гласник XXXIII*, стр. 269.

22 1833 *Луке Миловановића опит настављења к српској сличноречности и слогомјерју или просодији;*
23 1833 *Народне Српске Пјесме, IV,* у Бечу;
24 1834 *Даница, за 1834;*
25 1836 *Народне српске пословице,* на Цетињу;
26 1839 *Одговор на ситнице језикословне Ј. Хаџића — Милоша Светића,* у Бечу;
27 1841 *Српске Народне пјесме I, друго издање,* у Бечу;
За ову књигу добио је Вук од рускога цара Николе *златну медаљу* која вреди преко 60 дуката; српска влада повиспла му је пензију са 50 талира, а грчки краљ Отон захвално му је врло ласкавим писмом[1].
28 1843 *Вуков одговор на Утук Милоша Светића,* у Бечу;
29 1845 *Народне српске пјесме, III,* у Бечу;
30 „ *Вука Ст. Караџића и Саве Текелије писма Платону Атанацковићу,* у Бечу;
31 1846 *Српске народне песме, III,* у Бечу;
32 1847 *Нови завјет,* у Бечу;
33 „ *Господину са два крста;*
34 1849 *Српске народне пословице, II издање,* у Бечу;
35 „ *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона,* у Бечу;
36 1852 *Српски рјечник, II издање,* у Бечу;
37 1853 *Српске народне приповијетке,* у Бечу;
38 1857 *Примјери српско-словенскога језика,* у Бечу;
39 1860 *Правителствујушчи Совјет србски за времена Карађорђијева,* у Бечу;
40 1861 *Одбрана од ружења и куђења,* у Биограду;
41 1862 *Српске народне пјесме IV,* у Бечу;
42 1863 *Приправа за историју свега свијета. Превео Димитрије Владисављевић,* у Бечу;
43 1864 *Нови Завјет, треће издање* (а 1857 је друго) у Бечу;
44 1865 *Српске народне пјесме V,* у Бечу;
45 1866 *Српске народне пјесме из Херцеговине (женске);*
46 1867 *Живот и обичаји народа српског,* у Бечу;
47 „ *Нови завјет, IV издање,* у Бечу;
48 1872 *Deutsch-Serbisches Wörterbuch, Wien;*
49 1875 *Српске народне пјесме II, треће издање,* у Бечу.

[1] *Српске Новине* 1842, стр. 90.

У свима овим својим радовима, где више а где мање, Вук је обелодањивао нешто ново, нешто необично за књижевнике онога доба; обелодањивао је: зрелост и подобност народнога језика за језик књижевни, уводио је нови правопис; и, стављајући јужни говор српски, као најудеснији за језик књижевни, показивао је сву ширину нашега племена.

Против тога преображајнога рада дигли су се сви у којих су навике биле јаче од критичке памети. Борбу је водио Јован Хаџић (Милош Светић), Српско Учено Друштво, и многи други.

Вук је своју реформу, и своје погледе, бранио оружјем науке. Борба је трајала дуго, врло дуго, и бивала је, често, тако оштра да ни једна страна не би штетовала да је више власти над собом имала. Најпосле, видело истине и науке растерало је мрак навике и страсти. Главна мисао Вукова победила је славно.

Године 1868, марта 12, у Србији је дигнута и последња сметња која је била стављена Вукову правопису. Ну Вук тога није дочекао; он је преминуо у Бечу, 26 јануара, 1864 године, по старом календару.

По смрти је оставио доста састава и записака важних за историју и за познавање живота српскога народа.

Вук се је, у свом животу, пишући и штампајући књиге, готово увек борио с оскудицом. Највећу помоћ, свега века свога, имао је од Обреновића. Тако, још 1824 године, дао му је Кнез Милош 2000 форината за рукопис, који је штампан у Бечу на српском, а у Петрограду на руском језику. То је *Живот Кнеза Милоша*.

Од тога доба, Вук је од Обреновића добијао и редовну помоћ и ванредне потпоре.

Од српске владе примао је најпре 150, па 200, а најпосле 400 талира пензије на годину.

Поред те пензије, добијао је од Кнеза Михаила, сваке године, по 600 талира. Ту помоћ је Кнез давао Вуку и онда кад је сам, боравећи у Бечу, кунаторио без новаца.

Вуков син је, као „благодејанац“ српске владе, свршио школе; после чега ступио је у војску, и дошао до чина капетанскога, па је, драге воље, оставио службу, и отишао у Русију.

Жена Вукова пак, по смрти његовој, примала је од српских владалаца, Михаила и Милана, по 300 талира на годину[1].

Вук је био раста средњега; лица некако троугла с испупченим јагодицама, а упалим, малим, црним светлим очима, које су највише гледале преда се; у лицу је био црножуте масти; густе, проседе обрве, и врло велики бркови давали су лицу његовом са свим особити и оштар израз.

Вук је увек носио црн, врло дугачак капут на струк, а на ногама црне чизме до колена. Лева нога, од болести, која је поменьана раније, била му се је, у прегибалу, покулила, и морао ју је носити на штули. За то је увек ходио лагано; на глави је имао црвени фес, с плавом, распреденом кићанком, и тај фес није скидао ни у соби, готово никад.

Вук је умео врло слатко причати, ма да је знао врло вешто и прећутати што није за причање. Говорећи, често је понављао немачку узречицу *„Мајн Гот“!*

После себе, Вук је оставио жену Ану, сина Димитрија, и кћер Мину, која је била удата за професора Алексу Вукомановића, па је обудовела. Данас му је жива само кћи Мина, а жена Ана, и син Димитрије умрли су.

У Народном Музеју, у Београду, има неколико Вукових слика, и разних његових година: све су погођене врло добро.

Српска краљевска влада прекупила је од г-ђе Мине, кћери Вукове, право на прештампавање свих Вукових дела, за годишњу ренту од 6000 динара, која јој се даје, и која ће јој се давати док је год жива, и од сваке прештампане Вукове књиге по 50 егземплара.

У почетку 1887 године, штампана је *прва књига Вукових дела*, у Београду. У тој су књизи *најстарије јуначке песме*.

У половини године 1887, Српска влада радила је да кости Вукове из Беча пренесе у Београд, и да прослави стогодишњицу од Вуковога рођења. Мислило се да та прослава буде октобра 1887, па после је одгођена за мај 1888.

[1] *Гласник* XXXIII, стр. 270.

Катић Јанко родио се у селу Рогачи, под Космајем, у Шумадији. Још док је био дете, отму Турци његову рођену сестру, и одведу у Београд. У те своје сестре, Јанко је, доцније, боравио некад краће а некад дуже време, и тако је научио турски говорити.

Момак необично леп, вешт на коњу, хитар у борби свакојаким оружјем, Јанко је био радо гледан у кући Турчина, свога на силу зета. Боравећи ту, Јанко учини љубавно познанство с Туркињом, рођаком зета свога. То познанство дође дотле да, у једној стратној прилици, Турчин, зет му, с голом сабљом јурне да посече Јанка; али Јанкова сестра рашири руке, и стане пред свога мужа, рекавши:

— Расеци мене, па брата мога!

То Јанку да времена да, кроз неколика вратанца, умакне на улицу, па после, у Авалу, и у Космај...

Кад пак букне српски устанак 1804, Јанко одмах приступи Карађорђу, и кнежина туриска, у коју је спадало село Рогача, изабере га за кнеза, који ће њом управљати; ну Јанко се више звао *војвода* него *кнез*.

Априла 28, године 1804, на оном састанку код ђенерала Женеја у Земуну, где је Аустрија огледала: да измири Србе с Турцима, Јанка Катића видимо и као тумача, и као једнога од првих главара устаничких.

На том састанку Катић, љут на Дахије што нападају сиромашне сељаке без оружја, викнуо је турски:

— Чујте ме и дахиски и царски Турци! Кажите курви Кучук-Алији, у јутру рано нек' изиђе на Дедино Брдо, или у Врачар, где воли, па: хат му — хат ми; кубура му — кубура ми; гардија му — гардија ми; сабља му — сабља ми: чим год воли — да поделимо мегдан ја и он, а сиротињу нек остави на миру"!

Године 1805, јануара 5, Катић је поделио мегдан са Гушанчевим сестрићем, кападахијом *Демом*, на месту *Мајданима*, код *Белих Вода*, иза села Жаркова.

Катић се махом находио уз Карађорђа. И увек се одликовао колико год јунаштвом, толико исто и разборитошћу и тежњом за

паметном и правичном управом у земљи. Он је волео Карађорђа, али је ипак био међу оним војводама које су желеле да се уреди нека власт која би свачију па и „вождову“ наглост могла умеравати.

Године 1806, још у часни пост, Катић је, заједно с Вујицом, био послан у Мачву, у помоћ онамошњим војводама.

О Благовестима, Турци пређу одонуд преко Дрине, и поробе село Совљак: силну марву потерају српску.

Катић, кад то види, брже нареди да Срби збаце с коња бисаге, да сакрију своје косе, да завију чалме, и да коњма потегну попруге, па се, тако прерушени као да су Турци из Шапца, приближе к Турцима Бошњацима, и онда, на глас Катића: — Јуриш, браћо! ударе јуначки, те Турке разбију, и натерају на Дрину, а марву им и све робље отму и врате.

Мртвих Турака, том приликом, остало је на месту 67!

Доцније, у другој поли месеца јула, Срби сретну и узбију ка Шапцу босанског Хасан-Пашу. Главни бој био је на *Дугим Њивама*, код воде *Шетковца*, у селу *Крњићу*. Српски војници, гонећи Турке који су, после разбоја, узмицали к Шапцу, стигну неког старог Турчина који је био остао од свога друштва, и повичу му да се преда.

— Коме да се предам? упита Турчин.

— Предај се војводи Јанку Катићу, његова смо ми војска, рекну му Срби.

У тај мах и Јанко, на коњу, дотрчи к њима, хотећи заклонити живот осамљену Турчину, ако би војници поумили да га посеку, па и он викне:

— Не гини, Турчине! тврда је вера; слободно се предај!

— Ком да се предам? упита он на ново.

— Мени, Катићу Јанку, одговори му он, и не гледећи у њега, већ мотрећи шта где бива даље међу Србима и Турцима.

Турчину засијаше очи, кад чу име: Јанко Катић.

— Предајем се! проговори крвник, и, у тај исти тренутак, опали малу пушчицу[1], и погоди Катића посред срца жива. Вој-

[1] Кажу, није била дужа од аршина.

ници, а особито момак Чевриуга, притрчаше, прихватише Јанка који издахну одмах.

То се догодило недалеко од самога бојнога поља, које мало час поменусмо, и по свој прилици, на Св. Илију, 20 јула 1806.

Јанка су донели и сахранили код сибничке цркве. На гробној му плочи, која је узидана у црквено платно с поља, с јужне стране цркве, пише:

„1806. Здје почивајет раб Божи Јанко Катић, од Рогаче, војвода сриски“.

Катић је био човек врло леп, средњега раста, умерена стаса, врло речит, врло паметан, и необично јуначан. Одевао се увек богато и укусно; јахао је дивнога хата ђогата ком је, од велике дике, метана кана на гриву, као што Туркиње често раде. За то се у песми за њега и вели:

„Катић Јанко из села Рогаче
На ђогату гриве окнивене.“

Савременици Катића и не зову другојаче него мудри и јуначни Јанко.

По његовој смрти, војводску власт предузео је његов брат Марко.

Катић Марко, брат Катића Јанка, постао је војвода, после Јанкове смрти, 1806.

Марко је погинуо на свадби код куће Маричића, у Рогачи, месеца јануара, године 1810.

Марко, као војвода, седео је у првом челу совре, иза њега стајала је његова жена, и, по обичају, дворила га.

Сватови су око куће играли, веселили се, и пуцали из пушака.

На један мах, тресне олово војводу посред прсију, те се он устури, и жена га дочека, мртва, на руке.

Нико није видео ко је војводу убио. Једнога су човека окривили, и одмах га на месту исекли на комаде.

Доцније се је та ствар трагала, и чак се је мислило да је ту имало масла и Милоја Петровића Тринавца.

Тек војводе Марка Катића неста с овога света.

На његовој гробној плочи још се може да прочита само ово:

„1810

Зде почивајетъ раб Божи војевода Марко Катичъ, мца јану..... (даље се плоча изљускала, те се не може да прочита).

Катић Никола родио се у Рогачи, у нахији београдској. Његова мајка рођена је сестра Катићима Јанку, Марку, и Стевану.

Године 1813, априла 24, умрьо је војвода Катић Стеван, и Карађорђе је, на његово место, поставио за војводу Николу Катића, сестрића његова.

Никола је дошао на имање својих ујака, и узео и презиме њихово, јер, од три брата, правих Катића, већ није било ни једне мушке главе.

Никола није дуго војводовао: свега од априла до 21 септембра 1813!

За то време, у *„Карађорђеву Протоколу“* налазимо само једну заповест вождову на војводу Николу Катића (№ 1448), у којој му налаже: *да одсече главе војводама Петру Молеру и Павлу Цукићу, па да их пошаље у Тополу!*

То је био распис на све војводе, кад су се оно, ова двојица, била одметнула од власти за неко кратко време.

Шта је било с Катићем Николом 1813, не умем казати, а помиње се да је био на оном знаменитом састанку, у Рудовцима, где је уговорено да се на ново устаје на Турке, и године 1815, после таковске одлуке, повео је Космајце одмах у бој.

По што се ратовање свршило, и с Турцима углавио мир, Кнез Милош је поставио Катића за кнеза кнежине космајске. А како је у Рогачи био суд за београдску нахију још од онога доба, откад је Јанко Катић постао старешина народни, то је и сада састављен суд у том селу за београдску нахију, и у том је суду био Никола Катић и као судија, и као „кнез“, и као „капетан“; тако разно називан, он је увек вршио једну исту службу.

Не ће бити од штете исписати једну пресуду тога рогачкога суда, у ком је Катић био судија и, у овом случају, у неку руку, и оптужена страна.

Ево тога целога случаја, онако како га је причао сам онај који је пред судом одговарао, и судску пресуду трпео.

У оно време, кад је суд београдскога округа био у Рогачи, једнога дана, момак Кнеза Николе Катића, Живко Давидовић, на добру коњу, с пиштољем за појасом, изјаша из села Рогаче, и упути се друмом к Београду.

Не хотећи ићи коловозом, куда је била још по нека бара од кише, Давидовић се прими рудине, и скоро наиђе на овце које су безбрижно пасле по пољани.

На један мах, рукну велики овчарски пас, и кидиса на коњаника, да га свали са седла. Давидовић се маши за пиштољ, да се одбрани. Пушка пуче, а пас, погођен баш у чело, простре се на траву. Давидовић одјезди својим путем, и не окрећући се да види шта би с његовим нападачем.

Купивши у Београду за што је био послан, Живко се врати у Рогачу, али кад приспе Катићевој кући, у којој је онда становао београдски окружни суд, зачуди се, видећи јучашњега пса у у авлији, пред судницом, и његовога газду, сељака, да чека да изиђе пред судије на тужбу.

Како Давидовић одјаша од коња, зовнуше га у суд, а пустише и сељака, газду убијена пса.

— Шта се ти, брате, упита судија Лаза Ивановић Брка: — жалиш на Кнез-Николина момка, Живка?

— Господо судије! рече сељак, искашљујући се: — жалим се што ми је убио чувара моје стоке, мога имања, моје куће.

— Како је то било, Живко? упита председник и момка.

Живко каза у кратко све како је било.

— Господо судије, вели сељак, пренемажући се: — ви ћете рећи исето је то, па није ништа; али верујте Богу, а не мени, ја би му лакше опростио да ми је убио вола из јарма, него овога пса.

— Како ће пас бити скупљи од вола? рече судија Катић: — Прекрсти се ти, брате!

— Не знаш ти, кнеже, колико је мени ваљао овај пас. Злотвор није смео прићи моме стану, кад ми је тај пас био код оваца.

Кад би која овца где застала, он дође па је, лепо, собом погони да не остаје од стада...

— То је лепо, али је друго пас, а друго је во — хранитељ!

— Ко? вер' и Бог, рећи ће сељак, да би доказао велику своју штету: — да ми је брата рођенога убио, лакше бих му опростио, него овога пса!

— На поље! Циганине један! Цикну Лаза Брка: — зар ти, никакав човече, поредиш брата са скотом?

Сељак изађе на поље гунђајући, да ће се тужити Кнезу Милошу.

Суд нареди те се измери убијени пас. И изађе у њему 25 ока.

— Кнеже Никола, рече судија Брка: — говеђе је месо на кланицама 12 пара ока. Плати овом човеку по 12 пара за сваку оку убијена пса!

Катић извади и изброја паре. Сад Брка узва сељака и даде му паре.

Сељак прими паре, али рече да ће ићи на жалбу чак Кнезу Милошу.

— Иди ти куд ти драго. Правијега суда не ћеш наћи, него још можеш извући батина!

И тако Живко Давидовић прође врло јевтино на суду: за њега је штету платио његов газда Н. Катић.

Катић Никола био је човек стасит, леп на очи, паметан, речит, лак на коњу, јунак у боју, а праведан у суду.

Умрьо је 22 децембра 1833, пошто је провео у служби 21 годину, и укопан је код сибничке цркве, где и ујак му војвода Јанко.

Бог да их прости обојицу.

Катић Сима Прекодринац родио се у селу Дворовима, у Босни, близу Дрине, око године 1783.

Прешавши у Србију, кад је већ српски устанак допрьо до Дрине, Катић се је с породицом својом сместио у селу Глоговцу, а с пушком је стао у ред момака Чупићевих.

Чупић га је, на скоро, поставио буљубашом од дринскога ушћа горе до утока потока *Жиче* у Дрину.

На том простору, Катић је, у две године дана, дочекао и разбио више од десет омањих турских чета, које су надирале одонуд испреко Дрине да робе мачванска села.

За толику храброст у бојевима, и разборитост у служби, постао је, 1808 године, бимбаша.

Доцније се је одликовао у бојевима: на *Салашу*, на *Голом Брду*, на *Жичи*, и у селу *Руњанима*.

Једном се дигне одонуд из Босне чета од 200 Турака, да пређе Дрину, и да пороби село Бадовинце.

Катић дозна за ту намеру, и претече је: тек што се Турци извезу на десну дринску обалу, Катић, са својом дружином, груне на њих, и потуче их тако да гласник одатле није главе изнео.

Доцније је друга турска чета хтела ударити на село Прњавор, и поробити нарочито кућу Срдана Илије. Катић је и ову чету претекао, потукао је, и задобио себи и дружини врло лепа оружја и одела.

Године 1812 и 1813 Карађорђе га зове *војводом*, и наређује му да прибере све дошљаке под своју команду, и да им закаже да раде око шанчева све као и старинци што раде, а кад буде време војевању, онда ће они сви с њим заједно војевати.

Последњи пут био се Катић с Турцима на Равњу, а после пораза на том месту, прешао је у Срем.

Како је пак чуо за други устанак 1815, Сима Катић се вратио у Мачву, и ту је, с Протом Смиљанићем, Марком Штитарцем, и Срданом Илијом, радио да се Мачвани дигну на Турке.

После славне победе на Дубљу, и после утврђена мира с Марашлијом, Кнез Милош постави Марка Штитарца за старешину у Мачви и у Поцерини; Симу Катића пак метне за помоћника Штитарцу.

У тој служби, у којој се одликовао разумним и правичним суђењем и управом, Катић је дочекао и смрт, која му дође од болести године 1832, у селу Глоговцу.

Сима Катић је био средњега раста, црне масти, дугих густих црних бркова, и у оне човек леп на очи. Мачвани су га јако волели.

Катић Стеван, из Рогаче, најмлађи од браће Катића, постао је војвода 1810, после смрти свога брата Марка.

Стеван је водио Космајце у бојеве, који су бивали од 1810 до пролећа 1813, али се не зна да се је чим особито одликовао.

Разболевши се од болести, Стеван је умрьо, код своје куће, у Рогачи.

На његовој гробној плочи чита се овај запис:

„1813

Здје почивајет раб Божји Стеван Катић, војвода, представи се месеца априла, 24 дан“.

Катић Стеван је последња мушка глава из куће Катића, у Рогачи.

По смрти његовој, дошао је на њихово имање, и наследио њихово презиме, сестрић њихов, Никола Катић, кога ваља видети, на свом месту.

Кањански Сергије, родио се у Сентомашу, у Бачкој, 1 фебруара 1813, од оца *Гаврила* и матере *Макрене.*

Крштено име било му је *Симеун*, а *Сергијем* се назвао кад се је покалуђерио.

Основну школу учио је у месту своја рођења, а гимназију у Новом Саду, Врбасу, Темишвару, Мохачу, и Кечкемету; философију и права свршио је у Пешти и у Пожуну, па, најпосле, богословију у Карловцима.

Године 1839, априла 9, покалуђерио га је, у манастиру Крушедолу, архимандрит *Д. Крстић*, и наденуо му име *Сергије;* а 23 априла, у новосадској цркви, рукоположио га је за ђакона митрополит *Стеван Стаиковић.* Децембра 25, лицем на Божић, постао је протођакон.

Тада је радио као професор у карловачкој богословији.

Године 1844, маја 19, произведен је, у Бечу, у Грчкој цркви, за свештеника, а 10 новембра, те године, постао је члан конзисторији. Тада је био већ најстарији међу професорима, и, као таком, повери се управа *„Карловачког благодејања“.*

Године 1845, добио је управу манастира Беочина.

Године 1846, постао је члан сремске градомеће, а био је већ и патрон карловачке гимназије. Свуда је био човек зналац, вредан на послу, савестан у дужности, широк у сватању.

Али је тек долазила прилика која ће показати ко је *Каћански?*

Освану 1 мај бурне године 1848. Срби на оној страни, притиснути као народ, слегоше се у Карловце, к својему митрополиту да се посаветују, да се обавесте: шта да раде за себе и за своју народну будућност. Уза седога митрополита Рајачића, стајаху два млада беседника, *Сергије Каћански* и *Никанор Грујић*. Њих двојица, за неколико часова бесеђења, посташе не јунаци дана, већ јунаци свега народа српскога!

— Ко донде није слушао Каћанскога, вели један очевидац: — он се тога дана могао сит наплакати!

— Нису из његових уста текле речи, вели други савременик: — већ се изливало српско срце и српска душа, у красним и милим реченицама!

Велика је штета што та беседа није сачувана. Каћански се нарочито старао протумачити и објаснити скупштини смисао *народних привилегија* које су све купљене крвљу предака српских.

Каћански је, својим беседама, показао правац за потоњу радњу српскога народа.

После његове беседе, скупштина је извикала митрополита Јосифа Рајачића *за Српскога Патријарха!*

А после беседе Никанора Грујића, узвикнула је сва:

— *Живео пуковник Стеван Шупљикац војвода српски!*

Године 1848, септембра 16, Каћанскога је произвео владика Јевћеније Јовановић за архимандрита беочинског.

Године 1850, Каћански је, с патријархом Рајачићем, ишао у Беч на архијерејски савет.

Године 1852, управљао је удовом јепархијом будимском, докле није постављен нови владика.

Те исте године, премештен је из манастира Беочина у манастир Бездин, у темишварској јепархији.

Године 1854, децембра 21, одређен је за управника удовој јепархији карлштатској, куда је и отишао у јесен 1855 године.

Како је столица јепископска премештена из Карловца у Плашки, Каћански је оправио нови двор за владику, уредио је многе ствари које су се биле замрсиле после смрти пок. владике.

Године 1858, изабран за владику, остави Плашки и дође у Карловце, те се 7 децембра завладичи. Старац Рајачић, који га је веома волео, сад је био са свим срећан, кад је дочека , да му својом руком преда јепископску благодат.

После посвећења, Каћански пође у Беч, да се представи цару, и, уз пут, удари на своје родно место, да се види с братом; али у том путу, прозебе, разболи се, и 1 јануара 1859, издахне у Темишвару! . . .

По жељи његовој, сахрањен је у манастиру *Бездину*.....

Књижевност за сада има од Каћанског само:

Торжество добродетељи[1].

То су дванаест црквених беседа Каћанскога које су штампане тек после његове смрти.

Смрт његова била је као какав пораз за оностране Србе.

Патријарх Рајачић, бринући се о здрављу Каћанскога, које никад није било особито крепко, писао му је из Пожуна, још 2 јануара 1848: да *„на његов живот држи више него што он сам то мисли . . . . . да држи да је он кадар увидети све досадашње злоупотребе, да воље и мужества има ратовати против њих, не би ли се један пут црква Божија од њих очистила“*.

Овако су мислили и други сви који су Каћанскога познавали!

Светао му помен међ' народом коме је животом толико обрицао, а који је смрћу толико ожалостио!

Кедић Милић родио се у селу Суводању, у ваљевској Подгорини. Најпре је био момак, па буљубаша у подгорскога кнеза Илије Бирчанина.

Кад је Мехмед-Ага Фочић, 23 јануара 1804, посекао, у Ваљеву, Кнеза Илију Бирчанина, Кедић је, као Илин момак, узео

[1] *Нови Сад*, 1863, 8-ии, стр. 157.

мртво тело Бирчаниново, однео га у Ћелије, и сахранио код цркве са северне стране.

Кад је пак Фочић, посекавши Бирчанина, кнештво над Подгорином понудио брату Илину, и овај понуду одбио, онда је он окнежио овога Милића Кедића који је, по том, првих дана свога кнезовања, прешао на страну устаника, и почео се борити за ослобођење своје отаџбине.

Кедић се је одликовао у свим бојевима, и као војник и као војвода.

Године 1809, у пролеће, српска војска пређе Дрину, и почне продирати дубље у Босну. Тада је Кедић, у једном јуришу, на *Прибићевцу*, више Сребрнице, тешко рањен. Одонуда је пренесен преко Дрине овамо у шанац на *Бауришу*, где је и преминуо 25 апр. 1809.

Глас о смрти Кедићевој допрьо је чак до Митрополита Стратимировића, који је смрт ту унео у свој записник[1].

На тако велики глас, Кедић је био изашао највише својим личним великим јунаштвом.

Он је био достојан ученик свога бојног учитеља Илије Бирчанина. Слава му довека!

После Милићеве смрти, Карађорђе је поставио сина његовога *Димитрија* за војводу над Подгорином. И ово је онај *Кедић*, који се помиње у *Карађорђеву Протоколу*, године 1812 и 1813.....

Кенгелац Павле родио се у Кикинди, 1772 године; учио се је у месту свога рођења, у Пожуну, и Јени, где је постао *доктор у философији*. Иза тога, учио се је и у Невском Манастиру, у Петрограду, где је постао *доктор у богословији*.

Путовао је и у Лондон.

По жељи темишварског владике Петровића, покалуђерио се је.

Умрьо је у Темишвару, 1835, а сахрањен је, по својој жељи, у манастиру Св. Ђурђа.

Кенгелац је писао:

„*Јестествословије*“, велика књига, од 295 страна, у Будиму, 1811.

[1] *Гласник* II, стр. 212.

Осем тога, штампао је 1821, *„Всемирнаго збитијасловија, част первују“*.

Језик му је руско-словенски, јер он вели да не ће да пише *„по правилам баби Смиљани“*, али је дикција течна, и интерпункција правилна. Знански му рад био је на висини где је стајала природна наука у његово доба.

Кнежевић Иван, кнез од Семберије, родио се у селу Дворовима, а, доцније, боравио је у селу Попову, у бељинској нахији.

Иван је рано изашао на глас у својој околини, за то је и постао *Кнез Семберије*,[1] кад му је тек било 20 година! Народ га је веома поштовао, за свашта га питао, и, без његова одобрења, није чинио ништа. Сами турски безн: Видајић Рашид-Бег, Тузлагић, и други, ценили су у свачем његову памет и његово знање. Песма још вели да се је сам Кулин Капетан побратимио с Иваном, уважавајући његову велику мудрост и необичну доброту.

Године 1806. пређе Кулин-Капетан, с војском, преко Дрине, и пороби Јадар и Подриње. Попаливши села, Кулин преведе у Босну силно робље: једни веле 111 роба, а Милутиновић тврди да је, било 303 роба.

Болећа душа доброга Кнеза Ивана запишти од туге, видећи да ће се то робље распродати и развести куд које, по свем царству турском. За то оде Кулину, који је свој тој војсци био старешина, и понуди му откупе за робље.

Кулин заиште осам хиљада рушпија. И Иван, ма да није имао толико новаца, пристане, узме робље, изведе из турске војске, склони у своју кућу, на позове кметове из Семберије, простре пред њих кабаницу, и рекне: да прилаже колико ко милује за откуп робља!

Милутиновић нева да је Иван сав откуп саставио, Кулину га га измирио, и робље наранио и напојио, па пустио, да иде куд које хоће.

„Оде робље куд је коме драго,
Благо Ивп и Ивиној души!
И то Ивп нико не припозна.

[1] *Семберија* зове се део зворничке нахије, у Босни, на левој страни реке Дрине.

Ни Ивану когоде захвали.
А камо ли да Ивану плати!
Иван не ће ни од кога плаће.
Ивану ће Христос Господ платит'
Када Ива буде на истини"!..

Међу тим, други веле да је Иван, својим новцима, једва половину откупа саставио; а за другу полу пошао просити по трговцима, ну ту га срећа изда, те откупа не могне саставити. Кад то види, Иван пребегне у Србију, и живео је у великој сиромаштини.

Карађорђе га је поставио за војводу оним прекодринцима који су добегли у Србију, и који, као и Иван, нису имали нигде ништа. За то време, био је увек под влашћу Луке Лазаревића.

Кад је Србија страдала 1813, онда је Иван Кнежевић изгубио и земљу у којој је имао право сиротовати, па се је морао потуцати ван Србије.

После године 1815, Кнеза Ивана видимо као члана у шабачком окружном суду. Ту службу дао му је Кнез Милош из признања према његовом великом доброчинству.

Кад је, као стар човек, и за ту службу онемоћао, Иван је боравио у двору владике Максима, у Шапцу, где се је и упокојио, и укопан је у шабачком гробљу.

Кад је умрьо, могао је имати око 70 година.

Слика *Кнеза Ивана од Семберије*, налази се у београдском Народном Музеју.

Младим Србима, рад којих и збирамо ове, и ако овако оскудне податке, светујемо да, свакојако, прочитају целу народну песму о том: како *„Кнез Иван откупљује робље од Турака"*. Из те песме видеће да је народ српски, и у оно тешко време, поред јунака на бојном пољу, имао и добротвора какви су слава сваком времену и сваком народу!

А тако исто радоваће се ако прочитају *Милутиновића* песму *„Семберац или врлост и надежда Босњака,"* у *Тројебратству*, стр. 39—72.

Кнез Милисав из Медвеђе, у Ресави, био је човек уважен у својој околини. И њега су Дахије мислиле погубити, као

што су погубили кнеза Петра из села Гложана; али је он, у онај мах, некако измакао испод турске сабље. Доцније, године 1809, кнез Милисав је оставио своју главу на Чегру, заједно с другим ресавцима, браћом својом.

Слава му!

Кнез Петар из Гложана, био је старином из нахије ужичке. Дед његов Јован, не могући подносити силу турску, отисне се од нахије ужичке доле к Морави; а отац Петров Ђурко насели се у селу Гложанима, у Ресави, близу Мораве.

Петар је имао три брата: Вучка, Андреју, и Милована. Није прошло много, а Петар је и по памети, и по одважности, а и по имању, био човек чувен и уважен у свој Ресави, и као такав, изабран је за кнеза кнежини ресавској.

У оним размирицама између верних цару Турака, и царевих одметника, Кнез Петар је увек био на страни царевој. И за то је, по заповести Мустај-Пашиној, и војевао против мусломана, непокорних цару своме.

Док је у Београду живео и заповедао Мустај-Паша Шиникоглија, Петру је било добро. Али кад царски одметници, Дахије, овога доброга пашу удавише, и сву власт над Србијом у своје руке приграбише, па — да би ту власт дуже одржале — почеше сећи једног по једног оне Србе који су, у царево име, војевали против Турака одметника: онда је и ресавском Кнезу Петру било пресуђено: да изгуби главу!

У почетку године 1804, он оде у Ћуприју, и однесе данак ресавски, а Турци га ухвате, посеку код моста на реци Раваници, па главу однесу у Београд, а тело баце у Раваницу, која га снесе у Мораву, а ова га избаци на спруд код села Крушара, испод Ћуприје.

Крушарци сељаци, познавши, по оделу и по прстену на руци, да је то на спруду тело Кнез-Петрово, брже јаве његовој кући, те браћа и рођаци дођу, узму тело и однесу на место *Мијаиловац*, Петрово имање, где је он најрадије боравио. Ту су га опевали, а после су га сахранили у гложанском гробљу.

И данас се познаје камени крст на гробу Кнез-Петрову, али на њему нема никаква записа. На дну је било нешто издубљено длетом, ваљда за запис, али није записано ништа.

Плативши главом за свој отпор насилничкој владавини, Кнез Петар је имао ипак срећу оставити након себе ученика, достојна и својега учитеља, и посла који га је чекао. Његов момак Стеван Синђелић, баш као оно Милић Кедић, после Бирчанина, прими кнезовску власт у Ресави, и поведе Ресавце у борбу за слободу отаџбине, поведе их у — славу!

Ко након себе оставља овака наследника, оном је и вечни починак лакши!

Книћанин Стеван (Петровић) родио се у селу Книћу, у Гружи, 15 фебруара 1807 године. По имену својега села, прозван је, доцније, *Книћанин*. Отац му се звао *Петар Комадиновић*, и трговао је живом стоком.

Стеван је, најпре, био момак у Кнеза Милоша, и као такав, у богатом народном оделу, пратио је Кнеза Милоша, кад је овај, 1835, ишао у Цариград у походе Султану Махмуду.

Године 1836, новембра 11, постао је начелник срезу јасеничком, у смедеревском округу; а одатле је, 9 марта 1839, отишао у Смедерево за окружног начелника.

Године 1840, стао је на страну оних старешина, које су биле опозиција министарству Кнеза Михаила. За то је оставио службу, и, заједно с њима, изишао из отаџбине.

Године 1842, после успеха Вучићеве буне, постао је државни саветник, и као такав, године 1846, био је у свити Кнеза Александра, кад је овај ишао у Казанлук Султану Абдул-Меџиду у походе.

Године 1848, био се је нешто побркао с Вучићем те је, о Петровској скупштини, у Крагујевцу, морао дати оставку.

Међу тим на оној страни, у Аустроугарској, Срби су били у велике устали да бране своју народност од насилног помађаривања Книћанину се учини да може помоћи браћи својој, па, у првој пола месеца августа 1848, пређе на ону страну. Одмах је ушао у бој код *Беле Цркве;* а 23 новембра 1848, на селу *Томашевцу*, где

се је био укопао, одбио је и са свим поразио непријатеља који је тежко да освоји Панчево, па тако сву банатску војну границу да притисне.

Што се даље продужавало ратовање, то је све више расло име Книћаниново. Он се је прославио у биткама на *Томашевцу, Тителу, Вилову*, а нарочито на *Панчеву* (20 декембра 1848), и на *Мошорину*.

Захвални Срби, на оној страни, прозвали су, после те победе, Мошорин — *Книћевац*.

За тако јунаштво, добио је признања: од владике црногорскога Петра II. Његуша, од Патријарха Рајачића, од Цара Аустриског Фрање Јосифа, и од руског Цара Николе.

Кад се мађарски вођ Гергеј предао руском ђенералу Паскевићу, и рат већ престао, Книћанин је путовао по Јевропи: био је у Загребу, код Бана Јелачића, а био је и у Бечу, код Цара Фрање Јосифа. За победу панчевачку Цар му је дао орден Марије Терезије III реда, и ађутанат гроф Грине, и Бан Јелачић, пред лицем царевим, својим рукама приденули су тај орден на прси Книћанину, који је био у народном оделу, са сабљом о бедрима.

Из Беча је отишао у Берлин да види сина Антонија, који се је онда онамо бавио на наукама.

Кад се вратио у отаџбину, после толиког гласа и толике славе, дан му је чин војводски који се, у оно време, узимао као највеће достојанство у земљи, и који је онда имао једини Вучић. На скоро после тога, Книћанин је, с једним делом редовне војске, прешао у Крагујевац, и онамо је остао скоро до смрти.

Боравећи у Крагујевцу, био је са свим здрав. На један мах, удари га капља, и он похита у Београд ради лека. Из Београда је ишао у Мехадију, у топлице, али се слабо помогао, па се отуда вратио у Београд.

У суботу, у очи Тројица 1855, издахнуо је у својој кући на Теразијама, према двору.

У Београду се причало о његовом укопу, као о каквом чуду, толико је било света на његовој пратњи. Тек доцније укопи Кнеза

Милоша и Кнеза Михаила надмашили су бројност и величину Книћанинове пратње.

Укопан је код палилуске црве, између гробова Стојана Симића и Тенке Стевановића.

За сведочанство колико муке има историк који тражи тачност сваком казивању, упућује се поштовани читалац да види оно што је писано о Книћанину у *Кнежевини Србији*, на страни 286.

Ковач Јован (Петровић) родио се у селу Својнову, у округу јагодинском.

Кад му отац умре, и кад му се мати преуда у село Рековац, Јован, с неким својим тетком, оде у Аустрију, баш кад су Аустријанци купили добровољце за рат с Турцима. Јованов тетак упише се у добровољце, па се упише и Јован, и ако му није било више од 16—17 година.

И војевао је: и у војевању се, у два маха, ранио, али се је од обе ране извидао.

Кад се сврши рат, који и није дуго трајао, Јован се стани у Земуну, научи ковачко-сикирашки занат, и постане мајстор.

У школу није ишао никад, али је, самоучки, научио читати и писати. Осем српскога језика, знао је говорити турски и немачки.

Од године 1804—1813 Јован Ковач је често прелазио у Србију и, занатом својим, чинио српској војсци велике услуге: оковао је оне трешњеве топове којима су се Срби, у прво време, служили, а и друго им је оружје оправљао.

Кара-Павле Симеуновић, бивши војвода, прича да је Јован Ковач био у једном боју где су, од многога пуцања, трешњеваци почели попуштати и прскати.

Карађорђе зовне Јована Ковача, и упита:

— Коекуде, можеш ли ти, брат Јоване, стегнути ове топове да не прскају?

— Могу, Господару!

— Е, иди одмах!

Јован стегне први топ, уседне нањ, и викне тобџијама:

— Палите!

Топ је пукао, а Јовану није било ништа.

Карађорђе, дознавши за то, забрани му седати на топ.

— Нека и пропадне топ, рекао је он: — ти нама требаш за друге послове!

Кад се битка сврши, и Турци буду побеђени, Карађорђе напије здравицу Јовану Ковачу, и баци чашу у вис. Чаша падне и не разбије се.

— Е, коекуде, све твоја срећа, брат' Јоване, рекао је Карађорђе.

Јован Ковач је, како се прича, слио од гвожђа један топ са целим својим именом и презименом (Јован Петровић), и поклонио га је Србији.

И за владе Кнез-Милошеве, Јован је био често дозиван у Србију, и остајао је по неколике месеце, радећи разне послове за војску.

Једном се је Кнез Милош био наљутио на хазнадара свога Николу Николајевића, па га затвори, и заповеди Ковачу, да га окује. Али, како је Николајевић био Јовану лични пријатељ, то овај, не хотећи извршити кнежеву заповест, утече из Крагујевца.

Године 1829, августа 12, № 1491, Кнез Милош пише Јовану Ковачу, да дође у Пожаревац, и да донесе *„ваин* (грб) *Деспота Стефана Лазаревића*, који је нашао.

Једном је, по наредби Кнеза Милоша, спроводио по Србији неке Берлинце. У путу је имао на рукама сељачке вунене рукавице. Страници зашшту да им прода те рукавице за музеј у Берлину.

— Не продајем, него вам их дајем, рекне Јован: — нека се рукотвор наших сељанака види и у Берлину!

Страници за тај дар, и за остале услуге и обавештења, што су од њега имали на том путу, израде, те је *постао члан Музеја у Берлину*.

Као мајстор сикирашко-ковачки, Јован није смео радити друге финије послове. Али некакав велики господин из Беча дође у Земун, и ту му се поломе кола. Дозову Јована и упитају: може ли кола оправити?

— Могао бих, ал' не смем, одговори он.

— А за што?

Јован каже за што не сме.

— Оправи ти, рекне господин: — а за друго је моја старост.

И Јован кола оправи.

А господин, вративши се у Беч, пошље му „право“, да може и најфиније ковачке послове радити.

Године 1830, у белу недељу, први пут су зазвонила звона у Београду. Та прва звона оковао је и наместио Јован Ковач.

Док је он то радио, рекао му је неко:

— Море, не дижи звона, пуцаће Паша!

— Моје је да дижем, а Паша нек' пуца, ако му се пуца, одговорио је Јован.

После те свечаности, рекао му је Кнез Милош:

— Врати се у Србију, па да ти дам коју хоћеш кућу у Београду!

Године 1831, стигне први параброд у Земун, па му се онде нешто поквари у машини. Ни један од ковача не смеде се примити да машину оправи. Јован се прими, и оправи је на задовољство. Плаће за рад није хтео примити. Друштво му понуди право да се бесплатно може возити, он и породица му, док су живи. Јован и то одбије; само седне и одвезе се до Новог Сада, да се увери је ли машина добро оправљена?

Јован Ковач је имао лепо познанство с Ђенералом Червенком, с председником суда Лазаревићем, и с митрополитом Стратимировићем.

Преминуо је 11 јула, 1837, у Земуну.

Димитрије Давидовић, чувши за смрт његову, писао је једном свом рођаку у Београд, између осталога ево ово: *„Бог да прости мајстор-Јована Ковача! Да ја* **Српске Новине** *и сада пишем, споменуо бих о њему, и о његовим заслугама роду, ако би било и у две речи. Овако пак само могу духу његовом рећи: „„Лака му буди земљица! Кости његове, кости су рода српскога.““!*

Слика Јована Ковача налази се у Народном Музеју, у Београду.

Којадиновић Радован био је из села Заовина, код Мокре Горе, у ужичком округу.

На Запољу, Радован је учинио Србима велико добро заклањајући, као човек вичан месту, одступање српске војске испред Турака.

На Равњу, 1813, видећи да све пропада, Радован је сео у сред шанца, кад су већ Турци ушли у њ, и повикао:

— Има ли данас јунака да посече Радована Буљубашу?

Турчин се један упути к њему; али га Радован обори својим џеверданом, на ком је било *44 резотине, колико је њиме непријатеља убио!..*

Ту је Радован, после тога, исечен сав на комаде.

Радован је био човек крупан, црномањаст, ћутљив. Није марио ни за власт, ни за богатство, него је само желео да се бије, и да, по својој снази, свети Косово!..

Коларац Вуле (Илић) родио се у селу Коларима, у нахији смедеревској.

На Коларе је, у старије време, ударао друм београдско-цариградски. То је место било као нека паланчица, у којој су и Турци живели.

Као младић, Вуле је служио у кавани, у мали Дивичу, унекога Турчина. Не могући платити неки мали дуг, Вуле буде затворен баш у оно време (1804) кад су се Срби дигли на Турке. Срби Коларци, познавајући Вула као младића вредна и необично дрска, помогну му ослободити се затвора; а он, чим се види у слободи, одмах потражи Србе устанике; нађе их у селу Умчарима, и умеша се међу њих.

После тога, Вуле се је, у сваком бою, у ком се дешавао, одликовао тако да је, у мало времена, у српској војсци био чувен и знан јунак *Вуле Коларац*. Његови савременици уверавај да је био човек необично брз да смисли, и необично дрзак и вешт да изврши што је смислио.

Године 1806, пошто је отето београдско предграђе, Вуле Коларац, с Милојем Петровићем, пређе на острво спрочу доњега града, и оданде стане тући град из два топа.

Године 1809, у бою на Суводолу, код Сенице, силна турска коњица, у један мах, опколи Карађорђа са свих страна. Мало је још

требало па да га жива ухвати. Вуле Коларац, који је знао турски као и Турчин, и који је имао глас тако крупан да звоне стакла у прозорима, кад он обично говори, у часу се досети лукавству којим Вожда избави, и победу окрене на српску страну. Он, на име, на свом брзом хату, полети међу Турке, вичући турски из свега свога силовитога грла:

— Побегоше Турци! Побегоше Турци!...

У турској војсци тај глас начини забуну, да су је Срби, после, са свим разбили, и вођу њезина, пећскога пашу, ранили, и натерали га да, у по ноћи, побегне.

Али је, у том бою, и Коларац рањен у десну руку.

После тога славнога боја, сва српска војска добро је знала и волела *Вула Коларца*.

Кад је смедеревски град, с неколико села до реке Раље, одвојен од округа смедеревскога, и постао управна целина за себе; онда је Вуле Коларац постао војвода и команданат граду Смедереву. На том месту остао је до пропасти Србије.

Несрећне године 1813, Коларац је, с војводом Вујицом, најпре био у Делиграду; а оданде је, с Младеном Миловановићем, дошао ближе к Смедереву, и начинио је шанац више града Кулича, на левој страни моравиној, те је одбијао Турке, који су навалживали одонуд испреко Мораве.

Једнога дана, баш кад је Вуле ручао, потегне кумбара и удари у његов шатор, сломи ту стожер, те шатор приклони совру и, у мало, не прилати и самога Вула....

У тај шанац, к Вулу је долазио, с владиком Леонтијем, Карађорђе, у очи онога дана када ће оставити Србију, и побећи у Немачку.

Кад Турци пређу и Мораву, и стану нападати на Смедерево, Вуле, видећи да се већ не може одбранити, дочепа чето-кајик, на ком је био један топ, и, веслајући к левој дунавској обали, непрестанце је пуцао на Турке, који су на њега такође сипали ватру, али га нису погодили. Дошавши у карантин, у Панчеву, Вуле да чето-кајик Аустријанцима, а сам се дигне за Карађорђем у Шта-

јерску, откуда је, доцније, с другим Србима бегунцима, отишао у Русију, у град Хотин.

Године 1831, Вуле је желео вратити се у Србију, и Кнез Милош, уважавајући га веома, рад је био пустити га у отаџбину; али, како уверава пок. Јован Гавриловић, доглавници кнежеви беху томе противни, те тако Коларац не виде своје отаџбине....

Вуле је тада остао у Влашкој, где је узимао спахиска села под аренду, и тако је животарио како тако.

Коларац је умрьо у Букурешту, у велики пост, године 1834.

Вуле је био растом један од највиших људи, а према висини била му је и снага и крупноћа.

Коларац Илија (Милосављевић) родио се у селу Коларима, у смедеревском округу, око 1800 године, од оца *Милосава*, и матере *Јованке*.

Отац Илин био је занатом *абаџија;* с тога су га, обично, звали: *Аба-Милосав*, а мајку су му звали *Јока*.

Године 1806, у јуришању на Беодрад, Милосав је рањен у чело, тако да му се је, до смрти, познавала рупа, где га је пушчано зрно било ударило.

У почетку 1807, по што су Срби отели од Турака Београд, у Коларе су се, прича Коларац: — враћали сељаци који су били у војсци, и доносили су ћуркове и друге турске аљетке и ствари, које су опленили од побеђених Турака, по што су Београд ослободили. То је Илија добро упамтио, али не зна колико му је тада било година.

Школу основну учио је Илија у месту свога рођења. То му је и било све редовно школовање.

Године 1813, с осталим сељацима, побегли су и Илини родитељи, испред турске војске, и дошли су на Дунав, код Орешца, више Смедерева. Ту се народ превозио на ону страну. Коларац прича да је отац његов ту хтео оставити једно ждребе, не могући га сместити у скелу. Илији је било толико жао ждребета, и толико је наваљивао на оца да га не остави, да је овај, најпосле,

везао ждребе за скелу, те тако је препливало и оно на леву страну Дунава.

Онда је, као што се зна, многи свет из Србије био пребегао у ону страну, и, не желећи удаљавати се од Дунава, сав је био пао по селима дуж те реке. Илини родитељи оду и настане се, за неко време, у селу Црепаји.

Илија, ма да је био врло млад, није хтео седети без посла, него је узео коња и таљижице, па је на Дунаву, од рибара, куповао рибу, и разносио је по бегунцима Србијанцима и продавао.

Кад се све умири, Турци позову бегунце из Србије, да се врате сваки на своје огњиште. Врате се и Илини родитељи; али Илија не остане дуго у Коларима.

Из Колара дође у Београд, да тражи рада и зараде.

— Кад сам ушао у Београд, причао ми је сам Коларац: — имао сам само 30 пара! Од те своје имовине, одвојио сам две паре, и купио лепињу да ручам. Једући ту лепињу, све сам мислио: шта ћу чинити, док потрошим и оних 28 пара?!

Али, вредан и окретан младић, нашао је одмах и рада и зараде. Године 1817, марта 9, он је већ био *трговачки момак*, и гледао је, како су Турци, на Калемегдану, погубили Кнеза Симу из Борка, и Капетана Драгића Горуновића, из Ропочева.[1]!

Најпре је служио у трговини неког *Дрвењака Болтаџије*; после је био у неког *Тор-Марка Радовановића*, трговца, а, најпосле је прешао у службу Маркову брату, *Милутину Радовановићу*.

У овога последњега газде, Илија је остао дуго и, 1827, оженио се ћерком његовом, *Синђелијом* (рођ. 1809), с којом је провео век, и стекао готово све своје имање.

Поставши свој газда, отворио је дућан, тако звану *болту*, у својој кући, која је и сада својина Коларчеве задужбине, у дубровачкој улици више Зерека[2].

[1] *Књажевина Србија*, стр. 83.

[2] Један врлетак покојнога Коларца, из села Суводола, прича ово:

— Некако у оно време, кад је била Бакова буна, ми сељани из Колара, Суводола, и из других подунавских села, косили смо, под кулук, ливаде у Годомину, капетану *Сими Радојковићу*, из Селевца. Једнога дана бе-

Кад се тако лепо наместио, и упутио у раду, Илија је и браћу своју: *Тасу*, *Миту*, и *Ранка*, дигао из Колара и довео у Београд.

У оно време, кад је Илија, као млад трговац, зарађивао лепе паре, почну неки млађи београђани носити неке капе, са златним ширитима. Кнез Милош, мрзећи на расипање и луксуз, и држећи да му ваља Србе од тога палила склањати, макар каквим мерама: заповеди те се неколико београђана, с тим златали-капама, обале и истуку батинама!

Илија се, од те мере, толико уплаши, да је одмах оставио Београд, и преселио се у Панчево.

Неки причају да је, и осем тих златали-капа, био још један узрок тој сеоби; на име, вели се: да је Коларац био купио кућу на великој пијаци, онде где сад стоји пожарна чета, па му ту кућу, не знам зашто, одузео Кнез Милош. Он се, с тога, одсели у Панчево!

Настанивши се у Панчеву, Коларац је почео трговати храном и свињама, али више храном него свињама. Товарио је лађе житарице, и слао их у Сисак, у Ђур, и у Беч. Та радња га је познала с великим трговцима, и име *Илије Србијанца* — онамо су га тако звали — за мало времена, постало је знано у многим местима аустриске царевине.

смо спшли у Смедерево рад косидбе. С нама бејаше и *Милосав Аба*, отац Илин. Поред нас, путем, ударише неки трговци. Један од њих, угледавши Милосава, рече:

— Зар и ти, тата, да косиш под кулук?

— Морам, синко, одговори Милосав: — власт ме реди, па морам.

Трговац нађе нашег кмета Стеју из Колара, извади новаца и, дајући их њему, рече:

— Кмете, ево ти новаца, па плати ком другом за мога оца, а он нека иде кући!

Милосав пође, а трговац га устави, те и њему спусти нешто у руку. На се онда расташе.

Кад трговци одоше својим путем, наш кмет Стеја узе нам казивати, да је тај трговац *Илија Коларац* рођени син Милосава Абе.

— Ја нисам знао, причаше покојни Коларац: — шта је то глад и жеђ; шта ли неспавање и умор, кад год ме је чекао какав повећи посао.

На тај начин, кроз кратко време, Коларац стаде у ред најбогатијих житарских трговаца у Доњем Банату.

Још у то доба, Коларац је почео погледати на српску књигу, и на српске књижевнике. Роман *„Гроф од Монте Христа,“* у српском преводу, изашао је на свет Коларчевом помоћу. У последње време свога живота, Коларац је говорио да се у његову „тевтеру“ налази велика цифра која показује колико је он, овда онда, дао на потпору књижевницима. На жалост, тај се „тевтер» није нашао после његове смрти.

Године 1855, јуна 7, умре Илина жена Синђелија, у Пешти, и он је, мртву, донесе у Београд, и сахрани код маркове цркве у Палилули.

Године 1856, Коларац остави Панчево, и врати се у Београд, да овде стално живи. Овде је, неко време, трговао сољу, набављао је држави шалитру, и бавио се разрађивањем неких рудника.

Од тога доба, озидао је две велике куће: једну на Варошкапији, а другу још већу, на Стамбол-капији (код Позоришта).

Станивши се у Београду, а не имајући од срца порода, Коларац је све озбиљније мислио: *своје велико имање одредити на потпору српској књизи.* У Београду се познао и спријатељио с покојним *Костом Цукићем*, који га је увек утврђивао у тим патријотским намерама.

Године 1861, јуна 15, лицем на Видов Дан, Коларац управи писмо на ову господу: *Панту Јовановића, Емилијана Јосимовића, Милоја Лешјанина, Димитрија Матића, Љубомира П. Ненадовића, Јосифа Панчића, и Косту Цукића.* У том писму изјавио је да ће, унапредак, сваке године, давати по 100 дуката на потпору књигама које та господа препоруче за награду.

Тако је постао *„Књижевни фонад Илије Милосављевића Коларца.“*

Те исте године, Срби у Угарској славили су *стогодишњицу од рођења Саве Текелије.* На ту светковину позван, отишао је и Коларац у Нови Сад.

На изласку из лађе, у Новом Саду, њега дочекају свечано и срдачно, да је од радости плакао као дете.

Тада је дао 1000 форината на оснивање *правне Академије у Н. Саду.*

Желећи помоћи ширењу просвете у свом народу, Коларац се дуго мучио на што, на име, да остави своје имање? А кад је видео да браћа Хрвати стекоше свој универзитет, смисли да својим имањем *оснује у Србији универзитет.*

Многи су га одвраћали од те намере, говорећи да за универзитет има да се стара сама држава, а за такав завод и новаца ваља много више него што он има...

На све то Чика Коларац само би рекао:

— Не знате ви како се паре брзо множе, кад се њима рукује како треба.

И, одиста, после дугог размишљања и договарања, сведе своју последњу вољу на једно, и 25 фебруара 1877, састави свој тестаменат, којим *све своје имање остави двема фондовима:*

а, *Фонду за универзитет*, и

б, *Фонду за помагање књижевности.*

Овом другом фонду одредио је 10.000 дуката, па интерес од те суме да се дели на три дела: два да се троше на књижевност а трећи да се придаје капиталу, док је фонд нарасте до 20.000 дуката; после пак сав интерес да се троши на књижевност.

Фондовима овим управља одбор од шест лица која је именовао сам Коларац, овластивши њих да се, даље, сами обнављају и, по потреби, умножавају.

Пред крај године 1877, оне које је тестаменат и написао, Коларац допаде велике невоље, која би слабијега човека могла покренути да уништи све своје родољубиве намере; али Коларац бејаше толико родољуб, да издржа све тегобе, а не скрете с пута правога, великога родољуба.

Окривљен за велеиздају, Коларац је затворен, и одведен у Аранђеловац, пред преки војни суд. Онамо је осуђен на тамницу. Владалачка милост дала му је опет слободу, те се, 1878, вратио у Београд, својој кући.

Кад су га повели из куће у затвор, послао је суду свој тестаменат на чување, а вративши се кући, после све беде, рекао је:

— *Прав сам и чист као сунце; за то сам и мислио да ће ме пустити; али, у један мах, би ми тешко, и хтедох поцепати тестаменат: хвала Богу те нисам!*

Коларац је увек, с неком милином, помињао место свога рођења и својега детињства — Коларе. Године 1852, као становник панчевачки, послао је коларској цркви звоно од 3 центе. За помен својим родитељима, а у тестаменту свом, оставио је општини на школу 200 дуката. Од тих новаца сад се помажу сиромашни ученици коларске школе. И као осуђеник, идући из Аранђеловца у Пожаревац, уставио се је у Коларима, ноћио онде, и нагледао се је сит места, у ком га је први пут огрејало сунце.

Ослободивши се затвора, Коларац је, истина, дошао кући својој, али пређашњега здравља није донео. Болест га је савлађивала сваки дан све више и више. Најпосле, 6 октобра, 1878, између 3—4 часа после по дне, преминуо је, у својој великој кући, код Позоришта, а 7 октобра сахрањен је у својој гробници, код палилулске цркве, поред жене своје *Синђе*.

Коларац је био човек од крупнијих људи, умерене пуноће; сед као овца, али косом обилат и до смрти; чист у оделу и држању; чуваран у трошењу, смотрен у свему и свачему.

Поред језика српског, знао је нешто мало и немачки.

Кад су свршене парнице које су дизане против Колачервог тестамента, и кад су издани сви појединн легати, што је покојник којеком оставио, одбор је, на Св. Аранђела 1886, као на дан *славе Коларчеве*, учинио покојнику свечани помен, огласио стање задужбине којом управља, и објавио да *књижевни фонд* почиње вршити оно на што га је покојник наменио.

Целокупно имање Коларчеве задужбине, то јест, и *фонда књижевног*, и *фонда универзитетског*, износи суму од 904.935·17 динара.

Слава родољубу Илији Коларцу! . . . .

Конда Бимбаша родио се у Поломљу, у Турској, а вере је био православне.

Године 1804, био је у Гушанца Алије, као буљубаша. Гушанац, царев одметник, старешина крџалиски, имао је у својој дружини и Хришћана и Турака. С њима је ходао по Бугарској и по Румелији, те харао и Хришћане и Турке, без разлике.

Кад су Дахије виделе да не могу српску буну саме савладати, онда Кучук-Алија изиђе из Београда, продре до Јагодине, и оданде поручи те му дође Гушанац-Алија, с 800 својих крџалија. Њих Кучук-Алија склони да дођу у Београд, и да помогну Дахијама савладати српски устанак.

С том Гушанчевом војском дошао је и Конда у Београд, и остао ту више од две године.

Конда је, са својим момцима, стајао на стражари што је била на брегу између *Варош-капије* и *Сава-капије*, са зада данашњој митрополији.

Као хришћанин, Конда је, на скоро, осетио у срцу свом жељу да српска сабља победи. За то је смислио да остави Турке, па да пређе к Србима. Кад Срби, 1806, опколе Београд, Конда, неким путем, јави српским старешинама, да хоће да пређе на њихову страну, и они му се јако обрадују.

Пре него што је учинио што је био наумио, Конда је из опсађена Београда, многе Хришћане, који су се били затекли унутра, призивао у своју караулу, и оданде их, низ ендек, испуштао да беже у српску војску, која је била најближа међу Савом и Мокрим Лугом (потоком).

После тога, намисли да и сам, са својим момцима, који су сви били Хришћани, пребегне. За то, једног дана, рекне им да нечујно и невиђено измичу, а он оде у другу, суседну караулу, где је разговором Турке забављао, докле су момци његови измакли. Кад се врати у своју караулу, и види да су сви отишли, и однели све што је било, пређе и сам преко ендека па, звиждећи, искупи у мраку момке, те тако сви здраво и весело пређу к Србима.

Кад Турци виде да је Конде нестало, помисле да ће Срби, ту ноћ, напасти на варош, па одмах сав шанац осветле машалама, и осну пуцати из пушака и топова.

Ово се је догодило месеца августа, или септембра 1806.

Јесен превали; зима се приближи: Срби смисле да јуришe на варош Београд 29 новембра 1806, у очи Св. Андреје.

Конда. са својом дружином, ишао је правце на Сава-Капију: Ноћ је била мрачна, Конда месту вешт, те тако је могао прићи к самој стражи, а да га Турци не осете. И кад га је који осетио, Конда га је ударао ножем, да се не диже узбуна, те тако је својом руком оборио два Турчина; друге оборе његови другови, а остали побегну. Дотле се већ обазна за напад, и борба плане јавна. Српска војска, продревши у варош, окрене уз брдо ка цркви и к Варош-капији, на коју је ударио Кнез Сима, са својом војском. И тако Варош-капија падне у руке Србима. Ту ноћ наши су освојили већи део вароши, а други део им је тек доцније пао шака.

Конда је, још у првом јуришу на капију, добио пет тешких рана. Њега су, после, сместили у Аганлии конак, где се је дуго лечио.

После овога успеха српскога оружја, многа господа из Не, мачке прелазила су у Београд, и сва су долазила да виде Кондуа Карађорђе и друге српске старешине ништа нису толико желеле колико да се Конда извида.

Кад се извидао од рана, Конда је војевао и даље. Године 1807 ишао је на Ужице, а после је сишао и на Дрину чак до Лознице.

Године 1812, Конда се зове Бимбаша, и шаље се с бећарима (добровољцима), у нахију ужичку, да спреми шта треба за рат.

Те целе године, Конда се је, с Раком Левајцем, налазио у нахији ужичкој, соколској и подринској; и особито му је заповедано да затре лупеже, који су мирне људе узнемиравали.

Пред пропаст 1813, Конда је био у Лозници с Молером, где си их Турци били опсели.

Кад је из шанца лозничког ноћу изишао, опазе га Турци и полете у потеру за њим. Стигну га близу манастира Троноше, где се отвори крвав бој, у ком Конда погине, и буде сахрањен за манастирским олтаром на шанчићу на брегу, 40 хвата од манастирскога крста[1].

[1]. Кад је ово већ било у штампи, чуо сам причу да Конда није ту погинуо, него да је, рањен, пренесен у Зворник. Онамо је веле, оздравио, и

Конда је био човек омален, окрушаст; говорећи српски, малко је заносно на бугарски, а знао је и турски и арнаутски. Кад је погинуо није имао више од 30 година.

Лака му била српска земља; својом ју је откупио крвљу!

Коста-Бег, рођени брат Димитрија Кујунџије, родио се у селу Штиткову, близу Новога Пазара.

Коста-Бег, и Димитрије Кујунџија, имали су брата *Јевтана*, кога су Турци, за симпатију к српском устанку од 1804 године, погубили, натакли му главу на шиљак, на градском бедему у Пазару, окренувши је лицем к Штиткову.

Године 1807, Коста-Бег и Димитрије, искраду се из Пазара, побегну међу Србе, скупе чету, и стану туђи се с Турцима.

Коста је најмлађи брат од ове тројице, и *бегом* је прозван доцније са својега господскога држања и живљења.

Војујући, с братом Димитријем, Коста-Бег је, после 1809 године, био као војвода пазарски, и кад је брат му Димитрије, 1812, изгубио војводство, заузео је његово место.

Коста-Бег је дочекао несрећну годину 1813, али се није хтео предавати Турцима, него се је крио по гудурама. А кад му се и то досади, нагне к Сави још пре Хаџи-Проданове буне; дође у Остружницу на скелу, са свом својом породицом, и затражи да се превезе у Срем.

Турци, који су на ту скелу добро мотрили, притегну скелецију Николу Станковића, те им је морао казати: ко је овај човек, шта је, и куда хоће.

Сад га Турци вежу, оплене, и с породицом, одведу у Београд, везиру Сулејману Скопљаку.

Сулејман, чим га дочепа, одмах нареди те му се глава одсече на калемегданском раскршћу, а породицу му сву узме у ропство.

отишао видати људе који се обрање. После године 1820, веле да је дошао у Ужице, где је и умро. Кажу да му је име било *Остоја* и *Конда* му је презиме.

Је ли ово онај јунак савакански Конда, или неки други, његов презимењак, за сад не умем казати.....

Тек доцније, Кнез Милош је, откупљујући од Турака српско робље, дао Сулејману Скопљаку, од својих новаца, осам кеса за Коста-Бегову жену, те тако је ослободио да иде кући.

Милош је тај откуп учино за душу оцу својему Теодору[1].

Костић Никола, поп из Мрсаћа, познат је само као *Поп Никола из Мрсаћа*, без презимена.

Никола се родио у селу Мрсаћу, у нахији чачанској, од прилике 1769.

Књигу је учио у Карановцу, данашњем Краљеву, у некога учитеља Тодора Рапе, који је посадио, код краљевске цркве, две липе које се и данас држе и напредују.

Запопио га је, у манастиру Моравцима, владика Ѣерасим (који је, доцније, 1818, новембра 16, осветио врдилску цркву и антимис у њој).

Поп Никола је најпре служио при цркви јежевичкој, па је, после, прешао к манастиру Жичи.

Сима за Попа Николу вели:

„... из Ибра Поп Никола дивни,
И витез је и мударац био,
Чак Пљакића свуд водио војску,
И војев'о, што је боље мог'о
А на име и у славу истог...
Те заслужи држати се братом
Малог цара Карановачкога,
Кад онога ови летје крил'ма;
Нег' опаког није била свика
За услуге награждават' добром'
К'о што раде срећни и честити,
Већ му за то брата убит' шћаше,
Не пазећи што му пет их служе,
И бране га, и залажу хљебом...?
А ев' зашто! Кад 'но једног Пљако
Одметнувша с' од клеветне низме,
Храброг Срба, њему с' неклањавша,
Ко' невеста пред милијем свекром,

[1] *Милутиновић*, *Историја*, стр. 112.

Ухватив га, наказиват' стао
На тржишту, посред Карановца.
Кроз хиљаду и две стотин' људи
Дванест пута 'вамо и онамо
Да протрчи мртве шибе саме;
У паради он токорсе згледо,
Поп-Николе брата некојега
Да не бије, но промаша кривца;
Ил' га паче тијем потворио,
А тек паства да покаже више,
И да силу и над њима јави....
Брже јунак и од бедре сабљу,
А Турчина њом не посјекавши,
Те свом Србу смаже лакат с руке,
На други пут по плећ'ма га млатне
И свега б' га још искомадао
Да не наже момак кроз параду,
И утече међу Кујунџије,
Све ваљане и отресне момке,
Којино га брж' међу се зграбе,
Заклоне га и одбране Пљаки,
Доскакавшу чак и к њима за њим,
И викавшу без врага му г' дати
Да г' смандрља, док њих није с реда,
Ал' кад виде да сви за оружје,
А он назад, псујућ' и претећи,
С чега, најзад, стрпа Кујунџију,
Опанувши и оклеветав га,
У тамницу и железа љута
А да врти сваки дан топове[1]"!

Поп Никола је дочекао и други устанак на Турке, под Кнезом Милошем, и тада је учинио леших услуга својој отаџбини.

Поп Никола је начинио врдилску цркву, посвећену Богојављењу, као што показује запис над вратима:

„*Мјесјаца септембра дан 20, 1818, писа Поп Стеван.*

„*С Божијеју помоштију поче се изнова, а на старо(м) мест(у) божествени храм сеј, с трудом кир Попа Николе Костића, из села*

[1] Ово нека се има на уму кад се чита крај службе Димитрија Кујунџије!....

Мрсаћа, сам (с) својим трудом поче и сврши, и ништа у вилајет не дерзну помоћи ради, нити му ко може и једну пару, но сам својим трудом, за свој вечни спомен, и за опроштење грехова јего на втором пришествију и дома јего опште за опроштење их“.

Поп Никола је умрьо у селу Мрсаћу 13 априла 1819.

Он је сахрањен код врдилске цркве, с јужне стране, до самог олтара. На гробу му је плоча с овим записом:

„Се лежит тјело кир свештенојереја Николаје Костића от села Мрсаћа, создателја храма сего; храм сеј сочини за свој вечни спомен о свом труду на 1818 года, месеца априла 13“.

У околини се прича да се је Поп Никола отровао. „Позвао га је био, вели се, Господар Јован у Чачак, а он, не смејући му ићи, отрује сам себе!

Ово је чудна појава! Ко је год од знаменитијих људи онога доба, у Србији, умрьо на пречац, готово за сваког се додаје да је силом уморен!

Није за веровање, али јесте за размишљање: откуда потичу толике таке приче!

Коча Капетан, родио се у селу *Паљевцу*, ниже Јагодине. Крштено име било му је *Коста*, а презиме *Анђелковић*[1]; али га нико није звао тако, већ: *Коча*, и *Коча Капетан*.

Кад је Аустрија, године 1788, објавила Турској рат, и почела, у Србији, купити добровољце за ту војну, Коча је био марвени трговац, већ познат у народу.

Држећи да је то рат хришћанства против турства, и да ће тај рат донети Србији слободу, Коча остави трговину, па дигне момке из целе нахије јагодинске, и почне се бити с Турцима. Из манастира Каленића, Коча узме калуђера *Исајију* за писара и за другара у бојевима, за то се, после, и певало у Левчу:

„Војску купи Коча Капетане,
. . . . . .
Барјактара, црна калуђера:

[1] Јоца Наумовић, окружни начелник, у Јагодини, писмом својим, 20 марта 1854, јавља: да је ово презиме чуо од стараца из Паљевца *који су Кочу добро познавали.*

По барјаку положио браду,
Па он учи Србе у параду".

Као што је мислио Коча, тако је мислио готово сав народ наш: како је радио он, тако је радила сва његова врста. Отуда се овај рат, у Србији, и не зове другојаче него *Кочина Крајина*.

Друга половина тога ратовања, и свршетак му, беху несрећни за аустриску војску. Турци су Аустријанце потискивали на свим бојним пољима.

Коча, узбијајући, или бар уздржавајући Турке, који су продирали уз Дунаво, борио се је, последњих дана, више Пореча, на левој страни Дунава. Дотле се је аустриска војска већ била тргла чак к Темишвару. Остао је био само *Коча*, и његови храбри добровољци.

Турци, којима је Кочино јунаштво већ било добро познато, позивали су га, више пута, да се мане борбе, пошто је остао с тако малом дружином. Коча, уздајући се у своју стару срећу, и у месне прилике дунавскога теснаца, не послуша тих позива. Турци нагрну великим бројем и опколе га са свих страна. После страшнога боја и сече, ухвате жива њега и шездесет друга с њиме (Остали су имали лепу срећу изгинути раније). Њих све одведу у Текију према Оршави, и ту их живе понабијају на коље!...

Мир мученичком праху! Слава јуначком имену твоме, несамртни Кочо! Твоје, и другова твојих, јечање на самртном кољу задахну српски ваздух дахом који поче тражити освете! Нека се на висини плавога неба развеселе ваше јуначке душе: из праха вашега поникоше дивови: Ђорђе, Чарапић, Вељко, Катић, Милош, Синђелић, и безбројни други!..

Радивши за отаџбину, заслужни сте људи!

А претрпевши тако мученичку самрт, ви сте своје потомству светитељи!

Слава вам до века!

Крагић Ђорђе, родио се у селу Скорицама, у нахији рађањској.

Ратној вештини Ђорђе се је учио у живој школи Делиграду, од 1806—1809.

Изишавши на глас личним јунаштвом, Ђорђе је постао војвода малој, али врло често узнемириваној кнежини ражањској.

Под Ђорђевом влашћу, био је Кнез Милић из Ћићевца. И они су оба обично чували Делиград, то *„Зајажало Турства“*

Године 1809, кад је српска војска пошла к Нишу, Ђорђе се је, са Стеваном Синђелићем, утврдио био на Чегру, према Винику.

Несрећнога дана 19, месеца маја, кад оно Турци, грдном силом, нападоше са свих страна на чегрски шанац, Ђорђе је, са Стеваном, и другим соколовима, оставио главу у рушевинама од тога шанца.

После Ђорђа, дошао је за старешину Ражањцима његов син *Петар Крагић*, па је и овај погинуо на Делиграду.

Слава им вечна обојици!

Красојевић Вићентије, владика ужички, родио се, око године 1824, у селу Горњој Црнући, у рудничком округу.

Учио се је у манастиру Враћевшници, па је, после, у Београду, био две године у богословији.

Закалуђерившн се, постао је 1844 ђакон, а 1846 јеромонах.

Године 1859, постао је игуман, а 11 новембра 1870 архимандрит манастиру Враћевшници.

Вићентије се одликовао великом вредноћом у пословима, и паметном управом у манастиру; поред тога, прнањао је те се самоучки учио колико је више могао.

Малу манастирску библиотечицу обогатио је и уредио; дозвао је пок. Ђуру Јакшића, те му је насликао за манастир галерију свих владалаца српских; и оно старина што манастир има, и што је остало од знаменитога љубићског архимандрита Мелентија Павловића, чувао је и држао у врло добром реду.

Године 1873, изабран је и посвећен за владику ужичкој (сад жичкој) јепархији, после владике *Јанићија*.

Као владика, Вићентије је служио осам година и по; али је већ давно био пао у тешку болест сушицу, од које је и преминуо

15 марта 1882 у Београду, па је одавде однесен у манастир Враћевшницу, и онамо сахрањен.

Вићентије је оставио двокатну кућу у Београду, у космајској улици, број 52; у селу Лозници, више Чачка, неко непокретно имање, и готовине — око 700 дуката.

Данас његове готовине у Управи Фондова има 15.213 динара.

За сву ту тековину, он је, 17 фебруара 1882, наредио ово:

1. Све имање његово остаје као његова *задужбина*, из које ће се издржавати у школама добри а сиромашни ђаци прво из његове рође, па — ако њих нема — из његова села Горње Црнуће, а, најпосле, из целе Србије, ма откуда;

2. Том задужбином управља министарство просвете са припитивањем и просветнога Савета;

3. Кућа у Београду, која може вредити 4—5000 дуката да се никад не продаје!

4. Ђаци, који се издржавају из ове задужбине, дужни су, сваке године, на дан добротворове смрти, учинити му помен у цркви.

Тестаменат тај био је пред судом, и остао је у важности. И тако Вићентијева задужбина данас већ издржава једнога ђака у великој школи, у Београду, који прима по 30 динара на месец.

Крижанић Ђурађ родио се 1617, у Липничкој, у Хрватској, од старе породице *Крижанићи Неблушких*.

Човек великога дара природнога, и простране учености онога времена, носио је у глави две велике мисли: да измири цркве источну и западну; и да створи један језик за све народе словенске!

Тога ради је много путовао, много учио, и много писао. Последње време свога живота, боравио је у Русији, најпре као вољан човек, а после као прогнаник у Сибиру.

Своју граматику о том језику за све Словене, Крижанић зове: *Граматично исказање об руском језику, иоша Јурка Крижанића, прозванем Србљанина. . . . Писао в Сибири лита 7174=1666.*

По роду, сам себе зове *Србином*, по вери је био католик, и још каноник загребачке цркве; али је одушевљен био за добро свих Словена, а особито Срба и Хрвата.

Што је желео измирити цркве источну и западну, то му је свакад за хвалу: и православна се црква, јутром и вечером, моли *„о сједињењу Светих Божјих цркава“!*

Али што је мислио да се може, граматиком, створити језик за *све* Словене *један*, то је узимао на се посао који — најмање рекавши — премаша снагу сваког појединца.

Још се не зна које је године, и у ком месту, умрьо овај наш сународник.

О његову животу писали су много и Руси и Хрвати[1].

Крстић Максим родио се у Босни, па се преселио у Србију, и настанио на Убу. Кад су Срби устали на Турке, Максим је био међу првим борцима, па је, доцније, изишао на глас, и постао је *војвода соколски*.

Име његово помиње се у многим бојевима у Рађевини и око Сокола.

У пролеће, године 1813, заповеда му се од стране „Вождове,“ да Турке не дира, али од њих добро да се чува.

Доцније му се каже да народ уклања с пута, куда ће се кретати војске.

Најпосле је, те године, био с Молером у Лозници, па је и оданде некако изнео главу.

У другом устанку, 1815, виђамо га, с Кнезом Јовицом, докле Турци нису протерани из Ваљева, а после се ретко помиње.

Године 1844, налазимо га као члана окружнога суда у Лозници, где га је затекла *катанска буна*. Крстић је, тада, био пристао уза *Стојана Јовановића*, катанскога вођа, а пошто су катане разбијене, он је допао затвора, у Ваљеву.

Из тога затвора избавио се заузимањем пок. Аџике Ненадовића, и живео је, после тога, на Убу веома сиромашки. На Убу је, кажу, и преминуо.

Имала је једна песма у којој се пева како је *Војвода Макса* секао Турке дуж Дрине, и како је многе српске породице искупио из турскога ропства, пошто је морао све своје имање дати.

[1] *Кукуљевић, Архив за повесницу југословенску* X у Загребу, 1866. II *Безсонов. Сочиненија I. II и III*, Москва, 1870. — *Даничић, Рад* XVI. 159.

Ништа више нисам могао, за сад, дознати о овом честитом, али зле среће Србину....

Крстић Михаило или **Мика**, родио се о Арханђелову дне, 1818, у Крагујевцу.

Основну школу свршио је у Крагујевцу, па је, после тога, учио неку *трговачку школу*, у Београду, из које је изишао 1837.

По свршетку школовања, водио је, неко време, трговину, а после, нарочито од 1842, није се хтео пуштати у велико трговање, него је радио своје земље, којих је имао доста око Крагујевца.

Крстић се није женио а, пред своју смрт, ни рођака блиских није имао.

Преминуо је у Крагујевцу 26 јуна 1885.

Пре него што ће умрети, наредио је шта да се чини с његовим имањем, пошто умре.

Ево главне одредбе у тој његовој последњој вољи, с које и заслужује да га уврстимо у *Поменик* знаменитих Срба.

Све своје имање Крстић је оставио свом куму, г. *Кости Митрићевићу*, пуковнику у руској војсци, али под овим условима:

Пуковник Митрићевић дужан је, од прихода Крстићева имања, сабрати 5000 дуката, и те новце дати под интерес. Половина интереса који се буде добијао од те суме, придаваће се главници, а друга половина трошиће се на сиромашне ђаке крагујевачке гимназије. А кад та главница нарасте до 20 хиљада дуката, онда ће се сав интерес трошити на ђаке поменуте гимназије, који се добро уче и добро владају, а сиромаси су.

Даље, г. Митрићевић има да изда неколике легате који немају онћега значаја, па, што преко свега тога претече, биће његово наслеђе.

Кад би се данас све непокретно Крстићево имање распродало, не би се зар могла за њега добити она сума колику је покојник завештао. То сведочи да је Крстић веровао да ће Митрићевић, управљајући неколико година тим имањем, моћи његову последњу вољу како треба извршити.

Крстићева слика већ се налази у сали нове крагујевачке гимназије, као слика просветнога добротвора...

Кујунџија Димитрије родио се у селу Штиткову, близу Нова Пазара.

Научивши кујунџиски занат, Димитрије је боравио и радио у Новом Пазару. Од тога заната, остало му је презиме *Кујунџија*, за сав потоњи живот.

Димитрије је имао старијега брата *Јевтана*, и млађега *Косту*.

У почетку српскога устанка, Турци Пазарци, погубе Јевтана, брата Димитријева; одсеку му главу, набију је на шиљак, па је изнесу граду на бедем, и окрену ка селу Штиткову, као да покажу шта чека и све друге који би симпатисали српском устанку!

Године 1807, Димитрије Кујунџија, и брат му Коста, искраду се из Пазара, пређу међу Србе, скупе чету, и почну се бити с Турцима.

Године 1809, при нападању на Пазар, Димитрије и Коста показали су се прави јунаци; али Турци, уговарајући да се предаду Србима, затраже од Карађорђа да, куд на другу страну, пошаље Димитрија и Косту, пошто они, вељаху Турци Пазарци, жудни да освете брата, не би могли одржати уговор који би се сада углавио.

Карађорђе, после тога, пошаље Димитрија и Косту, с Павлом Цукићем, на Рогозну да пресеку пут Турцима, који би од Косова могли навалити на Србију.

О нападању на Нови Пазар, певала се је у околини ова песма

„Протужиле буле у Пазару,
Тугујући, каде говориле:
„„Авај нама, до Бога милога!
Од зулума силна Коста-Бега,
И његова брата Дмитрија,
Злих војвода од Нова Пазара:
Тугујући Црног Ђорђа моле,
Да уставн и Косту и Дишу
Да не пале Новога Пазара.
Карађорђе њима одговара:
„„Уставићу све војводе редом,

Ал' не могу ни Косту ни Дишу:
Турци су им брата погубили,
Левтан-брату главу откинули;
На бедем је, на шиљак натакли,
Ка Штиткову лице окренули,
Те да гледа свога завичаја,
Недалеко од Новог Пазара:
Не могу их, за то, уставити!" . . .

Димитрије је, после тога, био војвода пазарски, што ће рећи, данас, студенички.

Године 1812, у *Карађорђеву Протоколу*, број 957, пише:

..... *да он* (Димитрије) *у хапсу стоји, докле се за право нађе: имање његово, колико на писму шиљемо, да се расположи и прода, и да се поплаћа тужитељем његовим, које је он од сабора почињо од 1809 года, а прије што је било, оно на страну. А после ни он, ни његови синови, да не буду више народне старешине, за преступленија његова; а брат његов Коста да буде војвода, да се не батали, јер на Косту никакве даве нема.*"

У овом затвору налазећи се, Кујунџија је „сваки дан вртио топове," као најгори сужањ, како прича Милутиновић, који му сву кривицу своди у то „*што се*, вели, *зету Пљаку замерио*," који га је „*ошао и оклеветао*"[1]!

Године 1813, Димитрије је био пребегао у Немачку, али како је Кнез Милош утврдио с Турцима мир, он се је вратио, и настанио у Смедереву, где је на ново почео радити свој кујунџиски занат. Године 1841, извезао је срмом и позлатио престони крст за смедеревску цркву. На крсту је потписан он као мајстор, и црквени тутори *Илија Нешић*, *Јања Ђорђевић*, и *Ица Мирковић*. Тим се крстом и данас служе у новој смедеревској цркви.

Димитрије је у Смедереву, у црквеном крају, имао своју кућу.

Био је висока раста, црномањаст; носио се је увек лепо, свакад је имао у чохиној везеној долами, и с цемаданом златом везеним.

Врло је често, на помамну коњу, пројахивао кроз смедеревске улице. То га задовољство није остављало до пред саму смрт.

[1] *Србијанка* III, 110 и 111.

Умрьо је у Смедереву 29 новембра 1843, и 30 новембра, на Св. Андрејуу, опевао га је прота *Теофан Станковић*.

Сарањен је, како његови потомци причају, код старе цркве смедеревске.

Курлага Вучић са Стапара, више Ужица, био је буљубаша на Шаргану, куда је ишла граница Србије пре 1833. Курлага је, по заповести Кнеза Милоша, наплаћивао царину од трговаца који су туда пролазили.

Године 1830, удари преко Шаргана *Ахмет Кусов,* Турчин из Ужица, с девојком и сватовима, идући из Босне. Курлага заиште царину. Турчин не дадне, а девојка бризне плакаги, чувши да *Власи* још могу од Турака наплаћивати царину!.

После много речи, Кусов плати што се од њега тражило, али се зарече, да ће се Курлаги осветити за то.

Године 1832, фебруара 14, Курлага сиђе послом у Ужице кнезовима. Они му рекну да ни пошто не иде у *Доњу Чаршију,* јер му Турци много прете. Курлага навлаш оде баш на дућан самом Кусову. Догодило се је да је Турчин, баш у тај мах, на горњем боју своје куће, тукао своју жену. Курлага, чујући вриску, викне:

— Не удри жене, Кусове!

Турчин измоли главу кроз прозор, позна Курлагу, па остави жену, узме две мале пушке, и сиђе на земљу. Дошавши до Курлаге, без једне речи, скреше обе у Курлагу, а пушке му — не саставе!

— Стани Туро! викне Курлага: — овако се бије! И сребрњаком погоди Кусова посред чела. Тим метком рани још једнога Турчина, који се је близу десио. Други Турци притрче и Курлагу убију ту на месту.

То начини читаву буну у вароши. Кнез Милош, дознавши за то, исели све Србе из Ужица у Пожегу; пресели и окружни суд, а Србима из околних села забрани ићи у Ужице на пазар.

Ужичанима, пресељенима у Пожегу, није било угодно ново место. Жалили су се да им деца умиру. А Турци Ужичани опет остали су били као у опсади. За то су се и они молили Кнезу Милошу да се Срби врате у Ужице.

И Кнез је то допустио тек године 1835.

Тај се случај у Ужицу зове: *Курлагина Крајина.*

Курсула Јован родио се у селу Доњој Горијевници, у рудничком округу, године 1768.

Кад је букнуо српски устанак на Турке, 1804, Курсула је био међу првима који су ударали на Чачак и на Карановац. Он је припадао војсци Мутаповој; али нити је имао какве команде, нити се покоравао одредбама војничкога занта. Увек је јахао добре коње. увек је носио поуздано оружје, и свуд је делио јуначке мегдане, те тиме војску слободио и српско име прослављао.

Курсула није носио сабљу о бедрима, као што се носи, него затурену на раме, како му је лакше потегнути је. На мегдан је обично полазио пушећи чибук, који би лагано истресао и остављао у чибучницу тек пред самим својим противником.

Године 1809, особито се прославио на Црном Врху, кад је оно Гушанац био надрьо да продре у Гружу и у Јасеницу.

Милутиновић, певајући ту српску победу, вели:

„Сам Гушанац мучно десн трага,
Но да брже стигне на селамет,
Окупе га чете Србадије.
Хитре пусте, на погама лаке,
Испрате га и јездаци неки,
Особито Јоване Курсула.“

Године 1810, на Варварину, јунаштву и поузданости ока и руке Курсулине задивили су се не само Срби и Турци, који су га и дотле познавали, него и браћа Руси, који су се ту, напоредо са Србима, борили с Турцима.

Скоро целе године 1813, Курсула се находио у Делиграду. Онога дана, када ће допасти смртних рана, био је изишао из великог шанца, на својој као трава зеленој бедевији, коју је звао „стрина,“ и отишао у шанац војводи Новачићу, и делији Парезану, на разговор. На вратима од шанца одјаше бедевију, и да је сејизу да је вада. Док се он разговарао, Турци ударе на Новачићев шанац. Курсулин се сеиз препадне и некуд, без трага, утече с бедевијом. Турци шанац опколе са свију страна. Курсула, знајући да

је „стрину“ оставио шанцу на вратима, похита да се састави са својим крилима, али, тек што из шанца изиђе, виде да му бедевије нема, а Турци пут већ пресекли. Он потрчи к великом шанцу бијући се, и тако себи пут крчећи.

До великога шанца, добио је којекаквих 17 рана. Један га Турчин удари копљем које се заломи у рани, и он је овај одломак однео чак кући.

Путем од Делиграда до села својега, невештином у неговању, ране се позледе, те је још мање било наде да ће оздравити.

Кад је већ хтео умрети, упитају га: да ли за чим жали?

Курсула поћути, прибере своје мисли, па рекне:

— Вала сам се добрих коња најахао; оружја се красна наносио; непријатељских се глава насекао; ничега већ нисам жељан; али ми је жао моје старе мајке, и — жалим што ми се не деси „стрина“, да се пасјака сит насечем!

И.... с тим речма, издахне.... То је било 16 августа, 1813. Он је укопан код цветачке цркве. На гробу му је плоча с овим записом:

„Овде почива Јован Курсула војвода, који је храбар војник био... Поживе 45 година. Донешен рањен из Делиграда, представи се 16 августа 1813.“

Курсула је био косе смеђе, у лицу бео, образа пуних а прћосав; широк у плећима, и тврд на ушима.

Курсула је из реда оних јунака који су дика роду своме. Ватрено заузет за ослобођење своје отаџбине, он се не само није плашио никакве непријатељске силе, него није ни главе окретао на сласт госпоства и власти међу својима. Њему се хтело да отаџбину види чисту од насилника, па нека се у њој слави влашћу и господством који год хоће од његове браће.

Слава имену његову до века!

Л

Лазаревић Алекса, прота шопићски, родио се у селу Шопићу, у београдској Колубари.

Не зна се где се је учио овај честити свештеник, а не помиње се ни да се је где одликовао на бојном пољу, али је, ван

сваке сумње био човек врло разуман и у оно време, један од писменијих свештеника.

Јер, Проту Алексу ми видимо у Земуну, пред ђенералом Женејем, 28 априла 1804, где је овај, по наредби свога цара, огледао да измири Србе с Турцима: а виђамо га и на другим народним скупштинама од 1804—1805.

У другој поли априла 1805, била је, повише Остружнице, у селу Пећанима, *скупштина Срба устаника*. Осем других важних послова, које је посвршивала, та је скупштина (17 априла) изабрала: *Проту Алексу Лазаревића*, *Стевана Живковића*, и *Јована Протића*, и послала их у Цариград, да поднесу порти *захтеве српскога народа*.

Ова три посланика, путујући у турску престоницу, ударе на Букурешт, где Јован Протић остане, а к оној двојици придружи се Петар Новаковић Чардаклија; и ова тројица, приспевши у Цариград, представе порти захтеве народа српскога.

Докле су они чекали од порте одговор на своје представке, Срби у Србији освоје Карановац (данашње Краљево) и Ужице.

Порта се нарочито наљути што су Срби Ужице освојили, па одмах пошаље заповест нишк м *Афис-Паши*, да дигне војску на Србију, и да устанак српски са свим угуши!

Кад српски посланици ово чују, онда Стеван Живковић, који је добро знао грчки и турски, некако умоли Турке да га пусте, божем да Србе уздржи од боја с Афис-Пашом, који не иде самовољно на Србију, него га Султан шиље; а као јамце за се, Живковић остави Проту Алексу и Чардаклију, али тајно, с неким Грком, уговори да њих двојицу, чим чује да је Живковић стигао на побуњену српску земљу, на каквој лађи, кришом, испрати или у Одесу или у Трст.

Од Живковићева одласка, увећа се страхота за Проту и за Чардаклију: сваки час су могли изгубити главе, јер су Турци били веома љути на Србе.

Али њих онај пријатељ вешто склони у једну руску лађу, која их срећно пренесе у Одесу. Одатле се крену кроз Русију, преко Кијева и Москве и, 13 октобра 1805, стигну у Петроград.

Кад се је Прота Алекса, из Петрограда, вратио у своју отаџбину, застао је Србију већ у отвореном рату са Султаном.

Прота Алекса је на једној црквеној књизи записао: Кад је пошао из Пећана за Цариград, кроз која је места пролазио, и шта је где видео и претрпео, докле се није вратио у Србију.

Само том драгоценом записком[1], Прота је стекао право на нашу захвалност, баш да ништа друго није урадио.

Међу тим, помиње се да је Прота Алекса био и на оном састанку у Рудовцима, у почетку 1815, где је уговорено да се наново устаје на Турке.

Много сам разбирао не бих ли што више дознао о овом заслужном Србину и свештенику, па све узалуд. Бејах чуо да је умрьо у свом селу, и да је укопан код цркве, где му гроб покрива плоча са записом!

Радостан, похитах у Шопић, али ми онамо казаше да су попови, унуци протини, допустили мајсторима, који су зидали нову цркву, у Шопићу, те су, с другим гробним белезима, излупали и плочу Проте Алексе, и метнули је у темеље новој цркви!....

Да Бог да нова црква у Шопићу певала дуго и много, не би ли бар она научила Шопићане, да поштују гробове својих предака, и још овако заслужних; не би ли их образумила: да не кољу мајке за наките кћерима!...

Лука Лазаревић, родио се у селу Свилеуси, у нахији шабачкој, године 1774. Отац му се звао *Тодор* а мајка *Јевросима*. Као дете, слан је у Срем, те је онамо учио књигу три године и по. Пошто се вратио из Срема, и пошто се је оженио, запопио га је 1796, ваљевски владика *Данило*, и дао му у нурију села: *Љутице* и *Коцељеву*.

После седам година, умре му попадија, и он остане с двоје мушке деце: Михаилом и Кузманом.

Лука је имао брата од стрица, по имену *Ранка*, који је био кнез у шабачкој Тамнави. Из тако добре куће, а од природе жив и отресан младић, поп Лука је, и као свештеник, свакад носио

[1] *Голубица* V. 285 и 286.

оружје, и забављао се њиме онолико исто колико и требником и петрахиљем. На коњу пак био се толико свикао да је, што оно кажу, могао и спавати на седлу.

Кнез Ранко, као народни старешина, у Тамнави, бирао је од два зла мање: с тога се је, у оној борби Јаничара с царевим верним Турцима, држао царске стране. Јаничарима је то било криво, и за то су се светили сваком таком Србину. Тако *Бего Новљанин*, који је седео у Шапцу, убије кнеза Ранка усред по дне, у Шапцу, некако у почетку године 1800. Па Турцима и то не буде доста, него на кућу кнез-Ранкову ударе 1001 грош *кеша*, што је божем такса за прегледање тела убијенога!....

Сад је Лука само чекао прилику, на да се Турцима освети за све то.

Прилика се скоро покаже. Устанак у Шумадији, у почетку 1804, пружи се и преко Колубаре, и Јаков Ненадовић, с ваљевцима, почне се примицати к Шапцу баш у самом почетку отворене борбе. Поп Лука одмах стане међу борце, и, кроз врло кратко време, дружина опази ко је он и шта вреди. Самим током догађаја, Лука изиђе у први ред, и постане вођ шабачким Тамнавцима и Посавцима, где год би се сударили с Турцима.

Кад је требало редовно поставити главнога вођа тим шабачким устаницима, а Прота Ненадовић рад је био постати војвода шабачки, пошто је стриц му Јаков већ заповедао северозападном страном ваљевске нахије, онда Карађорђе, на скупу, упита Посаво-Тамнавце:

— Коекуде, кога хоћете да вам буде војвода?

— Попа Луку хоћемо, одговоре они сви у један глас.

— А како би било, коекуде, да вам буде војвода Прота Матеја из Бранковине!

— Господару! рекне један између Тамнаваца: — нема стада где нема угича. Не ћемо да узајимамо војводу из ваљевске нахије, него хоћемо Попа Луку.

— А праштате ли му да се жени?

— Нека му је просто и од нас и од Бога, повичу сви у глас (три пута).

— Е, коекуде, нека му је просто и од мене; и нека вам је срећан!

И Поп Лука се онде, на једном пању, одмах обрије. Услугу ову учинио му је, својом руком, *Петар Молер*.

После овога догађаја, Поп Лука је, заједно с Јаковом и другима, отишао на Ужице.

Доцније се Лука, по други пут, оженио из Јадра девојком *Данојлом*, и ваљевски владика, *Антим*, венчао га је као кум.

Од године 1805, настаје низ бојева, који је уједно низ Лучиних победа у којима се је одликовао колико јунаштвом толико и војводским тактом и управом.

Славна победа на Мишару, 1 августа 1806, у мало га није главе стала, али је Поп Лука много помогао да свршетак битке буде за Србе онако славан, као што је изашао. Склопивши план битке, Вожд је одредио Луку да се, с коњаницима, склони у једну шуму, па, кад пукне топ абердар, онда да груне у бок и у леђа Турцима. Казасмо да је Лука био јахач за причу; у бојевима је увек бивао на коњу, и говорио је:

— Крилат сам, кад сам на добру коњу!

И Турци су то све знали врло добро.

Турска охолост могла је зар и трпети рајетина пешака, ма и с пушком у рукама: али да се тај понижени мрав баци на рамена коњу лабуду, какве је Лука најрадије јахао; да муњевитом брзином просеца бојна поља, и да тако у присенак баца синове пророкове: дин није могао поднети. За то је Кулин-Капетан сматрао за дужност према својој вери и части да одруби главу бесноме ђаурскоме попу, који се тако похасио да чак Турке зазива на мегдан!

И случај их нанесе једнога на другога. На Мишару се, 1 августа 1806, сукобе, усред најжешћег боја, Кулин-Капетан и Поп Лука. Чим се виде, тим се и познаду, и полети јунак на јунака. Кубурлије, вазда верне, овде изневерише обојицу. Лука исука сабљу, али му је Кулин дочека и преби на двоје, а уједно му стеса и кожу с темена, тако да га по лицу обли крв. Видећи да је рањен, и да ће погинути, Лука једнога Турчина, који му се био прикучио у часу, лупи ногом у трбух, па гаракне свога беснога коња, до-

лети до противника, и њега арбијом тресне у нос те га облије крв. Али док је то урадио, добио је две ране на десној руци. При свем том још је имао доста снаге те *скочи с коња*, и, *док су се Турци бавили око његова коња и богата такума на њему, склони се у шумар*. У чести стане завијати своје грдне ране. Међу тим су момци његови сложили ватру из пушака и Кулина саставили са земљом....

Најпосле, бој се сврши срећно; Турци, разбијени, повуку се у Шабац, а Срби нашавши крвав вес Поп-Лучин, помисле да је погинуо, и ожалосте се сви до једнога. Пред саму ноћ, изађе Лука из честе, сав крвав, а Карађорђе и војводе потрче љубити се с њиме, и питати за јуначко здравље.

Одмах је отишао у Провачку Аду, те се онде лечио док није оздравио.

Године 1807, јануара 25, кад је примио од Турака Шабац, Карађорђе је оставио у њему Попа Луку, као команданта, с 1000 војника.

Као врховни старешина у Шанцу, Лука је настајавао да се уведе добар ред и у вароши и у округу. Некад је судио и у магистрату, и неке је пресуде својом руком записивао у протокол.

Мало је било и најнезнатнијих бојева од Шанца до Лознице у којима није био и Поп Лука главом. А био је, као што је већ речено, и на Ужицу, где је *Бегу Новљанину* вратио жао за сраму. И преко Дрине севала је сабља Луке Лазаревића. На *Главици*, повише Бељине, и између Зворника и Сребрнице, разбијао је Турке крчећи пут к Сарајеву, да каменичка погибија (19 маја 1809) не устави њега и све друге. У оном боју код Бељине, пао је разгнашени мегданџија *Мехо Оругџић*.

Вишњић му у најславније бојеве ставља: онај на Лозници, кад је то место избавио од Турака, и онај на Новом Селу, о Крстову дне, када је на мегдану погубио *Пејзу Мехмед-Агу*. Песму о овом боју ваља свако српче да зна на намет. У њој се, на толико места, потврђује да је Лука, поред јунаштва, био и врло добар стратег.

Саму пушку, којом је Лука „заклао“ Пејзу, певац овако описује:

„Скиде Лука пушку крцалику,
Која'но је обљевена златом

Од јалмана до горњег нишана.
На којој је тридест белензука.
Све од чиста жеженога злата.
Паразлама од тридес't дуката.
На којој је до дванаест слова:
Свако слово у крв окаљено
На јуначко тело намењено.
Она бије сваку амајлију!
Пуче шара пуста остат' не ће,
Те погоди Пе зу Мехмед-Агу,
Погоди га под грло бијело
Закла Пејзу као јагње младо."

Године 1813, после несреће на Равњу, и Лука је оставио Србију. Аустријанци су га најпре спровели у *Јуденбург*, у Штајерској; после је оданде отишао у Русију, где је остао до 1832, а тада се вратио у Србију, где је, наравно, застао са свим нов ред ствари. Кнез Милош, 23 фебруара 1835, одреди му 250 талира пензије, а после га постави за члана шабачком магистрату.

Године 1842, постао је члан Државнога Савета; али доцније, због старости и слабости од рана којих је имао 14, стављен је у пензију, па је живео у Шапцу, у својој кући.

Године 1852, априла 29, седећи, издахнуо је Поп Лука, и очи своје заклопио за навек. Сутра дан, с највећим почастима, укопан је код цркве шабачке. Над гробом његовим узидана је плоча с овим стиховима од пијете Јована Илића:

„Крјепком мишцом, срцем витешкијем,
У најгоре доба по Србина,
Кад процвиље мало и велико,
И Србија земља поносита
Крвавијем сузам' проплакала,
Роду своме послуживши вјерно —
Овде лежи *Лазаревић Лука*,
Штит Поцерја, цвјет српских јунака,
А поспнак врла Карађорђа!
Проста земљо, која по га скриваш,
Својом те је откупио крвљу!"

Поп Лука је био од омањих људи, црномањаст, коштуњав, хитар, ћутљив, а нарави опоре и жестоке, тек повратљиве; жив, енергичан, уредан, оштар и праведан према млађима, а послушан према старијима.

Од свих војвода, Лука је највише ценио Петра Добрњца и Миленка Стојковића.

Турке Бошњаке мрзио је, али је говорио да су бољи јунаци од правих Турака.

На славу себи, и на част чину који је носио пре војводства, Лука се није никад опрљао никаквом тиранијом, нити икаквом осудном жудњом за тековином.

Уважавао је науку и људе научене, и како школа није било ближе, своју је децу слао чак у Карловце у школу.

С оружјем се је био толико свикао да је, под своју дубоку старост, кад би путовао из Шапца у Београд, или одовуд онамо, увек крај себе, у колима, држао своју „крцалику,“ своју сабљу, и своја два пиштоља, макар да му тада ни ноге ни руке нису биле за мегдане!....

Лазић Василије родио се у селу Сусеку, у Срему, 1 јануара 1798, од оца *Ђорђа*, свештеника, и матере *Василије*.

Основну школу свршио је у месту рођења свога, а гимназију и богословију у Карловцима.

Лазић је мислио запопити се у својему селу; али, кад митрополит претпостави њему слабијега богослова, ману се поповине и оде у Пешту, те сврши права.

Године 1823, септембра 26, положио је, као правник, адвокатски испит „с хвалом“, и добио диплому, да може радити правозаступничке послове.

После тога, Лазић је и радио послове правобранилачке, и предавао, као професор, у учитељској школи у Сомбору, а био је и заступник фрушко-горских манастира.

За то време, седео је у Сомбору. Митрополит Петар дотле га је, у два маха, позивао да дође овамо у Србију.

У Сомбору, Лазићу општинари учине неку кривду, с које он одмах прода своје ствари на добош, и дође у Србију.

У Београду је, неколико месеца, био секретар у државном Савету, а после оде за секретара београдске конзисторије, где је остао до смрти.

Уз ту дужност, Лазић је дуго цензурисао књиге и новине. И, на хвалу његову, може се рећи да се у том послу није одликовао особитом ревношћу и оштрином! Ево томе једнога сведочанства.

Једном је хтео ићи у село Сусек, по свом послу, па је молио архимандрита Саву Јовшића да га, за неко време, одмени у цензорству.

— Не могу вам то учинити, рекне Јовшић: — ко ће, врагу, читати толике новине?

— Не треба то све читати, одговори Лазић.

— Е, па како ћу цензурисати?

— Врло ласно: узмите у руке новине, па прелећите очима преко врста, и само мотрите нема ли где која од ових речи: *„Кнез,“ „правителство“, „митрополит“, „црква“*, и ако тих речи нема, пуштајте слободно; а нађете ли где коју од тих речи, уставите се, и видите шта се о њој вели.

В. Лазић је био човек на сватању бистар, на језику оштар, а на перу лак. Уз то је био навикао веровати да је српска народност у ондашњој литератури, а православна вера — у црквеном словенском језику, онаком какав је у црквеним руским књигама.

С тога је, иначе доста тежак човек, устајао да се бори против Вукове реформе у језику, и писао је о преводу *Новога Завета* чланке у неколиким листовима онога времена против новога правца.

В. Лазићу је *Ђ. Даничић* први пут одговорио *на Тодорову Суботу, 1848,* а други пут — *на Ђурђев дан, 1848.*

Осем тога, у ондашњим београдским *Српским Новинама*, штампао је В. Лазић неколико дописа о српским стварма у војводини 1848. Све те дописе оштампао је у једно, под именом: *Деспотство српско, Слобода српска. В. Л.*

У засебном животу, Лазић је био човек врло смеран; није се отимао за велике службе, ма да је вешто умео намигнути на онога који се великашима удвара:

— Погле! Погле! рекао је он једном свом пријатељу, показујући, кроз прозор, чиновника Н: — већ се погурио од ревности: свима ће министрима честитати нову годину. Е право је да авансује!

Шуи је био бодљикаве шале и, не смејући се никад, могао је, својим досеткама, насмејати свакад цело друштво. Његове досетке причаће се дуго у београдској конзисторији.

Долазио је од куће, с Врачара, у конзисторију, на таљигама, преко Теразија. Враћајући се кући, ако дува устока, Лазић се окрене леђима кочијашу, па се тако натрашке вози кроз Београд.

Радо је многога почастио, и сиромаху пружио, а нерадо је седао за туђ сто: најволео је „своју кућицу, своју слободичицу".

Лазић је умрьо у Београду 17 августа 1876, и сахрањен је код Маркове Цркве.

Лазић Григорије, родио се у Черевићу, 26 новембра, 1796 године.

Учио се је у Черевићу, и у Карловцима.

Помоћу богатога Рогуљића из Ирига, отишао је, по свршетку гимназије, у Јегру, где је служио као певац у православној цркви, и учио философију.

Вративши се у Карловце, постао је учитељ у основној школи. После више година учитељовања, постави га митрополит Стратимировић (20 априла 1821), за професора математике и физике, у карловачкој гимназији.

Године 1825, децембра 12, постављен је за надзорника основних школа, у Карловцима.

Преминуо је у Карловцима 15 децембра 1842.

У књижевности Лазић је оставио:

1. *Руководство к физици*, у Будиму, 1822;
2. *Index vegetabilium sua sponte circa Carlovicium*, у Будиму, 1833;
3. *Проста наравна историја, или описаније најважнијих наравних телеса*, у Будиму, 1836;
4. *Дијалог Цицеронов о пријатељству*, у Будиму, 1836.

У рукопису је оставио више надгробних беседа, и *Речник српско-немачко-латински*, који је штампало *Друштво Српске Словесности*, у Београду, 1849; и *Марка Тулија Цицерона књигу о дужностима*, коју је такође друштво штампало, у Београду, 1845.

Григорије Лазић био је научник на висини науке у своје време, и прави српски књижевник. Бог да га прости!

Лазић Јован родио се у селу Сврачковцима, у нахији рудничој, 1763 године.

За првога устанка (од 1804—1813) није био ни у каквој власти, а борио се је свуда где су се борили Рудничани, земљаци његови.

За другога устанка, 1815, Лазић се је одликовао особито у бојевима на Љубићу, и у оном на Дубљу.

Кад се рат свршио, и мир утврдио, Лазић је био кнез у нахији рудничкој. У тој дужности остао је до пред крај године 1823. А тада га Кнез Милош, због слабости здравља, разреши од кнезовске дужности, ослободивши његову главу од пореза, а његову кућу од кулука.

Доцније, на предлог народнога суда, Кнез Милош, 6 јануара 1825. № 24, постави Лазића за *„Кодабашу“* на 12 села око Рудника, у којима је, по том кнежевом овлашћењу, Лазић био свака власт.

Лазић је умрьо 1831, у својој 68, и сахрањен је у сврачковачком гробљу.

Лакетића Јевросима, одива гласовите куће Владиславића, рођена у селу Србини, одмах више Херцег-Новога, а преминула 27 маја 1847, не имајући порода свога, оставила је у своме тестаменту оваку наредбу:

„Моја кућа, у којој живим, и баштина око куће, желим да буде у ползу школе, која се очекује да се оснује од завештања покојних Бошковића и Ђуровића, на српском дијалекту словима кирилскијем, ради ползе наше младежи“!...

То је све данас извршено и, захваљујући честитим родољубима, школа у Србији већ цвета доносећи плод за Србе Приморце, а славу за своје оснивоце!

Слава им до века!..

Ламбровић Леонтије, митрополит београдски, родио се у *Дринополу*, а у Београд је дошао, ради службе, још за Мустајпаше Шиникоглије.

Крштено име било му је *Лазар,* а *Леонтије* се назвао кад се је закалуђерио.

Кад је дошао у Београд, Лазар је био пуки сиромашак и, уз то, притисла га је била нека тешка болештина.

Тако бона сиромашка, Лазара узме за слугу ондашњи београдски митрополит Методије.

После неког времена, по што се Лазар, у митрополитовој кујни, добро поранио, здравље се његово са свим поправи. Митрополит, међу тим, опази да се Лазар одликује многим способностима. За то га је заволео, као рођенога сина свога, и учио га, и упућивао у свачем. По жељи Лазаревој, митрополит га и закалуђери, наденувши му име *Леонтије.*

И после тога, старац је учио младога духовника, и спремао га за велику духовну службу, до које је једном могао доћи. Чак је нашао некаква Француза, довео га у свој двор, и плаћао му те је Леонтија учио француски.

На тај начин, кроз кратко време, Леонтије је владао кујном, кесом па, ваља рећи право, и свом душом старога доброга митрополита.

Дотле су Дахије већ биле удавиле Мустај-Пашу, и завладале Београдом и свом Србијом; али, дотле се је већ и у Србији почело осећати неко врење, противно Дахијама и њиховом владању.

У тако мутно доба, млади, лукави духовник Леонтије оклевета тајно старца митрополита Методија, те Дахије и њега удаве, чиме столица Митрополије Београдске остане празна.

Леонтије сада, с препоруком дахиском, оде у Цариград, и завладичи се. Вративши се у Србију, седне на столицу свога добротвора, чијом се је крвљу већ био обојио.

Кад су Срби, у почетку 1804, устали на Дахије, Леонтије је боравио у Београду и, више пута, излазио је међу Србе, и наговарао их да се оставе буне, и да се с Турцима измире; али, у другој пола године 1805, видећи да су Срби Турке у градове стерали, Леонтије избегне из Београда, и дође у Смедерево међу Србе, рекавши да жели у свом стаду трпети и зло и добро!

Леонтије је гледао свакојако да се умеша у народне послове, и да постане председник у „правителств. Совету“, ну Срби га никако нису хтели примити, једно што је био Грк, а друго што их је, као турски човек, од почетка устанка, световао и наговарао да се предаду Турцима, и да се умире, а особито их је одвраћао од Руса, да се с њима не мешају, јер ће их преварити и оставити, као што су оставили Морију, те ће их Турци онако исто исећи и поробити.

За све оно време, од 1804—1813, Леонтије је више теглио к стању које је било до 1804, него к оном које се је стварало од те године на овамо даље.

Њега криве, њега осуђују, њега проклињу сви из реда савременици: где се год помене његово име, свуда се на њега сипа осуда и клетва!

Данас је још тешко пресудити: да ли је Леонтије ову клетву заслужио каквим позитивним радом против Срба и Србије, или, можда, само својим расположењима према оном што су радили Срби.

Да је било оно прво, тешко је веровати да му Срби не би брзо пресудили. Већ може бити да он, Грк родом, митрополит положајем, мешајући се с пашама, с конзулима, с дипломатима онога доба, који, имајући врло често пресуднога гласа у пословима државним, обично мисле да судбину народа држе међу својим прстима, као преља жицу, па је могу упредати колико им се хоће, и како им се хоће — није ни мало веровао у трајност онога што су творили Срби од 1804—1813. Ласно може бити да Леонтије није веровао да сељаци у опанцима, с трешњевим ступама, могу, ма у чем, изменити облик силној османској царевини, не помишљајући какву моћ имају идеје које крећу народе. Таких неверника бива у сва времена, и у свих народа; и такима, ма да не учине никаквих позитивних зала, народи за саму ту велику њихову мудрост, за саму ту неверицу у народну моћ, често плаћају осудама и проклеством!..

Време, и објава свих докумената из онога доба, казаће нам и право лице овога клетога владике!

Године 1813, пребегао је у Аустрију, 1814 отишао је у Русију, и стаиио се је у Кишењеву. На скоро се разболео, и боловао је дуго и тешко.

Тек године 1822, пошто се је, пред више духовника, исповедио да је дошао главе своме добротвору митрополиту Методију, Леонтије је отишао Богу на истину.

Бог на небу нека му буде милостив; а овде му је народ своју страшну пресуду већ изрекао!....

Лешјанин Милоје родио се у селу Лешју, под брдом Бабом, 16 новембра 1830, од оца *Стојана* и матере *Маре*.

Милоје је свршио основну школу у Ћуприји, куд му је отац, као нахиски старешина, био прешао из Лешја.

Из Ћуприје је дошао у Београд, где је свршио гимназију и Лицеј, па је, године 1849, отишао у Хајделберг, да настави своје школовање.

У Немачкој је провео три године, слушајући државне науке у Хајделбергу и у Берлину. После тога, оде у Париз, где је остао две године и по. Из Париза је прелазио у Енглеску, па се одонуда вратио у отаџбину.

Милоје је почео служити у министарству унутрашњих послова, па је, после, отишао у Цариград за секретара српској онамошњој агенцији.

Године 1858, вратио се у Београд за секретара министарсту спољних послова. Одмах за тим постас је начелник унутрашњег одељења кнежеве канцеларије, где је био уз Кнеза Милоша до кнежеве смрти (14 септембра 1860).

У почетку новембра 1860, Милоје је, по својој жељи, постављен за начелника спољашњег одељења кнежеве канцеларије, и у том звању остао је до смрти.

Милоје је био човек стасит, леп, смеђе косе и бркова, који беху танки и увек марљиво држани.

Сва фигура његова била је нека мила појава, која је носила душу ведру, чисту, отворену, пуну доброте и интелигенције.

За то га је свак волео и уважавао.

Да је Милоје имао дужега века, могао је бити од велике користи Србији, нарочито у пословима с туђим државама. Он је за оно кратко време, у два маха, слан у Црну Гору, а после бомбардања Београда, извршио је, по поруци српске владе, једну мисију у Паризу и још у неким престоницама јевропским.

Милоје је много писао у области административне политике, а од тога штампано му је само:

1. *Рецензија* на Ткалчево *Државно Право Србије,* која је изашла у *Српском Дневнику,* 1858, и

2. *Државна служба и државне слуге,* у Бечу, 1859.

На тој се књижици није потписао, а њу је ондашња штампа јако хвалила.

И данашњи *Закон о чиновницима грађанскога реда* првобитно је дело Милоја Лешјанина, па је, доцније, мењан и допуњаван.

На неко време пред смрт, гађајући нишан, повредио је зеницу своме десном оку. Од тога је, после великих болова, тешких операција, и свакојаких мука, остао слеп у десно око.

Јамачно су те страшне муке наудиле иначе здраву Милојеву телу те је пао у тешку болест од које се није ни дигао.

Милоје Лешјанин умрьо је у Београду 13 априла 1867 године, и сарањен је код Маркове цркве, с јужне стране оне хумке на којој је, 1830 године, прочитан султански хатишериф.

На гробу му је красан споменик с овим записом:

МИЛОЈЕ ЛЕШЈАНИН

РОЂЕН 1830 † 1867

А поврх тога, у увијеној траци, изрезана је француска пословица коју је покојник врло често говорио, и која гласи:

Fait que doit, advienne que pourrait (Ради што си дужан радити, па што буде нека буде).

Лешјанин Рајко родио се у селу Лешју, под Бабом, 17 јануара, 1826 године.

Рајко је братанац Стојану Јовановићу Лешјанину. Детињство је провео у месту рођења; а с одласком стрица му Стојана из Ле-

шја, ишао је и Рајко, те се учио у оним варошима у којима му је стриц боравио у служби као народни старешина. И тако, најпре се је учио у Параћину, па у Ћуприји, Крушевцу, Крагујевцу, и Београду.

Из Београда послао га је стриц на страну да учи права, те тако их је довршио у Хајделбергу и у Паризу.

Вративши се с наука, Рајко је постао професор у београдском лицеју, у ком га је дружина неколико пута бирала за ректора.

После је био секретар у Државном Савету, па од 1861 до 1868, Министар Правде. После 29 маја 1868, кад је пао Кнез Михаило, Рајко је био један од оне тројице намесника који су прихватили кнежевску власт, и вршили је до 20 јуна 1868.

Од тога доба, Рајко је живео, као „министар на расположењу,“ до 1872, а тада се је тешко разболео.

Да би нашао лека у тешкој својој болести, отишао је у Беч, где је преминуо 19 октобра 1872.

Књижевности српској од Рајка Лешјанина остале су:

Институције Јустинијановог Римског Права, у Београду, 1857, л. 2. стр. VI, 553 на 8-ни.

Рајко Лешјанин био је човек врло вредан, и у правима се разумевао врло добро. Он је тежио, колико је само могао, да управом и законима оснажи правну свест међу грађанима српским.

Историја српскога правосуства, кад се једном напише, јамачно ће дати једно од одличних места Кнез-Михаилову седмогодишњем министру правде, *Рајку Ј. Лешјанину.*

Рајко је био човек омален, сићушан, лепа лица, пријатна опхођења, и веома доступан сваком ко је имао потребу да говори с њиме. Није био човек речит, није имао јака гласа, још је дрктао и замуцкивао, како дође у најмању ватру; али је, као особити правник, имао срећу да у разговору одмах налази речи и разлоге који му баш требају за ствар коју брани!...

Лешјанин Стојан (Јовановић) родио се 1796, у селу Кушиљеву, испод Свилајинца, у путу, кад су му се родитељи враћали у Лешје на своју старину из Аустрије, где му је отац дуже време служио у *фрајкору.*

За првога устанка, кад Стојану није било више од 15—16 година, често је, на Делиграду, замењивао свога оца, и тукао се с Турцима.

Кад му је било тек 20 година, изабере га село Лешје себи за кмета. Својом правичношћу у суђењу, својом добротом према сиротињи и нејачи, и својим мушким држањем према турским власницима, Стојан је изашао на глас у свој својој околини, те га и *вилајетска скупштина*, у Параћину, изабере за *вилајетскога кнеза*.

То је било некако пред онај устанак који ће букнути у параћинској нахији, на крају 1832.

Турци, опазивши знаке народнога кретања, дозову Стојана у Параћин, те су га онде држали 15 дана, као таоца за мир у нахији. Али се он, имајући договора с браћом из Темнића и Левча, изгобеља из турских руку, на одмах разашље своја два брата и друге људе на све стране параћинске нахије: да се народ диже, и тако је постао један од главних радника у придружењу нахије параћинске, алексиначке, и крушевачке к Србији.

По исељењу Турака, Кнез Милош постави Стојана за судију у Параћину, а после у Ражњу; а кад се суд из Ражња премести у Алексиначку Бању, Стојан дође у Крагујевац, у народни суд, где је провео две године; па је, после, у отишао Крушевац за председника суду окружном.

Године 1842, стао је у ред „уставобранитеља“, и, по успеху Вучићеву, у Крагујевцу, Стојан је, најпре, дошао, за судију у суд апелациони, а после за члана у Државни Савет; где је остао до 1860, кад је стављен у пензију.

Скоро три године провео је заступајући, овда онда, разне министре у дужностима њиховима, а на крају 1858 привремена влада била га је поставила за министра унутрашњих дела.

Овај човек одликовао се је великом благошћу срца, чистотом карактера, и свагдашњом жудњом за науком. Сам се је, већ под старост, научио читати и писати; а децу своју, синовце и рођаке, школовао је тако марљиво да је често сам кунаторио само њих да не остави без науке. На тај начин, његов је млађи син, Милоје

Лешјанин, свршио науке у Паризу, а два синовца довршила су своје образовање у великим школама у средњој Јевроии.

Стојан се је увек звао и потписивао *„Стојан Јовановић“*, али откад се је настанио у Београду, почели су га, по селу Лешју, звати *Лешјанин* и *Лештанин*, тако да му је право презиме мало ко и знао.

Лешјанин је преминуо од колере, 17 августа 1866 године, у Београду.

Линденмајер Емерик Д-р, родио се у Ораовици, у Банату, 1806; а одрастао је у Чакову, месту рођења Доситијева.

Школе је свршио у Пешти, и у Бечу, где је постао доктор у медецини.

Године 1835, прешао је у Србију са жељом *„да, по своме знању и лекарском искуству, Србији честито и искрено послужи.“*

Прво је почео служити у војсци, која се је онда тек заводила у Србији, и звала се *„кнежева гарда.“*

Године 1839, јула 18, постао је штабни доктор „гарнизонога војинства.“ Као стручни референат за чување здравља војничког, Др Линденмајер је, својим разумевањем службе, прибавио управи војнога санитета толику важност да је она била нарочито одељење главнога штаба, и да се ни једна наредба, која се је тицала војничкога здравља, није могла издати докле на њу не пристане, и док је не премапотпише штабни доктор!

Служећи у војсци на таком месту, Др Линденмајер је:

Уредио војничку болницу, у Београду: умножавао је војно санитетско особље, према растењу војске; уредио је гарнизонске болнице у Крагујевцу и у Ћуприји, израдио је најпространије уређење војних болница у опће, унапређивао је тадашњу државну апотеку у Крагујевцу, усталачки је настајавао да сузбије заразу великих и малих богиња, које су бесниле у првој војсци.

Године 1845, пошто је др Стејић отишао за главног секретара у државни Савет, Д-р Линденмајер, 23 јуна, би постављен за начелника санитетског одељења у министарству унутрашњих послова; а како је, у оно време, министар унутрашњих послова држао и војску, то је Д-р Линденмајер имао да управља и цивилним и војним санитетом.

У новом свом звању, Д-р Линденмајер се је ревно борио против болести „френге“ које је било у многим окрузима у Србији: прекратио је продавање отрова и лековитих ствари без контроле, поправио је материјално стање окружних лекара, који су онда могли добити само 300 талира као највећу плату; израдио је, 1846, први кредит за уређење Киселе воде, у Буковику, створио је службу за прву изучену бабицу у Србији, израдио је, у друштву с Јов. С. Поповићем, пројект за уређење сиротињског фонда у Београду, на који су се, после, угледале и друге вароши. Од многих поука, упута, претписа, и наредаба, што је Д-р Линденмајер израдио, помињу се овде само оне о употреби хаљина које остају иза људи, умрлих од заразних болести; оне против шуге, против голубачке мушице, беснила, и говеђе куге.

Карантинима и састанцима на граници државној поклањао је особиту пажњу. У тим заводима било је онда око 100 чиновника, који су сви тако вршили своје службене послове, да су се странски стручњаци, изашиљани од својих влада у Србију, о њима изражавали особитом хвалом.

Д-р Линденмајер је израдио да се ни једна већа телесна казна у Србији не извршује, докле осуђенике не прегледа лекар, и не каже: може ли ту казну издржати. Он је израдио да се подигне зграда за војну болницу, са 120 постеља, а тако исто и за прву окружну болницу у Гургусовцу, где су нарочито лечени „френгави“ болесници.

Он је, колико толико, уредио минералне воде у Србији, поставио надзорнике и хамамџије. Колико се за те воде старао показује и књига његова *„Опис минералних вода у Србији,“* која је штампана српски и немачки, 1856.

Године 1848 и 1849 борио се је успешно против колере.

Он је завео стални лекарски одбор, као највише стручно тело за консултовање, и увео је међу лекарима задругу за набављање и размену стручних књига, и израдио је државну помоћ првом Србину из Србије који се одао на медицину, и који га је, после, у служби одменио[1].

[1] *Народно Здравље* за 1883, стр. 162—164.

1 априла 1859, Кнез Милош постави за начелника санитета Дра Стеву Милосављевића, а Др Линденмајер је, после тога, дошао у пензију.

Линденмајер је био човек врло благе нарави, и благороднога понашања. Њега су сви чиновници у министарству поштовали и волели као да им је био род.

Полазећи из министарства у приватан живот, он се је лепо праштао са свима. Један од млађих, слободнијих чиновника рекне му:

— Па ви бисте, Господине, још могли служити?

— Господине, овако је нашла за добро Његова Свјетлост; па овако мора и бити.

И сузе му груну из очију.

Од тога доба, живео је у Београду, у пензији, и одлазио је тек у неколике куће својих пријатеља и познаника.

За то време, тихо и марљиво, написао је на немачком језику и у Темишвару, 1876, штампао дело:

„Србија, њен развитак и напредак у санитету, с белешкама о целокупним санитетским односајима на Истоку.“

Др Линденмајер је преминуо у Београду, 12 октобра, 1883, и сарањен је с војничким почастима.

Било се заборавило да је он некад служио у војсци, те су Београђани били изненађени, видећи покојника на мртвачким колима, па пред њим иде католички свештеник, а за њим војна музика и батаљон војника.

За ову почаст, и за лепу надгробну беседу, велика хвала г. *Другу Владану Ђорђевићу*, ондашњем начелнику санитета.

Др Линденмајер се није женио. — Своју одабрану библиотеку оставио је *санитетском одељењу министарства унутрашњих послова.*

Мислимо да само вршимо дужност правде и према Србији и према покојнику, када синовљом захвалношћу помињемо име овога вреднога, овога честитога, овога смернога радника на њиви наше отаџбине.

Светао му помен до века!

Лома Арсеније родио се у селу Драгољу, у Качеру рудничком. Он је био међу онима који су први, с Миланом Обреновићем, дошли Карађорђу на Рудник, 1804.

Одмах после тога, постао је буљубаша у Качеру. Лома је бивао у многим бојевима, и допадао је грдних рана; неке је извидао, а неке је носио до смрти, теке га је судбина чувала да погине на превари, када је оно дао тврду веру да непријатељу, који му се је на веру предао, не ће бити ништа.

Године 1811, Лома је постао *војвода* у Качеру.

Године 1813, налазио се је, с Качерцима, на Делиграду, и ту се био, и отаџбину бранио до пропасти Србије.

С Делиграда је дошао кући, смирио се, и — најпосле — предао Турцима.

Кад је оно, у Рудовцима, уговарано да се, на ново, устаје на Турке, и Лома је био на том договору.

Године 1815, одмах по договору у Такову, Лома је, по Милошевој наредби, са својим Качерцима, опсео град Рудник, у ком је боравило неколико Турака с породицама. Њих Лома позове на предају, обрекавши им миран пролазак, ма куд да пођу. У граду Руднику заповедао је тада неки *Аго Токатлић*, који пристане да се преда, изађе пред Лому с хлебом и сољу, и ту, са свим по народном обичају, даду један другоме веру да преваре не буде. После тога, Токатлић, са својим сестрићем, и још 30 турских породица, крене се из града. Лома их причека, и пође пред њима до пута ка Ужицу. Кад су били на месту где је данас рудничка школа, ту бејаше засео, иза једне липе, неки Мартиновић из Босуте, с једним другаром, па викну:

— Токатлићу, остави ми ништоље; или главе одавде не ћеш изнети!

На врага, Токатлић је, негде пре, био отео неке ништоље од овога Мартиновића.

— Хајд' отален, каурине! Ево ти Лома, па се кусурај с њим: ја путујем на веру, а ништоља не дам!

На то Мартиновић опали пушку, и Токатлић, погођен, стровали се с коња. Мартиновић полети да му иза појаса узме ништоље; али

Турчин, још врућ, скреше и Мартиновића грдно рани. Онај други Србин дотуче Токатлића.

То се све свршило у један часак.

Случај тај помете и Србе и Турке; и једни и други дочепају се оружја. У невољи један Турчин, видећи Каратошића из Копљара, викне:

— Каратоша! јуначки сине, не дај!

Лома је трчао од једних к другима, докле их није стишао, и, како тако, измирио.

Пошто су Токатлића укопали на месту погибије, његов сестрић уседне на његова хата, врло добра мркова, и пођу даље.

Ишли су старим путем на Брекињу, куда се пре ишло на Брусницу. Кад су били на садашњој *Делалића ирлини*, Лома је био измакао напред пред Токатлићевим сестрићем, јер је и под Ломом коњ био особито добар. Почела је падати киша; Лома натуче на главу кукуљачу од свога гуња.

Киван због смрти својега ујака, Турчин је био смислио да се искали на Ломи. За то извуче јатаган да Лому удари по врагу, али му се, с ножем, извуку и корице. Осетивши за собом неко шушкање, Лома се окрене, а Турчин се брже довије и рекне:

— Ломо! Ти, видим, ниси био рад овоме што се сада догоди; него на ти, за спомен, овај мој нож!

— Ја га примам, рекне Лома: — подај га моме барјактару!

Барјактар Ломин, Илија Дембуба, из Босуте, прими јатаган, и путовање се продужи. Киша осне још јаче; Лома набије још боље кукуљачу на главу. Турчин уврeба тренутак, тргне пиштољ, скреше Ломи у потиљак, на ободе коња и одлети пут Ужица. Лома падне с коња, и убије се о земљу још више; јер је у њему било на кантар 110 ока!

Кад Срби то виде, потегну оружје, и поубијају готово све остале Турке. Токатлићев сестрић већ умакне и, тога дана, стигне у Ужице.

Лома је, после неколико дана, умро у кући капетана Марка Ракића, на брду *Златима*, и укопан је ту у Ракићевој ливади, близу куће у којој је издахнуо. Лому је олово ударило у главу,

иза десног уха, кост му није повређена, само ју је олово јако очешало па отишло. На његову гробу лежи велика плоча без икаква записа.

О Ломиној смрти Милутиновић прича мало другојаче (130 до 134), али сам ја ипак узео ово казивање.

Лома је био јунак у боју, мудар на договору, за то је свуд био уважаван. Јокић вели за њега: *„Грдне је ране имао“*. Стаса је био висока, снаге крупне, пуне; смеђ; дугих а ретких бркова; низ леђа му је увек висила плетеница косе, а на себи је свакад носио зелену доламу.

Лукић Аврам родио се у селу Рајцу, под Јелицом, 2 часа на југ од Чачка, око године 1760, а живео је у селу *Заблаћу*, у моравској равни, испод Чачка.

Кад је, на скупштини у Борку, 1805, уређен први *совет* у Србији, Аврам Лукић је први изабран за саветника од нахије пожешке (чачанске).

Године 1806, августа 7. Лукић је, из Смедерева, заједно с Јеремијом Гагићем, послан у Трст, к браћи Србима за новчану помоћ; 8 октобра те исте године, вратио се је с тога пута и, у логору, на Топчидеру, предао Карађорђу добровољних братских прилога равно 12.750 форината[1].

Године 1807, Лукић је склонио друге саветнике, те су се писмено жалили Карађорђу на Младена и на Милоја. И тад се он зове саветник „и за рудничку нахију“.

Мало доцније, те исте године, Лукић је изабран и, с Петром Чардаклијом и Јеремијом Гагићем, послан у Влашку, у главни руски стан, да се разговоре о помоћи коју су Срби тада тражили од Русије.

Тек по овој радњи Лукића и његових другова, дошао је у Србију први руски дипломатски агенат.

Овај агенат звао се је Константин Константиновић Родофиникин, пореклом Грк, који се често помиње у српским пословима онога времена

[1] *Архив Срп. Ученог Друштва*, бр. 427.

Родофиникин је ушао у Београд први пут 29 јуна 1807, и Младен Миловановић дочекао га је грувањем из топова.

Године 1813, Лукић није хтео бегати из отаџбине, него се склони за прво време, а после, кад Куршид-Паша распусти гласе да цар прашта Србима, онда и Лукић дође, преда се, и везир га остави као кнеза у нахији пожешкој, и још га пошље да предаје и друге Србе који су се још држали ван турске власти.

На тај начин, поред других, Лукић је највише урадио да се и Хаџи-Продан Глигоријевић, старовлашки војвода, преда Латиф-Аги, чачанском муселиму, и да породицу своју пресели у манастир Трнаву, близу Чачка.

Године 1815 после победе на Љубићу, Кнез Милош шаље Аврама Лукића да трчи са својом пожешком нахијом на Карановац Радосаву Јелечанину у помоћ, те да гледају не би ли се карановачки Турци предали, а добре страже да поставе, да не би каква турска војска од Пазара продрла.

Аврама Лукића, Николу Симоновића из Бабине Луке, и Мијаила Оташевића,[1] повео је Кнез Милош са собом, године 1815, преко Дрине у логор Куршид-Паши, на разговор о умирењу Србије.

Кад се Кнез вратио, њих тројица су остала у турском логору као таоци за Милошев повратак везиру. Још се прича да је Милош, морајући даривати многе пашине људе, узајмио од Аврама сто дуката у злату.

Од њих тројице некако се избавио и вратио кући само Никола Симоновић, а Лукић и Оташевић оставили су своје главе у турском логору. Турци су казивали да су оба умрла од куге, али Срби причају са свим другојаче:

„Кад су дознали да им се Милош не мисли вратити, Турци су ископали у земљи две праве руне дубоке до човечијих рамена. У те руне спустили су дупке Аврама и Мијаила, и око њих су натрпали земљу коју су маљевима добро набили. Из тога стиска само су вириле главе овим мученицима. Два дана живели су кукавци у тим нечувеним мукама, па су онда издахнули“.

[1] *Краљевина Србија*, стр 661.

Ово се нарочито прича у Драгачеву.

Лукићева жена Босиљка, оставши удовица, начинила је у Заблаћу црквицу. Кажу да је са својих стаја скидала даске те покривала ту задужбину, и то све за душу своме честитом мужу, а народном мученику, *Аврааму Лукићу!*

Слава му до века!

Луњевица Никола родио се у селу Луњевици, у нахији рудничкој, 1767 године.

Његово је презиме *Миличевић*, а *Луњевицом* се је прозвао по имену села у ком је рођен.

Устанак српски од 1804, затекао је Николу Луњевицу као човека већ са свим зрела, и као марвенога трговца веома богата.

За своје богаство Никола је причао да му је највише дошло овако:

Аустријанци, имајући рат с Наполеоном, подвежу, у Варадину, са земунским трговцем, неким Петровићем, уговор о набављању меса за војску. Петровић опет, уговори с Николом Луњевицом, да му овај по Србији купује стоку, и да је предаје на савским скелама. Стоке је требало врло много, а цена је уговорена висока, те тако је Никола, на тој набавци, зарадио равних 60 хиљада дуката!..

За доба Карађорђева, Луњевица је некад и војевао, са рудничанима, својим земљацима; али је много више помагао народној ствари дајући, кад је требало, новаца у зајам, и набављајући, преко својих људи, барут, олово, и друге ратне ствари.

Луњевица запази Милоша Теодоровића још док је овај служио у брата свога Милана; и, дознавши да је Милош заволео девојку Љубицу, навали и склони Милана да Милоша ожени Љубицом.

— Шта ће бескутњику жена, Бог с тобом, побратиме, рекао је Милан први пут: — Милош још нема ни капе своје на глави, а то ли куће и баштине?

— Не мари ништа, одговори Луњевица: — млад је и вредан; стећи ће; само му ти учини ово по вољи!

Милан пристане.

А Луњевица оде у Тополу Карађорђу, те га окуми да Милоша венча с Љубицом; Мутапа остаросвати, па сам, ма да је био човек ожењен, и имао двоје деце, пристане да девернје Љубици, и да се поклања с младом, како обичај заповеда!

Кад је Милан Обреновић, године 1810, пошао у Букурешт по народном послу, оставио је код Луњевице кесу са 800 рушпи, рекавши:

— Аманет ти, побратиме, ове паре! Ако ја умрем у туђој земљи, ове ћеш паре дати моме Ристи!“

Кад је, доцније, Риста умрьо, Кнез Милош је поискао те паре, и Луњевица му их је предао, како се прича, у кеси са три печата.

Године 1813, кад су Турци заузели Србију, Луњевица не само није никуд бегао из земље, него је још склонио многе важније људе да се предаду, и да не гину лудо, без икакве потребе.

Године 1815, кад је Кнез Милош пристао да устане на Турке, Луњевица му је, међу првима, дошао у Црнућу, и донео пуне бисаге талира, те поклонио за народне прве потребе.

За ту, и за многе друге услуге, Кнез Милош је, доцније, био Луњевици толико захвалан, да му никад, ни у чем, није хтео воље покварити.

Кнегиња Љубица, кад је убила Петрију, и побегла од куће, утекла је к свом ручном деверу Николи Луњевици, јер је само у њега била поздраво заклоњена од Кнеза Милоша, док се овај не одљути.

Године 1839, Луњевица је имао чин мајорски, и био је председседник окружног рудничког суда.

После кратког боловања, Никола је умрьо, у селу Луњевици, 11 маја 1842, а 12 маја укопан је, с леве стране цркве, у манастиру Вујну, који је он и обновио.

Љ

Љевајац Рака родио се у селу Доњој Горијевници, у рудничком округу, 1777, а старина му је у селу *Љевају*, по ком је и прозван *Љевајац*.

Још до устанка 1804, Ђевајац је морао бити човек уважен у народу, јер и њега видимо, међу устаничким старешинама, на оном састанку у Земуну, 28 априла 1804, где су Аустријанци огле дали да измире Србе с Турцима.

После тога, Ђевајац се је находио под командом Милана Обреновића, који је заповедао нахијама рудничком, пожешком (чачанском) и ужичком.

Године 1809, кад су Срби опсели Сеницу, дођу им посланици од црногорскога владике Петра I, и од племена Васојевића. Први је желео заједнице у раду за ослобођење српскога народа, а други су тражили да и њихов крај прихвати Србија.

Карађорђе, тада, одабере Раку Ђевајца и Анту Симеуновића, огласи их за војводе Васојевићима, и пошаље их да заузму Васојевиће, и да се здруже с Црногорцима.

Ова експедиција, погрешком Хаџипродановом, остане са свим јалова. Те Ђевајац и Анта оду на Цетиње, а одонуда су се, после, хајдучки провукли кроз Турску, и дошли у Србију.

После тога, Ђевајац је био војвода у нахији ужичкој. Године 1812 и 1813 наређивано му је неколико пута да похвата, или побије, хајдуке у нахијама ужичкој и сокоској, и да сиђеми што више војске за одбрану земље (1813).

Најпосле, с неких злоупотреба, изгубио је власт и остао без ичега!

Године 1815, Ђевајац је одмах ударио на Турке у Чачку, и, после Мутапове смрти, постао је руднички војвода.

Ђевајац се је, личним јунаштвом, могао мерити с Јованом Курсулом. Верује се да је он посекао сина Скопљак-Пашина, после победе на Љубићу, кад су Турци узмицали преко Јелице.

Ђевајац је умрьо 17 октобра 1833, и укопан је у селу Мојсињу, цркви с десне стране.

Био је средњега раста, бела лица, а црне косе и бркова; говорећи, свакад се је смешио.

Љубиша Стефан Митров родио се у Будви, последњег дана месеца фебруара, 1824.

Отац Љубишин Митар, провео је готово сав свој век на мору; а Љубиша, као добре мајке, био се је размазио тако да, до своје четрнаесте године, још готово ни азбуке није знао!

Тек кад му отац умре, Стеван се сети да му много треба, па навали учити се самоучки и, за неколико година, толико се спреми да је, године 1843, већ био општински секретар у Будви, а године 1848 видимо га као кандидата за бечки сабор (Reichstag).

После је бивао на далматинском сабору, у Задру; у депутацији далматинској, у Загребу; и у царевинском већу, у Бечу, чак до године 1878.

Радећи и борећи се по тим бурним скупштинама, Љубиша је доцневао бавити се и књигом српском.

Године 1862, штампао је, у *Народном Листу,* неколике преведене *сатире;* после је превео из Хорација *„Хвале сељачкога живота“*, па је, у *„Дубровачком Забавнику“*, штампао *Смрт Угољинову,* из Данта.

Тек иза тих превода, почео је радити сам из своје главе, и, после неколике године, дао је читаоцима ове приче:

1 *Лажни цар Шћепан Мали;*
2. *Коњош Мацедоновић;*
3. *Поп Андровић;*
4. *Продаја Патријаре Бркића*[1];
5. *Крађа и прекрађа звона;*
6. *Проклети Кам.*
7. *Скочи-дјевојка;*
8. *Горде,* или *како Црногорка љуби.*

Најпосле

9. *Причања Вука Дојчевића.*

Те су приче дошле српским читаоцима као нека необична новина, са свим изненада. Лепи створови живе уобразиље, приче ове донеше незнано дотле богаство српскога језика, и гипкост српске беседе!

[1] *Српска Зора* за 1878, стр. 110, 130, и 221.

И Љубиша, у политици и дотле крупан син кршне Боке, овим својим књижевним делима, заузме једно од првих места међу српским књижевницима!

Љубиша умре у Бечу 11 новембра, 1878, и укопан би у месту свога преминућа.

Доцније су кости његове извађене, пренесене у Боку, и сахрањене у месту рођења његова.

М

Магазиновић Стеван родио се у шабачком граду, од прилике године 1804. Отац му се звао *Митар*, а мати — *Марија*. Још као дете, у једној бежанији од Турака, пренесен је у Срем, у Руму, где је одрастао, и школу учио.

Доцније се је вратио у Шабац, где му се мати, оставши удовица, преуда за *Магазиновића*, кога презиме, доцније, прими и Стеван, пасторак његов.

На крају године 1823, Стеван Магазиновић је ушао у шабачки окружни суд, као бесплатни практиканат.

Године 1824, у почетку, послан је за писара у суд ваљевски, где је остао до 1829. После тога, прешао је, као писар, Кнезу Милошу у канцеларију.

Године 1833, августа 18, послан је у Јадар и у Рађевину да попише сав спахиски десетак, и тај попис да поднесе Кнезу Милошу. Септембра 9, те 1833 године, дана му је власт да тај десетак пресеца са спахијама, и исплаћује им, како се с ким погоди.

Тај посао свршио је на задовољство Кнезу до 11 новембра 1833.

18 новембра, 1833, постављен је за капетана поцерског у нахији шабачкој.

23 маја, 1835 постао је члан шабачкога исправништва, а 10 јуна 1837, дар вао му је Кнез Милош, за верну и ревну службу, мајорски чин.

25 фебруара 1839, постављен је за председника шабачком окружном суду.

14 септембра 1840, премештен је у Брусницу за председника суду рудничком, а одонуда 27 јуна 1841 дошао је за председника суду округа београдског.

16 новембра 1842, постао је члан суду апелациском, а 30 декембра, те исте године, дошао је томе суду за председника.

10 априла 1843, дан му је потпуковнички чин.

Те исте године, новембра 3, постављен је за члана Депутацији која је управљала фондом за удовице и сирочад чиновничку. Ту је службу, из почасти, вршио дуго, јер она није ником никаке плате доносила.

31 декембра 1846, постао је члан врховному суду; а 10 декембра 1848 члан депутацији школског фонда. И ту је службу вршио из љубави к просвети.

27 септембра 1852, постао је председник врховному суду.

11 декембра 1854, постао је члан Државном Савету:

21 декембра 1854, кад је Стеван Книћанин дао оставку на министарство унутрашњих дела, Стеван Магазиновић постао је министар унутрашњих послова.

Доцније, 31 марта 1858, видимо га, по други пут, међу министрима, и то као Кнежева представника и попечитеља спољних послова.

Кнез Милош, по повратку свом у Србију, задржао га је у том звању до 7 априла 1859, а тога дана, уважавши му оставку, отпустио га је.

Од тога доба, Магазиновић је живео у пензији, код своје куће, у Београду.

У последње време, здравље му се је било пореметило толико да га ни лекарска вештина, ни примерна нега и дворба добре супруге никако не могаше повратити у повољно стање.

Магазиновић се је три пута женио; и ни с једном женом није имао порода.

Пред смрт је написао своју последњу вољу, по којој је *све своје имање оставио на просветне цељи*, то јест: *да се од прихода с тога имања штампају корисне књиге, које ће се сиромашним ученицима давати бесплатно!*

Непокрстно Магазиновићево имање чине :

1. Кућа у Кнез-Мијаиловој улици, близу двора;
2. Ливада, близу Саве;
3. Виноград, с две куће, на топчидерском брду;
4. Забран, 400 дана орања, у Шапцу;
5. Две ливаде до Саве 20 коса;
6. Друга ливада од 20 коса;
7. Земља 30 ланаца
8. Земља *Гемовача*, и
9. Земља близу Шапца, Јуришићева.

Ова добра под 1 2 и 3 находе се у Београду, и београдском хатару, а од 4—9 сва су у околини шабачкој [1].

Пошто протеку услови које је Магазиновић, у својој последњој вољи, поставио, управу над овим добрима узеће министар просвете, и руковаће њима онако како је завешталац наредио.

Магазиновић је преминуо у Београду 4 фебруара 1874.

Он је био ониска раста, крупне снаге, пун, црномањаст, а у лицу богињав. Нарави је био тихе, смерне, опхођења отвореног; али, рођен у оно доба кад је „крвца из земље провирала“ тражећи освете за погажено право, и проведавши сав свој век у чину судиском, био је и сам врло осетљив за своје право; а чим питање није било о праву, он је био попустљив, пријатељ мира, и готов на давање.

Нека је мир праху његовому! Он је, умирући, сећао се оних који су узданица и кући и држави; сећао се нараштаја на којима остаје свет. Благо души његовој која се бринула да млади српски појаси долазе на посао с више светлости, с више мушке воље, с више морала и честитости!

Најмањи напредак у сваком том правцу, његову је имену споменик који никад никаква сила не ће порушити.

Нека му је рај души, а праху његову нека је лака земља коју је синовски љубио!

[1] *Кнежевина Србија*. стр. 180—185

Магарашевић Ђорђе родио се 10 септембра 1793, у селу Адашевцима, у Срему.

Основну школу учио је у месту својега рођења; гимназију у Карловцима, философију у Пешти, а богословију опет у Карловцима.

Године 1813, постао је професор у карловачкој гимназији, а године 1817 прешао је, као професор, у гимназију новосадску.

Преминуо је 6 јануара 1830, у Новом Саду, и укопан је код саборне цркве[1].

Магарашевићеви списи ово су:

1. *Историја најновијих јевропејских прикључења*, 1823.
Књига која је, у своје време, била за особиту препоруку.
2. *Српски Летопис*, којему је Магарашевић био основалац и први уредник од постања, тојест од 1825 до 1830 године;
После смрти Магарашевића, уређивање Летописа преузео је *Јован Хаџић*, у књижевности звани *Милош Светић*;
3. *Кратка всемирна историја*, која је штампана после смрти писчеве.

Магарашевић је оставио у рукопису:

1. *Дух списанија Доситијевих*, у осам одељака;
2. *Смрт Авељеву* од Геснера, превод;
3. *Историју словенског и српског народа*;
4. *Лексикон латински, немачки, и српски*, и
5. *Једну беседу немачку*.

За кратка свога века, овај је човек урадио много, а обрицао је урадити и више, али му рана смрт пресече жицу живота баш онда кад је за рад био најподобнији!

Бог да га прости!

Мајсторовић Ранко родио се у селу Азањи, у смедеревској Јасеници, од прилике, године 1768.

Под Карађорђем је војевао, као прост војник.

Међу тим, као домаћин имућан, трговао је живом стоком и, тога ради, био је изашао веома на глас у својој околини као човек врло паметан, и врло праведан.

[1] *Стражилово* за 1887, бр. 35, стр. 558—560.

После Ђакове буне (1825), Кнез Милош је, да би задовољио Смедеревце, узео Мајсторовића за члана оном управном Савету, који је, обично, становао у Крагујевцу.

У том звању, остао је Мајсторовић до устава 1838, а тада је постављен за члана Савету земаљском, и дан му је, по ондашњем обичају, пуковнички чин, па и султански орден ифтихар.

Мајсторовић се је, кроза сву своју службу, одликовао правдом у суђењу, чистотом у служењу, и поштењем у живљењу.

Умрьо је у Београду, 2 априла 1840 и, опеван врло свечано, у присуству Кнеза и свих великодостојника, однесен је те сахрањен код цркве у Кусатку.

На гробници чита му се овај запис:

„Овде лежи тело полковника и кавалера Ранка Мајсторовића, рођена у селу Азањи, округа смедеревскога, Књажевству Србији, умршега 2 априла 1840, у 72 години старости своје, као члан српскога Совета. Он је отечество своје за цело време битија својега на земљи својски и прилежно послужио, и за то познати сви га жале, а синови његови, и остала фамилија, као за добрим и незаборављеним оцем, неутешно плачући, спомен овај подигоше му“.

Максимовић Нићифор, владика ужички, родио се 12 јануара 1788, у селу *Јежевици*[1], у нахији ужичкој, 5 часова хода на североисток од Ужица.

Још као дечак, научио је читати, писати, и појати у манастирима *Св. Тројици* и у *Николи*.

Године 1808, јануара 12, пострижен је, у Београду, за монаха, а после је постао ђакон, и јеромонах: До године 1811, боравио је у својему постригу, манастиру Николи, а за тим, неко време, задржавао се је у *Преображењу* и у *Сретењу;* и оба ова манастира обновио је својим трудом и својим трошком.

Године 1814, баш кад је био у Преображењу, удари куга у околна села, те је он, тада, које сарањујући мртве, које молећи се Богу за живе, стекао доста новаца.

[1] У *Гласнику* V, 293, каже се да је рођен у чачанској Јежевици, под планином Јелицом; али је то погрешка.

— Па станем мислити, причао је после он сам: — шта ћу чинити с оволиким новцима? Да идем у Јерусалим, и да дам новце да се њима поправљају и красе цркве у туђој земљи — не ћу! Боље је да их потрошим на тако што у нашој земљи[1].

И тако оде те обнови манастир *Сретење*.

По што је, у Београду, лицем на Св. Андреју, постављен за архимандрита манастиру Сретењу, послан је, заједно с чувеним архимандритом Мелентијем Павловићем, у Цариград, где патријар Константије, 18 августа 1831, Мелентија посвети за митрополита Србији, а Нићифора је, одмах други дан, тај нови српски митрополит Мелентије посветио за јепископа ужичког.

Вративши се у Србију, Нићифор је имао столицу у Чачку. Од тога доба, још је више настајавао да украси манастир Сретење, у ком је, често и сам боравио.

Живећи у Чачку, Нићифор се завади с г. Јованом, братом Кнеза Милоша, па занали и оде у Црну Гору. Бавећи се онамо, закалуђерио је, у белопавлићском манастиру *Ждребанику*, *Илариона*, који је доцније био митрополит цетињски.

Кнез Милош пошље Симу Милутиновића те владику Нићифора приволи да се врати кући, па га после измири с братом Јованом.

Владика Нићифор је, поред српског језика, знао и грчки. И некад би, служећи као владика у београдској цркви, отпевао по коју песму грчки. Преминуо је у Чачку 28 фебруара 1853.

Нићифор је био човек богат. Још за живота написао је, својом руком, тестаменат којим је све своје имање оставио својему манастиру Сретењу. На том тестаменту није било сведока, као што је требало да буде, по закону А Нићифор је имао рођену сестру, која дигне код суда парницу против такога тестамента. И судови тај тестаменат оборе. На тај начин, све имање владике Нићифора подели се, по закону, на три дела, на

Један део оде сестри;
Други део његову манастиру, а
Трећи део на школе и цркве.

[1] *Даница за 1826*, стр. 30.

После Нићифора, на ужичку јепархију дошао је дотадашњи шабачки владика *Јаникије*, и столица се владичанска пренесе из Чачка у Карановац (Краљево), 1854[1].

Нићифор је био човек крупан, пун, и под старост врло гојазан. Говорило се је да је веома грамзно за новцем, и био је стекао доста и новца и имања, па се је, после његове смрти, док се водила парница, већином развукло и једно и друго тако да, бој се, није много пристало за душу ни њему, ни кому његовому“ !..

Малетић Ђорђе родио се у Јасенови, у Банату, 1 марта 1816 године.

Основну школу учио је где се и родио, гимназију у Ораховици, а философију у Сегедину.

Године 1838, прешао је у Србију и, 25 јануара 1839, постао је чиновник у крагујевачком суду, одакле је премештен у Управу вароши Београда, а 19 априла 1841 послан је за секретара Српској Агенцији у Букурешту.

Године 1842, кад је извршена позната промена у Србији, Малетић је, као чиновник, био остао без службе; али, написавши *„Апотеозу Великом Карађорђу“*, добио је звање професорско у београдској гимназији.

Године 1859, кад су се у Србију вратили Обреновићи, Малетић је постао директор београдској гимназији, у ком звању је остао до 1879, када је, испунивши одређени рок службе, добио пензију, па је, после, живео у миру код своје куће, у Београду.

Малетић је постао члан *Друштва српске словености* 28 јануара 1848; а 24 октобра 1871, Министар просвете, старајући се за извршење тестамента покојнога Николе Чупића, поставио је Ђорђа Малетића за члана оној комисији која се је, 22 децембра 1874, претворила у данашњи *Одбор Чупићеве Задужбине*. Осем тога, Малетић је био најпре члан, после председник, позоришном одбору, а за тим управитељ позоришта; неколико година пак био је владин посланик на народној скупштини.

[1] Године 1886, владичанска је столица враћена из Краљева у Чачак.

Године 1885, Српско Учено Друштво, по жељи Малетићевој, приредило је светковину за 50 година књижевнога рада његовога. Та је светковина била 8 септембра, у сали Вел. Школе, у Београду[1].

Малетић је, после дуже болести, преминуо у Београду 1 јануара 1888.

Опроштајне беседе говорили су му: Мата Бан, у цркви; Милан Ђуричић, пред гимназијом, и М. П. Шапчанин пред позориштем.

Малетић је био раста омалена, али снаге сразмерне; довољно косматог, и под старост јако просед; у оделу увек чист и прикладан, готово кицош до смрти.

На послу је био вредан и уредан, по нарави жустар и лакосрд; према јачима од себе био је свакад смотрен и гибак, а према нејачима често набусит, прек па, некад, чак и неразложан.

Ове особине његове нарави веома су удиле васпитачком послу који је тако дуго пословао[2].

Малетићеви важнији списи ови су:

1. *Три побратима, истинити догађај у Босни, у две песме*, Београд, 1844;

2. *Паразити, или вештина себе срећним учинити. Из Шилера*, Н. Сад, 1844:

3. *Споменик Лукијану Мушицком*, Београд, 1845;

3. *Излив чувства приликом народног празновања на Благовести*, 1846;

5. *Критически преглед наградом увенчаног дела „Краљ Дечански"*, Нови Сад, 1846;

6. *Историческо-критическо описаније битке косовопољске од године 1389*, Нови Сад, 1847;

7. *Песме*, књига I. Београд, 1849;

8. *Апотеоза Великом Карађорђу*, Београд, 1850;

9. *Теорија поезије*, прво издање, Београд, 1854, а друго 1868;

10. *Сватови, народна приповетка, у три песме*, Земун, 1855;

11. *Реторика*, Београд, 1855;

12. *Чувствована српског народа приликом доласка Његове Светлости премилостивог Господара и Књаза Милоша Обреновића I*, Београд, 1860:

[1] *Гласник* 65, стр. 1—126.

[2] *Радикал*, бр 3—4 за годину 1888.

13. *Преодница српске слободе, или Српски Хајдуци*, Карловци. 1863 године.

14. *Смрт Цара Михаила. Трагедија*, Београд, 1866;

15. *Убојна Труба. Песма Злопатницима*, Београд. 1867;

16. *Химна приликом повратка из Цариграда Светлог Господара Кнеза Михаила, 4 априла 1867*, Београд, 1867;

17. *Посмртна слава Кнеза Михаила*, Београд, 1869;

18. *Пролог, говорен 6 априла 1871*, Београд, 1871;

19. *Беседа г. Живојина Јовичића, осветљена критички*. Београд. 1876;

29. *Грађа за историју позоришта*, Београд, 1884;

21. *Апотеоза Вуку Караџићу* коју је спремао за Вукову стогодишњицу, и која се штампа у Београду, 1888.

Мандрда Никола, родио се у нахији врањској, у другој поли прошлога века. Од зла турскога, најпре се је, у својој постојбини, био одметнуо у хајдуке, после, за српскога првог устанка, дође у Србију, и настани се у селу *Пајковцу*, у нахији јагодинској.

За доба Карађорђева, Мандрда се не помиње нигде; њега први пут находимо 1815, у шанцу на Гиљу, према Ћуприји; ту је неки старешина Србима устаницима.

Међу тим Турци, притиснувши, великом силом, Ћуприју и сву њену околину, пошљу део војске, под командом *Алибега Карафеизиног* сина, те пређе Мораву, на Синђем Виру, и упути се к Јухору, где су били српски збегови.

Идући тако, ти Турци се побију са Србима на *Мајурском Пољу, код Дебелог Дрвета*, и *на Јухору*.

На Јухору је бој био особито несрећан за Турке; невични месту, покривени маглом, и нападнути на више места српским четама, забунили су се тако да су прсли куд који: један за другог нису могли знати. Десети није погодио да се врати онамо преко Мораве.

У том боју, особито се је одликовао Никола Мандрда и војничком вештином и личним јунаштвом. Ту је задобио од Турака красног мисирског хата, кога после није пуштао из руку, докле му није и смрт задао.

Пошто су Турци протерани, и Срби завладали, Мандрда, човек прек и осорљив, завади се са српским старешинама, тако да за-

пали и утече у Крушевац Турцима, који га приме и даду му неку службу.

Живећи у Крушевцу, Мандрда, једнога дана, одведе да поткује свога мисирскога хата. Коњ се нешто узнемири и не дадне се потковати. Никола се умеша да га савлада и поткује, а коњ га тресне ногом тако да је остао на месту мртав.

Манчић Дина, управо *Димитрије Манчић*, туговац, родио се у Смедереву, године 1831, од оца *Манче* и матере *Станије*.

Дина је врло мало ишао у школу; свршио је само први и други разред основне школе.

После школовања, учио је нешто мало папуџиски занат, па терзиски, а за тим је отворио дућан, и радио је ситничарску радњу.

Године 1853, оженио се је, али порода није имао.

Радећи, и дајући новац на камату, Димитрије је стекао лепо имање.

Пред своју смрт, наредио је шта да буде с његовим имањем, после смрти његове. По тој наредби, остало је сваком његовом рођаку по нешто, а главна тековина, 200.000 динара, припала је смедеревској општини *на просвету, и на друга добра дела.*

Том задужбином рукује сада смедеревска општина, под контролом директора месне гимназије, и најстаријега свештеника у Смедереву.

Манчић је преминуо 28 маја 1882 у Смедереву.

Нека му је светао помен међу браћом!

Маринковић Вук Др, родио се у Новом Саду, на Бадњи Дан, 1807. Гимназију је свршио у месту свога рођења, философију у Јегри, а медецину у Пешти и у Бечу.

У својој 23 години, постао је доктор у медецини (23 маја 1830). Као доктор, сишао је у Нови Сад, и ту је живео од своје лекарске зараде.

После мађарске буне, кад је Нови Сад сагорео, Маринковић пређе у Београд 1849, и одмах буде постављен за професора у лицеју (данашњој великој школи).

За десет година професоровања, у тој школи, два пута га је дружина бирала себи за старешину.

Главни књижевни радови Маринковићеви ово су :

1. Друга књига *Виргилијеве Енејиде.* Ову је књигу Маринковић превео у својој 19 години, и то наљутивши се на превод Светићеу, који му није био по вољи.

Светић му за ово није ни мало био захвалан.

2. *Мочникова Геометрија,* која је штампана без његова имена.

3. *Начела Физике,* у 8-ни, стр. 515, у Београду, 1851, и

4. *Јестаствена Повесница,* у Београду, 1851, 8-на стр. 286.

У природним наукама Маринковић је још онда био толико напредан, да би му се и данас врло мало имало да забави; а уз то, његова је велика заслуга што је, баш овом својом књигом, ударио темеље физичкој књижевности, што је је удесио, по модерном начину, за школску књигу, што је је поделио на дисциплине, и што је готово *створио физичку терминологију.*

Осем тога, Маринковић је, више пута, о слави школској, говорио беседе из којих се види како с висине гледа на свет, како дубоко продире у сва дела људска, и о свему право мисли, а мисао своју казује чисто, не кријући је ни мало.

Маринковић је био човек необичнога ума и дара. Одликовао се је смерношћу у свему што се тицало њега самога. Био је отворен у суђењу о стварима и о људма. Ђаке своје волео је као синове. Учећи друге, учио је и себе, свега свога века; за то је и био измакао далеко и у предметима у којима се нико не би надао, да он таке напретке чини.

Упокојио се је у Београду 7 августа 1859, и укопан је код Маркове цркве.

Велика је штета и за школу и за науку што је тако рано отишао под црну земљу.

Маринковић је био раста омалена, лица округла, очију избуљених, кретања малко крута, а говорећи често је нешто искашљавао, и десним раменом устресао.

Лака му мајка земља!

Маринковић Коста, родио се у Новом Саду, 1784.

Учио се у месту свога рођења, у Будиму, Кезмарку, и у Карловцима.

Запонио се, пошто је свршио школу, и 1830 већ је био свештеник у Новом Саду, где је изишао на глас као *Поп-Коста.*

Написао је:

1. *Плач Рахили,* 1808;
2. *Откровеније Америке,* превод с немачког, 1809; и
3. *Толкованије свјашчених јевангелиј,* I део, 1839.

Најпре је био катихета у новосадској гимназији, а после је чак до смрти, сваке недеље и празника, тумачио ученицима јеванђеља, и поучавао их поукама које је црпао из живота.

Поп-Коста је био човек даровит, учен, речит, и врло досетљив. Досеткама својима радо је шибао таштину и разметање. Ако реч је врло често понављао: — Слава Богу! И одмах, за тим двема речма, излетала је стрелица његове досетке. И данас у Н. Саду има много прича о Поп-Кости.

Неки младић, који је о себи много мислио, представи се једном Попу Кости, с овим речма:

— Ја сам, тај и тај, „совершени богослов“!

— „Богослов“, и још „совершени“, рећи ће Поп Коста: — Слава Богу! До сад смо имали: Григорија Богослова, Василија Великог, и Јована Златоуста, и — како рекосте да вам је име?

Младић поцрвени до ушију, и више му није пало на ум да се зове „савршени богослов.“

У владичину двору налазио се је, у оно време, неки писар врло кратке памети а врло велике жеље да се закалуђери. Владика га је дуго одбијао, али, најпосле, пристане да га покалуђери. Пун радости, писар излети из владичине собе и, сретнувши се у ходнику, с Поп-Костом, врло охоло рекне:

— С Богом, пречесњејши, ја одох у владике!

— Слава Богу, одговори Поп-Коста: — а ко ће клепати?

Поп-Коста је умрьо у Новом Саду око 1845.

Он је био отац знаменитом Д-ру Вуку Маринковићу, којега је помен пред овим.

Марковић Илија родио се у селу Грушићу, у Поцерини, 1762.

Још године 1806, Илија Марковић је био кнез у Поцерини. Ми се с њим први пут сретамо у оној несрећној прилици када су

Мачвани и Поцерци, не уздајући се у српску моћ, а видећи напредовање непријатеља, били почели предавати се Турцима.

Тада је у овога Кнеза Илије био писар потоњи славни јунак Милош Стојићевић.

Приставши уз устанике, Илија Марковић одликовао се је више управним него војничким делима. За то је и дошао, 17 августа 1807, у „правителствујушти совет".

Милиновић за њега каже:

„Беш' из Шапца Марковић Илија,
Доста миран, ал' умом делија;
Он свакога говорит' пушташе,
Ал' се свога правила држаше"!

Године 1811, о малом Божићу, кад се Петар Добрњац не хте примити звања *великога народнога судије*, изабран би за то звање Илија Марковић, и у том је остао до пропасти.

Године 1813, пребегао је био и он у Срем, али није хтео никуд далеко од савске обале. Остао је у Руми, и онде је дочекао глас о другом устанку, 1815.

Чувши да су се Срби дигли на ново против Турака, Марковић је прешао у отаџбину, и почео помагати браћи у борби, и у управи.

Кнез Милош га је поставио најпре за кнеза нахији шабачкој а после за члана оне *народне канцеларије* која је настављала у Београду.

11 фебруара 1820, № 143, Кнез Милош је одредио Илију Марковића и Проту Ненадовића да изиђу у нахију ужичку, те да изврше тужбе против кнеза Јована Мићића и против Јована Демира, а и распре које су ова два кнеза имала међу собом.

О Митрову дне те, 1820, године Илија Марковић је отишао у Цариград, као члан оне велике депутације која је имала да представи Порти захтеве Србије. Тада је у Цариграду остао пуних 7 година.

По повратку у отаџбину, Марковић је, још неко време, био у служби, али га је већ старост и слабост била савладала. За то

заиште и добије од Кнеза Милоша отпуст из службе, и пензије 100 талира.

Године 1835, фебруара 23, Кнез му је ту пензију повећао са 50 талира[1].

Илија Марковић, живећи мирно о својој пензији, преминуо је у Шапцу, 5 јануара 1837, и укопан је у порти, код шабачке цркве!

Марковић Коца (Никола), родио се у Пожаревцу, 1795 године, а родитељи су му се доселили из *Сачисте*, у Македонији.

Коца је одрастао у Пожаревцу, оженио се, и радио трговину.

Њега први пут видимо у народној служби године 1821, и то овим поводом.

Трговци, који имају посла с царинама на граници, жалили су се Кнезу Милошу да се трговини чине сметње на скелама.

Кнез Милош, на таку жалбу, позове трговце да му они означе честите и окретне људе, које би могао поставити за царинаре на скелама.

Трговци пожаревачки, за скелу на Дубравици и Раму, предложе *Коцу Марковића*, марвеног трговца, из Пожаревца.

Кнез Милош, уважавајући тај предлог, постави, 25 октобра 1821, Коцу Марковића за царинара на скелама дубравичкој и рамској[2].

После тога, ми Коцу видимо као старешину среза рамског, 1833 и 1834, па среза млавског и пожаревачког.

Године 1834, Кнез Милош, одређујући Коцу Марковића у ону комисију која је имала проценити и исплатити турске земље у Подрињу, именује га својим поверитељем финанције[3].

У почетку године 1835, кад се у Пожаревцу чуло, да је Милета Радојковић, велики сердар расински, дигао буну, и да, с 2000 људи, иде у Крагујевац, Кнез Милош се узнемири, и науми да иде из Пожаревца у Доњи Милановац а оданде у Влашку! Сва његова

[1] Указ од 23 фебруара, 1835, бр. 532.

[2] *Грађа за Историју Краљевине Србије*, II, стр. 467 и 468.

[3] *Српске Новине* 1834. бр. 43.

околина, а особито овај Коца Марковић, молила га је да то не чини, него да седи у Пожаревцу, а ствар ће се та свршити налепо. Кнез се не дадне одвратити од своје намере, него, лицем на Богојављање, рано пође, и изађе једно два сата од Пожаревца, па се ту, на нову молбу Коце Марковића, и остале своје пратње, устави, размисли, и врати се у Пожаревац, па предузме мере за утишање буне, и измирење с вођима њеним.

Кад је, доцније, ова ствар свршена, онда се је Кнез из Пожаревца кренуо у Крагујевац, да се лично види и измири с вођима буне. Отуда је, 15, јануара, 1835, № 197, Коци Марковићу писао ово писмо:

„Љубезни пријашине!

„Дочек којим сам од крагујевчана, на Петровачкој механи, дочекан, ја вам описати не могу. Мало напред послао сам био сина мог Мијаила к њима, који су сви, на реченој пољани скупљени, мене очекивали. Ту је био брат Јован, и брат Јеврем. Како сам ступио на исту пољану, сјахао сам с коња, а слатки син мој Мијаило, узме са собом код себе стојавшег Милету, Симића, Ресавца, и Протића, и приведе их к мени. Они признају своју погрешку, и благодаре на милости, а ја пригрлим их к мојим прсима и пољубим их, рекавши:

— Отац љуби синове своје, и прима их, и кад погреше!

„Ту није никога остало, ко се заплакао није.

„Ово вам јављам, јер знам, колико вас интересира знати. С благоволенијем јесам вама благонаклони, *Милош Обреновић*, књаз српски [1].

После сретењскога устава од 1835, Коца Марковић је постао председатељ Савета, 3 фебруара 1835.

Кнез Милош је имао довољно разлога да Коцу награди за ову услугу, али, давши му председништво у Савету, у ком су седели људи много крупнији, и много чувенији од Коце, није му дао никакву особиту срећу.

[1] Ово је писмо у г-ђе Јелисавете Коцићке, снахе Коце Марковића.

У једном писму своме шураку, Стевчи, Коца се жали како саветници не гледе на њега, као на свога председника: *„један не ће да дође*, вели он: — *други изађе кад хоће; трећи седи, окренувши мени леђа, а четврти пружи руке на сто, па наслони на њих главу, и спава!*

„Да се за све ово тужим, зло је; а да трпим — зло! Научи ме ти, шта да радим“! вапије сиромах Коца!..

Доцније, кад је сретењски устав оборен, Кнез Милош је поставио Коцу за *председника управнога савета*, у Крагујевцу, у ком звању је и умрьо 17 марта 1836, у Пожаревцу, и укопан је с јужне стране пожаревачке цркве, два метра далеко од црквеног зида.

На гробном белегу чита му се овај запис:

„О, читатељу! Не чуди се гробу мојему! Такав будет конац и житију твојему! Овде почива тело почившега Николе иначе Коце Марковића, бившега при управителном Савету у Крагујевцу председника, а жителя вароши Пожаревца. Поживе лет 41; представи се 17 марта 1836. И буди јему вјечнаја памјат“!

Марковић Радован, из Косјерића, био је барјактар у ужичкој војсци, која се борила на Равњу, 1813.

Турска пушка одбије му десну руку, и барјак му падне. Радован, не гледајући своју десну одбијену руку, сагне се, дигне барјак левом руком, и пренесе га на другу страну шанца.

Он је ту и погинуо.

Марковић Сима, родио се у селу Великом Борку, у нахији београдској. Још пре устанка, био је човек уважен и на гласу. Карађорђев познаник и пријатељ и пре 1804, стајао је уз њега, у сваком случају, од почетка до краја 1813. С тога је Карађорђе врло често свраћао његовој кући, и у свакој размирици гледао да њега има уза се. То је узрок и што није хтео скупштину звати у Боговађу, као што је био обрекао, него је је сазвао у Борак (15 августа 1805), те је ту, поред осталога, установљен *„Правительствујући Совет“*.

После смрти Јанка Катића и Васе Чарапића, Кнез Сима је био најгласовитији војвода у београдској нахији, а веровало се, за оно време, и да је у бојевима особито срећан.

Године 1807, марта 19, Кнеза Симу находимо у Смедереву, као председника Савета. Ту је, онда, примљен Портин изасланик, који је био дошао да преговара о угодбама, под којима би Порта пристала да да Србима оно што су тражили. Видећи да Турци, поред осталога, траже да Срби дају 20 хиљада војника против Руса, те да их, тиме, заваде с овим савезницима који су им једини помагали, Кнез Сима Марковић са свим лаконски одговори:

— Србија сматра себе као независну државу; никаква данка не пристаје дати; нити ће дизати оружја на своје савезнике!

У почетку године 1809, Кнез Сима је, с Јаничијем Ђурићем, слан у Букурешт Кнезу Прозоровском, да би га склонио да, час пре, отпочне рат с Турцима. А кад су Срби, те године, пошли даље с војском, он је био прешао Дрину; али га је несрећа каменичка вратила опет на старе српске границе.

Године 1811, у оној реорганизацији државне власти, Кнез Сима је постао *„попечитељ касе народње“*. На крају те године, на име 10 децембра, послан је, као „депутат“, у Русију, где је неколико пута излазио пред цара Александра, ради народних послова. Из Русије се вратио месеца маја 1812.

Године 1813, Кнеза Симу Марковића видимо на Дрини, и под његовом командом 10.000 људи; али се ту његов рад ни мало не хвали. Или се је нешто био помео, или је неку несрећну тајну знао: тек што је год радио, до саме пропасти, није било ни њему на част, ни ти Србији на корист.

Родофиникин, руски агенат у Србији, онога доба, казујући какав је који од српских војвода, за Кнеза Симу вели:

— *Кнез Симеон читајет и пишет, храбр и благоразумен*“.

После пораза на Равњу, све српске старешине, онога краја, биле су се скупиле у Шапцу, и Кнеза Симу су сви горко окривљавали за толике несреће и поразе.

Кад се је у Шапцу чуло да је Карађорђе оставио Србију, Кнез Сима је прешао у Срем, откуда је био послан у Марбург, па се је, после, вратио опет у Срем.

Година 1815 застала га је у Срему, где је, по договору с другим српским емигрантима, написано (10 јуна 1815) писмо на руског цара, које је Кнез Сима однео у Беч и цару предао. У том писму умољава се цар Александар да би своју моћну реч рекао у корист српског народа код порте, ако не могне помоћи новцем и оружјем.

После тога, Кнез Сима се је вратио у Србију и, не мешајући се ни у какве јавне послове, почео је гледати своју кућу и трговати.

Тако је прошло прилично времена, па се опази да се њему доносе нека писма од људи који су били с Карађорђем отишли из Ср´ије. Иза тога, почну к њему долазити и кметови из околних села, и наговарати га да дозове из Русије Карађорђа, те да се на ново диже крајина на Турке. Разговори и договори ови водили су се у Борку, у Вранићу, и у Малој Моштаници. То се рашчује, и Турци потраже да ухвате Кнеза Симу. Месеца новембра, 1816, дође Кнез Милош у Вранић, где му доведу Кнеза Симу, и он га је хтео погубити, али на молбу других људи, остави му живот, и заповеди да седи с миром, и да се не удаљује од очију власти.

После неколико месеца, Кнез Сима се договори с Павлом Цукићем, и Драгићем Горуновићем из Ропочева, те читавих шест нахија узбуне. Тада их Кнез потера да каштигује као оне који кваре општи ред у земљи.

Кнез Сима се је, неко време, крио по Борку, по лесковачкој (Поповој) Бари, и другим местима, али га, најпосле, нађу у селу Келијама, код неког пријатеља, у великој каци. Одатле га изведу Кнезу Милошу у Трбушницу, а Капетан Драгић Горуновић, чувши да је Сима ухваћен, преда се сам.

Кнез Милош их обојицу шаље у Београд Марашли-Али-Паши који их је погубио, лицем на Мученике, 9 марта, 1817.

Погубљени су, како се прича онде где је сада гостионица „*Српски Краљ*“ и кућа до ње што је била Вучићева. Кнеза Симу по-

секли су најпре, па онда Драгића. Џелат, који их је секао, није могао једним ударцем пресећи Симиног врата, него је тесао неколико пута.

— Сеци јуначки! Мухамеда ти твога!... викнуо је Драгић, који је такође чекао свој смртни час: — ја сам седамдесет турских глава одсекао, па ми је опет рука боље секла него твоја!

На то допадне неки Турчин из дућана, те, једним ударцем, одруби главу Драгићеву.

Кнез Сима је био човек плав, пун, дугих лепих бркова, а мало богињав у лицу.

Његово је тело укопано у ондашњој београдској цркви, ниже десне певнице.

Марић Кузман, из Смедерева, одликовао се је у више бојева, али нигде толико колико 1809, у боју на Суводолу, где су Срби разбили пећског Пашу.

Турска војска, из ненада разбијена, ту се је, у један мах, тако помела да многи војници управо нису знали шта су радили, ни куд су бежали.

Ту је Марић седам пушака скинуо с рамена живих Арнаута који, бежећи у страху, нису ни осећали куд им се девају пушке.

У том боју осоколио је и Ђорђе Спасић седамдесетогодишњи старац из Смедерева, а родом из Прокупља. Знајући добро арнаутски језик, он је улетао у Турке као кобац међу голубове.

Матејић Пауљ, родио се у селу Мељници, у Горњој Млави.

Пауља је поставио буљубашом Петар Добрњац, још у почетку ратовања; а доцније Пауљ је, храброшћу, и другим одличним својствима, обратио на се пажњу, и постао војвода у Горњој Млави.

Године 1809, у оном спремању за освојење Ниша, војвода Пауљ био је начинио шанац повише села Каменице. Маја 19, кад на Синђелића, на Чегру, навалиште Турци са свих страна, а Милоје не даваше да му се иде у помоћ, Пауљ није могао одолети срцу него, и преко заповести, потрчи Синђелићу у помоћ; али докле он стигне, Турци шанац тако оптеку и стегну, да је Синђелић, да не би жив пао Турцима у руке, јуначки скресао пиштољ у цебану. и одлетео у ваздух. Матејића пак, сама, с мало његове војске

сретну Турци, разбију га, и натерају вратити се. Те тако се и он, с другима, повуче к Делиграду.

После тога несрећнога случаја, Матејић се је највише налазио у Делиграду.

Године 1812 и 1813, у *„Деловодном Протоколу“* Карађорђеву има 10 бројева под којима је писано само *војводи Пауљу Матејићу*[1].

Године 1813, био је пребегао у Немачку, и Аустријанци су га били послали, за неко време, у Леобу; али се је, 1815, вратио у отаџбину, и умрьо је код своје куће, у селу Мељници.

Да војвода Пауљ није урадио ништа друго, већ само оно што је, у страшни час, једини он, када је злосрећни главни команданат Милоје, оставивши шанчеве и топове, појахао коња и одјурио к Делиграду, полетео у помоћ витезу Чегрском, довољно је да му сваки Србин, кад га год помене, захвално рекне:

— Вечна ти слава, дико лепе Млаве, Пауљу Матејићу!

Матић Димитрије, родио се у Руми, у Срему, 18 августа 1821. Одонуда је, као младић, прешао у Србију, и учио се је најпре, у војној школи, а после у новом лицеју, у Крагујевцу.

По свршетку школе, био је ушао у државну службу.

Доцније га је српска влада послала у Немачку на науке, где је, учећи права, постао доктор у философији.

Вративши се с наука, Матић је, 17 августа 1848, постављен за професора права у лицеју београдском. Ту је остао до 14 јула 1851, па је премештен за секретара у апелациони суд, откуда је, 19 марта 1855, отишао за начелника спољноме одељењу ондашње кнежеве канцеларије.

Од начелника одељења, постао је, 15 октобра 1858, члан касационом суду, кад је Кнез пустио из руку судску власт, и пренео је на суд касациони.

Кнез Милош, одвојивши министарство просвете од министарства правде, постави, 22 октобра 1859, Матића за попечитеља просвете.

[1] 778, 783, 811, 862, 1014, 1066, 1171, 1206, 1243 и 1255.

С тога места, Матић је враћен опет у касациони суд 12 новембра 1860 где је остао до 29 декембра 1862, када је постао главни секретар државног Савета.

Намесници кнежева достојанства, 24 септембра године 1868, поставише Матића за министра просвете и за заступника министру спољних послова.

У овом последњем министарству, Матић је само потписивао, а послове је управљао сам намесник, г. Јован Ристић.

У министарству просвете пак, Матић је показивао многе воље и много журбе; трчао је собом у школе ниже и више, на учитељске зборове, у школе недељне; свуд је храбрио, изазивао, проповедао: да се ради, а сам је урадио једно озбиљно дело, и то је: *прва учитељска школа*, која би отворена у Крагујевцу.

Још као професор, као члан ученог друштва, и сада, као министар, Матић је врло често изражавао жељу: да се подигне *српски универзитет;* али за такав рад није учинио ни једне озбиљне припреме.

Матић се је увек старао да се покаже као човек добра срца. И одиста, у служби, никад није био брз да упропасти млађега, који би што скривио. Неки су му ову доброту рђаво разумевали, а ја је ценим много више од нечије оштрине, често непромишљене, а свакад штетне.

На послу је био врло вредан, чак се може рећи да је био пргав.

— Не могу, брате, да ручам, говораше он: — кад ми на столу, у канцеларији, остану несвртена акта.

И да би своју савест умирио, дигао би, пред по дне, све акте са свога стола, раздао би их млађим чиновницима на рад, па би онда узео гушче перо и, његовом перушком, очистио би и опајао свој сто, тако да ни зрно песка не остане на зеленој чоси. И тек пошто би сто тако рашчистио, пшао би кући на ручак!

По доброти срца, и по патриотском одушевљењу, Матић се је заузимао за многе корисне ствари, али, по мекоти свога карактера, није готово ни једну, осем учитељске школе, привео у дело. У Матића је баш с тога, за младости, био много већи глас него заслуга, а у старости много мања цена него вредност.

Године 1872, августа 10, одступивши од министарства просвете, Матић је отишао у државни савет за члана, у ком је звању остао до смрти.

После рата од 1876, Матић је, с Филипом Христићем, послан у Цариград, где су њих два, 16 фебруара 1877, углавили с Портом мир, који је трајао до декембра те 1877 године.

Књижевни послови Матићеви ово су:

1. *Марко Аврелије, најдобродетељнији цар римски.* Превод с немачког. у Београду, 1844;

2. *Похвала Марку Аврелију.* Превод с француског, у Београду, 1884;

3. *Објашњење Грађ. законика за Србију,* у 4 књиге, у Београду, 1850—1851;

4. *Јавно Право Србије,* у Београду, 1851;

5. *Начела умног и државног права,* у Београду, 1851;

6. *Беседа коју је говорио на хиљадугодишњицу св. Ћирила и Методија,* 1863, у Београду;

7. *Историја философије, по Дру Швеглеру,* у Београду, 1865

8. *Наука о васпитању, по Рику и још неким писцима,* у Београду, 1866.

Матић је преминуо у Београду, 17 октобра 1884, од водене болести.

Био је средњега раста, црне масти, јако космат; кратковид, у говору брз, али кад би хтео што свечаније беседити, умео се је и умерити, са свим како треба.

Матић Петар, родио се у Лежимиру, у Срему, 27 јуна 1797.

Учио се је у месту рођења; гимназију је свршио у Карловцима, философију у Пешти, а права у Бечу. У наукама је, у опће, био велики усталац; 21-ве своје године, положио је, у Пешти, докторат у философији.

Свршивши права у Бечу, највише се налазио око Давидовића, помажући му писати новине које је, после Давидовићева одласка у Србију, за две године сам издавао.

Уређујући те новине, спремио је и „*Дафниса*“, и превео „*Гснерове Идиле*“, које су обе књиге у Бечу и штампане.

Иза тога је ушао у аустриску државну службу, и бивао је *синдикус* у Костајници, Беловару, и у Петрињи. За то време, прилагао је многе саставке, понајвише веселе и забавне, у *Сриски Летопис.*

Кад му болест улози стане досађивати, пензионира се. Као пензионар, живео је у Петрињи, Митровици, Бингули, и, најпосле, у Шиду, где је и преминуо 12 фебруара 1860.

Матић се је, до последње своје старости, бавио књижевним пословима, и више је чланака написао у *Седмици.*

У Карловцима је издао критику о преводу *Псалтира.*

После смрти, остали су његови ови рукописи:

1. *Сриска граматика;*
2. *Сриска историја;*
3. *Толковање туђих речи у св. писму;*
4. *Толковање туђих речи у сриском језику;*
5. *Ортографија.*

Све те своје рукописе поклонио је карловачкој библиотеци.

Њега је оплакао, у *Даници* бр. 3., Милош Светић.

Медаковић Данило, родио се у Зрмањи, у Лици, 26 јануара, 1819 године.

Основне и средње школе учио је у Грачацу и у Задру, а философске и државне у Бечу и у Берлину. На крају године 1847, на липском университету, постао је доктор у философији.

Медаковић је био прешао у Србију још године 1837, и служио је најпре у савету, а после у финанцији. Године 1839, био је *протоколиста*, а године 1840 *столоначелник* у попечитељству финанције.

У другој поли 1842, кад је Кнез Михаило оставио Србију, отишао је за њим и Медаковић, и од тога доба, често се налазио или уз Кнеза Михаила или уз Кнеза Милоша.

Свршивши високе науке, на које се је одао тек пошто је оставио Србију, Медаковић је, од новембра 1848, почео издавати политичке новине *Напредак*, и, издавао их је до маја 1849. А кад му власт тај лист забрани, он је, од 1851 до маја 1852, уређивао *Јужну Пчелу*, под именом свога брата Милорада Медаковића, у Новом Саду.

Месеца јула 1852, почео је, у Новом Саду, издавати политички лист *Српски Дневник*, с књижевним додатком *Седмицом*.

За кримскога рата, и за догађаја у Србији 1857 и 1858, *Дневник* је писао онако како је већина народа српског миловала. За то је био веома распрострањен, а у Србији више пута забрањиван.

Године 1859, кад је Кнез Милош већ владао у Србији, Медаковић прода *Дневник* и *Седмицу*, па пређе у Београд, где је остао до године 1862.

За то време, у Београду се је говорило да Медаковић ради да купи од владе државну штампарију, коју је ондашњи министар финанције Јован Гавриловић, не знам рашта, хтео продати.

Али мисао о продаји тога, толико корисног завода, није нашла одобрења баш ни у кога.

Године 1862, Медаковић се је вратио у Нови Сад и, наново, кренуо лист *Напредак*. На овом послу није остао дуго, него је, на крају 1864, лист предао у друге руке, а сам се повукао у приватан живот.

Иза тога се је одселио у Загреб, и онамо је стално почео живети, као човек приватан, с добрим имањем.

Медаковић је био члан Српског Ученог Друштва, у Београду.

Умрьо је у Загребу, 5 новембра 1881 године.

Поред тих разних листова, и неколиких календара, српској је књижевности од Д. Медаковића остало:

1. *Повесница српског народа од најстаријих времена до године 1850*, четири књиге, у Новом Саду, 1851—1852;

2. *Образине у Дневнику Напретку*, у Новом Саду, 1864;

У рукопису је оставио простран *Живот Кнеза Михаила*, И *Историчко-политичку расправу о војничкој крајини аустриској*.

Мијатовић Милан, родио се у Јаску, у Срему, године 1805.

Основну школу свршио је у месту својега рођења, гимназију у Карловцима, а права у Кезмарку и у Пешти.

Свршивши права, ступио је у адвокатску канцеларију Тодора Павловића, у Будиму.

На скоро му се догоди случај с кога је променио и место живљења и начин живота. Био је заволео неку девојку, али се,

ње ради срео, са супарником с којим је морао сабљом делити мегдан. Сабља му је дала рану у вита ребра, али није девојку коју је обожавао.

За то остави и адвокатски рад и Будим па, 1836, године дође у Србију.

По доласку овамо, најпре је постављен за професора гимназије у Ужицу, одакле је, 1840, прешао у Крагујевац, а 1844 већ га видимо као професора у београдској гимназији, где је остао до смрти, која га је снашла 21 априла 1853.

Мијатовић је предавао земљопис, а првих година, и митологију.

Он је написао и, године 1852, штампао, *„Општи земљопис“*, књигу за гимназије у Србији.

Мијатовић је био човек класички образован; он је знао латински и говорити и писати што може бити лепше.

Миладиновић Аксентије, родом из села Чибутковице, у београдској нахији.

Од године 1804—1811 био је више кнез него војвода, у колубарској кнежини, тојест, више се бавио суством и управом у народу него војевањем.

Године 1811, о Малом Божићу, добио је војводску диплому, и дана су му у власт ова села нахије београдске: *Вреоци, Шопић, Петка, Келије, Жупањац, Чибутковица, Барзиловица, Дудовица, Бранчићи, Гукоши, Дићи, Трбушница, Бистрица, Црљенци, Барошевац, Јунковци, Сакуља, Медошевац, Зеоке, Куке, Лукавица, и Стубица.*

Године 1812, јануара 11, находимо да су вожд и савет нашли да Кнез Аксентије од своје кнежине ваља да „изручи у касу народну 6180 гроша, као порезу, и као трошак за издржање мензулана и магистрата.“

Године 1813, јуна 22, заповеда му Карађорђе писмом: „да истера из своје кнежине 1200 војника, а ако може и више, биће боље: „Трговци трговине своје да пресеку, вели се, даље, у том писму које већ наговешћује несрећу што иде отаџбини: — мајстори мајсторије своје да прекину, земљоделци своје пољске работе

и воденице да оставе. попови и калуђери да пођу, сви једнодушно на ноге, и старо и младо, да устанемо, и свима силама да се од непријатеља браним.“

Али, на жалост, ни то није помогло. Онај, који је 22 јуна овако писао, 21 септембра, сам је своје место оставио, и Србија је пала!

Међу хартијама Кнеза Аксентија налазимо ову белешку: *„Први трошак на 1813, што троши Кнез Аксентије, кад освојише Турци.....*

Тај „први“ трошак изнео је 10.868 гроша и 20 пара, а дукат је, чини ми се, био 13 гроша!

Кнез Аксентије није бегао преко Саве; него је, као и Милош, и многи други одабранији људи онога доба, волео у својој земљи чекати што га снађе, него тражити среће у туђини.

Саветник Павле Поповић писао му је из Јакова у Срему, 3 децембра 1813, између осталога, ово:

— Ми благодаримо вама за ваше труде које сте имали, и ваше срце уздржали и тамо остали, и неколико хиљада душа од турскога мача сачували. За такав ваш мудри поступак никакав Србин не ће заборавити и за ваше здравље Бога молити. Тако како сте до сада, тако и од сада старајте се за наш народ“!

Некако у то време биће да је писано и ово писамце, на ком нема дана ни године:

„Оборкнеже Аксентије од биоградске нахије, везирова слуго, и мој пријатељу!

„Дајем ти на знање, како ми је Арсеније Ломо дошао и предао се; друго, сутра у суботу рано, Кнез Милош полази у Биоград, и тамо ће се с тобом састати, и за то што буде договорићете се.

У Драгољу (М. П.) *Мехмед Барјактар, Муселим-Ага наше рудничке.*

Као што се види, Кнез Аксентије је, и после пада Србије, имао утицај на послове народне.

Из једнога писма, које му је писао Кнез Милош, 5 септембра 1814, у Београду, види се да су имали неке кулуке да чине Тур-

цима с народом. Али 18 септембра 1814, пише се Кнезу Аксентију из Београда ово писмо:

„(М. П.) *Каја-Паша покровитељ*“.

„*Здрав си Кнеже Аксентије! Како примиш ову нашу књигу, у који год ти сат ова књига дође, у ону декику да си у Београд дошао час пре; да ниси стао, но хајд брзо! Ако си болан на кола да дођеш, ако.... ти хајд на коњу!*“

Сва је прилика, да је ово писмо писано онда кад је у Београд допао глас о Хаџи-Продановој буни, па су Турци тражили Кнеза Аксентија у своје руке, да им буде талац и јамац за повратак мира. Јер ово му је писмо упућено у „Чибутковицу,“ а одмах друго, од Каја-Паше, 30 септембра 1814, што је писано у Чачку, упућује му се у Београд.

Ево шта му ћехаја пише из Чачка:

„Здрав си Кнеже Аксентије! Ево ти сад пишем и праћам ово моје писмо, да јесам ти благодетељ твој, и ти ништа немој се бојати, но слободан буди: ја, кад дођем, хоћу те одмах пустити; то цело да знаш! И Кнез Теодосије да се не плаши; јесте се чуло у његовој нахији нешто, али ћемо ми све то умирити: али он нека прати једну књигу у његову нахију, да се већа буна не чини, но нека ги(их) слободи све. У Чачку 30, септембра 1814.“

По свршетку овога пашиног писма, стоји још ово:

„И такођер ја вас поздрављам, Живко писар, Кнеже Аксентије; тврда је вера наша христијанска, слободан буди, и послушајте тамо што вам се заповеда, а за вас моја је брига; такође и за Кнеза Теодосију“.

После овога, долази писмо којим му се заповеда да гледа ухватити Хаџи-Продана. Ево и тога писма:

„Здрав си Кнеже Аксентије! Ево ти сада дајем на знање како је Хаџи-Продан, са четири хајдука, отишао у београдску нахију, и за њим је отишло 15 пандура, отерали траг; но сад упут, како примиш ову књигу, један сат пре за њим, тражи га, и терај га, не би ли га жива или мртва добавио, зашто већ он се више не називље ни царев ни везиров“.—

Тако пише Ћаја-Паша, а даље наставља Живко писар овако: „И такођер ја вас поздрављам, Господару Кнеже Аксентије! Сва је твоја доброта и власт у нашега покровитеља Ћаја-Паше, но ето ти сада описујем: слободан буди и сербез, и ову работу, што ти пишемо, гледај не би ли где год ица ухватио! И ваше сам поздравље примио у писму, и тако сам паши казао, да је све то мирно и поштено у вашој нахији, и тако ти паша благодари и захваљује ти великим даром. И да Бог да да Хаџију Продана жива ухватите не би ли ти нашем паши веселост срца описао. У Чачку 10 октомбра, 1814".

После овога писма, има једно Кнез-Милошево, које му је писао у Рогачи, 13 новембра 1814, и у ком му јавља да долази у Београд, и да хоће баш у њега да одјаше, него да му „очисти и истреби" једну собу у свом конаку!

За тим долази последње писмо од Ћаја-Паше, писано 4 фебруара 1815. Ћаја-Паша се чуди што му Кнез Аксентије не доноси пореске паре, кад зна да је паши „секлет" за паре?

Кад је Сулејман-Паша први пут послао војску, и свога бимбашу Кара Мустафу, да угуши устанак српски 1815, онда је Кнез Акссентије, с неколико стотина људи из своје кнежине, пошао с тим Турцима, да помогне утишати буну. Овако је дошао у Чачак, и остао ту с Турцима с једне стране као посредник за умирење Срба, а с друге, као јамац за турску безбедност.

Кад Ћаја-Паша[1] погибе код Чачка, и Турци побегоше преко Драгачева, онда је и Кнез Аксентије морао с њима узмицати: али се у Гучи некако искраде од Турака, па, све кроз шибљаке низ реку Белицу, умакне у село Лисице к свом шураку Илији Јоковићу, одакле пређе преко Мораве, удари на Карадаг у нахији рудничкој, и оде Кнезу Милошу, који га узме са собом и одведе к Јагодини, куда је и сам морао ићи.

[1] Ћаја-Пашин је право име *Ибшир*, а имао је чин *Мирмирана*, што је равно чину ђенералском, за то се и звао Паша, ма да је био *Кехаја Мухафизу* београдском.

Биће да је српска устаничка војска, док се Кнез Аксентије находио међу Турцима, и докле је држан за противника народном устанку, ударала на његову кућу, и учинила му велики квар.

То се види из писма Кнеза Милоша, које му је писао у Брусници 2 јуна 1815.

„Поздрављам вас, Кнеже Аксентије, пише Кнез Милош: — и тако вам дајем на знање, како ово моје писмо примите, вера ви је тврда, слободно к мени дођите, да се разговоримо. Ја да сам знао да ће те се ви тако одмах избавити, не бих вам ни у што дарнуо. А овако, док се разговоримо, може бити да ћу ти све вратити, и не бој се до мене ништа"!

У другом писму, које му је писао из Црнуће, 6 јуна 1815, вели Кнез Милош да ће му, за стару љубав, вратити што је год њему „дотерано", па га зове к себи, али овако препоручује:

— И кад близу мене будете, у једном се селу заустависте, и писара вашега, с неколико људи унапредак к мени опремите, да ја знам и да вас, с мојим људма, примим, и ја ћу у недељу се у Крагујевац кренути".

Дошавши овако Кнезу Милошу, Аксентије је, као што је већ поменуто, отишао с њим к Јагодини.

Има још једно писмо које му је Кнез Милош писао „у путу ка Карановцу", пошто је истерао Турке из Пожаревца, и пошао да и Карановчане прими, и испрати у Пазар. Писмо је то писано 29 Јуна 1815. У том писму Кнез Милош препоручује Кнезу Аксентију и Проти Смиљанићу, да иду час пре с војском на Дрину куда ће и он сам похитати, само док с Карановчанима буде готов.

Кад је Кнез Милош, 1815, углавио уговор с Марашли-Али-Пашом, онда је Кнез Аксентије био један од посланика српских које су одмах из Ћуприје послали у Цариград, где је имао остати као српски агенат до измене, тојест, докле се други не пошље да га измени.

Пошто се вратио из Цариграда, мало је имао учешћа у народним пословима: старост и немоћ биле су га већ савладале. Преминуо је 23 јануара 1820, и укопан је код цркве у Чибутковици, месту рођења својега.

Милаковић Димитрије, родио се у селу Јасеници, у пределу Шуми, у Херцеговини, па му се је отац одатле преселио у Мостар, и њега малена одвео.

Из Мостара је Милаковић, од куге, пребегао у Дубровник.

Милаковић је свршио гимназију у Сремским Карловцима, а философију у Бечу.

Године 1831, дошао је на Цетиње, и владика, Петар I, узме га за својега секретара. У тој служби остао је до смрти владичине.

Данило, поставши главаром Црне Горе, задржао га је као својега секретара, и водио га је са собом у Русију, где је добио орден Св. Владимира.

Али Милаковић на скоро остави и секретарство у Кнеза и Цетиње, па сиђе у Дубровник к брату својему, веома богату човеку у том месту.

На питање једнога свога земљака, зашто је оставио Кнеза Данила, Милаковић је овако одговорио:

— Кнез Данило је веома духовит човек, али је још млад, и веома нагао. По својој наглости, могао би ме кад што увриједити пред Црногорцима, а ја то не бих могао поднијети. За то сам волио сам се растати с њим на лијепо".

Владика пак Раде веома је пазио Милаковића, за што је овај, после владичине смрти, кад год би га поменуо, узвикивао:

— Ах, владико, дико српска!

И тада би се облио сузама.

Из Дубровника, Милаковић дође у Београд да види не би ли овде се могао настанити да живи. Овде је седео у „Старом Здању". Ту је био 1853—1855, па није могао остати.

Један његов земљак питао га је и за то, а он је одговорио:

— Све је овде лијепо, и све иде добро; али ја, као рођени Херцеговац, тешко подносим ову велику безбожност која се опажа свуђ, па се волим уклонити.

Милаковић се није женио, а брат му, врло богат човек, није имао деце. Тако је он имао од чега живети. За то је путовао доста, само ради свога уживања и ради проучавања света.

У једну ногу био је хром.

Српској књижевности Милаковић је привредио ово:

1. *Грлицу*, цетињски алманах, који је на Цетињу уређивао кроз пет година;

2. *Српску граматику за црногорску младеж*, Цетиње, 1838; и

3. *Историју Црне Горе*, у Задру, 1856.

Ова му последња књига заслужује особиту хвалу.

Чуо сам да је штампао на немачком језику неки врло значајан састав философски, али се о том нисам ни од кога могао ближе известити.

Оставио је нешто и у рукопису, али сад не знам у кога је то.

Године 1858, путујући кроз Саксонију, заноћи, 15 августа, у Дрезди у гостионици. Други дан нашли су га мртва спроћу прозора од његове собе.

Нико не зна како је погинуо: да ли га је ударила капља, или је сам скочио с прозора, или га је неко избацио. То су све питања на која нико не уме дати одговора.

Милаковић је био велики родољуб, и држао је свезе са свима чувенијим људма у Босни и у Херцеговини.

Српске Новине у Београду, 28 августа 1858, јављајући Милаковићеву смрт, овако за њим жале:

„Покојник је, рајском душом својом, анђелском добротом, красним поступањем, ученошћу, знањем, и свим врлинама којима човек само може бити украшен, знао задобити љубав и поштовање од свакога. Ко је имао срећу лично га познавати, тај ће, на глас о његовој смрти, сугубу жалост осећати".

Бог да га прости!

Миливојевићка Марија, родила се у селу Јуковцу, у нахији крагујевачкој, од прилике 1803 године.

Марија је била рођена сестра београдском проти Илији Новаковићу.

Она се је удала у Мале Крчмаре, у Лепеници, за Михаила Миливојевића, с којим је провела век, не имавши од срца порода.

И за живота мужевља, Марија је свакад удељивала невољницима, и помагала сиротињи, а после Мијаилове смрти, оставши удовица, све је своје имање раздала на добре цељи. Тако је:

1-о Манастиру Грнчарици дала велико звоно;

2-о Јарушичкој цркви — велико звоно и скупоцени путир с целим прибором;

3-е Школи крчмарској купила је осредње звоно, за школску потребу; и

4-о Сродницима својим, на име удаје женске деце, дала је сваком по неку суму.

Пред крај свога житота, Марија сиђе у Београд, к брату своме, Проти Новаковићу, и донесе 450 дуката, са жељом да те новце завешта на какву задужбину, која би носила и њено име и име мужа њезиног Михаила, с којим је проживела 45 година.

Прота Новаковић обрати се писцу ових врста и упита га: на што би се могли оставити тих 450 дуката? Упитани му светује да том сумом оснује *фонад за помагање остарелим и осиротелим српским писцима.*

Прота и сестра му приме ту мисао, али у том Марију снађе смрт овде у Београду, 12 јануара 1866, а жеља њена с новцима остане у брата њезина.

Године 1871, јуна 9, Прота Новаковић положи каси управе фондова 450 дуката, а министру просвете јави писмом: да су ти новци *Задужбина његове сестре Марије и мужа јој Мијаила Миливојевића;* да је жеља дародаваца да се та сума капиталише докле нарасте 2000 дуката; а после тога, да се, интересом с те суме, *помажу српски писци који би ослабели за рад и осиротели.*

Управа овом задужбином поверена је *Српском Ученом Друштву*[1].

Новци су ти на прилоду, и 1 новембра 1887, износили су суму од 11.841 динар и 2 паре, с правом интереса од тога дана.

Вечита слава честитој Шумадинци која се постарала за оне што увек раде више за друге него за себе!

Милијановић Станоје, родио се у Прокупљу, па се преселио у Смедерево, и онде је живео.

[1] *Гласник*, 32, стр. X, бр. 53; *Гласник* 33, стр. VI и XXV, бр. 2. Новци пак заведени су у управи I фонд. Л, 52 и 235.

Године 1804, маја 9, био је бој на Врачару и око Топчидера између Срба и Турака. Станоја некако Турци издвоје из друштва, и појуре да посеку. Он утрчи у Мула-Пашин шедрван, и стане се бранити. Турци навале са свих страна, и у мало га не убију; али прискоче Срби, и избаве га. Тада је рањен у прси, и све је бљувао сукрвицу; али је ту рану преболео.

Године 1806, кад је оно Станоје Главаш напао на Прокупље и спалио га, Милијановић се пробије кроз Турке, уђе у варош, нађе своју сестру и зета, и избави их обоје.

После је овај човек био царинар српски, и умрьо је код своје куће.

Милиновић Тома, родио се у селу Морињу, у Боци Которској, око 1769 године.

По месту свога рођења, Тома се још зове и *Морињанин*.

За младости је, неколика месеца, у некака ђакона, учио српски читати и писати, али се је рано одао на море и трговину, те је много путовао по свету, и био је стекао лепо имање.

Кад су Французи овладали Трстом, Тома дође у Србију, и ту ступи у службу при артилерији, у којој је, после, постао *тобџибаша*, или *војвода* у артилерији.

Кад Руси, после букурешкога мира, своја два ливца, што су у Београду лили Србима топове, одзову, онда се Тома прими да управља ливницом, и, ма да тога посла нигде није учио, лио је, после, све што је требало, боље него што се пожелети могло!

То је за Србе, у оно време, било и велика срећа, и велико чудо.

Тома је, поред свога редовнога посла у ливници, смислио два једнака топа, сваки од пет комада, тако да по један комад може узети један човек, и изнети уз какво било брдо, па се горе све састави, стегне, и ради као сваки топ!

Ове је топове салио 1813. Они су, пред пропаст, били закопани у земљу, али су их Турци нашли, и један су послали у Цариград као роба, а други је, кажу, остао у београдском граду.

Где је сада, нисам могао дознати.

У *Карађорђевом Протоколу*, 6 марта 1813, № 1155 стоји:

„Писато Томи Милиновићу, пушколеју, да начини један кумбус, као што је онај г. Јакова, само да буде с четерка дужи“.

А 6 маја 1813, № 1406:

„Писато Томи Милиновићу да салије један кумбус, који да буде како год и овај последњи, само три арста дужи, на које добиће 10 дуката бакшиша“.

Милиновић је 1813 пребегао, с другим војводама, и отишао у Русију. Тамо се станио у Акерману, у Бесарабији.

Желео је вратити се у Србију, да остави кости међу својом браћом, али није био срећан да то уради.

Бавећи се у Акерману, писао је што шта о Србији у стиховима и у прози.

Нешто од тих списа штампао је, у Београду, 1847, Сима Милутиновић, под именом:

„Умотворине Томе Милиновића Моријанина“.

А нешто је, кажу, послано било на кнежеву канцалерију, па је, ваљада, затурено негде у хартије.

Седећи у Акерману, Милиновић је овако тужио за Србијом:

У Акерман' Милиновић седи,
На висину ведра неба гледи,
Испред врата малог дома свога,
И призивље Бога великога,
Који га је на свијет створио,
По Јевроии цијелој водио,
И по многим' предјелим' Азије
И некојим' жестоке Африке;
Најпосље га к Русији поведе
У Акерман жалосни доведе,
Ће Србина ни вићет' не може,
Камо л' с њима да живјети може,
Што је свагда од срца желио
Откада се на свијет родио
Са Србима да живи до гроба
Које љуби ка' и ока оба,
За које се не мало трудио:
По Србији враге ... разгонио,
Да их гоне, оружје градио,

И топове љуте готовио.
И жестоке бумбе и картаче
Азијатске да гоне скитаче.
Од дахија земњу очистише,
И с царем се Срби помирише
Ал' Томицу свог заборавише
(Гријехе им Бог заборавио!)
А прије га Богом братимише
Да им лије бумбе и лубарде
И остале што требају згоде.
Милиновић све је испунио
Отачаству вјерно послужио;
Ал' о њег' се Срби огрешише,
И услуге све заборавише.
Милиновић грдне јаде јади
Од жалости винограде сади,
И моли се Богу великоме
И миломе народу српскоме,
Не би ли га туге избавили
Отачаству драгом повратили
У ком жели кости оставити".

Баш кад је Тома овако туговао за својом отаџбином, стара његова мајка, слепа од старости, још је живела у Морињу, и она му је писала овако:

„Камо ми те, сине Томо, послије толико година, дома? Та дођи ми, да те мајка још за живота, у својој кући, чује, ако не види. Наша кућа и за твоје зубе још има хљеба доста!.....".

Али док је ово писмо стигло у Акерман, дотле су Тома, и једини му син, већ били преминули!....

Тома је умрьо у Акерману 1845.

Милићевић Стојан, родио се у селу Кићевцу, округа алексиначког, 1783, од оца *Милића*, и матере *Станке*.

Стојанов отац Милић, кнез ражањски, био је и војвода, и дипломат, кога су Срби слали к Турцима ради договарања. Стојан је, с оцем својим, војевао, кад год је алексиначка нахија кретана на војску.

Оба су била на Каменици 1809, и из оне велике погибије изнели су своје главе.

После тога, Стојан се је запопио, али му петрахиљ није сметао носити пиштољ чак до смрти.

Године 1813, кад су Турци овладали Србијом, ухватили су Кнеза Милића и његове синове Дмитра и Стојана, и хтели су њиховом смрћу застрашити околне Србе, да се не усуде мислити о новом устанку.

Кнеза Милића, и сина му Дмитра, набили су живе на коље на Мечки, а Стојан је то гледао и чекао свој ред.

Стојан је био поп; њега су оставили на послетку, и његов колац био је обојен зеленом бојом.

Света српскога било је, на том страшном извршењу, врло много. Жалећи што се хоће да затвори кућа Кнез-Милићева, неки Срби се стану молити Турцима, да бар Попа Стојана оставе у животу. Турци ни главе не окрену, већ јаднога попа почну набијати жива на колац. Срби се сажале и повичу:

— Ево 25 кеса (12.500 гроша), поклоните нам Попа Стојана!

Турци стану; старешина манастира Св. Романа изброји Турцима те паре; они Стојана, онако рањава, пусте. Дошавши кући, Поп-Стојан прода 400 брава свиња, и одужи се, са захвалношћу, старешини светороманском.

Доцније, дође заповест од везира, те Попа Стојана, са 59 других људи, окују, и отерају у Крушевац, Шашит-Паши Френчевићу.

Овај паша био је некад познаник Кнеза Милића. Он пусти Попа Стојана те овај, сиромах, загребе без душе кући.

После неког времена, дође Попу Стојану нека баба Тана, Туркиња, и каже му да на њега иду 30 кавааза, па су остали у Ражњу на конаку. Она је чула да зборе турски, Попа Стојана да убију, и кућу му поробе.

Поп Стојан, чувши то, брже боље покупи што се пре могло, и побегне преко Мораве, у село Варварин.

То је било већ године 1815, кад је Кнез Милош био освојио све до Мораве.

Кавази дођу у Ћићевац, потраже Попа Стојана, сиђу чак на Мораву, а кад им се одовуд одговори димом из пушака, они се врате у село, те попу све дигну и однесу, а кућу му и стаје попале.

Попа Стојана, после тога, Кнез Милош намести да попује у Варварину. Ту је, доцније, постао прота за Темнић, и ту је умрьо 17 септембра 1853 године, и сахрањен је код цркве варваринске.

Миловановић Ђорђе (Ђоша), родио се 13 фебруара 1813, у селу Жабарима, у нахији крагујевачкој.

Основну школу учио је у селу Брусници, као питомац Господара Јована Обреновића.

Године 1830, узет је у редовну војску, и кад је оно Кнез Милош одабрао неколико младића те послао у руску војску, међу тим младићима био је и Ђорђе Миловановић. У руској војсци прослужио је три године, па се вратио у отачаство, где је, 31 декембра 1836, постао официр.

Као коњанички капетан, Миловановић је, 1840, пратио Кнеза Михаила у Цариград, и по повратку одонуда, Кнез га је узео за свога ађутанта.

Кад је, године 1842, Кнез Михаило оставио Србију, Миловановић је у истом чамцу с њиме прешао преко Саве, и остао је онамо једну годину дана.

Вративши се у Београд, живео је неко време без службе.

Године 1844, фебруара 16, постављен буде за члана окружном суду у Гургусовцу (сада Кнежевцу), а те исте године, 8 априла, буде премештен у Јагодину, где је, као судија, остао до 1854. Те пак године, 5 јануара, постане председник окружном суду у Зајечару.

Као председник окружног суда, дошао је, на крају 1858, на светоандрејску скупштину, а кад је та скупштина повратила Кнеза Милоша на престо, Миловановић је изабран у ону депутацију која је отишла у Букурешт да доведе старога Кнеза у отаџбину.

Кнез Милош, дошавши у Србију, постави Миловановића за члана касационом суду, 17 фебруара 1859, а септембра те године, наименује га за државног саветника. Још доцније, узме га за попечитеља унутрашњих послова коју је дужност вршио до смрти Кнеза Милоша.

Кнез Михаило, ступивши на владу 14 септембра 1860, врати Ђошу, 27 октобра 1860, у државни савет.

Године 1865, Ђоша Миловановић је слан у Црну Гору те је, место Кнеза Михаила, крстио прву кћер Кнезу Николи.

Године 1875, Ђоша је, кратко време, био министар правде, а за тим је враћен у савет, где је остао до смрти.

Умрьо је од капље, 26 новембра 1885, и укопан је код Маркове цркве, у Палилули.

Ђоша Миловановић био је крупан, стасит, црномањаст, леп човек. Нарави је био благе, погодне у друштву. Зато је у опће био свуда радо виђен и приман.

Миловановић Младен, родио се у селу Ботуњу, 2 часа пута на исток од Крагујевца.

До устанка 1804, био је марвени трговац и, као такав, био је чувен човек у народу. И баш онда, кад су се Јасеничани дигли на Турке, месеца јануара 1804, Младен је, као талац, био у турским рукама, у Крагујевцу.

Избавивши се из турских руку, Младен је пристао уз Карађорђа и, као човек богат и речит, дошао је, мало по мало, до највеће власти после Карађорђа: био је војвода, саветник, војни министар, и председник савета, и често је желео поредити се и са самим вождом.

Помиње се да је Младен поставио Јастрепцем границу Србији, и да је на оном крају имао неке ратне успехе против Турака; али је Вељко јавно говорио да Младен није за војну, и да Срби морају несрећно проћи, где год војском управља Младен.

Родофиникин, руски агенат у Београду, карактеришући српске војводе, за Младена Миловановића вели:

— *Младен, читат и писат не умејет; подл и лукав*“ !...

Ни мало боље не говори о њему ни Паулучија.

Сви савременици, који Младена помињу, тврде да је био врло властољубив, и сребролубив; с тога се је хватао за сваку прилику где ће стећи новаца и имања.

Као човек богат, уман, и врло речит, Младен је умео врло често приволети Карађорђа на своју страну. па је онда могао чинити што је хтео.

Године 1813, Младен је, по једној одлуци советској, обишао источну границу, и прегледао шанчеве који су стајали према Турској. Враћајући се с тога пута, застао је у Јагодини Карађорђа, који је био пошао пред великог везира, румелискога валију.

Ту је Карађорђу стигло из Лознице оно крваво Молерово писмо у ком овај приклиње за помоћ. И Карађорђе је, чим је то писмо саслушао, био наредио да се одмах 6000 коњаника ставе под команду Вељкову, а других 6000 под команду Петра Јокића буљубаше, па ова двојица да трче у помоћ, где буде највећа невоља. И Јокић је већ био одвојио 300 коњаника у јагодинском пољу.

Младен, како дође, упита:

— Каква је оно војска?

Карађорђе је ћутао, а Танаско Рајић, барјактар, исприча му све што је наређено.

Младену то не би право, па ће рећи:

— Добро, добро! Само не знам како ће испасти?

Карађорђе сада сам исприча рашта је тако наредио.

— А знаш ли, рећи ће Младен, после малог ћутања: — како смо у совету рекли, и мене сте послали, те сам свршио све по граници, па сад радите другојаче?

— Коекуде, вели Карађорђе: — знам ја шта смо говорили у совету; али ће ударити велика турска сила, па све војводе позатварати у шанчевима, а ко ће онда бранити овај народ на пољу?

— Нека се бију војводе! вели Младен.

— Али ће сила затворити Гургусовац и све шанчеве, а народ ће изгинути као стока.

— Нека гине; вели Младен: — свадба без меса не бива! Нека се бије Вељко; доста му и певају бугарчице!....

Карађорђе, на те речи, само уздахну, па проговори:

— Ej Младене, Младене, Бог те убио! До сад је овај свет висио о мом врату. а од сад нека је о твоме!

Одмах поче бљувати самим једом, и од тога се дана разболи страшно.

Младен, видећи то, уплаши се да га не убије, па побеже у Куприју.

Тако прича очевидац Јокић.

После пропасти (1813), побегао је и он, заједно с Карађорђем, из Србије. Прешавши у Срем, спроведен је био у Брук, на Мури; а одонуда је отишао у Русију, и стаиио се у Бесарабији.

Године 1815, јуна 24, неки Гаврило Николајевић пише из Земуна Кнезу Милошу, и јавља му, по трговачким писмима из Беча, да је, тих дана, Младен прошао кроз Беч, и отишао к царевима у Париз. „По свој прилици, додаје речени Николајевић: — ради народа; и то је добро: сви ваља да се трудимо за свој народ, ко где може; но башка је поуздање кад народ сам пошље своје депутате за своје добро[1].“

У првој поли године 1822, Младен дође у Панчево. Одатле, преко Смедерева, оде у Крагујевац Кнезу Милошу, који га прими врло лепо, и задржи у свом конаку.

Дотле су се, наравно, ствари у Србији биле веома промениле.

Младен — некад силни председник совета — био је сада сиромашни гост.

Милош — пре обични војвода рудннчки, — сада је био Кнез свој Србији.

На ту промену Младену је било врло тешко навикнути се.

Прича се да је Кнез Милош, кад год би имао што да говори с бившим председником совета, свакад се служио речма:

— Господару Младене!

А Младен, напротив, свакад би свом домаћину говорио:

— Ej Милошу!

Једном, вели, Кнез прсне, и рекне:

— Господару Младене! Нисам ја твој *Ејмилош;* него ти добро знаш и ко сам ја, и шта сам. Како је то: ја тебе *господам,* а ти мене *милошаш*? Докле ћемо тако?

— Те Младен, после тога, *шуткаш!* прича очевидац ове сцене.

[1] *Грађа за историју Краљевине Србије*, књига II, стр. 92.

Паша београдски, дознавши да је Младен дошао у Србију, затражи да му се одмах изда.

Младен, видећи то, оде рујанском срдару, Јовану Мићићу, с намером да оданде, тајно, пређе у Црну Гору.

У Златибору се прича да је Мићић, док је Младен боравио у његовој кући, једнога дана, изишао и спремио част на Златибору, па поручио да му на ту част дође и Младен. И Младен пође, али га, у путу, у Очкој Гори, убију Мићићеви момци Симо Н. и Лека Ковач, па тело његово баце у неку рупу Звекару. Држи се да је ово злочинство учињено по заповести Кнеза Милоша, али ни једнога јаснога доказа за то нема.

Време ће, зар, и с овога догађаја дићи тамни засторак. Ова једна смрт, овако већ сустала и стара човека, само би прљала за векове име Милошево, ако би се доказало да је Младен убијен по његовој заповести.

Доцније, кад се жена Младенова, Ивана, вратила у Србију, Кнез Милош јој је, 23 фебруара 1835, из своје касе одредио 100 талира у име пензије [1].

Она је умрла у Београду, и сахрањена је код палилулске цркве.

Миловук Милан, родио се у Пешти, 26 јануара 1825 године.

У месту рођења својега, изучио је основну школу, гимназију, и права.

По свршетку школовања, Миловук је био управник добара у Каристрана Адамовића, а доцније у Мајора Мише Анастасијевића, у Румунији.

Године 1855, постао је наставник у ратарској школи у Топчидеру, где је остао док та школа није затворена, у почетку 1859, наредбом кнежева местозаступника Стевче Михаиловића.

После тога, постао је професор, а за тим директор у трговачкој школи, у Београду.

Кад је, године 1865, трговачка школа претворена у реалку, Миловук је постао тој новој школи директор, па је у тој служби остао до своје смрти.

[1] *Сриске Новине* 1835, бр. 9.

У књижевности српској од Милана Миловука имају:

1. *Трговачке Новине*, које је он уређивао док су год излазиле;
2. *Београдске Илустроване Новине*, док су год излазиле;
3. *Начела науке о трговини*, у Београду, 1861;
4. *Српска стенографија*, у Београду, 1866;
5. *Илустровани свет, књига I*, у Београду, 1867;
6. *Илустровани календар*, у Београду, 1867;
7. *Наука о музици, по немачким изворима*, у Београду, 1867;
8. *Кратка стилистика и кореспонденција*, у Београду, 1871;
9. *Трговачко књиговођење*, у Београду, 1871;
10. *Школа нотног певања*, и
11. *Теориски основи музике.*

У рукопису је оставио

12. *Школу за виолину.*

Миловук је умрьо у Београду 28 фебруара 1883, и сахрањен је код цркве Св. Марка, у Палилули.

Миловук је био од ситнијих људи, сув, црномањаст, жив, жустар, и бистар на сватању.

Вредан по нарави, уредан, чист, и тачан по васпитању, Миловук је и у служби, и ван службе, у певачком друштву, и у разним комисијама, чинио лепе услуге свим просветним и у опће културним тежњама нашега друштва.

Милосављевић Јоксим, названи *Јокса Милосављевић*, родио се у селу Балузи, у нахији рудничкој, године 1781.

Најпре је био момак у војводе Милана Обреновића, а кад је Милан отишао у Влашку, прешао је к Милошу, и од њега се није растајао до 1813 године.

Године 1815, Јокса Милосављевић био је међу првима који су дошли к Милошу, у Црнућу, и ставили се под његову заштиту и команду.

Године 1817, Кнез Милош је поставио Јоксу за старешину поречкој нахији, на место Јове Стевановића, са столицом у вароши Поречу, на острву истога имена, у Дунаву.

Године 1821, јула 27, преместио га је у Пожаревац, као свога *намесника у нахији пожаревачкој.*

Бојећи се, у оно време, да не дође до рата, Кнез Милош је заповедио Јокси да, преко скеле рамске, набави што више барута и олова, па да барут завије у фишеке, а олово да слије у танад.

Кад је грчка етерија букнула у Влашкој, Кнез је у пожаревачку нахију послао брата свога Јована, као човека с већим гласом, а Јоксу је преместио у Брусницу, за кнеза нахији рудничкој. Доцније је Јован отишао у Чачак, а Јокса је враћен у Пожаревац, и добио је име *Велики сердар подунавски.*

Године 1834, Јокса је био један од оне тројице српских комесара који су, по карти, од Ћашиф-Аге примили сва места, и поставили хумке за границу Кнежевини Србији.

Те исте године, Јокса се је слан у Подриње да исплати добра оним Турцима који су из Србије исељени у Босну[1].

О Јокси Милосављевићу има доста прича које показују да је увек теглио на добро, али на свој начин; да је Кнезу Милошу био истински пријатељ и, старајући се да Кнез, сваком приликом, чини добра дела, не само да се није истицао да се види колико томе добру приноси, него је навлаш нијекао свој део у сваком таком кнежевом доброчинству.

Тако се прича да је некој мајци, којој је син чекао самртну пресуду, кад га је молила да поради у Кнеза за милост, рекао:

— Да! Да помогнем да се пусти, па опет да чини зло? Не ћу! Идем сад Господару да говорим нека га обеси о сувој крушци.

Мати скрушена оде, а Јокса умоли Кнеза, те кривца помилује и пусти.

Таких прича има доста.

Неки Живко Шушњар, кабадахија Кнеза Милоша, донесе једном Јокси писмо из Крагујевца од Кнеза Милоша; па, да би се малко похвалио, почне казивати шта Господар пише у писму.

— Е, не ћу ни да отварам то писмо, рекне Јокса: — кад ти знаш шта је у њему. Него га врати Господару, и кажи му да ми напише друго које ти, Шушњару, не ћеш знати!

Јокса је умрьо 18 марта 1837. у Пожаревцу.

[1] *Српске Новине*, бр. 43, од 1834.

После његове смрти, остао је султански орден, који је Кнез Милош, по предлогу Петронијевића, хтео дати Вучићу, а овај га није хтео примити, те се из тога изврзла велика и непријатна историја.

Јокса је био човек веома сув, чкољав, и висок: за то што је врло дуго боловао, у Пожаревцу су га, у шали, звали *Болани Дојчин!*

Милосављевић Стева Д-р, родио се у Београду, 18 децембра, 1827, од оца *Лазара*, родом из Софије, и матере *Симке*.

Основне и средње школе учио је у Београду; иза тога, пошто му умре отац, остави школу, и ступи у камарашију Капетан-Мишину.

У то време, и ако је био пошао на трговину, Стева се је учио у знаменитога, у оно време, учитеља Константина Раноса, који га је и саветовао да се даље учи.

Године 1848, Стева је већ био у Паризу, а године 1850, 3 јануара, ступио је у париску медецинску школу.

За својега ђаковања у Паризу, Стева се двема особинама увек одликовао: учио се је без престанка; свакад је био или у соби за књигом, или у школи пред професором, или у болници уз болеснике. То му је једна особина; а друга је — што је свакад, од месеца у ком је, учтеђивао по штогод за онај који долази. То му је, велаше сам, било тешко само првог месеца, па је, после, све ишло као обично.

На тај начин, Стева не само није никад долазио у новчану невољу, него је још могао другом помоћи у невољи.

Године 1855, априла 18, Стева је добио диплому, као доктор у медецини, и вратио се је у своју отаџбину.

Најпре је почео практиковати у Београду као приватни лекар. И као париски доктор, понајпре је добио куће страних конзула, па и неколике имућније породице београдске.

Хтео је ступити у државну службу, и потражио је окружни физикат у Шапцу.

У то време, врати се у Србију Кнез Милош.

И млади Д-р Стева, место да иде у округ за физика, дође у министарство унутрашњих послова за начелника санитетског одељења.

То је било 1 априла 1859.

Од тога доба, почиње се низ закона и уредаба, у струци санитетској, што се, у највећој мери, има ставити у заслугу Д-ру Стеви Милосављевићу, као начелнику санитета.

Тако је његовим заузимањем:

3 марта 1861, установљен у Србији *Дом за сумануте;*

27 марта 1865, изашао је *Закон о окружним болницама у Србији,* по ком су подигнуте болнице у свима окружним варошима;

27 марта 1865, *Закон о подизању и уређењу болница;*

26 маја 1865, *Закон за апотеке и апотекаре;*

4 априла 1868, *Закон о устројству сталног лекарског одбора,* којим је замењен онај од 3 окт. 1861.

Осем ових крупних законских радова, изишло је врло много законских решења за поједине случаје и прилике, све у смислу напредном, а на покретање Д-ра Милосављевића.

Као началник санитета, поклањао је особиту пажњу јавној хигијени; и премда су за то средства била недовољна, чврстим вршењем закона и неуморним надзором, он је долазио до сјајних последака: Србија није страдала од прилепљивих заразних болести; а говеђе куге у нашој отаџбини готово није никад ни било, за његово време.

Године 1872, у Бечу је била међународна лекарска конференција, и на тој је изјављено признање Србији што се у њој води велика брига о јавној хигијени.

Велики део тога признања припада Д-ру Стеви Милосављевићу, као начелнику санитета.

Године 1874, Д-р Стева је заступао Србију на међународном лекарском конгресу, у Бечу.

По предлогу Д-ра Стеве, српска је влада почела слати младиће на изучавање медецинских наука у Јевроии, те сада имамо толико лекара домородаца којима се поносимо.

Све ово што је радио, предлагао, или наређивао, Д-р Стева је радио по уверењу да му је дужност; никад ни у чем није хтео хвалити се, чак није хтео ни казивати онолико колико кад ради.

Д-р Стева се дао чути и на другим пољима, осем своје чиновничке канцеларије: био је одборник у београдској општини, и посланик на народој скупштини.

У општини је настајавао са свим својски да рачуни општински буду тачнији и уреднији; да се државни порез разрезује што правичније: да се за основне општинске школе нађу добре хигијенске угодбе, па је, у овом последњем раду, био и нападан јавно. Из тога напада изродила се у новинама распра која је, у своје време, била врло разглашена.

На скупштини, у Крагујевцу, говорио је о *метарским мерама*, и о *сриским заложницама*.

У првом предмету показивао је темељно познавање ствари, а у другом, поред таког познавања, и пресудну љубав к истини, према којој није штедио ни министра, и ако му је био и лични и начелни пријатељ[1].

У последње време свога живота, почео је Д-р Стева слабити телесно. За то је, месеца јула, 1878, отишао у Швајцарску. Отуда се вратио у Беч к лекарима, али помоћи нигде није нашао. 13 фебруара 1879, умрьо је у Бечу, и 21 истог месеца, сарањен је овде у Београду.

Научен лекар, ревностан чиновник, савестан радник на јавном послу, непомеран у својим убеђењима, у опште уважаван и онде где га нису волели — Др Стева је био ређи појав независна, чврста, светла карактера, каквих је имало старо класичко доба!

Милутиновић Ђура (Слепи), родио се на Грахову, 1770 године. У својој 17 години ослепео је, и постао гуслар.

Почињући од године 1806, Ђура је више пута проносио кроз турску земљу, и кроз саму турску војску, писма из Црне Горе у Србију, и натраг. Он је имао гусле, у које су се писма тако вешто уврћивала да нико ни поумио није да оне, осем своје јеке, још и пошту чувају!

Најпосле је остао у Србији, и станио се у Београду, где је примао нешто плате као пензију. За то време, ишао је у ону *Велику Школу*, у којој су предавали Југовић и Радоњић, и више пута знао је лекцију боље него икоји ђак.

[1] *Проток. Народ. Скуп.* за 1873, стр. 571.

Године 1813, кад је Србија пала, Ђура је, с Карађорђем, отишао најпре у Градац, па после у Бесарабију, у Русији.

Тамо је, као и други српски бегунци, примао помоћ од руског цара, али га је срце вукло да се врати у Србију.

Године 1816, дођу Стојковић и Чардаклија из Петрограда у Хотин, и стану склањати Србе бегунце да се населе иза Дњестра, с правима обичних досељеника. Ђура се томе одупре из све своје снаге.

— Зар ви, слободни Срби, говорио је он: — да будете прости козаци, и да заборавите своју красну отаџбину?

А Стојковићу је рекао:

— Господине Стојковићу! Мојсије је избавио свој народ; избавите и ви нас, помажући нам да се вратимо у своје отачаство!

Године 1817, Ђура се је, с онима који су тада дошли овамо, вратио у Србију. После тога, највише је живео у конаку Кнеза Милоша, где се хранио и настављао, а и неку је новчану помоћ примао.

Кнегиња Љубица није никад хтела сести за ручак, док се не нађе *„Брат Ђура“*, да и он седне. Обично је седео у дно стола, и служен је као и други гости. Бегови *Милан* и *Михаило* отимали су се који ће пре довести *„Чича Буру“* на ручак, или му учинити другу коју услугу.

Ђура је и иначе био призиван и поштован. Био је висока раста, сува озбиљна лица, чиста и прикладна одела; ишао је кроз улице лагано, с дугачким штапом у руци, као какав Велизаније!

Сима Милутиновић, или други који одабрани београђанин, често би притрчао, узео га за руку, и извео га куд жели да се упути.

Највише се је бавио у књижари, онда тек почетничкој, Глише Возаровића, и најрадије је скупљао претплатнике на нове српске књиге. Он је не само књиге распродавао, него је и склањао људе да их читају, уверавајући их да ће читањем прибавити себи и сласт и корист!

Миловао је врло да се рашири обичај: држати *имене дане*. За то је сваком гледао да нађе имењака у календару. У том није свакад био срећан, али су га људи инак радо слушали. Тако је протумачио да човек коме је име *Голуб* ваља да држи *имен*

дан на Богојављење, јер се тада помиње Св. Дух, као *голуб*; а *Живку* и *Живки* нашао је да је *имени дан* Васкрс. Јер се на тај дан пева да је Христос мртвима дао *живот!*

Слепи Ђура је умрьо 9 септембра 1844, у Београду.

Сриске Новине огласиле су смрт његову; професор лицеја, Др Јанко Шафарик, написао му је некролог (№№ 74 и 75).

Наш мили песник, Љуба П. Ненадовић, за гроб Слепога Ђуре спевао је овај запис:

„Спомен'те ме, ко овуда прође,
Ја сам старац, име ми је Ђорђе.
Седамдесет живео сам лета
А не видех ја овога света;
Ал' сам опет ја вас задужио:
И гуслама сриству сам служио;
Певао сам песме о биткама.
Проносио писма у гуслама.
Та многе сам посек'о душмане
Кад ми рука са гудалом махне.
Кад прођете поред гроба овог
Сетите се мене, старца слепог.
Без очију тражио сам роду
Да прогледа, да види слободу"!

Слика Ђуре Милутиновића има у народном музеју, у Београду.

Милутиновић Јовица, родио се у селу Санковићу, 1773, у ваљевској Колубари.

Још године 1804, када је Кнез Никола Грбовић, с војском, опколио Ваљево, Кнез Јовица је начинио од марама барјаке, и носио их тамо и овамо поред војске, само да Турци, видећи те барјаке' добију више страха.

Од године 1804 до 1813, Јовица је био свуда у бојевима где год су били Колубарци. 1 августа 1810, на Рожњу, код Сокола у логору, постао је *подвојвода*[1], а 26 маја 1812 добио је диплому на већи чин.

Несрећне године 1813, пребегао је и он у Срем; а 1815, кад је чуо за таковски устанак, вратио се у Србију, заједно с

[1] Тако гласи документ који му је дан на тај чин.

Павлом Цукићем, и Максом Крстићем, и одмах је, на том путу, између Палежа и Шапца, похватао неке Турке и исекао их. Иза тога, спусти се к Палежу, те и то место очисти, јер су Турци Палежани већ били готови да беже у Београд.

Очистивши тако Палеж, Јовица остави у њему нешто војске и капетане: *Петра Јерића* из Звечке, и *Буру* из Црвене Јабуке. Сам пак, с Цукићем, похита к Ваљеву, те и њега околе. Ту на Кличевац дође к њима Кнез Рака Тешић из Мионице, и Радован Грбовић, који су се били уклонили у Маљен од Турака.

Јовица и Цукић разгласе по војсци да је сва Србија устала на Турке, и да ће, до који дан, прећи сви који су били отишли из земље 1813, те да је готово извесно да ће народ победити Турке.

Али сутра дан дође глас, да су београдске спахије удариле на Палеж, да су се она два капетана морала уклонити испред веће силе, и тако су Турци на ново заузели Палеж, и на Посавину већ разрезали запру!

Јовица тај час узјаше коња, шчепа камџију и, са 100 коњаника, потрчи к Палежу. У селу Грабовцу чује да и Кнез Милош из Шумадије иде на Палеж, и тако, у сами мрак, стигне, и састане се с Кнезом Милошем.

Турци у Палежу били су се окопали. Кнез Милош одмах нареди да се из оближњих села довуку товарна волујска кола, да се граде *домуз-арабе*[1] за јуриш на Палеж.

Док се то спремало, Кнез Милош упита Јовицу, где би се могао састати с Петром Молером, макар, тога ради, морао и у Срем прећи? Јовица одговори да се може састати у селу *Прогарима*, у некога Попа Живка. Кнез тада преда управу опсаде своме барјактару *Сими Паштрмцу* а он, с Јовицом, оде к селу Уровцима. Ту Јовица нађе чун и два добра момка који Милоша, сама самцита, превезу преко Саве, и одведу кући Попа-Живкој. Јовица се врати к Палежу, те сви навале градити оне домуз-арабе. Кад буду готове, они их,

[1] То су на двоколицама прикована јаке даске; неколико људи терају те двоколице пред собом и, заклонивши се за те дебеле даске, пуцају на непријатеља.

као пробе ради, почну примицати к Палежу. Турци се препадну од тих накарада, па навале товарити се у лађу да беже на ову страну Колубаре. Та лађа била је *чето-кајик*, с једним топом. Претоварена, она потоне насред Колубаре. Срби сад јуриш у варош, где још нешто Турака затеку, те све исеку, и задобију турскога оружја и џебане. Сутра дан извуку из воде четокаик са свим оним што је било у њем. Преко сто Турака било је као год да су живи само без душе: како су у каику седели, тако су се и потопили.

Јовица сад онај четокаик с топом спусти низ Колубару у Саву, па онда пође уз воду, а Паштрмац, с коњаницима, сувим, те на Забрежје, да оданде дају глас Кнезу Милошу о овој новој победи и добитку.

У вече тога дана, врати се Кнез Милош из Прогара. Јовица га дочека, и покаже му како су срећно растерали Турке из Палежа, и какву су добит задобили.

И после овога, Јовица је и у рату, док је трајао, и у мирно време био један од најразборитијих и највреднијих народних старешина. У боју на Дубљу, допао је тешких рана, али их је све преболео. Кад човек чита оно што Милутиновић пише о Кнезу Јовици, не може довољно да се начуди енергији, мудрости, и родољубљу овога честитога Колубарца.

Кнез Јовица је, с буне у Крагујевцу, 1842, пребегао у Срем, као човек који се држао Кнеза Михаила.

Он је преминуо у Руми, у Срему, 20 јула 1846, и онамо је и сахрањен.

Имао је још два брата: *Пантелију* и *Грујицу*.

Пантелија је погинуо у боју на Шанцу; а Грујица је, у јуришу на Чачак, добио шест рана и — пао за отаџбину!

Благо мајци која их је таке родила!

Милутиновић Сима (Сарајлија), родио се у Сарајеву, у Босни, 3 октобра, 1791 године, од оца *Милутина*, који је био из села Рожанства, у нахији ужичкој, и мајке *Анђелије*.

На крају прошлога века, Симин отац, Милутин, побегне из Сарајева од куге, и дође у Градачац, а оданде се спусти у Земун.

Ту почне трговати житом, и добро се обогати. Сина свога пак Симу да у грчку школу да се учи. Из грчке школе, Сима оде у карловачку гимназију, из које је, после четири године доброга учења, био искључен, заједно са Димитријем Давидовићем. Сва му је кривица била нека несташнија песма, која је казивала неке ондашње свеце онаке какви су, а не онаке какви се притварају да су.

Из Карловаца оде Сима у Сегедин, те довршн гимназију па, године 1809, дође у Србију.

Дотле се је већ и отац његов био преселио из Земуна у Београд.

Сима је најпре био писар у „совету“, где је, имајући леп рукопис. преписивао сва важнија писма, а особито војводске дипломе. После Доситијеве смрти, на шест месеца пред пад Србије, био је учитељ у великој београдској школи.

А кад је неминовна опасност наступила, 1813, Сима је отишао на Дрину к добровољцима Зеке Капетана, и с њима се био против Турака.

После пропасти Србије, прешао је био у Срем, али се онамо није дуго задржао. На скоро га видимо у служби код ваљевскога владике *Алаука*, где је дочекао и *Хаџи-Проданову Буну*, 1814, и *Таковски Устанак*, 1815 године.

Тада се растао с владиком смешнога имена: владика, Грк, отишао је у Зворник, к Турцима, а Сима, секретар његов, у Цер, к Србима устаницима.

Симина се чета, у тај мах, налазила у манастиру Радовашници, у осоју планине Цера.

У боју на Дубљу, Сима се је просуо тако, да је, с тога, до смрти морао увек носити потеге од јелење коже.

Кад је Кнез Милош с Марашли-Али-Пашом углавио мир, Сима је постао писар најпре у Марка Штитарца, па у Јована Обреновића, брата Милошева и, најпосле, у оној „народној канцеларији“, у Београду.

Године 1816, кад су, у Београду, погубљени војвода Петар Молер и Капетан Радич Петровић, Милутиновић остави и службу и Србију на седне на Васиљевићеву лађу лончарицу, и пусти се низ Ду-

наво, с намером да иде у Бесарабију тражити своје родитеље који су били отишли онамо с осталим српским бегунцима од 1813. На тој лађи, заједно са Симом, путовао је и некакав Грк.

Лађа стане под Видином, а Турци ухвате Симу и онога Грка, на их окују, и баце у тамницу. Сима је ту тамновао 15 месеца.

Пошто га Турци, као човека права, пусте, најми се у некака Турчина да му ради башту и да је чува. После тога био је учитељ у месној школи. Ту се је Сима познао и побратимио с младићем *Христифором Хаџи-Јовановићем*, из Свиштова, ком је, после, посветио своју *Србијанку*[1].

У Видину је написао *Тројесестарство* које је, доцније, издала *Матица Српска* (Липиска 1836).

Из Видина је отишао у Бесарабију, и у Кишењеву је нашао свога оца, а мајка му је већ била умрла.

Мора бити да је дотле мисао о *Србијанци* дуже време Симу занимала; али онда, находећи се међу многим војводама и другим посленицима оне борбе од 1804—1813, Сима је своју спрему попунио, и *Србијанку* довршио.

Да би је наштампао, мислио је ићи у Липиску, али је, за тај пут и за штампање, ваљало новаца.

Србин, Јован Ризнић, трговац у Одеси, упита Симу:

— А колико ти треба новаца да *Србијанку* наштампаш?

— Хиљада талира, одговори Сима.

— А колико ти, Симо, ваља за трошак?

— Остаћу онамо три године; на сваку годину ваља ми, најмање, по сто талира!

— Ево ти хиљада талира за књигу; и ево ти по три ста талира, за три године, за живљење; али ми немој јавно захваљивати, нити ми имена поминьати у књизи.

[1] Овај *Христифор Хаџи-Јовановић* учио је лекарске науке, и, баш онда је био пошао да полаже докторске испите. Познавши се са Симом, и видевши колико му ваљају новци за штампање *Србијанке*, да му све што је био спремио за своје испите. И тако сам остане доктор без дипломе. Тај је Христифор, као доктор, после живео у Београду, и умро је овде, године 1845.

И отац му је на то име дао неку суму.

Сима се дигне те у Липиску. Онде је књигу штампао, и слушао лекције на универзитету.

Ту се је познао с Хердером, Гримом, Кругом, Уландом, В. Герхардом, и са ђенијалном Амалијом Талфи, које се је свакад сећао с неким милим расположењем. Њој је и посветио своју *Зорицу*, која је штампана у Будиму, 1827.

Али као да му сва поменута помоћ није била довољна. И онда је помоћ побратима његовога *Христифора* дошла баш кад треба.

За то је *Србијанку* и посветио његовом пријатељству!

Србијанка је штампана 1826 године, у 4 књиге.

Боравећи стално у Липисци, Сима је, на неко време, ишао и у Берлин; ишао је, једном, и у Грефенберг, у аустриској Шлезији, те се је познао са чувеним, у оно време, хидропатом *Присницем*, и његовим начином лечења.

Године 1827, Сима оде у Црну Гору. Владика Црногорски, Петар I, узме га себи за секретара, и повери му свога синовца *Рада Томова*, да га учи.

И Сима је свога ученика, потоњега главара Црне Гоге, учио шпартански, онако како доликује земљи у којој ће владати.

Сва је прилика да је баш Сима највише и помогао да се у Рада развије песнички дар који је, доцније, прославио и ученика и учитеља.

Бавећи се у Црној Гори, Сима је написао: *Историју Црне Горе* (Петроград, 1835); покупио је неке народне песме: *„Пјевања црногорска и херцеговачка“*. То је штампао у Будиму, 1833, под измишљеним именом: *Чубро Чојковић*; написао је драму *„Дика Црногорска“* (Цетиње, 1835), и трагедију *„Обилић“* (Липиска, 1837).

Док се је бавио у Црној Гори, председник сената, *Стеван Перков*, због малих његових ушију, прозове га *Чубро*. То име буде Сими јако по вољи, и он му још дода *Чојковић*, што означава човека с мушким човечанским врлинама. После се је, ето, и потписивао понекад *Чубро Чојковић*.

Кад је Симин ученик Раде, по смрти Владике Петра I, примио владу над Црном Гором, као *Петар други*, Сима је, босоног,

побегао с Цетиња у Котор, а оданде се је, после доста муке, докотурао у Србију, и дошао у Крагујевац, где га је примио и потпомогао брат му *Ђорђе Бесара*.

Сима је, као што је напред речено, много помагао да се у младића Рада развије песнички дар, и да тај младић, после смрти Владике Петра I, постане Владика. За то му је ученик био увек захвалан: најпре је посветио Сими своју *„Лучу Микрокозму“*, а после је написао песму *„Спровод праху С. Милутиновића*, у Подунавци, 1848.

Кнез Милош постави Симу најпре за помоћника рујанском сердару, Јовану Мићићу, а после га прида команданту војске у Кључу, која је имала сметати Турцима фетисламским здружити се с Турцима адакалскима (1833).

Године 1835, по жељи Кнеза Милоша, Сима је ишао у Црну Гору, те приволео на повратак у отаџбину владику чачанскога Ниħифора Максимовића који је, због заваде с г. Јованом Обреновићем, био онамо побегао.

Тај посао Сима је свршио по жељи Кнежевој, и вратио се у Крагујевац.

Те исте године, Сима је ишао у Цариград, у свити Кнеза Милоша.

По повратку из Цариграда, Кнез Милош постави Симу за *Историографа Србије*, са 300 талира плате на годину!

Сима је ишао из округа у округ, саслушавао људе о догађајима, и писао *Историју Србије* од 1813 до краја 1815.

Написавши ту историју, Сима је посвети Милошеву брату, Јовану Т. Обреновићу, као добротвору својему и својега књижевнога рада. Да би спис свој наштампао, Сима оде у Липиску, и своју историју штампа у 6000 примерака. Од тога броја половину најпре пошаље транзито у Србију. И та пола срећно доспе, и разиђе се по читаоцима. Другу полу задржи у Бечу аустриска цензура, и спали је. Па и они примерци, што су стигли у Србију, и разишли се по рукама читалаца, после су хватани и спаљивани!

За што?

Говорило се је онда да се то чини на протест Русије?!

Ето за то је та књига данас тако ретка.

Враћајући се из Липиске, Сима се задржи у Будиму; и ту испроси за се девојку *Марију Поповићеву*, за коју му је Вук говорио да врло добро разуме *Србијанку*. С том девојком венчао се је у Будиму, 20 јула 1838, и с њом је, после, живео до смрти.

А у пролеће, те исте године, управо 4 маја, српска омладина у Будиму, крунисала је Симу лаворовим венцем као *народнога песника!*

Док се је тако бавио у Будиму, написао је „*Тројебрство*“, које је штампано у Београду, 1844.

Вративши се у Београд, Сима је добио звање директора основних школа.

У архиви министарства просвете, онога времена, находи се Симина молба за „*водолечиште*“ негде близу Београда, али му та молба није примљена.

У борби странака у Србији, од 1839—1842. Сима се је држао „уставобранитеља“; њих је заступао и бранио, а противнике њихове нападао и ружио. За то је морао бежати из отаџбине, у коју се је вратио тек по одласку Кнеза Михаила.

Нова влада у Србији дала је Сими место секретарско у министарству просвете, а после га је поставила за члана апелационога суда.

Године 1846, Сима је, по наредби српске владе, одвео шест младића у Кијево да уче богословске науке. Међу овом шесторицом био је и *Милоје Јовановић*, потоњи митрополит српски *Михаило*.

Из Кијева, Сима се не врати одмах кући, него оде у Москву и у Петроград, и задржи се, на том путу, много дуже него што је био овлашћен. Кад се вратио у Београд, имао је неприлике са својим старешинама, који су га кривили за тај самовољни поступак, али му се је ипак све прошло о лако.

Сад је Сима смислио да отвори некаку пивару, те да њом поправи своје новчано стање. Управо, од тога доба само се бавио том

својом пиваром и писањем. Пивара му се је угнула под дугом, а из пера му је изишла трагедија *Карађорђе*, која ни данас није штампана.

Тада је био у неописаној новчаној оскудици.

У то доба, снађе га смрт напречац те умре 31 децембра 1847, а 1 јануара, 1848, буде сахрањен.

И као што бива многим славним људма, тако је било и Сими: за живота се злопатио и невољисао као нико његов, а кад је преминуо, дигле су се све школе и сви наставници, сви чиновници, многи великаши, и мноштво грађана — да га испрате!

На опелу, у великој цркви, служио је сам Митрополит Петар, с мноштвом свештеника; синђел, Сава Јовшић, говорио му је беседу, а опроштајну молитву очитао му је сам митрополит; на гробу, у име српских књижевника, побројао му је све велике заслуге, професор Исидор Стојановић, и, најпосле, два одлична ђака, у стиховима, оплакали су велики губитак српске књиге.

У *Српским Новинама*, бр. 1, штампан је о Сими врло дирљив некролог који се завршује речма: *„Земља за њим плаче, а небо му се радује“!*

Сима је укопан код Маркове Цркве. Поред њега почивају његова три добра пријатеља: *Јоаким Вујић, Вукашин Радишић*, и *Глиша Возаровић*.

Међу тим, удовица Симина није имала чиме сахранити покојника; Митрополит Петар послао јој је 20 дуката, а и други пријатељи дали су ко шта, те се тако укопни трошак подмирио.

Милутиновић је био човек средњег раста, снажна тела, а црне масти: глава му је већ била ћелава, те му је, од тога, чело било врло велико, а обрве су му биле веће него бркови у некога; брци пак били су му подебели, а поглед озбиљан али пријатан. У друштву је био разговоран и доброћудан, а у беседи озбиљан и уљудан.

Био је ходац за причу, јахач за хвалу, гађач међу најбољима, а пливач којему друга није било.

Тим својствима Симиним особито су се Црногорци дивили.

Симина се слика налази у народном музеју, у Београду.

Осем језика матерњега, Сима је говорио руски, бугарски, грчки, немачки, латински, и по мало турски и мађарски.

Милутиновић је био писац необично плодан, особито као песник. Говорити стихове без припреме, било му је нешто са свим обично. На своје саставе није много пазио; где је што написао, ту га је и оставио. Тако му се је изгубио спев *Распевке и ране Попа Луке Лазаревића на Мишару* (у 5 песама).

Његове песме, растурене по разним часописима онога времена, муњевитом брзином прожимале су српске умове; особито оне песме које говоре о устанку и о бојевима с Турцима.

Оставио је у рукопису свој живот, али само до године 1807; а сав живот Симин, кад би се описао, био би занимљивији од сваког романа.

Желети би било да се Симине песме, ако не све, оно бар одабране, штампају, те да на ново почну задахњивати српску омладину, и сву интелигенцију, тежњама патријотским и племенитим којих су све пуне и препуне.

Миријевски Тодор (Јанковић), родио се у сремској Каменици, 1741.

Гимназију је учио у Карловцима, а философију у Бечу, где се је још израније спремао за педагога.

Јанковић је био први и прави реформатор српских народних школа у Аустро-Угарској, у другој поли прошлога века. Реформу је изводио и у школи, и у настави, и у свему чим се школа служи.

Он је, још, јуначки бранио наша Ћириловска слова, кад их оно кратковида политика хтеде уништити.

Одазван у Русију, и онамо је он први уредио основне школе по начелима *Фелбингеровим*. За те заслуге, Јанковић је постао члан Академије наука, прави државни саветник[1], племић, итд.

Кад му је дано племићство, назвао се је *Миријевски*, по нашем селу *Миријеву*, где му је старина.

Јанковић је умрьо у Петрограду, 23 маја 1814, и укопан је код цркве Александра Невског.

[1] *Милићевић*, *Историја Педагогије*, стр. 555—556.

Мићић Јован, рујански срдар, родио се у селу Мачкату, више Ужица. За његова детињства, родитељи му побегну у Црну Гору, и стане се у Горњој Морачи; а кад Србија, 1804, зарати с Турцима, они се врате у своју постојбину, и настане се у селу Рожанству, близу Мачката.

Кад је Кнез Милош, као војвода, командовао војском на оном крају, Мићић је већ био уз њега момак, и одликовао се је у бојевима особитим јунаштвом.

Најпре је побио, у Чајетини, Турке *Ломигоре*, и тиме је изашао на глас у свој српској војсци.

Други пут је Мићић осоколио на Баурићу, где је, на Дринчићеву хату, изашао на мегдан некаком Турчину Бошњаку, и погубио га.

После српске пропасти 1813, Мићић се одметне у хајдуке, а чим чује да је устао Кнез Милош 1815, одмах дође у Црнућу, и стави се под заставу и команду Милошеву.

И у новом рату, Мићић се одликовао свуда, а особито на Чачку, и у Драгачеву, гонећи Турке који су, после пораза свога на Љубићу, узмицали ка Сеници.

Кад се ратовање сврши, Мићић остане уз Кнеза Милоша, као момак његов. Године 1819, септембра 13, постави га Кнез Милош за кнеза, а доцније за срдара кнежини Рујну.

Као срдар рујански, Мићић је остао дуго. За то време седео је махом у Чајетини, али је и у Ариљу имао своје конаке. Његова је дужност била, поред осталога, да добро пази на Турке Ужичане, и да њихову силу и самовољу укроћава.

Али, беспрекоран у рату и у брањењу народних права од туђина, Мићић је био, у равној мери, лаком и на тековину својих сугрђана. С тога су се дигле на њ велике тужбе Кнезу Милошу.

Да би незадовољнике утишао, и да би свачију самовољу стегао, Милош је послао у ужичку нахију Вујицу Вулићевића и Проту Живојновића да све те тужбе изврше. А Мићићу је писао да се, час пре, измири са својим тужиоцима „примоливши их нешто да му

опросте, а нешто да им врати у новцу, у стоци, или чим може, текем да све легне пре доласка комесара“!

Други пут, кад се Мићић с Демиром био посваћао, слао му је у комисију Илију Марковића из Шапца и Проту Матеју Ненадовића.

После устава 1838, Мићић је наименован за начелника округу ужичком с чином пуковничким.

Године 1842, кад се оно у Србији изврши велика промена, Мићић се је, као пријатељ Обреновића, из Ужица био кренуо ка Кратујевцу да божем окрене победу на њихову страну; али, после узалудног оклевања у Чачку, у Бресници, Враћевшници, и Трбушници, не учинивши ништа, науми и пође да бежи у Црну Гору, па га, у Златибору, у месту *Зови*, у чобанској колиби, опколи Миљцо Трифуновић, нови ужички начелник, с 200 људи, ухвати, веже, и сведе у Ужице. Из Ужица је послан у Београд где је, причају, на волујским колима, вожен кроз турске улице, на поругу оних који су се онда славили победом. Одавде је отеран у *Гургусовачку Кулу*, у којој је умрьо 27 декембра 1844.

Прича се да је, као сужањ у кули, искао мало чорбе да једе, и за то обрицао сто дуката, па му браћа нису хтела дати!...

Доцније, месеца маја 1856, син његов Јеврем пренео је кости његове у Ариље, и сахранио их код цркве.

Мићић је био страшан за Турке на оном крају. Он је свакад ишао као каква оружана сила. Боравећи на Чајетини, он у Ужице, и у најмирније дане, не би слазио без 40 својих одабраних момака. Његови су хатови били из најчувенијих ргела у турској царевини, а рахтови и накити били су за праву причу. Он пак, *сердар рујански*, живео је, носио се, и проводио, као какав мали царић на истоку.

Са свега тога, био је непријатељима српским велики и страшан.

Кад се је, године 1834, ударала државна граница између српске кнежевине и турске царевине, Мићић је необично резно настајавао да што више села и простора дође овамо к Србији, а да не остане пода Турском. Жеља му је била да границу сведе Лимом на Вишеград, али му та лепа жеља оста пуста.

Мићић је био човек средњега раста, врло пун, гломазан, али на коњу лак, на пушци поуздан, и у свему хитар као право златиборско чедо.

Од крви људске није се грозио ни најмање, па била она непријатељска или пријатељска.

Поред многих терета, правих или неправих, на његову се душу ставља и смрт Младена Миловановића, бившега председника Совета за времена Карађорђева, који је погинуо у Очкој Гори, више Чајетине. Нехвалан спомен оставио је у Рујну своме имену и својом великом слабошћу према женској страни. Његово јунаштво на том пољу створило је пословицу коју онамо свак зна, али која се записати не може са своје сувишне наготе!

Михаиловић Живко, родио се у селу Умчарима, у нахији грочанској, 1770.

Кад су дахије почеле сећи кнезове по Србији, Живко није био ни у каквој власти; само је био човек уважен у својој околини, и на Турке је страшно мрзио. Кад се оно Васа Чарапић, пошто му дахије посекоше брата Марка, одметну у планину, Живко из Умчара био је трећи друг, који му је дошао у Авалу.

Доцније, кад је буна отворено планула, Живко се борио као војник свуда са својом нахијом, и постао је у војсци *капетан*. Али како је врло често имао више посла око суства и управе, него око бојева, прозван је *Кнез Живко*, па то име остало му је до смрти

Године 1813, био је пребегао преко Дунава, али, не могући се удаљити од догледа своје драге отаџбине, боравио је близу леве обале дунавске.

У почетку године 1815, поручи му Кнез Вићентије из Кораћице да гледа, првих дана часнога поста, да пређе у Србију на царски *Итлак-ферман*[1], те „да на кућишту старом изнова кућу дигне, и деци својој што ватрице пропири“!

Међу тим је у селу Рудовцима већ био онај састанак на ком је уговорено: *да се на ново устаје на Турке, да се Милош узме за вођа устанку*, итд.

[1] Управо: *Итлак-фермани*, што би значило: *ферман о амнестији*.

Живко се превезе на Гроцкој, и оде у своје село Умчаре. Ту се је мало позабавио, па се крене у Рудовце; али у путу сретне некога Божу из Вукасоваца, који је на оном скупу био, па се већ вратио.

Божа каже Живку да је на састанку углављено:

Да се на Цвети јавно устане на Турке, и

Да се Милош узме за вођа устанку хтео не хтео, итд.

Чувши то, Живко оде у Кораћицу Кнезу Вићентију, свом пријатељу, да се с њим разговори шта, даље, да се ради. У Кораћици затече грочанскога муселима, који је тражио од народа оружје. Од Кнеза Вићентија, на име, искао је Турчин сабљу сребром оковану.

— Нити у мене има сабље, ни у народа оружја, мој ага! одговорио је Вићентије: — нисмо никад ништа ни имали, а и што смо имали, то нам је у Немачкој нешто одузето, кад смо пребегли преко воде, а нешто смо поиспродавали да се изранимо хлебом.

Муселим се дигне и оде. Живко и Вићентије договоре се сада шта да раде, на овај последњи оде у Рогачу Николи Катићу, сестрићу Катића Јанка, да и с њим углави смишљени рад, а Живко се спусти кући у Умчаре да оштри кремење.

Кад му стигне писмо од Кнеза Милоша, Живко узме неколико друга те, испод Гроцке, предсретне и потуче неке Турке. За тим скупи неколико стотина сељака и пође на Гроцку. На брду више Гроцке, остави дружину с дугим пушкама, а с неколицином, који су могли склонити пиштоље под гуњеве, дође к муселиму. Својега пак оружја, као кнез, Живко није ни крио.

Казавши муселиму да је опет планула нека ватра у народу, Живко му предложи: или да се боље утврди, или раније да бега! А ако би, продужио је Живко: — хтео њему дати нешто својих сејмена да их удружи са Србима, „ја бих се, вели, подватио да те хајдуке похватам, и нахију грочанску са свим очистим“. Ово је говорио само да би сејмене измамио међу Србе, те да им узме оружје, јер Срби оружја нису имали колико је требало.

Муселим му не дадне сејмена, него га овласти да сам дигне Срба колико хоће; и с њима да гледа растерати хајдуке, а ако

не могне, да му јави, те да гледа шта ће и како ће. И тако их отпусти. Мало доцније, стигне Живка каваз, и каже да га зове муселим да му нешто каже. Срби се досете да он само хоће да одвоји Живка од њих, на или да га убије, или да га затвори. За то се са Живком сви врате. Видећи их опет *све*, муселим рекне:

— Хајде, Живко, хајде; не требаш ми сада. И други се пут можемо разговорити за оно што ми је пало на ум.

Тек што Живко, с друговима, изађе на брдо, к осталима, а стигне Вићентије из Кораћице. Сада њих два нареде да се народ из голстних села крај Дунава дигне у шуму, у тврде збегове, како не би београдски Турци грунули, и велику штету учинили. Још су се кметови спремали да пођу на тај посао, а допадне глас да муселим пали Гроцку и сече Грочане! Срби одмах стрче ка Гроцкој, а кад тамо, а муселим с Турцима побегао на острво у Дунаву, и оданде се спустио у Смедерево.

Пошто је тако очишћена Гроцка од Турака, и пошто су тврде страже постављене да чувају пут од Смедерева, Срби се дигну на Болеч, те ту начине шанац.

На тај шанац ударао је сам београдски везир *Сулејман* одмах пошто је свога сина, и Ћаја-Пашу, отправио био к Чачку, али се и он, после узалудног пушкарања цео један дан, вратио у Београд, оставивши на Болечу доста мртвих и рањених Турака.

Кад се је свршило ратовање, Живко је остао као *Кнез на лији грачанској*, и седео је, најпре, у Умчарима, а после, више година, у Гроцкој.

Године 1835, фебруара 23, Кнез Милош је Живку, као заслужном човеку, одредио 250 талира пензије[1].

У последње време свога живота, био је неки „*Управник кнежевога двора, у Топчидеру*“. У тој служби застала га је и смрт 17 децембра 1835. Укопан је више олтара грочанске (старе) цркве; и на гробу му је плоча од црвена мрамора с обичним натписом.

Михаиловић Станоје, кнез из села Зеока, у београдској Колубари, био је човек познат и уважен у народу, а непријатељ дахијама.

[1] Указ от 23 февруара, 1835 № 532, *Сриске Новине* бр. 7. 1835.

Дахије су биле записале и њега да погубе, 1804.

У првој поли јануара, 1804, Мехмеда-Ага-Фочић, идући у Ваљево, удари на Зеоке, и руча у Кнеза Станоја, али му и не помене ништа. Тек из Ваљева, врати он неколико момака у Зеоке да одсеку главу Станојеву, и у Боговођи Хаџи-Рувимову, па да му обе донесу у Ваљево.

Ови Турци нађу Станоја код куће, кажу му да, по Фочићевој заповести, иду у Београд, и хоће у њега да ручају.

Станоје их лепо дочека.

Док су седели у кући, поред ватре, дође петао на кутњи праг, и кукурекне.

Један Турчин узме шишану, и рекне:

— Кнеже, да убијем онога ороза?

— Ево, имамо ручка доста, одговори Станоје: — а петак је; али баш ако хоћеш — удри!

Турчин напери пушку на петла, па је, у час, окрене и скреше Станоју у прси. Станоје падне, а Турчин извади нож, и стане му одсецати главу.

У то Никола, Станојев синовац, отрчи у вајат, узме кнежеву шишану, и викне:

— Не ћеш, Турчине, ни своје главе однети, не!

Па опали пушку, и Турчина згоди посред котлаца!

Друга два Турчина, одмах затворе врата, и кад сељаци Зеочани дођу, почну из куће викати:

— Агина је заповест, рајо; умирите се! Нека иде крв за крв!

И да би се Никола уверио да је одиста убијен убилац Станојев, истуре онога мртвога Турчина на поље да га сви виде.

Сељаци стишају Николу, те Турке остави на миру, и они их отпрате до турскога хана[1].

Баталака пише да се је ово догодило 14 јануара 1804; али те године је 14 јануара био у четвртак а не у петак, као што је Станоје рекао Турцима!

[1] *Мемоари Протини*, стр. 55

Кнез Станоје сахрањен је у свом вотњаку код куће, где је и погинуо. На његову гробу лежи плоча са записом који се не може да прочита, јер га је време већ искрунило.

Младеновић Глигорије (Глиша)[1]. Глишин отац Антоније доселио се, од прилике 1780 године, с границе херцеговачке у *Кошље*, у соколску нахију. Довео је у Кошље четири брата и три сина. Најстарији син био му је *Глигорије* (Глиша), средњи Ђока, а најмлађему се не памти име.

Стари људи, знанци Антонијеви, причали су, а и сам је Антоније много пута казивао: како се у његовој породици поуздано зна, да су пореклом од косовских јунака *Југовића*. Један син Југ-Богданов остао је, веле, жив после косовске погибије, па се склонио негде у оне крајеве око Гусиња, и тамо закућио кућу, од које је, по казивању старих људи, и овај Антоније, Глишин отац. Сам Антоније слушао је из уста свога деда: како су се њихови стари за дуго презивали „Југовићи“, па су после, у злу земану, морали променити то старинско презиме; а променили су га, вели, не толико због „некрштених“ колико с „крштених“ Турака.

Антонију је било преко 70 година кад се доселио у Кошље. И браћа су му била људи већ у годинама; тројица жењени — имали су својих кћери и синова, а један брат није се хтео никако женити. Синови Антонијеви дошли су у Кошље сви нежењени. Еле њихова је задруга била прилично јака, и брзо је закућила кућу на новоме насељу. Антонијева кућа у Кошљама била је, у оно доба и у оним приликама, доста имућна. Барем није сувотовала; могла је дочекати и имала чиме понудити свакога путника и намерника.

У том почну досађивати Антонијевој кући и Турци и хајдуци. Турци су падали често на конак, и чинили којекаква насиља. Хајдуци су опет, на свој начин, узнемиривали Антонија и његове ку-

[1] У *Кнежевини Србији*, стр. 385, овај *Глигорије Младеновић* само је поменут. Овде, сво више интересних података из живота његова. Читаоци се не ће срдити што је овај живот мало пространије испричан, јер све што се овде казује и занимљиво је и драгоцено за оданшње доба и прилике у којима су се налазили наши оцеви.

ћане. А и једни и други разнесу, поједу, и попију, што год задруга привреди. Кад је та двострука напаст досађивала кући, Глиша је био кућни старешина; јер је Антоније био већ уступио старешинство своме најстаријему сину.

Једном у вече каже Глиша свима кућанима својим: како се већ више не може трпети зулум турски, и насртање хајдучко, на њихову кућу; како је он наумио да се одметне у хајдуке, и како ће, као хајдук, много боље бранити кућу и чељад од напасти турске и хајдучке.

Тако је и урадио. Одмах сутра дан искупи 10 људи, с којима се раније договорио да иде у хајдуке, пређе Дрину и оде у Босну. За кратко време, имао је чету од 28 хајдука, којој је био *харамбаша*. Глиша је после казивао, како од тих првих дана његовога хајдуковања, па чак до краја, није никад било у његовој чети мање од 25 друга, а највише их је било 31 и он 32-ги.

Глиша је махом хајдуковао по Босни, а хајдуковао је и по Арнаутлуку, и по Херцеговини. По некад се бавио тамо све лето, ако му се призори у Босни. Овамо у Србију прескакао је често, свакога лета, те обилазио кућу и своје кућане у Кошљама, који су већ били мирнији и од Турака и од хајдука. У Босни је Глиша имао доста добрих јатака. Били су му јатаци и сами имућнији Турци. Највише се хвалио неким Мејом Чолићем, врло богатим Турчином, у Босни, у кога је више зима зимовао.

Говорио је често:

— Бог да му душу прости! Због мене је платио главом Турцима. Него сам га братски осветио, да не жали што је погинуо. Вала је и заслужио да га осветим као брата; јер ми ни рођени брат не би могао бити бољи пријатељ, него што ми је био рамет-Мејо, Бог да га прости, по његовој вери!

По казивању самога Глише и његових другова хајдука, он је са својом четом ударао на Турке зулумћаре по Босни, Србији, Херцеговини, и Арнаутлуку. Кад дочује да је негде какав бег или ага досадио сиротињи својим зулумом, он је ишао са својим друштвом на њега, не питајући како ће проћи. И вазда га је служила

срећа хајдучка, те је свакад добро и срећно пролазио. Само се два пута, у своме хајдуковању, нашао био у великој невољи. То је било једном кад је ударио на некога бега од породице Љубовића, у Невесињу. Неки Гица, стари хајдук из чете Глишине, прича тај догађај овако:

„У оно време беше се прочуо велики зулумћар у Невесињу, некакав Бег Љубовић. Ми смо читава два лета салетали нашега харамбашу Глишу, да идемо у Невесиње и да ударимо на тога бега. Кад му год, вели, то поменемо, Глиша заиште конце од торбоноше (најмлађега хајдука у дружини што носи харамбашину торбу, док не дође какав новајлија у хајдуке те га одмени). Растури те конце, погледа у њих, па се тек намршти, и рекне нам:

— Та у веру га турску, ко би више од мене желео да му одемо у походе, али ето шта ми ови несрећни конци кажу: вратићемо се с великом штетом, а не ћемо учинити ништа од јунаштва".

Ми, вели, онда ућутимо сви. После некога времена, чујемо једнако глас за гласом од наших јатака и других људи, како онај Љубовић чини чуда по Херцеговини. Ми онда сви навалимо на харамбашу, да идемо на макар сви изгинули. Харамбаша пристаде. Ми га онда замолимо да тури опет оне конце и да види како ћемо проћи?

— Како прошли да прошли, рече нам он: — Рекао сам, и ићи ћемо, па макар конци казали да се ни један не ће вратити!

— Тако је, одговорисмо ми: — али баш те молимо, харамбаша, баци их, шале ради!

Он се насмеја, заиска конце од торбоноше, растури их и погледа, па се тек на један мах намршти, рекао би киша ће му из чела ударити; одгурну љутито руком оне конце, и викну торбоноши:

— Узми та г.... и метни у торбу! Нама, друштву, рече врло озбиљно и оштро:

— Кад сам рекао, ваља нам ићи, друго није! А ове трице, додаде, показавши на конце у торби: — врло рђаво кажу. Нас ће се вратити из Невесиња мање пет друга, а може нас и више остати тамо. Него не треба све веровати кучинама и концима, у веру их!

И тако се ми одмах кренемо у Херцеговину. Путовали смо четири ноћи. Пете ноћи, ударимо на бегову кућу, на његовом спа-

хилуку, у Невесињу, где је летовао. Кућа беше сва од камена, а наоколо читав град и шанац. Мора да нас је неко потказао бегу, па се спремио да нас дочека, јер по пуцању из пушака, рачунали смо да је унутра било више од 60 Турака, што су кроз мазгале пуцали на нас. Тукли смо се дуго и жестоко, али узалуд?... Турци нас одбише од бегове куће. Погибе нам ту шест друга на мртво, а двојица се лако ранише. И тако се ми вратимо из Невесиња са штетом, а не могосмо досадити бегу Љубовићу. Од тада до нашега растанка с хајдучином и Глишом, веровали смо у његове конце, што но реку, као да је Бог с неба казао.

Други случај, кад је Глиша са својом дружином запао у невољу, био је овакав: Десио се он са својом четом на данику у Јаворини, у Босни. Наиђе од некуд некакав Јевреjин, калауз трговачки, шта ли је био. Глиша га смотри из горе, па пошље једнога од своје дружине да му доведе Јевреjина. Дође Јевреjин прилично поплашен и унезверен пред харамбашу. Глиша му рекне:

— Не бој се ништа, Јаудија! Ти ћеш, чини ми се, доле у чаршију. Ево ти дванаест талира. Купи ми за дружину барута, опанака, и кремења, па донеси амо. Платићу ти добро за труд; али немој се главом шалити да нас поткажеш Турцима! Зло ћеш проћи!

— Јевреjин узме паре и оде. Чим дође у варош, он правце те к муселиму па каже:

— Ено хајдука ту и ту на данику. Муселим брже боље дигне јаку потеру, изиђе у планину, и нападне Глишу и његову дружину. Хајдуци ухвате добре бусије, и стану се бранити. Бој се био готово вас дан. Хајдуци једва одбију Турке. Ту погине шест другова Глишиних. И сам Глиша буде тешко рањен. Како је био полегао по својој пушци за бусијом, некакав Турчин уочи га с једне главице, па га погоди из пушке баш за врат у бабину дољу, с леве стране, и куршум прожеже на десну страну испод витих ребара. Сам Глиша казивао је после:

— Да сам се десио сит, не бих од те ране остао жив; али, срећом, не бејасмо онда окусили ништа за 24 сахата. Он би можда

тако рањен, свршио ту у планини, да га није неки Крста, вредан хајдук и најјачи у дружини, уграбио, и на леђима изнео из оне ватре. Од те ране, боловао је Глиша четири и по месеца, све у кући онога доброга Турчина Меје Чолића. Чим се излечио и оздравио, одмах је отишао својој чети у гору.

Прошло је, после тога, доста времена. Глиша се опет десио на данику са својом дружином у Јаворини, на оном истом месту, где га је пре муселим напао с потером. Зло нанесе опет онога Јеврејина, који је Глишу потказао Турцима, и ког је Глиша онда добро смотрио да је за време боја био једнако међу турском потером и с муселимом. Чим га смотри, викне својој дружини:

— Доведите ми онога гада, у веру га!

Харамбашина се одмах послуша. Јеврејин је, за тренут ока, стајао пред Глишом, сав премр'о од страха. Харамбаша се осврте око себе, на показа два подебела јелића, напоредо за два корака један од другога, и рече својим људма:

— Савијте и окрешите те јелиће!

Хајдуци их очас савише и окресаше јатаганима. Он им онда заповеди да нађу павитине. И то се одмах нађе. Тад Глиша одвали комад смоле, што беше накапала поред једнога бора и рашчварила се на врућини, улепи смолом Јеврејину браду, те дође као чепић. Онда рече хајдуцима те везаше Јеврејину руке павитином за врхове оних окресаних јелића, потпалише му усмољену браду, пустише јелиће, и несрећни Јеврејин одлете у вис са запаљеном брадом, дерући се и јаучући ужасно. Глиша рече кратко својој дружини:

— „Хајдемо одавде!“

И тако хајдуци оду, са својим харамбашом, слушајући још на далеко јаук и запомагање тако обешенога Јеврејина у планини. После некога времена, прошао је Глиша опет туда са својом четом, и видео је само како се лелеја костур Јеврејинов на врх она два јелића. Глиша је често помињао како му је жао што се тако страховито осветио томе несрећнику.

— Али, вељаше даље: — потказа нас гад, те у мало сви не изгибосмо!“

За првих година Глишиног хајдуковања, био је у Подрињу некакав ага, који се био прочуо с оног истог гадног насиља, с кога и Сали-Ага, познати Руднички Бик. Тај подрински Бик уобичајио је по својим селима *jus primae noctis*. Неминовно је доходио на сваку свадбу, кад дочује да је вођевина лепа, да се послужи тим својим уобичајеним правом. У том неки домаћин, јатак Глишин, из оних села, испроси лепу девојку за сина. Да му обесни Турчин не осрамоти кућу и весеље, пошље хабер Глиши у Романију:

— Теби је моја кућа била отворена у свако доба, и ваљао сам ти колико сам могао. Помагај сад ти мени. Сачувај ми кућу од срамоте!

Глиша поручи томе домаћину да слободно купи сватове и да води девојку, а он му даје тврду веру хајдучку да му Турчин не ће доћи на свадбу. Тако је и било. Баш онај дан, кад је била свадба, крене се ага, само с једним сеизом, да бахне у кућу ономе домаћину. Кад је био кроз планину, на један мах, испадне Глиша са својом дружином и привикне:

— Стој, Турчине! Отурај пусат! Турчин, видећи пред собом запете пушке, одмах одјаше с коња и отури оружје. Глиша заповеди своме торбоноши те каштигује Турчина *онако како је заслужио!* Онда га пусти да се врати својој кући, и на поласку припрети му:

— Ако још једном пођеш тим путем којим си данас пошао, ухватићу те, у веру те, и све ћу ти скидати каиш по каиш с леђа!

И одиста томе насилнику није више никад пало на ум да иде коме на свадбу. А некако је у брзо и умрьо. Кажу да је пресвискао од срамоте и једа, што је зло прошао у том сукобу с Глишом.

Глиша се оженио 1801 године као хајдук. По причању његове жене Боје (Босиљке), то је било овако: Једном изиђе он са својом дружином на неку пољану, близу села Крушчице (на граници сокоске и ужичке нахије). Ту смотри врло гледну девојку која чува овце и везе зарукавље. То је била Босиљка.

Кад видех, вели она: — толике људе под пусатом и у добром руву, помислим да су Турци, па се препаднем. Док Глиша ваљда познаде да сам се ја препала, па још из далека викну:

— Не бој се ништа, девојко! Нисмо ми Турци, него хајдуци који бијемо Турке.

У том приђе ближе, а дружина му заостаде једно 30 корака од нас. Назва ми Бога. Ја му одговорих:

— Бог ти помогао! а испод очију гледам му за појасом оружје, све у чистој срми. Он ме онда упита: одакле сам, и чија сам. Кажем му ја, да сам из Крушчице, тога и тога кћи. А он ни пет ни девет него:

— Девојко! Ја сам Глиша, харамбаша хајдучки. Сад немам нигде ништа, осим, Богу хвала, здравља и овог мог оружја што видиш. Хоћеш ли ти поћи за ме? Ја се мало застидех и збуних, кад ме то запита. А он ми рече:

— Ништа, ништа! Немој се плашити. Ако не ћеш, кажи ми слободно: не ћу! Ја се ни мало не ћу љутити.

И тако ти ја, Бог ме, нешто од страха, а нешто што ми омиле оно његово оружје за појасом (особито џевердан о рамену сијаше му се као да је од грушевине, а по њему све навта до навте од чисте срме, е чињаше ми се онакога нема ни у цара), одговорим полако:

— Па ја бих пошла, ако ми отац рекне.

Глиша одмах извади четири мекане махмудије, даде ми их и рече:

— Кад одеш вечерас кући, кажи оцу све. Ја њега познајем добро, а и он је ваљда за мене чуо. Доћи ћу с неколико друга ових дана да те запросим. Ако он не пристане, ником ништа; ја ти те паре поклањам.

Кад је прошло десетак дана, дође Глиша одиста са седам осам друга те ме испроси, па оде. Прошло је пола године, ја нисам ништа знала о њему. Мислила сам да је погинуо негде у Босни. Кад би већ у мртву јесен, сто ти Глише са дружином и сватовима по мене. Би свадба и ми се венчасмо; он, после неколико дана, оде својој

дружини у Босни, а ја оста у Кошљама код његове куће, која је већ била отанчала задругом, а и отац Глишин Антоније, био је умрьо.

Кад је букнуо први устанак 1804 године, Глиша се одмах, са својом четом, придружио уз остали народ и тукао се с Турцима у више бојева. Тукао се на Чокешини 1804 године, кад су оно погинула браћа Недићи. Тукао се на Чучугама, где је Осман Џора до ноге потучен. Године 1806 у јесен, био је Глиша под Београдом, кад је српска војска отимала тај град од Турака. И ту се ранио. Његова жена Боја прича о томе овако:

— Чим су наши устали на Турке, дође Глиша са својом дружином из Арнаутлука. Поседео је код куће неколико дана, па оде некуд с друштвом. Куд је отишао, нисам знала. Прошло је доста земана, кад ето ти Гице, његовог доброг друга, дође од Београда и каза нам: како су многе муке видели, док су тај град отели од Турака. Рече, даље, да је тамо био у боју и Глиша са својом дружином, да је рањен, али није тешко, да је остао тамо да се лечи. Њега је, вели, послао да донесе поздравље свима кућанима, да се ништа за њега не бринемо. Гица преноћи само једну ноћ, па оде опет у Београд. Пошљем по њему Глиши двоје чарапе и преобуке. Кад је прошло шест недеља, дође Глиша кући. Рана му не беше још са свим зарасла. Рањен је био у бутину испод малога трбуха. Код куће се лечио сам травама и мелемима. Кад је са свим оздравио, отишао је опет некуд од куће; али није у хајдуке. Јамачно је отишао опет да се бије негде с Турцима, уз осталу српску војску.

Несрећне 1813 године, био је Глиша у боју на Равњу Засавици. Одвео је био са собом оба своја брата: Ђоку и оног најмлађег, и три шурака, рођена брата Бојина. Тамо, у оном покољу, погину оба његова брата и два шурака. Глиша се врати са Засавице само с једним својим шураком, и дође кући у Кошље. Боја, чувши црне гласе, како су јој погинула два брата и два девера, дочека Глишу и оног свог брата, кукајући и грувајући се у прси. Глиша јој рекне:

— Ћути, Бојо, не кукај! Нисам ти невере учинио. Теби сам довео барем једнога брата жива и здрава, а себи ни једнога! Него осветићу их, ако Бог да!

И тако, пошто се одморио код куће, дигне се трећи дан и оде опет у хајдуке. Боја га почне плачући заустављати:

— Куда ћеш, Глиша, болан! На коме остављаш мене с ово троје деце! (Лазаром, Смиљком, и Ђорђем). А он јој одговори:

— Боље ћу те чувати и надгледати из планине, него из куће. Остај с Богом!“

И оде у гору.

По његовом казивању, било му је тад теже хајдуковати него у прво време. Стари његови јатаци неки помрли а неки изгинули, а дружина му се стара растурила. Глиша се много промучио за оно време од 1813 до 1815 године; али је опет хајдуковао нешто по Србији а више по Босни, држећи се Романије и Јаворине. Док је тако хајдуковао, Турци ограбе једном згодну прилику, па ударе на његову кућу у Кошљама, кућу раскопају и запале, и побију све што су нашли живо, тако рећи да ни петао не остане. Срећом, онај Глишин шурак, што се вратио с њим са Засавице, надао се, ваљда, да ће Турци разорити кућу Глишину, па је раније дошао у Кошље, узео Боју и децу Глишину, те одвео својој кући у Крушчицу.

Чим је Кнез Милош, 1815 године, устао на Турке, одмах дође Глиша те се придружи војсци српској. Он се тукао у више битака, а где баш местимице, не зна се. Зна се поуздано да је био у боју на Дубљу 14 јула 1815, заједно са својим шураком, оним истим с којим је био пре две године на Засавици. Обојица су се вратила с Дубља жива и здрава.

Кад се земља отела од Турака, и кад је настало мирно доба, под владом Кнеза Милоша, Глиша оде у Крушчицу, свом шураку у кућу; јер већ у Кошље није могао ићи, почем су Турци тамо све опустили и раскопали. Баштина његовога шурака била је врло мршава; готово ни он сам није имао где ни одашта живети. Глиша, видећи то, узме Боју и децу, па сиђе доле испод Ваљева у село Дивце. Неки Шапић, имућан домаћин, да му некакав стари качњак, те се Глиша ту смести, протавори које како годину дана, и ту му се роди син Сима.

Бег Јајић из Ваљева, који је раније добро познавао Глишу и пазио га, чује да је он са женом и децом дошао у Дивце, и да се тамо сиромашки мучи, па га дозове к себи, одведе га у сеоце Градац (¼ часа на југо-исток од Ваљева, поред реке Граца) на своју баштину, и рекне му:

— Ево, Глиша! Ово је баштина била досад Божја па моја, а од сада нека је Божја па твоја. Преведи децу овде, па ради колико можеш, да се више не мучиш.“

И тако се Глиша досели у Градац на ону земљу, коју му је Бег Јајић поклонио, од прилике 1818 године. Ту закући кућу и изроди децу: сина Дамњана и кћери Стаку и Јелицу. Ту је дочекао и своју смрт.

Још пре првога устанка, Глиша се добро познавао и пазио с браћом Недићима из Осечине. С њима је био и у оном боју на Чокешини, као што је већ горе поменуто. С Мијаилом Недићем, братом Дамњановим и Глигоријевим, пазио се до смрти као са рођеним братом. С њим је заједно највише војевао. С њим је имао и заједнички барјак, који се и сад чува у цркви осечанској. Одлазили су један другом у госте као добри пријатељи, пошто се Србија ослободила а и пре. Мијаило је долазио често Глиши у Градац, а Глиша опет њему у Осечину, нарочито о великим годетима, и кад буде сабор код цркве осечанске.

Глиша је умрьо 1836 године од колере. Баш онога јутра, кад ће умрети, устао је, по свом обичају, рано, избудио кућане, и послао их на рад у једну њивицу преко реке Граца. Он се спремио да сиђе неким послом у Ваљево, у чаршију. Кад су кућани пошли на рад, он рекне својој жени Боји:

— Идите ви, а ја ћу остати још мало код куће. Нешто ме по трбуху жига и чупа. Јамачно сам озебао. Они оду сви, а он остане сам самцит код куће. Прође неко доба дана, а Глише нема да сиђе озго од куће, и да иде у чаршију. Боја оде кући да види шта чини. Кад тамо — а Глиша лежи на постељи мртав, под силавом и с пиштољем за појасом. Тако је умрьо Глиша, после двадесет и две године свога хајдуковања, после толиких бојева у којима се борио за слободу ове земље и после мучних дана које је пре-

живео у она бурна времена. Сахрањен је у грачанском гробљу, више Ваљева, поред друма ужичкога. На његову гробу има белег од плавог љутака, готово највећи у гробљу. На белегу пише:

„Овде лежи тело и кости Глигорија Антонијевића[1] *из Грача. Престави се 1836 год.“*

Кад је умрьо, било му је око 75 година. По казивању његовога сина Лазара Глишића, који је још жив, и коме има већ 86 година, Глиша је био још у доброј снази и здрављу, и могао је живети још дуго, да му није она несрећна болест тако на пречац живот угасила.

Глиша је био човек средњега раста, необично широких прсију и плећа, великог, широког чела; очи су му биле плаве, бркови врло густи и доста велики, коса му је била угасито смеђа. Био је веома снажан човек. По његовом казивању и по причању његових другова, за све време његовога хајдуковања, није се могао наћи у његовој дружини човек који би се макар близу могао мерити с његовом снагом.

На завршетку, споменућемо још и то, да се и дан данашњи певају уз гусле песме о овом Глиши харамбаши по оним крајевима око Јаворине и Романије, где је понајвише хајдуковао. У Кошљама се и сад зове једно место: *Глишина Страна*, а то је, како кажу, она врлет према Диклиним Странама, у Подрињу.

Молер Петар (Николајевић), родио се у селу Бабиној Луци, у нахији ваљевској. Хаџи-Рувим, боговођски архимандрит, један од првих мученика за народну слободу, био му је стриц.

Где је Петар учио књигу, где ли је учио „шарати собе,“ од чега му је дошло презиме *Молер*, не зна се. Само се помиње да је као младић, 1804, „шарао конаке Дахији Кучук-Алији,“ баш онда кад је стриц му, Хаџи-Рувим, из Боговађе дошао у Београд, где ће одмах и погинути.

Тек доцније, пошто се је српски устанак јако раширио, ми се сретамо с Петром Молером, на западној страни Србије, где се, као сокоски војвода, бије с Турцима.

[1] По оцу Антонију.

У лето, године 1812, дођу Карађорђу неке жалбе од сокоских кметова против Молера. Те жалбе „Вожд“ пошље Совету да се извиде и пресуде; али „да Совет не пита за Молерове старе погрешке до скупштине, него само за нове.“

Како је Совет ту ствар пресудио, не зна се; тек, после неког времена, Карађорђе пише свима војводама: да су се Петар Молер и Павле Цукић одметнули; за тим наређује: да се та два човека, где год се нађу, ухвате и к њему доведу; ако се не дадну ухватити — да се побију, па главе њихове да му се донесу. Који војвода пусти да кроз његову кнежину прођу, а не ухвати их, нити побије, својом ће главом за њих платити!

После неког кратког времена, „Вожд“ пише ваљевским војводама: „да је Молер дошао и покорио се, и да му је он опростио досадашње кабаете, па га шаље у Ваљево кући, да седи код своје куће, жене, и деце, и да му даду сваку рукопомоћ и запре, и да објаве другим војводама, да сваки каже млађима и старијима својим да му не би што противно говорили, него у части да буде, и на ту руку да живи, до даљега распореда и награде, и нико да га не задева за досадашње погрешке, нити што од њега да тражи.“

За сокоског војводу пак, на место Молерово, дошао је 17 јула 1812, Марко Костић Цинцарин.

Колико је Молер седео онако без власти, не зна се. Тек, године 1813, после смрти Антонија Богићевића, Молера видимо да брани Лозницу, заједно с Бојом, сином Антонијевим.

У Лозници Молера опколе Турци са свих страна. Није му било другога изласка, него или да се преда, или да изгине са свом својом дружином. Неколико пута писао је за помоћ, па помоћи ни од куда није добио. Најпосле, напише последње очајничко писмо за помоћ, и напише га, како уверавају, крвљу својом а не мастилом. У том писму, поред осталога, Молер је рекао:

— Ако ко жели да пропаднем ја, пожалите овај народ, и гледајте да би га избавили!

Опет ни одговора!

Онда Молер нареди те су сви, једне тамне ноћи, оставили шанац, и побегли. Турци су их опазили и потекли за њима. Од 800 људи,

с колико је Молер затворен у шанцу, спасло се сада једва две стотине. Друго је све изгинуло или још у шанцу, или у овом одступању[1].

После пропасти 1813, Молер је пребегао у Срем.

Године 1815, находећи се у Срему, близу Саве, радио је, колико је могао, да би се судбина Србије колико толико ублажила. Чувши за устанак у Такову, одмах је почео прикупљати добровољце и испраћати их у Србију. То је радио заједно с Павлом Цукићем, с Јовицом Милутиновићем, и са Симом Ненадовићем.

Цукић и Јовица с добровољцима пређу и сами, а Молер се задржи да уреди како ће се барут набављати и у Србију слати.

У то време, стигне на Палеж (Обреновац) и Кнез Милош с војском, и одмах пређе сам преко Саве у село Прогаре Попу Живку, где се састане с Молером, и разговори о свему народном послу.

На позив Милошев, да пређе у Србију, Молер затражи да се најпре Милош обвеже, да не ће онако самовласно управљати, као Карађорђе, него да ће за свашто припитивати бар *Павла Цукића*, *Проту Ненадовића* и њега — *Молера*. И да ће Србију тако разделити, да сваки од њих четворице добије по 3 нахије под непосредну своју управу.

Милош је, кажу, пристао тада на све, рекавши:

— Хајдете да се ради! па ви, који сте паметнији, наређујте како год знате да је боље“!

Том приликом, Милош се договори с Молером и да се мошти Св. Краља врате у Србију. На Молеру остане да ту ствар углави са студеничким калуђерима, који су имали и својих претензија; даље да се састара за цебану; Проту Ненадовића, који је био у Бечу, да извести о свему, па онда и сам да пређе.

И Молер, извршивши све што је уговорено, пређе с неколико друга на Купинову, па онда похита к Ваљеву, где се Кнез Милош већ находио.

Ту се међу српским старешинама заподене свађа, у којој падне мртав Кнез Петар из села Тврдојевца.

[1] Молерово писмо о овом догађају, у Вукову «Правителствујушчу Совету», стр. 67 и 68, заслужује да се с пажњом цело прочита.

Немио овај случај могао је и Молера стати скупо. За то је у реду испричати га. Само што сувременици не говоре о њему једнако. Остављајући да читаоци пореде оно што пишу Вук Караџић, Сима Милутиновић (у својој Историји, од стране 247 до 252) с оним што је записано у „*Кнежевини Србији*“ (стр. 393), ми ћемо овде казати у колико се је тај случај тицао Молера.

Турци Ваљевци, осетивши 1815 да се Срби дижу на оружје, били су дозвали и затворили у мрачни подрум, под кулом, на малом Кличевцу, десетину одабранијих Срба, међу којима је био и Кнез Петар Миловановић из села Тврдојевца. Кад су пак побегли из Ваљева, Турци су ове Србе оставили у оној мрачној тамници, наваљавши на вратнице камење да не могу изићи. Ти сужњи, у тој несрећној тамници, трпели су неописане муке. Кад су се Срби устаници примакли к Ваљеву, и дошли до те куле, отворили су вратанца, и испустили Србе сужње. Јадници, изишавши на ваздух и светлост, једни одмах помру, други ослепе, а Кнез Петар, чисто помери памећу. Какав такав, он оде к војводама: Павлу Цукићу, Молеру, и Стојану Чупићу. Ту се сада међу њима заметне свађа. Чупић је корио Петра што је служио Турке (од 1813—1815). Петар се бранио да је то чинио од невоље; да је то било боље него побећи преко Саве, па се тамо мирно шетати. Реч на реч, дође до оружја.

И Петар падне мртав. Једни веле од пиштоља Павла Цукића, а други од некога Попа Луке, кога су звали *Жуко*.

Тек се Ваљевци, видећи то, узбуне, и скоче на Чупића, Цукића, и Молера, вичући:

— Ко сте ви, да нас тако убијате без суда? Зар вам је крив тај човек, што је кнезовао и народ заклањао од Турака и онда кад сте се ви по Немачкој ширили и кичили?

Од ове беде морадну Цукић, Чупић, и Илија Срдан побећи на вранско брдо, к самом Кнезу Милошу, који их заклони, казавши људма да је Кнез Петар шуровао с Турцима, па је *он* заповедио да се убије!

Непријатељи Милошеви и овде другојаче говоре; али хвала Милошеву разуму и срцу, што се овде прошло само о правој глави Кнеза Петра, а иначе је могло бити већега зла и штете.

Турци су већ били побегли из Ваљева, али је Ћаја-Паша држао Чачак, и турска се војска са свих страна примицала к Србији.

Молер и овде помене Милошу за онај договор о подели и вршењу власти, који су њих двојица имали у *Прогарима*. Милош тај разговор одгоди, као прерану бригу, него позове Молера да иде к Соколу, и да не да Турцима продрети, ако би навалили; сам пак одлети к Чачку.

После тога, Молера видимо на Црниљеву, где чува да Турци из Јадра не би продрли к Шапцу, нити к Ваљеву.

У очи самога боја на Дубљу, Молера видимо да предлаже Кнезу Милошу да се још те ноћи удари на Турке. Кнез одговори: да је војска уморна, да иде киша, и пушке су већ закисле, него да остане до сутра, докле се војска одмори и уреди. Молер не хтеде чекати сутрашњега дана, него удари још то вече, али се врати без икаква успеха.

Сутра дан, био је бој славан, и победа потпуна.

И ту је Молер нападао на Турке јуначки, и храбрио Ваљевце који су се нешто били препали.

Кад је Кнез Милош углавио мир с Марашли-Али-Пашом, Молер је дошао у Београд, као председник оној *српској канцеларији*, која је уређена за споразумевање с турском влашћу.

И одиста је Молер био најбољи за то место, јер, поред других својстава, знао је добро турски језик.

Али се ту изроди неко трвење између Молера и Милоша.

По ономе што се данас зна, ми још не можемо да проценимо: шта је управо тражио Молер, и на што није пристајао Милош. Што је бивало између Милоша и Молера, радило се је тајно; осем њих двојице, други то није могао знати. Тек време може ту таму, бар у неколико расветлити.

Ако је Молер био само човек по нарави свачим незадовољан, што се у свему његову раду опажа: онда је то само једна тешка особина његовог карактера; ако је тражио да кнежева власт не прелази преко разумних граница на, наравно, да буде добротворна и трајна: онда он није ништа друго до оно што се данас виђа у свакој лојалној опозицији. У тим случајима Милош није имао ништа

бојати се никакве штете од Молерових напомена. Али, ако је Молер тражио оно што би Марашлија дао врло радо; ако је, тојест, тражио да се Србија подели, да се јединство државне власти поцепа, па да се постави неколико кнезова бератлија, место једнога кнеза, представника државног јединства: онда је он сам себи изрекао пресуду. И Милош је радио и као патриота, и као државник, кад се је таком захтеву одупирао.

Еле на скупштини, у Београду, о Ђурђеву дне 1816, сваде се јако Кнез Милош и Молер, па Милош устане и рекне кнезовима:

— Ја сам вам, браћо, досада био старешина, а одсада ето вам Молера!

Рекавши то, устане и оде.

Кнезови скоче на Молера, вежу га, и предаду у град паши. Сутра дан потпишу се сви на смрт његову; међу потписницима први је шабачки митрополит Мелентије Никшић.

Не зна се колико је Молер био у граду у затвору. Вук каже да је удављен „по Ђурђеву дне у очи недеље“, а како је, године 1816, Ђурђев дан био у недељу, то би смрт Молерова пала у суботу, 29 априла, 1816.

Али кћи Молерова Ана, прва жена Петра Лазаревића (Шукића) причала је да је отац њезин остао дуже у тамници, у граду; да му је онамо, у затвор, одлазио син Сима с гуслама, те му гудио и певао:

„Камен мосте, не нијај се!
Мој драгане, не надај се!
Не даду мене за тебе!...

Док је Сима овако гудио и певао, Молер је, лимицом, стругао своје окове. Кад их је пострругао, побегао је из тамнице, али су га Турци ухватили, удавили, и, други дан, показали мртва на Калемегдану.

Тако се је свршио Молеров бурни живот, и његова свагдашња опозиција.

Од свих војвода и кнезова ондашњих, Молер је био најписменији; и миловао је састављати дугачка и опширна писма[1]. Кара-

[1] У *Голубици* V. стр. 203— 206. има једно тако Молерово писмо.

Ђорђе, који је био кратак и у беседи и у писму, рекао је једном пола од шале а пола од збиље:

— Коекуде, ко ми надговори Чупића, и натпише Молера, даћу штогод затражи!"

Момир из Лучице, помиње се одмах иза Миленка Добрњца, 1804. Он се назива *оборкнез*, и Јокић вели да га је за оборкнеза над Моравом поставио Петар Добрњац. Али, да не буде он био оборкнез још за Турака, па, кад је устанак букнуо, пристао одмах уз воће устанка, јер је тешко мислити да му је Добрњац баш *оборкнештво* дао.

Момир је учествовао у освајању Пожаревца, 1804, и његов је шанац био у садашњој *Горњој Мали* пожаревачкој.

На скоро Момира нестаје између народних вођа. Јокић само каже: „*Умрьо је код своје куће*;" а извештаји, које смо добили из Лучице, додају: да је сахрањен у општинском гробљу, да му је на гроб изнесена плоча, на којој је био и неки запис, али веле, време га је састругало, те се сада не може да прочита.

Момир је у Лучици имао велики конак, који је био ограђен тврдим палисадом.

После Момира, постао је моравски војвода његов син *Ива Момировић*, који се, у *Карађорђеву Протоколу* (№ 831), помиње као *војвода, коме село ваља да пожње неко жито!*

Прича се да је Ива Момировић био човек јунак, али је, кажу, баш пред саму пропаст Србије, био померио памећу, па је с голим јатаганом јурио људе по Пожаревцу, и тражио своју матер да посече!

За тим је, веле, био затворен, па се је у затвору опаметио.

После пропасти, прешао је у Аустрију, скупио драговољце, и отишао с њима уз аустријску војску у Италију, да се бије против Француза.

Шта је даље с њим било, није се могло дознати.

А кућу Момирову из Лучице, Турци су, 1813, целу целциту, на неким колицима, превукли у Пожаревац, те су у њој седели до 1815 године.

Мутап Лазар родио се у селу Прислоници, у нахији рудничкој.

Изнајпре је био мутав, то јест, *мутавџија* који че покровце и вреће. Од тога заната и прозван је *Мутав* или *Муташ*.

Муташ је био у оних 70 Рудничана, које је Милан Обреновић довео Карађорђу на Рудник још о белим покладама 1804. И тада, у нападању на град Рудник, први пут се је одликовао.

Лазар Муташ је био први буљубаша у војсци војводе Милана Обреновића.

На Карановцу, године 1805, Муташ је био толико изашао на глас, да се име његово с именом Ломиним, већ у песму певало [1].

Доцније, Муташ се је одликовао у бојевима: на Сеници, на Пријепољу, на Дрини, на Лозници, и Делиграду.

На Сеници, 1809, Лазар Муташ и Карапавле Симеуновић, смедеревски бимбаша, стерали су Ганића, арнаутскога старешину у једну кућу, где је он, бранећи се с 30 друга изгорео. Карапавле је ту рањен у леву ногу.

Иза тога, град је сенички освојен 28 априла 1809.

Године 1811, постао је и Муташ војвода руднички.

Године 1813, није никуда хтео ићи из Србије: дочекао је силу турску и, после неког оклевања, предао се, као и Милош, код таковске цркве, Али-Аги Серчесми.

После Хаџипроданове буне, 1814, већ није никако ишао Турцима у руке; него се је, већином, налазио око Милошеве куће, разбирајући кад ће доћи време да се на ново бори противу силе.

Године 1815, кад је таковски устанак оглашен, Муташ је први, с војском, ударио на Чачак; али несрећом, тешко се рани још у почетку нападања, па иза тога, кад су Срби, испред веће турске силе, морали одустати, толико се ожалости и ојади да се разболи на смрт. Тако бона, однесу га у Прислоницу, па у Горњу Трепчу, где и умре.

Доцније, кости су Мутапове ископане и пренесене те сахрањене у цркви манастира *Вујна*, где и данас почивају.

Мутапов војни барјак и сад је у том манастиру.

[1] *Кнежевина Србија*. стр. 679—683.

Мутан је био средњега раста, црномањаст, црвена лица, крвавих очију, и јахач за причу. На глави је носио кану читакињу. Нарави је био напрасите, за то га војници нису веома волели.

Мушицки Лукијан, владика и песник, родио се у селу Темерину, 27 јануара 1777, од оца *Ђорђа* и матере *Анастасије*.

Крштено име било му је Лука, а *Лукијан* је назван кад се је покалуђерио.

Стари његови доселили су се из Србије, из нахије ваљевске, из села Мушића, по томе њихово је право презиме *Мушићки*, а не *Мушицки*.

Основне школе *Лука* је свршио у месту свога рођења, и у Тителу; у овом последњем месту, две године, ишао је и у школу немачку.

Гимназију је учио у Новом Саду, и у Сегедину, а после оде у Пешту, где је свршио филозофију и права. У Пешти је, код професора Шедијуса, слушао *естетику*, науку о свему што је истинито, добро, и лепо.

Поред редовних наука, Мушицки је у Пешти учио језике: француски и талијански, а доцније изучио је и енглески, и јелински.

Године 1800, свршивши науке, сиђе у Карловце, где проведе две године у митрополиској канцеларији, спремајући се за калуђера.

Године 1802, новембра 26, Мушицки се је закалуђерио у манастиру Гргетегу. Постригао га је онамошњи архимандрит *Јосиф Путник*, и наденуо му име *Лукијан*.

Око овога имена било је доста муке. Мушицки је желео да се назове *Лукијан*, по имену грчкога филозофа *Лукијана*, а Митрополит Стратимировић опет хтео је да му име буде *Ликоген*. Три дана се вукло то преговарање, па већ кад искушеник изјави да ће пре оставити и манастир и чин, него бити *Ликоген*, митрополит попусти, и Мушицкому се надене име *Лукијан*.

Године 1803, постане ђакон и професор у богословији, где је предавао стари словенски језик по граматици коју је сам саставио. Поред осталога, био је почео драговољно предавати ђацима и јелинску граматику, али неке мале душе наговоре ђаке те нису хтели слушати га!

До године 1812, вршио је Мушицки поменуте дужности под непосредним надзором Митрополита Стратимировића с необичним знањем и неуморним трудом на потпуно задовољство митрополиту који га је најпре учинио својим ђаконом, а 8 новембра 1809, протосинђелом.

Године 1812, јула 1, Лукијан је, у манастиру Раковцу, постао архимандрит, а 20 дана тога месеца, предана му је управа над манастиром Шишатовцем.

Надајући се, у тој задужбини побожних српских предака, наћи мира и удобности да се учи, и да своја осећања излива у песмама, Мушицки је, 18 новембра, дошао и станио се у Шишатовцу, као човек са свим задовољан.

Али жељеног мира тамо није било.

Манастир је био запуштен, и економија занемарена. Мушицки се заузео да то све доведе у ред. Па, како није био мајстор у чувању и трошењу новаца, тако је — тим оправкама и дотравкама — навалио на манастир велики дуг. Митрополит Стратимировић, опет човек тврде руке кад ваља пару дати, а немаран према књижевности и књижевницима, гледао је на Мушицкога просто као на каквога расипкућу. Отуда је долазило оно трвење које је првоме често непотребна прља, а другоме сувишна горчина.

Најпосле Мушицкоме и управа манастира одузме се, и он остане готово без игде ичега.

Године 1823, априла 10, врати му се манастирска управа, а у јесен, те године, послан буде за администратора горњокарловачкој јепархији која је тада, смрћу владике Миоковића, била остала празна.

Ту је опет нашао запуштеност у свему. Јепископија је била опала, школовање и свештенства и мирјана занемарено, православна вера ослабела. Мушицки је устао и да јепископију оправи и уреди, и да заведе школе, и веру да заштити и подупре.

Али се против њега дигну тужбе чак самоме цару. Тужили су га да тежи к Србији и к Русији, и да је, на тај начин, цару неверан! . . .

Наређена је истрага, и доказало се да кривице нема до просвећена духовника што љуби свој народ, и што брани своју веру!

После тога је, и на путу к владичанству, сретао много неприлика и плетака; али је, најпосле, 25 априла 1828, посвећен за владику горњокарловачкога.

Као владика, Мушицки је продужио рад који је као администратор био почео.

Године 1829, с одобрењем царевим, пренесе Мушицки владичанску столицу из пустињског места Плашког у Горњи Карловац, у своју кућу, у којој је живео до своје смрти.

Годину дана после тога, пресели он из Плашкога и богословију, и учитеље у тој школи издржавао је о свом трошку, осем што су му помагале општине тршћанска и горњокарловачка.

О овој школи Мушицки се је врло марљиво старао; а осем ње живо је настајавао да се по општинама отварају основне народне школе, које су помогле да се, у оном крају, не заборави Ћирилово писмо и вера православна.

Усред овако многих и за народ и цркву веома корисних послова, Мушицки се разболе, месеца јануара 1837, и 15 марта, те године, испусти своју просвећену, добру, и родољубиву душу.

Пред што ће умрети, рекао је своме синовцу, Д-ру Ђорђу Мушицком, ове речи:

— *Ја не ћу ни после смрти да се одвајам од мога народа. За то желим и хоћу да ме сахраниш усред гробља, у средини народа и моје општине. Хоћу да ми сунце над гробом сија, и зелена трава по њему расте!*

И одиста је сахрањен у гробљу горњокарловачком, 24 марта 1837 године.

На гробу му је народ подигао леп спомењак, огромну четвртасту пирамиду с лепим записима.

Осем тога, народ је скупио 6000 форинта, те је основао „*Мушицкоме задужбину*“, из које се, свакад, издржава по један ђак у школама.

Мушицки је био човек вишега раста, сувоњав, али чврста и жилава састава; очију црних, облика црномањаста, и косе, под старост, седе. У друштву је био разговоран, пријатан, досетљив, и радо је прелазио с једнога предмета на други. На одело и покућанство није много гледао; новац није умео чувати; зато је често долазио у неприлику. Био је врло простодушан, и за то је многу непријатност доживео од оних који су ту његову простодушност окретали на зло.

Од књижевних радова Мушицкога, издао је синовац му, Д-р Ђ. Мушицки, све његове песме, у четири књиге, које се зову:

„*Лукијана Мушицкога стихотворенија*".

Књига I, у Пешти, 1838;
Књига II, у Будиму, 1840;
Књига III, у Н. Саду, 1844; и
Књига IV, у Н. Саду, 1847.

Осем тих штампаних дела, остало је доста рукописа, само су тако испремешани да се нису могли ни при најбољој вољи штампати.

Сви су ти рукописи у архиви Српског Ученог Друштва, у Београду.

Мушицки је био човек необично светла ума, богате учености, а Србин и родољуб из првога реда.

Он је први почео збирати народне песме и друге умотворине, и слати их Вуку Караџићу; он је спремио српску библиографију; он је помагао Вуку скројити нову садашњу азбуку.

И, најпосле, он је Вука држао неколико месеца у манастиру Шишатовцу, идући му на руку да свој преображајни рад што боље и што брже уради.

Мушицки је заслужио вечити захвални спомен и по својој великој пошти коју је увек показивао према науци и према научницима, и по појетским задасима које је изливао у својим одама и песмама, а, можда највише, по истинској жаркој љубави према своме српском народу и његову имену[1]!

Слава му до века!

[1] О Мушицком вреди Србин да прочита оно што је писао *Ђ. Рајковић* у „*Летопису Матице Српске*", књизи 120, стр. 101—158.

Н

Натошевић Ђорђе, родио се 25 маја 1821, у Сланкамену, у Срему, од оца *Павла* и матере *Софије*.

Основну школу свршио је у месту својега рођења, гимназију у Карловцима, Епержешу, и у Пешти, а лекарске науке у Бечу, где је 1850 постао доктор у медецини.

Поставши доктор, Натошевић је сишао у Нови Сад, и настанио се онде, као приватни лекар.

Године 1853, примио је управу новосадске гимназије, и, нарочито од тога доба, почео је све више посвећивати се у школске послове.

Године 1857 постао је управник свих српских школа, у Војводини, а за тим и школа у Хрватској.

Године 1861, та управа преста, а Натошевић, доцније, доби место у угарском намесничком већу, где се је бавио преуређивањем српских школа.

Године 1867, на позив српске владе, дошао је био у Београд, и добио место „школског референта“, у министарству просвете,

Као школски референат, походио је основне школе у Београду и у неким окрузима у Србији, и о њима написао извештај.

После смрти Кнеза Михаила, Натошевић се је вратио у своју постојбину, где је био изабран за посланика на народни српски сабор.

Иза тога, постао је референат за српске школе, и у тој служби остао је до смрти.

Натошевићеви списи ово су:

1. *Нега краве*, у Н. Саду, 1853;
2. *Упуство за предавање букварских наука* (велико), у Бечу, 1858;
3. *Кратко упуство за предавање букварских наука*, у Новом Саду, 1861 и 1862;
4. *Неколико народних песама за учење на памет*, у Н Саду, 1862
5. *Бисер и друго камење за украшење дечије душе*, у Н. Саду, 1865
6. *Зашто наш народ у Аустрији пропада*, у Н. Саду, 1866;
7. *Буквар за основне школе у Србији*, у Београду. 1870;
8. *Читанчица уз Буквар*, у Београду. 1870;
9. *Прва читанка за основне школе у Србији*, у Београду. 1870
10. *Хлеб*, у Београду, 1874;

11. *Дуван, с погледом на здравље,* у Новом Саду, 1875:

12. *Буквар за основне школе, одобрен школским Саветом,* у Н. Саду, 1875;

13. *Упуство за предавање Буквара,* у Н. Саду, 1875:

14. *Астрономија од Локијера,* превео с немачког, у Н. Саду, 1880; и

15. „*О воћарству*“, повећи спис, који је читао као „јавно предавање“, и који ће, јамачно, скоро бити и штампан.

Натошевић је, и у службеном опсегу, много радио за српске школе на оној страни, пишући већој власти разне предлоге и објашњења, и дајући нижим органима упуства и обавештења за бољи рад у школама.

Натошевић је, на тај начин, стекао великих заслуга за српске народне школе у Аустро-Угарској; управо се може казати да је њих он преобразио са свим.

Угледајући се на новије педагоге у Немачкој, Натошевић је први, на оној страни, у школској настави дао пространо место производима народним: песмама, причама, пословицама, и загонеткама.

У раду је био вредан за причу; школи је био пријатељ као мало који; у својим научним убеђењима, докле их се држао, несодолив; али их је сам могао променити. И тада би бранио ново своје мишљење старом упорношћу и речитошћу!

Тако је, некад, био страсни пушач, па после страсни противник дувану; некад је био уредан *месојед,* а после је постао само *биљојед,* и печење, ма да је најлепше, звао је *стрвином!* У последње време, и со му је била сметња варењу, те је и против ње писао.

У Натошевића перо бејаше оштро, а говор силан.

Натошевић је био умерена правилно развијена раста, црне косе, бркова и браде, а у последње време јако просед. Лица је био симетрична, а очију крупних, носа омалена, шиљаста, а гласа крупна. Био је човек врло разговоран, и у говору шаљив.

Преминуо је напречац, ноћу, између 10 и 11 јуна 1887. у Горњем Карловцу, где је држао годишње испите у школама.

Тело му је пренесено у Н. Сад, и сахрањено у породичко гробље.

Бог да га прости!

Недићи Браћа, Дамњан и Глигорије, родили су се у селу Осечини, 6 часова на запад од Ваљева, на граници међу ваљевском Подгорином и Јадром.

Изнајпре су се били одметнули у гору, и четама су ударали на Турке; а кад, године 1804, букне народни устанак, онда Недићи само продуже свој рад и, у друштву с *Ђорђем Ћурчијом*, приближе се к Лешници и к самој Дрини.

Није познат цео живот ове славне браће, а није ни потребе истраживати га. Лазарева Субота, у очи Цвети, 1804, њима је била довољна да остану у славном спомену до века: они су, за један дан, урадили што многи нису могли урадити свега својега ма и дугога века.

Недићи су, с дружином својом, били код манастира Чокешине, онда кад је *Мула Ножина*, с великом војском, долазио од Лешнице, идући к Шапцу. Јаков Ненадовић и Ђорђе Ћурчија, старешине српске, заваде се нешто међу собом, и српска војска, од те свађе, још више отанча. Ћурчија је предлагао да се измакну у планину, а Јаков да се затворе у манастир, па ту да дочекају Турке. Недићи науме да изађу пред Турке у отворено поље.

Да послушамо Вашњића, нека нам исприча јуначку смрт несамртних Недића.

На предлог Јакова Ненадовића, да се затворе у цркв ену авлију, да начине бусије, и ту Турке дочекају,

„... беседе два брата Недића:
„ Чича Јашо, што си полудио?
Ми нијесмо једне женске главе,
Под затвором женски да помремо,
Па да цркву крвљу обојимо,
Да костима цркву потрусимо;
Већ хајдуци убојни јунаци,
Што замећу по крајини кавгу
Између' цара и између' краљева;
Него хајд'мо да сретнемо Турке,
Да се далек' с њима побијемо,
Бе је свему свету на видику.
То рекоше, па се послушаше

Сви шарене пушке потпрашише;
Па Недићи напријед пођоше,
А за њима Дамњан Кутешанац,
За Дамњаном Дамњановић Панто!
А за Пантом Дружина остала.
Чича Јаков на Ђогату Јаше,
Голу сабљу у рукама носи,
Иде вићет' побит' како ће се?
На далеко сусретоше Турке,
Повисоко од бијеле цркве,
Виш' Врањевца дубока потока,
На високу брду голетноме,
Ђе Љешници јесте на погледу.
Два Недића бусије не траже,
Већ падоше оба на колена,
И обадва пушке оборише,
Обе пукле, остале им пусте.
Бого мили, чуда големога,
Ђе два брата, два Недића млада,
Погодише у турској ордији
До два брата, два Турчина млада,
Оба брата, оба барјактара.
Барјаци им пусти остадоше!

. . . . . .

Боже мили, срца слободнога
У два брата, два Недића млада,
Ђе с Турцима завргоше кавгу,
Три ста Срба са седам хиљада;
Бој чинише пуно и за много
Ев' у дану пуно седам сата.
Ал' Недићи рана допануше:
Пребише им Турци обојици,
Из пушака, ноге до колена;
Оба сјела један до другога,
Они вичу, рек'о б' вино пију,
Око себе Србадију храбре,
Пушке пуне, на Турке бацају.
Ђе је срећа, ту је и несрећа.
У Недића нестаде цебане,
А не могу на ноге устати
Да потраже по друштву фишека,

Већ из гласа сташе дозивати:
„О, дружино, браћо Србадијо!
Није ли се у ког догодило,
Ја фишека да нама докучи,
Празне су нам пушке у рукама;
У кога се фишек' догодило,
За фишек му ево по жут дукат,
Ако му се и то мало чини,
За фишек му ево десет дукат':
Доста злата, ал' џебане нема!
Стаде викат' један до другога.
Ни у једног није се десило;
А то турски шпијуни дочуше,
Отрчаше Турцима казаше,
Да ј' Србима нестало џебане.
Кад то чуше до два серашћера
Ножин-Ага, и с њим Дервиш-Ага,
Од појаса сабље повадише
Из далека Турке повратише,
И на силу Турке натераше:
„Јала, кардаш, јуриш на душмана!
„У душмана нестало џебане!
Кад ли, болан, Турци јалакнуше,
На Србиње јуриш учинише!
Ту се Срби покорити не ће,
Већ се бране и празним пушкама;
Изломише пушке на седморо,
Све тукући око себе Турке;
А кад танке пушке изломише,
Сваки Србин хвата по Турчина,
Сваки пада по Турчину своме.
Сваки Србин мори по Турчина,
А Србина по двадест Турака!
Погибоше два Недића млада,
Више' Врањевца дубока потока,
На високу брду голетноме.
Та знаће се њино разбојиште,
Док је Џера и Видојевице,
И на небу сунца и мјесеца,
Ће Недићи јесу погинули,
У суботу, на Светог Лазара".

Нараштај садашњи, као и сваки за њим, сматраће за пријатну дужност да свима овим јунацима рекне:

„Лака земља која их покрива,
Својом су је откупили крвљу“!

Ненадовић Алекса (Стеванов), родио се у селу Бранковини, 2 часа на север од Ваљева.

Као човек разборит, отресан, и слободан, изашао је био за рана на глас у својој околини. С тих својстава, изабран је за кнеза кнежини тамнавској и, као кнез, одликовао се је заклањањем народа пред Турцима од претераних пореза и којекаких других глоба и намета турских.

За ратовања аустрискога, одсечно је држао страну Аустријанцима, гледајући у њима Хришћане, и сматрајући у њиховим победама победу својега народа. Ушавши у ред драговољачки, постао је официр, и носио је официрску униформу. Али кад се Аустријанци с Турцима измирише, оставивши Србе у горем стању него што је било оно у ком су их затекли, Алекса је, у Сремским Карловцима, казао у очи пуковнику Михаљевићу ове значајне речи:

— *Немам писара, нити других ученихъ људи, али ћу сам ићи од манастира до манастира, и казиваћу сваком калуђеру и попу, да у сваком манастиру запишу, да више никад, ко је Србин, не верује Немцу!...*

— Ћути Алекса, весео био, одговори му Михаљевић: — чуће Немци, па ће те оловом жива залити!

— То ја говорим Србину а не Немцу, заврши Алекса.

После се је вратио у Бранковину кући, и опет је ушао у народне послове, јер је, по одласку Немаца, било настало право бесуће у Србији.

Докле је у Београду био везир честити Мустај-Паша Шиникоглија, народни су кнезови вршили готово све народне послове, те је и народу било добро, и кнезови су, према својој памети и доброти, могли чинити, сваки у својој кнежини, што више добра. Али кад дахије, удавивши Мустај-Пашу, посташе самовласни господари у Србији, онда се кнезови не само претворише у просте тур-

ске измећаре, него су још били под сумњом, као људи непоуздани, као људи који воле страни царској, или и ма чијој него дахиској.

Године 1803, о Илину дне, дође у Ваљево неки *Газија*, субаша са забрешке скеле, и покаже Кнезу Алекси неко писмо које је гласило овако:

„Поздравље теби, господине Мајору Митезеру, у Земуну, од мене Кнеза Алексе и од Проте. Да знате, да смо ми ове дахије међу собом позаваћали, и они ће се скоро између себе потући. За то молимо приправите џебане, и официра, а војске доста имамо, да нам помогну, да дахије одавде отерамо. Ако томе писму не верујете, питајте базрћан-башу Петра Ичкоглију, или Јанка Зазића из Скеле, и Еладију из Забрежја: они ће вам из уста све казати"!

Газија вељаше да је ово писмо ухватио на скели, и донео га је у Ваљево. Алекса је и пре био чуо да је то писмо ухваћено, али је све једнако говорио да није његово, и да не зна ко га је писао. И Газији је сада казао тако исто, али га ипак замоли и побрати, да му то писмо да, те да види и дозна: ко то њему ради о глави! Газија обрече да ће га дати, пошто га најпре покаже једном човеку (Мус-Аги Фочићу, у Шапцу).

Газија оде, и више се не врати.

Алекса је слао свога брата Јакова у Шабац Мус-Аги да га увери да је то беда, измишљена на њега, и да он не зна ништа за то писмо. Мус-Ага, ширет, одговори Јакову да давно зна за то писмо; али да то није ништа.

Рекао би човек да одиста и није било ништа.

Али дахије, опажајући незадовољство у народу, науме да исеку све главније људе, те да власт над Србијом себи обезбриже за дуже време.

У том је прошла друга пола године 1803, а у почетку 1804 они одиста почну сећи кнезове. Фочић Мехмед-Ага, рођени брат онога Мус-Аге у Шапцу, са две ста момака, из Београда дође у Ваљево; ухвати Кнеза Алексу, Илију Бирчанина, и Милована Грбовића (сина старога Кнеза Николе Грбовића који је у то доба био болестан). Милована пусти, а Кнеза Алексу и Илију Бирчанина

посече, пред вече, 23 јануара 1804, на 80 хвата ниже ваљевског моста, на пољани, до Колубаре.

Пред што ће их посећи, Фочић је заповедио да се пред Ваљевцима прочита оно горње писмо, и рекао је:

— Ваљевци! Ова књига сече главу Кнезу Алекси!

Тело Алексино узела је родбина и сахранила код цркве у Бранковини.

Ненадовић Јаков, млађи брат Кнеза Алексе Ненадовића, родио се у селу Бранковини. До смрти брата свога Алексе, Јаков је гледао кућу, и трговао, а у народне се послове није мешао.

Мехмед-Ага Фочић, погубивши Кнеза Алексу, у Ваљеву, позове Јакова, и понуди га да буде кнез на Алексину месту. Јаков понуду не прими, него истави Фочићу некога Пеју, који је служио у Кнеза Алексе, а био је нешто и свој Ненадовићима.

Међу тим је устанак већ плануо у Шумадији, и ширио се на све стране. Јаков одмах почне прибирати око себе људе, и спремати се да освети брата. Знајући да је у Ваљеву Турака мало, и да њима ни откуда не може помоћ ласно доћи, он Ваљево остави, па се прво упути к Шапцу, и на тој страни најпре се сударн с Турцима, местимице, на селу Бељину.

Јаков, као трговац, имао је, још пре устанка, познаника у Срему. Међу патриотима на оној страни, који су желели успеха српском устанку, био је и неки Димитрије Пуљевић, трговац у сремској Митровици[1]. Тај човек је добио за новце један топ из града Варадина, и дотурио га Србима, наравно опет за добре паре. Јаков је, с тим топом, дошао на Шабац, и стао тући варош. Јаков је први освојио Шабац од Турака!

Вук прича да се је Јаков тиме био тако поднео да је готово Црнога Ђорђа држао за мањега од себе. То је могло бити

[1] Овај *Димитрије Пуљевић* дошао је, 1839 године, у Србију, као стар и сиромах човек, и молио је да му српска влада да пензију за услуге које је Србији чинио за Карађорђевога доба. Прота Ненадовић заузимао се за њега, и дано му је, једном за свагда, 500 талира.

Он је на скоро, после тога, и умрьо.

амо кад је Ђорђе далеко, а кад је близу, није га за онда било ко би се према њему могао испрсити!...

После славне победе на Мишару, 1 августа 1806, кад су све војводе: Карађорђе, Милан Обреновић, Кнез Сима, Јаков, Марко Катић, и Прота Ненадовић, били пред Шапцем, пише родољубиви Коста Јовановић: — *Јаков је скоро на смерт болестан, али не сме да лежи; јербо му Ђорђе каже: „Ниси никад ни ваљао; зелену тикву први мраз убије, пак, сиромах, од Ђорђа жив умрьо; не сме оком тренути“*[1].

За осуду је Јакову што је онако вероломно убио Ћурчију, макар да је онда тако време било.

Године 1811, по оној чувеној реформи, Јаков је позван у савет, за попечитеља унутрашњих послова, а синовац његов, Прота Матеја Ненадовић, изашао је на Дрину, у војску.

Године 1813, Јаков је, на Забрежју, превезао све своје, па после и сам прешао у Срем. Одатле је спроведен у *Цилу*, у Штајерској, а оданде је, доцније, отишао у Русију, и настанио се у вароши Хотину, у Бесарабији.

Године 1830, новембра 30, прочитан је у Србији Хатишериф, којим су права Србије стављена под међународно јамство. Руска влада, после тога, објави свима српским бегунцима ово: *Помоћ, коју им је, дотле, Русија давала, престаје; и они се или морају вратити у Србију, или се заклети на руско поданство!*

Тада се Јаков Ненадовић, са свом својом породицом, врати у Србију. То је било године 1831.

Кнез Милош, указом својим од 23 фебруара 1835, № 532, међу другима, одреди Јакову Ненадовићу *„60 талира на цеп, а он је,* вели се у указу: — *већ примио, у име пензије, капитал од кога ужива и он и фамилија његова*[2]“.

Јаков је миловао да живи, и да се влада, као човек господин. Пок. Лука Лазаревић причао је за њега да он, кад се брија, намести по два огледала, и, по читав сахат, мучи берберина, до-

[1] *Кнежевина Србија*, стр. 499.

[2] *Срп. Новине* од 1835, бр. 7.

кле га не обрије са свим онако како је њему воља. Таман сиромах берберин сврши, а Јаков попипа руком своју браду, и упре прстом:

— Овде овде још избријај!

Кад то сврши, он нађе друго место, и рекне:

— Још мало овде!

И тако то стругутање и глађење траје по цео сахат времена!

Јаков је умрьо 1836, и укопан је у Бранковини, поред брата свога Алексе.

Ненадовић Јеврем, син Јакова Ненадовића, родио се у Бранковини, 1793, септембра 27.

Књигу је почео учити у кући очиној, у свога братучеда Проте Матеје; продужио је у Купинову, у Срему, а свршио је два разреда гимназије, у Карловцима.

Рођен у кући која је дала толике раднике у народним пословима, Јеврем је и сам врло рано почео мешати се и у борбу с Турцима, и у послове управне.

Године 1811, кад је Јаков тргнут из народа у савет, за попечитеља унутрашњих послова, Јеврем је постављен за војводу у ваљевској Тамнави, и обично је чувао границу од Сокола и од Дрине. Син Јаковљев а, доцније, и зет Младенов, Јеврем је био у тако згодном положају да му ни једна од оновремених јаких странака није могла никад ни у чем наудити. По нарави пак био је човек миран и благ, те никога није особито дражио против себе.

За њега једном рече покојни Баталака:

— Јеврем је био срећан свега века својега; никад никаква недостатка није зазнао: син Јаковљев, зет Младенов, и под старост таст кнежев — свакад је имао све што му је требало!

Године 1813, пребегао је и Јеврем у Срем, и, с оцем својим, отишао у Русију. Кад се одонуда вратио, у августу 1831, постао је председник суда, у Ваљеву, па је доцније, био и државни саветник, у Београду.

Године 1858, добио је пензију, и после је живео у Београду.

Јеврем Ненадовић издахнуо је у Београду, 6 априла 1867, баш онога дана када је Кнез Михаило, примивши од Турака београдски град, развио на њему српску заставу.

Ето и ту срећу Јеврем је доживео!

Кажу да је, у самртним мукама, молио да га изнесу пред кућу на улицу, не би ли својим очима видео како се већ лепрша српска застава на граду Београду!

Није му за хвалу што је, некад, у причању, побијао заслуге неком и неком од својих савременика. А што је, у нечем, своје и својих рођака заслуге прецењивао, за то му је наплата била горчина што су га противници кад и кад узнемиривали.

Јеврем Ненадовић је био дугих образа, под старост ћелав, али лица врло пријатна, и чист у оделу и држању као какав младић.

Кћи његова, *Персида*, била је за Александром, Карађорђевим сином, који је, као Кнез, владао у Србији од 1842—1858.

Ненадовић Матеја Прота, родио се у селу Бранковини, 1777 године, од оца *Алексе* и матере *Јоване*, која је била из куће Ђелмашевића, из села Гвозденовића.

Књигу је почео учити у Бранковини, код некога Попа Станоја, из његовога, како сам вели „врлетнога буквара“. После су га одвели у Срем, у село Ашању, па у Купиново, те се и онамо учио.

Године 1793, запопио га је ваљевски владика *Јоаким*, и дао му нурију; мало после тога, Мата је постао и прота.

— Не мари што сам био врло млад; кнежев сам син, а можда је владици и пара требало“. Овако сам Мата говори о побудама с којих је тако млад постао прота.

Још је нешто причао Прота из доба својега младога поповања. Неки старац, човек паметан и уважен, видећи Мату овако млада, а већ под читакињом, рекао му је:

— Попо, послушај ме, не ћеш се кајати! Ти си попа; где год дођеш, људи ће се склонити да седнеш на прво место. Ако се једе — тебе ће прво нудити; ако се пије — тебе ће прво служити

а ако се говори, очекиваће да ти и говориш први. Благо мени — једи колико ти је доста; говори свакад — пошто чујеш шта говоре људи старији; а од пића, ма које да је, прве године свога поповања не пиј никад дубље од првога прста; друге године, попи и два прста; треће — три, а чак четврте године попи и за четири прста, па пете — некад можеш и искапити чашу, тек и то гледај где ћеш, гледај ракта ћеш, и гледај с ким ћеш"!...

Послушао је Прота ову науку, и вели да се није кајао.

Од године 1804, живот је Проте Матеје Ненадовића пун разних промена. Осврћући се на своју прошлост, ево како је сам слика, кад је већ био ближе гробу него дому:

— Ја сам, вели он у својим *Мемоарима:* — служио и господарио; поповао и војводовао; путовао, по народним пословима, далеке путове, и код куће мирно седео, и у својој башти калемио воће; војевао сам опасне ратове, и уживао благодет општега мира; с царевима говорио сам слободно, а каткад ме је збунио говор простога кмета; гонио сам непријатеље и бежао од њих; живео у сваком благу и изобиљу, и опет долазио до сиротиње; имао сам лепе куће, и гледао их из шуме спаљене и срушене; пред мојим шатором вриштали су, у сребро окићени, арапски хатови, а возио сам се и у својим неокованим таљигама; војводе су ишчекивале заповести из мојих уста, и опет ме је судбина доводила да пред онима што су били моји пандури на ноге устајем"!

Шта је Прота радио за општу народну ствар пре устанка 1804, не знамо. Постање онога писма, због кога је посечен отац његов, Кнез Алекса, можда би било неки одговор на ово питање. Али, од године 1804, Проту виђамо и као војника, и као набављача, и као депутата, и као унутрашњег уредника, и као судију, и свуда и у свачем опажа се Србин родољуб који искрено жели среће и напретка своме народу.

Још те исте године (1804), с Врачара, послан је, од вођа народних, у Русију, да поради за какву помоћ од стране Русије. Отуда се вратио у почетку 1805.

Године 1805, настајавао је да се уреди „*Правителствујушти Совет*", и био му је први председник.

Из „Совета“ је, 11 јануара 1811, изаслан за војводу војсци која је чувала Србију од Босне. Он је отишао на место Јакова, који је позван у централну земаљску управу, за попечитеља унутрашњих послова [1].

Несрећне године 1813, прешао је и Прота Ненадовић у Срем, али се није отискивао у далеке земље, него се задржавао у близини. Доцније је, с писмима од војвода и знаменитијих људи из народа, отишао у Беч. Онамо је ишао од врата до врата министрима оних владалаца који су се ту на конгресу находили.

Кад је букнуо нови устанак, 1815, Прота је помагао Кнезу Милошу онако исто као и Карађорђу, у савету и у рату. И Кнез Милош га је често призивао к себи ради договора о народним потребама.

Прота је први пут био ожењен сестром Молеровом, *Маријом*, која је била кратка века, јер је преминула 1808; а помрла су му и деца коју је с њом родио.

И Матеја се је, ма да је био прота, оженио по други пут, и ево како:

Кнез Милош, путујући једном из Шапца ка Крагујевцу, сврати у Бранковину Проти Некадовићу, на конак, с намером да га, други дан, поведе са собом, зарад неких народних послова.

Други дан, све спремно за пут, а не може да се пође, јер, сиромах Прота трчи из вајата у вајат, вичући:

— Та, врага, камо моја чарапа?

— Шта је, за Бога, Прото, пита Кнез Милош?

— Ништа, Господару! Нема ми једне чарапе, а ваља ми да понесем на пут!

Ужурбале се снахе, и сва чељад; али нигде протине чарапе.

— О, Прото! рећи ће Кнез Милош: — море, вићу ја шта теби треба. Али, ако само жив будем, оженићу ја тебе, па ће твоја обућа свако јутро бити скалупљена, а не ћеш ти тако трчати из вајата у вајат да је тражиш.

[1] *Мемоари*, стр. 311.

— Не, Господару, по Богу; зар не видиш браду?

— Добро, Прото, добро! Упамти што ти рече Милош!

Пођу, и дођу у село Раниловић, кући неких Милићевића, на конак.

У тој је кући једна млада скоро остала удовица с двоје деце, здрава, млада, и лепа.

Кнез Милош упита свекра њенога: хоће ли је дати за проту?

— А може л' то бити по закону? рећи ће свекар.

— Па ево Проте Жујовића, одговори Милош: — видећемо може ли их венчати.

Свекар измени неколике речи са својом бабом; ова са снахом; још буде мало разговора и договора, па рано у јутру тек људи видеше да је Прота Матеја стао, с младом, пред јеванђеље и крст, а пред њима Прота Жујовић, обучен, готов да их венча. И венчање се поче. Кад би да се обилази око совре, Прота Матеја, божем чудећи се томе послу, онако уз певање „Исаије ликуј," вајка се:

— Ала шта учини човек од мене?!

— Ала да хоће то исто и од мене, прихвата Прота Жујовић, који је такође био удовац.

После венчања, Кнез заповеди Проти, те даде свога коња и момка а свекру опет, да спреми девера, па тако да пошље младу у Бранковину. Проту пак одведе са собом и задржа 6 недеља у Крагујевцу, докле се у Бранковини људи сити начуде како се Прота оженио.

После тога времена, пусти Кнез Проту кући, рекавши му да гледа како ће стићи у Бранковину у вече, па да у јутру осване, као да никуд није ни ишао од куће!

Прота и учини тако.

Из овога другога брака, рођен је поета Љуб. П. Ненадовић, а старица Јока, мајка му, умрла је у својој 81 години, 1875, у Београду.

Године 1835, фебруара 23, Кнез Милош је, међу другима, одредио и Проти Матеји, као заслужном човеку, 250 талира пензије на годину.

Године 1838, Прота је био члан комисије која је спремала законе за Србију; 1839 постао је члан Државном Савету, у ком чину је пензионован 1852, па је, после, живео у Ваљеву. Дана 29 новембра, 1854, упокојио се је у Ваљеву, и укопан је у породичној гробници код цркве у Бранковини. На његову гробну белегу има овај смерни запис:

„*Овде почивају кости Проте Матеје Алекс. Ненадовића. Рођен 1777, а преселио се у вечност 29 новембра 1854*“.

Прота Ненадовић, осем многих других заслуга, има и ту, што је оставио *записке* бар о неким и неким догађајима својега доба.

Записке те издао је син његов Љубомир, 1867, у Београду, под именом: *Мемоари Проте Матеје Ненадовића.*

Прота је био раста умерена, косматa, а под старост ћелав, лепе браде, лица више блага него војничкога; носио је свештеничко одело до смрти, и свештенички је чин јако уважавао. Слика његова находи се у српском музеју, у Београду, међу другим заслужним Србима његовога доба.....

Ненадовић Сима, родио се у селу Бранковини, 1793. Он је био најмлађи син кнеза тамнавскога Алексе Ненадовића, о ком је мало пре била реч.

Симу је, после очине смрти, стриц му Јаков био послао у Срем, у Купиново, у школу; из Купинова је Сима прешао у Карловце, где је свршио два разреда гимназије, па је, иза тога, отишао у у војну школу, у Винковцима. Године 1809, свршивши кадетску школу, ступи у аустриску војску.

Године 1813, Сима се врати у Србију, и Карађорђе га постави за војводу у кнежини колубарској.

С колубарцима, те године, Сима се већином находио на Дрини После онога несрећнога разлаза на Шапцу, кад је у српску војску стигао глас да је Карађорђе утекао из Србије, Сима је, с Луком Лазаревићем, прешао преко Саве у Срем, куда му је већ и сва родбина била пребегла.

Сад Сима уђе у неке добровољце, које су купили Аустријанци, и кретали преко Италије против Француске. С овом дружином и отишао је био у Италију, али кад Наполеон буде савладан, Аустријанци распусте те добровољце, и Сима дође у Срем к својој родбини.

Кад се чује да је у Србији, 1814, букнула буна Хаџи-Проданова, Прота Матеја узме Симу, свога брата, и с њим оде у Беч, да моли Русе за какву помоћ и заштиту. А кад Руси рекну да није време устанку, него нека брже светују народ да се смири, они се обојица врате у Срем.

Кад је пак плануо устанак 1815, онда Сима пређе у Србију и, по упуству Кнеза Милоша, стави се пред борце земљаке своје из ваљевске нахије.

У пресудној битци на Дубљу, 14 јула 1815, баш кад је требало јуришати на турски шанац, „ваљевска се војска, као што пише Милутиновић, узбечи и застане, те не приступи к шанцу. На то излети храбри војвода Сима Ненадовић, на хату зеленку, и повиче:

— За мном те, браћо, ако Бога знате!“

Па потргне кубуру, и залети се те преко браника у шанац међу Турке скреше, па за овом и другу. Ту за њим пристане само ваљевски капетан Милисав, а нико више.

Њих обојицу Турци, у косом повратку од шанца, кроз мазгале плотунима дочекају, и оборе оба на место. Милисава су ударили с десне сисе у лево плеће, а Симу с деснога пазуха на пазухо друго[1].

Сима је био и млад и врло леп младић, и одликовао се колико јунаштвом, толико и разборитошћу и пријатношћу у разговору и опхођењу.

О Симиној смрти, има „*Опевка*“ у „*Српском Летопису*“ за 1827, III, стр. 68.

Бог нека га прости! Мало је живео, само 22 године, али ко је срећан да падне за слободу своје отаџбине, има право да се захвално помиње, докле год му траје отаџбине!

[1] *Милутиновића Историја*, стр. 325.

Тело Симино пренесено је из Дубља у Бранковину, и сахрањено је код цркве, поред гроба оца му Алексе и других рођака.

Неранџић Илија, родио се 20 јула 1804, у селу Грбешима, близу Требиња, у Херцеговини, од оца *Васиља* и мајке *Стане*.

Као шипарац, чувао је овце. А како је његово место рођења близу манастира Дужи, он је нешто од калуђера, а нешто од манастирских ђака, научио читати и писати.

Кад је поодрастао, почну га калуђери салетати да се закалуђери, али Илија не хте, него оде у Требиње, те научи кројити сукнено одело, па је често ишао по селима те кројио хаљине сељацима. Кажу да је особито био вешт кројити женске зубуне и мушке доколенице (тозлуке).

Радећи овај посао, Илија је увек налазио времена да чита књиге, и да се поучава из њих.

После неког времена, Илија оде у Сарајево, и почне трговати; али, по некој злој срећи, изгуби све што је био стекао.

Године 1837, остави Сарајево и дође у Ужице, где се настани и отвори дућан. Ту је, за мало времена, стекао лепе паре; па, године 1841, на вуни и зечијим кожама, изгуби све што је био зарадио. Продао је што је год имао, само да се одужи поверитељима. Веле да му је тада било најжалије растати се од два пиштоља, и велика ножа, па опет је и њих пустио, само да ником ништа не закине.

После тога, узео је продавати памук, и на тој роби, до 1862 године, начинио је леп капиталац; али, те године, изгори Ужице, па и Неранџићева тековина пропадне. Неранџић ипак не малакше, него, помоћу београдских трговаца Томе Андрејевића и Моше Аврамовића, навали на ново радити, те се лепо опорави.

Неранџић је често говорио:

— *Србија је земља дична, земља благословена за сваког који хоће да ради*“ !

Неранџић се никад није женио.

Године 1869, марта 15, Неранџић је дозвао к себи председника ужичког суда, једнога члана, и једнога деловођу, и пред њима је учинио овај распоред о своме имању:

1. Ја имам, вели он: — овде у Ужицу непокретно имање које сам купио од Маријоте, удове Јована Мићића, а имам и јеспапа у дућану и вересије; у свему овоме раван ми је ортак Тома Кандић овд.

2. Имање непокретно је кућа и механа са плацевима на Вароши, и на механском плацу стоји материјал за грађење механе, који је такође у ортаклуку с Томом, но колико је јеспапа у дућану и вересије не знам, већ одређујем г. Луку Митровића и Милана Ускоковића, трговце овд., да са Томом одмах виде рачун о стању моје дућанске радње, и тај ћу рачун или ја, ако жив будем, или ће они суду поднети, и колико год ова два човека нађу мог капитала у дућану ја пристајем.

3. Ја и Тома имамо 5—6000 (пет до шест хиљада) ока ракије, које меке, које љуте, која ракија има се такође у мој капитал ставити у половини.

Са овим мојим имањем чиним следујуће расположење:

4. Остављам на школу требињску, у Херцеговини, две стотине дуката цесарских, и имање моје непокретно које у Требињу имам.

5. На школу цетињску, у Црној Гори, остављам педесет дуката цесарских;

6. Јоки и Мари, мојим сестрама по матери, које живе у Требињу, или, ако су оне умрле, њиној дјеци, по 20 дук. цес. остављам.

7. Манастиру Дужи, у Херцеговини, десет дуката цесарских остављам.

8. Све остало, што преко исплате горњих легата и мојих погребних и подушних трошкова претече, остављам школи основној ужичкој, разуме се на грађење школе од тврдог материјала, па било од мога капитала ако доспе, не буде ли он довољан, нек се још узме у помоћ, само хоћу да буде школа од тврдог материјала.

9. Имам још оружја, бакра, хаљина, сребра, и осталог покућанства у вредности од прилике до 50 дук. цес. и сат џепни, које је све моја својина, а такође и један прстен од злата, а имам и вересију стару до Дмитрова дне 1862 год., као дана кога сам се уортачио с Томом, па та вересија у ортаклук с Томом ушла није, но је моја остала, и од које вересије налази се нешто новаца у начелничеству ово-окружном од продатих турских добара што је задржано. Јер су ми Турци били дужни. — Од овога све што се добије, сачиниће се у мој капитал.

10. На случај, ако се од мог напред побројаног имања не би узела сума од 45.000 (четрдесет и пет хиљада гроша) чаршијских, онда наређујем: да се умањи од напред именованих легата по рачуну сраз-

мерности према овој суми, те сваки једнако нека претрпи, разуме се ако буде више да има припасти школи ужичкој; и

11. Што се погреба, и подушја, и ограђивања гроба мога тиче остављам напред именованим туторима Луки и Милану, да учине како за добро нађу, према моме стању, као год што им остављам да изврше овај мој тестаменат, како они за најсходније нађу.

Овај тестаменат хоћу да се храни у суду ово-окружном, и по смрти мојој нек се отвори у присуству речених тутора Луке и Милана.

Овај тестаменат прочитан ми је, који за свој признајеи и своручно подписујем, а и печатом мојим утврђујем."

После овакога распореда, Неранџић је преминуо 6 априла 1869, у Ужицу.

Маса његова пак расправљена је и завештање потпунце извршено тек 17 јануара 1875 године.

Неранџић је био средњега раста, широких груди, и у опште јака састава. И у говору и у оделу био је чист и одабран. Читао је књиге, кад би год слободна времена имао. С тога су га мештани, а особито Турци (док су живели у Ужицу), држали за учена човека, и припитивали су га у много случајева: на прилику ако је ко разбирао за цену каквом старом новцу, томе су одговарали:

— Иди упитај Неранџића; ако ни он не зна казати, други ни толико!

А сам за се Илија је говорио да је незналица, и ако би га ко упитао где се учио, одговорио би:

— За козама, по печуркама!

Неранџић је врло миловао правду и у речи и у делу, а кад би наишао на какву неправду, рекао би:

— Види, Боже, опачину и кроз обличину!

Врло је радо поучавао људе невеште, и учио их је увек добро. Ако би га ко упитао:

— Да ли се, газда Илија, сме радити на тај и тај светац?

— Сме, брате, како не би смело? Није светац као зли човек; него је био добар, па се, с добра и посветио; и тада би додао:

— У радина је увек комадина! Ко се скита, нема сита; а ко шета ни — решета!

Младиће би учио да не пуше, и да не дангубе:

— Немој запалити чибучину, па у механчину; него за оне паре (што дајеш за дуван) купи књигу, па се разговарај с паметнијима од себе!

Неранџић је свакад помагао вредној сиротињи, као што су ђаци, и жене које тку те се хране; овима је давао и памука на почек. То је чинио женама и српским и турским (док су Турци живели у Ужицу).

Никад није метнуо на очи наочари.

Бог да га прости!

Нестор (Поповић), нишки владика, родио се у селу Шумама, у крагујевачкој Лепеници, 17 фебруара 1833, од оца *Илије*, и мајке *Радојке*.

Крштено име било му је *Никола*, а *Нестор* је назван кад се покалуђерио.

Основну школу свршио је у селу Павловцу; 2 разреда гимназије у Крагујевцу, а богословију у Београду.

Године 1849, по свршетку школа, постао је учитељ у павловачкој школи, оној истој у којој се је сам почео учити. Плата му је, као учитељу, била 72 талира на годину.

Године 1852, оставивши учитељство, запопио се је, и отишао на сепачку парохију, у истом округу.

Године 1854, у почетку, умре му жена, те остане млад удов попа, с једним дететом. После по године, умре му и то дете, и та га велика жалост баци у право очајање.

Млад, здрав, и, као удов поп, прави живомученик у Србији, Никола, после неког времена, почне размишљати: шта да чини од себе? Оде Митрополиту Петру, и замоли му се да га пошље у Русију, да се даље учи. Митрополит му молбу прими, и поп Никола одиста буде послан у Кијево, где је, за седам година, свршио духовну семинарију, и академију.

Вративши се у отаџбину, у јесен 1863, постављен буде за писара у београдској конзисторији.

Године 1864, децембра 1, постао је професор београдске полугимназије; 26 августа 1865, професор велике гимназије, а 20 септембра 1868, професор богословије.

На Митров дан, 1868, постао је прота. Он је први добио тај чин само ради почасти а без протопопства.

Те исте године, 2 новембра, постављен је за ректора београдске богословије.

Неко време, предавао је науку хришћанску онда још малолетном Кнезу, данашњем Краљу Милану.

Године 1873, на Св. Саву, закалуђерио га је, у М. Раковици, архимандрит горњачки *Сава*, и наденуо му име *Нестор*; после месец дана, произвео га је Митрополит Михаило за архимандрита.

Године 1883, постао је владика нишкој јепархији, и одмах је почео својски радити у оним новим окрузима, где је рада било и сувише.

Године 1884, месеца марта, крене се да обиђе неготинску јепархију којом је, такође, управљао, па се у Зајечару разболи и, 19 марта 1884, умре.

Тело му је пренесено у Ниш, и сахрањено у великој нишкој цркви.

Нестор, још као свештеник, у почетку 1868 године, покренуо је црквени лист *Пастир*, који је уређивао четири године; после је променио листу име, назвавши га *Сион*; и уређивао га је друге четири године.

Нестор је, и као свештеник и као прота, често говорио црквене беседе, и говорио је увек добро.

Човек висок, стасит, смеђа а симетрична лица, беседе увек одрешене, с познавањем живота и говора народног до најмањих особина — Нестор је увек, у друштвима, био радо слушан и задовољно гледан.

Нестор је носио ове одлике од владалаца:

Таковски крст, од Њ. В. Краља Милана;

Крст Св. Ане II реда, од Цара Александра II;

Орден Св. Саве III реда; и

Орден белог орла V реда, од Њ. Величанства Краља Милана.

Нестор је био јак у питањима која се тичу вере и цркве, а особито је добро знао свето писмо старога и новог завета.

У живљењу и дружењу, владика Нестор је био веома демократичан: њему се је могло приступати свуда и свагда, и за свачију се је невољу он старао, и око тога трошио и своје време и свој труд, само ако га је ко за то замолио.

Нешковић Јанићије, родио се 14 јануара 1804, у селу Миланци, у округу ужичком, од оца *Нешка Недовића*, и мајке *Анђелије*.

Крштено име било му је *Иван*, а *Јанићије* је наречен у калуђерству.

Отац његов, Нешко, био је 19 година писар у Кнеза *Косте Рашковића*, и у *Ше-Аге Муратовића*, до године 1804; а после, под Карађорђем, писаровао је у кнезова: *Максима Старовлаха*, *Аврама Лукића*, и у *Хаџи-Продана*.

Јанићије је учио књигу у свога оца, до године 1820; а после је отишао у манастир Каленић, у Левчу.

Године 1826, јула 26, зађаконио га је, у Крагујевцу, београдски Митрополит *Кирило* (Грк).

Године 1831, узме га к себи митрополит Мелентије Павловић, те ту остане до месеца јуна 1833, кад је тај архијерej преминуо.

После Мелентијеве смрти, Јанићије се врати у свој манастир Каленић.

Те исте године (1833), септембра 24, владика ужички, Нићифор, зајеромонаши Јанићија у цркви крагујевачкој.

Јанићије је, с Петром Јовановићем, изабраним за српскога митрополита, пошао у Цариград и, по повратку одонуда, остао је при њему до 16 фебруара 1836.

Године 1838, послан је из Каленића у Студеницу да надгледа оправку ове велике Немањине задужбине.

Године 1839, постављен је за члана апелаторијској конзисторији.

Године 1842, био је надзорник владичиног двора у Шанцу.

Године 1845, августа 25, поставио га је Митрополит Петар за игумана манастиру Каленићу, а године 1847, маја 6, постао је архимандрит истом манастиру.

Године 1849, октобра 18, буде изабран, а 23 истог месеца, у београдској цркви, посвете га Митрополит Петар и владике: Нићифор и Доситије, за владику шабачкој јепархији.

Године 1854. „примоле га, управо наморају“, вели сам у својим белешкама, Митрополит Петар и Кнез Александар Карађорђевић, те се из Шапца премести у Крагујевац (Краљево) за владику ужичке јепархије. И тада се од београдске јепархије одвоји округ крушевачки, и прида се јепархији ужичкој.

Као владика ужички, Јанићије се смести у Крагујевцу, а не у Чачку, где је седео његов претходник *Никифор*.

Црква Жича била је, у то доба, пуста и крунила се мало по мало, од времена: била је готово сва зарасла у гору.

Владика Јанићије живо настане, те је оправи, и у њој проноје света литургија. И Жича сада поји, и моли се Богу, јутром и вечером, за свога обновитеља. Само га уметници криве да није погодио обновити је у облику какав је имала у први мах.

Јанићије је начинио још две цркве: једну у свом селу *Миланџи*, за душу својим родитељима, а другу у месту *Прерадовцу*, на добрима манастира Каленића.

Пошто се је крушевачки округ одвојио од јепархије београдске и придао ужичкој — Јанићије се је потписивао *владика ужичко-крушевачки*.

Године 1858, изабрало га је *Српско учено Друштво* за својега почасног члана.

Године 1859, добио је панагију од Њ. В. цара руског Александра II.

Године 1860, после смрти Кнеза Милоша, коме је био на погребу, Јанићије је и од Кнеза Михаила добио *панагију* о златном ланцу.

Владика Јанићије *први* је нашао и завирио Врњачку Бању, и почео се лечити у њој.

Пред крај свога живота, почео је врло нагло слабити. Преминуо је 20 фебруара 1873, у Крагујевцу. Он је укопан у Жичи, у ковчегу који је, неколико година, држао у својој соби, и путницима показивао, где ће лећи пошто умре.

Председник чачанске конзисторије, прота Радован Поповић, пошто је владика Јанићије сахрањен, овако о том догађају извештава београдског митрополита Михаила:

„Ваше Високопреосвештенство!

„По правилима свете цркве, а сходно налогу Вашем Ех. 336. ми сваку почаст и последњу услугу учинисмо земним остацима вашем по Христу брату, а нашем незаборављеном архипастиру и отцу, поч. *г. Јоаникију*. 20 т. м. однесмо га у цркву, и ту ноћ прочитасмо над њим јеванђеље и псалтир, а сутра дан, 21. после службе, опевасмо га, али не могосмо, једно због растојања места, а друго против жеље овдешњих грађана, тога дана у Жичу, ради сарањења, однети, него то учинисмо трећи дан т. ј. 22 т. м. При опелу било нас је 12 свештеника и један ђакон, у овоме числу имала су 3 протојереја. Народа је била пуна црква. Спровод покојников из цркве карановачке до Жиче био је са 23 свештеника увеличан, који су га на својим рукама до преко моста носили, а одатле грађанство до Жиче, пред њима су претходили барјаци и мноштво ученика свију овдашњих школа, с осталим народом, кога је било до хиљаду душа, обојега пола. По свршеном парастосу у Жичи, спустилисмо кости покојникове у гробницу, коју је себи још за живота спремио био.

„Заслуге покојникове отачаству и св. цркви учињене, нисам у стању описати, него то остављам рукосаду његовом, а ја и дружина моја, са сузним очима казујемо овде колико је покојник, кроз 19 година, као архипастир ове јепархије, поштовање код народа и свештенства заслужио. Од часа изданућа његова па до укопа, варош је затворена била, све је жалошћу погружено било. Љубав и поштовање које су у својим срцима спрама покојника имали, то у овом последњем часу и делом засведочише. Сва три дана врата црквена не могоше бити затворена од народа који је, како у двор његов, тако и овде, ради целивања покојника из вароши и оближњих села долазио. Лице покојниково и руке изгледале су као кора од лимуна, што нас је јако тројавало, па га до гроба нисмо ничим закривали. При спроводу из Карановца до Жиче, тако је народ врвео, као Јерусалимци што су са ваиђама у сретање излазили. На средину овога спровода, изашао му је у сретање игуман жички с барјацима, ученицима и учитељем ондашњим. К увеличању покојниковог спровода и само је небо наклоњено било топлотом и благорастворењим ваздухом. Свештенство му је у беседи, преко свог сабрата *Ракића*, а при погребу, преко *Марковића*, своју синовљу благодарност изјавило и вјечнаја му памјат одпевало. 24 фебруара 1873 год. Карановац. Нижајши слуга, председник конзисторије, Протојереј, *Р. Поповић*, с. р.

Владика Јанићије штампао је неке своје беседе, и неке белешке за објашњење тих беседа.

Био је човек необично јаке памтиље, и разговетне судиље. Од године 1816 на овамо, мислим, није било ни једнога иоле знатнога човека у својој Србији, кога он није познавао. Велика је штета што толико своје познавање људи и догађаја није стављао на хартију, него је све отишло с њим у гроб.

Живе нарави, бистре памети, шаљиве беседе — Јанићије је био необичан владика међу нашим новијим владикама: био је владика правога српског типа. Био је патријот, као да није носио пустињичко рухо; све јунаке који су се одликовали у борби за слободу, узносио је хвалом; некима је ударао од студеничкога мрамора белеге, на местима где су јунаштво показали, изрезујући у камену сам својом руком запис о оном што се је догодило. У својој јепархији заповедио је био поповима те су му пописали поименце све људе који су пали за слободу отаџбине.

Учене је људе волео, одликовао, а науку поштовао и потпомагао.

У живљењу је био смеран већ до кинизма; а радо је давао, особито сиромашним ђацима; само никад није давао колико би ко желео, него колико би сам држао да треба дати, и да се њему може.

Још године 1870, дао је својих 1500 дуката *на помоћ црквеној књижевности.*

У књизи *„Православна црква у Србији“*, на страни 173, читамо ово: *„№ 5. Установљен је фонд од 1500 дуката цесарских, под именом: Црквени фонд епископа Јанићија за духовну књижевност, у корист свете цркве православне, на вечна времена, да се, од интереса на овај основни капитал, издају књиге, по оцени и решењу сборном“.*

Тај фонд сада износи 23.348 динара.

Осем тога, оставио је и фонд на помагање добрих ђака из његова рода. Тај фонд износи сада 18.564 динара.

Већ нестаје типа старих српских духовника, онаквих какви беху: *Стеван Јовановић*, у Троноши; *Хаџи-Мелентије*, у Рачи; *Хаџи-Вера*, у Моравцима; и *Хаџи-Рувим*, у Боговађи. Владика *Јанићије*, као да је био последњи представник тога честитога појаса. Сад виђамо типове са свим друге: или мирјане у мантијама, или створења за која је небо жилиште а земља долина плача; или,

најпосле, људе у којих се бори овакав поглед догматике са струјом народнога осећања, па излазе смешни мученици свога васпитања и својих патријотских задахнућа.

Владика Јанићије биће, по свој прилици, последњи јепископ који је узимао у руке гусле и гудало, не да се њима представи оно што није био, него истински да задовољи своје народно осећање.

Лака му била српска земља коју је љубио као прави срећни син своју добру мајку!

Николајевић Коста, родио се у селу Остружници, у нахији београдској, у почетку године 1821.

Отац његов, Никола Николајевић, био је најпре учитељ у селу Остружници, после је ушао у државну службу, и, последњих година свога живота, био је азнадар у Кнеза Милоша[1].

Мати пак његова, Макрена, оставши удовица, живела је у Остружници, са своја два мушкарца, Алексом и Костом, у великој сиромаштини.

Николајевић је почео учити књигу у Остружници; после је, неко време, и у Рипњу ишао у школу, а слали су га и у село Сурдук, у Срему, где је научио нешто немачки.

Године 1834, Коста је боравио у Остружници, с братом својим Алексом, који је, као старији и јаторнији, рабацовао као и други сиромашни оструженичани, а Коста је, до Ђурђева дне, служио као црквењак у оструженичкој цркви, код попа Димитрија Вујића, потоњег проте београдског.

По Ђурђеву дне, 1835, Коста сиђе у Београд, и стане учити се у Јоакима Вујића, чувеног у оно доба српскога „списатеља".

[1] Никола Николајевић погинуо је 21 јануара 1822, у лову, у селу Црнући, и тело је његово сахрањено код манастира Враћевшнице. Гроб му покрива плоча с овим записом:

«Овде почивају смртни остатци Николе Николајевића Комненовића, бившега чиновника у народној служби и за време блаженопочившега вожда српског Карађорђа Петровића, и по том хазнадара Кнеза Милоша Т. Обреновића; рођенога у Честину селу пределе Груже, а изгубившег живот у Црнући. 21 јануара 1822.

«Ово знамење гробно његовом родитељском спомену и праху из синовљег благоговјенија поставише његова два сина Александар и Константин Николајевићи.»

У јесен те године, на позив Кнеза Милоша, Вујић оде у Крагујевац да онамо даје позоришне представе, па, том приликом, одведе и Косту, и упише га одмах у други разред крагујевачке гимназије.

Коста се је, у гимназији, учио одлично, владао се је примерно, и живео је с дружином као најбољи другар. Уз професора Вукашина Радишића, доброга зналца јелинскога језика, Коста је научио са свим добро јелински језик; а слушајући професора Исидора Стојановића, упутио се је како се пишу стихови и други састави у лепој књижевности.

Коста је, по нарави, био ћутљив, и увек нешто замишљен, али кад би запевао, слушаоци би се зачудили и његову милу гласу и хармониском певању.

У јесен, године 1837, у Крагујевац дође ванредни посланик Цара Николе, *Кнез Долгоруки*. Тај одлични гост походи и младу крагујевачку гимназију. Ђаци гимназиски, по упуту својих наставника, поздраве госта овом песмом:

„Тамна ноћ мину
Срб се од сна пробуди;
Јер Милош сину,
И земљу ослободи!
По горам' се песме поје
А по школам' знања роје:
Живео нам много лета српски избавитељ!

* * *

Бура се диза
Србију да поплави,
Ал' верно стиза
Руски ор'о двоглави;
Два три пута крил'ма трепне,
И погибао сву разметне:
Живео нам много лета српски покровитељ!

* * *

Срећно је сриство
Докле год му устраје
Царско патронство

Које му не престаје,
Јер Долгорук' светли књаже
Нову благост трона каже:
Живео нам много лета српски посетитељ[1]!"

На Лучин дан, 18 октобра 1837, Кнез Милош је, у част својему одличну госту, давао свечани ручак, на ком су, поред Кнеза Долгорукога, били сви саветници кнежеви, сви чланови великога суда, и остали кнежеви доглавници.

Том приликом, гимназиски су ђаци отпевали и у двору ову песму на велико задовољство и светлога домаћина и сјајнога госта његовог.

Кнез Милош, дознавши том приликом, да Коста Николајевић необично лепо пева, а уз то, да се добро учи и влада, одреди му *по пет талира благодејања на месец*. Ту је помоћ Коста примао, докле год се је учио у Србији.

Поред те кнежеве помоћи, Кости су још по нешто давали: Хаџи-Брзак; кнежев азнадар Јаков Јакшић, и мајка му Макрена, која се је, међу тим, била преудала у село Брђане, у нахији рудничкој, за некога Марка Јелића, марвеног трговца.

Г. Марко Стојковић, Костин другар у школи, прича да су ђаци, другови њихови, врло волели слушати Николајевића кад пева: за то су га често молили да по штогод отпева. И он, кад би попустио пријатељском навaљивању, најчешће би викнуо и отпевао почетак ове песме:

„Вечности рајска!
Кад ћеш души тужној,
Покоја жудној,
Отворити двери?"

[1] Ова песма певала се као: *„У јутру рано, чим зора заплави"*! — Г. Владимир Јакшић, кога је крстио старији Костин брат, Алекса Николајевић, и који је, заједно с Костом, ишао у школу, казује да је ову песму и саставио Коста Николајевић. Јаков Живановић пак, у свом одговору Ципријану Роберту, на једном месту, вели да је мисао те песме његова, а стихове је написао професор Исидор Стојановић. Може бити да су се о песми овој трудили и Живановић и Стојановић, па чак и ђак Николајевић, наравно по упутима свога наставника Стојановића.

Николајевић је и доцније, у своје зрело доба, писао песме и преводио их с туђих језика. Неке од тих песама штампане су у часописима онога времена, без пишчева потписа; неке је сам штампао, а највише њих лежале су му у рукопису, па их је једном сам све уништио. За те своје радове рекао је:

— Ово су лакрдије, беспослице, сањарије; ово све не вреди ништа!

Да се вратимо к животу Николајевићеву!

У јесен, године 1840, Коста је, о државном трошку, отишао у Париз, где је слушао права и државне науке.

Положивши адвокатски испит, Николајевић је отишао у Лондон, где је остао шест месеца, па се је онда вратио у отаџбину, првих дана године 1845, и, већ 16 фебруара, постављен је за секретара у књажевој канцеларији, у Београду, а 27 јула, те године, послан је у Цариград за секретара српском заступнику Лази Тодоровићу, великом пријатељу још покојнога му оца Николе Николајевића.

Наскоро после тога, Тодоровић умре на пречац, и у Цариград дође, за привременога заступника, Лазар Арсенијевић-Баталака.

Николајевић је, и при овом, остао секретар; а кад се Баталака врати у Србију, Николајевић, 30 јула 1847, постане српски заступник (капићехаја) код Отоманске Порте.

Руски посланик у Цариграду, вићајући често Николајевића, и познавши његову озбиљну наученост, и остала одлична својства, упита га једном: би ли пристао да пређе у руску службу, у којој би много боље могао напредовати? На то му смерни остружничанин одговори:

— Хвала вам за пажњу; али ово што сам, и штогод имам, све ми је од Србије: њој сам и дужан и рад служити док сам год жив!

Године 1849, октобра 9, Николајевић се је, у Београду, оженио кћерју ондашњега књеза српског Александра, па се, после тога, вратио у Цариград, на своју дужност.

Као српски заступник у Цариграду, Николајевић је, својој влади, писао врло честе и врло значајне извештаје и предлоге. Израдио је више пројеката за економне реформе у Србији, особито

се је бавио предлогом о прочишћењу Ђердапа, и о грађењу железнице, о којој се је, још 1852, у Београду врло много говорило.

Преко Николајевића је српска влада радила код Порте да се Бар или Улцињ, на Јадранском Мору, огласи за слободно пристаниште, и да се Србији да право држати онде своју трговачку агентуру за извоз и увоз еспапа транзито преко Турске, путем који би она (Србија) о свом трошку начинила.

Ову велику намеру смели су Аустријанци, чим су пропали да Србија с Портом ради да је оствари.

Заузимајући се за *Манастир Хиландар*, у Св. Гори, тај славни споменик старе српске побожности и просвете, Николајевић је довео Порту дотле да је велики везир, знаменити *Али-Паша*, у свом писму на солунског валију, изреком признао: да је *Хиландар српски манастир*, и да је заузимање српског представника за њега са свим путно и законито[1].

Николајевић је први изнео мисао: да Србија за се тражи границе пећске патријаршије. О том питању написао је и, без потписа, штампао читав чланак у *Гласнику VIII*, стр. 116—130.

Године 1856, септембра 16, постао је попечитељ унутрашњих послова, на место Раје Дамњановића. На том месту остао је до 30 марта 1858, кад га је, после доласка Етем-Пашина у Београд, одменио Илија Гарашанин.

У оно време, у Београду је не само живело много Турака грађана (ерлија), него су они имали у вароши, ван града, своју полицију, у којој је свакад становало неколико стотина редовних турских војника. Србима је патриотска дужност налагала те Турке истискивати из вароши, колико се год може. Николајевић, као министар унутрашњих дела, имајући за управитеља вароши Београда смотренога и не мање одважнога Николу Христића, сузбијао је турски утицај чак и онда кад се то сузбијање у оидашњем, врло често колебљивом, конаку није одобравало, и када су њега за то многи ревни „коначари" јако осуђивали и свакојако оговарали.

[1] Гледај *Акт министарства спољних послова*, од 23 јула 1855. бр. 2407.

Као министар унутрашњих дела, у оно бурно време, Николајевић је, у примењивању закона, у опће, гледао да законску оштрину ублажава бар човечним поступањем.

Онда је ред био да се све пресуде полициске прегледају у министарству унутрашњих послова, које је, за њих, било касациона власт. И Кад је Николајевић опазио, да полициске власти осуђују људе и за оно што, у одговорима или жалбама, оштрије кажу, наредио је: „*да чиновници буду трпљиви и благи према речима и изразима жалилачким, имајући свакад на уму навике нашега народа, и стање и расположење у ком је човек кад се на што жали.*“

С тога места, он је још расписао окружним начелницима да бележе, где год нађу, приче о ратовима и другим историјским радовима у нашој отаџбини.

По промени године 1858, Николајевић је, као приватан човек, остао у Београду до године 1862.

Кнез Милош, дошавши у Београд 1859, и дознавши да је Николајевић ту, поручи да му дође и он и госпођа његова. Кад су се пријавили, старац их прими очински, упита за здравље и једно и друго, па ће тек једном рећи:

— Море, ћеро, слушаш ли ти овога човека?

— Слушам, Господару! одговори Госпођа.

— И треба, ћеро, и треба; знаш, он зна за десеторицу других!..

Године 1862, после бомбардања Београда, Николајевић оде у Пешту, где је нарочито у архиви Матице Српске црпао податке за своје историјске радове.

Из Пеште је прешао у Градац, у Штајерској, где је остао до 1869, а после је отишао у Париз, где је остао дуго.

Књижевни Николајевићеви радови ово су:

1° *Кореспонденција из Париза од једног питомца српскога правителства, у Београду*, 1843.

Ово је први предлог да се установи српска Банка, коју писац назива „*Српска ризница.*“

2° *Српска беседа у латинском писму*, у Бечу, 1860.

Ова је књига, у своје време, обратила на се пажњу стручњака. У њој Николајевић предлаже да се, као и у других азбука, латиница очи-

сти од неестетичних скрпљених слова, на прилику, за *ч, љ, ш,* и *ж* место — č, lj, nj, š, и ž, да се узму шаре тих истих слова само да се окрену, па им онда не би требали ни рогови ни репови који им се сада домећу."

Осем тога, у овој *Српској Беседи*, писац је, научним начином, осветлио постање и значење имену *Србин*, а за тим је доказао: кога ваља разумети под именом старих *Трако-Илира*. Нека се нађе читалаца који се не слажу с оним што писац ту предлаже, тешко ће се наћи ико да не призна огромну и темељиту проученост предмета, и са свим савесно извођење закључака.

3-ће *Критичка покушења у периоду од првих седам векова српске историје.*

Низом ових чланака, штампаних у *Српском Летопису*, писац је, сабравши из разбацаних, многоме недоступних, извора богату грађу, унео лучу видела у најтамнија времена српске историје. Тек после њега почели су се јављати радови који продиру даље у тој области знања.

4° *Српски комнени.* Ово је низ чланака, штампаних у *Гласницима Српског Учног Друштва.* Та историска студија стала га је врло много труда. И она је сјајно сведочанство велике историјске учености и савесности.

Сви ти историски састави само су одломци од целе *Српске Историје*, на којој је Николајевић радио више од десет година, и за коју је узимао грађу из врло многих извора, а особито из царске архиве у Цариграду која је, доцније, изгорела. Кад је већ био на свршетку тога огромнога састава, онда је, једном, у тренутку неке меланхолије, сав тај рукопис бацио у ватру: листа једног није оставио!

То је штета која се већ никад не може накнадити.

Николајевић је, осем свога матерњега језика, знао: француски, грчки, латински, енглески, немачки, и турски; а разумевао је и све словенске језике. Био је необичио наукољубив: готово је увек био на послу, у студији. Чак кад би се одмарао од умора, читао је најрадије Бајрона или Гундулића.

Није био беседник, јер је, у говору, замуцкивао, али што би год рекао, било је пуно знања и памети.

Николајевић је био редовни члан *Друштва Српске Словености*, у Београду, и почасни члан *Матице Српске*, која је онда била у Пешти, а сад је у Новом Саду.

Он је био један од најлепших људи не само у Београду, него и у Цариграду, где су лепи типови редовне појаве. Стаса је био висока, лица бела и руменикаста, а косе и бркова црних. Васпитање и све држање било му је као у каква одабрана племића; говорио је мало, врло тихо, и смотрено; у покретању био је малко спор, тих, прави источни господин!

И ако је Николајевић био од оних људи који се никад не труде да стварају и пуштају гласе о себи, опет је свака околина у којој је бивао и радио знала и марила за њега.

Кад је, по свршетку наука у Паризу, отишао у Лондон, онда се је чак у Рипњу, где је он познат био као лепо и доброћудно дете, причало, поред осталога, и ово:

— Макренин Која (тако су га звали) сео у некаку ватрену лађу, и отишао још даље од Вранцуске земље!... Штета што се онако красно момче забаци у бели свет!

Вративши се у Београд, и добивши прву службу, почео је проучавати разна питања, и о њима подносити свом министру предлоге. Његови другови у служби, већином дошљаци и јунаци тде се господује, осорљиво погледе на тиха и радена шумадинца, па почну распуштати гласове:

— Николајевић говори што не може бити; он зида куле по ваздуху; он је... померио памећу; он ће скоро у лудницу!.....

Да се уклони од те пакосне околине, Николајевић је, и преко воље, оставио Београд, и отишао у Цариград.

Кад је пак постао српски представник код султанове владе, оженио се, и изишао на глас, његов сељак, Сава Деспотовић, желећи свима оструженичанима њиме дићи цену, овако узвикује:

— Морѐ! И по Стамболу нас (оструженичана) има! Хатове јашу; сабље пашу... Ни Султан им ништа не може, морѐ!!..

Док је у библиотеци Матице Српске, у Пешти, збирао грађу за своје историске радове, многи радознали Срби долазили су да га виде. Те походе њега су ометале у послу. За то се договори с

г. Тоном Хаџићем, те овај закључа врата на соби у којој Николајевић ради па кад, у по дне, пође на ручак, откључа врата, и иду оба на ручак.

Једнога дана, Хаџић заборави откључати врата, и, чак око 4 после по дне, сети се, и дотрчи те врата отвори, и Николајевића затече на послу, као обично. На молбе Хаџићеве за опроштење, он само рекне:

— А гле, зар сте ме били затворили?

Овај вредни, овај научени, овај ретки Србин и научник убио се је сам из револвера, 1 октобра 1877 године, у селу *Боксеку*, у Мађарској.

Бог да га прости!

Николић Атанасије, родио се у селу Брестовцу, у Бачкој, 18 јануара 1803, од оца *Николе* и матере *Марије*.

Основну школу учио је у Сомбору; гимназију је почео у Карловцима, а довршио у Новом Саду. Филозофију је слушао у Буру, а школу артилериску у Бечу.

После тога, дошао је у Нови Сад, и огледао да отвори школу за цртање. Кад му то није пошло за руком, онда се је спремио те, на пештанском универзитету, положио инџинирске испите, и добио инџинирску диплому.

Као такав, радио је бесплатно у бачкој међи, а за тим је отишао за управника Чарнојевићевих добара.

Доцније је служио, као инџинир, код Грофа Шенборна, у Мункачу.

Позван за професора у нови крагујевачки Лицеј, Николић је прешао у Београд баш оних дана, 1839, кад је Кнез Милош оставио Србију, и кад је син и наследник његов, Кнез Милан Обреновић II, лежао на самртној постељи.

Николићу је, чим је дошао, пало у део да нацрта неке гробове за пратњу светлом покојнику, који је преминуо 26 јуна, а сахрањен 28 тога месеца.

У јесен, те године, Николић је отишао у Крагујевац као професор и ректор младога „Лицеума“.

Николић је, 1872, написао, и после себе оставио, своју *биографију*[1]. Значајно је и за њега, и за неке његове земљаке који су прелазили овамо, оно што он пише о свом путовању од Београда до Крагујевца 1839.

Они, често, тугују за белом кавом, као Израиљци у пустињи за мисирским месарницама.

Ја то не бих овде помињао да он, у својој 69 години, није нашао да је вредно све те ситнице ставити у своју автобиографију, и сачувати их потомству.

Кад се лицеј из Крагујевца премести у Београд, пређе с њим и Николић, али не остане дуго на катедри.

На скоро је постављен за начелника полициско-јекономном одељењу попечитељства унутрашњих дела.

Године 1857, од начелника одељења, Николић је авансовао за помоћника попечитељу унутрашњих дела.

Године 1858, Светоандрејска скупштина, у којој је било неколико јаких људи, који су Николића мрзили, решила је да се он прогна из Србије, и одиста је неко кратко време проживео у прогонству, па се, доцније, вратио, добио пензију по годинама своје службе, и живео је у Београду.

Николић, као начелник полициско-економног одељења, радио је многе важне послове, састављао пројекте за полициске уредбе и законе, писао расписе којима је законе објашњавао, и властима давао упуте; он је уредио прву *земљоделску школу*, у Топчидеру; он је засадио *топчидерски парк*, и сав Топчидер, и завео је био и неку *творилу (фабрику) за кебад и сукно*, на топчидерској реци; настајавао је да поправи сојеве наше домаће стоке, да на бољи пут управи земљорадњу, и целу пољску привреду.

Николићеви књижевни радови ово су:

1. *Српски славуј*, Будим, 1827;
2. *Љубав Миланова, романтична повест*, Будим, 1830;
3. *Алгебра, устројена за употребленије слушатеља Философије*, Београд 1839;

[1] Налази се у архиви Српског Ученог Друштва.

4. *Елементарна Геометрија*, Београд, 1841;

5. *Краљевић Марко и Арапин: позоришна игра с песмама*, Београд, 1841;

6. *Народне српске приповетке*, Београд, 1842;

7. *Драгутин краљ српски, жалосно позорије*, Н. Сад; 1844;

8. *Искусни земљеделац, Чича Срећко*, I, II, и III свеска, Београд, 1853—1854;

9. *Краљевић Марко и Вуча Џенерале*, за позориште, Н. Сад. 1861;

40. *Буквица среће и блаженства*, свеске I, II, и III, Београд, 1870;

11. *Чича Срећков лист*, који је уређивао неколико година.

Осим тих списа, Николић је много преводио и састављао за разне прилике, и за разне наше листове.

Човек висока раста, јака састава, крепка здравља, уредна живота, Николић је био за чудо вредан у сваком послу, и издржљив ма у каком терету да је.

Није се одликовао далеким видиком, није био умешан да придобије људе за се и за своје намере, нити је имао среће у процењивању прилика и услова за напредак ове или оне реформе коју је желео увести, али је увек био неуморни радник, и човек чистих намера.

Под контролом просвећена, широка државничкога ума, Николић би био извршилац који се не би могао довољно платити.

У служби, према старијима био је послушан као војник, а према млађима прек, груб, и, често, неваспитан. У животу у опће мало дружеван. Србију и Србе из Србије волео је са свим истински, али је на њих гледао као на људе просте, које ваља васпитати и дотерати да буду као што су његови земљаци, у којима јединима налазио је Србе за углед!

Међу тим, у животу, баш ови Шумадинци, можда и без знања Николићева, преваспитавали су њега самога.

У прилог томе, ево што сам дознао од њега самога.

Једнога дана дође старац Николић мојој кући, и донесе неки подебео рукопис. То је био превод Смајлсове књиге „*Карактер*“. Николић је нашао ту књигу на немачком језику, превео је, и нуди је *Чупићевој Задужбини* за штампање.

По што сам прочитао превод, нашао сам да је језик врло рогобатан; осем тога, Николић је оне примере које је Енглез узимао из светске историје, заменио примерима из историје српске, па је, у том послу, готово свуда био лоше среће.

Прочитавши све то, одем старцу и кажем што мислим о рукопису.

— Е, мили роде, рече ми он, малко срдито: — шта ви хоћете од мене? Знате ли ви, да ја српске граматике *никад* нисам учио?

— Верујем, рекох ја, слежући раменима.

— И ово што пишем српски, знате ли ко ме је научио?

— Молићу, да чујем!

— Илија Гарашанин!

— Е, молим вас?

— Да; тако је! Дошао ја к њему у попечитељство за началника. Он ми заповедио да напишем циркулар на началничества. И ја написао како сам најлепше умео: све велики периоди, па све глаголи на крају, и онако што би немачки било баш како треба.

— Гарашанин узе те прочита тај мој концепт, ману главом, осмену се, па рече:

— За кога си ти ово писао, Николићу?

— За началничества, одговорих ја.

— Е мој брајко, на ово једва ја разбирам шта је, а како ће га разабрати моји начелници? Не ваља ово ништа! Него ти напиши просто:

„Начелништву томе и томе.

Препоручује се начелништву

1-о то и то,

2-о то и то,

3-е то и то.

И све нека је кратко; нека је разговетно, да га и најпростији човек може разумети. Не умеш ли то, кажи ми да напишем ја! Па и не чекајући да ја одговорим, узе перо и, на мом концепту, написа како је хтео, и пружи ми што је написао. Ја тек тада ви-

дех како је просто и разговетно казано оно што је у мене било тамно и неразговетно.

И после тога, марљиво сам читао све што је писао. То ти је сва моја школа у српском језику и у српском стилу“!

Живећи у Београду, као пензионар, Николић је више пута узиман за многе државне послове. Тако га је, између осталога, Кнез-Михаилова влада слала у Русију, те је одонуда, преко Румуније, донео у Србију оружје које нам је за рат требало.

Николић је умрьо у Београду 28 јула 1882, и сахрањен је код Маркове Цркве, у Палилули.

Николић Исидор Србоградски, родио се у Сентомашу, године 1806, од племићске куће Николића (Шавера).

Науке је учио у Сегедину, Печују, и Пешти, па је постао адвокат и велики бележник бачке жупаније.

Још као ђак, Николић је писао латинске оде. Владика Мушицки вратио га је на српски Парнас.

Године 1837 и 1842 био је посланик на карловачком сабору који је бирао митрополите Станковића и Рајачића.

Године 1843, премештен је у Будим за секретара у намесништву. Ту га је затекла бурна година 1848. Николић се је склонио у Беч; а пошто се вратио мир, на крају 1849, врати се доле као велики жупан за жупаније бачку, торонталску, и за округ вршачки. Столица великом жупану до 1852 била је у Сомбору, а године 1852 укиде се велико жупанство, и Николић дође у пензију. Умрьо је у Сомбору 1862.

Осим многих мањих ода и песмица (на српском језику и на латинском), написао је:

1. *Трагедију „Цар Лазар“*, 1835;
2. *IX член о пољском редохранительству*, 1841;
3. *Споменн народа српског у византиским списателима*, 1843;
4. *Војводство Срба аустриских*, 1849; и
5. *Историју великог жупанства бачко-торонталско-вршачког*, од 1849—1852.

Ову је књигу цензура узаптила и све штампане егземпларе уништила.

Николић је био човек леп, висок, крупних костију, пријатан на очи, мила гласа, речит, а добра срца: прави стари Србин о каквима се прича. Много је помогао да се Нови Сад и Сентомаш дигну из својих развалина.

Цар аустриски дао је Исидору Николићу право да се зове *Србоградски* он и његови потомци.

Николић Јован, родио се године 1805, у селу Врањеву, близу Бечеја, где му је отац био учитељ.

Основну школу свршио је у месту свога рођења, а гимназију и философију у Сегедину.

У Србију је прешао 1827, и био је, најпре, учитељ у основној школи. Доцније је прешао у савет, у државну службу, откуда га је узео Кнез Милош за секретара своје канцеларије, и после је постао секретар попечитељству унутрашњих дела, па и начелник у томе попечитељству до 1842.

Кад се је, године 1840, народ, дошавши у Топчидер на скупштину, био побунио, Николић је стао на неко буре, и беседио је тако живо, да је људе утишао.

С одласком Кнеза Михаила, и Николић је оставио Србију, али се је, на скоро, вратио, и 1847 постао је професор у Неготину, где је и преминуо, 17 маја 1853.

На гробу му је плоча од црвеног мрамора с овим записом: *„Гроб Јове Николића, до 1842 начелника попечитељства вн. дела; од 1847 управитеља полугимназије неготинске, који је као такови, 17 маја 1853, у 48 години живота свога, преминуо. Жена његова Савка, синови Тихомиљ и Владимир, и кћери Драгиња и Босилка поставише му овај камен“.*

Од Јована Николића имамо:

1-о *Златни извор домостроительства, или лондонски фамилијарни рецепти, и новоизобретене тајне природе,* у Београду, 1833, и

2-о *Народни сриски огласитељ, за годину 1841.*

Ово последње је као неки *шематизам,* у ком су имена свих ондашњих кметова у Србији.

Кажу да је нешто оставио и у рукопису, али се не зна шта је, ни у кога је.

Николић Сергије, родио се у Новом Саду, 1816.

У месту рођења својега, свршио је основну школу и гимназију, а философију и права у Пешти.

Године 1840, прешао је у Србију, и 26 фебруара, те године, постао је секретар у београдској конзисторији.

Године 1842, септембра 27, постављен је за професора права у лицеуму који се је, доцније, прозвао Велика Школа.

Најпре је Николић предавао природно право, народну економију, римско право, и немачки језик: после је предавао право административно, право међународно, и јавно право Србије. Кроз једну годину заступао је и професора државних наука.

После смрти Косте Бранковића, вршио је, неко време, дужност ректора у великој школи.

Био је члан *Друштва Српске Словесности*; и члан и деловођ *одбора просвештенија*.

Године 1866, фебруара 1, по службеној потреби, стављен је у пензију, и, после тога, живео је у Београду.

Умрьо је 8 новембра, 1874.

Сергије Николић био је човек бистра ума, логично уређена мишљења, и предавао је врло јасно и врло разговетно; али је био спор за причу; последње вр̀еме свога живота, особито од како му је умрла жена, био се је веома запустио тако да је била жалост погледати га: толико је у оделу и одржању човек себе занемарио.

Српска књижевност од Сергија Николића има:

1. *Слово о Св. Сави, 1845*;
2. *Будилник народне просвете*, свеска прва, у Београду, 1851;
3. *Живот Немањин*, превод из састава Св. Саве и Ст. Првовенчаног, у Београду, 1859;
4. *Српски народни велики Оченаш*, у Београду, 1859;
5. *Српски државнонародни Оченаш, за војвођанс*, у Земуну, 1861.

Писао је ситно, али тако збијено, чисто, и читко као да је штампано. Само је миловао да саставима својим надева имена из неколико речи, као да би хтео самим именом и садржину им казати.

Николић Тихомиљ (**Теша**), родио се у Крагујевцу, 17 априла, 1832 године.

Основну школу свршио је у месту свога рођења, а гимназију и философију у Београду.

Године 1849, августа 15, драговољно је ступио у редовну војску, а кад је, на скоро за тим, основана *војна академија*, ушао у њу, као „питомац“, 6 септембра 1850.

У школи је био међу првим ђацима у сваком погледу.

По свршетку ове школе, постао је, 11 октобра 1855, артилериски потпоручик, и послан је, о државном трошку, у Белгију да доврши своје војничко образовање.

Године 1869, јануара 1, постао је мајор; године 1875 јануара 4, пуковник, а године 1882, јануара 19, ђенерал.

Године 1860, био је командир I пољске батерије, а године 1862, кад је, после бомбардања Београда, букнуо сукоб између Срба Ужичана и ужичких Турака, Николић се, у Ужицу, владао и као јунак и као мудар командир, те је борба брзо прекинута, и спор расправљен о мало жртава.

Николић је слан у Грчку, по политичком послу, који је извршио на задовољство обе стране.

Он је био у кнежевој свити, кад је Кнез Михаило, по заузећу градова у Србији, ишао у Цариград Султану у походе.

После смрти Кнеза Михаила, Николић је послан у Париз, те је отуда узео и довео у отаџбину Краља Милана, који је онда био у Паризу у школи.

Године 1874, био је командант стајаће војске, а од 20 августа 1875 до 4 новембра 1876 војни министар.

За Николићева министровања учињене су спреме за први наш рат с Турском, и рат је тај вођен и свршен.

Другога нашега рата против Турске, Николић је био командант ибарске војске, која је радила нарочито на Јавору.

После тога, опет је неко време био војни министар.

Али се већ почела у њега јављати болест која га је, најпосле, и у гроб свалила.

Т. Николић је био добар друг, храбар војник, и честит човек у опште.

Имао је од владалаца ове одлике: *Таковски крст I реда, с мачевима, белога орла III реда, споменицу за обнову краљевине; орден Фрање Јосифа I реда; гвоздену круну III реда; Румунску звезду I; Станислава II, Спаситеља II, и белгиски орден црвеног крста.*

Тета је био човек врло приступан сваком, и понашао се демократски са сваким. За то су га волели за живота врло многи људи.

Он је умрьо у Београду 13 септембра 1886, и укопан је у новом београдском гробљу.

Пратња му је била необично многобројна и величанствена.

Никшић Мелентије, родио се у селу Брёзови; близу Студенице, године 1780.

Књигу је учио у манастиру Студеници, а ту се је и покалуђерио 1800.

Мошти Св. Краља Првовенчаног, још 1806 године, пренесене су биле из Студенице у Врањевшницу, а одатле су, у лето 1813, пре него што је Србија пала, донесене у Београд, и одавде пренесене у манастир Фенек, у Срему.

С овим моштима, ишао је свуда и Мелентије Никшић, који ту и архимандрит постане.

Карађорђе, оставивши Београд и Србију, 21 септембра 1813, пређе у Земун, а оданде оде у Фенек, где архимандриту Мелентију да на оставу десет хиљада дуката[1].

Кад се је, доцније, идући с руским мајором Орловим за Русију, уставио у Карловцима, и од Мелентија поискао своје новце, духовник одговори да никаквих новаца није примио!!...

И тако Карађорђе оде у Русију без дуката, а Мелентије остане као човек врло богат. Ову је ствар знао и причао ондашњи земунски прота Јевтимије Ивановић.

Архимандрит Мелентије, боравећи у манастиру Фенеку, често се је састајао с пребеглим српским војводама, и с њима се дого-

[1] И. Стојановић вели да је било 4.000 дуката а не 10.000. Гледи *Преодница*, стр. 128.

варао како би се облакшало Србији њено ондашње тешко стање.

Старешине пак, које су остале у Србији, често су поручивале и писале овима у Срем избеглима, да се довијају не би ли народу како год помогли. Тако, у једном писму од 8 августа 1814, из Топчидера, Кнез Милош, и још 11 бивших народних старешина, вели овако: „Вама је слободно, у име сиротиње, ићи цару те просити. Камо Архимандрит Мелентије? Камо Стеван Живковић? Камо Миленко Стојковић? Камо Петар Тодоровић Добрњац? Где су? Зашто се и опет не трудите? Трошка ако немате, зашто пешице не идете, хлеба не просите, док до цара дођете; на путу умирите од глади, и ми, браћа ваша, и род, умиремо сваки минут од страха и зулума по путови. И опет вас горким сузама поздрављамо и молимо у име сиротиње[1]“.

У почетку године 1815, на име, 17 фебруара, Мелентије пише у Беч Проти Ненадовићу дугачко писмо о стању у Србији, па, поред осталога, вели овако:

„Ох, брате мој! не ћете ми веровати да несрећнији часови нису ми дошли, него од јутрос како сам слушао речи Милошеве и страданија народна, и гредушту беду на њих“.... но ево беде сада, вели он даље: — везир не пушта (Милоша) да иде (у народ)“.

Кад је 1815 нови устанак већ узео мах, Мелентије се је вратио из Срема у Србију, и ми га прво видимо у логору у Црнољеву с Кнезом Милошем, пред што ће се догодити битка на Дубљу (14 јула 1815).

Доцније, кад је Кнез Милош углавио с Турцима мир, и кад је Марашли-Али-Паша, по том миру, дошао у Београд, Мелентије је, заједно с Кнезом Аксентијем из Чибутковице, послан у Цариград, да јаве како су Срби пропустили Марашлију у Београд, и да замоле да се ствари, даље, мирно почну уређивати.

Док се Мелентије, по том послу, бавио у Цариграду, стигне му писмо од Кнеза Милоша и Вујице, писано 27 септембра 1815, на Белици, где му веле:

[1] *М. Ненадовића Мемоари*, стр. 221 и 222. И цело ово писмо ваља да прочита сваки Србин.

„Ми светејшему патријарху препоруку чинимо, да би вас јепископом на јепархију шабачку учинио“.

По том писму, Мелентије се одиста у Цариграду завладичи, па, вративши се у Србију, почне потписивати се као „митрополит шабачко-ваљевско-ужички“.

Године 1816, фебруара 18, издао је Кнез Милош уредбу за свештенство: колико од народа могу узимати владике, а колико попови. На тој уредби потписан је *Кнез Милош*, Митрополит ужички *Мелентије Никшић*, и архимандрит врањевшнички *Мелентије Павловић*.

Не прође много после тога, а Мелентије Никшић побрка се с Кнезом Милошем.

Куниберт пише да Мелентије, имајући султански ферман, као владика, није припознавао Кнезу Милошу власти; да се је договарао с Марашлијом, да му изда главу Милошеву, па, после, да покупи од народа оружје; а Марашлија је, за ту услугу, обрицао њему помоћи да сву власт над Србијом узме у своје руке, онако као што је има владика у Црној Гори!

Матија Симић казивао је Јовану Гавриловићу да је владика Мелентије просто радио о глави Кнезу Милошу, што је Кнез дознао.

Дознавши владичину намеру, Милош пошље Марка Штитарца, Вула Глигоријевића, и Петра Лазаревића (Цукића) да Мелентија некако, у путу, убију.

Али се Штитарац, како вели Куниберт, задржи у некакој механи, и Мелентије прође заседу. Онда он дотрчи у сами Шабац, оде владици у двор, поседи с њим, у вече, па се опрости и изиђе. Мало доцније, врати се, и кидише владици у спаваћу собу, да га убије; али је Мелентије, осетивши зло које му се спрема, био измакао кроз грло од собне пећи која се је баш тих дана намештала. Штитарац потрчи за њим, стигне га, и посече сабљом.

Том приликом, погубио је и два младића, Миту и Милету, који су се десили код владике.

По извршењу овога крвнога дела, узимали су, у владичину двору, ко је што миловао: Штитарац се хватао за оружје; Вуле

узме нож, паласке, чибук, и неке ситне паре[1]; а Цукић, видевши да је све попрскано крвљу, отури и што је, у први мах, био узео.

Ово убиство учињено је ноћу 16 јуна 1816, у Шапцу.

Мелентије је укопан у шабачкој цркви.

Доцнији шабачки владика, Јанићије Нешковић, рођак Мелентијев, узидао је у црквени зид плочу, с овим записом:

„*Овде с десна, у овом храму, код јужнијех, при светом олтару, врата, почива му бреније телесно, трудившег се за спасство извесно,* ***Мелентија Симеуновића*** *старовлаха, званога Никшића, ужичкога, рудничко-ваљевскога, пожешкога владике, шабачкога архијепископа. Тридесет и шест он поживе лета; за род почи, и памет му вечна! Шеснаестог јунија почину; од својијех за... погину! На хиљаду и осме стотине, шеснаесте Христове године*“.

Испод тога, стоји још ово:

„*Ту Николић Милета, и Зубанов Мита — оба здје су починули, тад су, с њиме, погинули*“!

Мелентије је био човек врло богат. Поред силних готових новаца, имао је мноштво свакојаких ствари, сребрних, златних, бисерних, и т. д.

У њега је била снаха за братом му, нека госпођа Марта, којој је остало много од владичиних новаца. Ту Марту је, после, као удовицу, прибрала к себи Кнегиња Љубица, и удала је за свога брата од ујака, Кнеза Васу Поповића, из Бершића.

Владика Мелентије био је и углађен човек, више од многих својих савременика. Тако, на прилику, он је ту своју снаху Марту учио да, пијући каву, не срче, него да је пије ћутећи, сишући; кад једе, говорио јој је, да не отвара уста докле кашику не принесе к устима, и још много господских обичаја казивао јој је, а и сам их је се држао.

[1] После подоста година, оде Вуле на неко кумство, а лопови дођу те му однесу тај нож, чибук, ситне паре, и још 500 дуката његове тековине. После тога, госпођа Вида, жена Вулова, говорила је: «*Дођоше лопови за проклете ситне паре, те ми однеше 500 дуката праве муке*»!....

Нићифор, калениħски игуман, зна се да је био човек књижеван, тојест, читао је старе србуље, сабирао их са свих страна у Калениħ, преписивао их, јер је рукопис имао особито леп, и њима се одушевљавао за судбину злокобнога народа свога.

У сваком устанку, он је летео у редове бораца, па је, с тога, и Хаџи-Проданову буну једва дочекао. Буна та не успе, и Турци груну у Левач. Нићифор, у страху, да Турци не би похватали и списе који га јако терете, побаца у једну хлебну пећ велику количину старих књига, повеља, хрисовуља, и других записника! Али га ни то не спасе. Турци га ухвате, доведу у Београд, и ту, заједно с другим Србима, погубе, па му главу набију на колац на бившој Стамбол-капији.

То се догодило на крају године 1814.

Слава мученику!

Нишки мученици: *Владика Мелентије, Прота Стојан, Поп Ђорђе, Младен Овчаревић, Голуб Мутавџија,* и *Радисав Екмешчибаша.*

Владика Мелентије дошао је у Ниш после Владике Макарија II; био је човек средњега раста, смеђе косе и браде; кад је погинуо, могло му је бити тек 50 година; нарави је био благе, живота уредна, чиста, руке подашне, срца побожна, а навика у свачем тачних, особито у црквеним дужностима.

Кад је, године 1815, Марашли-Али-Паша, као румелиски валија, ишао с војском на Србију, да угуши нови српски устанак, узео је са собом из Ниша и нишкога владику, и довео га у Ћуприју, ради преговора са Србима. Оданде је владика Мелентије више пута писао Србима писма, и саветовао их да се измире с Турцима, а и њему се је Кнез Милош обраћао више пута, те му казивао народне невоље, и молио га да помогне у везира да се углави повољан мир.

На тај начин, Владика Мелентије је загледао из ближе у жеље и тежње српскога народа, и ступио у тешње познанство с народним старешинама, особито с Кнезом Милошем.

Пошто је мир с Марашлијом утврђен, Владика Мелентије вратио се у Ниш, на своје место.

У оно време, у нишкој цркви, бејаше прота *Стојан Поповић*, далеко чувен и уважен, не само као свештеник, него и као родољуб, као човек мудар, и као јунак, који не зна за страх.

И овај је прота био лични познаник Кнеза Милоша.

Према својим душевним врлинама, Прота Стојан се је одликовао и телесним особинама. Био је висока раста, крупна тела, снажна састава, а гласа тако јака да се је, кажу, могло чути чак на Горици кад Прота Стојан пева у нишкој цркви!

Уз Проту Стојана, беше и свештеник *Ђорђе Цинцарин*, родољуб и јунак, какав се свакад високо цени.

С овом двојицом свештеника, живели су у великом пријатељству: *Младен Овчаревић*, бакалин; *Голуб Мутавџија*, и *Радисав Екмешчибаша*, први људи и у Нишу и у округу нишком и по имућности, и по уважењу које уживаху.

Владика Мелентије познао се је с тим људма, како је дошао у Ниш; доцније се спријатељио с њима као да су му били род рођени.

У пролеће, године 1821, на другој страни турске царевине, букну устанак коме су симпатисала сва хришћанска срца.

У Нишу, и у околини, родољупци очекиваху сваки час велике догађаје.

Али ни Порта није дремала: она прибираше војску да сваки устанак у крви утули; а уз то разашиљаше ноте јевропским силама да би ослабила симпатије према очајницима који су жудни слободнога даха.

Да пак ватра не би плапула и на овом крају царевине, где је вешта рука Кнеза Милоша већ била готова да је, у потреби, подстакне и управи, Турци похиташе у Ниш с великом војском.

Хусеин-Паша, брзим ходом, преко Солуна, Куманова, и Врање, с 8000 хиљада људи, стиже у Ниш.

Кнез Милош, свакад вешт човек, с једним својим писмом, пошаље у Ниш Мула-Сали-Агу, и Мијалка Јовановића из Јагодине, да новога нишкога Мухафиса поздраве добродошлицом, и да му од кнежеве стране поднесу *едије* (дара), а то је: *за клањање си-*

ћаду од зелене кадифе, на којој је златом навезена ћамија с мунаром!

Хусеин прими дар, захвали на комшиском поздраву, изјави да нема заповести ништа чинити против Србије, али и Милош нека седи мирно.

Мијалко, после тога, оде нишком владици, те и њега поздрави од стране Кнеза Милоша. Захваљујући на поздраву, владика узме неколико пари лепих чарапа, те их да Мијалку, говорећи:

— Поздрави Кнеза Милоша, и понеси му ево ово! Ми смо обувени!.....

Учинивши што му је заповеђено, Мијалко се врати у Крагујевац, да јави Кнезу како му је заповест извршио.

Хусеин-Паша пак, чим се је сместио у нишки град, одмах погуби Али-Пашу, дотадашњег нишког мухафиза. Кривица му је била што је био лабав према владици Мелентију и другим нишким родољубима.

После тога, Хусеин дозва у нишки град владику Мелентија, Проту Стојана, Попа Ђорђа, Младена, Голуба, Радисава и око 200 других нишевљана. Намера се није крила: ваљало је свет застрашити да отури и помисао о устанку, а да се то уради, ваљало је неколико првих људи да изгубе главама.

И у те страшне часе, нађе се пријатеља који владици Мелентију и Проти Стојану понуднше прилику да утеку. На ту понуду, владика одговори:

— Не ћу! Боље да страдам један ја, него толики народ. Једном се мора умрети!..

Прота Стојан рече:

— Да побегнем, рекло би се да сам крив. Не ћу!

Кад треба сећи хришћанске главе, турски суд суди врло брзо.

Другога дана Св. Тројице, ти су људи затворени, а трећега дана, војници пашини изведоше Владику, Проту Стојана, Попа Ђорђа, Младена, Голуба, и Радисава на нишки мост, где су већ била дигнута шестора вешала и конопци доле спуштени.

Владика је ишао напред; за њим Прота Стојан, па за протом она четворица. Сви су били мирни и озбиљни, као да иду на

неку религиозну свечаност. Сви бацаху своје последње погледе на Јастребац, на Србију....

Владика узе свој конопац, прекрсти се, благослови га три пута на, наденувши замку на врат, рече:

— Сад, синци, вуците!

За тренут ока, владика мученик бејаше високо у ваздуху!

— Прота Стојан рече:

— Не може се повешати сав народ. Само да не чује Јела (сестра му) док не изданем!

И оде за својим владиком.

И она остала четворица умреше спокојно, јуначки, тако да извршник ове крваве пресуде рече:

— Штета што ово нису Мусломани!

Кад ових шест мученика издахнуше, Турци остале нишевљане пустише; али страх обузе сваку душу хришћанску.

Турци су се радовали, али су се варали. Они су много крви пролили, али још нису сазнали каква је животворна сила та људска крв, кад се пролива за велику мисао! Народна слобода, као и Христова црква, зида се на костима мученичким?!....

Бог нека да рај славним нишким мученицима! Нека им је светао помен кроз потомство[1].

Новаковић Доситије, родио се у селу Дабици, близу Прилепа, у Македонији, 1784 године.

Књигу је учио у месту свога рођења, па је отишао у Свету Гору, и онамо се покалуђерио у манастиру *Зографу*.

Вративши се из Свете Горе, имао је много неприлика с Турцима, па за то, најпосле, побегне у Србију, и настани се у манастиру Горњаку, у браничевском Ждрелу. Ту је боравио дуго и, кад је дошло време да се граница Кнежевине Србије размакне с Мироча на Тимок, Доситије је мушки помагао сваком раду који је смерао на таку последицу.

За то је, по придружењу тимочке крајине Србији, и постао први владика у тој новој „тимочкој јепархији.“ За владику је посвећен 2 фебруара, на Сретење, 1834, у Крагујевцу.

[1] *Краљевина Србија*, стр. 65—67.

Најпре му је столица била у Зајечару, па је, после, премештена у Неготин, где је Доситије остао до своје смрти, која га узе с овога света 2 априла 1854.

Под обликом неке меке доброте, овај је човек носио бујну непрегибљиву енергију у оном што је хтео извршити. При свем том, његова доброта, а особито његова издашност, остале су за причу у Неготину, и свуда докле год је долазио.

Ко би мислио да тај калуђер, тако мекан у говору и благ у понашању, може усести на хата, разиграти га, и своју камилавку бацити напред у вис, па је опет стићи и својом руком ухватити? А то је Доситије чинио толико пута у Шетоњском Пољу, од манастирске воденице на Врелу па до Ждрела.

Ко би рекао да, већ обневидели старац, може и држати пушку а камо ли згађати у нишан боље од младих и војничких извежбаних грађанских старешина? А он је то чинио толико пута с начелником, помоћником, и председником окружнога суда.

Гостољубив је био толико да се, кад нема никога да руча с њим, морало трчати по механама у Неготину, и питати: нема ли који путник странац да дође владици на ручак?

Пред смрт је заповедио да се не сахрањује у цркви, него у гробљу.

— С народом сам живео, рекао је народни владика, баш као и Мушицки: — с народом хоћу да сам и у гробљу: травица нека ми по гробу расте.“

Тако је и учињено. И баш кад су њему копали раку, нашли су кости јунака Хајдук-Вељка, и узели их те сахранили у гробницу код брата му Миљка.

Доцније је ископан из тога гроба, и сахрањен у гробницу, у цркви. На гроб његов, стављена је плоча с овим записом:

„Здје почивајет тело блаженоусопшаго перваго јепископа тимочкија јепархији, јаже основасја по освобожденији Сербији от ига агарјанскаго, Доситеја, рожденаго в селе Дабици, близ Прилепа, посвећеног в архијереја 2 февруарија 1834, умермаго же в Неготине, 2 априлија 1854, имјеја 70 лет своеја жизни.

Тјело јего бје по смерти погребено вње сего храма одеснују олтарја, а 13 јулија 1856 љета здје во гробницу пренесесја.“

Владика Доситије, кад би год долазио у Београд у синод, свакад би дозивао све ђаке богослове из тимочке јепархије, те би их видео, поучио, и обдарио. А и професорима богословије дао би сваком по неки дар (по 1 дукат и по једну свилену мараму), с оваком молбом:

— Децу ми учите и пазите: ви сте им и учитељи и родитељи!

Њ

Његуш Петар II, владика црногорски, родио се 1 новембра 1812,[1] у селу Његушима, у Црној Гори.

Отац његов, Тома, рођени је брат Петру I, владици црногорском, кога данас Црногорци зову *„Свети Петар“*.

Петру II-ом крштено је име било *Раде*, а *Петром* се назвао кад је обукао калуђерску расу. Међу тим, њега Црногорци и данас зову *„Владика Раде“*.

Петар I, као поглавар државни, бринуо се ко ће, по смрти му, доћи на његово место. За то је, из све своје рође, изабрао *Рада*, и спремао га за својега наследника.

Раде је, до своје 10 године, живео на Његушима, као и сви други његови врсници: после га је стриц му Петар I, владика, дао у школу неком *Јосифу Тројновићу*, на Топлој, где се је учио више од три године. Кад се из те школе вратио кући, узео га је владика к себи у манастир, на Цетињу, те се находио уз владику, и поучавао се.

У то доба, дође на Цетиње српски песник, Сима Милутиновић, и постане владици секретар.

Владика Петар I преда Рада Сими да га још боље поучи. И Сима га је учио оном што ће му као главару Црне Горе требати; а васпитање давао му је са свим шпартанско.

[1] Тачно се не зна година његову рођењу: једни веле да се родио 1811, други 1812, а трећи 1813. Узета је 1812, као средња.

Тим послом бавио се је Сима неколико година.

Много се прича о начину, како је тај необични учитељ учио свога ванредног ученика. Од свега тога причања, биће доста забележити овде само овај случај:

Ученик Раде једном се споречка с учитељем својим Симом о јунаштву у Срба. Раде хваљаше Црногорце као јунаке нада све остале Србе; Симо пак, признајући јунаштво Црногорцима, тражаше да се то не одриче ни Србијанцима које је његова *Србијанка* већ била прославила.

— Божа ти вјера! рече он на последак: — ја сам, можда, најгори Србијанац; али ћу слободно изаћи на мегдан најбољему Црногорцу; нити ћу се препаднути, ни побјећи. Ко не вјерује, нека обиде!

Рекавши то, изађе из собе.

Мало после, зовне га Раде у собу:

— Немам ти ја кад звати најбоље црногорске јунаке, него ево ти мене, па да скрешемо дим у дим, по црногорски, да познаш што је дијете црногорско!

— Немам руке коју бих дигао на Његуша, одговори Сима: — него удри ако мислиш да се плашим!

Раде опали један пиштољ.

Опали и други.

Сима стоји не трепћући; а из обе цеви зрна надоше пред Симу не дотуривши до њега.

Раде сад загрли Симу, и каже му да је само хтео кушати га, и у пиштоље је био усуо тек толико барута колико да зрно из цеви изађе.

Петар I, владика, умре 18 октобра 1830, оставивши Рада за наследника. Старешине народне, већином Радови рођаци, обуку Рада како се облачи владика; изведу га пред народ, прогласе за „владику“, и, над мртвим Петром I, закуну се да ће га слушати. Раде тада узме на се име *Петар II*, и почне владати Црном Гором, а Сима, учитељ његов, ишчезне са Цетиња и из све Црне Горе!....

Кад је прошло неко време, по смрти Владике Петра I, призренски владика, Захарија, дође скадарскому језеру на обале те, у малој цркви Св. Богородице, на Кому, произведе Рада на ступањ архимандритски, а Црногорци су га све једнако звали Владиком.

У пролеће, године 1831, оде Раде у Русију те се, у Петрограду, завладичи.

Вративши се у отаџбину, Владика Петар II навали учити се, певати, и уређивати своју отаџбину. Пре свега се је побринуо о просвети. И, године 1834, отворио је на Цетињу прву школу, и добавио штампарију.

У тој новој штампарији штампан је, кроз неколико година, алманах *Грлица*, и још неке књиге. И своје неке саставе владика је штампао у тој штампарији.

Владика Петар II први је послао у Србију неколико младића да се уче; призивао је к себи учене људе, с њима се дружио, и увек се сам учио.

Као државни поглавар, Владика Петар II прикупио је у своје руке врховну власт; саставио је сенат за сву Црну Гору од 12 племенских главара, и у њему је сам председавао; уредио је неке судије, који су ишли по нахијама и судили, и перјанике за послове управне и полициске; он је ударио на Црногорце порез који они никад дотле нису плаћали, и против кога су се нека места и побунила била.

Али од свега његовога државнога рада једва би остало што по чем би се он поменуо, да није, владајући кршном Црном Гором, исказивао српска народна осећања у дивним појетским облицима.

То певање отворило је Петру II сјајно место међу онима који не ће никада умрети.

Ово су списи Владике Петра II:

1. *Пустињак цетињски*, на Цетињу, 1833;
2. *Лијек јарости турске*, на Цетињу, 1834:
3. *Огледало српско*, у Београду, 1845;
4. *Луча Микрокозма*, у Београду, 1845;

5. *Горски вијенац,* у Бечу, 1847;
6. *Три дана у Трсту;*
7. *Кула Ђуришића и Чардак Алексића,* у Бечу,1847 ;
8. *Лажни цар Шћепан Мали,* у Трсту, 1851;
9. *Слободијада,* после владичине смрти, у Земуну, 1851;
10. *Песма о Ченгићу;*
11. *Лирске нежне и љубавне песме.* Ове је пред смрт све уништио;
12. *Лирске песме,* штампане за живота владичина и после смрти његове по разним листовима.
13. *Владичина разна писма;*
14. *Историја Црне Горе,* на француском језику.

Од свих списа Владике Петра II, само је *Горски Вијенац,* ту скоро, преведен на немачки језик (и веле да је преведен добро).

Томе се не треба чудити. Владика Петар II иде у оне писце које само њихови сународници потпуно разумевају и у сласт читају. Таки се писци никад не могу потпунце превести на туђе језике. Такав је писац као извор здраве студене воде, коме ваља прићи те се воде напити, и сласт напитка осетити.

Од свега што је спевао Петар II, лепотом и заносом одвајају:

Горски Вијенац, и
Лажни цар Шћепан Мали.

Не само да је желети да се ти списи рашире и читају, него да се, тако рећи, и на изуст уче.

Петар II био је наклоњен к сухој болести. И знаци њени појавили су се у њега поранije.

На крају 1850, он се крене, преко Млетака и Милана, у Италију. У Ђенови је врло лепо дочекан, и био је у онамошњем позоришту; на крају децембра, стигао је у Рим. Био је у Паше; с њим су пред папу изашла и три Црногорца, с оружјем, по папину одобрењу. Из Рима је отишао у Неапољ, где га је краљ врло лепо дочекао. У пролеће вратио се је у Црну Гору. Месеца јуна био је већ у Бечу, и ту је веома занемогао. У течају јуна, вратио се на Цетиње.

Болест му је сваки дан бивала све јача, а животна снага све слабија.

19 октобра, 1851 године, у 9 часова пре по дне, издахнуо је овај велики песник српски, на Цетињу, престоници својој.

Петар II био је врло висока раста, „читаву мушку пед виши од највишег Црногорца“; црних крупних ватрених очију; дугих образа, с руменим јагодицама; црних подугачких а танких бркова; црне, умерене браде која му је само грло покривала.

Цео је био дивна појава, особито у живописном црногорском оделу, које је носио готово свакад.

Бољега гађача из пушке, вештијега јахача на коњу није било у Црној Гори од владике Рада; у боју је био храбар и хладан, и ако је иначе био нарави бујне. Врло је волео све српске јунаке, али Обилић му је био идејал од јунака.

По жељи његовој, Црногорци су га укопали на врх Ловћена, у црквици за то сграђеној. Сваке године, о Петрову дне, излазе горе захвални потомци, те чине помен великом песнику и родољубу.

Кажу да, на оној висини, често ударају громови, и да је од тих удараца већ црквица сва испуцала. По свој прилици, некад ће остаци Владике Рада почивати уза свете мошти Владике Светога Петра, у Цетињској Цркви!....

О животу и раду Владике Петра II писали су многи; ми упућујемо на оно што је о њему написао професор наше велике школе г. *Светислав Вуловић*, у *Годишњици I*, стр. 310—347, и у *Годишњици VII*, стр. 366—385.

О

Обрадовић Доситије, родио се у вароши Чакову, у Банату, пред крај године 1739, од оца *Ђурђа* и матере *Круне*. Крштено име било му је *Димитрије*, а *Доситијем* је назван кад се покалуђерио.

Отац Доситијев умрьо је тако рано да га син није добро ни упамтио, а мати његова, оставши сирота удовица, са четворо нејаке дечице, преуда се за другога човека с којим је, јадница, била врло несрећна. По кратком животу, у овом другом дому, Круна

умре. И тако мали Димитрије остане сирота и по оцу и по мајци. Тада му је, као што сам казује, било девет до десет година.

Још за материна живота, био је пошао у школу. Учитељ, старац Добра, био је према маломе Димитрију благ зато што се дете добро учило и што је било кротко; а друге, немарне, и немирне ђаке тукао је тај благи учитељ тако да човека хвата страх само кад и помисли на то.

После материне смрти, Димитрија узме к себи тетак његов Никола Парчанин. Овај човек, не имајући својега порода, мислио је Димитрија усинити, школовати га, и запопити, не би ли у старости, добио у њему оно што би имао у рођеном сину.

Димитрије је, у то време, већ учио псалтир; по свршетку тога, учитељ му је био дао *Катихизис* или, тако звано „*Православноје исповеданије.*“ Све је то мали Димитрије учио и ласно и брзо, а памтио је и чврсто и дуго. Поред онога што се учило у школи, Димитрије је читао и друге књиге. Тако је, одлазећи у цркву на богомољу, гледао да се увуче у олтар, где би се дочепао влашких *Казанија,* и читао би их докле год се не би правило свршило. Јер, рођен у Чакову, где има доста Влаха, он је знао језик влашки као и српски. За кратко време, није у цркви остао ни један пролог који Димитрије није био прочитао. А што би год прочитао тако жудно и тако марљиво, то би казивао другима врло радо и разговетно.

Читајући ове књиге, које детиња памет не може сватити ни разумети како треба, Димитрије уврти себи у главу да се њему треба посветити. И срце му стане жудети да нађе какву пештеру у коју би се уклонио од овога грешнога света, на ту да, у посту и молитви, проведе свој живот и, тако, да се сподоби раја онога света!

Тетак и добротвор његов, паметан човек, сазнавши шта дете ради и куда тегли, стане га саветовати да се мане тих мисли, него да се лепо учи и влада, па ће га он оженити и запопити. Мали се Димитрије сав стресе на те речи.

— Кога оженити? Зар мене? питао је сам себе с ужасом: — Та боље би било да ми не знам што буде, него да се оженим и да се, жене ради, вратим с пута који води у рај!

Ох! чудна је ствар кад дете уврти у главу ствари које још нису за његов разум!

У то време, Доситије се, случајно, намери на неког калуђера из Дечана, који је по Банату просио милостињу, и с њим се договори да бежи у Турску. И одиста се искраде од куће, и побегне с Дечанцем до Сен-Ђурђа. Тетак, опазивши да Димитрија нема дома, потрчи одмах и, стигнувши калуђера с дететом, нападне га грдити и претити влашћу, те се сиромах духовник једва избави од ове невоље.

После тога, тетак одведе Димитрија у Темишвар, и да га једном мајстору капамацији и трговцу. Ту је остао годину и по. За то време, учио је шити, и ходао је по пазарима. У овом послу, детету је била лепа прилика да види многа нова места, људе и људско живљење. То све мало му је разладило ону силну жељу за испаштањем и пустињичењем.

Али, баш кад се та жеља почела стишавати, дође из Срема у сусество Доситију неки момак, по имену Тодор. Познавши се с Доситијем, стане му хвалити Фрушку Гору, и манастире у њој. Дете се опет занесе за пустињом, и науми бежати у Фрушку Гору. Ту своју намеру открије свом другару у занату, Ники, који му не само одобри намеру, него и сам пристане да остави занат и да иде у манастир. И тако, једне недеље, Ника и Доситије искраду се од мајсторове куће, и побегну пут Фрушке Горе. Теглили су правце ка Хопову, за које су чули да је манастир леп као рај Божји.

Доситије, што год пише, све пише слатко, али свој пролаз поред села Сенмартона, где му је мајка сахрањена, описао је тако да би и најледеније срце морао потрести.

Дунав су пребродили на Сланкамену па се, преко Карловаца, упуте у Фрушку, правце у Хопово.

У том манастиру, Доситија одмах прими за свога ђака игуман *Тодор Милутиновић*, човек мало школован, али од природе много паметан, и много добар. У тога доброга игумана, Доситије је остао близу три године. За то време, игуман је свог ђака замонашио, наденувши му име *Доситије*, које је постриженик сам изабрао; после

га је одвео у Карловце, митрополиту *Павлу Ненадовићу*, који га је заћаконио.

О овом своме игуману, Доситије пише онако како би најчеститији син писао о рођеном добром оцу свом. Читајући то, човек не зна ком да честита: да ли игуману што је стекао овакога ћака; или ћаку што се је намерио на овакога игумана? У сваком случају, они су обојица нама данас и дика и поука.

Овај добри игуман буде премештен из Хопова у Шишатовац, па, на скоро, и умре. Међу тим, у Доситија се она силна жеља за пустињом и светињом већ била преокренула у жељу за науком, а ова нова жеља сада га је гонила ма куд у свет, где би само могао што год научити. Сам пише да су га лепе беседе Јована Златоуста највише распаљивале да се учи:

— Та зар би могао Златоусти овако умно, овако слатко беседити, да се није учио? Бадава! све на страну! Мора се учити, па како било! Од тада су ми, вели он даље: — не само на јави него и у сну пред очи излазиле само велике библиотеке, академије, школе, учитељи који разне науке предају, и ученици који њих радо слушају!

У то време, налазио се у Хопову, као манастирски ћак, неки *Атанасије,* родом из Хрватске, који је намеравао ићи својој кући. Доситије, кога, после смрти игумана Тодора, није ништа везивало за Фрушку, удружи се с Атанасијем, и дође у хрватску престоницу. Ту дозна да и у самом Загребу има *богословска школа*, у којој би се могао учити. Оде, дакле, и пријави се старешини који га лепо прими, и увери да може ући у школу, где ће добити и стан и храну али се, најпре, мора *поунијатити.* Чувши по коју би се цену могао учити, Доситије побегне као опарен!

Разбирајући како би се могао докотурати до Русије, где би се поздраво могао изучити по вољи, оде плашком владици Данилу, и изјави му ту своју жељу. У то време Доситије није знао ни речи немачки. Владика га упути у Далмацију да учитељује коју годину, докле стече пара, па, с парама, може куд хоће.

По овом упуту, Доситије оде у Далмацију, и тамо проведе три године, које је, доцније, бројно у најсрећније дане својега живота,

Боравећи у Далмацији, чује да у Св. Гори има неки славни учитељ *Јевђеније*, коме долазе ђаци са свих страна. Крене се дакле пут Грчке, али га у Боци захвата грозница, те га задржи од пута. Тада га је, на *Стањевићима*, лицем на Васкрс, запопио црногорски владика *Василије*.

Не могући се отрести грознице, Доситије се врати у Далмацију, те у селу *Голубићу* остане две године, учећи децу, учећи себе, и састављајући своју *Буквицу* која је, доцније, изишла на велики глас.

— Овде ми се је, вели Доситије: — први пут зачела у срцу жеља да штогод лепо и корисно напишем и штампам за поуку своме народу!

Доситије је познат као „медоточни“ писац, али је сласт, чини ти се, и од меда слађа читати што је писао о овом свом живљењу у Далмацији, и о добрим људма међу којима је боравио. Србину, пошто прочита што он о тим људма пише, остане у срцу жива жеља да собом види та красна места и тај дивни народ!

После две године, крене се опет на пут и, преко Крфа и других острва, дође у Св. Гору, али чувеног учитеља Јевђенија ту не застане. Проборавивши јесен и зиму у манастиру Хилендару, пређе у Смирну, где се устави да слуша другога чувенога учитеља, Јеротија, и остане у њега равне три године.

— Још бих три остао, вели Доситије: — али букну рат између Русије и Турске, па сам се морао уклонити. И сада, преко Крфа, дође у Задар, где је учитељствовао годину дана, па онда оде у Беч, где је провео равних шест година. За то време учећи туђу децу, Доситије је учио и себе; особито је приањао да изучи језике: немачки, француски, и талијански.

Из Беча оде у Трст где је, учитељујући, стекао нешто пара, па се онда опет крене на пут у исток. Али се тада није нигде дуго задржавао, јер је у Цариграду морила куга. Зато је, преко Црнога Мора, измакао у Галац.

Том приликом, познао се је с једним румунским владиком и, понуђен, примио се да два владичина питомца обучава. Младићи су већ били у Хали, те и Доситије оде к њима, па се ту и сам упише

међу ученике универзитета, и слушао је природну богословију, философију, и естетику. Овде се је Доситије обријао, и преобукао у световне хаљине, да не би падао у очи својим свештеничким оделом.

Из Хале пређе у Липиску, где је, такође, ушао међу ученике, и слушао је физику.

Овде боравећи, штампао је књигу:

„Живот и приключенија Димитрија Обрадовића, нареченог у калуђерству Доситија, 1783.“

Мало доцније, штампао је другу књигу, коју је назвао:

„Совети здравога разума.“

Из Липиске, Доситије оде у Француску, а оданде пређе у Енглеску. У Лондону је остао шест месеца, и, за то време, научио је енглески

Отуда се врати у Липиску где, године 1788, штампа своје *„Басне, са наравоученијама.“*

Иза тога, године 1791, штампао је у Бечу, књигу којој је наденуо име:

„Собраније вешчи.“

Из Беча је прешао у Трст, где му родољубиви Срби, трговци, одреде на годину по две хиљаде форината, да би се могао, без икакве бриге, одати на писање књига које су биле за оно време толико нове, толико миле, и толико корисне српским читаоцима.

Године 1803, штампао је *Етику, или моралну философију*

Кад Французи освоје Приморје, Доситије остави Трст, и дође у Карловце.

Из Карловаца, године 1807, пређе у Београд.

Ту је најпре био наставник Карађорђеву сину Алексију, иза тога, био је *члан у Совету*, и, најпосле, *попечитель просвете*[1].

---

[1] Ево *дипломе* којом је Доситије постављен за члана совета и попечитеља просвештенија народња:

„Високоучени *Г. Доситеј Обрадовић*, здравствујте!

„Труди ваши, отечеству жртвовани, истина ревност довољно нам доказана, и свима познато високоучење ваше, обратило је моје и целога народњег собранија вниманије на вас: всего воспоминаније возбудило нашу признателност.

У то време, отворена је она чувена велика школа у Београду, у којој су учили синови првих ондашњих људи у Србији.

Доситије, чим је прешао у Београд, купио је кућу, с пространим местом. Ево шта о тој кући вели Сима Милутиновић:

„Доситије свог је труда смогом
Откупио у врховне власти
Дом спахиски више' Видин-капије
У обзиду са пространим местом
Рад' црквене школе и печатње:
Ту да с' уче нови свештеници,
И да с' књиге штампају црквене,
Док и разне приспију грађанске."

Где је местимице била ова кућа, сада је тешко казати. Покојни Баталака казивао је покојном Јовану Гавриловићу, а овај мени записао: *да је та Доситијева кућа била негде онде испод џамије, где се сада гради газ за позориште.*

Године 1809, после оне несреће на Каменици 19 маја, кад су Турци већ били продрли до Петке на Дунаву, многи су Београђани, од страха турскога, бежали преко Саве и Дунава. Тада неко позове и старца Доситија да бежи, а он одговори:

— Ја сам добегао у своје отачаство, на сад, ако оно страда, нека и мене погазе турски коњи!

Доситије је преминуо 21 марта, године 1811. Он је умрьо у оној кући на великој пијаци која се зове *Текија,* и која је на другом рогљу, спрећу велике полиције.

Тело његово испратили су сви ђаци, сви учитељи, и многи београђани. Кад су га, мртва, носили од куће ка цркви, онда је један

„В знак наше признателности, а вашег отличија и награжденија, опште сагласно избирамо, именујемо, и *постављамо Вас членом Совета и попечителем просвештенија народьа.*

„Уверителну надежду имам, да ћете ви охотно, приликом овом ползовати се, којом небројне ваше заслуге за отечество, у новом важнијем делу још ће умножити, и тако бесмртно име у вечитим отечества књигама оставити доиста можете.

„Желећи да скоро дело наложено вам предузмете, и вама благополучно здравље, јесам вам благонаклони Врховни народа српског Вожд, *Георгије Петровић*, у Београду, 18 јануара, 1811."

човек, носећи кесу ситних пара, овда онда, заитао по прегршт тих пара, и бацао их преко мртва Доситија, да се распу по улици, те да их после купе сиромаси. Ко је био тај човек, и ради је то радио, нисам могао дознати.

Доситија су, пред смрт, упитали:

— Како хоћете да вас опевају: као јеромонаха или као мирјанина?

— Као јеромонаха, одговорио је он.

Тако су га и опевали.

Доситијева је жеља била да се укопа *код Хајдучке Чесме*, у топчидерском Кошутњаку. А сарањен је код велике београдске цркве. Још за живота, саставио је себи овај гробни натпис:

„Овде његове српске кости леже; он је свој род љубио.“

По смрти Доситијевој, наређено је било да се његове ствари распродаду. И распродано је све што је имао за непуна два сахата времена.

— Зар све продадосте? упита председник Савета, Младен, Рељу Банаћанина, познатог домишљана и шаљивца, који је био на тој продаји.

— Све оде као алва, одговори Реља.

— Чудне ми тековине једнога философа, рећи ће на то Младен: — сва оде тако за час!

— Е, Бога ми, кад на твоју дође ред, рекне Реља: — имаћемо посла таман две године!....

А данас нико не зна ни за куће, ни за дућане богатога Младена, а Доситијева се свака стварчица чува као каква светиња.

Овде је казивано само *ко је био Доситије*, а ко жели знати: *шта је урадио Доситије*, тај нека узме и прочита његове књиге.

Доситију припада вечита слава што је први почео писати за народ језиком народним; што је својим знањем и срцем обухватао *све* земље српске и хрватске, сматрајући их као једну отаџбину и, најпосле, што је, увек побожан, стајао изнад свих верских предрасуда које од браће граде небраћу.

Доситијеве књиге нису све биле штампане за његовога живота. Тек доцније, штампао их је најпре *Димитрије Возаровић*, у Бео-

граду, од 1833—1836; после тога, *Медаковић*, у Новом Саду и Земуну, 1850, и, најпосле, *Браћа Јовановићи*, у Панчеву, 1880.

Србима и дужност и корист налажу да што пре даду свету сјајно издање књига својега најмилијега народнога учитеља и просветитеља!....

Обреновић Јеврем, најмлађи брат Кнеза Милоша, родио се у Добрињи, 1790.

Јеврем је научио читати и писати, као младић од 16—17 година, у селу Луњевици, у кући Газда-Николе Милићевића, који је, рад својих синова: Ивана, Милана, и Неше, био довео некаква учитеља из „Немачке“ [1].

За првога устанка, Јеврем се не помиње ни у каквој власти, али је јамачно био уз браћу своју, Милана и Милоша, и њихове је заповести вршио.

Године 1815, спремајући се на устанак против Турака, Милош пошље брата Јеврема, с целеном говеда, у Остружницу, на скелу, да ту стоку прода, те узме новаца за потребе народне. А Турци, осетивши већ шта Милош смишља, ухвате Јеврема и затворе у кулу Небојшу (у доњем граду), где је на мукама тамновао пуних шест месеца. Ту је, сиромах, изгубио здравље, тако да га после никад није могао са свим повратити.

Године 1816, Јеврема налазимо у Шапцу, као старешину шабачке нахије.

Године 1818, Кнез Милош је ставио под власт Јевремову још нахије београдску, ваљевску, и сокоску.

Као старешина у целом оном крају, Јеврем је живо настајавао да се затру хајдуци и лупежи. У томе му је био десна рука чувени Марко Штитарац; даље, шорио је мачванска села, примао и одликовао учене људе, и ишао на руку да се отварају школе.

Живо и оштро радио је да се утишају буне: *Абдулина* (1821), *Ђакова* (1825), и *Чарапићска* (1826).

[1] Покојни Јован Гавриловић говорио ми је да је Јеврема научио читати и писати учитељ Михаило Ресничанин.

Кад је Кнез Милош, 1835, ишао у Цариград, султану у походе, Јеврема је оставио у Србији као својега намесника, у друштву с Димитријем Давидовићем.

Тад је боравио у Крагујевцу.

Године 1837, с неког злосрећног рђавог разумевања једне Милошеве намере, Јеврем се љутне на брата, и пређе на страну његових противника, што је овима било велика добит а за њега и брата му велика штета.

Године 1839, по одласку из Србије Кнеза Милоша, Јеврем је био један од тројице намесника који су вршили кнежеву власт у земљи до доласка Кнеза Михаила; а кад се је овај вратио из Цариграда, поставио је Јеврема за председника земаљскому Савету.

Ма у ком чину био, Јеврем је обично зван „Господар Јеврем," па се знало ко је.

Јеврем је био ожењен кћерју војводе Анте Богићевића, *Томанијом*, рођеном у селу Јаребицама, 1796. С њом је родио пет кћери и једнога сина, по имену Милоша.

Овај Јевремов син, Милош, рођени у Шапцу 13 новембра 1829, а ожењен *Маријом*, кћерју молдавскога бојара *Катарџије*, отац је Његовом Величанству *Краљу Милану* I.

Милош је преминуо у Београду 8 новембра 1861, и сахрањен је у манастиру Раковици.

Јеврем Обреновић је, после догађаја од године 1842, отишао у Влашку, где је имао имања и онамо је, после, и живео.

Године 1856, септембра 8, на Малу Госпођу, преминуо је на свом добру Манасији, и тело му је сахрањено у цркви коју је сам, за живота, био подигао.

Доцније кости његове пренесене су у отаџбину, и сахрањене у манастиру Раковици, с десне стране кад се улази на западна врата.

На гробу има велики запис, у ком се именују сви покојници из куће његове који онде заједно с њим вечни санак бораве.

Ту је доцније, сахрањена и жена његова Томанија, која је преминула у Београду, 1 јуна 1881.

Слика Господара Јеврема, и жене његове Г-ђе Томаније, налази се у народном музеју, у Београду.

Обреновић Јован, брат Кнеза Милоша, родио се у Добрињи 1786.

У првом устанку, не помиње се нигде као старешина, али је извесно да се је налазио уз браћу своју, најпре Милана а после уз Милоша.

Године 1815, Јован је био међу првим устаницима; он је био с онима који су побили турске порезнике у селу Коњуши, у Гружи, те насилнике дигли народу с врата, и вођи устанка први принели нешто новаца.

После тога, Јован је био у бојевима на Љубићу и на Чачку до погибије Ћаја-Пашине. Пошто је Ћаја-Паша погинуо, Јован се је борио на Пожаревцу, па, најпосле, и на Дубљу, где је ратовање, управо рећи, већ завршено.

Године 1816, Кнез Милош је слао Јована у Цариград, као депутата, за народне послове; а године 1820, Јован је, место Кнеза Милоша, с 200 кметова, дошао у Београд те саслушао ферман који је Марашли-Али-Паша Србима прочитао.

Првих година владе Кнеза Милоша, Јован је био старешина нахији рудничкој, и седео је у Брусници; после је, за неко време, био премештен у Пожаревац, па се опет вратио на старо место. Најпосле, под његову власт стављене су биле нахије: рудничка, пожешка (чачанска), и ужичка, и тада је прешао у Чачак те је онде седео до 1842.

Јован је, у оном трвењу између Кнеза Милоша и његових доглавника, увек стајао на страни Милошевој.

Јована су људи обично звали „Господар Јован“, без презимена и без чинова, па се знало ко је.

Женио се је два пута. Прва његова жена, кћи Кнеза Танаска Михаиловића, из села Бершића, била је необично лепа и ванредно добра. Друга му жена Ана, била је из куће Јоксића, из Врбаве, у Горњој Гружи.

Јован је умрьо у Новом Саду, 22 јануара 1850 године, и онде је сахрањен.

Слика Господара Јована налази се у народном музеју, у Београду.

Обреновићка Љубица, кнегиња српска, родила се 1788, у селу Срезојевцима, у нахији рудничкој, од оца *Радосава* и матере *Марије*.

Кнез Милош је сам причао како је Љубицу видео први пут, када су му на њој остале очи.

Кад је оно из Добриње, од зла Савина, бежао у Брусницу, к брату Милану, ударио је, испод села Срезојевца, на реку Дичину. На реци, на белилу, застао је две белиље које су белиле платно. Једно је, вели он: — била Мара, Радосављева жена, а друго — *Љубица*, њена кћи. Видевши мене, обе изађоше из воде, и спустише скуте, док се ја не удаљим. Ја се изух, прегазих Дичину, па седох на брег обувати се. Знам да су ме обе клеле, јер сам се, можда, цео сахат обувао, само да дуже гледам девојку, на којој ми, чиниш 'волико, баш осташе очи"!

„Кад сам, после тога, служећи у брата Милана, ишао с Кор-Зуком, Турчином, да лучимо овнове, све сам нагињао да се увратимо на Радосава у Срезојевцима, и да упитамо нема ли овнова.

— Нејма, море Милошу, онамо ни у кога стоке: све сам то ја раније одлучио, одговарао би ми Кор-Зука.

Најпосле, ја њему кажем: ращта теглим кући Радосављевој.

— Е, вала Милошу! рећи ће на то он: — ако ти је цура баш толико омиљела, говорићу Милану да ти је проси!

Али бејаше мука склонити покојног ми брата да ме жени.

— Бог с тобом, побратиме, рече он Кор-Зуки, кад му први пут помену: — што ће бескућнику жена? Та он још ни своје капе нема на глави?

Турчин, при свем том, навали, те брат, најпосле, приста, испроси Љубицу, и ожени ме њоме".

Љубица, живећи, најпре, у кући свога девера, радила је сваки посао који раде жене на селу. Кнез Михаило, син њезин, по њеном казивању, причао ми је да је она, понекад, до сванућа, месила по 12 проја, пекла их и, после, на обрамици, носила их на њиву радинима!

И доцније, кад се Милош, кућом, одвојио од брата Милана, Љубица је радила све послове које раде домаћице у имућнијим сеоским кућама.

Године 1813, оних најнесрећнијих дана, кад се Милош премишљао: куда ће испред Турака, рекао јој је он да је пошље или у Црну Гору, или у Немачку, па ће се, после, сам, одметнути у хајдуке.

— Жива не ћу из свога завичаја, одговорила је Љубица: — а мртву ме могу и пси изести!

У почетку 1815, Милош је Љубицу, с децом и мајком својом, склонио у манастир Никољу, као у место ком је врло тешко приступити.

Ту је Љубица заклела момка Марка Штитарца да он — ако би Турци и у Никољу продрли — њу, децу, и свекрву њену, покоље пре него би пале Турцима у ропство!

И Штитарац би, какав је, ту заклетву тачно одржао!

У борби на Љубићу, једнога дана, Милош и други вођи узмакну пред великом турском силом, и повуку се чак кући Милошевој, а баш у то доба били су дошли неки Левчани, те причали како се Срби онамо јуначки бију.

— Ето видите шта раде људи! рекла је Љубица вођима с Љубића: — А ви шта сте учинили? Кецеље женске пашите, па ми жене да идемо да се бијемо!

Сумњајући да млада и лепа сарајевка Петрија, која је послушавала у кући кнежевој, има сувише велико пријатељство с Кнезом Милошем, Љубица узме с чивије Милошев пиштољ и, рекавши:

— Пиштољ је Милошев, а рука је Љубичина — омашке не може бити, убије своју супарницу на место.

После смрти Кнеза Милана 1839, Кнегиња Љубица је ишла у Цариград, с млађим сином својим, Кнезом Михаилом.

На крају јануара 1842, умрла је у Београду Госпођа Јелена Карађорђевица, венчана кума Љубичина; опевана је врло свечано, и, 31 јануара, на саоницама, однесена у Тополу да се сахрани.

Кнегиња Љубица је покојницу пратила чак до гроба, и, тек о свршетку свега погребнога обичаја, вратила се у Београд[1].

Колико срећне поуке садржи само овај један пример велике српкиње, жене Милошеве?

Кад је буна Вучићева приморала Кнеза Михаила да иде из земље, Кнегиња Љубица била је још у Београду; а доцније је и она оставила Србију, и отишла у Нови Сад, где се је на скоро поболела.

Године 1843, маја 14, више од туге и жалости која постиже њену кућу, него од старости и болести, пресвисла је ова ретка жена. Син њезин, Кнез Михаило, саранио ју је свечано у манастиру Крушедолу, у Срему.

Кнегиња Љубица била је средњега раста, лепа, снажна, радна, врло разумна, добра, штедљива, и побожна жена. Кад је хтела, дивно је умела показати ко је и шта је; а умела је и љубазношћу задобијати. Говорила је лепо, лако, кратко, и убедљиво.

Јунаштво је показивала у више прилика за време ратовања. За децом је својом јако гинула, и тога ради се је налазила готово увек с њима.

Ова ретка жена, можда и праведно срдита на већу слободу свога мужа у држању брачних дужности, нехотице је помогла да се толико потресе и, за дуже време, из Србије уклони породица Обреновића. Желећи видети свога мужа ограничена у животу приватном, она је снажно помагала његовим политичким противницима, који су га, најпосле, и из земље удаљили. А кад је опет хтела њега вратити у земљу, слабила је власт сину, и тако, желећи вратити у Србију „Старог Господара“, облакшала је непријатељима Кнеза Михаила да и „младога“ истисну из земље 1842.

Све је ово, пред своју смрт, сама признавала, и кајала се горко.

Кнез Михаило, примивши од Турака градове, у Србији, 1867, послао је у манастир Крушедол свога настојника Антонија с налогом: да однесе светој обитељи 60 дуката, и друго што треба, да се на гробу његове покојне *Наке* учини помен.

[1] *Српске Новине* № 6, 1842.

— Кад је радостан син њен, рекао је Кнез: — кад се весели цела Србија, нека се помене и моја добра *Нака*, Бог да је прости! . . . .

То је све извршено.

Слика Кнегиње Љубице налази се у народном музеју у Београду.

Обреновић Милан, војвода, родио се у Брусници, у нахији рудничкој, од оца *Обрена* и матере *Вишње*.

Милан је имао старијега брата *Јакова* (који је умрьо у Брусници 1811), и сестру *Стану* (која је била удата у село Добриње, у нахији ужичкој).

Кад је умрьо отац Миланов, Обрен[1], мати његова, Вишња, преуда се у село Средњу Добриње за некога Теодора Михаиловића, с којим је, после, родила синове: Милоша, Јована, и Јеврема.

Милан Обреновић, још до устанка српског 1804, био је изашао на глас као велики марвени трговац, и као добар и паметан човек.

Кад је Карађорђе, у Орашцу 1804, пристао на устанак, он је, међу првима, поручио Милану из Бруснице да се диже и да народ одмеће; а кад је, мало доцније, 19 фебруара 1804, с нешто војске изашао на Рудник да руднички град опседне, и да Турке оданде истера, дошао му је у помоћ Милан Обреновић са 80 Рудничана.

Те исте године, марта 10, Милан је помагао Карађорђу у нападању на Јагодину, али су ту Срби били одбијени.

После тога, био је на Карановцу и на Ужицу, а изреком се помиње да је 20 јула 1806 дошао на Братачић оном крају у помоћ.

С Братачића је сишао и учествовао у славном бою на Мишару, 1 августа 1806.

Године 1806 и 1807, кад су Срби Београд освајали, Милан је био на том месту.

[1] Обренове кости почивају на Савинцу, с десне стране од црквених врата. Њих покрива бела мраморна плоча с овим записом:

«Овде почивају кости раба Божија Обрена Мартиновића. Рожден бист и представи се в Брусницје. Јегоже син бје Господар Милан».

Године 1807, био је при освајању Ужица, где је, 29 јуна, пошто је Карађорђе отишао Штубику у помоћ, он остао главни заповедник српске војске, коме се је и предало Ужице.

По освојењу Сенице, Карађорђе, 2 маја 1809, писао је војводи А. Пљакићу, па му је, између осталога, јавио ово:

„Господара Вујицу Вулићевића и Старовлашку, и Милоша војводу, одредио сам на Препоље, и народа што на ново долази све ће с њим на Лим; Господара Милана и Драгачево, и Хаџи-Продана са сеничком нахијом, на Бело Поље одредио сам, да он на онај крај иде, и да народ одмеће[1].

Године 1809, месеца априла, освојио је Пријепоље и Бијело Поље, где му је и брат Милош био од велике помоћи.

Те исте године, 28 новембра, на скупштини у Х. П. Паланци, Милан је изабран за саветника и одређен да, као депутат, иде у руски главни стан.

Године 1810, јуна 5, Милан је, на Острву, с руском војском, прешао преко Дунава овамо у Србију. После тога је бивао у бојевима *на Дуду*, 15 јуна; на *Брзој Паланци*, 23 јуна; на *Прахову*, у првој поли августа 1810; на *Алексиначкој Бањи*, 22 августа; на *Јасици* 26, и на Варварину, 6 и 10 септембра 1810. кад су Срби и Руси узбили Рушид-Пашу.

А кад су се Руси, 12 новембра 1810. вратили онамо преко Дунава, Милан је с њима, као посланик српскога народа, отишао у Букурешт, у главни руски стан.

У Букурешту се Милан разболи и, после кратке болести, умре 16 декембра. Тело његово најпре је било укопано код цркве Кнеза Рада, у Букурешту, а после га је Кнез Милош исконао и пренео у своје село Хереште, те сахранио с јужне стране цркве више јужних врата. На гробу Миланову има белег с овим записом:

„*У овом каменом гробу почивају неутрудне бивше кости верног сина отачаства свога Србије, Господара Милана Обреновића, војводе српског, у Брусници, у нахији рудничкој, рођеног, у Букаресту, 16 декембра 1810, л. умршег. За вечно воспо-*

[1] *Архив Српског Ученог Друштва*, број 770.

минаније обнови гроб овај јединоутробни брат његов врховни кнез и предводитељ народа српског, Милош Обреновић, 8 јуна 1816[1]".

Кад је у Србију стигао глас о смрти Милановој, онда се је много говорило да му самрт није дошла од суђена дана, него од отрова. Јокић то отворено приписује Младену Миловановићу не наводећи основа за такво своје мишљење. Тако, причајући како је Милош, о Малом Божићу, 1811, дошао на скупштински састанак необријан, а Младен га, за то, грубо напао, Јокић вели:

— Младен отровао у Букуре шту Милана, па и Милоша хоће да сатре!

Милан је, после себе, оставио сина *Христифора* или *Ристу*, кога је, још за свога живота, био дао у школу.

У оно време певала се у Брусници и у околини ова песма:

„Закукала сиња кукавица
На Брусници према Луњевици.
То не била сиња кукавица,
Веће била Стоја Миланова.
Ако кука и невоља јој је:
Отиш'о је Војвода Милане,
И одвео сина Ристивора"!

Нисам могао дознати на који је Миланов одлазак ова песма спевана; а помиње се да је Риста 1813 био у Београду у школи.

Јаков Ненадовић, уклањајући се испред Турака 1813, и остављајући Београд, превео је, са својима, и Ристу из Београда у Земун.

Кнез Милош пак, идући од Шапца к Београду, нађе се тада на Забрежју с Јаковом, и ту му преда сабљу брата свога Милана, коју је дотле носио, да је преда Ристи, као његову очевину.

Риста је, после тога, отишао у Русију, изучио се, и постао официр, па је онда умрьо.

На Јагодинској цркви, која је грађена 1818, у запису о том ко је цркву подигао, поред другога, чита се ово:

„*Братија јему* (Кнезу Милошу) *сут: Јован и Јеврем, и от почившаго Брата Милана син Христифор, супруга Љубица, из*

[1] У предговору сам казао коликима сам се људма обраћао за овај запис, па је све било узалуд. Пре неки дан добио сам га добротом г. *Столо-*

нејаже новорођени син Милан, и две дштери Петрија и Јелисавета".

Јован Гавриловић, који је дошао у Србију 1831, и стао у службу државну, причао ми је да је Кнез Милош овога свога братанца Ристу био послао у Цариград да учи турски језик па је, вели, умрьо од куге.

У Брусници сам слушао да је умрьо у Неготину, али кад? Не знам.

Сима Милутиновић, у својим „*неколиким песмицама*", страна 11, има једну коју вреди овде исписати:

„*Оплач умршега лани Христе Обреновића*".

„Тко би не жалио Фебом полубљена?
За ког смрт је чрез вијек била рана;
Мирис лучи залуду нам весна т' пружа,
О, Миланче, брж' нам чезне ружа!

Симина књижица, у којој је ова песмица, штампана је 1826; а ако је тада и песма спевана, онда је Риста Обреновић већ умрьо 1825....

У хартијама Кнеза Васе Поповића има једна записка, писана руком Аврама Петронијевића, по заповести Кнеза Милоша, у којој стоји:

„*П. П. Будући да људи, служећи отечеству, и по смрти својој од живих воспоминание заслужују, то препоручујем да учините наредбу: да се у главнијим црквама нахије пожешке чине спомени на четрдесет литургија за*

1. *Христифора нашега!*
2. *Самуила архимандрита*, и
3. *Ђорђа Келеша!*

На овој записници нема дана ни године кад је писана, а растављена је од писма у које је, види се, била утурена, те се не може казати кад је писана.

Жена војводе Милана, *Стоја*, мајка овога Ристе, умрла је у Брусници 1813, и сарањена је у сеоско гробље.

жана, бив. румунског министра Домена, садашњега имаоца добра Херешта. Нека је велика хвала овоме господину за ову лепу и пријатељску услугу!

Обреновић Милан (Милошев), други кнез од те лозе, родио се у Крагујевцу, 7 октобра 1819, од оца, *Кнеза Милоша*, и матере, *Кнегиње Љубице*.

Милан је провео детињство и младост у Крагујевцу, Пожаревцу, и у Београду, већином уз мајку своју, Кнегињу Љубицу.

Учио се је дома, као и млађи му брат, Кнез Михаило.

У манастиру Каленићу има запис који казује да је Кнез Милош *„с благоверним сином и наследником Миланом обновио манастир 1823“*.

А у манастиру Враћевшници Вујић је, 1826, гледао слику тога манастира, штампану још 1820, јуна 25, и ктитор је томе послу био *„Млади Господар Милан Обреновић“*[1].

Године 1839, јуна 1, кад Кнез Милош остави престо и Србију, за Кнеза Србији, по наследном праву, проглашен би старији Милошев син, *„Кнез Милан Милошев Обреновић II“*.

Али је Милан тада већ лежао на самртној постељи. Болујући од тешке сухе болести, нови Кнез није потписао ни једнога владалачкога писма; чак кажу да није знао ни да је отац његов оставио Србију, и да је кнежевска власт прешла на њега.

Кнез Милан је преминуо 26 јуна 1839, у опој кући испод велике цркве где је сада касациони суд.

Кнегиња Љубица, мајка његова, кад јој је син издахнуо, затворила се у собу код њега мртва, те га је са свештеником Хаџи-Јевтом, и свастиком Пере Цукића, Тоном, окупала, обукла, и спремила.

Уредивши све како треба по обичају, села је те се сама очешљала и обукла како приличи мајци у жалости, па је тек тада, запевком у кући, огласила смрт сина свога, и разаслала да се јави старешинама, и да се вароши огласи звонима.

Кнез Милан је сахрањен у палилулској цркви, у Београду, на десној страни, близу западних врата. На гробу му је мали споменик од бела мрамора са српским грбом и овим записом: *„Књазу Српском* ***Милану М. Обреновићу II.,*** *рођеному* 7 октобра *1819 год. а*

[1] *Вујић, Путешествије*, стр. 322.

26 јуна 1839 уснувшему, постави овај споменик његов брат ***Књаз Михаило****, 1857* [1]*«.*

Обреновић Милош (Теодоровић), родио се у селу *Средњој Добрињи* [2], у нахији ужичкој, на Теодорову суботу, 7 мерта године 1780 [3].

Мати Милошева, *Вишња*, прво је била удата у Брусницу за *Обрена Мартиновића*, с којим је родила синове: *Јакова* и *Милана*, и кћер *Стану*.

Кад Обрен умре, Вишња се преуда у село Средњу Добрињу за некога *Тодора Михаиловића*, и с њим роди *Милоша*, 1780, *Јована* 1786, и *Јеврема*, 1790.

[1] Испод тога, има још овај запис:

„*Овде је сахрањен Књажевић Сергије М. Обреновић, син Књаза српског Милана М. Обреновића IV, рођен 2 а умро 7 септембра 1878*».

[2] Писци који се су устављали на месту Милошева рођења пишу да се је родио у *Средњој Добрињи*. И стари паметари мени су тако казивали небројено пута. Тек, некако године 1882, чух да добрињски свештеник, г. Павле Ђукић, прича да се Кнез Милош родио у *Горњој* а не у *Средњој* Добрињи. Тај свештеник, како су ми казивали, обележио је неко место, и уверава да је баш ту угледао света велики овај Србин. За Милоша, и за нас који о њему пишемо, нема никакве користи да место његова рођења преносимо из села у село. Наша је једина жеља да кажемо онако како јесте. Отац Павле је рођен у Добрињи (истина *Горњој*, а не у *Средњој*, нити у *Доњ ој*), па је природно да зна боље од нас што је кад било у којој Добрињи. Тек за нас има једна тегоба, коју ћемо овде казати:

Покојни Јоаким Вујић, који је путовао по Србији по нарочитој жељи Кнеза Милоша, ноћио је, 25 новембра 1826, у Горњој Добрињи, код попа *Јована Ђукића*, и овај свештеник упутио је ученога путника у *Средњу Добрињу*, као место Милошева рођења.

Поп Јован Ђукић отац је Попу Павлу Ђукићу.

Поп Јован је, 1826, држао да је Милош рођен у *Средњој* Добрињи, а Поп Павле, 1882, уверава да је то било у Горњој!

Коме да верујемо ми што смо рођени подаље од све три Добриње?

Нека ми опрости син, ја овде волим веровати оцу!

[3] Рођење Кнеза Милоша разни писци стављају у разне године. Тако, једну пишу да се је родио 1780; други — 1782; трећи — 1783, а четврти — 1784. Вук Караџић пак, који је имао све повољне прилике да томе догађају нађе праву годину, пише да се је Кнез Милош родио 1780. По њему и Кнез Михаило, син Милошев, пише тако. За то сам и ја задржао овде годину 1780.

Отац Милошев, Теодор [1], кога су обично звали *Теша*, био је човек веома сиромашан, а кад је (15 новембра 1802) умрьо, његовим синовима није остало ништа друго но да иду у најам те да се хлебом хране, премда је Милош и пре, за очина живота, као шипарац, морао отићи у службу.

После више разних газда, у којих је чувао стоку, надничио, или гонио трговачке волове чак на Јадранско Море, Милош се најми, у Добрињи, у свога зета Саве, за којим је била његова сестра *Стана*. У овога човека Милош је служио дуго; али му, најпосле, додија ружна газдина нарав, па остави службу и побегне у Брусницу, к своме полубрату Милану Обреновићу, који је дотле био прилично стекао, и почео трговати живом стоком. И баш у оно време, када ће му доћи Милош, Милан је радио у заједници с турчином Ћор-Зуком из Бруснице. С овим Милановим ортаком, Милош је, доцније, често ишао по селима те лучио браве.

Српски устанак на Турке букне у почетку 1804, и Милан Обреновић јави се одмах као један између првих покретача и вођа тога народнога посла. Кроз кратко време, током самих догађаја, Милан поста војвода нахије рудничке, а за тим и пожешке (чачанске) и ужичке.

Уз брата свога, Милош је и лако и брзо добио прилику одликовати се и у бојевима и у пословима управним и судским.

Прича се да је, још 1805 године, на молбу Газде Николе Луњевице који је био човек веома уважен, добио од Карађорђа војводски чин, ма да је служио и радио у војводству Миланову.

Године 1807, у нападању на Ужице, кад су Срби освајали неки шанац, Милош допадне грдне ране: пушчано зрно ударило

[1] Прадед Кнеза Милоша, у Добрињи, звао се *Милош*, и имао је два сина: *Мијаила* и *Гаврила*. Мијаило је родио *Теодора (Тешу) Миаиловића*, а *Теодор Милоша*, потоњега Кнеза. Од *Гаврила* су се родили други потомци којих се лоза зна и данас у Добрињи. И Тешиних потомака, од прве његове жене, *Гордане*, има данас у Добрињи. Један од Гавриловић потомака одселио се је, године 1813, у Стари Бечеј, у Угарској.

Кнез Милош се је, у почетку, и презивао *Теодоровић*, по оцу, а после је узео презиме брата свога Милана, јер је и чувенији био под тим презименом.

га је више леве сисе, па избило кроз плећку. Сви су мислили да Милош те ране не може преболети; али он, после дванаест недеља боловања и видања, оздрави.

Како је Миланово војводство било врло велико, пошто је захватало три велика округа, то је у њему и за Милоша било свакад довољно посла, а он од посла никад није бегао.

Пред крај године 1810, Милан Обреновић, налазећи се у Букурешту, код главнога заповедника руске војске, као народни депутат, из ненада падне у болест и, после неколико дана, умре.

У Србији, међу тим, Карађорђе и Младен спремали су ону реформу коју су објавили на скупштини, о Малом Божићу 1811, и по којој су прогласили за војводе којекаквих 70 људи, те тако Србију издробили на 70 малих војводстава, па тиме и власт дотадашњим великим војводама отанчали.

Највећи противници тој реформи били су Миленко Стојковић и Петар Добрњац.

С овом двојицом слагао се је и Милош и, још пре скупштине, писао им је писмо да се држе добро, а, ако затреба, он ће им и с војском доћи у помоћ. То је писмо дошло у руке Карађорђу и Младену.

Скупштина се сабрала у Београду. Карађорђе је пазио Милоша, и желео је помоћи му; за то га је, испитујући како је постало речено писмо, упућивао да се тога писма одрече, и да кривицу свали на писара. Милош остане при изјави: да је писмо његово, јер је, вели, писар писао што сам ја говорио.

Младену, који Милоша није волео, то је и требало.

У скупштинској седници, Младен, као председник, угледавши Милоша необријана, на један пут искрљешти очи на њега, и повиче:

— Погледајте оно рутаво псето! како је необријано дошло у заседаније!

Милош ћути на ноге, и већ му ударише сузе.

— Господару Младене, рече он: — сам знаш да ми је брат скоро умрьо; за то се нисам обријао, а не што не поштујем скупштину и њена заседанија.

— Бре, ти си парампас; тебе треба обесити о врби што не рађа ништа. У хапс се, кучко, вуци!

И тако Милоша затворе, и ставе под суд. Пресуда би му била рђава. Али „ми настасмо, прича Јокић, по коме ово казујемо: — око Господара, и кажемо да ћемо сви дати оставке ако ће Младен тако срамотити војводе“!

Карађорђе постави за војводу свога зета Николу Карамарковића, а Милошу даде диплому да је опет старешина над свим млађим војводама. Ну то је тако тек речено, а право Милошево војводство била је сама Брусница и 12 села около!

Тако је остало до године 1813.

Кад је настала несрећна година 1813, Карађорђе (20 марта № 1237)) постави Милоша за команданта граду Ужицу, и да држи кнежину Раке Ђевајца.

После тога, заповедио му је да сиђе низ Дрину доле к Лозници.

О Великој Госпођи, 1813, Срби су имали бој с Турцима на брду *Брачинцу*. У том бою био је и Карађорђе. Сузбивши Турке, Карађорђе сиђе у Липолист, где војводи Милошу да оваку заповест:

— Коекуде, кажу да онамо на Сави има место и вода Засавица. Иди ти, Милошу, те онде начини шанац да Турци не прођу низа Саву, а на Проту Смиљанића, у Китогу, не смеју ударити!

Милош скине чизме, обује опанке, и остави коња па, с Чупићем, и једно 1000 људи, оде.

Тада је он први ископао шанац на Равњу, између Саве и Засавице. За то су му после и певали:

„Засавица показа јунака;
„Таково га призна за таквога!

На том шанцу, тукао се је Милош очајнички; али му нестане џебане, а сила турска навали многобројна, те се је морао повући к Шапцу.

То је било месеца септембра 1813.

Српској војсци према Дрини био је тада главни заповедник Кнез Сима Марковић.

Милош, дошавши к Шапцу, стане љуто корети Кнеза Симу што није ништа радио да Турци не продру у Мачву, и што је Милошеву војску оставио без џебане, те је морала узмаћи.

— Кути од Бога не нашао, рекне Милошу смотрени Прота Ненадовић: — зар не знаш да је скоро Мали Божић (кад војводе на скупштини морају одговарати за свашто).

— А зар ти не видиш, одговори му Милош: — да нас, како радимо, Мали Божић не ће наћи ни два заједно?

Ту су тада били: Кнез Сима, Лука Лазаревић, Милош Обреновић, Петар Јокић, Вићентије из Кораћице, и Прота Мата Ненадовић. На један мах, допадне им глас да је Карађорђе оставио Београд и прешао у Земун! Они се одмах договоре да Милош, с две хиљаде коњаника и Буљубашом Петром Јокићем, трчи да ухвати Београд, докле још Турци нису стигли у њега.

Али докле војводе, по тој својој наредби, одаберу коњике, по војсци се разиђе глас: да су Турци прешли Мораву, да су заузели Смедерево и Београд, па још отишли унутра у Шумадију да робе и пале. Кад таква буна уђе у људе, они оставе топове и логор, па прсну свак на своју страну да се брину о својим породицама.

Војводе нагну преко Саве, где је ком било пре, а Милош са својим писаром Димитријем, и једним сензом, обори низа Саву. На Забрежју (ниже Обреновца) нађе Јакова Ненадовића, који је превозио своју чељад и ствари преко Саве.

Ту Јаков каза Милошу да су Турци узели Београд, да је већ све пропало, него нека ни он не двоуми, већ нека бежи преко Саве, куда су и друге војводе пребегле.

На то Милош одговори овако:

— *Кад моју стару мајку, жену и децу разгазе Турци, што је ваљде да и ја сам живим? Доста је браће изгинуло војујући са мном; право је да погинем и ја, кад другојаче нема живота. Не могу те то, Г'осподар' Јакове, никако послушати*".

Бивало је људи који су хтели и у ове Милошеве речи улити неки себичан смисао. Ти људи греше. Милош се, у овај тренутак, јавља и као најбољи син своје отаџбине, и као највећи јунак међу ондашњим војводама.

Ваља прочитати макар које причање о срџби народа у Србији против оних који су га, како се онда говорило, „завадили с

Турцима па га, без заштите, оставили мачу и угарку турском", и одмах ће се видети колико је, у онај мах, било дражи за Милоша да се чему нада за своју тобожну властољубивост. *И Петар Јокић*, и *Прота Ненадовић*, и *Сима Милутиновић*, с толиким другим паметарима, тврде да је онда Србима у Србији било грозније него што би се пером могло описати.

Срећна у својим последицама, које онда никако ни слутити није могао, ова Милошева одлука на Забрежју биће довека један од најлепших цветова у венцу његових великих заслуга.

Са Забрежја, Милош оде у Брусницу, па оданде похита к Ужицу да би, бар у том тврдом градићу, могао очувати непогашен огањ народнога ослобођавања; али, због оскудице у храни и у цебани, мораде и Ужице оставити, па се предати црној судбини која тада притиште сву Србију.

На Св. Николу, 6 декембра 1813, Милош своју мајку, жену и децу пресели под планину Каблар, у кућу некога *Ђорђа Љубичића*, а сам је мислио држати се планине.

Међу тим, Турци уђу у руднички округ. У граду Руднику турске куће биле су готово све порушене још у почетку године 1804. Од тога доба, никаква власт није ни настављала у том граду, него је Брусница, због војводе Милана, и, после, због Милоша, била средина нахије.

За то Ашин-бег, са 150 Турака и 20 камила, уђе у Брусницу, и смести се у Милошевој кући, а камиле уведе у школу где су се српска деца учила!

Већ се није имало куд ни камо. На пољани код таковске цркве, Милош се преда Али-Аги-Серчесми, кога је нови београдски везир Куршид-Паша био послао да преда и нахију рудничку.

Предајући се, Милош скиде с врата војводску сабљу, извади иза појаса пиштоље, па то обоје стави пред Али-Агу-Серчесму.

Турчин пиштоље одмах врати Милошу, и призна га за *кнеза нахији рудничкој*; а сабљу његову задржи да је понесе везиру као сведочанство Милошеве покорности.

О Ђурђеву дне 1814, Милош своју породицу пресели из куће Љубичића у кућу Марка Матковића. Та је кућа стајала још године 1876.

После неколико месеца, пријатељи нађу Милошу још склонитије место у кући неког Милована Маринковића, у селу Црнући.

У јесен 1814, учини се онај немир у Трнави, који се је прочуо као *Хаџи-Проданова буна*. Милош је тада много помагао с једне стране да више Срба не би упало у ту буну пре времена, кад није било ни мало прилике за срећан свршетак, а с друге — уздржавао је Турке да што мање штете учине угушујући ту злосрећну буну.

Непријатељи и овде Милоша криве. Али рад његов у овој прилици могу правично процењивати само људи широка срца, који су, поред тога, кадри одвојити оно што се ради по срцу, од онога што се мора да чини по дужности!

Милош је и овде радио и као прави родољубац, и као смотрен државник.

Због тога немира у народу, Милош је морао сићи у Београд. Ту су га Турци задржали као таоца.

Из Београда се је измакао у другу полу месеца јануара 1815. А дотле су већ многи главнији људи из народа у селу Рудовцима били углавили: *да се опет устаје на Турке, и Милош да се узме за вођа новому устанку*. Чим је Милош стигао кући својој, одмах су се почели прибирати к њему одабранији људи, те се договарати о новом устанку.

Милош се није одмах примио старешинства у том новом послу. Најпре је много разговарао са свима; мерио је величину посла у који је требало ући; процењивао је чврстину воље у устаника, и, кад се је уверио да су сви прегли на једно: избавити се, или изгинути: онда је, о Цветима, отишао у Таково цркви, где је било уговорено да се сви вођи састану, као богомоље ради. Онде се опет, под таковским грмом, последњи пут договоре, па оду у цркву на молитву. После службе изађе Милош пред цркву и свему сабору објави: *да иристаје на нов устанак, да се прима погла-*

варства, и, тако, у име Божје, отвара нову борбу с Турцима за ослобођење отаџбине.

Ту се закуне он народу да га не ће оставити, а народ се закуне њему да ће га слушати.

То је било на Цвети, 11 априла 1815.

Из Такова, Милош се врати у Црнућу кући. Ту обуче своје војводско одело, наоружа се па, са својом војводском заставом у руци, изађе пред дружину и, дајући је у руке Сими Паштрмцу, рекне:

— *Ево мене; ето вас — рат Турцима!*

Паштрмац одмах пободе заставу у ледину, и под њу стане купити војнике, а Милош, с писаром Димитријем, оде у собу писати писма на све стране да се Срби дижу на Турке, и *„да бију где год виде зелену стризу“!*

Народ устане листом.

Сулејман-Паша, београдски везир, чим чује за тај нови устанак, одмах одреди *Ибшир-Пашу, свога ћехају* (који се обично и звао *Ћаја-Паша*) да иде с војском и буну угуши. Ћаја-Паша удари на село Чибутковицу, те узме у помоћ Кнеза Аксентија, с неколико стотина Срба. Та сва војска продре у Чачак. За њом Милош дође на брдо Љубић, на левој страни Мораве према Чачку, и онде се почне утврђивати.

На овом брду Љубићу, после тога, бивали су многи бојеви с променљивом срећом; а кад је Ћаја-Паша погинуо, Турци су се збунили, и нагли бежати преко Драгачева к Сеници. Кнез Милош их је гонио, и, на селу Ртима, у Драгачеву, страшно потукао.

После те страшне турске погибије, Милош је узео турске рањенике, жене, и децу, и њих је лепо испратио у Ужице.

Овај човечни поступак створио је Милошу леп глас и међу самим Турцима.

А још пре, док су се Турци држали у Чачку, Милош је с Љубића трчао к Палежу и к Ваљеву, те је и та оба места очистио од Турака.

После тога, пшао је на Пожаревац, где је, после крвавих бојева, примио Турке на веру, и испратио их у Ћуприју.

Исто тако, примио је на веру и испратио у Нови Пазар и Турке Карановчане.

Очистивши средину земље од Турака, Милош похита к Дрини, пред Куршид-Пашу, који је стајао с великом војском на Бијељини, а овамо преко Дрине био је претурио Али-Пашу Никшићкога те начинио шанац на Дубљу, у средини Мачве, и ту се добро утврдио.

Милош, 14 јула 1815, удари на овај шанац, освоји га на јуриш, потуче Турке, и самога Али-Пашу зароби, па, почашћена и обдарена, пусти да се врати Куршиду, а сам похита на Мораву пред Марашли-Али-Пашу, који је од Ниша ишао на Србију.

Од Вујице Вулићевића, Проте Ненадовића, и других старешина који су, са српском војском, били на Белици повише Јагодине, Милош дозна какве услове поставља Марашли-Али-Паша на да рат престане.

У тај пар, стигне му писмо од Куршид-Паше, који га зове к себи на договор.

Да би видео који од ова два турска везира даје Србима повољније угодбе за мир, Милош остави војводу Вујицу Вулићевића и Проту Ненадовића да продуже преговоре с Марашлијом, а он се врати на Дрину с намером да пређе у Босну Куршид-Паши на договор.

Српске старешине на Дрини, чувши шта Милош намерава, толико се зачуде дрскости његовој, да му Сима Паштрмац овако рекне:

— Господару! Ако ти се мили мрети, пошни се, ето, на који хоћеш грм и скочи; а немој сам своје главе носити везиру у шаке! Одеш ли му, права си будала!

— Лепо, Амица, одговори Милош, са свим хладно: — али ако ја одем, свршим народски посао, и вратим се здрав читав, ко ће онда бити будала: ја, или ти?

— Ни ти, ни ја, Господару, него везир који те пусти!

И отишао је везиру под шатор!...

С тешком муком избавио се је из Куршидових руку, вратио се у Мачву, па онда одлетео на Мораву.

Марашлија се покаже много мекши: он није тражио, као Куршид, да Срби положе оружје.

— Носите ви за појасом ако хоћете и топове, рекао је српским депутатима с којима је преговарао: — само будите покорни цару!

И тако Милош с њим углави ове угодбе:

1. Срби пуштају у Београд Марашлиног Ћехају са 7—8 хиљада војника;

2. Српски посланици, с Марашлиним препорукама, иду у Цариград, а Марашлија ће чекати у Тукрији док се они врате и царски ферман донесу.

3. Српска војска стоји како стоји до доласка фермана; и

4. Марашлија пише Куршид-Паши на Дрину да не да Босињацима нападати на Србију.

Кад су се српски посланици вратили из Цариграда, и донели царски ферман о миру, онда је и сам Марашлија дошао у Београд, те сменио љутога Сулејман-Пашу Скопљака.

После тога, Милош и Марашлија уговоре ово:

1. Турци се не мешају у купљење данака; њих српски кнезови купе и предају;

2. Код свакога муселима седи по један српски кнез; без овога кнеза, муселим Србима не може ништа пресудити.

3. У Београду се уређује једна ***Српска народна канцеларија*** *у којој ће седети 12 кнезова. Ови ће кнезови судити Србима који учине велике кривице. Ако кога осуде на смрт, предаће га паши да се погуби.*

Ових 12 кнезова примају порезе од нахиских кнезова, и предају их везиру.

Ето тако, у онај мах, Срби и Турци поделише власт и господство: паша оста господар у градовима над Турцима и муселимима, а Милош у земљи над народом и над кнезовима.

Осем тога, Милош је, том приликом, присвојио и *Пореч*, који је и од старине припадао београдском пашалуку.

Пошто је тако утврђен мир, Милош је отпочео своју огромну радњу, преображајну у земљи, и дипломатску у Порте и код руског двора.

Од тога доба, па до године 1839, Милош је Србију (осем градова) очистио од Турака, проширио је државу до граница које је имала 1812, подјамчио је права Србији свечаним међународним актима, завео је редовну војску, уредио судове и управу, отворио школе, расправио одношаје цркви, набавио штампарију, подигао многе богомоље, прокрчио путове и, што је од неоцењене важности, животом и радом својим, улио је у Балканске Хришћане тврду наду *да ће се скоро избавити.*

Али да се вратимо мало назад!

Године 1818, Милош сазове народну скупштину у манастир Врањевштицу, и каже јој да ће за народ бити боље да се врховни старешина налази у Крагујевцу, месту приступачнијем. Скупштина то радо одобри, и он, те године, остави Црнућу, и пређе на обалу Лепенице.

Доцније је начинио себи конаке у Пожаревцу, у Београду, и у Топчидеру. И у сваком од тих места седео је понекад, кад је чему била потреба и прилика.

Године 1839, не могући владати по уставу, по ком је Порта била врховни суђ српским саветницима, Милош, 1 јуна, да оставку на корист старијега свога сина Милана, и оде у Влашку, на своја добра.

Од тога доба, до краја године 1858, живео је или у Влашкој или у Бечу, а и путовао је по Јевропи.

Године 1858, децембра 11, светоандрејска скупштина поврати Милоша опет на кнежевски престо српски.

Ушавши у Београд, престоницу своју, 25 јануара 1859, Кнез Милош је владао до 14 септембра 1860, а тога дана, у 8 часова и 20 минута јутра, после дуге болести, издахнуо је у свом дворцу у Топчидеру, па је одонуда пренесен у Београд, и врло свечано сахрањен у великој београдској цркви, испод јужних врата, у припрати.

Милош је био средњега раста, јака састава, окрушасте снаге, округла лица, јасна, громовита гласа, брза, кратка говора, а памћења за причу јака; не знајући читати ни писати, Милош је често сам својим писарима казивао како ће му писати писма.

У говору је често понављао узречицу: *„чиниш 'волико,“* као што је Карађорђе говорио: *„коекуде“*.

Милош је имао велику наклоњеност према лепом полу, али се не зна да је томе за хатар какав државни интерес крњио. Иначе је у свему живео веома штедљиво. Марио је да стече; и тековину је своју ревњиво чувао. Нарави је био бујне, али повратљиве. Човек радник, увек је тражио најкраћи пут, макар тај пут и не био свакад најбољи. Реч, новац, па и саме људе, често је давао, само да уради што је наумио!....

У љубави, у мржњи; у пријатељству, у непријатељству; у издашности, у тврдовању; у власти и без власти — Милош је бивао и прав и неправ; и отворен и лукав; и бујан и смотрен; и веран и забораван; и сталан и променљив; али, у тежњи да руши Турство и да диже Србство, био је свакад један исти, непомерно сталан, вечито веран, никад забораван, свакад достижан и никад уморан!

То му је заслуга нада све заслуге; то му искупљује многу ситну човечијуману или погрешку.

Милошевих слика има више у народном музеју, у Београду, а има и једна биста од гипса: све су добро погођене.

Обреновић Михаило (Милошев), трећи владалац од лозе Обреновићеве, родио се у Крагујевцу, у *Шарену Конаку*[1], 4 септембра 1823, од оца Кнеза Милоша и мајке Кнегиње Љубице.

Михаило је провео своје детињство у месту својега рођења, у Пожаревцу, и у Београду, налазећи се свакад уз мајку, Кнегињу Љубицу, заједно са старијим братом Кнезом Миланом.

[1] *Шарени Конак*, или *„Конак Кнегиње Љубице,“* у Крагујевцу, био је на северо-исток од *„конака мушкога,“* готово онде где се сврша источно крило нове гимназије. У последње време у њему су биле неке војне канцеларије и, 30 новембра 1884, непажњом оних који су у њему боравили око по ноћи букне у једном крилу ватра, па се у час рашири кроза сву зграду која је и била већином од дрвене грађе, те тако се „Шарени конак“ претвори у пухор.

Што је више растао, све је чешће гледао буре које су тутњиле преко главе оца његовога. Најпосле, године 1839, Кнез Милош даде оставку и изиђе из Србије, узевши са собом и млађега сина свога Михаила, с којим оде на своја добра у Влашку.

Старији брат Кнеза Михаила, Кнез Милан, умре 26 јуна 1839, и тада, по реду наследноме, престо српски припаде Михаилу, млађему сину Милошеву.

Српске старешине тада пошљу Кнезу Милошу Кнегињу Љубицу и поуздана човека да Кнеза Михаила измоле у оца, и да га доведу у Србију. Не дадне ли отац сина, онда да га „украду," и с њим добегну у отаџбину.

Кнез Милош је сина драге воље пустио, те није било потребе за ту патриотску крађу.

И тако, Кнез Михаило је, по смрти брата свога Кнеза Милана, наследио владалачки престо у Србији, и седео је на њему до 25 августа 1842. А тада, после несрећнога сударa с бунтовничком братском војском на Крагујевцу, на Чумићу, и на Жабарима, оставио је Србију, прешао преко Саве, и отишао у Аустроугарску.

Иза тога, Кнез Михаило је путовао по Јевропи ради проучавања оновременога друштва и државних уређења, али је највише боравио у Бечу.

Живим учешћем пратећи све што је бивало у Србији, он се никад није мешао ни у какве плетке које би му, тобоже, олакшале повратак у отаџбину.

Кад је светоандрејска Скупштина (11 децембра 1858) прогласила повратак Кнеза Милоша на престо српски, Кнез Михаило је сачекао док му је отац из Букурешта стигао на српску земљу у Крајини, па је онда пошао из Беча и, 14 јануара 1859, после 17 година, у Смедереву, ступио на земљу своје отаџбине, и отишао у Алексинац пред оца свога!

Одонуда је, заједно с оцем, дошао у Београд 25 јануара 1859, и остао је и даље уз оца, као престони наследник, утичући на послове колико се год могло смотреније, да не би ни чим повређио осетљивост властољубивога „Старога Господара."

Године 1860, септембра 14, после очине смрти, Кнез Михаило је, по други пут, ступио на српски престо, и владао је до 29 маја 1868.

За ове своје друге владе, Кнез Михаило је Србију са свим очистио од Турака; распрскао је градове: Ужице, Соко, и Кастел (на Дунаву, према Адакалу), а Београд, Смедерево, Шабац, и Фетислам вратио је у српске руке; завео је народну војску; учинио је највеће спреме да земљу наоружа; утврдио је у земљи законитост и, мудром својом политиком, подигао је Србији глас пред пријатељима и пред непријатељима српскога народа.

Године 1865, о Светим Тројицама, Кнез Михаило је, у Топчидеру, свечано прославио „Педесетогодишњицу српске слободе“ од Цвети 1815.

О тој светковини установио је *таковски орден*. И прве крстове тога ордена, који су од једнога Кнез-Милошева топа сливени па позлаћени, раздао је тада још у животу осталима борцима за ослобођење Србије.

Тога дана је, пред топчидерским дворцем, био величанствени ручак, за којим су, до Кнеза и Кнегиње, седеле две Карађорђеве кћери: Сава Пљакићка и Стаменка Чарапићка.

Српски родољуби одавали су се најлепшим надама.

Али освану црни 29 дан маја 1868. Тога дана, у 6 часова после по дне, Кнез Михаило паде од крвничке руке у топчидерском Кошутњаку.

Тело његово пренесено је у Београд, и с необичном свечаношћу, и народним плачем, сахрањено у великој београдској цркви, у гробницу поред Кнеза Милоша.

Уз јужни црквени зид, изнутра, над самом гробницом, стоји данас побожни белег с овим записом:

„Који вјерује мене ако и умре живљеће.“
Јов. XI, 25

„КНЕЗУ СРПСКОМ
МИХАИЛУ М. ОБРЕНОВИЋУ III
РОЂЕНОМ 4 СЕПТЕМБРА 1823
ПОГИНУЛОМ 29 МАЈА 1868
У Д О В И Ц А Ј У Л И Ј А.“

Кнез Михаило, осем својега матерњега језика, говорио је и писао немачки и француски, а разумевао је и руски. Боравећи дуго у Бечу, био се је на немачки језик тако навикао да је често, и кад српски говори, мешао по коју реч немачку, хотећи брже и јасније изразити што жели. И кад пише, поводио се је по немачкој синтакси, а иначе је српски говорио лепо и течно. Рукопис му је био врло крупан, али врло марљив, и што би год ком писао, макар била најмања ситница, од свачега би задржавао копију.

Србе сељаке, и живот њихов, познавао је тако да би му се човек морао чудити, а он је причао да је то све сазнао од своје *Наке* (Кнегиње Љубице).

Од јевропских народа, увек је хвалио Мађаре, што су као народ сложни ма да су вером поцепани, и што су поносити својим народним именом према туђинима; у Немаца је ценио вредноћу и тачност; Енглезе је уважавао као народ који и љуби слободу и поштује законе, али му је било криво на њихову политику што држи страну Турцима; Французима се је чудио што не ће да виде света ван Француске, и, кроза смеј је причао како француска царица кумује црногорском кнезу, а никако не може да се обавести: шта су били један другоме покојни *Кнез Данило, Мирко,* и *Кнез Никола?* „Цар Наполеон, вељаше Кнез Михаило: — не зна ни колика је величина Србије, нити колико народа у њој живи, а ми га сматрамо за свога покровитеља, и надамо се неком добру од њега“!

Западну просвету Кнез Михаило је јако уважавао, и желео је да Србија што брже напредује на том путу...

У почетку разговора, прве четврти од часа, речи су му се једва откидале од језика; доцније је постајао све говорљивији и, најпосле, дошавши у ватру, говорио је брзо, оштро, и речи је своје подупирао жестима.

У последње време својега живота, био је све своје мисли и жеље слио у једну: да ослободи од Турака земље које је држао Кнез Лазар:

— Ко ми, у садашње време, помиње границе Душанове, тај ми је душман а не пријатељ, рече ми једном, кад смо о том говорили.

Ради успеха на том путу, био је готов на сваку жртву.

Једнога дана, ушавши с актима Кнезу на реферовање, застадох га нешто срдита. Ходао је по соби живо, пушећи цигару нагло. Из разговора, дознадох да је љут на енглеског консула г. Лонгворта.

— Хоћете ли веровати, рече он окренувши се к мени: — да ја ове цигаре волем него хлебац, па ћу се и њих одрећи! Дукат на дан мени је доста, а све друго бацићу на коцку, и развићу барјак па — куд пукло да пукло!...

Већ пред своју смрт, често се је љутио на Миливоја Блазнавца, војнога министра, што споро спрема војску.

— Мој Блазнавац хоће, вељаше он: — да спреми резерву и за сваку чивију!

Кнез Михаило је био велики ловац и, да није имао државних послова, многе би дане проводио у лову.

Илија Гарашанин, сам страстан ловац, склањао би га више пута да изађе у лов.

— А шта би рекли домаћини сељаци, одговарао му је Кнез: — видећи да јурим по лову онда кад они мисле да сам притрпан народним пословима?!...

Волео је коње, и имао их је дивних; јахао је и радо и лепо; на добре коње никад није жалио новаца.

Волео је нашалити се; и то је умео врло згодно, али се је, с велика положаја свога, уздржавао, осем у тесном кругу својих давнашњих познаника.

Све његове врлине крунисала је великодушност којом је признавао истинске заслуге и својим противницима, и праштао увреде које су чињене њему, његовој мајци, и оцу од 1839—1858 године.

Ево томе једнога осветљења.

Неки Стева Филиповић био је секретар Карађорђев. Године 1837, ступио је поново у српску службу, и дошао до члана окружнога суда. Послуживши неко време, он, обремењен старошћу, затражи пензију, и Кнез Александар да му пуну плату (450 талира) у пензију.

Пошто Кнез Михаило предузме владу 1860, почну се, месеца октобра[1], *ревидирати године службе свима пензионарима*, да би се пензија могла давати само за *оне године које су одиста проведене у служби.*

Државни Савет, који је ту ревизију чинио, нађе да Филиповић није служио пуних 40 година, те му одузме 200 талира пензије, оставивши му само 250!

Кнез Михаило, кад му тај саветски акт дође, не одобри га, него рече да се Савету врати с напоменом да је година службе под Карађорђем била вреднија и тежа, него неких потоњих пет!

При свем том, Савет остане при својему закључку, додавши: да је пропало све што је за времена Карађорђева рађено у Србији, на, богме, и Филиповићева служба!...

Кад тај акт прочитах Кнезу, он га узе те виде имена оних који су га потписали. За тим устаде, и ходаше дуго, дуго по соби. Најпосле ће рећи:

— Ја не мислим тако као Савет. За мене могу пропадати људи, а историски догађаји не могу да се збришу на да их нема. Не ћу да се бочим с њима. За то одобрите им решење, али министру финанције пишите *да г. Стеви Филиповићу, докле је год жив, од моје цивилисте даје колико треба да му буде равно 450 талира*[2].

Тако је и било.

После тога, дође од Савета депутација, и стане га молити да одустане од таке своје одлуке, јер је и Савет своју одлуку изменио тако да Филиповићу остане цела пензија (450 талира).

Чини ми се да је, мира ради, најпосле, пристао на ову молбу Савета.

Србину је необично мило поменути и оно пуно достојанства и такта Кнежево држање спрећу странаца. Ово је београђанима падало тим пријатније што је, пре тога, држање београдског двора спрећу странаца врло често вређало народну поноситост.

Кнез Михаило је био велики пријатељ науци и књизи српској. Вуку Караџићу давао је редовну помоћ чак и онда кад је сам, за

[1] Законодавно решење од 1 октобра 1860, № 72.

[2] Кнежев акт од 31 марта 1861, В.№ 716.

живота Кнеза Милоша, кунаторио без новаца; помагао је Ђури Даничићу, и многим другим писцима.

Истини за љубав, испричаћу овде нешто што ће показати колико је Кнез Михаило био рад потпомоћи књигу и науку.

У јесен 1867, бејасмо у Крагујевцу о скупштини. Ту ми дође писмо од познаника Грофа Илије Деде-Јанковића, које показах Кнезу Михаилу. Од тог писма разговор наш пређе на то како ми још немамо потпуне историје. На један мах, упитаће Кнез:

— А бих ли ја могао што помоћи да добијемо таку историју?

— Да дате, сваке године, по хиљаду дуката рекох ја, као од шале: — те да се састави фонд, из кога би се плаћали сви историски радови, од Ваше Светлости било би доста.

— Лепо! рече Кнез: — ми сутра полазимо у Београд, опомените ме на то у Београду!

— Захваљујем Вашој Светлости на такој речи: учинићу по заповести.

Дошавши у Београд, кажем овај свој разговор с Кнезом г. С. Н., у жељи да се договоримо о уређењу тог посла. Г. С. Н. жељаше да чујемо о том мишљење и г. Ј. Б. Ја пак, желећи да ствар остане у ужем кругу, докле год се не сврши, пристах да се каже и г. Ј. Б., али да му се име дародавца не казује.

Еле се преговарање о уређењу тога посла развуче преко целе зиме 1868.

Неколико пута, међу тим, Кнез ме је питао:

— Шта би од оног нашег разговора, у Крагујевцу?

— Господару, спремам вам потпун пројект, одговарао сам ја: — па ћу доћи кад будем готов.

На Ђурђев дан, 1868, однесем му једну књигу својих „*Путничких писама*“, и речем „с Богом“, јер сам, други дан, полазио на пут по школама у Србији. Примивши књигу, Кнез опет упита:

— Збиља! Шта би од оног нашег разговора, у Крагујевцу?

— Господару! одговорих ја: — док се вратим с пута, поднећу Вам целу уредбу за фонд и за рад. И одиста сам мислио свршити ствар, не чекајући ни од кога помоћи.

— Само немојте заборавити!

То беху последње речи које сам чуо из његових уста....

Ја одох; он оста. Маја 29 он паде, и она мисао са свим пропаде!...

Кнез Михаило је био висока раста, сув, коштуњав, врло кракат али у опће леп човек. Ишао је брзо, и, идући, мало би се накривио на једну страну.

Отац га је од милоште звао *Мања*. То име наћи ће се ма где у писмима Кнеза Милоша.

Кнез Михаило је пао и као жртва туђе политике, и као искаљење личне освете, овога сотоне, без кога никад није била историја добросрећнога српскога народа....

Народ српски подигао му је споменик у Београду, према народном позоришту, готово на оном истом месту где је била турска *Стамболска Капија* коју је он срушио....

На споменику су с две стране имена градова које је Кнез Михаило придобио Србији, с прочеља је српски грб, а са зачеља пише:

„*Кнезу Михаилу М. Обреновићу III, Благодарна Србија.*“

Оташевић Михаило, родио се у Забојници, у округу крагујевачком.

Кад је Кнез Милош 1815, из логора у Мачви, хтео отићи преко Дрине Куршид-Паши на разговор о миру, повео је уза се *Михаила Оташевића* из Забојнице, *Аврама Лукића* из Рајца, и *Николу Симоновића* из Бабине Луке.

Куршид-Паша пусти Милоша да се врати, те, божем, да Србе склони на предају оружја, а ову тројицу задржи као таоце.

Никола Симоновић некако се измакне, и добегне кући, а Оташевића и Лукића уморе Турци. Прича се да су ископали две руне за човечији бој дубоке, једну поред друге; у те руне посадили су их обојицу, па су около њих набили земљу; само су им главе остале на површини. У тим мукама пиштали су јадници два дана и две ноћи, па су тек после умукли, и скапали!

Вечна слава мученицима за отаџбину!

П

Павловић Јован, шабачки прота, родио се у селу *Бањици*, у Босни, 30 јануара 1804.

Отац му је био свештеник, и још 1806 прешао у Србију, и настанио се у Шапцу, као парох.

Јован је почео учити се у Шапцу, а продужио је учење у у Митровици, кад му је отац, несрећне године 1813, морао пребећи из Шапца у Срем.

Јован Павловић се запопио у Шапцу 1824, а године 1826 постао је прота, на особиту жељу г. Јеврема Обреновића, који је онда био управник свега онога краја.

Млади прота Јован Павловић, рано је изашао на глас као добар беседник у цркви. Уважен и одликован у породици Обреновића, човек виђен на очи, отворен у беседи и, за оно време, доста научен свештеник, прота је бивао призиван у многе свечаности дворске и народне, и свуда се јављао на пријатност свету и на хвалу себи.

Године 1835, ишао је с Кнезом Милошем у Цариград, и онамо је, у цркви рускога посланства, говорио беседу која се посланику толико допала, да му је дао врло леп златан часовник.

Године 1859, слао га је Кнез Милош у Цариград, као члана депутације која је тражила од Порте, да се изврше хатишерифи Србији дани, а дотле остали мртво слово.

Поред свега тога, ми његовом помену отварамо овде место и за то што је огледао моћ свога пера не само у многим беседама, које је говорио у приликама и неприликама, него и у преводу Чокесових „*Часова Благовења*“ које је штампао у Београду 1850.

Прота Павловић је рано оседео. Висока стаса, дуга лица, беле косе и браде, оштрих живих очију, Прота Павловић је био личност која је уливала поштовање где се год јави.

Умрьо је у Шапцу 24 априла 1861, на сами васкрс, и укопан је код цркве, коју је служио 37 година.

Над његовим гробом у црквено платно узидана је плоча на којој, поред осталога, стоје ове речи самога покојника:

„Рађамо се да мремо,
А умиремо вечно да живимо,
Са славом или бесчестіем“.

Бог да га прости!

Павловић Мелентије, родио се у селу Врбави, у Горњој Гружи, 1776 године.

Отац Мелентијев, *Павле*, и отац Томе Перишића, доцније чувеног Вучића, *Перица*, два су рођена брата.

Мелентије се учио у манастиру Враћевшници, па се је ту и закалуђерио. Не зна се дан ни година кад је постао калуђер, али се зна кад је изабран за игумана томе манастиру.

Од године 1806 до 1813, у Враћевшници су боравили студенички калуђери који су, бежећи испред турске силе, оставили Студеницу и, са Св. Краљем, добегли у Враћевшницу, те су се ту станили. За то време, у *једној* обитељи, боравили су *двоји* духовници, *два* братства, с *двојим* приходима и са *две* касе.

Најпосле смешали су се и сјединили.

Године 1810, умрьо је враћевачки игуман *Јосиф*, и манастиру је требало поставити новога игумана. У манастирској архиви чува се једно писмено које лепо прича тај случај. За то ћемо ми то писмо цело овде изложити. Оно гласи:

„1810, марта 9.

„Дајемо сваком суду на знање, како овим даном умре игуман *Јосиф*, и на његовој смрти бише сви његови, своји јему, и чесно, по Божјој вољи, погребосмо јего, по чину црковному. На том паки наставши по њему *Мелентије*, јеромонах, сви ми кметови, кнезови, и буљубаше соборно нађосмо мунасип да буде, договором кметовским, на његово место, по њему оставши јеромонах *Мелентије*, и опште ми кметови сви постављамо и потврђујемо *да буде* (в место) *Мелентије Игуман*. Тако велимо, и тако дајемо потврђено писмо. — Први ја *Кнез Благоје*, из Црнуће; *Кнез Радивоје*, из Ка-

менице; *Кмет Гаја,* из Црнуће; *Буљубаша Милисав,* из Каменице; и *Павле Слепчевић,* из Каменице.

„И над свим тим ја, *Антоније Војвода*, потврђујем и ударам свој мур, да је на знаси свакому (м. п.).

„И на том и архимандрит Студенички *Василије* потврђује, ради бољега сложенија".

Доцније, Мелентије Павловић био је друг Кнезу Милошу у свим важнијим пословима његовим. Оно је био овај Мелентије архимандрит, што је на Љубићу, 1815, онако славно заменио петрахиљ добошем, и Бог му је баш ту службу примио, и Србију, толико вољену и тако брањену, очински благословио!

Мало доцније, на Палежу, задобивши од Турака један топ, Срби га нису могли употребити на своју корист, јер није имао кундака. Али овај Мелентије Павловић и Сима Паштрмац, навале да му начине кундак: чак су сами у мехове дували, само да се час пре топу кундак окује, те да се може окренути против непријатеља српских!

Још доцније, око половине децембра 1822 године, Кнез Милош је, у договору с народном скупштином, био уредио у Крагујевцу *„Конзисторију или свештенички суд"*, коме је посао био *„одликовати добре а каштиговати недобре свештенике, а у свакој важнијој ствари обраћати се врховној земаљској власти за упуте"*.

Ту конзисторију чинила су два лица: овај *Мелентије Павловић, враћевачки архимандрит*, и *Рака Тешић, колубарски кнез*[1].

Године 1831, Кнез Милош пошље Мелентија у Цариград, заједно с *Никифором Максимовићем*, те *Патријарах Константије, 18 августа те године, Мелентија постави за архијепископа београдског и митрополита српскога, а Мелентије, сутра дан, посвети Никифора, за епископа ужичкој* (данас *жичкој*) *епархији.*

[1] *Грађа за Историју Краљевине Србије*, II, стр. 400.

Мелентије је био у Београду први митрополит Србин, после толиких митрополита Грка. Он је закратио у београдској цркви, на левој страни, певати грчки, као што се је певало до њега.

Осем тога, живо је настајавао да се набави српска штампарија, за штампање српских књига.

Мелентије је мало седео на митрополитском престолу, јер је 11 јуна 1833 преминуо од водене болести, и сахрањен је у великој београдској цркви.

У народном музеју, у Београду, има слика овога знаменитога митрополита-патријота. Ту слику је прекопирао неки Бакаловић 1839 с друге слике која се налази у манастиру Враћевшници, на полећини које чита се овај запис:

„Мелентије Павловић, архимандрит врећевшнички, народољубац, трудни спутник, духовни советник, храбри војин, подвиги неусипни претерпје општаго благосостојанија народа српскаго ради; изобразисја 41 лето старости, 1817 лета, маја 20 (Георгије Лацковић живописац)[1].

Под том сликом, на поду, може се видети обод од онога добоша у који је Мелентије онако славно добовао на Љубићу, 1815.

Мелентије је био човек висока раста, сув, црномањаст, дугих образа, дугачка и малко покучаста носа; лепе црне и пуне браде, а невеликих танких бркова; носио се је увек чисто и укусно.

Кнез Милош, Кнегиња Љубица, и деца њихова, звали су га обично: *«Наш Попа"!*

Павловић Теодор, родио се 14 фебруара 1804, у Карлову, у округу кикинђанском, од оца *Павла* и матере *Јелисавете.*

Основну школу свршио је у месту свога рођења; немачки је учио у Хацфелду; гимназију је походио у Темишвару, Кикинди, Сегедину, и, највише, у Карловцима.

Философију је слушао у Сегедину, а права у Пожуну и Пешти, где је већ почео и вежбати се у пословима правозаступничким.

[1] *Вујић, Путешествије*, стр. 323.

У Пешти је постао уредник *Летописа Матице Српске*, па, после, уредник *Народном Листу*, и *Народним Новинама*, и тако је, оставивши правозаступничке послове, од којих је могао живети, отишао на књижевну радњу, у којој је мислио народу српском бити од користи.

Као секретар Матице Српске, Павловић је радио од 1832 до 1848.

Он је уредио 11 свезака *Летописа*, у ком послу говорио је: — *Ако овим и најмању корист принесем свом народу, постигнућу жељу над свима жељама живота мога*“ !

Осим радње у *Летопису*, у *Народном Листу*, и у *Народним Новинама*, књижевност од Павловића има још дела, од којих су нам при руци ова:

1. *Виландове симпатије или разговори мудрог пријатеља*, превод с немачког, у Будиму, 1829;

2. *О опхожденију с људма*, превод; свеска I, у Будиму, 1831.

3. *Драгољуб, забавник за годину 1845*, у Пешти, 1845.

У последње време свога живота, Тодор Павловић је био тешко оболео; изгубио је био, кажу, са свим моћ памтиљу; и, као српски изнемогли књижевник, находио се је у тешкој сиромаштини.

Бог га је миловао, те га примио из наручја ојађене старе мајке, у месту где се је и родио, 12 августа 1854 године.

Бог да га прости!

Палалија Стеван Андрејић, кнез из села Бегаљице, у нахији грочанској.

За овога кнеза вели Фочић Мехмед-Ага:

„Док погубим Кнеза Палалију
Из малена села Бегаљице;
Он је паша, а ја сам субаша“!

И одиста су Турци ухватили и погубили Кнеза Стевана одмах у почетку године 1804.

Тело Палалино сахрањено је код цркве манастира Рајиновца, на исток од олтара.

На плочи, која се од мраза већ почела љускати, може још да се прочита ово:

„Здје почивајет раб Божји Стефан Андрејич, оборкнез бегалички. Пострада и погибе за Ристјане. Бог да прости њему душу! Потписа ову плочу Мија Јанковић, 1804“[1].

Проста земља која га покрива.
Својом ју је откупио крвљу!

Палалић Теофило, из села Атенице, близу Чачка. Био је најпре писар у војводе Антонија Пљаке и у карановачком суду, па после, уз Хаџи-Проданову буну, попише и, тајно, позове све важније Србе да се дижу на Турке!

Ћаја-Паша, дошавши у Чачак, пропта тога Теофила, ухвати га, и натера да му изда имена свих Срба којима је писма писао, те паша и њих похвата, и побаца у ланце, заједно с писаром Палалићем. Све их, за тим, стера у Београд, где Палалића одмах удари жива на колац, а оне друге задржи у тамници, те их је после, секао, једног по једног, кад му је била воља!

Мир душама мученичким! Слава светлим њиховим именима до века!

Памучина Јанићије, архимандрит, родио се у селу Загрaдињу, у требињском округу, у Херцеговини, 13 децембра 1810, од оца *Стевана* и мајке *Саре*.

Крштено име било му је *Бошко*, а име *Јанићије* добио је заједно с калуђерским чином.

Памучина је почео учити у месту свога рођења, где је, из почетка, писао по јасеновим корама и по каменим плочама. Доцније је продужио учити се у манастирима Дужима и у Завали.

Године 1829, закалуђерио га је херцеговачки митрополит *Јосиф*, родом Грк, у манастиру Завали.

На скоро после тога, Памучина је дозван у Мостар, где је служио као парох до саме своје смрти.

[1] *Књижевнна Србија*, стр. 66 и 67.

У мостарској митрополији од грчких ђакона, протосинђела, и владика, Памучина је научио грчки, те се је и тим језиком врло корисно служио за своје самообразовање.

Осем тога, како је у Мостару парохиска кућа и школа до митрополије, и како су у мостарској школи учитељи бивали већином Далматинци, који су у Задру свршили богословију: то је Памучина, жудан знања, и у њих учио што се у манастирима његовога доба није могло научити. На тај начин, познао се је с граматиком, са српском историјом, географијом, и рачуницом.

Кад митрополит Јосиф би одазван у Цариград, у Мостар за митрополита дође Бугарин *Аксентије,* који је, доцније, отишао у Велес, а у Мостар се вратио Јосиф, који Памучину произведе за архимандрита.

Од природе даровит, а на послу вредан и уредан, архимандрит Памучина не само да је учио сам себе, него је доспевао да корисно поучи и друге. Тако је збирао народне пословице, приче, песме, загонетке, и описивао обичаје у Херцеговини. Све своје књижевне саставе, он је штампао у *Српском Далматинском Магазину* од године 1846—1867.

Тих састава и достава има врло много, и врло су различне садржине. Тако, на прилику, у *Магазину* за 1849, стр. 151, налазимо „*Сатопоказатељ*“, у ком је Памучина обележио даљину од Мостара до сваког главнијег места у Херцеговини.

Памучина је написао: *Живот Али-Паше Сточевића-Ризванбеговића*, где је, у једно, и историја целе Херцеговине за доба Али-Пашина.

Тај састав, преведен на руски језик, штампан је 1873, у *Списима Александра Гиљфердинга* (део III, стр. 330—379).

За своје књижевне заслуге, Памучина је имао од рускога цара орден Св. Ане III реда, од Св. Синода златан крст о врату, и од Турака султански берат.

После смрти митрополита Григорија, Херцеговци су молили цариградску патријаршију да Памучину постави Херцеговини за митрополита. На ту молбу дође наредба, по којој се управа је-

пархије предаје Памучини, до постављења новога митрополита. Ту дужност он је вршио пуне четири године (1860—1864).

Настајавањем архимандрита Памучине, и јеромонаха Чокорила, подигнуте су цркве у Бијелом Пољу (код Мостара), у Челебићима, у Жупањцу (Дувну), у Љубушком, и у Старој Габели.

Јаничије Памучина преминуо је у Мостару, 9 септембра 1870, и сахрањен је у порти мостарске цркве олтару са северне стране.

Памучина је оставио 800 дуката у државној руској банци, у Петрограду, наредивши *да се интерес од тога новца троши на потребе сриске основне школе у Мостару.*

Памучина је био нарави тихе, а веселе; врло дружеван и на очи леп човек. О себи је оставио красан спомен у свим местима где је боравио.

Најпосле, нек се зна и ово, умео је тако лепо писати минејским словима да су само веште очи могле познати да то што он напише није штампано!

Панчић Јосиф Д-р, родио се 5 априла 1814, у Брибиру, у хрватском приморју, испод Велебића.[1]

Основну школу изучио је у месту Госпићу; гимназију на Ријеци; философију у Загребу, а лекарске науке у Пешти, где је, 7 септембра 1842, постао доктор у медецини.

После тога, неко време је практиковао у Будиму, и, у исто доба, проучавао флору будимске околине. Из Будима сиђе у Рукс-берг, у Банату, где је учио децу на Хофманову руднику, и опет се бавио ботаником

Након две године, оде у Лику те походи стрица Гргура, свога добротвора, и види Мату, брата рођенога.

Из Лике оде у Беч, где је своје знање у Јестаственици раширио и утврдио.

Боравећи у Бечу, Панчић се позна с Вуком Ст. Караџићем, па, желећи ићи у Србију, добије од њега препоручно писмо на

[1]. Новине су писале да је Панчић рођен 24 априла; у кондујити његовој, у министарству просвете, записан је 24 август као дан његова рођења; али је сада крштеницом потврђено да је рођен $^{17}/_{5}$ априла 1814.

Д-ра Јована Стејића, начелника санитета, у Београду. С том препоруком Панчић је, месеца маја 1846, први пут дошао у Београд, јавио се Стејићу, и 18 јуна 1846, поднео молбеницу за окружног физика у Србији.

После тога, прође доста времена а Др Панчић не доби ни физиката, нити одговора на своју молбеницу. Чекајући тражену службу, или бар одговора на своју молбеницу, Панчић је ходао по Београду, и трошио оно мало своје уштеде што је био донео са собом, али је то брзо ишло на мањак.

Аврам Петронијевић, кнежев представник и попечитељ иностраних послова, имао је, у то време, твориљу стакла на реци Белици, у округу јагодинском. У раднике, у тој стаклари, удари нека болештина, а лекара није било. Петронијевић замоли Панчића да, докле не добије службу, оде у његову стаклару. И Панчић је отишао те болест сузбио, и боље угодбе за здравље радника утврдио.

На тај начин, Панчић је своју службу у Србији почео у младој једној радионици, у малену селу Мишевићу, ваљада најсиромашнијем местанцу у нашој отаџбини, па је низ својих услуга завршио у Београду, престоници краљевине, одакле су луче његова знања севале у све земље српске.

Тек 15 јануара 1847 године, Панчић је постављен за контрактуалног физика округу јагодинском, а 12 новембра, те године, В№ 1789, премештен је у Крагујевац за физика крагујевачком округу.

Кад се, новим законом од 15 септембра 1853[1], у београдском лицеју први пут отвори *„Јестаствено-техничко одељење,“* Др Панчић је, 26 септембра те године, постављен „за контрактуалног“ професора зоологије, ботанике, минералогије, и агрономије, па је у том звању утврђен 7 октобра 1854.

У лицеју, који се је доцније прозвао *Велика Школа*, Панчић је остао дуго, и урадио је много, необично много.

[1] *Зборник VII*, стр. 98.

Као наставник, Панчић је и на катедри, и у своме кабинет увек показивао да истински љуби своју науку, и да искрено жели чинити јој услугу.

Своје ученике Панчић је често водио по Србији те је, заједно с њима, на месту, разгледао научно богаство наше отаџбине, и упућивао их како да га познају, како да га збирају, и уређују.

Сам пак, ишао је небројено пута; ишао је по најружнијем времену; затурао се у најдаље и најнеприступачније кутиће, само ако је претпостављао да ће наћи што ново, што интересно за науку, и за потпуније познавање Србије.

Из тих Панчићевих путовања, никли су и развили се јестаственички кабинети у нашој великој школи, које је Панчић с толиким знањем и с толиком љубављу прибирао и уређивао.

Поред тога, готово после свакога таког путовања, из Панчићева пера истекао је по који драгоцен прилог научној благајници, који је, у исто време, био и нова илустрација за нашу отаџбину.

Панчић је једнаким погледом, једнаком љубављу, обухватао све земље српскога народа; а није двојио ни оних на којима живе наша браћа по крви, вери, и историји. Путовао је, дакле, по Срему, по Банату, по Црној Гори, па најпосле и по братској кнежевини бугарској.

Путујући ради проучавања биљнога царства на месту његова рађања, Панчић је био срећан наћи, и научницима представити велики број биљака које наука, пре њега, није познавала. Те за науку нове биљке већином су крштене по Панчићеву имену, и данас су оне једна побуда више да се и специјални научници интересују за земље у којима живи наш народ.

Служећи као професор у великој школи, Панчић је шест пута био биран за ректора томе заводу (1866, 1868, 1869, 1870, 1871, и 1872).

Године 1884, октобра 19, Др Панчић је, из уважења према честитом раду у школи и у науци, постављен за члана Државном Савету, што се броји као највеће достојанство у чиновничкој јерархији грађанског реда у Србији.

Наш земаљски устав тражи да члан Државног Савета мора имати непокретног имања у Србији, а у Дра Панчића нашло се само једно једино имањице непокретно, имањице које сваком треба а од којега сваки, докле год може, бега — нашла се зидана рака у гробљу код цркве Св. Марка!

Помишљало се да се може дићи и какав протест против Панчићева постављења, па се прибележила његова непокретна имовина, као аргуменат за правдање; али, не само да ниоткуд није било протеста, него се, напротив, са свих страна, слушао глас једнодушнога одобравања целе отаџбине. Таком са свих страна одобравању писац ових врста дао је израза у чланку[1], који узима слободу и овде уметити:

„Леп је јесењи дан. У Београду кипи живот и рад, као у најбоље доба од године. У један мах полете од уста до уста шапат:

— *Д-р Панчић постао саветник!*

Тај гласак, за један час, испуни Београд.

Жица телеграфска укреса га у сва места српска.

Гласила београдска унеше га у своје ступце, окрилише га, и пустише те се разлете на све стране света.

Уваженом научнику поврвеше честитања од пријатеља, од поштовалаца, од познаника, од свију и од свакога. Све се странке слише у једну странку — *у странку интелигенције*, слише се у *један народ*; сви узрасти посташе један узраст, узраст захвалности да, устима свију, изразе радост заједничку, радост једну, радост народну.

Школе српске, велике и мале; сви који уче, и сви који се уче, затрепташе од радости, видећи да венац заслуженога признања пада на седу научникову главу. Сви честитају ономе који дар прима, а и ономе који дар даје!

Е, није друго него би човек рекао, да ово наше јарко сунце, које прелеће с истока на запад, узе у своје хитре животворне зраке ову радост школе и књиге српске и, у тренут ока, разнесе је свему што живи, свему што расте, свему што јесте на овој лепој земљи нашој!

Ја погледах, и гле! милокројна Авала, троврхи Космај, историски Рудник, слемасти Медведник, големи Конаоник, рожасти Хртањ, високи Мицур, бело Рило, шиљасти Комови, и суморни Дурмитор, као да се срде на топло јесење сунце, као да хоће да му реку:

[1] *Видело*, бр. 134, 1884 године.

— Хвала ти за топлину, али нехвала за таке гласе! Куда се удаљава онај који се једини сећа нас у студени нашој; онај који једини долази нама у походе; онај који перцем својим труби свету имена наша? Свака лазина која води на висове наше неуморну Панчићу бејаше равна: сваки труд бејаше му лак; сваки конак беше му удобан, само да с врхова наших скине макар један зрачак светлости, и унесе га у историју постања, у живот свега бића! О, лучо негашљива у слици смерна човека, куда се уклањаш с поља научнога?

Густа јата „ваздушних певаца“, од орла до царића, као облаци хоће да заслоне сунце. То су „*Тице у Србији.*“ Песмом и цвркутом оне питају:

— Зар нас оставља онај који је више од тридесет година проучавао род наш, да би животом нашим осветлио коју тајну живота у васељеној? Сва милина славујске песме, сва лепота разнобојнога перја нашег не створише *тицама у Србији* толико гласа колико једно једино перце неуморнога Панчића. Па нас данас оставља, а не вели на ком нас оставља! О, и ако смо ми тице „бризи стране и радосне вазда,“ опет за Панчићем туговати морамо!,...

А гле како се пенуше и Дунав и Сава; како се таласа плаховита Морава; како гуди валовита Дрина, Нишава, и Тимок! То су се забринуле „*Рибе у Србији.*“ И оне питају:

— За што ли нас оставља? Или род наш не може да осветли никоју тајну постању; или се већ уморио нерморни?

Нас ће куповати и јести и одсада; али ко ће бројити редове наше краљушти; ко ће разгледати наше пераје; ко ли мерити нашу величину и уређење? Ко ће животом нашим осветљавати тајне животу воденом?

Мраморски скакавци, попци, и мухе зуком својом такође питају:

— Куд се деде онај који и у нама сићушнима тражи величанствену руку створитељеву? Или га увреди сићани род наш, или нам га приграби силни род људски!

Биљке и травке, цела „*Флора Србије*“, својим немуштим језиком разбирају:

— На ком нас остави пријатељу наш? Изиђи на Шарган; попети се на Мицур, или на Копаоник, теби бејаше и сласт и ласт, само кад има наде да запазиш који трепутак у нашем развоју; само ако има наде да прозреш у коју год тајну постајања. Данас чујемо да нас остављаш ти, пријатељу и познаваоче наш: остављаш нас, и идеш да савете своје дајеш људима! О, веруј, веруј, старино многопоштована, да те људи не ће никад онако мирно послушати, као што смо те ми, биљке, велике и мале, слушале и слушати желеле!

Ну гле, неко се и злурадо смеши Панчићеву одласку с научног поља! Не радује се научникову одликовању, него се весели његову удаљењу од школе и од науке. Ко ли је то? питате упрепашћени сви ви.

То је „*Живи песак у Србији*“, који би, да не беше Панчића, по вољи ветрова, и данас засипао села и усеве у питому Подунављу.

— Лепо мени бејаше, струји *живи песак:* — дизати се густим облацима у висине, и озго падати где год ми је воља. Али дође тај проклети Панчић; разгледа силу моју и ширину царства мога; проучи правац моме лету; промери густину мојим заспима, па то записа у некакву своју књигу.

Друге године, ето неких људи с будацима и с неким биљкама садницама, које пуштају дуже жиле у земљу, него што шире гране у ваздух. И те биљке хоће да окују мене — *живи песак;* хоће да ме покрију кором, коју ће људи раздирати плугом својим, и сејати што год им је воља. И тако ћу ја, *живи песак*, који бејах бич човеку и свакој биљци, постати земља оранице, постати роб људма и њиховим биљкама!

Али се, ево, по Београду рашчу нови шапат:

— *Д-р Панчић, и као државни саветник, остаје хонорарни професор! Саветништво је само видљиво признавање његовоме раду; а служба му и унапредак остаје на науци, на књизи, у школи!*

Сад се тек испунише радошћу *Јестаственички кабинети у Великој Школи*, и *Ботаничка башта* на Дунаву. Сад се тек потпунце развесели сва српска земља: омладина, тице, рибе, биљке, дрвеће, и цвеће — свако својим језиком, свако својим гласом, запеваше:

— Слава науци што обасјава васељену!

— Слава научнику што ужиже лучу науци!

— Слава Краљу који, одликовањем научника, прославља науку и овековечава краљевско име!

Слава! Слава! Слава!....“

И збиља је Панчић, и као саветник, остављен да предаје ботанику, и да управља кабинетом и ботаничком баштом, која је такође његов створ.

На катедри је остао до 21 јуна 1887, а кабинетом и баштом управљао је до своје смрти.

Године 1886, новембра 1, изашао је закон о *Српској Краљевској Академији Наука.*

И Панчић је, 5 априла 1887, постављен за председника тој младој Академији.

Имаће пет до шест година, како је Панчић почео осећати да га загушује сипња: он, који се је, без умора, пео на Рртањ, на Копаоник, на Дурмитор, и Рило, почео је заморавати се идући уза степенице у Великој Школи. Уз ту немоћ, јави му се и лупање срца па, најпосле, снађе га несаница и нејело.

Панчић је био човек јунак; у животу је на њега ударала многа тегоба и горчина, и он је свакој јуначки одолевао; али овде тешкој изнутрици већ не могаше одолети. Два месеца има како је пао на постељу, и, за тако дуго време, ваљда ни један пут није осетио гладни, нити се је слатки сан икад станио на његовим бодним трепавицама.

При свем том, он је, готово редовно, читао, писао, или диктовао. У последње своје дане нарочито се је бринуо о Академији којој је председник.

Ево шта је писао академцима, друговима својим, 22 фебруара ове године, а то је на три непуна дана пре него што ће преминути:

„*Господо и пријатељи!*

„Ја сам вам болан и преболан. Докле ће то трајати, не знам; али дуго не може да траје. Кад се пуна два месеца не једе и не спава, можете мислити да ту живота нема. Ну како му драго, ја сам се својој судби предао.

„За данашњи скуп Академије, био сам спремио неколико речи да их, као свој аманет, Академији саопштим. Не знам, пријатељи, да ли је то паметно да болестан човек здраве поучава? Пресудите ви па, ако нађете да није, а ви прећутите!"

Оно пак што је желео Академији као аманет казати саставио је овако:

„1 Да се наша Академија, у свима својим радовима, руководи само истином и строго научном објективношћу, и да се никад не поводи за којекаквим веровањима и струјама, које кад време или социјалне прилике на површину изнесу.

„Све науке потребују помоћи од других наука, али ни једна наука нема права да што другој којој прописује, да јој правац или смисао мења.

„2 Да се у списима наше Академије очува чистота нашег лепог језика онако као што нам га народ даје, и као што су нам га наши велики учитељи В. Караџић и Ђ. Даничић прописали. Особито чиним пажљиве гг. академичаре да се никад не упуштају у прописивање којекаквих номенклатура и техничких термина.

„Оваквих појава било је у свима мањим и већим литературама, и свуд су се показале као штетне.

„3. Колико је поље науке пространо, толико је сваки академичар слободан, да објекте свога сазнавања по вољи, способности, и спреми својој потражи онде где се за то осећа способним. Али за први би почетак добро било, да се ограничимо на оне науке, које се Срнства и јужног Словенства а нарочито земаља Балканског Полуострва тичу. Ту је наша прошлост закопана, а ту, мислим, лежи и наша боља будућност, у коју ја чврсто и непоколебљиво верујем, јер јој ту све услове за што бољи успех посведневно гледам. А баш овим радовима лепо ће нам послужити она богата помоћ, коју је дарежљива рука **Његовог Величанства**, приликом примања академичара, Академији на расположење ставила. 22 Фебруара 1888, у Београду, Ваш, вама давно и свагда одани, Др *Панчић*.“

И академци, и многобројна публика, саслушавши ове речи, дубоко потресени, узвикнуше:

— Слава Панчићу!

То је било 22 фебруара, после по дне.

25 фебруара, рано из јутра, залепршаше се црне заставе на Великој Школи, на Народном Позоришту, и на Грађанској Касини, и кроз Београд, као муња, пролете гласак:

— Умро Панчић!

Његово Величанство Краљ Милан, чим је чуо за смрт заслужног покојника, одмах је наредио да се тело покојниково сахрани о трошку отаџбине.

Чланови Академије наука, професори Велике Школе, и изасланици других научних дружина, састаше се те саставише *Ред за укопну свечаност*.

26 фебруара, у $2^1/_2$ часа после по дне, море од света окружило је стан покојников. Тело Панчићево изнели су академци, и професори, пратио га је г. митрополит Теодосије, са 16 свештеника и 4 ђакона, који су и опело свршили у великој цркви. Ње-

гово Величанство Краљ, дошавши у цркву на опело, благоволео је на ковчег покојников ставити драгоцени венац од палме, рододендрона, божура, и ружа.

После јеванђеља, беседили су г. *Чед. Мијатовић*, у име Академије Наука, и *Др Вл. Ђорђевић*, у име Лекарског Друштва.

После беседе, Његово Величанство Краљ приђе к покојниковој породици, и утеши је својим учешћем у великој жалости, а заступнику председника Академије, г. Ч. Мијатовићу, рече колико жали што је Академија изгубила свога првога, славнога председника.

— Желео бих испратити га до вечне куће, додаде Краљ на послетку: — али ми то прече журни државни послови (смрт цара немачкога).

Од велике цркве, пратња је Панчићева ударила дубровачком улицом, па скренувши у Васину улицу, уставила се пред Великом Школом, где је, у име професорскога савета, говорио професор, г. *Јован М. Жујовић*.

На самом гробу, говорили су: г. *Коста Таушановић*, у име Пољопривредног Друшва, и г. *Живојин Јуришић*, у име свих Панчићевих ученика.

Дан је био царски; света толико да су и Терезије биле тесне.

Венаца, који су на ковчег Панчићу донесени, било је 36.

Панчић је писао много и на српском језику, и на језицима туђим. Од његових списа ево овде имена бар оних који су се, у овај мах, могли имати при руци:

1. *Наука о деоби биљака* (Taxilogia botanica), докторска дисертација, у Пешти, 1842;

2. *Списак дивљега биља с цветом што расте у Србији*, немачки, у органу бечког зоолошког друштва, у Бечу, 1856;

3. *Биље (флора) на серпентинским брегoвима у средњој Србији*, немачки, у расправама зоолошко-ботаничког друштва, у Бечу, 1859;

4. *Рибе у Србији*, у Гласнику друштва српске словености, у Београду, 1860;

5. *Прилог за флору маовина у североисточном Банату*, немачки, у расправама зоолош. ботаничког друштва, у Бечу, 1861;

6. *Живи песак у Србији, и биље што на њему расте*, у Гласнику Друштва српске словености, у Београду, 1863:

7. *Шафран*, у Гласнику Друштва српске словености, у Београду. 1865:

8. *Флора околине Београда* (I издање 1865; II — 1878; III — 1882; IV — 1885; и V-то се штампа 1888);

9. *Зоологија*, по Milne Edwards-у, прво издање 1866, а друго 1872 год.;

10. *Резултати једног ботаничког путовања по Србији*, немачки, у Скофича ботаничком часопису, у Бечу, 1866, а други пут, 1870;

11. *Нове, или ретке биљке у Србији*, штампано у делима млетачког института, у Млецима, прва свеска 1862, друга — 1866, и трећа — 1870;

12. *Прилог за флору Баната*, у аустр. ботаничком часопису, у Бечу, 1867;

13. *Птице у Србији*, у Београду, 1867;

14. *Минералогија*, по Науману, у Београду, 1867;

15. *Ботаника*, по Шлајдену, у Београду, 1868;

16. *Копаоник и његово подгорје*, у Београду, 1869;

17. *Нешто о нашим шумама*, у Крагујевцу, 1870;

18. *Шумско дрвеће и шибље у Србији*, у Гласнику, у Београду, 1871;

19. *Флора Кнежевине Србије*, у Београду, 1874;

20. *Ботаничко путовање по Црној Гори*, у аустр. бот. часопису, у Бечу, 1874;

21. *Сисари и водоземци у Србији*, у Гласнику, 1874;

22. *Списак биљака са судовима које су убране 1873 у Црној Гори*, латински, у Београду, 1875;

23. *Нов четињар у источним Алпима*, немачки, у Београду, 1876;

24. *Јестаственица у основној школи*, штампано у листу *Школи*, године IX, бр. 8—12, у Београду, 1876;

25. *Соко-Бања, први метеорит у Србији*, у Гласнику, у Београду, 1880;

26. *Др Роберто Визијани*, некролог, у Гласнику, 1880;

27. *Ботаничка Башта*, у Просвет. Гласнику, у Београду, 1881;

28. *Грађа за флору Кнежевине Бугарске. Нова грађа за флору Кнежевине Бугарске*, у Гласнику, 1883, и 1886;

29. *Ортоптере у Србији*, у Гласнику, II одељку, књизи 15-ој, у Београду, 1883;

30. *Додатак флори Кнежевине Србије*, у Београду, 1884;

31. *Препотопни човек*, у „Старинару,“ у Београду, 1885;

32. *Нешто о рибарству у Србији*, у „Срп. Новинама,“ у Београду, 1885;

33. *Оморика. Нова фела четињара у Србији,* у „Тежаку,“ 1886;
34. *О пореклу наших жита,* у „Тежаку,“ за 1887, и
35 *Зеленике из југоисточне Србије,* немачки, у Београду, 1887.

У рукопису оставио је:

1. *Списак биљака са судовима из српске флоре,* латински.

Ово дело даће се у штампу кроз који дан. У њему су побројане биљке које су досад нађене у Србији, и неке из Флоре Црне Горе, и из Бугарске.

2. *Агрономија.* Овај предмет Панчић је предавао које у Лицеју а које у Великој Школи, 15 година.
3. *Ботаничар у кабинету и у пољу;*
4. *Флора наших бара и језера;*
5. *Језера у Србији;*
6. *Нове биљке, нађене на Балканском Полуострву.*
7. *Првенац флоре Балканског Полуострва* (рад за Академију):
8. *Слике с природе биљака;*
9. *Кратка историја ботанике;*
10. *Врљци;* и
11. *Источни Карпати.*

У свима својим списима, Др Панчић смерно али искрено врши своју дужност: осветљава науку и двори отаџбину. Он се радује сваком свом наласку који обогаћава науку, али му је радост потпунија, ако га је нашао на земљи своје отаџбине.

Ништа му није било милије него поћи на пут у Србију, да што ново нађе и проучи.

— У Београду баш једва идем, говорио је он више пута: — а чим се кренем на пут, осећам да ми је лакше, и, после два три дана, идем као да ми ништа није ни било.

Ова његова љубав плаћана му је бивала равном љубављу од стране народа. Врло мало има људи у Србији данас који су у народу имали толико познаника и поштоватеља колико их је имао Др Панчић.

За своје научне радове, Панчић је имао ова одликовања и признавања од научних дружина. Тако је био:

Редовни члан *Српског Ученог Друштва;* члан *Матице Српске,* у Н. Саду; члан *Regia societas botanica ratisbonensis*; почасни члан Баварског друштва *Polichia*; члан *Школске Комисије*:

Просветнога Савета; члан *Одбора Чупићеве Задужбине; Подринске Слоге: Алексиначке Читаонице;* дописни члан *Југословенске Академије; Угарске Академије наука; Брандебуршкога Ботаничкога друштва; Бечкога зоолошкога института; Јестаственичког друштва,* у Шербуру; *Зоолошког и ботаничког друштва,* у Бечу; *Српског археолошког друштва; Српског лекарског друштва; Београдског певачког друштва, и Друштва за пољску привреду.*

Ордене и знаке пак имао је ове:

1. *Велики крст Св. Саве, првога реда;*
2. *Таковски крст, на трсима;*

Оба та одличја примио је од Њ. В. Краља Милана. И

3. *Крст Друштва Црвенога Крста,* за лечење рањеника.

Панчић је био човек вишега раста; крупна, кошчата тела; са старошћу се је био приметно погурио; масти је био црне; носио је кратку браду и брке; последњих година је био проседео, али косу није изгубио. Чело му је било високо и велико, а очи мале, дубоко под обрвама; глас му је био танак, али јасан, а беседа течна и пријатна.

Рукопис му је био ситан, и доста нечитак, а слог кратак, и разговетан.

Панчић је био не само у својој научној струци једини у нас; него је, уз то, уопће био човек литерарно образован, и богато начитан. Поред српскога језика, знао је немачки, латински, талијански, и француски.

Био је необично смеран у свему што би се тицало његове личности. Он је говорио да не ради ништа више него што му је дужност, и онако како му је дужност. За то се је и чудио кад би га ко узео хвалити за његове радове..

Имао је жељу да се сахрани на *Копаонику.* Доцније, видећи да би извршење те жеље било тешко, одустао је од ње, па је желео сахранити се у својој *Ботаничкој Башти:*

— Нека ме сваки дан греје јарко сунце, које греје и моје цвеће, а нека ме некад и Дунав запљусне!...

Најпосле, кад је већ видео да ће умрети, заклео је доброга зета свога, г. Милана Мостића, који га је истински усрећавао, и у болести, као што би прави рођени син, подворио, да му мртвачки ковчег начини од дрвета *Оморике*, које је он пронашао и науци објавио. Даске од оморике био је Панчић давно набавио, и за ту потребу чувао.

— И тај ковчег, рекао је даље старац: — нека ми начини Марко Столар, који ми је доста других послова честито извршио.

То је све извршено тачно, како је покојник наредио.

Завршујући ову кратку и сувопарну белешку о радном животу незаборављеног научника, ја, и нехотице, помишљам на нашу школску омладину, помишљам на оне који су на изласку из школе, и већ се спремају да уђу у јавни живот.

Године 1846, месеца маја, дакле пре непуне 42 године, Др Јосиф Панчић први се је пут јавио у Београду. Онда он није познавао никога, нити је њега ко од Београђана знао; на сваким вратима морао се је казивати ко је и шта тражи, па да му се отворе....

Године 1888, фебруара 25, тај исти човек преминуо је у своме смерном стану у истоме Београду, и, за један часак, затресе се цела престоница краљевине; црне заставе заталасаше се на научним и просветним заводима: најмање ђаче, најмлађе шегрче знају и причају ко је то кога Београд тако жали; мртва Панчића узима из његова стана, и прати сва српска интелигенција, прати га управо цео Београд, све што мари за науку и за књигу у Срба; Глава цркве сам собом, са 16 свештеника и 4 ђакона, иде пред њиме, и чита му свечано опело; Глава Крунисана полаже скупоцени венац на ковчег покојнику; присуствује самртном опелу, теши уцвељену породицу, и жали што му журни државни послови прече испратити га до вечне куке; држава српска узима на се трошкове о укопу покојникову, и цела Србија, сав народ српски, бележи дан те смрти као дан ненакнађена губитка, као дан опште жалости свега народа српскога.

Чиме је покојник задобио толику пошту за непуне 42 године живота свога међу нама и с нама?

— Чиме?

— Ни сабљом, ни пушком, ни благом, ни влашћу, већ једином искреном љубављу према својој наставничкој, својој научничкој и књижевничкој дужности; ту је пошту он освојио оним танаћким перцем својим, које није писало ни за паре, ни за славу, ни за допадање, ни за опадање, него да учини, по својој могућности, дворбу и угодбу науци и отаџбини!...

Омладино, узданицо наша! Недра отаџбине и пространа су и готова свакад да даду места свима честитим и вредним синовима својим, који год га заслуже љубављу и поштеним радом.

Омладино школска! Панчић је, за живота, био твој наставник, нека ти, и по смрти, буде пример и вођ у љубави према науци и у дужности према отаџбини!

Благо самртнику који, лежући да борави вечни санак, оставља за собом толико и таква рада, толико и таква успеха!

Благо земљи, која се може поносити таким синовима својима!

Благо омладини која се, на путу своје дужности и љубави к отаџбини, има да угледа на оваке примере!

Папазоглија, родио се у селу Студеном Бучју, у Поломљу. Отац му је био свештеник. С тога се и зове *Папаз-Оглу* (Попов син = Поповић).

Најпре је био у крџалијама; и с њима је дошао у Србију; па се је, после, одвојио од њих, пришао Србима и постао *бимбаша* у Црној Реци.

Папазоглија је често, по својој ранијој навици, с јаком четом коњаника и пешака, упадао дубоко у турску државу, те пленио богате Турке и губио насилнике, где је год за кога чуо.

Једном, кад је било примирје, не гледајући на забрану, отишао је у Турке, и велике им штете починио.

Турци су се, преко Руса, жалили на то. И од Карађорђа је била дана оштра заповест, да се казни сваки који оде преко границе!

Папазоглија, не слушајући те заповести, узме 300 коњаника, и толико пешака, па, с њима, продре чак у Софиско Поље. Тамо се прослави поразивши на мегдану једнога турскога јунака, па се, с великим пленом, врати у Црну Реку, где га Цода прими и по-части, па ноћу, на спавању, убије сикиром!

На то недело Милутиновић овако сева:

„Љуто куне сва бугарска земља:
Душе вам се за ребра припекле,
Божијега не виделе лица,
Не могле се очистити вечно!..
Род вас клетвам' прегрузно људски,
Устонце вам зајми враћали се,
Одужит' се никада не могли,
То л' утешит' нутрост плачну игда!
Од Поломља, из Студенобучја
Папазоглу, чудна јуначину,
Тко, убити, прегорн курварски?!

Испричавши, како је Папазоглија ишао у Софиско Поље, шта је тамо радио, и како се вратио у Црну Реку, где ће, на вери, погинути, Сима овако наставља:

„Цода клети, те поган последња,
Крвник браће и мрзитељ добра,
Подлизица и слабежи гњавац,
А прам врагу ни жив се не казав,
Побратио с' лицемерно ш њиме,
Да га тако тек превари лашње!

Говори се да у том крвном делу има масла и Вељкова и Добрњчева.

Милутиновић криви њих обојицу, па већ Вељку вели да је одбрана Неготина смањила грех, а други га и у гроб однеше. Сву ту Симину песму треба прочитати. (*Србијанка III*, стр. 88—97).

Папакостопулос Панајот Др, родио се 1820, у варошици Вилвинду, у Македонији.

Основну школу свршио је у месту свога рођења, а гимназију и философију учио је у Кожанима, у Македонији.

После тога, отишао је у Нови Сад, где је био учитељ у грчкој месној школи, и учио српски, дружећи се са Србима.

Из Новог Сада, прешао је у Беч, где је свршио медецину, и постао доктор.

За школовања свога у Бечу, издржавао се је, учећи друге грчком језику, и певајући у грчкој цркви.

Као доктор, дошао је у Београд 1853, и почео живети од лекарске зараде. Мало за тим постао је наставник у трговачкој школи, која је онда овде била као претходница данашњој реалци.

Године 1854, јануара 28, постављен је за професора београдске гимназије; али на крају школске године, остави ту службу, и оде у своју постојбину, где је, као лекар, провео три године.

Године 1857, вратио се је у Београд, и опет постао професор у београдској гимназији, 9 октобра.

Године 1874, октобра 3, постављен је за физика I класе, у београдском округу. У овој служби остао је до смрти, која га снађе у Београду, ноћу између 29 и 30 маја 1879 године.

Др Папакостопулос, поред своје редовне службе, био је 2 године члан *Сталне лекарске комисије*.

Папакостопулос, рођени Грк, и васпитан у грчкој школи, ватрено је љубио јелинску књижевност, а прожививши најлепше своје године међу Србима и са Србима, волео је не мање Србе и језик српски. За то је и превео с јелинскога на српски:

1. *Лукијанове разговоре мртваца*, у Београду, 1874;
2. *Исократову беседу. Савет Доменику*, у Београду, 1874;
3. *Омирову Ватрахомиомахију* или *бој жаба и мишева*, у Београду, 1877;
4. *Јелински језик*, који је саставио у Београду, 1878; и
5. *Одисеју. Омиров спев, у 24 песме* (у Београду, 1881, после његове смрти штампану).

Одисију је превео у прози, и, желећи лепоте Омирове верно предати Србима, Папакостопулос је узео у помоћ Србина (г. Ђ. Бошковића), јака у језику, и тако је одиста учинио српској књижевности велику услугу!

Велика му хвала за то!

Парезан Димитрије, родио се у селу Брзану, у нахији крагујевачкој, а старина му је у селу Комадинама, у Старом Влаху.

Парезан је, у почетку рата 1804, био прост војник, под командом лепеничког кнеза Ђуке из Јагњила.

Доцније, пошто се је одликовао у бојевима, постао је *капетан*.

Године 1809, у боју на Новом Пазару, Парезан се је јако одликовао, и допао рана, али се је одмах извидао.

У *Карађорђевом Протоколу*, за 1812 и 1813, има више од десет бројева, који садрже Вождове заповести на Димитрија Парезана, капетана. Тако, на прилику, под једним бројем пише му се: *Да донесе из Ћуприје у Тополу ратне ствари што су дошле за Орурком*; у другом: *Да, што скорије, дође с војском у Тополу*; у трећем: *Све своје тобџије да пошље у Тополу на поученије*; у четвртом: *Војску да егзерцира, па распусти, како би били са свим готови на први позив*; у петом: *Јавља му се да је Јаничије отишао на Дрину*, итд.

Године 1813, налазећи се на Делиграду, и ту бијући се с Турцима, Парезан је, за једну ноћ, начинио шанац на Мозгову. На тај шанац, у зору, на Преображење (6 августа 1813), ударе Турци страшном силом. Срби су се бранили јуначки, али бројна сила надвали: Турци шанац освоје, а док су га освојили, пало је Срба близу 2000 људи, како уверава Анта Протић.

У том боју славно су пали команданат *Димитрије Парезан*; млади капетан из Смедерева *Коста Томић-Ђотић*, и многи други.

Главу Парезанову Турци су одсекли од мртва тела, и однели, а тело су му исекли све на комадиће тако да он није нигде ни сарањен, него му је леш тако разбацан које куда [1].

[1] На дан пре те крваве битке, Парезан узме свога хата, и своје најскупоценије капетанско одело, па то преда млађем брату рекавши:

— Брате! води овога коња, и носи ово одело кући! Ја дуго не ћу живети. Ноћас сам, у сну, гледао своју главу на тањиру. Можда ћу је још данас изгубити, него ти измичи брже!

Тако је и било.

Димитрије Парезан био је човек висока раста, и врло личан на очи.

Вечна слава, вечна хвала, палима за отаџбину!

Парезан Ђорђе, млађи брат Димитрија Парезана, родио се у Брзану. Доцније се је одселио у село Горовић, кад Жабара.

Ђорђа Парезана, као кнеза лепеничкога, први пут виђамо године 1815 у Багрдану, где је сузбио Павла Цукића кад је овај, незадовољан што је Кнез Милош с Марашлијом углавио мир, хтео да уђе у Лепеницу те тада људе узбуни на продужење рата с Турцима.

После тога, Парезан се јавља и у Београду као кнез, а у последње време (од 14 фебруара 1839, в№ 410) као члан Савета. Умрьо је 11 јуна 1840, у селу Горовичи, код своје куће, и укопан је с леве стране цркве жабарске, која је сад затворена.

Кад је Ђорђе умрьо, син његов Маринко дао је хата попу Марку Јаковљевићу, те је за 40 дана свако јутро служио у цркви службу, и чинио на гробу покојникову помен по реду црквеном!

Паштрмац Сима (Милосављевић), родио се 1776, у нахији сеничкој, па је одонуда пребегао у Србију, и настанио се у селу Паштрми, у нахији крагујевачкој.

По имену тога села, прозван је *Паштрмац.*

За времена Карађорђева, Сима је био барјактар у војсци Антонија Пљакића.

Године 1813, Паштрмац се је затекао у шанцу на Топољаку, према Делиграду, где су Турци Србе оптекли и држали их дори до Св. Томе (6 октобра). Одатле су се некако, ноћу, провукли кроз Турке, и побегли свак на своју страну. Сима је дошао у село Паштрму, својој кући, сакрио свој барјак, па се прихватио плуга и мотике.

Кад је Хаџи-Продан устао, одмах му се је одазвао и Паштрмац, с неколико друга из Груже; а кад је Хаџија пропао, и Каја-Паша, с Кнезом Милошем, дошао у Кнић, Паштрмац се, на Милошену реч, преда и оде својој кући у Паштрму.

Године 1815, пошто је у Рудовцима уговорено да се устаје на Турке, Паштрмац, Вучић, Јован Обреновић и још неки, скоче и побију Турке порезнике у селу Коњуши, и тако, започевши рат за избављење, стеку устаницима и мало новаца за прве потребе.

Кад је таковски устанак већ објављен, Сима је развио барјак у знак освећења тога великога рада, и бивао је свуд где се је год било и крвило, док су бојеви трајали; а после се је, готово увек, налазио уз Кнеза Милоша, с којим је одавно живео у великом личном пријатељству.

Кнез Милош је Симу Паштрмца звао *Амица*. То је реч турска, и значи *чика;* некад, у шали, због крезавих му зуба, назвао би га и *Штрбом*. Али је Паштрмац највише био чувен као *Амица*.

Знајући бујну нарав Кнеза Милоша, Амица, као његов пријатељ, обично је гледао да љутина прође без штете, и још, ако се икако може, да се окрене на благ смеј. Савременици веома хвале ту његову тактику.

О Паштрмцу је било много причица које су врло занимљиве, и које осветљавају колико Милошеву нарав, толико и ондашње обичаје и прилике. Неке од тих причица штампане су у календару *Шумадинцу за 1852*, а доста их има и у писца ових врста, још у рукопису.

Паштрмац је умрьо у Крагујевцу, 5 августа 1836, а укопан је код цркве села Рамаће, јер и заселак Паштрма иде рамаћској цркви. На гробу му лежи плоча с овим записом:

„Овде леже кости мужа за отечество српско много заслужна, верњејшего содруга и љубимца светлаго Књаза Милоша Обреновића, надворнога советника, Симе Милосављевића Паштрмца. Представи се у Крагујевцу 5 Августа 1836, у 60 лету старости своје!“

Пеичић Константин Д-р, родио се у селу *Борову*, добру српске карловачке патријаршије, 1802.

Основну школу свршио је у Борову; гимназију у Карловцима, философију у Пожуну, а медецину у Пешти, где је, године 1830, постао доктор у медецини.

Вук Караџић позове га, тада, да иде у Србију, за лекара Кнезу Милошу, и он дође у Панчево, али му ту ђенерал Михаиловић рекне:

— Бићете плаћени одиста кнезовски, и све ће вам бити добро; али можете и 25 дегенека извући, ако се Милош на вас наљути!

После таке напомене, Др Пеичић оде на Дубравицу, те је са Стојаном Симићем, онда још незнатним чиновником, преговарао да ступи Кнезу у службу с аустриским пасошем. Кад Симић на то не пристане, Пеичић се мане Србије, па оде у Митровицу за лекара.

Из Митровице је прешао у Сомбор, а из Сомбора у Карловце, где је био лични лекар Митрополиту Стратимировићу.

Кад је пак Јосиф Рајачић изабран за митрополита, Пеичић му се је нечим замерио, и за то је оставио Карловце, и прешао у Панчево, где је остао до 1872, када је стављен у пензију.

Из Панчева је прешао у Пешту, за надзорника *Текелијанума*, где је и преминуо 25 маја 1882 године.

Пеичић се мешао и у народне послове, године 1848 и 1849, кад су се Срби тукли с Мађарима. Ту је често долазио у сукоб с Патријархом Рајачићем, који га је кривио да је „одвећ претеран".

Књижевности српској остају од Д-ра Пеичића ови списи:

1. *Младен и Доброљуб. Примери пријатељства*, у Будиму, 1829;
2. *Разглаголствије о лечењу болесних сиромаха* (дисертација на докторство, мађарски, у Будиму, 1830;
3. *Руководитељ к свеопштем здрављу*, у Будиму, 1834;
4. *Викентије Присниц, и његова хладноводна лекарија*, у Новом Саду, 1839;
5. *Руководитељ к повраћању изгубљеног здравља*, у Новом Саду, 1840;
6. *Житије Теодора Павловића, новинара*, у Нов омСаду, 1857;
7. *Извештај о споменику његовом;*
8. *Побожне жеље хришћанске* (покушај за почетак преображења цркве православне).

Осем тога, у друштву с Дром Љуб. Ненадовићем, уређивао је периодични часопис *Домаћи Лекар*.

У рукопису је имао:

1. *Грађу за историју српскога покрета у Угарској 1848 и 1849;*
2. *Побожне хришћанске жеље,* друго, умножено издање;
3. *Руководитеља к повраћању изгубљенога здравља*, треће издање, и још неке ситније саставе.

Др Пенчић је био члан *Српског Ученог Друштва*, и члан *Матице Српске*, а године 1848 и 1849 био је и члан *Народнога Одбора*. Он је прихватио српског војводу *Стевана Шупљикца* кад је, кашљом погођен, пред Панчевом, с коња пао: он је јавио народу, који се је био скупио пред маленом кућицом, на баванишком друму, у коју су војводу унели, да је Шупљикац већ издахнуо!

Др Пенчић био је пријатељ својему народу, и као такав, старао се лечити му бољке и телесне и моралне, колико је год могао и умео! Хвала му за то!

Пејовић Хаџи-Риста, ћурчибаша у Крагујевцу, родио се у Дринопољу (Једрену), откуда је, још у младе своје године, дошао у Крагујевац, где је научио ћурчиски занат, оженио се, и провео век свој тихо и честито.

Овај Риста је преминуо на Велики Петак, 1 априла 1849, и њега је, до гроба, испратило тако много света, да би човек могао помислити, е жива душа није остала у Крагујевцу, која није изашла да укаже последњу пошту покојнику.

Прота крагујевачки, Јован Симеуновић, говорио је на опелу красну беседу о хришћанским врлинама покојниковим.

Хаџи-Риста је, својом последњом вољом, оставио:

1. Манастирима: Јерусалиму, Студеници, Каленићу, Враћевшници, Вољавчи, Благовештењу, Драчи, и Светој Петци — 25.000 гроша;

2. Цркви крагујевачкој 6600 гроша;

3. Црквама: грошничкој, и книћанској по једно сребрно кандило — свако до 500 гроша.

4. Свештенству крагујевачком, за спровод, 2000 гроша, и проти на личност 500 гроша:

5. Сиротињи крагујевачкој 1200 гроша;

6. Школи мушкој и школи девојачкој 700 гроша;

7. Жени својој кућу с покућанством и 25.000 гроша;

8. Снаси својој, удовици, 12.000 гроша: и

9. Брату, у Дринопољу (Једрену), 8000 гроша.

Света и светла вазда била рука која твори дела добра и корисна за своје ближње, за своју отаџбину!

Пејко Н., старац из села Својнова.

Не зна се година Пејкову рођењу, као што му се ни презиме не памти; али се зна како је погинуо у рату за ослобођење Србије; и то једно довољно је да му име не заборавимо.

Године 1815, кад су Темнић и Левач устали против Турака, онда су јагодински Турци, и они који су од Ниша стизали к Ћуприји, имали честе сукобе са Србима на левој страни Мораве, близу Синђега Вира и села Трешњевице, и Својнова.

Једном, јака турска чета удари на старца Пејка, који је био остао само с двоје момчади. Видећи толику силу (око 500 Турака), Пејко викне својим друговима, те западну за неку ограду од слаба прошћа, и ту се стану пушкарати с Турцима. Цела два часа пламтио је барут с једне и с друге стране. За то време Пејко и другови му убију два Турчина и једнога коња турскога.

Али већ Турци опазе да је ово малобројна дружиница а није заседа која њих на већу бусију мами. Зато навале са свих страна да три Србa жива ухвате. Срби су узмицали лагано уз брдо, к шуми. По несрећи, Пејку застане зрно у пушци, и не хтедне више пуцати, пуста не остала!

Турци склопе са свих страна, нападну га, и свега исеку на комаде; а два му друга утеку здраво у шуму, те су, после, опет били Турке!

Старцу Пејку, паломе за отаџбину, вечна слава и захвално поминьање!

Пекета (Петар) Илић ,родио се у Ужицу, 1787.

Најпре је био момак у Кнеза Милоша. Као такав, Пекета је, с Настасом Буљубашом, по заповести Кнеза Милоша, оценио Ђорђу Протићу 50 батина!

Доцније, Пекета је служио, као татарин, у Кнеза Милоша.

У тој служби једном му се је ово догодило. Журио је у Цариград. носећи нека важна писма од Кнеза Милоша. Свим путем је частио суруџије да јуре, и мезулџијама је давао добре напојнице да му дају добре коње. Три дана, и три ноћи, није спавао. Последњег дана, трчећи на коњу, за двојицом суруџија, Пекета почне дремати, али се је, ипак, на коњу добро држао. У један мах извади пиштољ, и пусти на земљу, па нож, те и њега пусти, коњ му је, међутим, трчао без престанка; скине ћурче, и пусти низ коња на земљу, отпаше појас па се — сав строшта на пут, и захрче, а коњ оде даље за суруџијама!

Кад се суруџије окрену, и виде шта је, врате се, пробуде Пекету, и искупе му ствари и оружје. Он им тада каже како му се је, у сну, учинило да је дома, крај своје постеље, и да се је спремао да легне, па се је за то распасао и скинуо са себе оружје и одело.

Толико му је већ био сан одолео!

После те службе, Пекета је постао старешина среза пожеревачкога, а носио је чин мајорски.

Тада је већ био човек познат не само у својему срезу, него и у суседним окрузима.

Године 1840, кад се оно у Србији беху побркали одношаји: кад су једни били за Кнеза Михаила; други против њега, а трећи за „Старога Господара“, Пекета, првих дана месеца августа, дигне народ из нахије пожаревачке и смедеревске, па, с читавом војском, дође к Београду, где се је налазио Кнез Михаило. Пекета се, са том својом војском, устави код Мокрога Луга.

Кнез Михаило, чувши за ту самозвану војску, узме оно редовних војника, што је имао, и изађе пред Пекету.

Најпре се састану изасланици кнежеви и Пекетини и почну преговарати. А народ, који је дошао с Пекетом, видећи ту Кнеза, остави свога вођа, и пређе на страну кнежеву. Пекета тада огледа да побегне, али буде ухваћен, са 23 друга своја, и стављен под суд, као бунтовник.

Суд их је све судио; и осудио је Пекету да се, пред народом, лиши својих чинова, па да се протера у Лозницу, на четири године, у лаком гвожђу на ногама. Други су сви осуђени на мање каштиге.

Тај покрет је, после, прозван *Пекетина Буна*, коју је, испод руке, удешавала Кнегиња Љубица, да би повратила у Србију Кнеза Милоша.

Пекета је умрьо у Лозници 1843; жена његова Анђа пренела га је у Пожаревац, и сахранила га у порти са северне стране цркве.

Петрановић Божидар, доктор у правима, родио се у Шибенику, у Далмацији, 18 фебруара 1809.

Основну школу свршио је у месту свога рођења; гимназију у Сремским Карловцима; философију у Грацу, права у Бечу, а постао је доктор у правима у Падови, у Италији.

Вративши се у своју домовину, основао је часопис *Далматински Магазин*, и уређивао га од 1836 до 1841. У исто време писао је у талијанске и немачке новине разне чланке о историји и о филологији. Био је сурадник и оснивателъ правнога листа *„Pravdonoše“* 1851 — 1852 године. А превео је на српски језик *Грађански законик аустриски, 1852,* написавши, у једно, и *књижевну историју тога законика.*

Од године 1839, Петрановић се је налазио у царској служби, у Задру.

Петрановић се је јако заузимао да се језик српски уведе у јавни живот у Далмацији.

Али највећа заслуга, која ће овековечити име Петрановићево, јесте *Далматинска Матица,* којој је он ударио темељ, и коју је,

као председник, руководио до саме своје смрти, марљиво, чуварно, плодно. Ту се пчеле куше и доносе сок свакојаког драгоценог цвећа на корист народу нашему.

Петрановић је дочекао да је наш језик уведен у јавни живот, да у Задру порота суди српски, речју: дочекао је да се призна да је Далмација земља нашега народа, и да се народност наша све више развија и крепи у њој.

Петрановић је био члан *Српског ученог друштва,* у Београду, а од руског цара Николе, добио је, 1851, драгоцени прстен за књижевне заслуге.

Тражећи лека порушеном здрављу своме, отишао је у лето 1874 у Млетке, где је и преминуо 31 августа (ст. ст.) те исте године.

Осем онога што је горе поменуто, као самостални списи Петрановићеви у нашој књижевности, остају ови:

1. *Историја књижевности иоглавитих на свету народа од најстаријих времена до садашњега века.* I део, у Новом Саду, 1858.
2. *Ручна књига најнужнијих правдословних речи, изрека, и образница,* латиницом, у Задру, 1862; и
3. *Богомили, црква Босанска и Крстјани, исторична расправа* у Задру, 1867.

Петровић Авакум, родио се у селу Рожанцима, у београдском округу, око године 1784.

Крштено име било му је *Аврам,* па је у калуђерству назван *Авакум.*

Авакум се је почео школовати у Рожанцима, у свога стрица *Поша Радивоја,* кога је, доцније, код Цареве Ћуприје у Топчидеру, убио Турчин *Мехмед Мутаповић.*

Из Рожанаца Авакум је отишао у Боговађу, где се је, у својој 18 години, покалуђерио.

Године 1811, у Боговађи је био игуман Мојсије, а Авакум само јеромонах.

За Карађорђева доба, не виђамо нигде игумана Авакума, ни на бојним пољима, нити на скупштинама; али је сва прилика да је он учествовао у свој оној патриотској радњи; јер откуда

би се за други устанак јавио овако припрван посленик, да није раније ишао у ону школу дужности и отачаствољубља?

Првога пролећа, по пропасти Србије 1813, на име 21 априла 1814, неколике бивше старешине народне састаше се у манастиру Благовештењу, у Руднику, и ту написаше молбеницу руској цару, да би се заузео код Порте за Србе. Ту молбеницу саставио је Сима Милутиновић Сарајлија. А на том састанку био је, поред других, и боговаћски *игуман Авакум Петровић*.

Доцније, пошто је прошло лето и настала зима, Авакум се нађе са Симом у ваљевскога владике Дионисија Халаука, и каже му на само:

— Од оне молбенице, не ће бити ништа: него ти, мој Симо, гледај како те се измакни одавде у народ, к мени у манастир. Па ћемо сву зиму ловити лисице, а кад дрен оцвета, почећемо Турке, ако Бог да"!....

Још доцније, месеца јануара 1815, на подруму Попа *Ранка Дмитровића* из Рудоваца, који је игуману Авакуму био брат од ујака, састану се: Арсеније Ломо, Лазар Мутап, Милић Дринчић, Никола Катић, Милутин Гаратанин, Тома Вучић Перишић, и још њих до 60 на број. *Ту се договоре за нови устанак. И њих ту, под ведрим небом, на Светом Леванћељу, закуне игуман Авакум Петровић!...*

Кад је, после тога, други устанак букнуо, Авакум је, по својој речи, одиста похитао да лови Турке, и особито је осоколио у оном боју на Јелици, где су Турци, узмичући од Чачка, онако љуто страдали.

Кад се рат свршио, Авакум се је вратио у Боговаћу, и наставио молити се Богу, за мир свему свету.

Авакум је умрьо у манастиру Боговаћи око године 1827. Разболео се на пречац, и, после 2—3 дана боловања, преминуо је. Док је боловао, много је повраћао, и жалио је да га је отровала некаква баба аптугом, коју му је давала да није лека ради.

Авакум је био човек крупан, висок, црномањаст, црне и густе браде која му је спадала до појаса. Сахрањен је поред старе цркве

у Боговађи, с десне стране, до дувара. Кад је грађена нова црква, онда је Матеја Селенић из Пепељевца, ком је Авакум кумовао, извадио кости Авакумове и преместио их у другу гробницу, под туђу плочу, опет до цркве [1].

Авакуму је старо презиме *Јеремић;* и под тим су и данас знани његови рођаци у Рожанцима. Он се звао Петровић, по своме оцу Петру, а синовца свога Ђурђа, кога је учио и васпитавао, заклео је, да се презива *Авакумовић*. Синовац га је послушао, и, преминувши у Београду, оставио је својима синовима презиме *Авакумовићи*.

Петровић Вићентије, родом је из села Кораћице. Он је био кнез још за Турака, а у исто време један од главних покретача устанку од 1804. Кад је буна на Турке букнула, Вићентије је био међу првима који су устанике водили на Турке.

Војевао је, бивао у многим бојевима, и стекао је неколико рана, а ипак му име *Кнез* није замењено никаквим другим војничким именом.

Године 1813, септембра 22, Вићентија Петровића видимо на Шапцу где, заједно с Кнезом Симом, Луком Лазаревићем, Протом Матејом Ненадовићем и Милошем Обреновићем, моли Митрополита Стратимировића за лађе, које би превозиле народ преко Саве у у Срем, испред Турске најезде.

Уз то писмо, у хартијама Стратимировићевим, има и једна белешка по којој је тада, од страха турскога, превезено из Србије преко Саве *61.000 душа*, а доцније се у Србију вратило *57.000 !*

Кнез Вићентије је дочекао и други устанак 1815, те је и тада учинио лепих услуга својој отаџбини, особито у прво време.

Године 1815, новембра 14, Кнез Милош је поставио Вићентија Петровића за оборкнеза грочанској нахији с влашћу да „може ударити до 50 батина".

[1] Г. Љуб Молеровић, по казивању Чича-Васе Жујовића, оца ваљевскога проте Радојице, вели да је Игуман Авакум сахрањен на самим вра-

Али је већ био остарио и онемоћао. Умрьо је, код своје куће, у Кораћици, 31 октобра 1822 године, и укопан је у сеоском гробљу. Његов гроб покрива плоча с овим записом:

„*Зде почивајет раб Божји Вићентије Петровић, кнез нахије грочанске. Престави се месеца октомбра 31, 1822 лета*“.

У Кораћици се прича да су му, мртву, извадили из тела 12 куршума !..

Петровић Гаврило, из села Шушеоке, испод Ваљева.

Од почетка рата 1804, Гаврило је био у свим биткама, у којима су учествовали ваљевски колубарци, и постао је био *капетан*.

На Рожњу, према Соколу, Гаврило је добио овакав документат:

„Да је показатељ сего, капетан Гаврило Петровић, из Шушеоке, ваљевске нахије, у служби војничкој и народњој, као *подвојвода*, под нашом командом, од године 1804 започета рата с Турцима до данас, чесно, верно, и примерно служио, храброст своју и мужество, отечество наше бранећи, ранама на баталијама против непријатеља добитима засведочио, и себе заслужена у роду нашем учинио (со) овим свидетелствују и потврђују, у Рожњу, 1 августа 1810, (М. П.) **Јаков Ненадовић**, командат ваљевски и советник; (М. П.) **Радован Грбовић**, кнез ваљевски; (М. П.) **Миливоје Тадић**, кнез ваљевске Подгорине.“

Гаврило Петровић, по речима Проте Матеје Ненадовића[1], погинуо је на Засавици, месеца септембра, 1813 године.

Петровић Марко, родио се у Неготину, године 1768.

Књигу и занат терзиски научио је у месту свога рођења, па је, после, почео трговати.

Како се Марков отац, Петар, презивао *Писаревић* од старине, тако се је и Марко писао *Писаревић* до 1828, а тада, кад су Руси, војујући против Турака, долазили у Неготин, Марко промени презиме, и почне се звати и писати *Петровић*.

Марко је најпре био уз крајинскога кнеза, Мишу Карапанџића, а кад овај, 1811, умре, и у Крајину, на Мишино место, дође Хај-

тима данашње цркве, где је пре била стара црква. Овај је Васа био ђак у Игумана Авакума, и сад му има 85 година (1887).

[1] *Мемоари*, стр. 274.

дук Вељко, Марко пређе к овом новом војводи, и уз њега је остао до пропасти.

Марко се је особито одликовао у бојевима на Кладову и на Малајници.

Поред тога, био је врло вешт и врло поуздан спроводник хране и муниције из Влашке и од Видина, преко Мироча за средину Србије, Карађорђу, Миленку, и Добрњцу.

После Вељкове смрти, кад је Неготин остављен, оставио га је, с дружином, и Марко Петровић, и дошао у Пореч више Милановца, одакле се је превезао на леву обалу Дунава. Том приликом, превезао је и своје две лађе соли, које је, после, извукао до Панчева, те со продао, да има одашта живети.

Пошто га аустриска власт потисне с границе, Марко се настани у неком селу близу Темишвара, и оданде отпочне трговати живом стоком.

Трговао је до 1817, а тада му умре ортак Николча Павловић у Ршави, код кога му западне преко 50 хиљада цванцика. Марко настане те новце те избави, и одмах, 1818, пређе у Неготин, да стално живи. Ту је, 1828, изабран за башкнеза нахије крајинске, а године 1833, кад је Крајина придруживана к Србији, помогао је својски да се то придружење што пре изврши.

Године 1833, јула 11, Кнез Милош постави Марка за капетана крајинског, а године 1835, јуна 29, да му чин мајорски по ондашњем обичају.

Године 1837, децембра 14, одредио је Кнез Милош мајору Марку 600 талира плате на годину; његову писару 200 талира, и на 4 момка по 60 талира.

Године 1839, фебруара 25, Марко је постављен за председника окружном крајинском суду, у ком је звању остао до смрти.

Марко Петровић био је човек веома уважен и поштован у целој Крајини.

Г. Живко Давидовић, који је био у Неготину окружни начелник у оно време кад је Марко био председник суда, прича овај случај:

— Ниједан сељак, вели г. Давидовић: — идући капетану или начелнику, не би отишао овима докле, најпре, не би свратио Ма-

јор-Марку, и научио се од њега: шта да ради, и како да говори пред овим старешинама.

Једном се Стеван Стевановић, попечитељ правде, наљути нешто на Марка Петровића, и рече да ће га ставити у пензију.

Неготинцима је то било врло криво, а мислили су да је то израдио начелник Давидовић, да би удаљио од себе човека оволико уважена. За то стану изјављивати своје незадовољство на овај особити начин:

До тога гласа о пензији, кад год начелник иде чаршијом, неготинци, седећи по својим дућанима, устају на ноге, скидају капе, и примају му Бога! А пошто се је чуло да ће Мајор-Марко бити пензионован, они, чим осете да начелник иде, брже се склањају, сваки у своју ардњу, божем ради посла, остављајући дућане пусте.

То је трајало неколико месеца. Давидовић, осетивши зашто се то чини, и колико може бити од штете за многе државне послове и намере, умоли свога попечитеља, Илију Гарашанина, те Мајор-Марко остане и даље у суду.

Чим се ово обазна у Неготину, одмах се дућани оките својим газдама, који опет радосно дочекују начелника и, још из далека, устају на ноге да му Бога приме!

С јужне стране, старе неготинске цркве, има леп гробни белег од туњинскога мрамора, и на њему овај запис:

„*Мајор-Марко Петровић, бив. председник окружног суда, † 1855 године.*

Споменик овај подигао му је благодарни унук Светозар.

Хвала унуку који се сећао деде, и донео му стену, чак из туђе земље; али би му још већа хвала била да је загледао бар у *црквене протоколе умрлаца* (бр. 135, од године 1854) те да види, да је његов деда умрьо много раније него што му је он на крсту записао!

Мајор-Марко Петровић преминуо је 4 августа 1854 године, у Неготину.

Њега су, у Неготину, у последње време, звали више *Мајор-Марко*, него *Марко Петровић*.

Петровић Милан, родио се у Горњој Црнући, у округу рудничком, 12 јуна 1850, од оца *Милије* и матере *Јане*.

Основну школу, и пет гимназиских разреда, свршио је у Крагујевцу, а војну академију у Београду, и то све с врло добрим напретком.

Године 1870, августа 10, постао је каплар.

Године 1872, августа 10, поднаредник.

Године 1874, маја 16, наредник.

Те године, месеца јула, свршио је војну академију с одличним напретком, као трећи по реду, међу друговима својима. И, 20 септембра, постао је инџинирски потпоручник, и водни официр у чети пионирској.

Године 1876, месеца марта, предани су му ађутански и ђенералштабни послови у јагодинској бригади I класе, која је онда била део шумадинске дивизије.

Кад је објављен рат Турској, 20 јуна 1876, Милан се је налазио на граници сврљишкој, на путу к Пироту.

Потиснувши Турке с Пандирала, наши су ударили на турски шанац на Бабиној Глави. Милан је био само одушевљење; био је радостан, и задовољан, мислио би човек, не иде него лети од радости, што је дочекао да чисти најезду са земље својих прадедова, што је доживео да може и сам светити Косово!

Било је тренутака кад му се чинило да је мало Турака пред њим, да их нема толико колико би он желео уништити за историску освету, и за обезбеђење отаџбине унапредак.

Али така његова расположења нису трајала дуго. На скоро се је уверио, да је Турака пред Србима толико, колико они не само не могу победити, већ још морају пред њима узмицати!...

И одиста су Срби одступили од Беле Паланке, пред којом је, на нишавском мосту, Милан показао чудо личнога јунаштва; оставили су и Бабину Главу!....

Петровић је ишао последњи за бригадом, уздишући што није нао ван границе Кнежевине Србије.

Војска наша заустави се на Пандиралу, да ту да отпор Турцима. Ту се Милан, пред два свештеника и више сведока, за-

вери, с једним својим другом, да ће, заједнички, погинути онамо за границом, јер се жив не ће овако да врати у отаџбину.

И, као за пакост, сутра загрмише турски топови. Јагодинска бригада била је у средини. Турци ударише на први шанац, и — узеше га; грунуше на други, који бејаше кључ бојном месту, па — узеше и њега.

Али — Милан Петровић већ тада беше мртав. Зрно га је ударило у само срце, те и није видео да српска војска узмиче овамо за границу кнежевине.

То је било 7 јула, 1876.

Милан је био момак стасит, црне масти, лица насмејана, главе високе, малко затурене, црних очију, црних повија, а ноздрва широких.

Другови га хвале као јунака, кога ништа није могло уплашити, и као мислиоца, кога ништа није могло изненадити.

Слава детићу из кршне Црнуће!

Петровић Милоје, родио се у селу Трнави, нахији крагујевачкој. По месту свога рођења, звали су га *Милоје Трнавац*, а некад је зван и *Милоје Оструженичанин* за то што је, избачен из народних послова, неко време, живео у селу Оструженици, на Сави.

До устанка, Милоје је био калауз у свога кума *Младена Миловановића*. Кад је Младен пристао уз устанике, увео је са собом и Милоја. Најпре је Милоје постао буљубаша, па, после, бимбаша над бећарима. Године 1806, у јуришу на Београд, он је, са својим бећарима, ударао с јужне стране, низа Саву, и међу првима продрьо је на Савакапију у варош.

Пошто је Београд освојен, и пошто су се Младен и Милоје у њему наместили, онда су та два кума већ била два најбогатија човека у свој Србији. Младен и Милоје нису се раздвајали један од другога, а и требали су један другоме: Младен Милоју као глава Савета, а Милоје Младену као старешина бећара. Тако су њих два притисла најбоље куће и дућане у Београду, и најлепше њиве и ливаде око Београда. Управо сав Београд био је њихов.

Скеле у Београду и у Остружници биле су њихове; а и у свакој већој трговини, ма чијој, они су морали бити ортаци.

С тога је букнула против њих мржња и завист осталих старешина, особито већих. Савременици веле да су ова два човека највише крива раздору, неслози, и свим великим народним несрећама за времена Карађорђева.

Године 1809, кад је на Србију ишла сва сила турска, Карађорђе, на препоруку Младенову, постави Милоја за главног старешину свој оној војсци која је ишла на Ниш.

Милоје, као главни старешина, дошавши у Делиград, помакне војску ближе к Нишу, и улогори се на селу Каменици, повише Ниша. До тога доба, том је војском заповедао Петар Добрњац, један од најстаријих и најзаслужнијих војвода. И дотле је Добрњац мрзио на Младена и на Милоја, а сада, кад је видео да му Милоје долази за старешину, мрзио га је још више. Истина је Милоју од Карађорђа и савета било заповеђено, да се слаже с Петром, и за свашто да се с њиме братски договара; али се они, оба бесна и силна, уздајући се сваки у своје пријатеље, не сложе никако, па та њихова неслога пређе и на друге старешине, те се начине две странке, као две непријатељске војске!

Једнога дана, кад је Добрњац с коњаницима био отишао ка Гургусовцу у помоћ Вељку, ударе Турци свом силом на ресавски шанац на *Чегру* (испод села Каменице), где је био *Стеван Синђелић*. Војници из других шанчева, где је заповедао Милоје, повичу да се иде Стевану у помоћ; али им Милоје не допусти. Тако Стеван пропадне са свим. Милоје, видећи то, побегне с војском ка Делиграду.

Ово је она голема несрећа на Каменици која се догодила 19 маја 1809.

За ту велику несрећу, Милоје је, у јесен те године, на скупштини у Хасанпашиној Паланци, избачен из службе, а у зиму га протерају и из Београда, одредивши му да седи у Остружници, где је имао лепе дворе.

Године 1810, погине у београдској нахији војвода Марко Катић, на свадби. Човек који га је убио, једнако је говорио да га

је убио нехотице, али су други доказивали да је њега на то наговорио Милоје да би се и у Шумадији дигла буна против Црнога Ђорђа, и да је Милоје, у то име, и другим људма давао барута. За то Милоје пребегне у Земун, где га аустријанци узму под стражу, и пошљу у Варадин.

Карађорђе навали искати да му се врати Милоје, обричући дати за њега неке пустахије из Немачке. Аустриска власт пристане на то, и Милоја, преко Митровице, преда у Шабац Луци Лазаревићу. Лука је већ имао заповест од Вожда: шта да ради. Како му предаду Милоја, он га, 2 априла 1810 погуби[1].... *И глава Милојева, на једном тањиру, буде изнесена на један сто, пред београдску цркву, београђанима на углед!*

Милоје је био средњега раста, црномањаст и врло леп човек; образа је био округлих, а уста су му сва покривали брци. Кад је погинуо, није имао више од 40 година. Првих година можда је и био неки јунак, а после се био врло погосподио, и тако понео, да ни од старешина, осем Карађорђа и Младена, а камо ли од проста народа, нико није могао с њиме људски ни говорити!...

Петровић Милутин, звани *Хера,* родио се у селу Леновцу, у Црној Реци, 1791. Он је млађи брат Хајдук-Вељков.

Милутин је ступио у ратну школу код славнога брата свога, у почетку године 1807, и находио се је уз њега вазда.

Ево приче самога Милутина о том како је први пут изашао Турчину на мегдан, по заповести и упуту брата свога Вељка:

„Једном, у лето, прича Милутин: — беше брата захватала нека љута грозница. Наша је војска била где је сад неготинско гробље, а турска на брду које се зове *буковачки део.* Два дана

[1] Г. Александар Лазаревић прича како је отац његов, војвода Лука Лазаревић, казивао: да му је Милоје обрицао 70 хиљада дуката, да га не убије!

— Како смем да те не убијем, одговорио је Лука: — кад ми се заповеда да пошљем главу твоју, или своју!

— А ти ме, бар, уби на спавању, кад не знам!

— На спавању не ћу; али одиста не ћеш знати кад ћеш погинути.

И једном, кад је полазио од Луке, с ручка, убију га Лучини момци на степеницама кад се није надао!

узасоб, некакав Турчин, на белу коњу, долази пред наш шанац и чика: да му ко изађе на мегдан! Ми смо били у шанцу сами. Вељко је, као што рекох, био слаб, и находио се је у конаку. Ни Абраш, нити икоји други не усуђиваху се изаћи пред онога јунака.

Први дан је Турчин дошао у по дне, а други дан дође чим изгреја сунце: стаде викати, ружити, и називати нас страшљивцима.

На један мах, угледасмо ми Вељка: он, пешке, дошао у логор. Ноге под њим клецају, зуби му цвокоћу од зиме, а по усницама му се бејаше осуло, као у човека кога хвата грозница.

— Добро јутро, јунаци! рече он.

— Бог помогао, Господару! одговори војска.

— А какав је оно Турчин у пољу? Шта тражи он? Кога зове?

Ми онемесмо. У неко доба рече Абраш:

— Зове на мегдан, побратиме!

— Па шта чекате? упита Вељко: — Од јуче га гледам; *Баба-финке* како се пред вама размеће. Мене једва држе ногес али сутра да га нисам видео онде!

То рече, па се окрете и оде.

— Не учи ђаволе, продужава Мулутин: — сутра дан, чим зора, ето Турчина опет!

Вељко га виде с *Баба-финке*, па сиђе и полако опет дође у логор.

— Шта ја вама рекох, јуче? упита он срдито.

Сви други ћуте; ја се усудих и проговорих:

— За Бога, ко да му изађе на мегдан?

— Ти, Милутине, ти!

Мени се, чини ми се, следи крв у жилама; не могох ни чути шта је даље говорио. Дружина ми рече да је казао да идем за њим.

Одем; изађемо оба на кулу. Он лупи длан о длан. Дилбер-Стана дође.

— Кажи сеизбаши, рече Вељко: — нека спреми кушњу, али онако као кад идем на чарку. Она изиђе. Он скиде сам својом руком кубуре с чивије, и сам их напуни. Набијајући их, узе мени говорити:

— Милутине, ти ниси досад излазио на мегдан: добро пази што ћу ти казати. Кад изјашеш кушљу одавде, окрени чаршијом па, кад изађеш у поље и дођеш у наш логор, држи се на коњу, и узду му добро притегни, јер је кушља научио чим војска викне: — ура! ура! да скаче, и да подиграва, па те може збацити.

После Вељко настави овако:

— Чим из нашега логора изађеш (добро памти што ти говорим), иди слободно к Турчину, али све држи десно, да ти је он увек с леве стране, а никад с десне; јер сам кушљу научио окретати у лево, а не у десно, па ако то заборавиш, и почнеш га у десно окретати, пропао си.

Сад ме све испита, да види јесам ли добро запамтио:

— С које стране да ти буде Турчин у пољу?

— С леве, рекох ја.

— Е, добро! Сад слушај: Турчина се не плаши ни мало, али, за живот главе, не пуцај докле он не опали! Ако је прави Турчин, он ће те убити, докле најпре не рекне:

— *Вурун бре!* Не шали се, да га послушаш!

Кад дођеш на 50-60 корака, он ће те све више чикати да ти први пуцаш, и кад види да не ћеш, а мегдан је све краћи, он ће царнути коња, истргнути кубуру и, јурнувши на тебе, викнути:

— *Вурун!* и опалити, па ће у тај мах поред тебе пролетети. Кушља ће се онда сам у лево окренути, а ти тада пуцај у њега на сигурно. Него, брате, добро стегни колена у онај мах кад Турчин викне: „*Вурун*“! јер ће кушља поклекнути, и већи мах заузети да се на лево окрене, а ти ту можеш пасти, ако се добро не држиш!

Пошто ми је то изговорио, сиђосмо оба с куле. Доле сеиз-баша вада спремна кушљу. Још једном Вељко сам прегледа пушке: је су ли потпрашене, стави их с кубурлуцима на њихово место, прегледа колане и узду, па се окрете к мени рекавши:

— Јаши!

Мене прође језа; ноге ми клецаху; прекрстих се, и закорачих коња. Вељко ми рече:

— Срећан пут! па оде на кулу.

Окренем коња куд ми је рекао. Бесни кушља пода мном вришти и подиграва. Чувши од војника *ура! ура!* поче се бацати час на једну, час на другу страну. И би ме збацио, да ми брат није био казао да се добро држим.

Изађох у поље. Турчин на белу коњу чекаше, па, видевши мене, поче се већ кретати. Мени се пред очима непрестанце показиваху неки когурићи: плави, жути, црвени и од сваке друге боје. Бејах се препао, као никад дотле; тек се ипак сећах Вељкових речи, да коња добро стегнем коленима, да први не пуцам, и да ми је Турчин увек на левој страни.

Пријох му на једно 100 корака. Туркешина повика:

— *Вурун, бре!* Ја премрех, али кушља стриже ушима, и иде поносито. Турчин ме понуди по други пут. Ја, ћутећи идох све ближе, гледајући да ми је он увек на левој страни.

На један мах, бакрачлија сину, Турчин полете, кубура пуче, а он, пролетевши као мућа поред мене, упути се правце у турски логор. Ту кушља учини онако како је мени брат казивао, и не даде Турчину на траг, него је морао градити велики круг, па да се врати. Кушља га готово престиже, ја извадим кубуру, и испалим за Турчином. Пошто ми пиштољ пуче, ја не знадох шта би, докле не видох да ме кушља донесе пред кулу, одакле ме је и понео.

Вељко је то све гледао с Баба-финке.

Сишавши с коња, одем на кулу. Брат ме дочека на вратима, пољуби ме у чело, и рече:

— Срећан ти, брате, први мегдан! Виде ли ти како се с бесна коња стропошта твој противник?

Па, погледавши у мене, настави:

— А што тај пиштољ држиш у руци?

Ја се тек тада сетих да је требало заденути пиштољ у кубурлук.

Вељко зовну Дилбер-Стану те донесе по једну љуту, а кад пописмо, он рече:

— Е, сад иди у собу, те се мало одмори: знам како ти је!...

Онај пољубац био ми је први и последњи од брата, Бог да га прости!

Милутин је био бимбаша у Вељковој дружини, а године 1813, после смрти славнога му брата, постао је војвода неготински.

Милутин се није могао дуго држати у Неготину, после Вељкове смрти. Пети дан, Срби су оставили шанчеве неготинске и повукли се к Поречу.

После пропасти Србије, Милутин је прешао у Аустрију, и боравио је неко време у Бечкереку.

Оставивши у том месту породицу, оде у Хотин Карађорђу, и добије од њега писмено сведочанство: да је био војвода, и да је заслужан за свој народ.

Из Хотина оде у Петроград, где добије од рускога цара издржаваље. Одонуда се, преко Беча, врати к својој породици. У Бечу дозна да је Кнез Милош на ново устао на Турке. Аустријанци му не дадну пасоша за Србију, а он купи чамац и, са својим момцима, спусти се низ Дунаво не пристајући нигде на познату обалу.

Тако пређе у Србију и, 23 августа 1815, нађе Кнеза Милоша у Белом Потоку под Авалом, где се је с нешто војске десио кад му се Милутин јавио.

Одатле је послан у Шабац к онамошњој војсци.

Године 1822, Милутин је био кнез у Хомољу, па за тим му је предана и Млава да њом управља, а да седи у Бистрици, „у кући почившега Кнеза Павла Радосављевића".

Године 1833, јула 8, пошто су Турци истерани из Црне Реке, поставио га је Кнез Милош за капетана зајечарскога.

Милутин је био умешан у *Милетину буну* против Кнеза Милоша, и ма да је ту ствар открио Кнезу, опет је Кнез био на њега љут неко време.

Године 1836, постао је члан „чачанскога исправништва".

Отуда је, године 1839, фебруара 25, дошао за начелника округу крајинском.

Кнез Михаило га је, 1 јула 1841, поставио за члана државног савета. У том достојанству, радио је до 10 фебруара 1853,

кога је дана, по својој молби, стављен у стање мира с пуном пенсијом.

Вредно је прибележити, за процену карактера у овога човека, да је он, године 1841. потписао акт *„да се протера“ из Србије Вучић;* а године 1842 опет је потписао други *„да се протера Кнез Михаило из Србије“*!

Преминуо је у Пожаревцу 21 фебруара 1861, и сарањен је у фамилијарној гробници, 18 хвата на исток од олтара.

На његову крсту читају се ови стихови:

„После горких, тешких и големих јада
У којима живот човечији страда,
Мира даје гроб.
Овај живот земски то је само беда,
Који нам суморна туга изуједа.
Па спусти у гроб.
Смрт не долази кад је човек зове,
Већ човек одлази кад га смрт позове
У студени гроб.
О, у хладном гробу тек је покој прави.
Ту се живот кида да с' бољи настави.
И ви горди смртни што сте још на земљи,
Сви ћете се вратит' нашој мајци земљи
Па у њеном недру чекаћемо тио
Што нам буде вечни Господ досудио.
А наша ће дела да нас прате свуди,
И по њима ће се души да досуди“!

Какав живот! А какво на гробу тумачење?!...

Милутинова жена Станојка била је из села Сикола, из куће Радичине.

Хером јеМилутина прозвао Кнез Милош, за ручком, нашавши на њему неку сличност с људма из горњих крајева!.....

Петровић Миљко, најмлађи брат Хајдук-Вељков. Док је Вељко живео, Миљко је био само момак уз њега: власти није имао никакве.

За прво време Кнеза Милоша, Миљко је био момак у кнежевој гарди, а после га је Кнез поставио за кнеза у пећкој капета-

ний; и тада је седео у Градишту. *Јоаким Вујић* пише (стр. 39) да је код Миљка, као пећкога кнеза, ручао у Градишту, 8 августа, 1826.

Миљко је открио Кнезу Милошу *Абдулину буну*, 1821.

Кад Руси, 1828, уђу у Влашку, идући на Турску, Миљко скупи до 400 момака, и тајно оде к Русима у Влашку, па је, после, војевао с њима против Турака.

У том ратовању, један део руске војскé, око 8000 људи, налазио се је у Малој Влашкој, под командом ђенерала *Барона Гејзмара*.

Овој војсци био је задатак да чува ребра великој руској војсци, која је напредовала к Дунаву, па и прешла преко ове реке. Турци, желећи истерати Русе из Мале Влашке, и тим спречити операције великој руској војсци под Дибићем, наређе те видински Ибрахим-Паша, са 26.000 војника, пређе код Калафата у Малу Влашку, да нападне ђенерала Гејзмара.

Кад се ова турска војска приближи к руској, Гејзмар сазове ратни савет, да се договори шта ће радити? Повући се натраг, и оставити Малу Влашку, спречило би операције великој руској војсци; а пустити се у бој с Турцима било је врло опасно. У том савету био је и Миљко Петровић. Он је предложио да се на Турке удари још то вече.

— Турци ће се, рекао је Миљко: — вечерас ратлисати, јести, пити, и поспати. То је најзгодније време да се на њих удари. Миљков се предлог прими. Руси ударе на Турке у мрак, збуне их, и учине од њих дармар. Не треба ни помињати да је Миљко ишао напред са својим бећарима, и Турке млатио. Ибрахим-Паша брже боље утече у Видин, оставивши на бојном пољу пртљаг, ђебану, и топове.

Ова победа не само да је учинила да Руси задрже Малу Влашку, и да велика њина војска може прећи преко Дунава, него је још прокрчила пут те је и Гејзмар, код Рахове, прешао преко Дунава, и, заклањајући ребра великој војсци, продрьо чак до Софије онда кад је у Дринопољу потписан мир.

Другом приликом, Миљко се молио руском ђенералу да му допусти разбити турски један шанац близу Дунава. Ђенерал га је одбијао, говорећи:

— Како ћеш ти, са 400 људи, разбити толике Турке, који су још у опкопу?

Миљко приђе к шанцу. Затече неке Влахе да вуку сено у шанац Турцима. Задржи их до ноћи, па нешто војске потрпа у кола на сено, а нешто пусти око кола божем да гоне кола, те тако са свима уђе у шанац, и онда учини јуриш изнутра, а Руси су с поља били готови да ударе. И на тај начин Турке разбију са свим и шанац освоје.

Одатле сиђе с Русима низ Дунаво до спроћу Силистрије. Ту је био неки турски стан, који они тако разбију да су многе Турке живе похватали. Миљко спази некаква Турчина у трњу, и узме од момка копље да га набоде на копље. Турчин је био стар.

— Војвода Миљко! викне он: — ја тебе познајем; брат ти је био добар јунак; он је војнике секао, али побеђене није клао. — Не гини, ни ти, лудо. Одби се од мене! Доста ти је што сте нас разбили!....

Миљко не послуша, него се залети на трње, а Турчин опали и убије га на место.

Ту је и укопан.

После неког времена, брат му Милутин пренесе кости, и сахрани у гробницу код старе цркве у Неготину. На плочи, у црквени зид узиданој, има овај запис:

„Юнакъ падне тѣлом на мегдану (1829)
Ал' обретнес' на Божѣмъ дивану.
Како духъ му с тѣломъ растави се;
Кнеже Миљко, брат честита Срба.
Братъ наймлађи свевитежна Велька.
Вѣри вѣранъ, брата свог достоинъ.
Сабљом себи пут живота крчи.
Оружјемъ вѣчностъ постизава.
Пушке л' зрнце грудь му пронизавше
С пушкометцем худим ништоранцемъ
Ам' осташе на овоме свѣту

Да с' предаду праху и сипету.
Но Кнез-Миљка слава слави руска,
Но Кнез-Миљка пѣсна пѣва србска.
Но и милость вѣчита Божија
Кнеза Миљка у наручја прима,
Да свом србству и осталом људству
Незаходномъ вѣчно сяје звездомъ,
У свіету духа и срдашца,
Кано сунца свѣтлость животворна.
Таком Србу вѣчни покој буди
Заслужѣва свег живота труди.
Брат му средњи овај спомен диже (1844)".

После Миљкове смрти, дошле су му од рускога цара диплома и сабља. На сабљи је било записано: *Књазју Миљку Петровичу, за храброст!*

У гробницу овога Миљка, спуштене су и Вељкове кости, које су нађене 3 априла 1854, кад су копали раку за владику неготинског *Доситија*[1].

Петровић Петар I, владика црногорски, родио се месеца априла 1747, на Његушима.

Стриц његов, владика Василије, спремајући га себи за наследника, школовао га је још из малена

Године 1762, повео га је, са собом, у Русију, и у Петрограду га дао у школу, али се владици Василију случи умрети у Петрограду, те се Петар на скоро врати у Црну Гору, к владици Сави, који је управљао земљом за одсуства Василијева.

Овај владика Сава умре месеца фебруара 1782, те Петар, као архимандрит, прими власт над Црном Гором.

После тога, 14 октобра 1782, карловачки митрополит, Мојсије Путник, завладичи Петра у Карловцима, и он се, као владика, врати у своју отаџбину.

Од тога доба, кроза сав свој век, владика је Петар радио неуморно за своју кршну и оскудну отаџбину: мирио је завађена међу собом племена, разбијао плетке неких већ отуђених до-

[1] *Кнежевина Србија*, стр. 899.

мородаца, који су се отимали о врховну власт, одбијао је Турке, сузбијао Млечиће на је, најпосле, и љути бој с Мармонтом, ђенералом Наполеоновим.

Кроза сав свој дуги век, владика Петар се јавља као велики родољуб, и као владика истински хришћанскога живота.

Са Србијом, у оба устанка, везивао је братске везе, и тежио колико се онда могло к општој мети.

Умрьо је 18 октобра 1830, а сарањен је у цетињској цркви. Године 1834, тело му је извађено из гроба, и, као светитељско, положено у ћивот, који се налази у цетињској цркви, поштован као чувар светиње.

Владику Петра народ је и за живота поштовао као свеца, а данас за Црногорца нема веће клетве, него да се закуне на Св. Петру, на Цетињу!

Владика Петар потписивао се је:

„Митрополит Црне Горе, Скендерије, и Приморја“.

Петровић Радич, познати као *Капетан Радич*, старином је из Левча, из села Сиоковца, на се преселио био у Остружницу, на Сави.

Још у Кочину Крајину (1778), Радич је, с неколико друга, огледао да уђе у Доњи Град, те да отвори врата Немцима, али се та намьера изјаловила због велике магле.

Под Михаљевићем, Радич је рано постао капетан у добровољцима, и као такав, имао је прилику да Карађорђа одмоли пред Михаљевићем.

По свршетку немачкога рата, и по утврђењу мира (1791), Капетан Радич је добио од Цара Леополда диплому на племство[1] и пензију, на је, после, живео у селу Јакову, у Срему.

Кад се Срби, 1804, дигну на Турке, Радич остави пензију и пређе у Србију, где је својим познаваньем ратне вештине, својом енергијом, и храброшћу учинио Србији големих услуга

[1] Диплома каже да се племство даје њему, и његовим синовима: *Миловану, Јовану, и Михаилу* које је родио с првом женом *Смиљаном Василијевом.*

По освојењу Крагујевца 1805, где се особито одликовао, постао је војвода у том месту.

На крају 1806, копајући шанац у Београду, и намештајући топове, буде страшно рањен у крста. Рану ту преболи с тешким мукама, али од ње остане малко погурен.

Пошто малко оздрави, ожени се у Београду лепом младом покрштеницом.

Године 1808, постао је судија у београдском магистрату.

Године 1809, пошто Срби страдају на Каменици, и Турци навале с те стране, он, онако погурен, оде на војску, и Карађорђе га остави с Петром Јокићем буљубашом, да утврде и чувају Ћуприју, варош на Морави, да би се Срби могли ту уставити, ако не могну сузбити Турке на Делиграду.

Али њих неко омете, казавши им да је Карађорђе напустио прву мисао, и, другим путем, отишао у Шумадију, те они запале шанац на Ћуприји, и топове, које нису могли у хитњи превући, баце у Мораву.

Познато је да је Карађорђе, за тај поступак, пуцао на Јокића да га убије, и ранио га. Кад се Радич врати у Београд, нађе на другу несрећу. Његова жена, с другим булама и покрштеницама, прешла у Земун, па оданде отишла у Турску, однесавши му све што је имао, а није много ни имао.

Године 1810, Радич се опет ожени лепом младом сарајевком; а године 1813 пребегне у Срем, и тамо је, са женом и дететом, проживео две године у највећој сиромаштини.

Године 1816, у пролеће, пошто су се Срби на ново дигли на Турке под Кнезом Милошем, и добили неке слободе, Радич остави жену и дете у Срему, па пребегне опет у Србију, и дође у Београд, где га Петар Молер прими у свој конак.

Како је Радич прешао у Београд, одмах је, с оне стране, паши јављено да је пребегао *Капетан Радич*, који је, с Црним Ђорђем, највише Србе бунио; који се, по том, женио Туркињом, и у Београду био судија, и т. д.

Паша, дознавши све то, уништа Молера и друге кнезове:

— Какав је човек Радич, и шта тражи у Београду?

— То је човек стар и сакат; он једва иде; нема нигде ништа, па је дошао амо к својим људма, да не умре од глади. Тако одговори Молер.

Паша се, у тај мах, задовољи таким извештајем.

После неколико дана, кад Срби предаду Молера у град као кривца, паша опет упита Вујицу Вулићевића:

— Стојите ли ви добри за Радича?

— Ми за њега не ћемо да знамо; ти чини с њим шта знаш, одговори Вујица!

Онда паша пошље своје људе те Радича ухвате, и затворе заједно с Молером, а по Ђурђеву дне, у очи недеље, удаве их обојицу, и још некаква кујунџију, што је градио лажне новце. Сву тројицу изнесу Турци ноћу мртве на калемегдан, те су онде читав дан (у недељу) лежали, да их свет гледа, а пред вече их Срби сахране на крај гробља, цркви с леве стране.

Радич је био крупан, здрав, и јак човек; лица је био мало намргођена, особито под старост; био јо јунак и велики родољубац, а Турцима страшни непријатељ.

У војним пословима имао је необичан дар. Његовим плановима, његовим провиђањем, користио се је у многом и сам Карађорђе.

Женио се три пута. Од прве жене остала су му у Срему два сина, који су после били капетани, а од треће једна кћи.

Кнез Милош је, после његове мученичке смрти, давао издржавање његовој жени и детету.

Кад је погубљен, Радич је могао имати нешто више од шездесет година.

Нека је мир његовој души!

Петронијевић Аврам, родио се у Текији, на Дунаву, према Ршави, 2 септембра 1791 године. Његова је старина у Црној Гори, у породици Стјекића, па су му се родитељи, по досељењу одонуд, најпре били станили у Темнићу, у округу јагодинском, а после сашли у Текију.

Аврам се је школовао у Ршави, и ту је научио језике: немачки, грчки, влашки, и талијански.

Године 1817, вратио се је из Ршаве у отаџбину, и почео трговати; али доцније уђе у службу, као сремски писар код грузанског кнеза Петра Топаловића. Мало доцније узме га Кнез Милош у своју канцеларију за секретара.

Године 1821, послао га је у Цариград, заједно с архимандритом *Самуилом*, протом *Милојем*, *Димитријем Ђорђевићем*, *Илијом Марковићем*, и другима.

До тога доба, Аврам се је потписивао *Стјекић*, а од тада почне се звати и потписивати, по оцу, *Петронијевић*.

До године 1826, Аврам је, с друговима својима, претрпео големе страхоте у Цариграду. *Архимандрит Самуило* и умре онамо, а сиромах *Димитрије Ђорђевић* чисто помери памећу.

Године 1828, Аврам је већ био назван кнежевим представником, што се у Турака звало *Ћехаја*; и ово му је име, после, остало до смрти, као друго презиме.

И доцније, Аврам је, као депутат, слан и у Цариград и у Петроград.

У оној борби која се изродила између Кнеза Милоша и његових доглавника око устава, Аврам је стајао на страни кнежевих противника и, после Вучића, био је међу њима најзнатнији радник. Име Аврамово умешано је готово у све политичке догађаје од 1821 до 1852 године.

Кад је Кнез Милош оставио Србију, а син његов, Кнез Милан, због тешке болести, није могао примити, ни вршити кнежевску власт, саставило се било намеснишшво кнежевога достојанства, које је управљало земљом до доласка Кнеза Михаила. Од тројице тих намесника један је био *Аврам Петронијевић*.

После промене, која се изврши 1842 године, Аврам је најпре био оглашен као *Председник привремене владе*[1], а Вучић као *Предводитељ народа*; после, пак, кад је изабран Кнез Александар,

[1] *Српске Новине* од 1842, бр. 36.

заузео је место кнежевога представника и почечитиља спољних послова. И то је звање носио до смрти.

Пред своју смрт, био је послан у Цариград по неком дипломатском послу, па га је онамо и смрт снашла 10 Априла 1852 у предсобљу турскога министра Али-Паше, баш кад је био дошао да каже с Богом, па да се врати у отаџбину.

Петронијевић је сахрањен врло свечано у *Хаџоју*, код цркве, до гроба свога некадашњег у страховању друга, архимандрита *Самуила*, и до гроба покојнога капућехаје *Лазе Тодоровића*.

Осем језика које је био научио још за младости, Петронијевић је, доцније, научио и говорио француски и турски.

Био је човек врло побожан, и бавио се питањима из светога писма. Некад је и преводио *Јованов Апокалипсис*. Врло се је радо дружио с ученим људма, и разговорима с њима давао би много више времена него старости о кући и о тековини.

А међу тим огледао је и да индустрију у земљи потпомогне. Био је уредио и отворио неку творилу (фабрику) за стакло у јагодинском округу на реци Белици. Али таком послу није још било свега што би му требало, па је обустављен и пропао.

Живео је врло смерно и просто, а за школовање своје деце није ништа жалио.

Петронијевић је био родољуб и душом и срцем, а уз то веома предани син својој православној цркви. Под обликом благе, простодушне доброте, с дубоким познавањем турскога духа и начела турске политике, он је остао увек веран својој мети: ма како, и ма по што, придобити које право више својој отаџбини. Благ по нарави, образован више од свих својих вршњака, човечан по исповести вере, он се гнушао од тираније и безакоња — ма то долазило од кога му драго.

Петронијевић је био стаса висока, масти смеђе, лица лепа, пуноће умерене — управо био је човек леп; у опхођењу је био прост, снебивљив, безазлен, па ипак толико утицајан да му се готово ништа није могло одрећи.

Као депутат у Цариграду за устав 1838, заједно са Живановићем, Петронијевић је био за 17 члан устава, а Живановић *против* тога члана. О тој тачци, и у опште у суду о Кнезу Милошу, њих се два нису слагала, али је Живановић Петронијевића увек дубоко поштовао. као што вељаше „за добро срце, и за патриотску преданост к својој отаџбини".

Аврам Петронијевић, онако као и Вучић, дуго још биће различно цењен у новој српској историји. Тек доцније, кад се сви документи обелодане, кад се страсти стишају, кад ситни интереси ишчезну — ваља очекивати о њему праведни суд.

Петронијевићева лепа, велика, добро погођена слика налази се у народном музеју, у Београду.

Пеца из Клубаца, родио се у селу Клупцима, у Јадру, 1780 године. Име му је било *Петар,* па су га људи прозвали *Пеца* што је био малога раста и снаге.

Како се Јадар дигао на Турке, Анта Богићевић, вођ устаника, одмах је опазио Петра као верна, вредна, и дрска момка, и узео га себи у службу.

Находећи се уз војводу, Петар је, у сваком сукобу с Турцима, баш и где не би морао, трчао у бој, и борио се свакад храбро и, за чудо, свакад срећно!

Богићевић је Петра нарочито слао на места страшна, када је на прилику, ваљало пронети какво писмо кроз турске заседе, или дознати како где стоји турска војска.

Петар се одликовао у бојевима: на Рожњу, на Троноши, на Јаребицама, Рувањима и, особито, на Трбушници, против Мехмед-Капетана.

Године 1810, Анта Богићевић и Милош Поцерац нахођаху се у Лозници. Силна турска војска пређе из Босне, и опколи Лозницу са свих страна. Опсађеници су се борили јуначки, али су опсађивачи били многобројни, приступали су са свих страна, а у Лозници већ почне нестајати хране и џебане. Требало је јавити оближњим војводама да похитају у помоћ; али како да им се јави? Опсада је била тако густа да се нико, за живот главе, није смео усудити да пронесе писмо кроз Турке, те да га однесе у Шабац.

Анта зовне Петра из Клубаца на, дајући му писмо, рекне:

— Не заповедам ти, него те молим: огледај своју стару срећу не ћеш ли продрети, и ово писмо однети у Шабац Г. Луци!

— Хоћу ли сад, војвода, или да сачекам ноћ, упита Петар?

— Е, мој Петре! Ја се и ноћу бојим за те, а дању би те поздраво убили!

Петар сачека ноћ. У јацију, кад се Турци најмање надају, изведе из шанца свога вранчића, уседне га, и веругајући куда је једини он знао, прође кроз Турке, прејури Иверак и Цер, и однесе писмо у Шабац војводи Луци Лазаревићу.

Прочитавши писмо, Лука одмах напише друго, преда га Петру, и поздрави војводе да ће им, најдуже за три дана, доћи у помоћ.

Петар се и сада провере кроз Турке, и дође у шанац, донесавши глас о брзој помоћи.

И Лука је, по својој речи, стигао брзо и, после крваве битке, ослободио Лозницу.

После ове победе над Турцима, Лука јавно похвали Петра, дарује га леним даром и, по малешну његову расту, назове га и он *Пецом* за одликовање.

После тога, сви су војници знали ко је „*Пеца из Клубаца*".

Године 1813, у Лозници је било око 800 Јадрана са 6 топова, под управом Петра Николајевића Молера. Турци, у почетку августа, опколе Лозницу, и стану је бити са свих страна из највећих топова и кумбара. Прикучивши се, кроза земљу, к шанцу, побију Србима из шешана све тобџије тако да им није било никакве користи од топова. Срби су из шанца били начинили кроза земљу тавник кроз који су силазили на реку Штиру, те захватали воду; али Турци, дознавши за то, одврате Штиру на другу страну, те тако шанац остане без воде: многи су брашно раздасипали по којекаквим хаљинама и даскама, ако би ударила киша, да би могли умесити хлеба. Владика зворнички, по наредби турској, дође у Лозницу, и позове Србе на предају, али Молер није владикама веровао ни других ствари, а камо ли у таком послу, него заиште у везира да устави ватру, и да одреди своје посланике да се разговоре о предаји.

Везир то учини.

Кад се турски посланици састану с Молером, они зашту:

Да Срби положе оружје, па ће их Турци послати у Сребрницу Хаџи-Бегу, за кога се држало да је српски пријатељ;

У Сребрници ће се сваком своје робље довести (жене и деца) па, даље, куд их одреде.

Молер је, напротив, искао: да их Турци пропусте с оружјем да изађу из шанца, и да прођу кроз турску војску, па да иду куд који хоће, а Турцима да оставе шанац и топове са џебаном која је у сандуцима.

Турци не пристану на искање Молерово, а Молер не прими искање турско, него се растану и почну се опет бити као и пре.

Вративши се у шанац, Молер каже Србима:

— Ја, браћо, жив Турцима у руке не ћу, а ви, ако хоћете, ето вам Турака; ја идем на шанац нека ме убију. Ако ли и ви нисте ради предавати се Турцима на овај начин, а ми да бежимо једну ноћ кроз Турке, па који изиђе — изиђе, а који погине — Бог да га прости! Боље нам је свима изгинути, него се Турцима у руке предати. Досад сте, браћо, били на мојој души, а сад вас ја скидам са своје душе, и остајете господари од себе: ако ћете се предавати, ето вам Турака; ако ли ћете бежати, и ја сам с вама.

На овај Молеров говор, сви пристану да беже кроз Турке.

На три дана пре него ће побећи, Молер напише писмо српским старешинама (као што су казивали људи који су били онде) *својом крвљу*, у ком им јави у какој су невољи, и да се више не могу држати, него они да гледају да их избаве, и то овако: што се може више да пошљу пешака у Гучево, а они с топовима и коњицима и с осталом војском да се покажу оздо уз поље, па кад се турска сила обрне к њима, онда они из Гучева да се прикуче к шанцу, а ови из шанца да учине јуриш на Турке, и с онима да се састану.

Најпосле је додао ово:

„Ако ко жели да пропаднем ја, пожалите барем овај народ, и гледајте да би га избавили“!

Ово писмо Молер преда опет Пеци из Клубаца, давши му 10 дуката напојнице.

Пеца и сада срећно продре кроза сву турску војску, и стигне у српски логор.

Али је онда већ оиа несрећа била на прагу, и војводе као да су гледале како ће сваки своју главу спасти.

Кад три дана прођу, а помоћ не дође, опсађеници се договоре да беже. Изабрали су тамну ноћ, кад је била велика киша и ветар. Заказано је би́ло свима, ако би кога Турци опазили, да не меће пушака, него да се брани ножем или чим може другим, а, по свој прилици, така је заповест била и у турској војсци, ако би Срби побегли, да се не би војска, у забуни, побила између себе.

Срби изиђу из шанца на доњу капију код реке Штире, па оданде обрне куд је ко знао и, колико је познато, прођу с миром кроз Турке, јер, нигде пушка не пукне; али кад ујутру Турци опазе да су Срби побегли, одмах ударе за њима у потеру на све стране, и, особито делије, многе стигну и побију. Молерове коње побила је била пре тога турска кумбара, која се међу њима распукла, а син Анте Богићевића, *Боја*, изиђе на коњу (*после свију*, јер му пре нису дали, да не би Турци чули кад коњ пође мостом који је од дасака био начињен пред капијом, и спуштао се преко рова) и, за велико чудо, прође срећно кроз Турке.

Од 800 људи који су тада били опсађени у Лозници, 200 је погинуло док су се бранили у шанцу, а 400 у бежању, те тако их је само 200 изнело главе.

Пеца је умрьо код своје куће, у селу Клупцима, 1851.

Пљакић Антоније, родио се 1781, у селу Каменици, нахије рудничке.

Његово је право презиме *Ристић*, а *Пљаком* или *Пљакићем* прозвао се је сам, по карановачком дахији, Турчину Пљакићу, кога је у боју на Руднику, 1804. био ранио, па су га други Срби у заседи на Јелен-Камену дотукли.

[1] *Сојет*, стр. 67 до 69.

Антоније је, најпре, био момак и свирач Карађорђу, а после му је узео кћер, постао руднички војвода и, године 1812, већ је био *„Главни командат од Моравице до Тополака“*.

Чим се је Антоније препоручио за толико одликовање? На то питање Сима Милутиновић даје неке нејасне одговоре, па додаје и ово:

..Лијеп био као Нарцис видом,
И бесједом и дивотним растом...
А да с' Бог д'о у три претворио
Када вишност женске очи дражи,
Те пристају с тигри вјековати“!

Не зна се ни за једно јуначко, или родољубно дело, које би овај човек био учинио за својега века. Што се год о њему прича само је чудо и покор.

Покојни Јован Гавриловић пише да је познавао овде у Београду трговца који је, за Пљакине власти, био шегрт у Карановцу. Тај му је трговац казивао, да је Пљака *посекао просјака који му је приступио и запросио Бога ради!*

Нека баба Станка Пазарка, која се је налазила у Пљакиној кући око жене његове г-ђе Саве, причала је како је врло често морала завијати пупак Пљакиној жени: „Јер, вели, чим војвода дрекне, па кога убије, или пребије, а то се је дешавало врло често, само кад је код куће, њој се, јадници, од страха мужевља, одмах развије пупак, па се стане претурати и јаукати од болова“.

Последњих година Карађорђеве владе, у Србији су се били појавили многи пророци и врачаре, који су пророковали: да ће Карађорђе оставити земљу, да ће Србија пасти, и да ће Турци опет овладати народом. Било се је чуло да у селу Невадима, у нахији рудничкој, има нека така врачара. Пљака, као старешина, дође у Неваде, и упита кмета Петра Грковића:

— Кмете, има ли у твом селу така и така врачара?

— Не знам. Господару, одговори кмет, хотећи заклонити сироту жену од страшне смрти, а војводу од срамне силе!

— Или је казуј, викне Пљака: — или ћу ти сад главу одсећи! На повади сабљу из корица.

Петар му се стане молити, како но се већ Бог моли, да не чини таке силе на правди Бога.

— А ти ми позлати сабљу, рекне војвода: — па да те не сечем! И пружи му је пљоштимице.

Петар стане рећати по сабљи рушпе, докле је имао злата: а после настави сребром; те, тим откупом, очува живот и себи и баби.

Сину једнога врачара, Пљака је пребио десну руку и леву ногу, па га тако ојађена везао и обесио коњу о ункаш. И, тек пошто је прошло неко време, заповедио је да се убије.

Несрећни отац, врачар, то је све морао гледати својим очима, па тек онда је бесни војвода заповедио да се и он погуби.

Неки Сеничанин, момак, који је служио у Пљаке, а доцније је био момак у Петра Лазаревића-Цукића, причао је да је Пљака неку бабу, за коју је био чуо да је вештица, живу испекао усред Карановца.

Сеничанин је набрајао појединце све што је чинила ова јадница од како су је припекли докле је ватра већ није спржила, али ја то од грозе не могу овде писати.....

Поменуло се — не повратило се!

У хартијама Пљакиним, има једно Карађорђево писмо, писано 11 августа 1811, у Вражогрнцу. У том писму Вожд вели:

— *Писмо ваше примио сам, и разумео јесам за све што ми пишете: за хајдуке, за Свирачевића, за врачару, и за јатаке пине, то си све добро учинио*“!

Године 1813, Пљакић се задржи, које на Топољаку а које после у Карановцу, те није стигао да заједно с тастом остави Србију. Он је тек 23 новембра 1813 од генералне команде, у Петроварадину, узео пасош за даље путовање.

У пасошу му пише да је, рањен у леву ногу, храмао кад је прошао кроз Карловце.

У тим хартијама налази се и једна овака записка:

„*Однето од Господара Антонија Пљакића, у Карловци, од магистрата карловачког:*

У стварима гроша	*14.561*
У дукатима 2167 комада, или . . .	*26.001*
Свега у стварима и готових . . .	*40.565*

Из Аустрије, Пљакић је, месеца септембра 1814, преко Темишвара, с осталима српским бегунцима, отишао у Русију, где је остао до 1832 године.

Те пак године, 10 априла, добио је, у Кишењеву, пасош за повратак у Србију, и с тим пасошем дошао је у Малу Влашку.

Кнез Милош је, као што вели пок. Јован Гавриловић, био пријатељ Пљакићу, и хтео је пустити га у отаџбину, али су друге старешине биле противне томе, те, тако, Пљакић остане у месту Чрнећу.

Одатле је, по Стојану Симићу, молио Кнеза Милоша, да му сина прими у државну службу. И Кнез му је, преко Симића, одговорио да пошље сина с једним писмом, па ће му дати службу за коју буде.

То је било месеца фебруара 1832, а 3 новембра те исте године, Кнегиња Љубица одговара на писмо г-ђи Сави Пљакићки, куми својој, и јавља јој, да јој је Кнез допустио да се врати у отаџбину. Излази да је Пљакић умрьо између фебруара и новембра 1832, у Чрнећу.

Антонију Пљакићу ваља прочитати песму Симе Милутиновића[1] која се почиње овако:

„Мали царе...? Карановца града!
Кад' престаде свом Србинству служит'
И о себи ста се бавит' саму
Тер одонда, откако те Вожде
Прам истога поче држат' сина,
За услуге дотле т' и признајне...
Ам'де сада на судњу света,
Нек' и тебе правда не мимоће"!

Подруговић Тешан, родио се у селу Казанцима, у Гацку, у Херцеговини. По оцу се звао *Гавриловић*, па су га *Подругом* и *Подруговићем* прозвали за то, што је био врло велики, то јест за по другога човека!

У почетку 1815, нашао га је Вук у Карловцима, у највећем сиромаштву, где у риту сече трску, и на леђима доноси у варош, те продаје, и од тога се храни.

[1] *Србијанка III*, стр. 107—122.

Дознавши да Подруговић зна многе лепе песме, Вук му да на дан колико је могао живети, па почне од њега слушати песме, и преписивати их.

Од њега је, како сам вели, преписао ове песме:

1. Пошетала Хајка Атлагића.
2. Кад се жени српски цар Стјепане.
3. Уранио старац калуђере.
4. Поранише три српске војводе.
5. Или грми ил' се земља тресе?
6. Цар Лазаре сједе за вечеру.
7. Сједе Марко за вечеру с мајком.
8. Рано рани Туркиња дјевојка.
9. Пита мајка Краљевића Марка.
10. Кулу гради Црни Арапине.
11. Вино пије Муса Арбанаса.
12. Славу слави Краљевићу Марку.
13. Кад се жени Смедеревац Ђуро.
14. Запросио Поповић Стојане.
15. Пошетао од Будима Краљу.
16. Вино пије Новак и Радивој.
17. Још од зоре ни помена нема.
18. Вино пије од Јанока Краљу.
19. Књигу пише Новљанин Алија.
20. Још зорица не забијељела.
21. Кад се жени Рипњанин Алија.
22. Вино пију млади Црногорци.

У очи Цвети, 1815, узме га Вук у кола и оде с њим у манастир Шишатовац, мислећи да ту, код свога пријатеља Л. Мушицкога, посједи дуже, и песама препише више. Али дође глас да се у Србији дигла нова буна на Турке, а Подруговићу, вели Вук, као да уђе сто шиљака под кожу, и хоће одмах да иде да се бије с Турцима. Једва га Вук толико задржи да преписе неколике од оних песама које му је, идући из Карловаца, путем казивао.

Сад га метне у кола, довезе до Митровице, и испрати га у Србију.

Кад се Срби, у јесен те године, измире с Турцима, Подруговић оде у Босну. Проврљавши које куда, по свом пређашњем оби-

чају, састави неколико коња, и намести се негде у нахији сребрничкој да живи као кириџија.

Не прође много, а он се посваћа с неким Турцима који га, пошто их је било неколико, испребијају тако да је од убоја умрьо.

Подруговићу није било више од 40 година, кад је Вук од њега преписивао песме.

Пре тога је хајдуковао. Био је врло паметан и, као хајдук, поштен човек. Врло је радо причао и казивао које шта весело и шаљиво, а при том се није никад смејао, него је увек био као мало намрштен. Он је знао још, најмање, сто јуначких песама.

Вук додаје да није дотле познавао ни једнога човека који би песме знао тако као Подруговић. Његова је, вели, свака песма добра, јер је он песме разумевао и осећао, и мислио је шта говори.

Поповић Алекса, родио се у селу Субјелу, у нахији ужичкој.

Кад су Срби, у лето 1805, очистили Карановац од Турака, дође им глас, да је Порта одредила нишкога Афис-Пашу Београду за везира, и заповедила му да одмах иде с војском да Београд заузме, и да Србију покори и умири.

На такву Портину заповест, Афис-Паша је одмах послао свога Омер-Агу у Ужице за муселима, да и онамо купи војску, и да буде готов, чим се позове, поћи к Београду.

Разабравши за све то, Срби похитају да што пре уреде ствар с Турцима ужичанима. За то Милан Обреновић, Јаков и Прота Ненадовићи с војском и два топа, које су преко Маљена превукли, пођу на Ужице.

На планини Црнокоси изађу пред њих изасланици Турака ужичана да преговарају о миру. Дотле су ужичани говорили да у Срба нема топова, а кад сада виде, и рукама опипају, не трешњеваке, него праве топове од туча, они се заплачу, и рекну:

— Е, одиста хоће да се мијења царство!

Кад од мира не би ништа, ужички се изасланици врате у Ужице, а српска војска, за њима, дође и опседне га са свих страна.

Биле су илиске врућине, куће у Ужицу готово све су покривене даском, те тако, за мало времена, од топовске ватре, плану

као барут, и варош готово сва изгори, а турске жене и деца нагрну граду, прибију се уза њ као рој ка грани на којој хоће да се сабије. Тада изађу нови изасланици к српским старешинама, и с њима уговоре мир овако:

Да ужичани између себе истерају нишкога Омер-Агу, Бегу Новљанина, Фочића Осман-Агу, и њихову дружину;

Да дају 50.000 гроша војнога намета, и 80 хатова;

Па, после тога, да седе мирно, и да раде сваки свој посао.

Кад се овако уреди, Турци, гости ужички, сви оду у Босну, а у Ужицу остану само мирни Турци ужичани.

Тада је *Алекса Поповић* из Субјела, који је и дотле био кнез и врло уважен у народу човек, постао војвода ужички. Оглашено је и Србима и Турцима: да је сваком слободно долазити у Ужице на пазар, а за безбедност и Срба и Турака јамче српске и турске старешине.

И тако је ужички град остао у рукама турским, а варош и у турским и у српским.

Алекса је био старешина над Србима, а у сваком мешовитом послу договарао се је с турским старешинама.

По нарави својој, овај је човек био миран, и одликовао се је више као судија и управник, него као какав борац и војвода.

Кад је, доцније, уређен управни савет, Алекса је дошао у њ, као представник нахије ужичке; војском пак ужичком командовао је *Милан Обреновић*, а после њега брат му *Милош Теодоровић Обреновић*.

Несрећне године 1813, Алекса Поповић није никуд бежао из отаџбине, него се предао Турцима, и остао је опет као неки старешина у народу.

Године 1815, Турци ужичани, осетивши да се спрема устанак у Шумадији, дозову у Ужице: *Кнеза Алексу*, *Кнеза Василија*, *Мијаила Радовића*, и *Радована Маслаћа* из Папратне, и задрже их у граду, као таоце миру. Али како се је устанак почео ширити, науме ове кнезове исећи. У очи дана када су их хтели погубити, докаже им неки Турчин, који је много Алексина хлеба

појео, шта их сутра чека. Те се они, ту ноћ, навезавши појас на појас, спусте низ градски зид онамо к Детињи. Том приликом Алекса и Василије скрхају се љуто, те не могну ни с места оданде. Сутра дан их Турци ту нађу, и одсеку главе обојици.

Тако је свршио свој живот кнез Алекса Поповић из Субјела.

Радовић Мијаило пак, срећом оставши здрав, узме Маслаћа на кркаче, и изнесе на Забучје [1].

Поповић Васа, родио се у селу Бершићу, у нахији рудничкој, 1777 године.

Прича се да је научио писати и читати *самоучки*, идући за стоком, и пишући по оним белим печуркама које расту по кладама!

Васа је био брат од ујака Кнегињи Љубици, жени Кнеза Милоша.

Једно што је род Кнегињи, која га је држала као рођенога брата, а друго што је био човек врло разборит у савету и вредан у раду, Кнез Милош га је веома пазио; врло често прибитивао, и водио рачуна од онога што му „Кнез Васа“ каже.

У хартијама се налази први помен о Васи Поповићу, као о јавном раднику. 12 јула 1816, кад га је Кнез Милош послао „у нахију ужичку, у Рујно, да у селима од мукаде попише главе, да десеткује жита, и, где буде потребно, кошеве за храну начини.“

Журећи га да тај посао што пре сврши, Кнез Милош му, 20 јула 1816, јавља и ово:

„Јована, у име Бога, с Вујицом, у Стамбол отираших, да им Бог да срећни пут!“

Ово писмо адресовано му је овако:

„Господару Василију Поповићу, емину рујанскому и чемерному, у Ирнућу.“

Доцније, 9 јуна 1819, Кнез Милош је поставио Васу Поповића за *главног кнеза нахији пожешкој*.

15 фебруара 1821, јавља му Кнез Милош за новине које је добио о буни етериста у Влашкој, па, „после писма,“ додаје ово:

[1] *Мијушковићева Историја*, 284.

„Данас добио сам јешче новина, које нису за јављање: за то, кад вам најпре време допусти, дођите овамо!“

Као главни кнез све нахије пожешке (чачанске), Васа је седео у Чачку, а већ пред своју смрт. био је и у Карановцу начинио лепу кућу. коју је доцније држава откупила за двор ужичком владици Јанићију, када је из Шапца дошао у Карановац.

14 септембра 1823, № 1753, Кнез Милош је продао Кнезу Васи мукаде нахије пожешке за три године, сваку годину по 10.000 гроша!

8 марта 1831, пише му Кнез Милош да сутра полази преко Пожаревца у Београд. *„Особито намерење побуђује ме*, вели Кнез: — *да преко Пожаревца сада идем, што сам решително за добро нашао да будућу резиденцију у шанцу, недалеко од Костоца, оснујем, и у том смотрењу с мојом садашњом свитом речено место још* (да) *провидим, које мислим да ћете и ви за способно приознати за будућу резиденцију нашу.“*

Не зна се Васин одговор на то писмо; али Кнез Милош, већ 18 марта 1831, из манастира Раковице, пише Васи ово:

„Намерење моје основати резиденцију близу Костоца, осуђено је, будући смо, по темељном расуђењу свију достојателства, ово место за неспособно нашли. Но прам тога сам се решио, с брат-Јевремом који се с Љубицом мојом и децом... овде при мени налази, у Топчидеру место промотрити за више речени предмет.“

Тек после овога, озидан је у Топчидеру конак за Кнеза Милоша, касарна за војску, црква, и кућа за митрополита.

Године 1831, за трајања оне буне коју Босњаци беху дигли против Султана, Кнез Милош је Васи Поповићу, као граничном старешини, и као свом човеку, писао некад и по два писма на дан, тражећи од њега извештаја о кретању Босњака, и дајући му упуте: како да се према њима влада, и шта да им светује од стране Кнез-Милошеве.

Јован Гавриловић вели да је Васа Поповић био *тајни саветник Кнеза Милоша*, и, тога ради, више је боравио у Крагујевцу код Кнеза Милоша, него у Чачку, код своје куће.

Васа Поповић је био велики пријатељ Вуку Ст. Караџићу. И док су се многи други, баш људи од пера, подмигивали хрому Јадранину „што прибира слепачке песме,“ Васа је чинио што је год могао да му тај рад олакша. Он је довео у Крагујевац старца Милију Колашинца, те је Вук од њега преписао неколике песме, међу којима је она, онако дивна, о *Страхинићу Бану*.

Кад је Вук, једном, био у немилости код Кнеза, и кад чико из кнежеве свите није смео поменути Вукова имена: онда је Васа Поповић, видећи Јована Гавриловића, пред Кнезом, и свом његовом околином, упитао:

— Бога ти, господине, да ли познајеш нашега Вука Караџића?

— Познајем га добро, одговори Гавриловић.

— Је ли здраво, знаш ли?

— Здраво је и добро!

— Кад му пишеш, вере ти, поздрави га љубазно од Васе Поповића из Бершића: он већ зна од кога је.

Васа Поповић женио се је два пута. Његова друга жена, Марта, у првом дому, била је за братом онога шабачког владике Мелентија Никшића, који је убијен 1816. Она је Васи донела силне новце, и врло много разних скупоцених ствари, накита, и украса. Али је с њим живела врло ружно.

У зиму 1832, спремајући се на пут у Београд, Васа, идући преко своје авлије, случајно закачи за уже, на ком су се сушиле опране кошуље, те се огребе по носу. Рана није била велика, али је тек била рана.

Полазећи, заиште од жене какву шамију, да веже уши.

Марта, дајући му шамију, сама у себи рекне:

— На! Да Бог да ти мртву њоме вилице везали!

Васа оде; у путу назебе, и она му се раница подљути, па чим дође у Београд, легне у постељу; натури се на њега црвени ветар, од кога и умре 17 јануара 1832!

И, прича се, оном истом шамијом одиста су му мртву везали вилице!

Кнегиња Љубица опреми га и ожали као сестра брата рођеног, а Марти је 19 јануара писала и саветовала је да се не кида од жалости, него да гледа себе и децу!

Кнез Васа је, најпре био укопан у порти београдске цркве, а доцније, кости су његове пренесене у село Брезну, и сахрањене код цркве којој је он, за живота, био ктитор.

И данас, с десне стране олтара брезанске цркве, стоји узидана надгробна плоча, на којој ово пише:

„Василију Поповићу, нахије пожешке управитељу, драгајшему свом родитељу у Бершићу, нахије рудничке, рођеному, пожившему 55 година, 17 јануара 1832, у Београду, умершему, за знак синовне љубави и вечнога воспоминанија поставише овај споменик 1833 године благодарни синови његови Стеван, Мијаило, и Ранко.“

Кнез Васа је био човек врло леп на очи; вредан, наметан, и необично чуваран.

Тешко је веровати што се прича о његовој штедљивости, или, управо, тврдичењу.

Његова жена Марта, после његове смрти, живећи у Карановцу, причала је г-ђи Маци Цукићки, на прилику, ово:

Да Кнез Васа није хтео на свом мутваку начинити врата, него се у њ морало улазити кроз један прозор!

Он је метао бели лук у туршију, па је бројио: колико главичица метне, и, после је тражио, да се на број ваде и троше!

Кућа му се преливала од свакојакога смока, а жена му се је, лежећи у постељи после порођаја, жалила да је жудна појести смочан залогај!!!....

Кнез Милош је Кнезу Васи писао врло много писама са свим озбиљних, а писао му је доста и шаљивих, каква је могао писати зет шураку!....

Поповић Гаврило, владика шабачки, родио се у Бајн, у Мађарској, 11 октобра 1811.

Крштено име било му је *Ђорђе*, а *Гаврило* се је назвао кад се је покалуђерио.

Основну школу и гимназију свршио је у месту својега рођења; философију у Сегедину и у Буру, права у Пешти, а богословију у Карловцима.

У Србију је прешао, к митрополиту Петру, 7 априла 1834. и, 9 маја те године, покалуђерен је и узет у службу у митрополитску канцеларију.

Године *1836, септембра 1, кад је први пут отворена богословија у Београду*, Гаврило јој је постао професор. У тој служби је остао до 1839.

Те пак године, месеца септембра, постао је вероучитељ у младом лицеју, у Крагујевцу.

На предлог попечитељства просвете (од 17 маја 1841, БЊ 617), Кнез Михаило је, 25 маја 1841, БЊ 707, одлучио: да се лицеј из Крагујевца, где је постао и три године радио, премести у Београд[1].

Гаврило се је, с тим заводом, преселио у Београд, и остао је у њему вероучитељ до 12 маја 1844.

Међу тим, године 1842, постављен је за члана новом *Друштву српске словесности*; године 1845, изабран је за члана *Одбору просвештенија*, који се је, онда, находио уз попечитеља просвете као тело за саветовање; а доцније — за члана *Школској комисији*.

Гаврило је постао архимандрит 12 маја 1844, а владика шабачки 13 новембра 1860.

Године 1866, октобра 27, стављен је у пензију, и, од тога доба, живео је неко време у манастиру Раваници, а неко време у манастиру Букову, близу Неготина.

С јесени године 1870, савладан тешком болешћу, дошао је у Београд, и станио се у својега пријатеља и рођака Теодосија Мразовића, данашњега митрополита, где је и преминуо 7 фебруара 1871, у 4 часа после по дне.

Други дан опеван је у великој београдској цркви и сахрањен је у цркви палилулској, на левој страни паперте, према гробу покојнога Кнеза Милана.

Необично много београђана испратило га је до гроба.

Његови књижевни послови, изворни или преведени, ово су:

1. *Разговори за образованье срца и душе*. у Београду 1845;
2. *Забаве за децу*. у Београду. 1847;

[1] *Срб. Новине* 1841. бр. 23.

3. *Кратка и пространа свештена историја*, за школе;
4. *Кратки и пространи катихизис*, за школе;
5. *Часови благоговења*, превод, у Београду, 1848;
6. *Животоописаније славних људи*, у Београду, 1849;
7. *Мала астрономија*, у Београду, 1850;
8. *Јагњенце*, прича за децу;
9. *Мали Буквар*;
10. *Товит и Јудита*;
11. *Историја цркве старог и новог завета*;
12. *Догматичко богословје*;
13. *Повест о првом васељенском сабору*;
14. *Повест о другом васељенском сабору*;
15. *Свештене повести из старог завета*; и
16. *Црквена историја, Јевсевија Памфила*, превод.

Ова последња књига довршила се пред саму смрт његову; он је држао коректуру и онда кад је околина његова очекивала час да душу испусти!...

Осим тога, Гаврило је писао многе чланке у *Чича-Срећкову листу*, у *Српским Новинама* (врло много), у *Гласнику*, и у *Летопису*. А оставио је у рукопису многе своје беседе, које су већином изишле у *Хришћанском Веснику*, а и неке своје *мемоаре* за које ми рече г. Ст. В. Поповић да их има у рукама.

Владика Гаврило био је један од врло вредних наших књижевника, нарочито на књижевно-школском пољу.

Као наставник, одликовао се јасноћом беседе, и чистоћом језика, ма да је, некад, и претонио у тој чистоћи; а као професор понашао се према ђацима свакад лепо, достојно.

Као знаоца лепог црквеног певања, помињаће га дуго не само наши свештеници, него и многи други световни људи.

У цркви је служио лепо, смерно, дирљиво; кад би он, у вече, на *бденију*, кадио у цркви и када би, усред оне тајнене тишине, викнуо:

— *Востаните!*

Мравци би појурили уза слушаоце.

А на владичанској литурђији, када би из олтара запевао:

— *Јелицы во Христа крестистеся!* Сва би црква пренула неким милим, неким небеским тресом!

У животу, у власти, није се умео наћи. За то је много патио, па, најпосле, и с владичанства кренут.

Ако би српска црква одржала оно лепо певање, које је Гаврило онако савршено знао, и онако радо — и као владика — ђацима предавао, имала би на својој страни, за своје сврхе, силу веома јаку, а учитељу и просветитељу Гаврилу, то би певање било најлепши споменик!

Поповић Димитрије, свештеник и књижевник, родио се у Вуковару. 1814 године.

Основну школу учио је у месту свога рођења, а гимназију и богословију у Карловцима.

Године 1836, дошао је у Сегедин за учитеља основне српске школе. Он се је зађаконио 1839, и, као ђакон и учитељ, остао је у Сегедину до бурне 1848 године.

Тада пак склони се у Сомбор, где га нови бачки владика, Платон, запони исте 1848 године, али је парохију добио тек после три године, када је Платон по други пут постављен за бачког владику, јер Патријарах Рајачић није дотле признавао Платона за законитог јепископа бачког, па је оставио без хлеба и оне свештенике које је Платон 1848 запонио или зађаконио.

Године 1862, Пон Димитрије поста редовни професор у учитељској сомборској школи, у којој је предавао науку хришћанску, црквено певање и правило, и српски и словенски језик — до 1870, када се је опет вратио на парохију.

Димитрије Поповић, учитељујући у Сегедину, био је изишао на глас као најбољи учитељ међу Србима на оној страни. Поред своје школске дужности, коју је вршио тачно и савесно, старао се је, у друштву с нарохом, доцније новосадским протом, Павлом Стаматовићем, да у сегединских Срба, особито у српске омладине која се учила у сегединској гимназији и у сегединском лицеју, пробуди и развије српски дух и право родољубље.

Осем рада учитељског, Димитрије Поповић бавио се је и књижевношћу. Он је био први и, доста дуго, једини српски свештеник који је смео отворено пристати уз Вука, и писати новим правописом и чистим народним језиком.

Поп Димитрије је велику услугу чинио српској књизи и тиме што је, и у Сегедину и у Сомбору, ревно купио претплатнике на сваку *добру* српску књигу, и што је те добре српске књиге продавао и растуривао по целом оностраном српству. Он је знао која је књига за кога. Тај сав посао вршио је тачно и савесно, а без икакве своје користи.

Био је познат и у пријатељству са свима бољим нашим писцима и ученим људма.

Кад га је Патријарах Рајачић оставио без хлеба, онда су му много помогли пријатељи, особито Вук Караџић и Даничић, шаљући му своје књиге на продају, и новце остављајући у њега чак докле му Платон није дао нурију. Поп Димитрије је ту пријатељску понуду примио, али се је, доцније, свима тима пријатељима одужио до последње паре.

Од своје сиротиње, одвојио је 200 форинта (400 динара) те установио у Сомбору мали *фонд да се из њега набавља сиромашној српској деци одело и обућа.*

Био је свакад чист, и у сваком раду и послу тачан и уредан. Као професор, свакад је, на неколико минута, пре часа био у школском ходнику, и чим би последњи час избио, рука Поп Димитријева већ је била на кваци од школских врата, и тако је, с последњим откуцајем, улазио у школу.

Колико је само ова тачност помагала да су ђаци његови свакад били мирни!

Библиотеку је имао угледну. Српске књиге у њој су биле најбоље заступљене. Ретку књигу, броширу, расправу, објаву, итд., ако нигде ниси могао наћи, обрати се Попу Димитрију, и он ти је је одмах нашао у својој примерно уређеној библиотеци, исто онако брзо, као што би ти брзо дао одговора и савета у ма како заплетеном и тешком питању из српског или словенског језика.

Црквено певање фрушкогорско знао је савршено, и радо је и лепо појао у цркви. Као што је свакад и у свачем волео ред и поредак, тако га је завео и у цркви. Није код њега било онога мувања и гурања, које онако непријатно дира у нашим црквама

скоро свагда кад год су цркве пуне народа. Па се опет никад није чуло да Поп Димитрије виком и грдњом опомиње на ред и пристојност, као што чине неки свештеници чија нам је дерњава саблажњивија од нереда скупљенога света.

Писац ових врста, бивши године 1869 у Сомбору, на испитима у учитељској школи, видео је и познао Попа Димитрија када је испитивао своје ђаке из црквенога певања тако да му отпевају, на прилику, из стихире *„Цар небесни“* од *и из неја прошеди;* или у *Достојно* од *и матер Бога нашего*, итд. итд.

Вративши се овамо, писац је настајавао да се Поп Димитрије добије за београдску богословију, на што би он, имајући онда овде удату кћер, радо пристао. Ту мисао прихватили су и други који су истински желели да се црквено певање и правило доведе у жељени ред; али се она разби о млитавост и неодлучност онога без кога се тако што у богословији није могло извршити.

Поп Димитрије је преминуо од удара, 25 априла 1882, у Сомбору.

Од његових књижевних радова штампани су:

1. *Освалд* или *Златотворно село*, превод, 1843; друго, 1870;
2. *Сегедински календар*, 1862;
3. *Ракиска кућа*, превод, 1868;
3. *Мала катавасија*.
5. *Велики Зборник*, у Н. Саду, 1878;
6. *Велика катавасија*, 1880.

У ове три последње књиге, Поп Димитрије је сабрао из црквених књига најлепше црквене песме, и сложио их по реду како се у цркви певају.

Цркви и свештеницима ове књиге чине веома потребне услуге.

Поповић Ђорђе (Поп Ђука), родио се око 1770, у селу Ријици, у Бачкој.

Не зна се шта је учио, и где се школовао, али се зна да је био човек веома учен, и беседник необичне речитости.

Године 1815, написао је *„Пут у Рај“*, књигу моралне садржине, с поукама из светих отаца и старих философа.

Од мањих његових списа, зна се за честитку Митрополиту Стратимировићу (јамачно 1807), јер му Доситије пише из Београда, 10 априла 1808, „Благодарим ти што си ми послао три егземплара честитања и похвале на тезоименити дан општега рода нашега оца, архипастира, и великога благодетеља, Стефана Стратимировића". А писмо своје почиње овим топлим речма:

— Свјашчениче Божји, музе поезије љубимоје чедо, драги господине мој, Георгије Поповићу, здрав ми буди"!

Поп Ђука је био на гласу као одлични зналац језика латинскога, којим је поздрављао земаљске великодостојнике, ка́да је за то била прилика и згода; а хвале га и као човека одважна у пошењу својега свештеничкога чина и вршењу своје дужности.

Преминуо је у Сенти 1833, после кратке болести.

Општина сенћанска жалила је за Поп-Ђуком као за оцем, а Исидор Стојановић дао је тој жалости гласка у *Српском Летопису* овим лепим речима:

„Учасне друзи грудице бацају,
Тужне од срца речи се кидају:
„Лака му земља, вечна памет!
Сента га добити скоро не ће"!

Поповић С. Јован, родио се 1 јануара 1806, у Вршцу[1], од оца *Стерије* и матере *Јулијане*.

Основну школу, и четири разреда гимназије, свршио је у месту својега рођења; реторику и поезију у Темишвару; филозофију у Пешти, а права у Кезмарку.

[1] Јован С. Поповић родио се је у кући, под садашњим бројем 1858/9 на главној пијаци. Ту је кућу његов млађи брат, *Борђе С. Поповић*, после смрти родитеља, нешто наследно а нешто откупно: на место старе мале, озидао нову, двокатницу. А за спомен, што се у тој кући родио брат му, *Јован С. Поповић*, узидао је, с поља, мраморну плочу, на којој пише: „У овој кући родио се Јован С. Поповић, списатељ српски".

Борђе С. Поповић преминуо је, 18 октобра 1870, без порода, а тестаментом својим наредио је да жена његова *Јелена*, ту кућу ужива до своје смрти, после чега ће та кућа бити *Задужбина* за помоћ српских ђака православне вере, који се одају на више науке. Задужбином оном руковаће православна црквена општина вршачка.

По свршетку наука, положио је адвокатски испит, па се вратио у Вршац, где је, од 1830 до 1836, у приватној полугимназији, предавао латински језик. Оставивши професорство, почео је адвоцирати; али му тај посао није ишао од срца, а ни користи велике није му доносио. За то га напусти и, 1840, пређе у Београд, где је најпре постао професор права у младом лицеуму српском, а 16 новембра, начелник у попечитељству просвете.

Боравећи у Београду, Јован С. Поповић био је један од оних који су се највише трудили да се састави и уреди *Друштво Српске Словесности*, које је и проглашено законом пред крај 1841 године.

После промене, која се изврши у Србији у јесен 1842, Поповић је потврђен у звању начелника одељења у попечитељству просвете, 26 октобра 1842.

Године 1844, јавио се је први потпуни *Закон о школској настави у Србији, основној, средњој, и вишој*. Тај закон, и све што је даље, по њему, требало радити, написао је својом руком Јован С. Поповић.

Осем тога, његовим настајавањем, учињен је, 1844, почетак народном *Српском Музеју*. Даље је он, у друштву с Дрм Линденмајером, израдио закон о фонду за сиромахе у Београду, 1846.

Године 1848, дао је оставку на службу начелничку, и вратио се у Вршац, где је живео врло сиромашки.

Штампани списи Јована С. Поповића ово су:

1. *Невиност, или Светислав и Милева. Жалосно позориште у пет дејства*, у Будиму, 1827;

2. *Живот и витешка војевања славног кнеза епирског Ђорђа Кастриота Скендербега*, у Будиму, 1828;

3. *Бој на Косову*, или *Милан Топлица и Зорапда*, у Будиму, 1828;

4. *Милош Обилић. Јуначко позориште, у пет дејства*, у Будиму, 1828;

5. *Лажа и Паралажа. Весело позориште*, у Будиму, 1830;

6. *Наход Симеун*, или *Несрећно супружество. Трагедија, у пет дејства*, у Будиму, 1830;

7. *Зла Жена. Весело позориште, у три дејства*, у Новом Саду, 1838;

8. *Покондирена Тиква. Весело позориште, у три дејства*, у Новом Саду, 1838;

9. *Тврдица Жир-Јања. Шаљиво позориште, у три дејства*, у Новом Саду, 1838;

10. *Роман без Романа. Шаљиви роман*, у Новом Саду, 1839;

11. *Владислав. Жалосна игра у пет дејства*, у Београду, 1843;

12. *Кратки Математички Земљопис*, у Београду, 1842;

13. *Немачка Граматика*,

14. *Латинска Етимологија*, за школску потребу;

15. *Новија позоришна дела* I свеска: *Сан Краљевића Марка*. и *Светислав и Милева*, у Београду, 1848;

16. Свеска II: *Стефан Дечански*, у Београду, 1849;

17. Свеска III: *Хајдуци, Женидба и Удадба*, у Новом Саду, 1853;

18. Свеска IV: *Лахан, и Београд некад и сад*, у Београду, 1853;

19. *Даворје: песмословни производи у избору*, у Н. Саду, 1854.

Осем тога, Јован С. Поповић писао је и штампао многе омање саставе у разним часописима онога доба. Колико се сећам, особито су радо читани његови чланци који су н силни име *Милобрука*, и у којима је писац фино, али врло оштро ударао на неке мане и странпутице својих сувременика.

Сами наши песници држе Јована С. Поповића за оца *Српској драми* и *српској комедији*, а уз то стављају га међу најбоље наше лирске песнике.

Ми смо му, поред тога, дубоко захвални за онај жар којим дише спрођу српске прошлости, и за онај класични стих којим оплакује стару славу на пољу Косову. Поезија Поповићева није лутала по старом свету; њој је била довољна српска историја, и да покаже своју силу, и народну српску ваљатност!

Читаоце Србе подсећамо нека прочитају Поповићеву песму: *Српски народ и његова судбина*. на ће видети да ниједан песник, ни пре ни после њега, није тако силно, тако од срца јадио на гробу старе српске славе!..

Даворје треба да је ручна књига онима који се уче љубити. служити, и прослављавати отаџбину своју!..

Поповић је био средњега стаса а слаба састава; лева рука била му је суха, јер се још у детињству његову почела сушити. За то га је отац хтео дати на берберски занат, који се и брзо учи, и

лако ради. Али Јован, тежећи за науком, није гледао ни на слабост свога тела, ни на сиромаштину очине кесе; него је, учећи туђу децу, себе до краја школовао и изобразио!

На перу је био необично лак, а на језику веома оштар. То му је свуда увећавало број непријатеља.

Пошто је штампао књигу *Жир-Јању*, прозвали су људи њега *Жир-Јањом* тако да га, и данас у Београду, многи памте само под тим именом.

Он је умрьо у Вршцу 26 фебруара 1856 године.

После смрти његове, остали су многи рукописи које је жена његова *Ленка*, прикрила, и никоме их није хтела на углед показати. А кад је, године 1877, и она умрла, онда су нађени и, по судском налогу, *Матици Српској*, у Новом Саду, послани.

Ово су ти рукописи:

1. Разни планови од сачињења која се као одломци сматрати могу, нити су за печатњу.
2. Разна стихотворенија за II. чест Даворја која се — почем се уредно добро преиншу и допуне — печатати могу.
3. Разна сочиненија за Стефана Поповића бив. епископа вршачког противу Рајачића, која за сада издавати било би неумесно.
4. Деана Дамјанка, или паденије босанског краљевства.
5. Роман без романа, честица друга.
6. Седмостручни цветак борећим се Грцима.
7. Notizen ohne Titel.
8. Реторика.
9. Судбина једног разума, шаљива игра, у три дејства.
10. Родољубци, весело позорје, у пет дејствија.
11. Општа знања сваком Србину нужна.
12. Лажа и паралажа — прерађено.
13. Торжество Србије.
14. Симпатије и антипатије, пародија у два дејства.
15. Скендербег.
16. Волшебни магарац.
17. Незгодан муж.
18. Ћандрљив муж.
19. О грађанском праву (непотпуно).
20. Спомен Стевану Поповићу, бившем владици вршачком од једног пријатеља.

21. Manuscript О српском стихотворењу.
22. „ Брачно море.
23. „ Лепо име.
24. „ Милош Обилић.
25. „ Рачуница људи.
26. „ Срб.
27. „ О поводу имена Немања.
28. „ Ein Bogen Selbstbiografie.
29. „ Матица и повјестница српска.
30. „ Превара за превару.
31. „ Дакле не Срби — већ Серви!
32. „ Критични прегледи у повестници српској.
33. „ О старим законима српским.
34. „ О нашој цркви и злоупотребленијама у њој.
35. „ О родословију Кнеза Лазара.
36. „ Не боји се свака шуша Бога.
37. „ Карактеристика Краља Стеф. Дечанског.
38. „ Повесница српског народа (одломак).
39. „ Hilfsbuch fur Versemachen.
40. „ „Списатељство и не".
41. „ Verschiedene klaine Aufsaetze und Schraiben, meist ohne Anfang und ohne Ende.
42. „ Plan Manuscript „Максим Црнојевић".
43. „ Manuscript ohne Titel.
44. „ Како је Вино Лозић пострадао од зле жене.
45. „ Постанак српскога царства.
46. „ „Самоубица".
47. „ Слова Јулија Цезара.
48. „ О театру и театралним делима.
49. „ Симеун Милутиновић.
50. „ Језикословне крупиние.
51. „ „Рукавице".
52. „ „Сузе".
53. „ Језикословне ситнице.
54. „ Предговор о слогомјерију.
55. „ О немању.
56. „ Original advocaten Diplom u. 6. orig. Decrete.
57. „ Верна слика списатеља Ј. С. Поповића.

Поповић Павле, родио се у селу Врањићу, у београдском округу. У детињству је мало учио књигу, те је знао читати,

али писати није умео. Тек доцније научио је само своје име потписивати.

Павле је један од оних одабранијих Срба, који су помагали Мустај-Паши да савлада баше или јаничаре. У то име, једном је, с неким чиком из села Арнајева, и са Сарићем из Сремчице, побио, у свом селу, пет Турака силеција, и главе њихове однео у Београд Мустај-Паши, који га је за то лепо даривао.

Кад дахије убију Мустај-Пашу, и Србију узму под своју самовољу, онда је Павлу Поповићу грозила опасност, као и свим другим одабранијим Србима. За то се је крио по луговима, даље од путова. Та је судбина, у то време, већ терала Карађорђа, Јанка Катића. и Кнеза Симу из Борка. С њима се је Павле састајао, с њима је проводио дане и ноћи, и разговаро: шта да се ради? Шта више, има спомена да је та дружина слала Павла преко Колубаре, у ваљевску нахију да и онамо крене мисао о устанку, како би постала општа жеља у свој земљи.

Како се Срби побуне у Јасеници, одмах и хан у Вранићу изгори, и ханџије Турци буду побијени који год није умакао од народне освете.

8 или 9 фебруара 1804. изиђе из Београда дахија Аганлија, с неколико стотина Турака, да гледа како год да угуши ту буну. У Сремчици скупи све кметове и попове из околних села, па их упита:

— Ко поби Турке? Ко попали ханове?

— Хајдуци! одговоре они, као из једног грла.

И Павле Поповић морао је доћи у Сремчицу, пред Аганлију, да му не би, у противном случају, поробио кућу.

Аганлија поведе са собом Павла у Дрлупу, где се сретне с Карађорђем и устаницима. Ту се не само не учини мир, него још Аганлија буде рањен, па се врати у село Вранић 13 фебруара. Одатле сиђе у Београд, водећи и Павла са собом.

Из Београда, из турских руку, Павле се једва избави Аганлиним пријатељством, па одмах отворено пристане уз браћу, која су већ у оружју потражила олакшице народноме јаду.

Павла Поповића видимо у Земуну (28 Априла 1804), где је ђенерал Женеј, по налогу бечкога двора, огледао да измири Србе с Турцима.

У свим потоњим нападима на Београд, бивао је и Павле Поповић, и два пута је бивао рањен: у леву руку до шаке, и у лево плеће. У једном од та два случаја, када је, рањен, сшао с коња, допао му је на коњу Васа Чарапић да га избави и, видећи га тешко рањена, заплакао се, на што му Павле рекне:

— Чарапо, Чарапо, оди да се пољубимо; Бог зна хоћемо ли се више видети!

Чарапић скочи с коња, пољуби се с Павлом, али га не остави, него изнесе међу своје.

Године 1805, био је Павле с осталима на Карановцу, и пошто је то место узето, вратио се кући трећи дан по Петрову дне.

Те исте године, на скупштини у Борку, изабран је за члана новога управнога савета и, заједно с другима изабраницим, отишао у Вољавчу, откуда су се, после, преместили у Боговођу, а одатле у Смедерево, чим је Смедерево освојено од Турака.

Кад је Београд отет, Павле је Аганлиној жени вратио добро које је њему учинио Аганлија, пустивши га из Београда, у почетку буне. Видевши њега, на градским вратима, Аганлиница му се обеси око врата, побрати га, и замоли да је заклони од војничке силе; и он је прими и склони на безбедно место. Она се, доцније, покрсти, добије име Љубица, и уда се за Стевана Живковића.

У пролеће 1808, Павле Поповић је, ради народских послова, слан у руски главни стан. По повратку отуда, ишао је у нахије: шабачку, ваљевску, зворничку, и ужичку, те је извијао кривце неких народних старешина. У јесен те године, ишао је по други пут Кнезу Прозоровском.

Године 1810, био је с Кнезом Симом на Дрини, у великој битци, где су Турци разбијени и преко Дрине претерани, али и где су многе српске војводе остале рањене.

Године 1811, отишао је у Кладово, одакле је кренуо два велика топа на Гургусовац. Тога лета, од јуна до краја августа, највише се находио у Крајини, те с руском војском одржавао везу и договор.

Године 1812, послаше га Вожд и савет у пограничне шанчеве да обзнани *букурешки уговор*, који је Русија подвезала с Портом. Почевши од Дрине, он је свој посао свршио у Чачку, а одатле је дошао у Тополу, те јавио: како је своје посланство извршио.

Године 1813 априла 28, послан је у Кладово, да преузме градску команду, пошто се дотадашњи командант, Живко Константиновић, имао послати у Софију, ради преговарања о миру с Турцима.

Из Кладова се вратио брзо, јер од преговора о миру није било ништа.

Доцније, септембра 18, Карађорђе га кори што је спремио лађе да превози народ у Срем!

А већ 21 септембра, те несрећне године, пошто се је уверио да је те ноћи Карађорђе пребегао, Павле оде у Вранић те своју породицу, на Дубоком, превезе у Срем, куда пређе и сам.

Чим је устанак Кнеза Милоша букнуо, Павле Поповић се вратио у Србију, и находио се у логору код села Железника.

Месеца октобра 1815, кад Марашли-Али-Паша, учинивши познату угодбу с Кнезом Милошем, дође у Београд, Павле Поповић је био један од оних кнезова који су чинили ону „*Народну Канцеларију*“ или „*суд*“, у Београду.

Дотле га је већ била савладала старост и ране, које није никако могао излечити. За то оде у Вранић кући.

Ту, у месту својега рођења, Павле је преминуо 8 децембра 1816, и укопан је с десне стране олтара цркве вранићске.

Покојни Јокић за њега каже:

— *Павле Поповић био је и војник и саветник како ваља!*

Бог да га прости!

Поп Филип (Петровић) [1], родио се у селу Горњој Брезови, код Студенице, 1775. Доцније је оставио место рођења, и преселио се у село Трнаву, близу Чачка, где је живео до смрти.

[1] Овај човек се свуда помиње као *Поп Филип*, без презимена. Само у Милутиновића Историји (стр. 210) каже му се презиме *Петровић*. За то сам га овде ставио под име, под којим је био чувенији.

Попа Филипа, као борца за отаџбину, видимо први пут 1806, кад је оно Карађорђе био послао на Пазар Капетана Радича, и својега вернога барјактара, Танаска Рајића, потоњега Леониду српског.

Тада је Поп Филип живо наваљивао да се и студеничани придруже к устаницима из Шумадије, и да се пусте у борбу с Турцима, ма да су ови били јачи и бројем и војном опремом.

И студеничани су га послушали. Први бој имали су на реци Дежеви где су, некад, били Немањини двори. Бој је тај био дуг и крвав. Трајао је од јутра до вечера. Пред вече, Турцима стигне из Пазара помоћ, те они, тако ојачани, потисну Србе, и расту их. У том бојуˌ међу другом браћом, славно је погинуо и војвода *Ђура*, под којим је била *подгорска нахија!*

На жалост, о Попу Филипу, после тога боја, не налазимо ништа. Владика Јанићије, на једном месту, вели да се је Поп Филип одликовао у бојевима:

„На *Подгору*[1] и *Коштанском Пољу*[2],
И на Столу, и *темнићском бојуˌ*“.

Тек године 1815, у другом устанку, Поп Филип се јавља одмах у почетку, да га на скоро опет нестане.

Тако је Кнез Милош, одмах после таковске одлуке, послао Попа Филипа у јагодинску нахију да диже Србе на Турке, и да устанике уреди.

[1] *Подгор* се зове предео од места *Борја*, на нашој граници, уз реку Рашку, покрај Новог Пазара до Соноћана, одакле долази река Рашка, па одатле пресеца право покрај *Сеничког Поља* на *Грмичак*, а од Грмичка низ реку *Дежеву*, у Рашку. То се зове *Подгор*, у ком има 140 села и заселака; ту су *Ђурђеви Ступови*, ту је *Стара Пазар*, и друга места.

[2] *Коштанско Поље* је у нахији новопазарској, 4 часа од Пазара, а 6 часова од Рашке, идући преко Ђурђевих Ступова, а кад би се ишло, преко Нова Пазара, 7 часова. *Коштанско је поље* на путу из Сјенице у Пећ; мало је ближе к Сјеници него к Пећи. Карађорђе, кад је ударао на Пазар, дошао је из Сјенице преко Коштанскога Поља, где је ноћио, и своју војску сачекао, па одатле грунуо на Нови Пазар, и пола га запалио.

О постању тога имена различно се говори: једни веле да је ту била *коштанова* (кестенова) гора; а други — да је Васојевић Стева на том пољу играо *коштију*!? . .

С таким овлашћењем, Поп Филип је огласио Кнеза *Илију Вукомановића* из Сабанте, за главнога управника свему том покрету, а војним радњама, под њиме, управљао је *Милета Радојковић*, из Катуна.

Свршивши тај посао, Поп Филип се је вратио Кнезу Милошу, те му казао што је урадио. После тога не виђамо га ни у бојевима, нити на народним скупштинама.

Поп Филип је погинуо у својој кући о Св. Луци, свом крсном имену, 18 октобра 1820, на овај начин: неком Томи Пауновићу из Горичана окине се пушка, и пребије десну руку Попу Филипу, од чега он умре. Онда је разглашено да се је Томи сама пушка окинула, те га је убио нехотице, али се је у исто време зуцкало и то: да је Тома убио Попа Филипа по нечијем наговору.

Где је овде истина, засад се још не може знати: време ће, зар, и с овога дела скинути засторак којим је покривено!

Поп Филип је укопан код тријавске цркве, баш до јужних врата. На гробу му је бела плоча с крстом, а без икаква записа.

Док је поповао, имао је обичај, кад иде на коњу у место где нема сена, носити у терњијама бременце сена; носио је и свој саплак, из кога је свакад пио воду, и друго ниште — чему је кад било време и прилика.

Прерадовић Петар, песник, родио се 19 марта 1818, у селу Грабовници, у Ђурђевачкој регименти, од оца Јована и матере Пелагије.

Основну школу учио је у месту својега рођења, и у Ђурђевцу, после се је школовао у војничкој школи у Беловару, и свршио је војничку академију у Новоме Месту (Најштату).

У оно доба, морали су сви ђаци те школе прећи у римокатоличку веру, те тако је и православни Србин Прерадовић, под морање, постао римски католик.

По свршетку школовања, вратио се је у родни крај, где се на ново задахнуо милином народнога језика и осећања.

У први мах, огледао је да пева немачки, а доцније окрене у *Зори Далматинској*, певати народним језиком.

Године 1847 и 1848 провео је у Италији.

Године 1849, налазио се при Бану Јелачићу, најпре као чиновник у ратном одељку, а после као ађутанат.

Године 1853, видимо га као мајора немачко-банатске пуковније, у Ковину.

Године 1854, премештен је у Беч, а за тим је отишао у Глину.

Године 1858, постао је потпуковник у ђенералном штабу, па је онда премештен у Темишвар.

Са слаба здравља свога, летовао је 1861, 1863, и 1864 у Веслави.

После рата од 1866, био је премештен у Арад, а оданде опет у Беч.

Прерадовић је преминуо 18 августа 1872 у Фарафелду код Веславе, па су му кости пренесене у Загреб.

Његова су песничка дела изашла у дивном издању. Та се књига зове: *Pjesnička djela Petra Preradovića*. Издана је народним трошком, у Загребу, 1873.

Песмама својим, Прерадовић је будио љубав према роду и домовини, славио је све људске врлине, и био је поглавито будионик лепших дана, када ће сва браћа на словенском југу потећи к једној мети.

Само би у српској књижевности било више сласти и добити, кад би се бар одабранији спеви Прерадовићеви наштампали и ћирилицом, јер у њима има толико узвишених осећања и племенитих жеља да би била неоцењена добит за обе поле нашега народа, кад би се то све читало међу Србима и Хрватима подједнако.

Протић Анта, родио се у Смедереву, 18 априла 1787. Отац његов, смедеревски прота, звао се *Стојан Стојковић*, а мајка *Милица*.

У Кочину крајину, родитељи Антини пребегну преко Дунава у Ковин, па и сина свога пренесу онамо. Кад се пак углави у Свиштову мир, и кад, после тога, дође султански ферман, да се Срби враћају на своја огњишта, тада се и Антини родитељи врате у Смедерево.

Не прође много, а у Смедерево удари куга; с тога родитељи пошљу Анту у село Скобаљ к стричевима, а отац му, оставши у Смедереву, умре од куге.

Књигу је Анта почео учити у месту свога рођења, у некака учитеља *Саве Ђотина*, у кога је изучио *часловац* до *иже на всјакоје времја*. После је, у некаква калуђера из манастира Војиловице, који је био дошао у село Крњево, и онде отворио школу, довршио своје школовање, на већ, у то време, 1804, наступи и устанак српски на Турке, и Анта се растане са школом.

Анта сам за се вели да је од 1804—1813 обично добро пролазио, јер су га Срби, као писмена младића, требовали и тражили. Још додаје да је бивао и у многим бојевима, од којих је вредно поменути бој у Мачви, у пролеће 1806, где га је Чупић, као младића боју невешта, соколио да се не плаши; бој на Малајници 1807, и на Бањи 1809.

Анта Протић не само да је знао читати и писати српски, него је још умео добро говорити турски и грчки, а то је знање, особито у оно време, било врло често Србима потребно.

Несрећне године 1813, и Анта Протић је пребегао преко Дунава, и 1814 отишао је био у Хотин, у Бесарабији.

Али мора бити да се је онамо мало задржавао, јер га, 1815, у другом устанку, већ видимо у преговорима с Марашли-Али Пашом, у Куприји. Ту је Протић, својом руком саставио ону жалбу (арзоал) од стране српскога народа на султана, у којој су побројана зла која су чинили Турци у Србији од 1813—1815, и с којих су се Срби морали, по други пут, дићи на оружје.

Анта је још помагао да се та жалба преведе на турски језик, па ју је, после, Марашлија својим писмом спровео у Цариград.

Из Куприје је Анта Протић, с Марашлиним татарима, слан на Дрину, пред Рушид-Пашу, те овому јавио за уговор који је Кнез Милош углавио с Марашлијом, да не би ни он, с босанске стране, нападао на Србију.

Кад се оно Павле Цукић, незадовољан миром који је Милош углавио с Турцима, затвори у град Манасију, онда је Анта Про-

тић много помогао да се тај човек прође своје беспутне намере, него да се преда Кнезу Милошу, и пође путем који је онда био и најбољи и најпатриотичнији.

Године 1817, Анта Протић је био писар у кнеза смедеревскога Вујице Вулићевића. У лето, те године, са свим изненада, искрсну у смедеревској Јасеници Карађорђе. Тада је Анта Протић носио писма и извештаје Вујичине Кнезу Милошу, и кнежева писма и поруке доносио Вујици.

Погибао Вождову Анта је, тако рећи, гледао својим очима, и морао је знати све ситнице те крваве катастрофе.

Године 1821 Анта се зове писар. и Кнез Милош га је слао у Адакале и у Видин да промотри шта Турци намеравају према Србији, и да онамошње паше увери о мирном расположењу Србије.

После је био *арачлија* (то јест, *порезник*, који купи државни данак) у нахији пожаревачкој, а године 1822 видимо га као *царинара* (скелецију) у Смедереву.

После устава од године 1838, Анта је постао *члан земаљског савета.*

Кнез Милош, давши оставку 1839, оде из Србије, и са собом одведе млађега сина свога Михаила. а старији син његов, Кнез Милан, наскоро умре. Тада намесници кнежева достојанства пошљу из Београда, 22 августа 1839, Кнегињу Љубицу и Анту Протића у Влашку, да доведу у отаџбину младога Кнеза Михаила.

Из Влашке, Анта је, с Кнезом Михаилом и Кнегињом Љубицом, отишао у Цариград, откуда се је у Србију вратио 1840.

Године 1841 марта 15, Анта Протић је постављен за попечитеља финанције, па 13 маја, те године, би упућен у савет, а за попечитеља финанције дошао је Павле Станишић.

Кад је, године 1842, успела Вучићева буна против Кнеза Михаила, Анта Протић је, 25 августа, прешао за Кнезом у Немачку, али онамо није дуго остао.

Вративши се у Србију, живео је у Смедереву, као приватан човек, примајући 600 талира пензије.

Док је овако боравио, удари једном кроза Смедерево Јован Гавриловић на дозове Протића, и стане га наговарати да напише

што зна о догађајима који су се извршили за његовога живота и знања.

Анта се склонио и, 1853, написао је 36 листа, на великим табацима, што је назвао *Повесница*[1].

У том рукопису има доста драгоцених бележака које се одликују од свих других записака једром садржином и одређеношћу датума, имена, и места.

Али о смрти Карађорђевој Анта ту није рекао ни једне једине речце!!...

Анта Протић је, још 1826, поклонио плац па ком је данас основна смедеревска школа. У зиду нове школе, с источне стране, има овај запис:

„Сему училишту, при благоверному Господару Милошу Обреновићу, ктитор бист Антоније Протић, в Смедеревје, 4 новембра 1826".

Анта Протић је умрьо у Смедереву 28 новембра 1854.

Бог да га прости!

Протић Ђорђе, син Јована Протића, бившега саветника за пожаревачку нахију, родио се је 1793, у Белој Цркви, куд су му родитељи, из Рама, били пребегли, због ондашњих ратних прилика.

Школу је учио у Пожаревцу, и у Београду; у Земуну је учио грчки, а немачки је научио самоучки. Поред тога, Протић је знао и турски говорити.

Ђорђе Протић је ступио у државну службу 1819 и, као писар, послан је, с народним посланицима, у Цариград, по народном послу.

По повратку из Цариграда, био је најпре писар, па секретар, па члан и, најпосле, председник у народном суду, у Крагујевцу.

Ту је провео којекаквих 15 година. За то време, поред редовне службе, некад је управљао *мукадама*, и другим државним добрима, а бивао је и члан у разним комисијама.

[1] Архива Срп. Уч. Друштва, бр. 206.

Протић се је оженио кћерју Петра Топаловића, кнеза гружанскога, великога пријатеља Кнез-Милошева.

Једном дође Топаловић Кнезу Милошу, и потужи му се на Протића, зета свога, казавши да је ударао на образ свасти својој, млађој кћери Топаловићевој.

Кнез Милош плане на таку тужбу и, како је сва власт, у оно доба (1827), била у његовим рукама, одмах пошље Пекету и Настаса буљубашу, те доведу Протића, на га повале и, не гледајући на његов чиновнички карактер, оцене му 50 батина!

Ово је било почетак Протићевој мржњи на Кнеза, и дало је повода многим оптужбама на Милоша у оно време и у Србији и на страни.

При свем том, године 1829, Милош пошље Ђорђа Протића, с Аврамом Петронијевићем, у Дринопољ, где су комесарима који су углављивали мир, представљали жеље српскога народа.

Пошто мир буде углављен, Протић и Петронијевић оду у Цариград, где су настајавали да се изврши што је у Дринопољском миру уговорено за нашу отаџбину.

По повратку из Цариграда, Протић је опет био члан народног суда, до године 1834.

Киван на Кнеза Милоша, Протић је у оној крушевачкој дружини, која је подстакла *Милетину Буну,* био један од најватренијих Милошевих противника: он је, са Стојаном Симићем, тражио да се Милош збаци, и син његов узме за Кнеза Србији!

Кад је та буна стишана, и кад је Кнез дао земљи знаменити краткошћу века својега *Сретењски Устав,* Протић је постао члан земаљскога савета. А пошто је, мало доцније, тај устав оборен, и Протићево се саветништво на тај начин излизало, поставио га је Кнез Милош за председника суду округа београдскога.

Ту се на Протића дигну остале судије: да је неку парницу очевидно криво пресудио.

Кнез Милош одреди Милету Радојковића, Ђорђа Парезана, и Лазу Зубана да извиде тужбу судија против Протића.

Извидевши ствар, комисија нађе да је Протић доиста погрешио.

Кнез га тада премести у пожаревачки суд за председника. Протић не хтене ићи у Пожаревац, него утече у Земун, разгласивши да бежи од зла Милошева.

Из овога драговољнога изгнанства, вратио се је Протић тек после доласка у Србију Кнеза Долгорукога, у октобру 1837, и тада је постављен био за председника окружнога суда у Шапцу.

После тога, дошао је у Београд за члана комисији која је спремала законе за Србију.

А кад Аврам Петронијевић, с Јаковом Живановићем и Јованчом Спасићем, оде у Цариград ради устава, Протића одазва Кнез Милош у Крагујевац, те је заступао кнежева представника у дужности.

Пошто је дошао Устав од 1838, Протић је, 14 фебруара 1839, постао попечитељ унутрашњих послова.

У овом звању, Протић је дочекао оставку Кнеза Милоша, смрт Кнеза Милана, и склоп намесништва које је управљало земљом до доласка Кнеза Михаила.

Кнез Михаило, примивши власт, поставио је, 15 Марта 1841, Протића за својега представника и попечитеља спољњих послова.

Уза звање представничко, Протић је, по ондашњем обичају, 28 јуна 1841, добио и чин *Ђенерал-Мајора*, ма да није био човек војни.

На овом месту. Ђорђе Протић је показао какав је био државник: док је био ван власти, нападао је на оне који су у власти; а кад је дошао до власти, није хтео да види оне који, ма по чем, нису власницима мили!

Ево причице која то осветљава:

Вучић и Петронијевић, који су толико година били Протићеви другови у опозицији, оставши без службе и без пензије, при Кнезу Михаилу, били су дошли у велику оскудицу. Што су били заштедили, то се, мало по мало, трошило, и већ је дошло до краја; незадовољници са свих страна стицали су се к њима, и тражили: ништа мање него да устану на буну! Они на то не хоћаху пристати, него напишу „прошеније“, и оду да га предаду Кнезу, молећи за мало пензије!

На дворској капији, устави их стражар, не давши им да уђу у дворску авлију.

— За што, молимо, не даш да уђемо Господару? пита Вучић.

— Тако ми је заповеђено, одговара војник.

У тај мах, кад они, дупређи на калдрми, преговарају са стражаром, унутра пред двором, на степеницама, појави се представник Ђока Протић, и Вучић се обрати к њему:

— Молимо, господине Протићу, је ли ово с твојим знањем: да нас не пуштају ни у авлију дворску?

— С мојим, с мојим! одсече се срећни носилац власти.

— А за што, молимо?

— Бунтовници немају овде никаква посла!

— Господине Протићу, нисмо ми бунтовници: ми хоћемо да се молимо Господару: да нам да хлеба!

— Знам ја вас добро, знам, рече Протић, и оде унутра...

— Е, мој несрећни Протићу, проговори тихо Вучић: — Ти баш као да си се заклео да ме отераш у бунтовнике!.

Још те ноћи, одведен је низ Дунав Вучићев лисак, а и сам Вучић, после дужега двоумљења, отишао је да потражи у буни помоћи против обесне министарске самовоље!...

С Метина Брда грунули су бунтовнички топови. Дрски пређе кнежев представник не могаше сада ни буне уставити. нити Кнеза у земљи одржати!

За Кнезом Михаилом, оставио је Србију и Протић, и отишао у Немачку. Тамо је остао дуго, пишући *мемоаре*, у којима себе марљиво правда, а противнике окривљује, али тим чини малу услугу историји, а политици никакву.

Протић се вратио у Србију, и добио пензију, 1857.

Није дуго гледао своју отаџбину, после тако дугога изгнанства. Умрьо је 25 новембра 1857, и укопан је код Маркове Цркве у Палилули.

За својега бављења на страни, Протић је превео и штампао књигу:

„Устанак грчки од почетка (1821), до битке под Наварином (1827)“. Нови Сад, 1851.

У рукопису је оставио неколике своје белешке од мале историске вредности. Те су белешке у архиви Српског Ученог Друштва под бројевима: 733, 734, 747, 748, и 751.

Протић Јован, родио се у Раму, у нахији пожеревачкој, а старином је из Турске. Отац његов, *Антоније*, био је прота, које у Раму а које у Пожаревцу, више од 30 година!

Још за турске владе, Јован Протић је био трговац и човек уважен. По освојењу Пожаревца, где је био и Протић са стижанима, ми га видимо и према Београду где је, у Кумодражи, био начинио шанац.

Желећи наћи савезника у овом рату с Турцима, вођи српских устаника, саставши се на Врачару, смисле да пошаљу посланике у Русију, те да моле за помоћ. Посланици, који су тада изабрани, и у Русију послани, били су поименце:

Јован Протић, из Пожаревца, *Прота Матеја Ненадовић* из Бранковине, и *Петар Новаковић Чардаклија.*

Отишавши тада у Русију, Протић се је вратио у отаџбину у почетку јануара 1805; доцније, те године, Јован Протић је послан у Цариград, заједно с Протом Алексом Лазаревићем из Шопића, и са Стеваном Живковићем.

Из овога другога посланства, вратио се је веома заовитним путем, чак преко Русије; после је добио место у савету који је, међу тим, био уређен на скупштини у Борку 1805.

На крају године 1807, Протић је, у друштву с Аврамом Лукићем и другима, устао на самовољу Младена Миловановића тражећи да се овај уклони из савета.

Тома Милиновић за Јована Протића вели:

„Пожаревац послао Протића,
И мудрога и господичића;
Али Јову тамо не држаше,
Него брзо дома оправише!“

После оне велике несреће на Каменици, 19 Маја 1809, Протић је, с руским агентом Родофиникиним, и с Петром Добрњцем, оставио Београд, прешао у Панчево, па одатле отишао у Буку-

решт. А доцније, кад је народна скупштина, у Паланци, 22 новембра, осудила Милоја, као кривца за каменичку несрећу, Протић се је вратио у Србију.

Године 1813, после пребега Карађорђева, Протић је прешао из Београда у Земун и, живећи ту, дочекао је таковски устанак, 1815, под Кнезом Милошем.

Вративши се из Земуна у Србију, Протић је опет ушао у народну службу. Тако се помиње да му је Кнез Милош, 26 марта 1821, послао писмо које је спремио за султана, да га преда београдском везиру Марашлији и да, том приликом, замоли за српске посланике у Цариграду који су, због грчке буне, били затворени.

После тога, Кнез Милош је Протића слао у Сарајево и у Травник, да увери босанског везира о тврдом миру у Србији, а у исто време, да провиди и разбере: какве су онамо у Турака намере према Србији?

Кад је пак грчки устанак узео мах, и кад је Кнез Милош почео зепсти да Турци и на Србију не ударе, онда је заповедио Јовану Протићу да, преко Рама, што више може, набави барута и олова. И што год узме, да плаћа готовим новцем!

Последње време свога живота, Јован Протић је провео у Пожаревцу, где се је сматрао као неки *придворни саветник*. Господар Јован, брат Милошев, док је боравио у Пожаревцу, кажу да никуд није хтео изићи без Јована Протића.

Једном је Протић отишао, с Господаром Јованом, у село Братинац, на Млави, где је била државна воденица, те су ручали и частили се.

После ручка, Протића удари капља, од које је издахнуо други дан у Пожаревцу, и сахрањен је у старом гробљу, које је било онде где је данас кућа Александра Николајевића, у Пожаревцу.

Кад је умрьо, могло му је бити око 52 — 53 године; а држи се да је преминуо између 1825 — 1827[1].

[1] У Народној Библиотеци, у Београду, међу рукописима (№ 118) има једно писмо, које је Јован Протић писао Архимандриту Мелентију 27 маја 1823, у ком му јавља како се владају смедеревски Турци.

Ђорђе Протић, бивши 1842 године, представник и попечитељ Кнезу Михаилу, рођени је син овом Јовану Протићу[1].

Протопоп Никола, из села Ритопека, у београдској нахији, помиње се међу онима које су дахије биле наумиле погубити у почетку 1804.

За њега Фочић вели:

„Док погубим Протопоп Николу
Из лијепа села Ритопека:
Он пашује а ја субашујем“!

Тако му је Турчин претио; а не види се, доцније, да је претњу извршио; тек ни ми не знамо како је свршио свој живот тај чувени Протопоп Никола.

Пуцић Медо, кнез од Загорја, властелин дубровачки, витез војничко-суверенског реда болничара Св. Јована јерусалимског, родио се 12 марта (н. р. к.) 1821, у Дубровнику.

Основну школу свршио је у Дубровнику; гимназију и филозофију у Млецима, а права у Падови.

Од године 1844—1848 био је као коморник Херцега од Парме, Карла Лудовика, Бурбона; доцније, од 1868 до 1872, био је васпитач Њ. Вел. Краља Милана, у Београду.

О овој својој служби сам је за се једном рекао:

— Ја сам почео своју каријеру код најстарије династије у Јевропи, династије бурбонске; а свршио сам је код најмлађе, код Обреновићеве“.

Пуцић Медо писао је у разне листове и часописе српске и талијанске, а од самосталних дела помињу се овде:

1. *Повјесница Дубровника* (латиницом), у Задру, 1856;

[1] Не ће бити од штете да се овде забележи, да у Пожаревцу има троји *Протићи*:

1-о *Протићи Рамски* од *Проте Антонија*, оца Јованова. Знани су Јов[illegible], Ђорђе и *Петар Протић*.

2-о *Смољановачки Протићи* од *Проте Викентија* из Смољинца, и

3-е *Протићи Јанкова*, од којих је ђенерал *К. С. Протић*.

2. *Платунов пут или разговор о љубави* (превод, латиницом), у Трсту, 1857;

3. *Споменици српски од 1395 до 1423*; две књиге: I 1858, а II 1862, обе у Београду;

4. *Цвијета* (латиницом), у Бечу, 1864;

5. *Пјесме*, потпуно издање, у Панчеву, 1879;

6. *Слава Св. Ћирилу и Методију, словенским апостолима*, (латиницом), у Дубровнику.

Медо Пуцић је био члан *Српског Ученог Друштва*; члан је *Римске Академије* (Accademia des quiriti) и члан *Југословенске Академије наука*, у Загребу.

Носио је јерусалимски крст, који је добио за старину својега племена, и орден Св. Ане II реда, који му је даровао руски цар Александар II.

Преминуо је у Дубровнику од капље, $^{18}/_{30}$ јуна 1882.

На глас о Медовој смрти, Његово Величанство Краљ Милан послао је брату покојникову, Нику Великому, овај телеграм:

„*Заслуге за народну књижевност као и драг лични спомен на мога некадашњег наставника, а покојног брата вашега, којега дубоко жалим, воде ме да вам изразим своје искрено саучешће у жалости која је постигла вас смрћу његовом. Вечна му памет, и лака земља родног града!* **Милан**“.

Р

Радичевић Бранко, родио се у Броду, у Славонији, 15 марта 1824. На крштењу му наденуше име *Алекса*, јер је, као што се каже, донео сам себи име, родивши се пред Светог *Алексија*, човека Божјега, који пада 17 марта.

Своје крштено име он је, доцније, превео на српски, и прозвао се *Бранко*.

Отац Бранков био је родом из Новога Сада, а у Броду је живео за време, као царински чиновник.

Мати му је била из Вуковара, из куће Михаиловића. Стеван Радичевић, бивши 1842 попечитељ у Србији, стриц је Бранку Радичевићу.

После некога времена, Бранков се отац премести из Брода у Земун, где је Бранко учио основне школе од 1830—1835. Гимназију је свршио у Карловцима, 1836—1841.

Годину 1842-гу провео је у Земуну, код куће, због слабога здравља свога.

Државне и правне науке слушао је у Бечу, од 1845—1848.

Године 1848 и 1849 провео је које у Карловцима, а које у Земуну, откуда је прелазио и у Београд.

Године 1850, отишао је на лекарски факултет бечког свеучилишта, где се учио до своје смрти, која га угради 18 јуна 1853 у Бечу.

Бранко је најпре био сахрањен у гробљу Св. Марка, у Бечу. На гробу му је био смеран споменик с овим записом:

„Много тео, много започео,
Час умрли њега је помео".

Али поштоваоцима милога појета, није било право да кости његове остану у туђини. За то покрену мисао: да се пренесу и сахране на месту *Стражилову*, више Карловаца, које је живу Бранку точико било мило и драго.

И одиста, месеца јула, 1883, Бранкове су кости пренесене из Беча, и сахрањене на брегу Стражилову.

Над њима се сада бели смеран споменик, који се види из далека, али који поимињу Срби још из даљих и најдаљих места и крајева.

Пренос Бранкових костију био је догађај за све српске крајеве. На тој светковини састали су се Срби готово из свих покрајина својих.

Бранко је био нешто виши од средњих људи, тела размерна, витка, али снажна; носио је дугу косу, коју је зачешљавао на страг; очи су му биле необично сјајне, трепавице мрке а узвијене; наусница је био танких а браде још голе.

Носио се увек чисто, укусно.

Од Бранка имамо три књиге песама. Прве две штампао је сам у Бечу, године 1847, и године 1851, а трећу — као његово посмрче — штампао је његов отац, у Темишвару, 1862.

Песме у првој књизи писане су источним говором, а оне у другој књизи неке су писане говором источним а неке јужним; у првој књизи има и по који местимични изговор, а друга је већ на висини књижевнога језика за све Србе.

Прву је књигу песник наменио *Српској Омладини*, а другу *Кнезу Михаилу М. Обреновићу, добротвору своме.*

Кад се јавила прва књига Бранкових песама, Ђ. Даничић је рекао ово:

„Ја мислим да до данас још није ни један учени Србин овако пјевао, као овај Радичевић, а он пјева онако како треба Србин књижевник да пјева".

Бранко је лирски песник, али му је и епска песма лепа. Он је певао мало. Тек то мало учинило је у Срба много. Учинило је читав преврат у певању и у милошти спроћу певања.

Бранко је, својим песмама, уверио и оне који нису хтели веровати, да нема силе која се може мерити са силом народнога духа. Запевавши песму народним дахом, и обукавши је у бајни језик народни — Бранко је изишао као победилац.

Нека други певају и више и боље, има Бранко чиме остати им углед довека.

Оно што је у Бранка ново, обелоданио је он сам у песми владици Петру Његушу:

„Ој владико. Црној Гори главо.
Дико наша, наша вељa славо!
Ето тебе једне књиге беле
Чеда мила моје крви вреле:
Крвца врела, а чедо несташно.....
Ох, опрости, ако с права пута
Кад икада млађачо залута....
Боље чедо и пређаволасто
Нег' богаљче и слепо и кљасто:
Да уз туђи корак нарамљује
Да га туђа рука зарањује":...

Ево још неколиких врста из песама које ће трајати до века:

„Гусле моје, овамоте мало!
Амо и ти, танано гудало.

Да превучем, да мало загудим:
Да ми срцу одлане у грудим'.
Та пуно је и препуно среће,
Чудо дивно, што не пукне веће!

—

Зоро бела, сунце огрејано,
Лисна горо, поље обасјано,
Цвеће мило, росо, бистро врело,
На ти јоште, чедо моје бело —
Ко да гледне чарне очи твоје,
Па у срцу да му не заноје?

—

Ао свете, мио и премио,
Красно ли те вишњи удесно,
Само, само, још да мрети није:
Ал' већ нека, кад инако није;
Данас сутра час ће ударити,
Ларко сунце мене заклонити,
Из руку ми јасне гусле тргнут'
Моје тело под земљицу вргнут';
Ал' што певах не ће пропанути,
Након мене хоће останути:
Док се поје, док се вијце пије,
Док се коло око свирца вије,
Докле срце за срцем уздише, —
Е па дотле, а куда ће више!?

—

„О песме моје, јадна сирочади,
Децо мила мојих лета младих;
Тедох дугу да са неба свучем,
Дугом шарном да све вас обучем,
Да накитим сјајнијем звездама,
Да обасјам сунчаним лучама.
Дуга била, па се изгубила,
Звезде сјале па су и пресјале:
А сунашце оно огрејало,
И оно је са неба ми пало.
Све нестаде што вам дати справљах,
У гробљама отац вас оставља'!....

Радичевић Стеван, родио се у Новом Саду, и школовао се у месту својега рођења. Великих школа није ни учио, него је рано ступио у службу у магистрату, где је служио дуго, и извежбао се у свим пословима врло добро.

У Србију је прешао после 1830, јер је те године још био диурниста у Земуну. Службу је, у Србији, почео у Крагујевцу, где је био писар, па секретар у народном суду, и у канцеларији Кнеза Милоша.

Године 1835, после сретењскога устава, Радичевић је постао „секретар савета, и најмлађи саветник“; а године 1839 марта 15 постављен је за начелника одељења у попечитељству унутрашњих послова.

Године 1840 јуна 14, постао је попечитељ правде и просвете.

Године 1841 јуна 8, добио је чин пуковника, по ондашњем обичају, и ако није био човек војни!...

Кад је, 7 новембра 1841, уређено *Друштво Српске Словесности*, Радичевић је, по самом том закону, као попечитаљ просвете, био председник томе друштву.

Кнез Михаило, у једном свом писму, каже му да и није по закону дошао на то место, он би га, као најдостојнијега, поставио за председника томе научном скупу[1].

Као попечитељ правде, Радичевић је настајавао да писмена страна судских пресуда, решења, и других актова, има онај облик који је био усвојен у његовој постојбини, где се он васпитавао. Пресуде с обликом који је прописао Радичевић задржале су се у нашим судовима чак до нашега усменога поступка судског.

После Вучићеве буне 1842, Радичевић је, с Кнезом Михаилом, отишао из Србије, и живео је у Аустроугарској до године 1859, а тада се вратио у Србију, и живео је у Београду, где је и умрьо 27 фебруара 1871 године.

Радичевић је био врело свакојаких пројеката и законских, и финанцискихх, и економних, и Бог те пита каквих. Док је живео у Србији, отпочињао је многе радње од којих му ни једна није до-

[1] *Срп. Новине* 1842, бр. 25 стр. 101.

нела користи, а свака му је однела врло много новаца! И данас, на обали дунавској, у Гучеву, на Јухору, и на Мирочу, можете наћи казана које су оставили *Радичевићеви пешељари*, то јест, они који су, по његовој жељи, жегли поташу у тим шумама.

У Петрову селу, на Мирочу, један такав казан сељаци су обесили као звоно, те њиме сазивају село на скупове.

Бавећи се ван Србије, Радичевић је, 1849, написао и штампао књигу:

Пројект устава за војводину српску, у Земуну, 1849, 8-на, 463 стране.

Радишић Вукашин, родио се у селу Батањици, близу Земуна, године 1810.

Радишић је најпре био у Земуну учитељ грчког језика, а после је прешао у Србију, и у Крагујевцу, у младој онамошњој гимназији, предавао је грчки језик и појезију.

У Крагујевцу се је и оженио лепом Маром, ћерком неког Марка Сарајлије.

Године 1840 септембра 14, послан је у Цариград за секретара српском капућехаји. Онамо га је снашла голема жалост: умрла му је мала ћерчица јединица, *Јелена*, и, за њом, и жена му *Мара*.

Обе покојнице Радишић је сахранио у Хасћоју, код цркве Св. Параскеве, и чело главе им је ударио врло оригиналан мраморни крст, с овим записом:

Удаљена од мајке и рода.
Од Србије, мила завичаја.
Мара, љуба Радишића Вука,
А под венцем од двеест сунаца.
Легох овде, под кров света сапка.
Јелена ми ћерца с десна спава,
Моје прво и последње чедо,
Што с' смејало тек на девет луна;
Преда мном га. десетина дана,
Овде свела да ме пречека мајку,
Да ме сања, да је сањам заједно.
Надежда је тек у гробу јака.

Свлачи она црни завес земље,
Па казује без захода сунце!
С чедом мајка грејаће се вечно,
Но ми грешној прости, Боже, грехе[1]!

Доцније је Радишић своје миле покојнице оплакао и песмом у *Голубици* IV, стр. 135—142.

Радишић, вративши се из Цариграда у Београд, преминуо је од суве болести, 15 декембра 1843, и укопан је код Маркове цркве[2] у Палилули.

Њега су испратили сви професори и сви ученици београдских школа. На опелу, у цркви, говорио му је беседу ондашњи проговинђео, *Гаврило Поповић*, а на гробу секретар окружног суда *Андреја Стаменковић*.

Радишић је био човек необичне лепоте, а имао је и глас за причу мио; и певао је врло вешто песме црквене и народне. Он је, својим певањем, управо заносио своје слушаоце.

Књижевности српској од Вукашина Радишића остало је ово:

1-о *Грчка читаоница за омладину, која учи грчки језик*;

2-о *Ксенефонтове знаменитости*, које је превео с јелинског језика, али су штампане после његове смрти, тек године 1853.

Осем тога, Радишићевих песама, чланака, и превода има по свим српским листовима онога времена, а особито у пет књига *Голубице*.

Свуда се огледа добро срце, које топло куца за своју отаџбину, и за свој народ. У песмама Радишићевим има више и народнога даха, него и у којега песника онога доба, осем Милутиновића.

На самрти, оставио је 95 комада разних својих књига ондашњем лицеју, те је тим учинио почетак *библиотеци лицејској*.

Радовановић Петар, управитељ основних школа у Србији, родио се 1808, у Новом Саду, где је свршио основну школу и гимназију. У Пешти је учио философију и права. Године 1830 постао је адвокат.

[1] Покојница је умрла 14 марта, 1842.

[2] *Српске Новине* 1843, бр. 102.

Године 1834, прешао је у Србију, и постао професор у крагујевачкој гимназији, која је скоро била постала.

Године 1836, постао је управитељ свих основних школа у Србији.

Године 1838, после устава, постао је секретар у попечитељству просвештенија.

Те године је отворен лицеј, и Радовановић, у почетку новембра, дође у лицеј за професора математике, статистике, и немачког језика.

Године 1839, месеца марта, врати се у попечитељство за секретара.

Године 1842, месеца новембра, постављен је за председника окружном суду, у Чачку.

Године 1843, вратио се је на своју стару службу за управитеља основних школа.

Доцније, кад се број школа увећао, Србија је подељена на два школска круга: *источни*, и *западни*. У источном је остао Радовановић, а у западни круг дошао је Милован Спасић.

Радовановић је преминуо у Београду, 3 марта 1857.

У књижевности има од њега ово:

1. *Кратка антропологија, или наука о човеку*, у Београду, 1844;
2. *Општа знања, сваком човеку нужна*, у Београду, 1850;
3. *Војне Срба с Турцима* од 1804—1813. у Београду, 1852;
4. *Новине читалишта београдског*, које је уређивао за год. 1848.

Радовановић је био један од првих чланова *Друштва Српске Словесности*.

Радовић Мијаило, родио се у селу Равнима, у Златибору.

Радовић се је, још године 1805, кад су Срби први пут напали на Ужице, одликовао храброшћу и памећу, те је постао кнез у Златибору.

Године 1807, како се прича, Карађорђе, идући на Вишеград, у селу Равнима, пред кућом Мијаила Радовића, под једним сладуном, поставио је Милоша Обреновића војводом, давши му војводску диплому.

Мијаило Радовић находио се под командом Милоша Обреновића.

Једном, кад Милош није био на Златибору већ отишао у Брусницу кући, Турци се дигну и ударе на Србе на сами Божић.

„Ал' то дознао Радовић Мијајло
Свим природе окићени дар'ма
Каквог игда могла родит' нева...
Телемаку б' сравнио се ласно,
Лиш' у сам себ' и Ментора имав[1]".

И тако дочека Турке будно, и одбије их славно.

После овога боја, Карађорђе, на предлог Милоша Обреновића постави Мијаила војводом, и пошаље му диплому.

У свим бојевима, који су били на овом крају Србије, помиње се Мијаило Радовић и као јунак, и као паметан управник.

Године 1813, кад је Србија пала, Радовић није хтео ићи никуд из отаџбине у туђину, него се предао, и чекао прилику за ново избављење.

Године 1815, ужички Турци, опазивши да се у Шумадији народ креће, дозову Мијаила Радовића, Алексу Поповића, Кнеза Василија, и Маслаћа у Ужице, и затворе их у град, као таоце, да се ужичка нахија не би побунила.

У граду су ови људи тамновали неко време, а међу то се српска војска примакне к Ужицу. Кад Јован Мићић, с војском, изиђе на Љубање, Турци онда свећају да ове кнезове таоце поубијају. То дозна и њима докаже неки Турчин, који је, у младости био покрштаван, и који је Кнеза Алексу звао *поочимом*.

Радовић с друговима, дознавши шта их сутра чека, спусти се кроз прозор низа зид о појасевима које су навезали један на други. Ту је била велика висина и окома стрмен.

Од четворице затвореника, само је Радовић остао здрав, и он је Маслаћа на кркачама изнео до на Љубање к Мићићу.

И после је он ревно помагао напретку народном док је год жив био; а преминуо је у своме селу 1822 године, и ту је укопан.

Радовић Милић, родио се у селу Каони, у Драгачеву.

Још пре устанка српског од 1804. Милић је показао колико мрзи турску неправду, и колико се узда у се.

[1] *Србијанка* III. 99.

Једном, беху дошли у село Пилатовић Турци ужичани, као драгачевске сиахије па, од беспослице, заметнуше игру *скакање,* да виде ко ће најдаље скочити. Милић Радовић надскочи све, и Србе и Турке; после се узму бацати *камена,* те Милић надбаци опет све, и Србе и Турке.

Турцима то би криво, па навале на Милића. Отац његов, бојећи се за сина, стане их разваћати, кривећи више сина него Турке, ма да су управо ови били криви. Али Милић, најпосле, планe: тргне пиштољ, скреше, и једног Турчина рани; па и свога рођеног оца обрани у велики прст на нози.

Одатле одмах побегне у хајдуке!

Кад је српски устанак под Карађорђем дошао до Драгачева, Милић, са својим друговима хајдуцима, уђе у српску војску и, од тога доба, тукао се је свуда, где су год ударали његови земљаци драгачевци.

Године 1806, кад је опсаћиван Београд, Карађорђе је једном хтео да запрепасти Турке на најтврђем њиховом месту. За то нареди да се по логору лагано пропита:

— Има ли у војсци јунака који би растерао Турке са тврде Стамбол-Капије, и отворио је српској војсци?

Дође му Милић Радовић из Каоне и рекне:

— Господару! утишај за неко време војску што се год боље може, па ћу ја, у име Божје, огледати да растерам Турке с Капије, и да је отворим.

Карађорђе то одобри.

Милић нареди те се донесу розге које се, невиђено, усправе уза шанац, па се он онда ноћу, лагано, са својим одабраним друговима, испење на шанац, упадне изнутра међу Турке, неке поубија, неке обрани, а неке преплаши и растера, отвори капију, изиђе кроз њу, и дође у српски стан!

Тада га Карађорђе постави војводом над горњим крајем Драгачева, али опет под командом Проте Милутина Гучанина.

И у потоњим свим бојевима, Радовић се је владао и као јунак и као разборит војвода, само није умео довољно поштовати туђу имовину.

Године 1813 марта 12, Карађорђе заповеда драгачевским војводама Милићу Радовићу и Ђоки Протићу да од досељеника херцеговаца не траже пореза ни десетка: то ће, вели, они предавати својему *Војводи Ђолу*.

10 маја, те исте године, заповеда се Милићу, Ђоки, и Новаку: *„да се исставе из турских баштина које су притисли, него да те баштине узме сиротиња; а њима је довта по једна добра ливада, и њихова старина“!*

У исто време, јавља им се да је свима њима главни заповедник *Антоније Пљакић*.

После пропасти 1813, Милић је отишао у хајдуке.

Кад је Хаџи-Продан, у јесен 1814, закавцио с Турцима, Милић још није ни доспео да се где год сретне с Турцима, а они његову жену и децу заробе и одведу у Чачак. Милић сиђе у Чачак и, драге воље, преда се Турцима, само да они пусте жену и децу његову. И одиста Турци му породицу пусте, а њега окују, и одведу у Београд, где га баце у тамницу, док им не падне на памет да га погубе.

Али му се ту јави срећа са свим из непада. Некадашњи драгачевски спахија, стари *Хасан-Бег Прајић*, ужичанин родом, познавши Радовића, преко својих пријатеља украде га из тамнице у горњем Граду, и изведе у варош у своју кућу, где га је држао више од пола године. На пролеће букне друга, срећнија буна. Тада брат Милошев, Јеврем, западне у тамницу, где је тамновао чак до јесени.

Тек кад се с Турцима углави мир, Прајић Милића, заједно с Јевремом, испрати међу Србе!

Кнез Милош учини Милића сердаром у Драгачеву; али он, на скоро, нешто скриви, и, вели, скриви тешко[1], те Кнез заповеди Попу Николи из Мрсаћа да га убије, и главу његову да пошље у Пожаревац.

Кад је глава Милићева донесена пред Кнеза Милоша, десио се је уз њега и брат му Јеврем, па бризне у плач, рекавши:

[1] Ни од кога се није могло сазнати каква је то била кривица, с које је Милић изгубио главу.

— Ух за Бога! Откуд глава мога побратима? Та он је заједно са мном тамновао у београдском граду?!

Главу Милићеву укопао је Јеврем под једном крушком, и поставио белег, а тело му је сахрањено онде где је данас карановачка црква.

Радовић Сима, рођени брат Милића Радовића, родио се у селу Каони, у Драгачеву.

За владе Карађорђеве, Сима је увек војевао уз брата свога Милића. и био му је, у сваком послу, десна рука.

Године 1813, кад се Милић одметнуо у гору, Сима се је предао Турцима и, душа ваља, они га нису ни за што узнемиривали.

Године 1815, још од пола зиме, почела су Сими Радовићу долазити писма и поруке од војводе рудничкога Милоша: *да коња добро храни и тимари, да опанке добро опути, и да је за све спреман!*

Кад Кнез Милош разбије Турке на Чачку, и потера их преко Драгачева, Сима Радовић, са 37 друга, изиђе на Јелицу пред њега, и преда му пет товара барута, што је с братом Милићем, 1813, био сакрио које где по буквама.

Примивши тако драгоцен у оно време дар, Кнез Милош, 15 јуна 1815, постави Симу старешином над девет драгачевских села (над: Губеревцима, Живицом, Вичом, Милатовићем, Брезовицом, Каоном, Дупцем, Лукама, и Осаоницом).

Сима Радовић је умрьо код своје куће, и укопан је код каонске цркве. У његових потомака има и данас оружја, застава, барутних ковчега, и хаљина које су изрешетане куршумима.

На Боровој Страни и данас се познају шанчеви Милићеви и Симини.

Бог да прости оваку браћу!

Радојичић Григорије, архимандрит манастира Благовештења, у Руднику, родно се је у Херцеговини.

Књигу је учио, и покалуђерио се у манастиру Студеници.

У Благовештење је дошао 1793 године. Ево како сам о томе пише:

„Знати се, како ја, архимандрит Григорије, и два моја ученика, јеромонах Јоаким и јеромонах Партеније, дођосмо у манастир Благовештење, и ту нађосмо манастир запуштен, од ратова и од многа зулума похаран, а имјење однесено: немаше ништа, само *старинске књиге* и земља манастирска што стоји. И ми, по закону хришћанскому, наместисмо се ту, и предузесмо, с народом, подизати манастир, и прибављати што је потребно за службу манастирску; и набависмо одежде за цркву, и друге потребности, посуђе све смо прибавили, и предузесмо радити, баште заграђивати, и проче домостроительство старати се, и, по уставу светих отаца, и нашему закону, правило црковно совршавати и богомољствије народа ради хришћанскога, као што су нам свети оци предали да се имамо старати дан и ноћ. По том смо, с народом, имали разговор ради државне земље манастирске, да извидимо и општенародски да потврдимо, и да се зна на чисто: докле је манастирска земља, поради препитанија свештеницима који буду у манастиру живети, и за народ хришћански правило црковно држати и совршавати. Ми општенародски с изабраним кметовима, с великим кнезом од све нахије договором рекосмо да осиноримо. И нађоше се стари људи, и кметови, који знадоше за манастирску земљу, и тако смо онда општенародски, с великим кнезом, позвали кадију и мусслима из Рудника, и сви скупа пошли смо управо земљу синорити 1793, октоврија 4 дана.

„Предузесмо пут с планине од Јавора, путем идући право низ брдо, све идући поврх Гаревице, до бушиначке земље, па од Букве право тако идући, покрај извора, страном до земље страгарачке, идући на старо гумно манастирско. И ту метнуше камен до шуме страгарачке, пак право низ велику косу идући низ брдо, и испод манастирске баште, и ту, изнад пута, метнуше камен, турише белегу да се зна. И од камена страном уз брдо идући, где се састају путови од Блазнаве и Страгара до блазнавачке земље. И отуда право уз планину путем све косом идући до на синор Стари Јавор (четири стуба из једног дебла), до земље јарменовачке, и отуда идући путем, све планином, те на ливаде манастирске, од старине познате *калуђерске ливаде*, све путем идући на Јавор. И свршисмо синор исправно до рудничке земље. Ту већ свршисмо, и са скупштином

одморак учинисмо. Ту смо ватру наложили, и кадија и муселим, по адету турском, пише каву, ми општенародски частисмо се и написмо се мало, по обичају српскоме, и сотим синор совршисмо.“....

Ово је писмо, доцније, потврдио Кнез Милош (31 јануара 1837, № 343) у Крагујевцу.

Године 1796, марта 25, на Благовести, кад је велики сабор код овога манастира, дошао је цркви Ђорђе Петровић из Тополе (Карађорђе), и донео 200 ока хлеба, 200 ока ракије, и 200 ока вина: манастиру је писао вола, а Архимандриту Григорију дао 5 дуката, молећи: *да му, с народом, опрости што је оца свога убио!*

Архимандрит Григорије изговорио је пред народом у цркви опроштајну молитву, а народ је, после тога, повикао:

— Амин, амин, амин! И нека му Бог прости[1]!

По свршетку службе, Ђорђе је пред црквом дао дању за душу оцу својему.

Иза тога, Григорије је пребивао непрекидно у Благовештењу манастиру.

Године 1813, није бегао никуд, него је сачекао Турке, који га нису ништа узнемиривали.

Године 1814, у пролеће, кад је зло турско већ било дошло на вршак, неколике бивше народне старешине, желећи потражити својему народу ма где помоћи, скупе се у манастир Благовештење, код старог и верног пријатеља Архимандрита Григорија Радојичића те, 21 априла, напишу молбеницу на рускога цара Александра I, да би се заузео код порте за српски народ.

На ту молбеницу потпишу се онде у манастиру Благовештењу: *Архимандрит Григорије Радојичић, Милош Обреновић, бив. војвода рудnички,* и *Поп Филип Петровић, бив. студен. војвода.*

После се ова молбеница пошље у Немачку, те је потпишу још: *Прота Матеја Ненадовић, Петар Молер, Стојан Чупић,* и *Максим Крстић*[2].

Једно јутро 1816, кад је Архимандрит Григорије био пошао у цркву на јутрењу, пукне из мрака пушка, и он падне мртав.

[1] *Гласник* IV, стр. 93-

[2] *Милутиновић, Историја,* стр. 210 и 211.

После су га сахранили поред цркве, и на гроб му ставили плочу са записом. Данас те плоче нема! Мисли се да је, 1856, кад су грађене ћелије, узидана у те ћелије!

Опет ново сведочанство дивљаштва онде где треба да је врело питомине и поштовања старине!

У манастиру, у читуљи, која је писана 16 децембра 1855, стоји да је овај Григорије родом из Херцеговине, а помиње се и село Блазнава и род неких Ристића!?

Тачно се, дакле, не може још да зна: где је управо рођен, докле се не би што више нашло. Овде треба поменути да се овај духовник час пише „*Студеничанин*," а час опет „*Радојчић*," као да су два лица а не једно. Међу тим зна се да се он могао звати *Студеничанин* само по томе што је у Студеници постриžен и закалуђерен. У калуђера то бива често.

Марљиво проучење на самом месту, може бити да би осветлило и ово засад још тамно питање....

Радојковић Милета, родио се око године 1778, у селу Ђунису, у нахији крушевачкој, па се одонуда преселио у село Катун, у нахији јагодинској.

Отац му се звао *Радојко Станишић*, а мајка *Весела*.

За првога устанка (од 1804 — 1818), Милета је био најпре борац, а после *барјактар* у војсци Кнеза Јевте из Обрежа, и, у бој у на Варварину, 1810, одликовао се и личним јунаштвом и вештином војничком.

Другога устанка (1815), Милета је био међу првима који су, примивши Милошеве поруке, одмах устали на оружје, и почели се бити с угњетачима отаџбине. Тада је Милета, са темнићанима, чувао српска села од јагодинских Турака и, у исто време, одбијао је оне који су, испреко Мораве, надирали на Темнић и на сву јагодинску страну. Тако радећи, дочекао је и разбио Турке на *Мајурском Пољу*, и на *Јухору*. Ове Турке водио је *Алибег*, син чувеног *Карафејзије*, Турчина.

Пошто је с Марашли-Али-пашом углављен мир, Милета је остао старешина најпре у Темнићу, па му се је, после, власт ратирила готово на сав јагодински округ.

На крају године 1832, због отмице двеју девојака из Мозгова, букне буна против Турака у нахији алексиначкој, крушевачкој, и параћинској. Милета Радојковић, по заповести Кнеза Милоша, пређе међу побуњенике, и њихов је устанак руководио тако да су Срби одржали што су били отели, а Турци су без боја уступили што већ нису могли очувати.

После тога, Милета је постао *Велики сердар расински*, под чију власт дошле су нахије: јагодинска, крушевачка, и ћуприска. Он је седео у Јагодини, и јагодинску је нахију држао под најближом својом управом.

Године 1834, кад је Србија већ била увећана са шест нових округа, и када су права њена с поља била утврђена свечаним хатишерифима (од 1829, 1830, и 1833), почело се је унутра, у народу, говорити да је већ време, да се и у земљи што шта поправи и боље уреди. Нарочито су људи желели да се укине кулук, и да се уреде стални судови, јер дотле је, готово, био судија онај који је био јачи, или који је био у већој милости у Кнеза Милоша.

Кнез Милош, свакад добро обавештен о жељама свога народа, био је казао да ће, најдаље, о Сретењу 2 фебруара 1835 године, сазвати народну скупштину, те обнародовати реформе које је народ желео.

Та кнежева намера била се је рашчула, и људи су жудно очекивали да се она наврши.

Месеца децембра 1834, Кнез се је налазио у Пожаревцу, где је старији син његов, Милан, лежао тешко болестан. Ту му дође Стојан Симић, враћајући се из Влашке и Молдавије, куда је, по кнежевој заповести, ишао да поздрави нове господаре тих кнежевина.

Кнез Милош, у разговору за вечером, изјави да не ће моћи звати скупштине сада о Сретењу, једно што му је син тако болестан, а друго што нису готове још ни све уредбе и закони, које жели

тој скупштини изнети. Него мисли да је одгоди до пролећа, можда баш до Ђурђева дне.

Стојан Симић, други дан, оде из Пожаревца пут Крушевца, кући својој. Уз пут је казивао старешинама, својим пријатељима, да Кнез мисли до пролећа скупштину одгодити, па наравно и жељене реформе. Старешине, жудне преображаја, чујући што сада намерава Кнез, забрину се: шта да раде?

Случај донесе да се Стојану Симићу, баш тада, роди мушко дете, те он позове Кнеза Милоша, као свога кума, на крштење.

Кнез, не могући ићи собом, пошаље млађега сина свога Михаила, са женом својом, Кнегињом Љубицом, у Крушевац, на то крштење. Кнегињу и Кнежевића пратио је, на том путу, по наредби кнежевој, млавски капетан Милутин Петровић. А како је њима из Пожаревца за Крушевац био пут на Свилајинац к Јагодину, Кнез пише саветнику Ресавцу у Свилајинац, свом представнику Аврааму Петронијевићу у Јагодину, који су се о празнику налазили код својих кућа, и великом сердару расинском, саветнику Милети Радојковићу, који је у Јагодини и с кућом и по дужности био, да сви иду у Крушевац Симићу на весеље. Још пише у Београд митрополиту Петру да и он, собом, ту свечаност увећа. А у Крушевцу већ су били, осем домаћина Стојана Симића, његов брат Алекса Симић, и Ђорђе Протић.

Крштење се сврши, па настане гозба и весеље, које се продужи дубоко у ноћ. Том приликом, Кнегиња Љубица потужи се на човека свога, Кнеза Милоша, и поиште савета и помоћи од ових народних старешина. Чујући тужбу честите жене Кнегиње Љубице против Кнеза Милоша, који се, као што је познато, није славио чврстим држањем седме Мојсијеве заповести, старешине, и саме незадовољне кнежевом управом у земљи, приме страну кнегињину, и обреку да ће гледати да склоне Кнеза да личну владавину замени уставном, и да свој приватни живот подеси према закону и обичајима народним.

То је била језгра њиховим тежњама, а речи је пало и много и крупних.

У нападању на Кнеза био је најжешћи и најречитији сам домаћин *Стојан Симић*, а после њега *Ђорђе Протић*. Њих двојица тражили су: да се не чека скупштина, него да се одмах дигне буна, да се Кнез збаци, и његов син да се узме за владаоца!

Милета је тражио да се земља уреди, и да се Кнез ограничи, али о збацивању није хтео ни речи да чује. Стојан Симић га стане горко корети за то.

Милета је ћутао дуго, па, најпосле, проговори овако:

— Вала Симићу! свак живи зна, да мени Кнез Милош није учинио никакве милоште, ни дара, а тебе је обасуо сваким добром, па кад је теби тешко од његова добра, и ево мене овде, у својој кући, толико кореш, пристајем, ето, и ја да дигнемо буну, али само да се *ограничи*, а не да се *збаци!*

И тако, то вече, буде буна уговорена, и сутра дан бунтовници се разиђу сваки на свој посао, да дижу људе, и да иду у Крагујевац.

Кнегиња, са сином, врати се у Пожаревац.

Милутин Петровић, млавски капетан, чим стигне у Пожаревац, каже Кнезу Милошу све што је урађено у Крушевцу. Кнегиња се поневеди, рекавши да није ништа ни чула ни видела!

Чувши за таку намеру, од таких људи, Кнез Милош се, у први мах, уплаши, и пође да бежи у Милановац, па оданде у Влашку. — Али, на наваљивање своје околине, после два сахата пута од Пожаревца, врати се, и одмах предузме мере да буну утиша. Пре свега писао је у Крагујевац Вучићу да, с Давидовићем и Паштрмцем, који су се онда онамо налазили, сачува народну касу, и да живо настоји да бунтовнике склони да се разиђу, а он обећава сазвати скупштину о Сретењу, и дати све реформе које се траже.

Крагујевцу се тада, од Левча, примицало око 3000 људи под оружјем. Уза Симића, који је на језику био онако ратоборан, ишло је само неколико кметова из крушевачке нахије; са Ресавцем такође незнатан број Ресаваца, а Милета је дигао листом и Темнић и Левач. Милетина заповест капетанима за ову буну гласила је овако:

— Кога позовеш, па не пође — посеци; а кога не зовеш, па пође — уби!

И тако је, за једну ноћ, дигао сву јагодинску нахију.

Вучић, на брзу руку, скупи око 150 људи, и с њима изиђе на Табориште, пред бунтовнике, те саслуша њихове захтеве, и одмах све саопшти Кнезу у Пожаревац. С Милетом пак уреди тако да бунтовници узму онај део Крагујевца где је народни суд, а она пола где је кнежев двор, да остане у власти кнежевих људи.

Улазећи у Крагујевац, Милета је имао право у суд, као у народну кућу, а Симић окрене у кнежев конак, као у кућу „кумовску". Милета, видећи таку превртљивост, наљути се, и још одлучније пристане на измирење с Кнезом.

Кнез је поручивао: да вођи буне распусте људе кућама, јер он никад није миловао имати посла с гомилом незадовољних људи, а обећавао је сазвати скупштину о Сретењу, и земљу уредити како народ жели.

Вођи бунтовнички, на таку кнежеву поруку, изиђу међу своје људе, и стану им говорити, да се разиђу кућама; али се ови узму љутити и викати: да су преварени, да су се, овом буном, замерили Кнезу, и да, сада, сваки може очекивати кнежеву осветy: за то не ће да се разилазе, докле не сврше за што су дошли. Стојан Симић, речит беседник, говорио је и доказивао не може лепше бити, како је боље да се разиђу, али га нико није хтео слушати, него су се све више љутили и све жешће псовали. Говорили су и други вођи, на ништа: у народу је све више расла врева и незадовољство.

За то време, Милета није говорио ништа. Само је седео и гледао преда се. У један мах рече да му доведу коња. Кад му коњ дође, ману руком, те га проведоше неколико пута око њега, докле је он седео и мислио. Наједаред уста, уседе на коња, прикупи му узде, окрете с к људма, и рече:

— Ко хће да су му здрава леђа, нека иде за мном; а ко не ће — нека ради како зна!

— Умукоше сви, прича Давидовић као очевидац: — и сви листом одоше за њим!....

На тај начин, 10 јануара 1835, сав се онај свет разишао из Крагујевца, а вођи су се после скупили да дочекају Кнеза Милоша, који је, 15 јануара, долазио из Пожаревца.

На пољани, код петровачке механе, били су вођи бунтовнички заједно с оба кнежева брата Јованом и Јевремом, и с многим крагујевчанима.

К њима је Кнез био мало унапред послао сина свога Михаила.

Изишавши на исту пољану, Кнез је одјахао с коња, а син његов Михаило узео је десно Милету а лево Симића, Ресавца, Протића и остале, и привео их к оцу. Они му се поклоне, и замоле за опроштај; он њих пригрли, пољуби, и рекне:

— Отац љуби синове своје, и прима их, и кад погреше!

И, тако измирени, уђу у Крагујевац.

Други дан, без икакве свечаности, Кнез Милош и сви вођи буне, оду у крагујевачку цркву, где их је чекао ужички владика Нићифор Максимовић и ђакон Јаничије (потоњи владика). Врата се изнутра затворе, и ту, у тишини, пред немим иконостасом, на светом јеванђељу, Кнез се закуне: да им све прашта, и да ће водити рачуна од оног што народ жели: а они се њему закуну: да ће му бити верни и послушни.

Тако се свршио овај немир, који се у народу и у историји зове *Милетина Буна 1835.*

После сретењског устава, 3 фебруара 1835, Милета је постао попечитељ рата. А кад је тај устав оборен, он је био члан *управног савета.*

Као члан државног савета по уставу од 1838, Милета је 8 јула 1841, добио чин генерал-мајора, а 1842, отишао је из Србије за Кнезом Михаилом, па се, после неког времена, вратио. Од тога доба живео је код своје куће у Јагодини, а умрьо је 26 септембра 1852, и сахрањен је код варваринске цркве, где му је укопан најпре отац а доцније и сви синови.

Милета је био средњега раста, тела широка и крепка; пун, плавушаст, бркова густих, а лица рохава, као од малих богиња. Био је човек веома разборит, и необично тврд на речи у сваком послу.

У оно време говорило се је да, после Ресавца и Даниловића, Милета има највише некретних добара у Србији.

Радоњић Миљко, родио се у нахији рудничкој, не зна се у ком селу, ни које године.

Још као дете, прешао је у Немачку (по својој прилици после Кочине крајине), и онамо је свршио школе.

Кад су Срби устали на Турке, вратио се је у отаџбину, и био је, најпре, професор у великој школи у Београду иза Југовића.

Милутиновић га назива: „*Сродољубцем и мајчиним млеком*“, тако је био човек добре и погодне нарави.

С катедре, из велике школе, Радоњић је узет у савет; а после је добио управу министарства спољних послова.

Године 1812, баш у очи Божића, избачен је из службе, заједно с Југовићем и Михаилом Грујовићем, по неким плеткама. Онда се је говорило да њих гоне као људе који нису били велики пријатељи Русима. Ну колико је у том истине, не може се још сада тачно знати, докле се документи сви не би обелоданили.

После пропасти Србије, 1813, Радоњић је отишао у Трст, и онамо постао учитељ српске деце. Познати Доситијев пријатељ, *Драго Тодоровић*, трстански трговац, дао му је своју кћер за жену.

Године 1823, Миљко је још био у Трсту, и од народних песама које је онда штампао Вук Стеф. Караџић, Миљко је узео 8 књига.

После некога времена, Радоњић остави и школу и Трст, па пређе у Влашку, и настани се у Браилу, где је живео и трговао, па, како чујем, и преминуо, године 1837.

Мисли се да је Миљко Радоњић писао ону књижицу која се зове: „*Сербије плачевноје иаки порабошченије*“.

Слава тиху, вредну сину мајке Шумадије!

Рајачић Јосиф, српски патријарах, родио се у Лучанима, у огулинској регименти, 20 јула 1785, од оца *Луке*, свештеника, и матере *Василије*.

Крштено име било му је *Илија*, а *Јосиф* је назван кад је примио калуђерски чин.

Основну школу свршио је у месту свога рођења, гимназију у Карловцима, а филозофију у Сегедину.

Као сиромах ђак, мучио се је веома док се је учио.

По свршетку философије, докотура се и до Беча, те је, неколико месеца, слушао науке на университету, па се, због немира године 1809 и у почетку 1810, врати кући.

По жељи владике Миоковића, Илија се, 10 априла 1810, покалуђери у манастиру Гомирју и, том приликом, добије име *Јосиф*.

Као гомирски јеромонах, Јосиф се је највише бавио код владике Миоковића, у Плашком, и ту је постао протосинђео.

Године 1811, Јосиф је већ био архимандрит, по што га је, како се прича, владика Миоковић на својој самртној постељи, 20 децембра исте године, заархимандритио[1].

Владика далматински постао је Јосиф 24 јуна 1829; владика вршачки године 1834; а митрополит карловачки 10 октобра 1842.

Срби у Аустроугарској, трпећи притисак од Мађара, огледали су више пута да своје привилегије оживотворе, али им то никад није пошло за руком.

Мартовски догађаји 1848, и охола мађарска политика, која је Србима одрицала сва права, натераше их да потраже помоћи у своје рођене снаге.

Како је прва потреба била да се скупи народна скупштина, где би се утврдио споразум за даљи рад: то су се Срби обратили свом митрополиту у Карловцима, Јосифу Рајачићу, као својој поглавици и црквеној и политичкој, и молили га да сазове народну скупштину.

И Рајачић, одиста, распише да се народна скупштина сазове 1 маја, у Новом Саду. Али мађарска влада објави опсадно стање у Новом Саду, те Рајачић скупштину премести у Карловце, где се, 1 маја 1848, слегне силни српски свет.

Ова скупштина, названа *мајска скупштина*, како се је састала, и српске привилегије размотрила, прогласила је:

1-о *Карловачког митрополита, Јосифа Рајачића, за патријарха српскога и свега Илирика*, и

[1] Има људи који су говорили да је Рајачић, видећи да његов добротвор, Владика Миоковић, издише, сам себи намакао архимандритски крст на врат. Колико је у том истине, сам Бог зна.

2-о *Пуковника Стефана Шупљикца за српскога војводу.*

У исто време, одлучила је да се Срби споје с тројединомкраљевином.

После тога, Рајачић је изабран да предводи депутацију цару, те да се скупштинске одлуке поднесу владаоцу на одобрење.

Не постигнувши својом депутацијом значајнијег успеха, пошто се царска влада онда још није била одлучила радити против Мађара, Рајачић пошље у Карловце глас о томе, а сам лично није хтео сићи доле, из непознатих узрока.

Ова околност, и разговор с Баном Јелачићем, побудише Рајачића да српском покрету удари знамење аустриских интереса, па је, доцније, у том духу и даље радио, пошто се је међу своје повратио.

Овако радећи, често се је сударао с некима од важнијих људи у народу за онда, и долазио је некад до јавнога непријатељства; али, за љубав народне ствари, опет се је с њима мирио и равнао.

Кад се је видело да обећања, давана из Беча, остају празне речи, Рајачићу је важност јако опала, а нарочито онда кад се је почео противити народној скупштини, и кад се српска војска претворила у одељење војске аустриске, којим су командовали аустриски официри.

После бурне 1848 и 1849 године, Рајачић је живео мирно у Карловцима.

Године 1853, походио је Златни Праг, у Чешкој.

Године 1861, лицем на Св. Саву, писац ових врста походио је седога Патријарха Рајачића у Карловцима. Старац се онда једва, са две штаке, исправљао на ноге; тако су га ноге биле издале; али је, иначе, био крепак и ватрен. Говорећи о стварима српским на оној страни, поред осталога, рече ово:

— Министар ми пише да изберем двадесет људи, који би изјавили царској влади *жеље српскога народа.* Ја то не могу да учиним: једно што не могу бити уверен, да се у ком изабранику не ћу преварити, а друго — што ми Бечу немамо да изјављујемо *жеље* него *права;* наше су жеље — да васкрсне Немањића цар-

ство, и њих ми не ћемо казивати Бечу, већ права своја која су купљена крвљу наших оцева, а утврђена свечаним привилегијама“!

Те исте године, Рајачић је славио педесетогодишњицу своје свештеничке службе. А преминуо је 1, на сахрањен 9, децембра 1861, поред леве певнице у саборној цркви у Карловцима.

Патријарах Рајачић више је познат и цењен као државник, него као црквени управник. Кад је он изабран за митрополита, онда је и владика Живковић имао доста гласова, тек мање од Рајачића. Архимандрит Руварац прича да је неки велики господин међу Србима на оној страни, рекао ово:

„Да је 1842 Живковић постао митрополит (а не Рајачић) по нашу би цркву било боље. Она олуја од 1848 и 1849 другојаче би прохујала преко наших глава; наш архијепископ и митрополит не би носио титуле патријарха српског и свега Илирика; не би било, можда, ни мајске скупштине, ни српског војводства, ни благовештенског сабора, па, зар, ни оне песме: „За један часак радости, хиљаду дана жалости“; али би за цркву, и за народ који је у цркви, било боље“!...

Рајачића криве да је гонио праве људе, и да је био крајње немаран у стварима црквеним.

У *Српским Новинама*, у броју 54, од 1849, поводом смрти панчевачког трговца Саве Бркића који је, по смрти своје жене, узео за другу жену, рођену сестру прве, плативши добро попу и владици, за Патријарха Рајачића вели се овако:

„Патријарах Рајачић, ваљда има две године, како није служио, а добро зна чиме му закони за тако небрежење прете. Чини ми се да се руком дотакне најродније воћке, осушила би се“!

Ово није писао какав световњак, него главом архимандрит, потоњи шабачки владика Гаврило, у Христу брат светоме Патријарху Јосифу!

Рајачић је замерао вршачком владици Стевану Поповићу, и владици бачком Платону Атанацковићу што нису пристали уз народни покрет године 1848, ма да је добро знао да нису могли пристати. Он их је кривио што нису бар пребегли к њему у Срем, кад већ нису смели, или могли, у својим јепархијама дићи народ

на оружје, а није помишљао шта би било од бедног народа да су га његови пастири напустили у опасности.

Кад су Поповић и Платон, у пролеће 1849, прешли у Срем, Рајачић их није хтео признати за владике. Поповић је, од туге, пресвиснуо у Фенеку, а шта је било с Платоном говорено је у овој књизи на страни 19 — 22.

Рајачић је гонио не само ова два јепископа, него и њихове придворне калуђере, и све које су њих двојица били запопили или закалуђерили. Честити сомборски свештеници, Димитрије Поповић, и Ђорђе Којанов Стевановић, остали су дуже од три године без парохија; Поповићев протосинђео Младеновић, човек учен и способан, прешао је у римокатоличку веру, и добио парохију у дијецези Штросмајеровој; а Коларовић, кога је Платон заархимандритио 1848, био је за Рајачића чак до 1857 само прост „јеромонах".

Распра између Рајачића и Платона много је удила угледу и битним интересима православне цркве у Аустрији. Необавештени људи кривили су или обојицу подједнако, или Платона више, као млађега. У броју ових људи био је и покојни црногорски владика-песник, Петар II, који се је, 1850, неко време бавио у Бечу. Он је дошао к Платону и казао му у очи како га криви за ту распру. Кад му се је Платон почео правдати, онда га је Владика Петар запитао:

— Божа ти вјера, јеси ли вољан помирити се с патријархом?

— Јесам, од свега срца, одговори Платон.

— Е, хајдемо сад к патријарху; ја ћу вас помирити!

Обојица оду патријарху. Ту је било дугога и живога разговора. Видећи да Рајачић изналази све нове и нове препреке к измирењу, и да Платону ставља све теже и теже услове, владика Петар дође у ватру па, окренувши се к Платону, љутито рекне:

— Биће луд, ако то примиш. Хајдемо на траг!

Године 1851, цар Фрања Јосиф постави Платона за бачкога владику, али распри између два црквена главара још није било краја.

Најпосле, у јесен 1856, пошље цар тадашњег губернатора српскога војводства, Грофа Коронинија с изречном заповешћу да измири патријарха и владику.

Коронинije прво дође у Карловце патријарху. Патријарах му одговори да је целој распри крив Платон, што не ће да отпусти из свога двора „јеромонаха“ Коларовића, за којега је патријарах још пређе решио да иде у свој постриг манастир Грабовац.

Из Карловаца Коронинија одјури у Нови Сад владици. Владика му одговори:

— Ако је само за то запело, пристаћу да Коларовић иде у манастир, али наравно ако он *својевољно* хтедне, јер га нагонити на то не ћу.

С овим владичиним одговором, губернатор се упути у манастир Ковиљ, где је Коларовић био „настојатељ“. Овај се пренерази кад види какав му гост и каким послом долази. Смеран као увек, Коларовић одговори да ће радо принети ту жртву, а губернатор му на то изјави, да му је патријарах обрекао, да ће Коларовића одмах вратити у Н. Сад к владици, чим чује да је он у Грабовац отишао, јер Рајачић нема против Коларовића ништа лично, само жели уверити се о његовој послушности.

Коларовић, ни крив ни дужан, оде у манастир Грабовац на јепитимију, па га тамо и забораве.

Случај је тек морао доћи у помоћ да се два првосвештеника измире, и да се прав страдалац избави манастирске јепитимије.

У недељу, 9 јуна 1857, у карловачкој саборној цркви, на јутрењи, произведен би за архимандрита један од придворних калуђера, о чијој научној спреми није владало најповољније мишљење.

Друга два придворна калуђера, који су у једно били и професори богословије, нађу се увређени тиме и, онако у љутини, напишу оставку коју заврше речма: „да се повлаче у приватни живот, *где ће се за спасење цркве Богу молити*“!

Оставку пошљу патријарху, на обојица, тога истога дана, пређу у Нови Сад, и настане се у двору код владике Платона.

И ако се овај поступак није могао правдати, ипак је јавно мишљење овога пута и у Новом Саду и у Карловцима било одсудно на страни ове двојице.

Платон се није хтео користити овим случајем, који му је популарност јако подигао на штету патријархова угледа. Он очински посветује остављкодавце да се врате на своју дужност, па одмах сутра дан оде у Карловце, и заузме се за њих у патријарха да им опрости пренагљени корак.

Управо је Платон сад био оно што је најволео: мирио је и посредовао, те тако је стекао заслуге и за патријарха, и за оба омиљена професора, а највише је помогао — и својој ствари.

Ледена санта, која је дотле притискивала срце патријархово, почела се је топити и растопила се. Патријарх се једва један пут уверио да му Платон није непријатељ.

Добри плодови нису изостали. Патријарх одмах за тим дође у походе Платону, *први пут* после толико година. „Јеромонах" Коларовић буде одмах враћен из Грабовца и, одмах по повратку, за ковиљског архимандрита потврђен.

Измирење је било потпуно, само штета што је било касно. Јер, већ после четири године, Рајачић оде Богу на истину, а и Платон га је само са пет година и четири месеца надживио. У завади пак провела су ова два старца, оба већ на устима гроба, пуних *девет* година!

При свем том, мора се признати да је Рајачић био човек особитих својстава. Његово око провиђало је дубоко; његово је срце било срце Србина патријота; његова је воља била гвоздена; његова је одважност била јуначка. Права цркве и права народа бранио је мушки, јуначки, као што сведочи сав живот његов, а особито његова државничка писма, која су обелодањена 1861.

За то му народ лако превиђа многе људске слабости његове!

Рајић Јован, адвокат, родио се у Осеку, 1805.

Свршио је науке инцинирске и правне.

Кад је у Пешти, 1828, полагао испит из инцирских наука, десио се је на испиту чувени аустриски војвода Гроф Радецки, који

је онда као ђенерал командовао у Будиму. Видећи одличну научну спрему у Рајића, Радецки га дозове к себи, и понуди да ступи у војску. Рајић захвали за ту понуду, и оде за правима.

Од 7 марта 1841, Јован Рајић је био професор права у нашем лицеју, а доцније је постављен за начелника одељења у министарству правде.

Године 1842, с Кнезом Михаилом, оставио је службу и Србију, и отишао у Аустрију.

Од 1842 до 1848, живео је у Новом Саду, као адвокат. После мађарске буне, у октобру 1849, постао је секретар великог жупанства у Сомбору, а на крају 1851, премештен је у Темишвар за секретара намесништва.

У Темишвару је Рајић и умро месеца септембра 1856.

Рајић је био човек даровит, начитан, свестрано изображен, у друштву и у домаћем животу љубазан, пријатељ шале и весеља, а у службеним пословима озбиљан, тачан, и неуморан; са својега доброга пера, и као адвокат и као чиновник, далеко чувен.

Писао је једнаком лакоћом српски, немачки, латински, и мађарски. Овај последњи језик научио је за девет месеца, кад се из Србије вратио у Нови Сад, где је, међу тим, као и у осталој Угарској мађарски језик био уведен место латинскога. Осем тога, разумевао је француски и талијански. С латинском и немачком књижевношћу био је скроз познат, а исто тако и с библијом и с нашим народним песмама.

Рукопис му је био леп, читак; није писао брзо, јер је свагда најпре добро промозгао што ће писати. За то је његов концепт био чист, и само се по хартији могло познати да није преписс. У концепту од 6—7 табака каштo није било ни једне погрешке, ни једне превучене речце.

У књижевности од Рајића су остали ови радови:

1. *Шиподер-војвода*, песма која је штампана у календару *Ружици*, 1834.

Шиподер-војвода је српски Дон-Гихот. Кад би се та песма нашла, вредно би било прештампати је.

2. *Начелни основи умоправословне и положителне полиције, за потребу младежи сриске у лицеуму књажества сриског.* у Београду. 1841;

3. *Јована В. Гете страдања младога Вертера*, превод. у Новом Саду, 1844.

Јован Рајић је био велики пријатељ династији Обреновића, и врло велики родољубац. С тога у мало није страдао у мађарској буни. Године 1848, и он је био одведен у Врбас пред преки суд, али се, срећом, оправда, и здраво врати кући. Године 1849, месеца априла, нудио га је мађарски ђенерал Перцел да уређује српски политички лист у духу мађарском. Рајић је ту понуду одбио....

Рајић Јован, историк, родио се у Карловцима, у Срему, 11 новембра 1726, а отац његов *Раја Јанковић* рођен је, 1699, у Видину, па је одонуда побегао, и у Карловцима се настанио.

Основну школу Рајић је свршио у месту својега рођења; гимназију у Коморану, а философију у Шопрону. Као дете сиромашних родитеља, Рајић се је много мучио док се је школовао: увек је себе издржавао послужујући и туђу децу учећи.

Жеља га је вукла да буде свештеник, за то је требало учити богословију, али православне богословије није било нигде ближе до Кијева. Младић, жудан науке, нити се плаши путне даљине, нити своје велике немаштине, већ само мисли о сласти научне гозбе. Зашне, дакле, и пешице оде чак у Кијево!

У Кијеву је провео три године, учећи се као најбољи ђак. Четврте године пређе у Москву, где је своје богословско школовање довршио.

Свршивши школе, Рајић се врати кући. Идући из Москве у Карловце, Рајић се је надао да ће га црквени пастири једва дочекати, и његовом знању и вредноћи дати посла, којега је било много на све стране; али се је преварио; јер, у колико је Рајић био заузет за науку и вољан за сваки корисни рад, у толико су други били доконi залудничити и подсмевати му се, па чак и пакости творити.

С тога Рајић остави Карловце, и врати се у Кијево.

Удаљивши се овако од својега завичаја и од својега народа, младић почне размишљати сам у себи:

— За што, због једне местимичне непријатности, да остављам сав свој народ? Зашто своје знање и своју вредноћу да дајем у службу другому, коме толико и не треба, а да роду својему укидам једнога посленика који је тако преко потребан?

Тада се у Рајића зачне жеља да се ода на изучавање историје, особито историје српске, не би ли њу, као водиљу потоњим појасима, извадио из таме заборава, и изнео на видело свету.

Вођен том жељом, Рајић остави Кијево, и оде у Свету Гору да онамо прегледа збирке старих рукописа и друге споменике који имају важности за историју српскога народа.

У Светој Гори удари на нову неприлику: хилендарски калуђери, не гледећи ни на његову похвалну жељу, ни на толики пут и труд, не дадну му разгледати старе рукописе и друге старине. При свему томе Рајићу некако послужи срећа те из Данилова рукописа, и из других, исприше што му је требало за историју.

Из Свете Горе, врати се у своју постојбину. Уз пут сврати у Високе Дечане, па, преко Београда, дође у Карловце.

Овако дуг и тежак, и овако страшан пут Рајић је прошао већином пешице, борећи се са свакојаким невољама и тегобама.

У Карловцима, сада постане учитељ у оној школи, у којој је сам, као дете, научио читати и писати.

Одмах је поправио начин предавања, и ка часловцу додао неколике друге удесне књижице.

У тој школи није дуго остао: почели су насртати на њега они којима није могао ништа. За то опет остави Карловце, и оде у Темишвар владици *Викентију Видаку*, који га једва дочека, и преда му на науку младиће који су се спремали за свештенике.

Из Темишвара, на позив бачкога владике, *Мојсија Путника*, Рајић пређе у Нови Сад, те је и онде учио младиће који су се спремали за свештенички чин. Владика Путник назио га је као отац сина, а Рајић опет, са своје стране, прилањао је што је више могао да младиће што боље научи. Захваљујући Рајићеву знању, труду,

и примеру, свештенство бачке јепархије, за кратко време, постало је прво и по богословском знању и по смерном владању.

Та бачка богословија одржала се је на тако добром гласу, докле год се није подигла нова богословска школа у Карловцима за сремску и за бачку јепархију.

Године 1772, Рајић зажели покалуђерити се, и не слутећи да ће га тек под камилавком гонити зла ћуд митрополита Јована Ђорђевића (1749—1773).

Владика Путник, уваживши жељу Рајићу, узме га у своја кола, и одвезе у манастир Ковиљ, који је Рајић сам изабрао, те га, 12 маја 1772, својом руком постриже за монаха па га, тога истога дана, на служби, и зађакони. После ручка, опет га узме у своја кола и врати у Нови Сад.

Сутра дан била је недеља. Владика служи у цркви, и Рајића произведе за свештеника. Мало доцније, ковиљски калуђери, молбеницом својом, заиште Рајића за настојатеља манастиру Ковиљу. Владика га, 26 маја постави за игумана, а 3 јуна, на Свете Тројице, произведе га за архимандрита.

Митрополит карловачки, Јован Ђорђевић, кад за то дозна, одмах дигне протест, тражећи да Путник од Рајића одузме архимандритски крст!

Око тога се је, између митрополита Ђорђевића и владике Путника, изметнула свађа која је ишла до самога цара! А ковиљски калуђери, за то време, подбадани озго, устану на Рајића одрекавши чак и да су га сами за настојатеља тражили! Они су га кињили и једили на начине које је и причати гнусно.

Срећом, митрополит Ђорђевић године 1773 полуди и за тим умре; мртва су га испратила два архимандрита, баш она двојица коју је он, за живота свога, љуто гонио и кињио. Ти архимандрити били су: Јован Рајић, и шишатовачки архимандрит.

Мало не пуних тридесет година провео је Рајић, после тога, у тишини манастирској, молећи се Богу, читајући и пишући. За то време, подносио је од своје „по Христу браће" таке муке, и тако накости какве је тешко описати. И он се никад ником није хтео светити. Петнаест пута нуђена му је владичанска митра, и петнаест

пута је он њојзи претпоставио манастирску ћелију, и рад на књизи и науци.

Једном, кад му је већ дотужало кињење од „браће калуђера", Рајић оде митрополиту Стратимировићу, некадашњем свом ученику, врати му архимандритски крст и протужи — да ће побећи некуд у пустињу!

То је било баш оне јесени када ће и умрети. Можда му је то и прекратило онај чемерни живот!

Рајић је био човек необичне вредноће на послу: редовно је, из дана у дан, по 16—17 часова проводио на послу; по 2—3 часа бавио се на молитви, а само 4—5 часова остајало му је на одмор и на спавање.

У патријаршкој библиотеци у Карловцима и данас стоје читави редови дебелих књижурина које садрже Рајићеве списе. Све је то Рајић својом руком чисто и читко преписао и, на захтевање митрополита Стратимировића, уступио библиотеци за неку малу новчану награду.

Велика је штета што се ти споменици тако ванредне вредноће и уредности не држе на каком видњем месту, где би се гомиле српске омладине могле задахњивати дивљењем и жељом за угледање, него овако тихо чаме у прашини и влази мало ком доступне књижнице.

Ево Рајићевих списа по попису митрополита Стратимировића:

1. *Тело теологическое*, у 7 огромних књига на велико коло (фолио) особито чисто преписаних руком самога Рајића; и са свим готових за штампање;

2. *Описаније соборов от восточнија церквє пријемлемих* (дјело неоцењеноје, вели Стратимировић), 1 књига, истога формата, и онако исто готова за штампу;

3. *Историја о раздјеленији церквеј восточнија и западнија, наипаче о неистиној унији флорентиској*; прва књига, средњега кола;

4. *Историја Катихизма*. — Ово су издала Браћа Јовановићи, у Панчеву:

5. *Историја својега путешествија*;

6. *Собраније из историји сербскија*;

7. *Вєја дјела Теофана Прокоповича, архијепископа Новгородског*;

8. *Слова* (придике Јована Рајића) *множество различних различними времени сочињених:*

9. *Апологија пјесмеј духовних;*

10. *Књиге молитвене за сопственоје благоговјенијe;*

11. Књиге различне за школскоје употребленије: катихизиси, итд

12. *Календари;*

13. *Мали преводи, белешке,* итд. многе, многе друге, које посебице описивати, вели Стратимировић, не да се у писму једном.

Сви ови рукописи чувају се, наставља исти митрополит, у митрополитској библиотеци карловачкој, по уговору с Рајићем, по којем је Рајић за то што их је дао у ту библиотеку, добијао на годину од Стратимировића 150 форината, а из народног фонда 250 форината (око 320 динара).

Живећи о тој својој заслузи, Рајић није ником падао на терет, па чак ни своме манастиру.

То је све за њега забележио сам Стратимировић.

А за живота Рајићева наштампани су ови списи:

1. *Катихизис мали, синодски,* 1774;

2. *Бој Змаја са орлови,* 1791;

3. *Историја свештена,* 1792;

4. *Собраније разних недељних поученијa, в трех частех,* 1793;

За овај рад Рајић је добио од Цара Леополда II златан крст о двоструку златну ланцу;

5. *Историја славјанских народов,* итд. 1794;

За овај рад добио је од руске царице Катарине II златну медаљу и 100 дуката;

6. *Трагедија о Цару Урошу V. и о паденији сербскаго царствија*; 1798.

7. *Мала сербска историја* и

8. *Цветник,* 1802.

Оне године када ће умрети, Рајић је почео кућати још с јесени; већ је падало у очи како га савлађују старост и слабост.

На дан у очи смрти, бејаше прилегао у постељу, а кад дође вечерња, диже се, уми се, и обуче на се све чисто, као да хоће некуд у походе. Заиска те му донесше светњаке и воштанице свеће, а у ћелији је већ имао налоњу поред које се је обично молио Богу у самоћи. Узе свој требник, и, тихо, старачки, отпева све оне дивне

погребне песме, и очита јеванђеља погребу свештеничком. Калуђерима, браћи манастирској, нареди, после тога, шта с чим да буде кад он премине, и свима опрости све.

Савлада га немоћ и он, онако обучен, леже у постељу. Најпре заспа лаким сном до пола ноћи, а од пола ноћи поче га хватати сан смртни, и у 5 часова јутра, 11 декембра 1801, издахну, у манастиру Ковиљу.

Рајић је, дакле, живео трудно, уредно, и родно 75 година, и 1 месец дана!

13 декембра опевали су га: митрополит Стратимировић, бачки владика Јован Јовановић, архимандрит крушедолски Гедеон Петровић, и многи свештеници и ђакони, а сахранили су га у великој цркви, близу трона С. Богородице, у новој гробници баш уза зид.

Смрт Рајићеву, као велики губитак за цркву и народ, огласио је митрополит Стратимировић својим расписом, 18 декембра 1801, свима владикама, казавши у кратко живот, дела, и заслуге покојникове.

Нека је вечита слава Рајићевој учености, вредноћи, уредности, и смерности!

Рајић Танаско, родио се у селу Страгарима, у рудничком осоју, у нахији крагујевачкој. Он је један између првих устаника у Јасеници, године 1804.

Карађорђу је Рајић био барјактар; човек већ у годинама, био је јунак за причу, и поуздан ма се на какав посао послао.

Године 1809, Гушанац Алија, са 12.000 крџалија, „све жешћега и крвничнијега“, као што вели Сима, удари од Јагодине преко Црнога Врха ка Гружи и Лепеници. Био се је, кажу, зарекао да Крагујевац запали, да груне на Тополу, да Карађорђа посече, а жену му и децу зароби и цару на дар пошље!

На глас о такој силној најезди,

„Карађорђе онакога пошље
За којим но још не стало нигде
Нит' га икад би поклепат' нужно.
С две хиљаде храбра Шумадинца.

Та Рајића свога барјактара!
Црни Врх их наткрилио листом
Да душмана не обиђа их око.
И да не зна ко на друму чека".

Турци, не видећи нигде пред собом војске, наиђу слободно; али тек онда опазе у какву су клопку упали,

„Кад се осну Срба гарабиљи
А стану се изјаривать' врази:
Хати с' ломе, рањеници пиште.
Док облете сву бусију кругом
И обостран уједначи пуцње
Што и Турци заклоне ухвате.
Но истекар половина Срба
Из дубраве уребар приспела.
Бив скривена ударити после.
У по ватре изненада вразма:
Ови т' нам их чилни и јакошњи
Сад предузму с плећа у перчине.
Мучно ј' видет' ситније мрвљење!
Један другог већ храбрити сташе:
„Држимо се! Не издајмо се!
Крцалије! у боју смо расли!
Оружијем нам је славити се!
Још Гушанац устоструча сладе.
И држа се док се не досади
Само гинут', и у незнан бити.
А Срб пуни, без претрга меће.
Сам заклоњен, тек душмане згађа".

Крцалије прсну куд који. Сам Гушанац једва изнесе шалваре и утече к Јагодини.

У овом боју, поред других, особито се је одликовао *Јован Курсула.*

Доцније, Вожд се је нешто био наљутио на свога барјактара, а овај се повуче у своје село, рекавши да више не ће да зна за војну и војевање. То је многима било жао, и Сима му за то овако виче:

„Ах, Рајићу, Вожда барјактаре.
С неког доба јера поманита?

Јер у немар забаци се гњили....
Дотешча л' ти већ витеза право
Не дат' мрдат' ни свом господару?
Ил' угаси к завичају љубав,
К славн срода и драгости српској;
Стид ли би те у потомства било
Што би стјену жезлом поражав'о
Да истаче животворну воду
У све тјела кроз вјекове члане"?....

Други устанак, 1815, нашао је Рајића, и ако већ старца, крепка и весела, на бој готова.

На Љубићу видимо Танаска Рајића, као заповедника у горњем шанцу, где су били топови. Једнога дана, ударе Турци жестоко на српске шанчеве. Војници из доњега шанца, не могући се одржати, почну узмицати у горњи, Рајићев шанац, и тим сам шанац провале. Кад турска сила и ту навали, они се помету, па почну узмицати и одатле.

Кукавни старац Рајић, видећи то, стане говорити:

— Стан'те браћо, ако Бога знате! Што сте се тако препланшили? та и из Турака тече крв, као и из нас! Зар ове топове остављате, од Бога не нашли? Знате ли колике смо муке претатили, док топова не имасмо?

Видећи да је страх овладао, и да га нико не слуша, Рајић окорачи топ, узме у једну руку сабљу, а у другу запет пиштољ, па рекне:

— Ових топова ја не ћу оставити Турцима, док ме свега на њима не исеку на комаде!

Турци одиста нагрну на њега; он неколике смлати, али пушке турске и њега оборе, и ту га Турци исеку свега на комаде. Ова јуначка, патријотска смрт нека је на углед свима онима у којих мушко срце куца!

Добри духовник Ерасим Ђорђевић прича нам како су Рајића жалиле његове кћери, снахе, и баба му Јана. Ево неколико врста из те запевке:

„Духовниче, и тако ти Бога!
Кажи мени што за свекра мога'.
Ти си с њиме тамо војевао,
Је ли близу тебе погинуо?
Имала сам брата рођенога
Па остадох и без њега јадна:
Отиш'о ми у далеку земљу,
Не знам, јадна, на коју ли страну:
Али живу жив се опет нада
А мртвоме никад ни довека:
Кажи где је мој бабо остао?
Јеси ли га лено саранио"?
Близу мене плаче баба Јана,
Рајићева јадница супруга,
Око ње су кћери рођенице
Што с' остале јадне сиротице".

Ко Рајићевом смрћу уме умрети, достојан је живети довека!

Рајовић Цветко, родио се у очи Цвети, 1793, у селу *Вуковићу*, близу Требиња, у Херцеговини, од оца *Петра* и матере *Софије*.

Још док је Цветко био мали, нападне на очину му кућу неки *Осман-Ага Шабан Агић*, из Требиња, с неколико друга. Том приликом, погине тај нападач и један му друг, а остали побегну; али и отац Цветков, после тога случаја, с малим синчићем, стругне у планину, па с планине сиђе у приморје, у село *Голубовиће*, у Паштровићима.

Један старији брат Цветков, по имену Стеван, био је раније отишао у Фијуму, где је већ у велике трговао. Из Паштровића и Цветко дође у Фијуму, к брату Стевану, који га да у Оточац у школу, 1805.

Године 1807, пређе у Сењ, у већу школу, и онде научи немачки и талијански.

Године 1810, због рата између Француске и Аустрије, брат му се уклони из Приморја у Земун, куд преведе и Цветка, где овај научи грчки.

Из Земуна, Цветко пређе у Београд, к другом брату своме Петру, који је овде држао дућан.

[1] Ово јада Перуника, снаха Рајићева, а сестра Јањића Бурића.

Око половине године 1811, почне се у Србији заводити нека врста редовне војске. Тога ради попишу се младићи, који су се вежбали да, после, могу учити војнике. Међу ове уђе и Цветко. Руски официр, који је те младиће учио, замилује Цветка и навали спремати га војски. Београд се раздели на четири „роте“. Једној роти Рајовић, као већ старији наредник, буде стављен за старешину, те ју је учио цело лето 1812, пошто је капетан Јевта Поповић био врло слаб.

Године 1813, кад је Србија пала, Рајовић пребегне у Срем, оде у Трст, па оданде у Млетке, и ступи на брод у службу; али море није никако могао поднети, те се мане среће на мору, и, преко Беча, оде у Одесу. То је било године 1815.

С добрим препорукама, Цветка приме у своју трговину Јован Ризнић и Магазиновић, који су трговали храном. Радња је тих трговаца била врло велика. Али, године 1818, цена храни тако спадне, да су Ризнић и Магазиновић много штетовали. Сам Рајовић изгуби све што је дотле био стекао.

После тога несрећнога случаја, Рајовић остави Одесу, и дође у Београд, где је, с братом својим, радио житну трговину до 1825 године. Иза тога, ступи у службу Господара Јеврема Обреновића, као секретар.

Одатле га узме Кнез Милош у своје секретаре.

Као такога, слао га је Кнез Милош, године 1829, у Влашку ђенералу Киселеву, и грофу Дибићу Забалканском.

По повратку отуда, Цветко је одређен у неку комисију која је спремала законе за Србију.

Године 1830, Кнез Милош пошаље Аврама Петронијевића и Цветка Рајовића у Петроград Цару Николи.

Кад су ови посланици, по жељи кнежевој, изјавили цару да Кнез Милош моли, да му цар прими синове у своје школе, Никола је одговорио:

— Ја ћу кнежеве синове примити радо, и држаћу их као своју децу; али да сам ја на месту Кнеза Милоша, не бих ни пошто своје тако младе деце слао у туђ свет, где ће она научити

што нема у Србији, па ће им, после, своја земља бити немила. Него бих ја њих учио у Србији, па, кад одрасту, и буду свршени људи, слао бих их да виде и Петроград, и Беч, и Париз, и Лондон и — куд год хоће.

То му кажите од моје стране"!

И Кнез Милош, после тога, својих синова није слао никуд!

По повратку из Русије, Рајовић је постао полицај-директор и председник суда у Београду. Иза тога дође за „бина-емина", али не могавши, по заповести кнежевој, расељити села *Савамале*, Рајовић буде враћен опет за полицај-директора.

Године 1835. кад је букнула Милетина Буна, Кнез Милош се наљути и на Рајовића, па пошље свога татарина Пекету, да га веже и дотера у Пожаревац. Говори се да је Кнез, после Пекете, послао друге људе, који ће Рајовића пресрести и из заседе убити. Али, срећом, Пекета с Рајовићем не удари на заседу, него прође другим путем, и сужња свога здрава читава доведе Кнезу Милошу, који се учини као да ништа није ни било, и још се извиче на Пекету што је Рајовића путем био везао!...

После сретењског устава, Рајовић је постао члан државном савету. Али како Кнез Милош, после врло кратког времена, тај устав обори, и Рајовићево је саветништво пропало; па је он, после, узиман, како кад, за неке и неке службе, нарочито за уређење државне штампарије, коју је, с Петронијевићем, донео из Петрограда.

Кад се Кнез Милош вратио из Цариграда, поставио је Рајовића за главног комесара редовној војсци, које је онда било два батаљона пешака и ескадрон кавалерије.

Године 1837, постао је Кнежев ађутанат; а године 1838, после новога устава, дошао је на ново у савет за члана.

Кад је сарањиван Кнез Милан, 1839, Рајовић је био *церемонимајстор* тој тужној свечаности.

А кад је Кнез Михаило дошао из Цариграда, и кад је требало прочитати царски берат, Рајовић је и ту био *церемонимајстор!*

Кнез Михаило, примивши кнежевску власт, морао је примити и два саветника: Вучића и Петронијевића, који су опозицији били неко јамство, да ће се вратити устав.

С тога, вели Рајовић у својим запискама, постану три партије у Србији:

1. *Партија Кнеза Михаила,*
2. *Партија уставна,* или *Вучићева,* и
3. *Партија Кнез-Милошева.*

Пријатељи Кнеза Михаила побуне народ на Вучића и Петронијевића који, да би се уклонили испред руље, побегну у београдски град турскоме паши, и отуда се почну жалити: што се гази устав у Србији, и што се људи гоне без суда. Порта пошље Муса-Ефендију, као свога комесара, у Београд да извиди стање ствари.

Тада је Рајовић био попечитељ унутрашњих послова.

Кнежева влада, у договору с Муса-Ефендијом, састави један ванредни суд, у који уђу 17 председника окружних судова, и 1 члан савета, као председник. Одреди се дан суђењу, и позову се сви који су се жалили против поступања кнежеве владе. На тај суд не дође нико; него се још велики број нових незадовољника уклони у београдски град!

Пријатељи наговоре Кнеза да своју столицу, и централну земаљску управу, врати у Крагујевац, у средину народа.

Кнез то и учини.

Кад се Кнез, с владом, премести у Крагујевац, Муса-Ефендија се врати у Цариград, а главнији незадовољници Срби, изишавши из отаџбине, стане се једни у Видину, а други, особито они што су били вођи, оду у Цариград.

После неког времена, Кнез, на наваљивање порте и Русије, допусти свима да се слободно врате у Србију, осем Вучића, Милутина Гарашанина, и Стојана Симића.

Године 1841, и ова се тројица врате у отаџбину.

Али кнежеви пријатељи опет почну подбуњивати народ да устаје на ту тројицу. Из Србије су гомиле за гомилама људи долазиле Кнезу вичући:

— Не ћемо *три Кнеза!*

Цар Никола шаље у Србију свога ађутанта, барона Ливена, који склони Кнеза Михаила те се, с централном управом, врати из Крагујевца у Београд....

Године 1842, месеца августа, Рајовић, као попечитељ унутрашњих дела, с кнежевим ађутантом Станојлом Петровићем, и секретаром Марковићем, оде у Крушевац да извиди неке неправилности које је починио окружни начелник Петар Лазаревић-Цукић.

Дошавши у Крушевац, Рајовић, са својом свитом, одседне у Ракице Петровића, окружнога благајника, који их све прими, као своје миле госте.

Петар Лазаревић-Цукић рачунао се у чиновнике који су уз Кнеза Михаила, а Ракица је стајао уз опозицију.

Рајовић, по нарави плах, насрне, пред људма, на Цукића, који је и сам био човек прек, па се на свога попечитеља не само опоро одсече, него се још маши за сабљу!....

После те сцене између попечитеља и начелника, који су дотле сматрани као једно у политици, дође Ракичина жена Цукићевој жени, и похвали јој се овако:

— Сабље сам им намазала воском, а пиштоље све издувала! Ако се маше за оружје — овајдиће се!....

Цукићка, рођена у вароши, није ни сватила смисла тим речма!

Други дан, после тога разговора, у Крушевац дођу Стојан Јовановић Летњанин, Јован Вељковић из Параћина, и Јоца Наумовић, официр, са 400 сељака!

Наумовић одмах узме под стражу начелника П. Цукића, а Ракица огласи за сужње своје миле госте: попечитеља Рајовића, и сву његову пратњу. Њих све спроведу у Куприју, одакле Рајовића доведу на Врачар, у логор Вучићу, и спусте га у Тркићеву рупу, из које га изваде још оно вече.

После дужега испитивања и држања у притвору, Рајовић буде пуштен, па је живео у Београду.

Године 1844, умешао се у неку заверу против Кнеза Александра, те је осуђен и послан у гургусовачку кулу, у којој је

тамновао до године 1846, а тада је пуштен, и после је живео у Београду.

Године 1850. постао је члан касационом суду, а године 1857, председник томе истом суду.

Сад опет, с неколицином саветника, уђе у заверу: да убију Кнеза Александра. Ствар се сазна; завереници буду осуђени на смрт па, по милости књажевој, буду затворени у гургусовачку кулу.

Када, на портино наваљивање, из те куле буду пуштени, онда их протерају у Рушчук, где су живели до пролећа године 1859, а тада их Кнез Милош позове у отаџбину.

Мало после тога, Рајовић постане књажев представник и поверитељ спољних послова. Као таквога, пошаље га Кнез Милош, у почетку 1860, с једном депутацијом у Цариград, да тражи од порте да се Турци селе из Србије, да се наследство престола у породици Обреновића утврди, и да Србија сама себи даје устав.

После смрти Кнеза Милоша, Кнез Михаило пошље Рајовића у савет као потпредседника, а намесништво, године 1869, стави га у пензију.

Умрьо је у Београду, 22 априла 1873 године.

Цветко Рајовић био је човек висока раста, лепе, симетричне главе; у последње време сав сед; увек чист у оделу и држању; демократ, врло љубазан, у опхођењу. С тога је мало људи, међу његовим врсницима, који су толико кумовали и старосватовали које ком колико Цветко Рајовић.

Рајовић је знао језике: немачки, талијански, и руски; а разумевао је грчки, француски, и влашки.

Нарави је био плахе; могао се лако наљутити за најмању ситницу. Кад је љут, онда замуца, и готово не уме да говори. И без тога, у говору је врло често понављао руску узречицу „*говорит*“, место српскога „*каже*“.

Рајовић је два пута осуђиван на смрт; два пута је тамновао у кули; а четири пута био је „церемонимајстор“ које Обреновићима, а које Карађорђевићу.

Ракић Вићентије, родио се у Земуну, године 1750, где се и учио, оженио, и постао трговац. Њему је крштено име било *Василије.*

Оставши удов, оде 18 августа 1785 у манастир Фенек, где га 9 априла 1786 закалуђери *игуман Софроније Стефановић*, наденувши му име *Вићентије.*

Године 1786 јуна 28. зађакони га у Карловцима пакрачки владика *Кирило Живковић*, а 5 јула, те исте године, запопи га *Стеван Стратимировић*, који је тада био будимски владика.

Ракић је неко време и у Шапцу служио као свештеник, и ту је сложио у лепе, побожне стихове *Живот Алексија човека Божијега.*

Године 1796 јануара 9, постао је игуман манастиру Фенеку, а доцније, с калуђерских плетака, био је понижен за проигумана.

Од године 1799 до 1810, Ракић је био у Трсту као свештеник при цркви Светога Спиридона.

После тога, дошао је у Београд, где је учио младиће који су се спремали за свештенички чин.

За мојега детињства, живљаше у селу Парцанима неки чича Милисав Радојичић, здрав и крепак старац, који је у своје време био Ракићев ученик, и који о свом учитељу причаше као о каком угоднику Божијем.

Године 1813 јула 11, Вићентије Ракић написао је и уз корицу октојиху велике београдске цркве приленио *Тропар* и *Кондак*, на глас 8-ми, у којима се призива милостиви Бог да заштити Србију од *„дрзости вражије“*[1].

После пропасти Србије, Ракић се вратио у Фенек, где је преминуо 29 марта 1818. Сахрањен је у гробници, с леве стране, у женској препрати.

Ракић је био човек веома вредан: читао је дан и ноћ. Служећи се изворима грчким и руским, састављао је проповеди и учио народ.

[1] *М. Ђ. Милићевића Часови одмора* I. 16.

Књиге Вићентија Ракића, за које сам могао дознати, ово су:

1. *Правило молебноје ко пресветој Богородици, и преподној Параскеви српској*, у Будиму, 1798;

2. *Историја манастира Фенека*, писана у Трнјесту 1798, а штампана у Будиму, 1799;

3. *Жертва Аврамова, или собеседованье грешника с Богоматерију*, с грчког, у Будиму, 1799; друго издање, у Бечу, 1833; III, у Београду, 1835, IV, 1856, V — 1863;

4. *Цвет добродетељи*, с грчког, у Будиму, 1800;

5. *Правило Св. Спиридона*, у Венецији, 1802;

6. *Житије светаго великомученика Јевстатија Плакиде, и светаго Спиридона чудотворца*, у стиховима, у Будиму, 1803;

7. *Житије прекрасногa Јосифа*, у стиховима, у Венецији, 1804;

8. *Историја о разорењу Јерусалима, и о взјатији Константинопоља*, у Венецији, 1804;

9. *Ђествица, имуштаја педесет степенеј*, у Венецији, 1805;

10. *Чудеса пресветија Богородици*, с грчког, писано у Трсту, штампано у Венецији, 1808;

11. *Житије Василија Великаго*, у стиховима, у Венецији, 1808;

12. *Проповеди* за недеље и празнике, у Венецији, 1809;

13. *Беседовник илирическо-италијански*, у Млецима, 1810;

14. *Беседа о дувану*, у Венецији, 1810;

15. *Житије Стевана Првовенчаногa*, у стиховима, написано у Шапцу 1791, а штампано у Будиму, 1813.

16. *Песан историска о житију Алексија человека Божија*, у стиховима, у Београду, 1835.

Сви његови списи, у своје време, читали су се радо, и били су снажна помоћ осећању религиозном и љубави према народу и отаџбини.

Бог да га прости!

Ранчић Јован, родио се у селу Брестовима, у Ресави. За младости своје, чувао је стоку око Мињкова манастира крај Мораве, па му се ту омили црквено певање и читање, те науми закалуђерити се; отац његов, напротив, хтедне га оженити, а Јована тек на један пут нестане.

После неког времена, кад су Срби, у Кочину крајину, бежали преко Дунава, нађу Јована у Паланци, у Банату, спроћу Рама, где служи у школи и учи књигу.

Плашећи се очине клетве, Јован се врати кући, те буде, пре устанка, учитељ код крњевачке цркве; а године 1806 дође за учитеља у Смедерево.

До његова доласка, деца су у смедеревској школи седела на земљи као Турићи; кад он дође, онда се дозову дунђери, и начине клупе, а деца заседну, и наместе се како треба. Свега је било 15 до 16 ђака. У I-ој клупи седели су букварци, у II-ој часловци, у III-ој псалтирци.

После неколико дана, дође Ранчићу у школу *Иван Југовић*, Србин из оне стране родом. Учитељ рекне ђацима те устану и викну:

— Поздрављајемо!

Југовић, поред другога говора, узе један ђачки фес (који се у оно време куповао по 60 пара) и стаде питати:

— Ода шта је овај фес? Где се гради? Како се овамо доноси? И још много: — Ви ћете, рече он ђацима, даље, бити господа, трговци, мајстори, па треба да то знате".

У школи се учио *Словенски Буквар*, *Часловац*, *Псалтир*, *Свештена Историја*, и *Катихизис*.

На испиту председавао је Југовић, а било је и доста ђачких родитеља.

— И ако ми нисмо знали готово ништа, прича један од тих ђака: — опет веселијој и слободнијој деци дадоше по марјаш (ондашњих 8 пара) на пантљици, да придену на прси. Који то нису добили плакали су, а учитељ Ранчић тешио их је говорећи:

— Учите се ви добро, и владајте се лепо, па ћете о другом испиту добити по дукат а не по марјаш!

После испита, родитељи ђачки дадоше учитељу, ко талир а ко дукат, као дар.

Учитељу Ранчићу, у то доба, могло је бити око 40 година; био је плав; носио је косу до појаса дугачку, па ју је савијао и чешљем придевао да му стоји на глави; имао је врло велике бркове, које је често обема рукама увијао. Носио је дугачак реснати гуњ, а имао је и дугачак чибук, за појасом пак увек дугачку свирајку.

Он је често ишао по улицама те дознавао како му се који ђак влада, па би тек сутра рекао:

— Мени је моја тица казала да се ти (казавши по имену који) ниси добро владао, или ниси слушао мајку, или си псовао што, итд., него оди клечи!

Такав ђак морао је $^1/_4$ часа клечати.

Он је некад и батинао по кога ђака.

— А колико је ком ударао?

— Колико је хтео.

Само викне двојицу те кривога ухвате и оборе, и онда бију док он не рекне:

— Доста!

Многи ђак, после такога боја, није могао по 2—3 дана седети од бола.

Из Смедерева Ранчић је прешао у Београд за учитеља. И шта је, најпосле, било с њим, нисам могао сазнати.

После Ранчића, прича један од његових ђака: — било је учитеља који су тукли много жешће, и још кад бију наређе да сва школа у глас пева:

— *Возбраној!* те се не чује писка онога кога туку!

Рашковић Максим, кнез старовлашки, родио се у селу Штиткову, у Старом Влаху.

Кад је српски устанак (од 1804 године) почео хватати Драгачево и Рујно, Турци, бојећи се да и Стари Влах не пристане уз устанике, дозову Кнеза Максима, и још осамнаест најодабранијих Срба, па их баце у тамницу, окованих и ногу и руку.

Док су Турци, после тога, међу собом већали: каком смрћу да поморе ове сужње, те тиме да заплаше околне Србе, да се не би бунили, Кнезу Максиму послужи срећа те једне ноћи из тамнице измакне, избавивши и све другове своје; па запали правце к Милану Обреновићу, војводи српском.

Од тога доба, јуначки се је био с Турцима, где год се је срео с њима.

Између Кнеза Максима и неких Турака Белобрковића, била је нека стара омраза: Рашковићи и Белобрковићи радили су о глави

једни другима. Максим, ставши међу устанике, вребао је Белобрке и убијао једнога по једнога.

Кнез Максим се је тако одликовао свуд у бојевима да је, кроз кратко време, постао војвода у Старом Влаху. Мора бити да је био човек врло опоре нарави, јер се је с Хаџи-Проданом Глигоријевићем, другим војводом старовлашким, толико гложио, да му је Карађорђе најпосле писао: да се с Хаџијом смири ма да би му и пет села био узео!

Године 1812, за трајања неког примирја, Рашковић се сукоби с последњим Белобрковићем, крвником својим, и, после велике муке и грдних својих рана, убије га.

Сад је угасио ту крвничку кућу.

Али се то узме као гажење примирја, и Кнез-Максима позову на одговор у Београд, где га окују и баце у тамницу у београдском граду. Породицу његову пак дигну из Старога Влаха, и преселе је у село Рипањ у округу београдском.

Милутиновић, који је гледао Кнеза Максима кад је, онако под грдним ранама, саслушаван и суђен у савету, устао је да га брани и прослави у песми *Дивотнику*[1]. И он тврди да је Рашковића гонио Младен што се је бојао да старином своје лозе не баци у присенак Карађорђа?!

Прота Ненадовић, напротив, уверава да је Кнез Максим затворен и окован само „ради политике", да се покаже пред Турцима и Русима, да Срби држе уговор о примирју, и да кажњавају оне који га газе.

И одиста је Рашковић наскоро пуштен из тамнице, и отишао на своје војводство.

Године 1813, био је пребегао у Немачку, не смејући чекати Турке; а кад су се Срби на ново дигли 1815, и кад су на Болечу били начинили шанац, да пресеку пут Турцима између Београда и Смедерева, онда је Кнез Максим прешао с неколико друга из Панчева, дошао међу устанике, и стао се бити с Турцима, као и пре што је радио.

[1] *Србијанка* III, стр. 1.

Године 1817, Рашковић је био царинар на Раму.

Шта је даље с њим било, нисам могао дознати, ма да сам се обраћао и његовим најближим потомцима за које сам дознао.

Ресавац Милосав (Здравковић), родио се 1787, у селу Ломници, у Горњој Ресави.

Где је почео учити књигу не зна се, али се зна да је 1808 био у Београду, у оној великој школи коју су уредили Југовић и старац Доситије.

Године 1812, заповедано је оцу његову, кнезу Милији Здравковићу, да сина свога Милосава, с 50 момака, пошље на Пољаницу,[1] да се учи руском војном вежбању!

Из тога се види да је, још за првога устанка, био војник, али се не зна да је какву власт вршио.

У животу оца његовога, Здравковића Милије, казано је шта је с њима било од године 1813 до 1814.

Године 1815 пак, пошто му Турци, у Београду, погубе оца, Милосав се измоли од владике Дионисија, божем да покупи неку мирију, те се измакне у народ, и тако је, чим је други устанак букнуо, био готов да удари на Турке у Рановцу, заједно с Павлом Цукићем, и да их порази. После тога, јуначки је на Миливи срео и сузбио Турке Ћуприске, који су били пошли пожаревљанима у помоћ.

Кад се умирило, Милосав је постао старешина у Ресави, откуд му је дошло и презиме *Ресавац*, а у једно и члан народног суда у Крагујевцу.

На том месту остао је до устава од године 1838, када је постао члан земаљскога савета.

За наших унутрашњих немира, Милосав је бивао умешан готово у сваку буну против Обреновића, и опет је он био први, који је Кнезу Милошу за сваку ту буну јављао: он је шуровао с Ђаком, а Кнезу Милошу јављао је све што се ради; с Милетом је, у Крушевцу, уговорио буну, а дошао је у Крагујевац само с неколико момака; кад је Вучић, 1842, дигао буну на Кнеза Михаила, Ми-

[1] *Пољаница* је између Честобродице, Кривог Вира, и Рпња.

лосав му је довео своје Ресавце, али на Жабарима, кад је била битка, стајао је мало даље, и да је Кнез Михаило победио, Милосав би грунуо на Вучића, и тако себе учинио заслужна за Кнеза!

Ресавац је, као старешина у Ресави, стекао огромно имање; особито је миловао воденице, и имао их је много на реци Ресави.

Пошто је, као члан земаљскога савета, дошао да седи у Београду, купио је доле код *Оросли-ћуприје* једну воденицу поточару, за коју су му се другари — саветници — смејали.

— Чујте, људи, чуда! рекао је у савету један његов другар: — наш Милосав купио воденицу, па с пијаце узима брашно, те храни воденичара!

— Е, причу му! одговори Милосав: — то је истина; али шта ћу, кад ми је мило да ми чекало чекеће, па макар му и воду на коло куповао!

Ресавац се је женио три пута: прва његова жена била је кћи Стевана Синђелића, сокола Чегарскога.

Отеравши ову прву жену, оженио се је другом из Свилајница, коју је, после краткога времена, такође отерао.

Најпосле је узео трећу жену, *Станију*, из Куприје од Пеливановића, која је и сада жива у Свилајницу.

Ресавац је умрьо у Свилајницу 26 јула 1854, и сахрањен је код свилајиначке цркве.

У другој поли свога века веома је миловао пиће које опија, а свега века свога гомилао је имање, син пак његов већ подноси општинско уверење: *да нема откуд да плати 1 динар таксе!*

Како је променљива судбина људска овога света!

Ризнић Јован, родио се у Трсту, 18 септембра 1793 године.

Књигу је учио дома, у својега оца, а учитељ му је био славни Доситије Обрадовић.

У Падуји почео је учити правне науке, а довршио их је у Бечу.

По свршетку наука, врати се кући у Трст, и почне трговати.

Године 1819, одсели се у Одесу, где тргујући за кратко време постане најбогатији човек.

За услуге које је чинио руској војсци 1829 године, Цар Никола му да орден Св. Владимира IV реда, и чин дворскога саветника.

Пољска буна године 1830, буде узрок, те Ризнић остави трговину, и ступи у државну службу, најпре у Одеси, а после у Кијеву. Био је директор државне банке. Ту је добио чин правога државнога саветника, и орден Св. Станислава II реда.

Године 1853 остави службу, и оде на своје имање у село *Гончицу,* у кијевској губернији.

Ризнић је истина живео далеко од Србије, али је срцем био свакад близак сваком Србину.

Његова је кућа била гостински дом за све Србе које би пут нанео у оне крајеве. Особито је помагао младићима Србима који су, ради науке, ишли у Русију. Како је племенито помогао да *Србијанка* изиђе на свет, види се у животу *Милутиновића Симе*, писца Србијанчина.

Године 1854, поклонио је велики број књига великој школи београдској; а пред смрт је сву своју библиотеку, у којој је било око 4000 књига, завештао српској народној библиотеци.

Овај паметни, овај племенити Србин, преминуо је 14 новембра 1861, у селу Гопчици, у Русији.

Бог да му душу прости!

Ристовић Пајсије, игуман манастира Трнаве, више Чачка, под планином Јелицом, родио се у селу Трнави, које је око самога тога манастира.

Пајсије је из рође *Ристовића*, који се иначе зову и *Протићи*, и од којих је, готово увек, имао по који духовник у манастиру Трнави.

Пајсије је научио књигу, правило црквено, и појање у манастиру Трнави; ту се је закалуђерио, па ту и игуман постао.

Хаџи-Продан, старовлашки војвода, после несрећне године 1813, предавши се чачанском муселиму Латиф-Аги, крене и породицу своју из Рашчића, с врха Драгачева, и насели се у Трнави селу, код манастира истога имена.

Живећи ту, са својом браћом, Хаџи-Продан и браћа његова познаду се и здруже с игуманом Пајсијем, и с његовом браћом, Димитријем и Стеваном.

Кад се је оно у манастиру Трнави, између Латифових Турака и Срба, догодила она несрећна свађа, која се је, после, изметнула у крваву *Хаџипроданову буну*, Пајсије игуман, са своја два брата, радио је оно што и браћа Хаџипроданова!

Али кад устане силна потера против тих нових устаника, који су дигли оружје на Турке, Пајсије и браћа му оставе Трнаву, и побегну у планину. Пошто су Хаџипроданови другови разбијени, Пајсија потера стигне и ухвати у селу Горачићу, и доведе у Чачак Ћаја-Паши, који га одмах окује, и са собом поведе у Крагујевац.

У селу Книћу, у Гружи, Ћаја се устави, те оданде одвоји окована Пајсија, и пошље у Београд везиру Скопљаку, као најлепши дар, и као сведочанство да је буну угушио.

Доцније је Ћаја-Паша наредио те је везан и Пајсијев брат Димитрије, па је и њега послао у Београд.

За синовима својим, потегне и ојађена стара мајка њихова чак у Београд, не би ли их, кукавица, измолила!... Камен ће их, јадна, измолити!....

Скопљак Пајсија најпре баци у кулу Небојшу, па га 17 децембра 1814,[1] изведе и, пред варошком стамболском капијом, жива набије на колац!

Мало доцније, Скопљак нареди те се и Димитрије, старији Пајсијев брат, са 36 других Срба, поред Пајсија набије на колац.

Тешко је сада местимице казати где је баш ударано то мученичко коље; али ако је то било пред варошком стамболском капијом, онда је негде морало бити онде према садашњој Коларчевој кући.

И несрећна мајка њихова гледала је ту нечувену муку деце своје, и слушала њиску њихову!....

Милутиновић пише да су Турци навлаш градили кратко коље, како би безбројни гладни турски пси могли мученицима доватати

[1] *Вујић*, у свом *Путешествију* стр. 301, тако пише 1820, али лако може бити да је то било 5 децембра, па је он рачунао по новом календару.

ноге и одгризати.[1] По неколико дана, вели он, пиштали су ови јадници у грдним мукама, и некад би ружили крцалије које би онуда пролазиле, не би ли се који год смиловао да им пиштољем прекрати мученички живот!

Отаџбино, мајко наша мила! Колико ли се је муке поднело тебе ради? Ох, душе мученичке, светао вам помен, докле тече рода од Србина!

С

Сава, романски архимандрит, родио се 1792 у Пољаници. Одонуда му је отац побегао од турске силе, и настанио се је у селу Трубареву, на левој страни Мораве, према манастиру Светом Роману.

Сави је било крштено име *Стеван.*

Стеван се је учио најпре у селу Ћићевцу, а после у манастиру Светом Роману.

Кад су Срби, првога ратовања, дошли до Делиграда, Стеван је постао и војник и неки писар у војсци.

После пропасти српске 1813, Стеван је остао у свом селу, и Турци му не само нису ништа чинили, него су га још узели за свога писара!

Оженио се је 12 јуна 1814, и митрополит нишки *Макарије* запопио га је у манастиру Раваници.

На скоро му умре жена, и народ око манастира Св. Романа, по смрти игумана *Тимотија*, изабере попа Стевана манастиру за старешину.

Године 1831, нишки митрополит *Глигорије*, закалуђери и заархимандрити у нишкој цркви Стевана, наденувши му име *Сава.*

Године 1832 — 33, Сава је помагао да се истерају Турци из оних крајева.

Године 1842, изабран је за члана апелаторискоj конзисторији у Београду.

[1] *Милутиновић*, Историја, стр. 87 — 88.

Године 1846, јануара 13, *Друштво српске словености* изабрало га је за свога почасногa члана.

Умрьо је на пречац у Београду, ноћу, између 2 и 3 јуна 1861, и сарањен у манастиру Раковици.

Савић Максим, шабачки владика, родио се је 1800, у селу Вранешима, у Подибру, у округу чачанском.

Учио се је у манастиру Жичи, Врањевшници, и у Фенеку; код неког Миоковића научио нешто мало немачки.

Године 1820, произвео га је за ђакона митрополит *Агатангел*, у Београду; а 1825, за јеромонаха, рукоположио га је *Герасим*, у Рибници.

После је био у манастиру Каленићу; па је постао члан београдске конзисторије, и, најпосле, владика у Шапцу.

Године 1842, кад је Вучићева буна успела, доведен је под стражом на Врачар, и одатле послан у Студеницу, у заточење, као противник новом реду ствари који је поставила та буна.

За време другога избора, по захтеву Барона Ливена, дошао је у Београд, и тада је молио Ливена да га поведе у Русију, али га овај није хтео повести.

Кад и други избор потврди стање које је била створила Вучићева буна, Максима пошљу на заточење у манастир Каленић, у Левчу.

У очи Богојављења, 1844, удави га у соби, и баци кроз прозор, неки Љотић, велики присталица онога реда ствари у Србији.

Владика Максим и сахрањен је у манастиру Каленићу.

Сарановац Милош, родом из села Саранова, у нахији крагујевачкој, од кога му је и презиме дошло, био је најпре на некакој војној служби у *„цајкаузу“* (оружници), у Београду.

Године 1813, о Малом Божићу, кад се је оно Павле Цукић, крушевачки војвода, за неко време био одметнуо од власти, Сарановац је постављен за војводу, и послан у Жупу, на Цукићево место.

Доцније, Цукић се је вратио и предао, па је Сарановац имао с њим много муке око наследства у власти. Најпосле је ствар расправљена, и Сарановац је, као војвода, начинио кућу у Кожетину.

После пропасти, те године, Сарановац је с другима пребегао у Аустрију, а одонуда је 1814 отишао у Русију.

Године 1830. вратио се је у Србију, станио се у Крагујевцу, где је и умрьо 1841.

Сарић Сима, родио се у селу Цикотама. Пред устанак српски, био је у чети *Ђорђа Ћурчије.*

Трећи дан по Петрову дне 1804, пређе Ћурчија преко Цера у Јадар, запали у вече *Алибегове дворе* у *Шурицама*, и побије све Турке које онде застане. Сутра дан пошље свога арамбашу овога Симу Сарића, с неколико момака, и Петром барјактаром, да иду левом страном Јадра на Лозницу. И Сима, тада, заузме Лозницу без боја, јер су Турци, раније, били побегли.

После тога се је Сарић улогорио код *Ковиљаче.*

Симоновић Јевђеније, владика неготински, родио се у Белој Цркви, у Банату, 6 јануара 1815, од оца *Викентија* и матере *Ане.*

Крштено име било му је *Јевтимије.* а *Јевђеније* се назвао кад се је покалуђерио.

Основну школу српску и немачку свршио је у месту рођења свога; гимназију у Карловцима; философију у Пешти, а богословију у Вршцу.

Године 1839, дошао је у Србију и, 1 августа те године, по одредби власти, вршио је дужност професора у богословији, као светован човек, до 9 јуна 1841. Тога дана пак постављен је за регистратора у књажевој канцеларији.

О Митрову дне, 1841, да оставку на световну службу, закалуђери се, и опет добије професорску дужност у богословији, где је остао непрекидно до 26 септембра 1865. За то време бивао је седам пута ректор тога завода.

Црквене степене добијао је овако: 26 октобра 1841 постао је ђакон; 25 марта 1842 — протођакон; 11 јуна 1844 — архиђакон; 29 јуна 1845 — свештеник; 21 јуна 1850 — синђео; 29 јуна 1853 — протосинђео; 25 новембра 1854 — архимандрит ма-

настиру Манасији, а 26 септембна 1865 — владика неготинској јепархији.

Симеоновић је написао:

1. *Опис манастира Манасије*, у Београду, 1866, са сликом тога манастира;

2. *Кратки црквени устав*, у Београду, 1860;

3. *Реч којом је поздравио на Радујевцу Кнеза Михаила, кад се враћао из Цариграда*, 1867;

4. *Реч којом је поздравио Кнеза Милана на Радујевцу кад се враћао из Ливадије, 18 октобра*, 1871.

Симоновић, као добар ђак, док се учио у Пешти, био је „питомац“ текелинога завода.

Владика Јевђеније највише је настајао те је у Неготину подигнута красна нова црква, а и у јепархији, за његова владичанства, начињена је десетина нових, лепих цркава.

Он је био одлични зналац фрушкогорскога црквенога певања, и настајавао је да се то лепо знање одомаћи и у Неготину, и прилично је у том успео.

Одликовао се је чистотом и уредношћу у сваком свом и најситнијем послу. Његов је рукопис леп, читак, чист и марљив за причу; његова је кућа била чиста што оно веле меда да лазнеш; сам он, човек стасит, висок, леп, носио се је и држао веома марљиво чисто и укусно.

Умрьо је, од водене болести, 24 априла 1880, и сахрањен је у старој неготинској цркви, ма да је у новој о свом трошку начинио себи гробницу!

Симић Алекса, родио се у селу Бољевцима, у Срему, 18 марта 1800.

Кад му је било 12 година, одведен је на трговину у Земун, где је провео пет година, као шегрт и као калфа.

После тога, прешао је, трговине ради, у Нови Сад, где је провео две године.

Године 1819, пређе у Србију, и 1 јуна, те године, постане писар у канцеларији Кнеза Милоша.

С пролећа године 1820, дан је био за секретара г. Јовану Обреновићу, који је онда управљао рудничком, ужичком, и сокоском нахијом, а године 1823 враћен је, као секретар, у канцеларију Кнеза Милоша, где је, уједно, био и неки азнадар. Године 1824 посла га Кнез Милош у Београд за *базрђан-башу*, у ком је звању остао више времена.

Године 1833, одселио се у Крушевац, к брату своме Стојану, с којим је био у имовној задрузи.

После сретењског устава, године 1835, Алекса је постао попечитељ финанције. То му звање би кратко, као и сами устав.

Кад је Кнез Милош ишао у Цариград султану Махмуду, Алекса се находио у свити кнежевој.

Кад је године 1839 Кнез Милош оставио Србију, и отишао у Влашку, Алекса Симић био је послан од привремене владе српске за њим, да му узме султанске ордене!

Године 1842, пред Вучићеву буну, Алекса Симић је седео неко време у Крушевцу, божем оправљајући своју велику воденицу на Расини. За то време, врло је често ручавао у окружнога начелника Пере Цукића, а испод руке врбовао је и потписивао је незадовољнике за буну против Кнеза Михаила.

То је радио врло вешто. Опазили су га тек онда кад је било доцкан.

После промене, која се изврши у другој поли 1842, постао је капућехаја у Цариграду, а године 1843, кад је оно Аврам Петронијевић с Вучићем удаљен из Србије, Симић је дошао у Србију за представника и попечитеља иностраних дела.

Иза тога је отишао на своја добра у Влашкој, где је провео неких пет година.

Године 1849, постављен је за попечитеља правде и просвете.

Кад Гарашанин, по смрти Аврама Петронијевића, поста представник и попечитељ иностраних дела, онда Симић дође за попечитеља унутрашњих послова. А кад се Гарашанин 1853, на протест Меншикова, удаљи с представништва, онда Алекса Симић дође за представника, одакле је, најпосле, упућен у државни савет.

Године 1857 новембра 21. стављен је у пензију и, после тога, живео је у Београду.

Симић је био човек крупан, гломазан, у лицу богињав, сед, носа велика, покучаста, а гласа потмула.

Говорио је радо; шалио се много; и знао је мноштво кратких, источних причица, којима је своју беседу свакад оживљавао. Од туђих језика знао је немачки, турски, и грчки онако како се говорило у местима где је он живео.

У својој автобиографији вели да је у Цариграду скупио и преписао у једну књигу на турском, француском, и српском језику, све султанске хатишерифе који се тичу Србије. Ту је збирку преписао у три комада: једну за себе, другу за агенцију српску у Цариграду, а трећу за министарство спољних послова у Београду. Том трећом збирком, вели он, послужио се је г. Д. Матић, кад је састављао „*Јавно право књажества Србије*“.

Године 1853, написао је и штампао „*Неколико чланака на пользу отечества нашег*“.

Симић је миловао живети као велики и богати господин. Њега у кући млађи његови никад нису звали „Господин“, него „Господар“. Причало се, у оно време, у Београду, да се у његовој кући, сваком слузи и свакој слушкињи — а њих је било доста и једних и других — зна чаша којом свако од њих није вино!

Тај тако господски живот заносио је многе. Било је људи који су се клањали Симићу само због те велике имовине и госпоштине.

Показивали су ми неког Симу Анастасијевића, столоначелника у попечитељству правде који, гледајући леви интов и два ђогата Алексе Симића, рече Гаји Перишићу:

— Болан, Гајо! видиш ли како су леви ови попечитељеви ђогати, као год *два канцелисте!*

— А, не; леши су! Они су као год два *столоначелника*, одговори досетљиви Гаја.....

У последње време свога представништва, А. Симић је погинсао забрану *да чиновници не смеју носити браде!*...

Тој наредби многи су се смејали и у Београду, и у целој Србији.

Жена Алексе Симића, Катарина, била је на гласу као одиста добра госпођа, која радо помаже сиротињи. И данас може бити лекова за очи, које је градила и давала невољнима „Госпођа Катарина“!

Кад је последњи пут с представништва послан у савет, Алекса није ништа знао о свом разрешењу; јер они који су онда владали, нису држали да је и потребно о том га извештавати!

Тако једно јутро, као обично, седне у свој интов, на своја два белца, довезе се пред кнежеву канцеларију, сиђе с кола, кочијаш се врати кући, а он уза неколике степенице лагано изиђе, уђе у предсобље, и момак му, кога је увек водио са собом, почне скидати горњу хаљину; на то ће један од служитеља који стоје пред вратима рећи:

— Па ми имамо новога представника, Господине!

— Кога? упита Симић, малко зачуђено.

— Господина Алексу Јанковића!

— А где је он?

— Ево га овде у *„заседанију“*!

— О, причу му, па што ми нису казали, да не долазим! Дајде ми, дете, тај капут!

Обукавши капут, Симић се врати пешице кући!...

При свој тој немарној добродушности, Симић је врло миловао показивати се као неки одаковић, неки племић. Тога ради је много што шта испочињао од влашких бојера, које је познавао малко изближе.

У гробљу код палилулске цркве озидао је гробницу, и на њеном белегу ставио овакав запис:

„Фамилијарна гробница Алексе Симића, књажеског представника и попечитеља иностраних дела“!

Кад је пак дошло време, 10 фебруара 1872, да у њу легне, Симић није био ни *представник* ни *попечитељ*, него са свим обични пензионирани чиновник!

Симић Ђорђе, родио се је у селу Сремчици, нахији београдској, у другој поли прошлога века, од оца *Симе*, и матере *Данице*.

Некако године 1787, кад су Немци купили добровољце за ратовање с Турцима, Ђорђе Симић се је налазио у Београду, као

чобанин у механџије *Џике* који је, механџишући, држао и многу ситну марву.

Године 1788, упишу се у добровољце и тај Џика и његов момак Ђорђе Симић и, војујући под пуковником Михаљевићем, толико се одликују да оба добију капетанске чинове.

Симић је у том рату био у оним четама које су се биле с Турцима око Карановца и Студенице.

Тада је, кажу, Карађорђе био под Симићевом влашћу. Још се прича да га је капетан Симић, једном у љутини, као свог млађег, ударио лубеницом по глави.

Кад се је рат свршио и мир углавио, Симић пређе у Срем, настани се у селу Бољевцима, па онамо одведе и два своја брата *Ђурђа* и *Ивана*; само најмлађи им брат, *Павле*, остане у Сремчици.

У Бољевцима се је Симић оженио по трећи пут јер се је, дотле, већ два пута женио, и обе су му жене, после кратка века, умрле.

С овом трећом женом, родио је три сина: Косту, 25 марта 1794; Стојана, у исти дан, 1797. и Алексу. 17 марта 1800.

Живећи у Бољевцима, Симић је примао од Аустрије пензију према свом капетанском чину.

Кад се Србија, 1804, дигне на Турке, Ђорђе Симић остави Бољевце и пензију, па се врати у отаџбину, да се бије с Турцима.

Карађорђе га прими радо, и одреди га да му војнике обучава „зекциру“.

И кад би год о њему говорио називао би га *„стари капетан“*, јер је Симић, као што је казано, још њему био капетан.

Симић се је, сада, у свакој такој прилици, прибојавао да нови „Вожд“ не врати дуг свом *„старом капетану“*.

Али до тога није дошло.

Године 1806, Симић је био у освајању Крушевца. Милутиновић му, том приликом, овако пева:

„И ту беху до два капетана:
Једно Џикић а друго је Симић,
Што служише бечкога ћесара.
А сад дошли браћи да помогну
И о Турке да крваве руке“.

По освојењу Крушевца, Ђорђе Симић је постао капетан у том месту, и назива се час „*капетан Симић*“, а час „*војвода Симић*“.

Симић је био у боју на Јасици 12 августа 1810, и ту му је погинуо најстарији син Коста, који је сахрањен код крушевачке цркве.

У Карађорђеву протоколу за годину 1812 и 1813 има 32 броја који обележавају заповести од Вожда Ђорђу Симићу. Између тих заповести, у једној Вожд тражи да му Симић јави: *Има ли у Бањи* (не каже се којој) *каква кисела вода?!*

После пропасти 1813, Симић је отишао преко Саве у Бољевце, и ту је почео купити добровољце да војује с Аустријанцима против Француза. У те добровољце стао је и његов средњи син Стојан.

Симић се је надао да ће му Аустријанци опет дати плату или пензију, али ни плате ни пензије није добио, те је живео веома сиромашки.

Кад у Србији букне нови устанак 1815, Симић пређе у Србију, са женом и ћерком, а синови му Стојан и Алекса већ су били отишли по службама и најму.

Ђорђе је, тада, био веома стар и слаб; и живео је у Београду негде око Тоскине чешме, у камену. Пошто је кћер удао у село Остружницу, умрьо је године 1817.

На неколико месеца пред што ће умрети, дође му син Стојан, да га походи. Видевши оца у такој оскудици, а и сам немајући новаца, Стојан извади своје оружје и свилени појас (трамболос) те прода, и остави оцу трошка, па се врати у Влашку да тражи среће и зараде.

Доцније, године 1827, синови Симићеви Стојан и Алекса пренесу кости очине у манастир Раковицу, и онамо их сахране, па их покрију плочом која и сад стоји, и на којој је запис такав као да је покојник и умрьо тек 8 августа 1827!....

Симић Павле, академиски сликар, родио се је у Новом Саду године 1818.

Године 1837, већ Павла видимо у академији лепих вештина, у Бечу, где учи сликарство.

Године 1839, добио је прву награду, која сведочи да је ударио правим путем за својим даром.

Године 1842, изишао је из академије са сведочанством да је у својој струци одлично напредовао.

После тога, моловао је цркву у Пирошу. У то време саставио је композицију у којој певач, Црногорац, пева међу 22 друга лица. Ту је композицију посветио књижевнику Тодору Павловићу. Та је слика, после, литографисана, и јако се распространила у народу.

Године 1848, компоновао је слику: *Мајска Скупштина.* И та је слика распрострањена литографијом.

Иза тога моловао је манастир Кувеждин 1850; цркву шабачку 1853 — 1855; престоне иконе у цркви футошкој 1855; цркву у Ђурђеву 1857; цркву пирошку, која је у буни била изгорела, по други пут, 1858; цркву у Сенти 1859; у Деспот-Сенглавцу 1860; николајевску у Новом Саду, 1863; капелу Платонову, на алмашком гробљу, 1864; манастир Ораховицу (у Славонији) 1866; цркву у Башахиду 1867; у Глини, у Хрватској, 1869; велику цркву у Сомбору, 1870 — 1873, и Харишеву капелу на земунском гробљу, 1875.

Осем тога, компоновао је *Бирчанина Илију;* и четири сцене из те композиције ставио је на платно. На тај посао подстицао га је владика Никанор Грујић. Те слике су или у Кувеждину или у Крушедолу.

Симић је умрьо у Новом Саду, 17 јануара 1876 године.

Слава ономе који је кичицом својом могао нагнати и танано платно да нам живо и речито казује што је било некад, или што се очекује некад!

Симић Стојан, родио се је у селу Бољевцима, у Срему, 25 марта 1797, од оца Ђорђа и матере Бисеније.

Књигу је учио у манастиру Фенеку, па је доцније, кад му је отац постао старешина у Крушевцу, прешао у Србију, и налазио се је уз оца до пропасти Србије 1813.

Године 1813, прешавши у Срем, заједно с оцем, уписао се је у чету добровољаца које је отац његов почео купити. Као до-

бровољци. Симићи су, и син и отац, спремали се с аустриском војском против Француза. А кад се рат сврши, и добровољци се у јесен 1814 у Темишвару распусте, онда се Стојан нађе, у туђем свету, без новаца и без посла.

У то време, селиле су се у Русију неке српске породице, те се и он, месеца новембра, удружи с њима, и оде у Хотин, у Бесарабији.

Онде је Стојан стао у службу у Јаничија Ђурића, а примао је и од Руса неку новчану помоћ.

Године 1817, с више српских породица, дође Стојан у Београд, где свога стара и слаба оца Ђорђа затече у највећој невољи и сиромаштини. Не имајући ни сам новаца, Стојан, као што је речено, прода своје оружје, и свилени појас трамболос, те састави мало трошка, и преда оцу; па, с циглих 5 гроша, тумари опет у свет, да тражи службе и зараде.

Из Београда оде у Букурешт. Ту је, неко време, у фабрици бурмутској радио као прост посленик. Доцније се најми као пандур у Михаила Германа, који је био неки агенат Кнезу Милошу.

Улазак у Ђерманову кућу за Стојана је почетак мешања у српске народне послове, и почетак свему његову потоњем напредовању и гласу.

То је било пред грчку стерију. У то време имао је у Србију портин комесар звани *Хоџа-Ђан*. Родољуби српски у Букурешту, сазнавши шта овај посланик носи Србима, желели су како год уденути у уши Кнезу Милошу, да тај ферман не прима; али нису знали како то да му јаве. Стојан се понуди и с опасношћу живота, однесе Кнезу писма, и Хоџа-Ђанову мисију осујети. После тога, у Остружници, Николајевић је, у здравици, назвао Симића анђелом чуваром Србије.

Кнез Милош је одавно имао велику потребу, да нађе поузданих људи који би му писма из Букурешта доносили, и његова онамо односили. Тога ради је Вулу Глигоријевићу, старешини у Поречу, давао пара колико хоће, само да нађе поуздане руке које би та писма проносиле а да не опазе ни Турци ни Аустријанци.

Како је Ђерман своја важна писма сада послао Кнезу по Стојану Симићу, и како су та писма дошла кад треба, и помогла баш како треба, тако је Кнез узео Стојана у своју службу, као татарина.

Године 1821, у почетку, Кнез Милош пошље Стојана, као свога татарина, у турску престоницу да однесе неке упуте српским посланицима који су се већ онамо налазили. У то букне грчки устанак, и порта српске посланике, заједно с татарином Стојаном, притвори, божем за то, да их сачува од разјарене мусломанске светине, а управо да их држи као таоце за мир у Србији.

После неколико месеца тога затвора, Симић, знајући да Турци, по свом васпитању, не дирају сулуда човека, учини се луд и, као такав, измакне се не само из притвора, него и из Цариграда, прође сувим целу турску земљу, и дође у Србију, те јави Кнезу Милошу како су српски посланици.

По томе је Кнез познао да је Стојан човек који се у свакој прилици уме наћи, па га уведе у државну службу.

Године 1824 јануара 28, поставио га је за скелецију на Дубравици и на Раму.

Године 1827 априла 23, ставио га је за члана народному суду, као представника јагодинске нахије, називајући га *„кнезом левачким"*.

Те године, у јесен, послао га је у Цариград, као члана депутације, заједно с Лазом Тодоровићем.

Године 1831, послао га је по други пут у Цариград, с Лазом Тодоровићем и Димитријем Давидовићем, те су с портом утврдили колики ће данак Србија плаћати султану.

Иза тога, кад су придружени оних шест округа, Стојан је постао старешина у Крушевцу. Пред јесен 1834, слао га је Кнез Милош у Букурешт и у Јаш, те је поздравио од његове стране нове владаоце тих кнежевина.

До тога доба, Стојан се је већ био веома препоручио Кнезу Милошу, који га је био обасуо и благом и влашћу.

У животу Милете Радојковића види се рашта је и како букнула из Крушевца у почетку 1835 *Милетина Буна*.

Тој буни Симић је био један од најглавнијих и најмоћнијих покретача.

Кад ја пак та буна стишана, и кад је Кнез, о Сретењу 1835, дао тражене реформе, онда је Стојан Симић постао члан државном савету, и још кабинетски саветник уз Кнеза Милоша.

У лето те године, кад је Кнез Милош полазио у Цариград, Симић је молио да иде у Влашку ради својих послова. Кнез га пусти, и још га учини главним надзорником својих добара у Влашкој, и посредником у сношењима с руским консулом у Букурешту, бароном Рикманом.

Из доба својега пословања с овим бароном Рикманом, Симић је, доцније, причао случај који вреди забележити:

— Једном се ја спремио, прича Стојан Симић: — да говорим барону *руски;* прибрао сам све речи словенске и руске које сам откуд било знао и памтио, па саставио беседу, за коју сам мислио да је баш *са свим руска.* Кад сам је изговорио, опазио сам, по баронову лицу, да је сватио што ја хоћу, и баш кад се у срцу радовах што знам руски, барон ме прекиде:

— Скажите, пожалости, Господин Симић, ето ваш народни језик серпски, на котором ви так бојко виражајетес?

Ја се тек охладих; тада видех да нисам говорио руски!....

У Влашкој је Симић остао од лета 1835 до почетка 1839. Надгледајући, за то време, добра Кнеза Милоша, он се је усталачки бринуо и о својој тековини, и труд му се је лепо наградио.

По обнародовању устава од године 1838, Симић се је вратио у Србију у почетку 1839, и постао је најпре *члан* (14 фебруара 1839), а после *подпредседник* (11 маја) земаљском савету.

На том месту дочекао је догађаје који су се, мало доцније, развили у Србији, и који су Кнеза Милоша приморали да остави престо и отаџбину, па да се удаљи у Влашку[1].

[1] Ђока Протић, у својим мемоарима, вели да се је Симић, у трвењу између Вучића и Јеврема Обреновића, показивао неутралан докле није добио од савета, из државне касе на зајам 50 хиљада дуката. Па је, после, одмах постао да је прави „Вучићевац", који ради против Јеврема и свих „Јевремовића".

У оној борби која се, после, отворила између попечитеља Кнез-Михаилових и „уставобранитеља“ које је водио Вучић, Симић је стао међу уставобранитеље и, управо, после Вучића и Петронијевића, заузимао је треће место у тој партији.

Тога ради је, 1840, с неколиким друговима, морао изићи из Србије, и отићи у Влашку, где је трговао сољу.

Тек кад су уставобранитељи, после Вучићеве буне 1842, победили, и кад је у Србији постао кнез Карађорђев син Александар, Стојан Симић се је вратио у Србију и, 26 октобра 1842, постављен је за вицепрезидента, а доцније и за президента земаљском савету.

Године 1843 новембра 10, оставио је службу за то, што је његов рођени брат, Алекса Симић, дошао за кнежева представника и попечитеља спољних послова. Тада је опет отишао у Влашку, и бавио се је трговином.

Године 1848, Симић се је нешто побркао са својим политичким друговими, и неком несмотреном беседом био је, једнога дана толико раздражио Београђане, да су ови јуришили на његову кућу, и био би зло прошао, да се није склонио под Вучићев кров, и под заштиту његове популарности.

После тога, добио је пензију и живео код своје куће.

Године 1852 марта 9, удари га капља, од које је преминуо други дан. 10 марта, и укопан је код Маркове цркве, у Палилули.

Стојан Симић био је човек висока раста, пун, гломазан, лица малко роава, а беседе врло течне, обилне и, кад и кад оштре, *саркастичке, бодљикаве.*

Носио је народно одело, какво се је онда носило, али свакад укусно, и одабрано; живео је, наравно у последње време, са свим господски; у друштву је био весељак и домишљан, а у колу је играо као радиш. Врло је био умешан држати добре односаје с киме му је то требало; с млађима својима поступао је лепо; тек је својим брзим богаством, и господским живљењем, вређао многе завидљиве очи.

Стојан Симић је био одличан ум трговачки. Државнички дар у њега је тек после дара трговачкога.

Где је сада стари краљевски двор, била је бара и око ње рит, где су београђани ловили дивље пловке. Симић купи то место, насипе га, воду сведе не један точак, и на целом том простору дигне кућу, коју је доцније, српска влада откупила за двор владаоцу земаљском.

Кад је Стојан ту кућу на онаку месту градио, сви су му се чудили, и многи су га називали будалом који расипа лако стечено благо; кад је пак, доцније, изишао красан двор, и када га је он још красније продао, онда су се многи чудили на други начин, а многи опет завидели и гунђали...

Ваља и данас ући у официрску касину, и разгледати и кућу и башту што је све замисао и творевина Стојана Симића, па тек видети и оценити ум тога ђенијалнога човека.

Симић је имао ова одликовања од страних владалаца:

1. *Орден Св. Владимира IV реда,* и *орден Св. Ане II реда,* од цара рускога;

7. *Орден нишана ифтихара III реда,* од Султана; и

3. *Гвоздену круну III реда,* од цара аустрискога.

Слика Стојана Симића, врло добро погођена, налази се у народном музеју, у Београду.

Синђелић Стеван, родио се у селу Војсци, близу Мораве, од оца *Радована* и мајке *Синђелије.*

Кад му отац умре, мати, оставши удовица, преуда се у село *Грабовац* за некога *Радојка.*

Стеван је по мајци *Синђелији* прозван *Синђелић.*

У почетку је био момак у ресавскога оборкнеза *Петра из Гложана,* кога дахије погубише у почетку 1804.

После смрти Кнеза Петра, власт у Ресави пређе на Стевана Синђелића, и он је употреби да Ресавце што пре дигне, и што живље придружи српском устанку од 1804, који је Ресаву захватио оздо уз Мораву од нахије пожаревачке.

Прво јуначко дело учинио је Синђелић на месту *Јасењару,* поред садашњега насипа, који води од Свилајинца к Ћуприји, 3 часа даљине од села Медвеђе.

Турци у Ћуприји, чујући да је Петар Добрњац одметнуо Млаву и пожаревачку Мораву, крену се преко Ресаве да ударе на устанике. Стеван Синђелић, сазнавши за ту намеру, скупи чету одабраних Ресаваца, међу којима се је налазио и гласовити јунак *Кривокућа* из села Марковца у смедеревској нахији, те заседне на Јасењару, сачека Турке, и потуче их тако да су се они, који ту нису пали, нити рањени, морали без обзира вратити у Ћуприју.

У том бою пао је и јунак *Кривокућа*, и прича се да га је убила српска пушка, само се не зна: је ли то било нехотице, или навалице из какве освете.

Ресавцима је било врло жао овога честитога друга; за то узме сваки по камен у руку, и, бацивши га на једно место, рекне:

– *Проклет био, ко уби Кривокућу!*

Као старешина у Ресави, Синђелић је имао под собом ове подручнике и другаре у народним пословима: *Поша Станишу из Црквенца*, храбру јуначину, који му је у бою био десна рука, а у управи и суду вазда мудар и праведан саветник; *Милована из Стењевца*, бимбашу, који је пао на Чегру, кад и Стеван; *Милију Здравковића*, из Ломнице, који је отишао у савет; *Буру из Војске*, и *Станоја Росића* из Ћуприје, обојицу као *буљубаше*.

Године 1805, на Иванковцу, Синђелић је, заједно с Миленком и Добрњцем, радио да се Афис-Паша сузбије, и да оружје српско изиђе на онако славан глас.

Од године 1806 пак Синђелић се је са Ресавцима највише налазио на Делиграду.

Године 1809, кад су Срби свуда изишли из доондашњих граница, делиградска војска, под врховном командом *Милоја Петровића*, остави Делиград, и примакне се к Нишу. Како су Срби желел заобићи Ниш, то су му приступали из Сврљига, преко села Каменице и Матејеваца. У Каменици, у Матејевцима, и на Чегру према Винику, укопају се они, по казивању једних — у шест шанчева, а по казивању других — у једанаест!

Утврдивши се овако, Срби су мислили мало по мало да стегну нишке Турке, и да их натерају на предају; али се већ опазило

да главни војвода српски, Милоје Петровић, није за своје место: у радњи српских војвода нити је било слоге, нити јединства у команди. Готово је радио сваки како је сам мислио да је најбоље. Стеван Синђелић, дрзак свуда, био је заузео косицу *Чегр*, испод села Каменице, баш према Винику, и ту се је укопао. Он је био најближи к Нишу, и Турци, излетајући из Ниша, прво су свакад на њега ударали. Стеван се је држао јуначки и, већ је био почео, пола у шали а пола у збиљи, говорити:

— Ниш је мој! Ја ћу први ући у њега!

Али су Турци, за то време, већ опазили да у српској војсци нема јединства, и да ваља само Синђелића разбити и потиснути, па ће други сви и сами узмаћи. За то науме да ударе на шанац *чегрски* свом својом силом, и свом војничком издржљивошћу.

У среду, по Светој Тројици 1809, изиђу Турци из Ниша и свом силом се упуте на Синђелићев шанац на Чегру. Ишли су, причају очевидци, овим поноситим редом: најпре коњици на бељцима, па други — на зеленцима, па трећи — на алатима, па на доратима и најпосле, на вранцима, и с њима два топа. Најпре се уставише те се помолише Богу, после избацише два топа, па се онда узеше лагано приближавати к шанцу на Чегру. Само осуше по један плотун, па јуришише на шанац. Синђелић се у шанцу држао јуначки; трчао је свуда, храбрио, соколио, и сам пуцао и обарао враге.

Војници из других шанчева, ма да су гледали тај страшни призор, нису дошли у помоћ Синђелићу. Говори се да им није дао Милоје. Само Пауљ Матејић, млавски војвода, и преко заповести пође, али и он доцне дође!

Синђелић је, тога дана, био змај а не човек: куд он није доспевао за један једини часак: све је видео, свуд је трчао, сваком помагао, па кад већ види, да Турци мртвим лешинама испунише ровове око шанца, и преко тих мртвих, живи стадоше ускакати у шанац, и тући се кундачки и гушати се са Србима, он онда отвори капију на шанцу, и рече својима:

— Спасавајте се, браћо, ко хоће и може!

А сам оде на средину свога шанца где му је стајала џебана. Извади пиштољ иза појаса, потпраши га по ново, па стаде разгледати шта около бива. Срби су били пометени у свима шанчевима; око Стевана су се гушали и падали, мртви и рањени, и Срби и Турци. Стеван погледа још једном на лепи Ниш, погледа у небо, спусти очи на оно својих јуначких другова који се још очајнички бораху око њега, и, кад врази са свих страна густим гомилама приступише к њему, Синђелић свој пиштољ скреса у џебану!

Страховити пуцањ потресе сву околину; густи облак дима обузе сав шанац, а оно Срба што је било у шанцу са Стеваном, и Турци који су на њих нападали сви — одлетеше у ваздух[1]!....

Срби из других шанчева, видећи ту несрећу, оставише и топове и шанчеве, па побегоше к Делиграду, а Турци се натурише за њима.

Које у шанцу, а које у бежању к Делиграду, узима се да је тада изгинуло 3 — 4 хиљаде Срба.

Тако је свршио свој живот соко чегарски, војвода ресавски, Стеван Синђелић, 19 маја 1809 године.

Докле год буде на свету јуначких срдаца, докле год се буде ценила служба високим идејалима и, најпосле, докле год презирање смрти буде искључива својина великих душа: дотле ће Стеван Синђелић бити дика и нада не само Ресави, него и свој земљи српској!

Слава чегрскому соколу до века!

После Синђелићеве смрти, и после велике српске погибије на Каменици, нишки паша обрече по 25 гроша за сваку српску главу,

[1] Од Срба у шанцу остали су живи само петорица, и то: Топал Милија из Ћићевца, Штрбић Миљко из Смиловца, и још три Ресавца међу којима је био један младић. Сакривши се међу лешеве, преживели су битку, али их, после, пљачкаши пађу и одведу паши, који их окује и баци у затвор у граду Нишу. Ту су их хтели потурчити, а кад не пристану да промене веру, осуде их на вешала; али се они преко градског зида о појасима спусте у Нишаву, па водом утеку у жита, и кроза жита се доченају честе и измакну у Србе.

Још се прича да је у самом селу Ћићевцу, после каменичке погибије, остало 75 удовица! Самих дакле ожењених ћићевчана пало је толико на Каменици, не рачунећи момке и нежењене људе.

а нишким ћурчијама заповеди, да те главе деру, и да их пуне памуком; па је коже тако испуњене слао у Цариград, а од лубања озидао је *Ћеле-Кулу*, мало више вароши Ниша, десно од цариградскога друма.

Кула је та четвртаста; сад је висока 15 стопа, али је била виша. На сваком платну њезину има 56 редова, и у сваком реду по 17 лубања, дакле свега 952 главе.

Та кула стоји и данас, само су побожни Срби повадили лубање, и посахрањивали их у земљу.

Кад су Срби, 28 декембра 1877, освојили Ниш, нашли су на Чегру место где је био шанац, у ком је Синђелић онако сјајно пао, и подигли су му смерни споменик од бела мрамора с овим записом:

ВОЈВОДИ СТЕВАНУ СИНЂЕЛИЋУ

И његовим неумрлим јунацима, славно палим овде 19 маја 1809 нападајући Ниш

С друге стране:

КЊАЗ

МИЛАН М. ОБРЕНОВИЋ IV

и

његова храбра војска покајаше их, 28 декембра 1877, освојивши Ниш.

О славној смрти Синђелићевој певао је Милутиновић дивну песму коју Србин треба чешће да прочита. Може се наћи и у *Кнежевини Србији*, стр. 1108 — 1110.

Смиљанић Никола, родио се је у селу Бадовинцима на Дрини, око 1760. Оцу му је било име *Илигорије Бујуклић*, а матери *Смиљана*. Отац његов, развађајући неке сељаке, погине у свађи, а мати му, оставши удовица, са седморо деце, врати се у род, у кућу Станковића у Белотићу, одакле је и била. На тај начин Николи дође презиме *Смиљанић*, од имена материна.

Не зна се где је Никола учио књигу; не зна се ни ко га је и где запопио, ко ли запротио.

Најнепосреднији узрок Николиној великој мржњи на Турке био је овај: Турци су обедили Николина стрица да је убио Тур-

чина; за то су га отерали у Шабац, оковали, и бацили у гамницу, где је и умрьо.

Некако у то доба плане у Шумадији устанак на Дахије, и брзо се рашири чак ка Дрини. Прота Смиљанић скупи чету поузданих друга, па стане сретати Турке који су кроз Мачву и Китог пролазили к Шапцу, и ту с њима делити јуначке мегдане.

— Смиљанић је, вели Петар Јокић: — у Китогу лугу зеленому сву Босну био преплашио.

Прича се да је он, са својим четама, потукао око 5 — 6 хиљада Турака од устанка 1804 до пропасти 1813. Нарочито је осоколио 23 маја, и 13, 14, и 15 августа 1806, којих је дана онако ојадио турску војску која се, после пораза на Мишару, повлачила к Дрини.

Прича се да је Смиљанић веровао и говорио да Бошњак Турчин њему не може наудити. Кад би јуришао у највећу ватру, па би му који пријатељ рекао да се причува, да се заклони, јер сам зна колика би штета била да он погине.

— Ајој! луд ли си, брате слатки, одговорио би Смиљанић кроза смеј: — та зар балија мене да убије? Ако то одиста буде, не копајте ме, него баците где не треба.....

Смиљанић је преживео погибију на Равњу 1813; претурио је и кобну годину 1814.

А године 1815, већ видимо Кнеза Милоша да му пише и зове га да похита к Дрини, дуж које познаје сваки џбун. Његово је јунаштво помогло да српска победа на Дубљу, 14 јула 1815, буде потпунија.

Кажу да је, у том боју, својом сабљом посекао 7 Турака. Некаква Талаша, Турчина, и чету му, гонио је до саме Дрине. Видећи да Талаш наплива на Дрину, и предре на ону страну, рекао му је:

— Побеже ли, Талашу, побеже; није ми тебе ни жао; него жалим што тако добра коња тако лош јунак јаше!....

У божићње посте, године 1815, Смиљанић оде с Ђуком Стојићевићем у манастир Каону цркви.

Међу тим он и Штитарац мрзили су се, и гледали да досаде један другоме; нарочито се тврди за Штитарца да је желео Смиљанићу живот прекратити.

По што се из Каоне врати, Смиљанићу се веома смучи, и он, доказујући да је по Штитарчевој наредби отрован, заиште да пије крви од патке. Браћа му напомену да је сада пост, и да је *срамота њему, као проти, мрсити у те дане!* Смиљанић се поклони сили веровања; не хтене пити крви пачије, и умре. Ђука пак, пијући пачију крв, оздравио је.

Прота Смиљанић је укопан у гробљу села Белотића, на месту „Двору“, где је некад и црква била. На његову гробну белегу пише само ово: *„Зде почивајет раб Божји протојерej Николаје Смиљанић. Поживе љет.....* (не може да се прочита).

Смиљанић је био лица црномањаста, стаса средњега, браде црне, повелике, очију светлих које пробијају, а погледа озбиљна и страшна.

Ваљда је баш с тога Вишњић и ставио у уста Кулиновој кади удовици ову клетву:

„Ој Китоже, не зеленио се!
Смиљанићу, не веселио се!
Што погуби Бешпревић Хасу
Кога љепшег у свој Босни нејма.
Остаде му злато испрошено“.

Знао је Смиљанић за све сласти мирна и срећна брачна живота; ценио је он и заклањао свачију срећу у породици, али кад бесна сила притисне сав један народ; кад му отме све што је вековима текао; кад га из „Лекиних дворова“ стера у лубнице и дубироге; кад му одузме тековину материјалну а закрати тековину умну: онда је прва дужност сваком сину тога народа устати свом снагом својом против насилника, и сатирати га где се год с њим сретне, па био то „Старац Фочо од стотину љета“, био „Мула Сарајлија, који знаде и цару судити“, или Бешпревић Хаса, ком „остаје испрошено злато“.

Јадинце, кадо! твоје је јаде ласно разумети: тек што кунеш осветнике, правије би било да кунеш насилнике, који су криви и твојим јадима и нашој жестокости.

Соколовић Павле (Петров), честити Србин, о коме се не зна ништа друго, до оно што се из његова тестамента види. А то је ево ово:

Соколовић је дошао у Липиску. У том граду није познавао никога, а није знао ни језика немачког. Ипак су га људи ту примили лепо, те је стекао познаника и пријатеља, научио језик, угледао видело науке, и по ново се, као што сам каже, родио: образовао је свој ум, облагородио своје срце, срећно је свршио науке.

У име захвалности за све то, он је, 4 декембра 1809, на дан у који је, 1409, основан университет у Липисци, завештао:

1-о 125 талира университету да од годишњег интереса с ове суме набавља књиге;

2-о 100 талира за попуњавање природњачког кабинета, и то од годишњег интереса;

3-е 100 талира за попуњавање кабинета модела, опет од годишњег интереса:

4-о 125 талира за попуњавање минералног кабинета, све од годишњег интереса;

5-о 25 талира с тим, да се стогодишњи интерес од ове суме о стогодишњицама университетским тако дели: да $^1/_3$ добију стари сиромашни грађани и грађанке из онога места где је университет; $^1/_3$ да иде на подмирење университетских трошкова, а $^1/_3$ на трошкове оних што се уче на университету.

6-о 500 талира — *српски фонад* — да се, интересом од те суме, један сиромах а добар ђак, кроз три године, учи на университету; а ако је члан фамилије Соколовића, онда 4 године да се учи.

На овај фонад имају право прво чланови његове фамилије, па, после, рођаци његове фамилије, за овима сваки Србин, ма из које српске покрајине био.

Сваки овај ђак мора најпре свршити течај философије па после може слушати што хоће.

После Срба, имају право на овај фонад: Немци, Руси, Грци, Бугари, Пољаци, али Немци понајпре.

Од Немаца су први из фамилије Карла Готфрида Сорге; за њима њихови рођаци, па после ових, сваки Немац.

Соколовићево благодејање износи данас на годину 75 марака (93·75 динара). Једини Србин који је то благодејање кроз један течај уживао, јесте наш земљак *г. М. Р. Весник*, коме се и захвалити има што смо дознали за име овога добротвора Србина.

Нека би овај смерни помен изазвао што опширније извештаје о месту рођења, о животу, и раду честитога пријатеља науке, нашега сународника *Соколовића*, коме, и ако мало знаноме али много поштованоме, кличемо од свега срца :

Слава, вечна слава наукољубиву Србину, *Соколовићу Павлу!*

Спасојевић Петар, родио се од прилике године 1838, у селу Липовцу, округа крагујевачког.

Још за младости своје, сишао је одозго доле у Смедерево, и ту се настанио. Радио је увек само послове тежачке. Радећи и штедећи, стекао је у Смедереву своју кућицу и виноградац од својих десетак мотика.

Петар је познат био као човек добар, уредан, и паметан.

Немајући од срца порода, оставио је на смрти све своје, ма и невелико, имање *смедеревској општини да га употреби на добротворну потребу коју сама нађе да је најпреча.*

Умрьо је у Смедереву 19 маја 1882.

Имање то општина је претворила у новац који стоји општини на располагање по наредби покојниковој.

Бог да га прости !

Срдан Илија, родио се у селу Прњавору, у Мачви, 1770. Илија Срдан слика је са свим противна слици Зеке Буљубаше. Зека нема нигде ништа ; све што је имао, оставио је, и дошао је у Србију да се бори за сав свој народ, за милу слободу ; а у Илије је пуна кућа задруге, дом богат, свашта доста — само нема слободе. Онај тражи да извојује слободу, па нека се њом користи ко хоће и ко може, а овај својој деци, својој браћи, своме имању тражи заштите, тражи угодбе за развој и напредовање.

Оба инак служе једној великој идеји, и оба се боре као прави јунаци.

Срдан се је заједно с Чупићем почео мешати у српски устанак. Прве сукобе имао је с лешњичким Турцима, а после је био готово у свим бојевима с ову и с ону страну Дрине. Као јунак, био је углед свој дружини својој, а уз то још се је држало да је особито срећан, јер у толиким бојевима никад се није ранио.

Ево како Вишњић говори о њему:

„Нека буде свеколика кавга
На онога Срдана Илију,
И нек' буде срећа Срданова....
На Лозницу када потекоше
Најнапријед Срдане Илија,
И пред њиме Пурко барјактару;
Он цјешице свилен барјак носи,
Барјак носи, војсци калаузи,
А Илија за њим на ђогату.
Најпре Турци видјеше Илију,
На Илију оган оборише
Ал' Илија успрегнути не ће,
Већ подвикну к'о да није вино,
Па на Турке јуриш учинио".

И у другом устанку, године 1815, Срдан је много радио да се дигну Мачвани и Поцерци. Та његова радња показује га као правога родољубца, и као човека који провиђа далеко, и познаје шта општа бива. И оно што бива с њим и његовим кућанима у почетку устанка 1815, говори у прилог оној причи која вели да су мачвански кметови узели на душу *Змаја од Ноћаја*.

Видећи да народу не ће сванути бољи дани без нове борбе, Срдан је трчао од села до села, и тражио пристаоце на нови устанак 1815, али све узалуд: нико му није хтео ни главе окренути. У невољи својој, дође у село Рибаре попу Јовану Миленковићу, али попа, чим чује шта Срдан мисли, повиче:

— Носи крв из моје куће: не роби ме, и не кољи, ако Бога знаш! С душе ми се торњај; кућа ми је пуна туђих људи, све посленика, па те може ко видети, те ћемо пропасти оба.... Ви упропастисте себе па хоћете и нас! Своју си кућу сам раскућио та-

ким послом, па хоћеш да раскућим и ја своју? Уклањај се, велим ти. док није било другојаче"!....

Ето како браћа сретају родољубиве намере Срданове! И ово је још свештеник, вођ простоме свету, онај који тражи право да и душе руководи!...

Не гледајући на то ледено одбијање, Срдан је веровао у животну мисао устанка, и надао се је да ћемо му ми, потоњи потомци, разумети муке, и платити за њих захвалношћу. За прво се није преварио, а за друго — на нама је да покажемо делима! Свакојако данас руг стида пада на оне који су онда били мудри, а слава китн имена онима који су били дрски, који су онда сретани презирањем и осуђивањем.

Дочекавши, уз пркос свим тим тегобама, да види своју постојбину ослобођену од Турака, Срдан се смирио код своје добре и имућне куће и ту, задовољан, умрьо 1835, у 65 својој години.

Укопан је у опште гробље села Прњавора.

Илија Срдан био је човек висок, крупан, црномањаст, дугих окоштих образа, а бркова средњих, и угледних. И сама личност Срданова некако је била врло мила певцу Вишњићу.

Сретеновић Павле, родио се у селу Лисовићу у нахији београдској, године 1767, а старина му је у нахији ужичкој.

Још као младић почињао је мешати се у трговину, лучећи као калауз стоку за трговце. Тога ради је више пута прелазио у Срем, и виђао се с трговцима са стране.

Кад су Срби устали на Турке 1804, Сретеновић је војевао с осталим својим земљацима под командом Јанка Катића. После Катићеве смрти, био је и сам старешина, али више за послове судске и управне него за војне.

Кад су Срби освојили Београд, преселио се је Сретеновић у њега, као члан магистрата, и ту је остао до пропасти Карађорђеве.

Године 1813 прешао је с породицом у Земун, али даље није хтео ићи.

Године 1814 децембра 8, Сретеновић је потписан на молбеници коју су прваци српскога народа упутили пруском краљу Вилему IV, молећи за помоћ српском народу.

Године 1815, ишао је из Земуна у Варадин к проти Мати Ненадовићу, који се је тада враћао из Беча, да чује каке су прилике за српску ствар код царева.

Иза тога је, на позив Кнеза Милоша, прешао у Србију, и постао судија у Београду, и посредник између Милоша и везира београдскога.

Павле Сретеновић није био писмен, али је умео врло лепо говорити и, уз то, имао је нарав благу и тиху, тако да је најтугаљивије послове свршавао без вређања и срџбе за обе стране. Така су својства била веома драгоцена за онога који је водио послове између Кнеза Милоша и бесних и силних Турака београдских у оно време.

Године 1820, маја месеца, Кнез Милош је послао у Цариград Павла Сретеновића заједно с Ђорђем Поповићем Келешем, да моле порту да пошље у Србију свога комесара који ће саслушати шта народ жели и тражи од султана.

Вративши се из Цариграда, Сретеновић је живео у Београду, вршећи службу коју је и пре отправљао.

Умрьо је први дан Божића 1822, и био је укопан у гробьу које је било на Зеленом Венцу, а доцније кости су му пренесене и укопане више палилулске цркве, где и сада стоји мраморни крст с овим записом:

„Вечном спомену оборкнеза Павла Сретеновића из Лисовића, упокојившег се месеца декембра 1822“.

Павла су често звали и писали *Паја* Сретеновић, а некад су му писма упућивана и овако: *Паји Лисовићу*, ваљада за то што је био родом из села Лисовића.

Стаматовић Павле, родио се 11 априла 1805 у Јакову у Срему.

Учио се је у месту свога рођења, у Карловцима, у Сегедину, и у Пешти.

Године 1832 постао је ђакон у Пешти, а после је био свештеник у Јегри, и у Сегедину, па прота у Карловцима, и у Новом Саду.

У Пешти је 1830 почео издавати *Српску Пчелу* која је, као народни календар, излазила до 1841, у 12 књига.

Неко време је уређивао и *Српски Летопис*, после Милоша Светића а пре Тодора Павловића. Под његовим уредништвом изишле су свеска IV од 1831, и свеска I од 1832.

Још је писао; *Млади Србин у всемирном царству, 1834*, и *Сматрање дела Божјих*, превод, 1841.

У Сегедину је Стаматовић био катихета српској омладини која се је учила у онамошњем лицеју и гимназији. Онда је Сегедин био на гласу са својих школа. Око 150—160 Срба младића из Срема, Бачке, и Баната учило се сваке године код сегединских пијариста.

Ови млади Срби имали су доста научити од Стаматовића; али им је највише вредило што су од њега учили како треба *свој народ љубити*.

А он је одиста био родољубац у пуном смислу речи.

Српску је омладину волео као отац. Разбирао је како се који ђак учи у школи, и где је требало бранио их је и заузимао се за њих у њихових професора. Боне је походио, потребитима помагао саветом, препоруком, па и новцем ма да ни сам није изобиловао.

С лицејским ученицима основао је ђачку дружину, и руководио и оживљавао ђачке састанке.

У римокатоличким гимназијама ђаци иду у 7½ до 8 часова у јутру у цркву на јутрењу мису. Скоро свуда гонили су и српске ђаке да са својим друговима иду на ту мису. Стаматовић је израдио да је та неправедна практика у Сегедину престала, а што је чудновато и жалосно, у Темишвару, столици православнога владике, одржала се можда и данас. Обични сегедински попа умео је израдити оно, што темишварски владика није умео, или није хтео!

У цркви је врло често проповедо без претходног спремања. Глас му је био јак, и милозвучан, и сласт је била слушати из олтара његов и ђакона Димитрија Поповића хармониски дует.

Он је завео светосавску светковину у Сегедину, откуда су је његови ђаци разнели и у друга места. Од њега су први пут научили дивну песму: *Ускликнимо с љубављу Свештитељу Сави!*

Као сегединski парох, био је на карловачком сабору 1842, где је биран митрополит, и дао је свој глас за Рајачића. Рајачић га је 1843 преместио за проту у Карловце, где је био до јесени 1847.

У Карловцима га је, месеца августа 1847, снашла велика несрећа. Једнога дана провали се облак изнад Карловаца и бујица однесе у Дунав протину жену и велику кћер. Прота са сином јединцем није био код куће кад се та несрећа догодила.

Година 1848 нашла је Стамамовића као проту новосадскога.

На велики четвртак, по жељи скупљенога народа, изнео је из саборне цркве протоколе крштења, који су били писани мађарски, и народ их је, у праведној љутини, спалио у црквеној порти.

Стаматовић је био и на мајској скупштини у Карловцима.

Из Карловаца је послан у Праг на словенски конгрес, у ком је заузимао одлично место.

На молбу Пражана, који су желели видети у својој престоници православну словенску службу, Стаматовић је служио с тадашњим протосинђелом (доцнијим владиком) Никанором Грујићем православну литургију.

Служба је била под ведрим небом. На средини „сеноважног" трга (највећега у Прагу) беше подигнут олтар. Црквене песме за ту литургију слушали су Чеси од Грујића и Стаматовића, и сложили их у ноте, па за два три дана неколико стотина чешких певача били су спремни да суделују у тој реткој светковини.

У очи саме службе, дође Стаматовићу Рус Бакунин и замоли да га сутра причести, пошто се давно није причестио.

Стаматовић му то обрече.

Сутра дан се на сеноважном тргу искупи мноштво народа, какво Праг дотле није видео. Конгресни чланови, општински представници, еснафи, певачке дружине, све се то у најлепшем реду смести око олтара, а силни свет прекрилио је био цео трг, и заузео све прозоре и кровове околних кућа.

Служба се почне. На јектенијама одговарају дивни звуци из неколико стотина певачких грла. Рекао би човек да су се вратили дани Кирила и Методија, Јована Хуса и Жишке!

После јеванђеља, Стаматовић је из нарочитог поменика прочитао имена славних људи свих словенских племена, молећи се за спасеније њихових душа. Поменик је имао преко сто славних имена. Стаматовић је својим звучним гласом читао имена врло лагано, и после сваке почивке хорило се из неколико стотина грла сложно

— Господи помилуј!

Помињање је завршио Чесима. Последња два имена била су:

— — — Јунгмана и Добров*скјего!*

Кад је дошло време причешћу, Стаматовић, дигнувши путир, викне својим громовитим гласом:

— Бакунин! Бакунин!

Али Бакунина нема!

Тек у неко доба, опази се гурање кроза свет и зачује се вика:

— Невозможно! Невозможно!

Бакунин се је одоцнио, и није никако могао прогурати се кроза свет до свештеника. Те се, спромах, ни тада није причестио!

Зна се како се свршио словенски конгрес у Прагу. Стаматовић би зло прошао да га је Виндишгрец ухватио; али он срећно умакне, и врати се у Карловце. Рат српско-мађарски бејаше се већ отпочео.

Из Карловаца пошље га патријарах у почетку августа народним послом у Русију. Том приликом се је у Букурешту састао с гласовитим потурчењаком Омер-Пашом, заповедником турске војске која је била посела Влашку.

На крају августа, српски логор бејаше код Перлеза. Наскоро за тим пређе саветник Стеван Книћанин с неколико хиљада Срба добровољаца браћи у помоћ, и утврди се код Томашевца. Стаматовић оде у Книћанинов логор за војнога свештеника.

Ту се спријатеље јунак Шумадинац и патриот прота.

Стаматовић је у логору био свакад весео и расположен. Од Книћанина није се одмицао.

Једном ударе Мађари јаком силом на Томашевац. Стаматовић је био уз Книћанина код топова.

На Книћанинову заповест, груну српски топови на Мађаре, а Стаматовић весео повиче:

— Кити, кити, Ружо!

У то севне с мађарске стране, и Книћанин викне:

— Сагни се, прото!

Тане звизне преко њихових глава, а Стаматовић, ма да је био доста дебео, хитро паде на обе руке метанисати вичући:

— И молим ти сја, Боже наш!

Тој досетки Книћанин се је после често слатко насмејао.

Стаматовића је, за заслуге у мађарском рату, цар Фрања Јосиф одликовао златном медаљом. Али је и поред тога, Стаматовић одседео 1850 неко време у темишварским казаматима ни крив ни дужан. Једно јутро јаве му да је слободан, и да може ићи куд хоће. Он се одмах врати у Нови Сад. На један сахат после одласка Стаматовићева, запали се барутана која је била до његове ћелије и ова одлети у ваздух. Миловао га је Бог!

Зашто је Стаматовић био у затвору, не знају ни они што су га затворили. Сам Стаматовић жалио се је својим пријатељима на Јована Хаџића, доцнијег српског председника, да ли с правом или не, знаће сам Бог.

Последње године свога живота провео је у Н. Саду. За време размирице између патријарха Рајачића и владике Платона био је на страни Рајачићевој, и Платон се је жалио на њега као на главну препону његовом измирењу с патријархом.

Године 1860 удари га капља. На благовештенском сабору карловачком 1861, био је као посланик и Стаматовић, али је то била тек сенка некадашњег Стаматовића. Мршав, погурен, снуждён, мучао је при дебатама као заливен, и само се при гласању могао чути његов ослабели глас.

Преминуо је у пролеће 1863.

Бог да га прости!

Станимировић Димитрије, родио се у Вршцу, године 1796.

Основну школу свршио је у месту својега рођења, а два разреда гимназије у Темишвару.

После тога, одао се је на трговину, и преселио се тога ради у Панчево.

Године 1834 пређе у Београд, где је продужио трговати, и уредио је циглану испод Београда у заједници с Н. Шоповићем.

Године 1848 букну мађарска буна, и Срби на онај страни, притиснути од Мађара, усташе на оружје да бране своју народност.

Станимировић, ватрени родољубац, скупи чету добровољаца у Београду, па с њом пређе преко Дунава да иде браћи у помоћ. Из Панчева оде са својом четом у село Мараморак, где је брат му Никола имао своју лепу кућу, трговину, и газдинство.

У том селу, на братњеву имању, Димитрије је хранио своју дружину читава 22 дана, докле је прибавио све што му је за бој требало, и докле је чету појачао и увећао новим добровољцима. За то време Николина кћи јединица *Јулка*[1] извезла је красан српски барјак за ту чикину чету. Барјак тај на Св. Константина и Јелену (21 маја) осветио је свештеник Јосиф Радивојевић, и заклевши вођу и његове другове, да ће бранити српску веру и народност док једнога тече, предао га у руке Станимировићу.

Сутра дан Станимировић са својим добровољцима оде у уздински логор, где се је кроз кратко време прочуо својим јунаштвом и добрим редом у чети.

Главна команда уздинска слала је Димитрија, с његовом четом, сад овамо а сад онамо, где је кад била потреба.

У боју на Вршцу Станимировић, бранећи српски топ, буде опкољен многобројном мађарском војском и, после упорне борбе, заробљен, окован и послан у Темишвар. Ту је стављен под војни суд који га осуди на вешала.

7 јула 1848 Станимировићу је био последњи дан од живота. Пре него што ће бити обешен, измолио је два листа хартије, и написао ова два писмена:

I

„Последња жеља.

„Прво молим моју жену Александру да ми опрости, што сам њу и децу народним интересима жртвовао и народни интерес њиовом претпоставио.

„Второ је молим да се она, без сваког обзира на свој род обрати а особито на Ђорђа, да јој прилику нађу и да је удаду.

[1] Која се је доцније удала у Земун за г. *Стеву Андрејевића*.

„Треће је молим, да сама лично у Карловце оде, и тамо како тако Јоцу приволи да се кући врати, и своју главу избави; јер је доста да се ја за род и народ жртвујем, и не би било право, да нас обадвоје изгубиш.

„Јоцу молим, да ми ту последњу жељу испуни, и да те утјеши. А обадвоје молим, да се постарате и Јоци код правитељства службу набавите.

„Драга мора ити у Сомбор; није другојаче; и мора се са судбом својом слагати.

„Учините наредбу, да се у Карловцима и Београду богослужење или опело мени чита.

„Валу, Нипка и децу поздрави, и чувај као и досад.

„За утјешити тебе и све, знај, да сам ја онај дан од Тадића натерат на бој, и да је Тадић хтео мене прогласити за издајицу, а Србијанци би ме убили, да им је рекао да ја намеравам онај дан ићи, кад се тела битка почети.

„Акта раздај, а и облигације које се на рафу завијене находе. У осталом нека ти Бог помогне! Шоповић нек се алатом намири, а циглану уступи вароши. Опрости, и опет опрости! Увредио сам те, уцвелио сам те, али шта знам, јака је дужност спрећу народа. Ти ћеш ми опростити, али би ме народ за издајицу дао, а ти знаш да ја волим умрети, него се издајицом прогласити.

7-га, и последњега дана, а и часа, мог живота

твој теби добри

„Дим. Станимировић". с. р.

II

„Нико, мили брате!

„Ја за народност умирем, и радо умирем: јер сам својски радио и доста учинио. Немој ме осуђивати, ја нисам био рад битку почети, и на Вршац ићи, но био сам од несрећног Тадића приморат. Аманет ти моја деца: имај бригу за Јоцу. Одмах отиди у Карловце, и натерај га да се кући врати, да не погине и он. Имај велим његову бригу, а постарај се и за Александру да јој прилику нађеш да се уда. Ово је последње; даље времена немам. Час је куцнуо, и ја се на смрт спремам! Подај опело мене ради читати, и не заборави твога брата

7-га јулија. 1848 г.
у Темишвару.

Дим. Станимировића". с. р.

Кад су га довели на место где ће погинути, Станимировић, видећи около много света српскога, почне слободно и јасно говорити, светујући Србе да се не плаше, него да бране свету ствар народа свога, а Мађари, бојећи се какве побуне од Срба, ударе у добоше, и беседу му заглуше, па га одмах обесе.

Међу тим се мађарска светина ту тако ускомеша, и побегне један преко другога, мислећи да ће однекуд грунути српска војска да избави Станимировића, да их је, кажу, доста остало на месту разгажених и осакаћених.

После буне, брат је ископао кости Димитријеве и сахранио их у темишварском гробљу.

Станимировић је био средњега раста, крупне снаге, веома честита карактера човек, и ватрени српски родољубац.

Станишић Павле, родио се је 10 марта 1802 у Смедереву.

Школу је учио у месту свога рођења од 1810 — 1813 године.

О Ђурђеву дне 1818, ступио је у државну хазну као чиновник. И у тој служби, мењујући само плату, од мање па на већу, остао је до 1836.

Године 1836 постао је директор казначејства, и члан управног савета у Крагујевцу.

Године 1839 и 1840 био је кнежев ађутанат.

Године 1841, месеца маја, постао је попечитељ финанције, на место Анте Протића, и у том звању остао је до 1846, не гледајући на промене влада и владалаца у Србији!

Године 1846, постављен је за члана земаљском савету, где је остао до јесени 1857. а тада, с познате завере против ондашњег Кнеза Александра, Станишић је с Тенком, Бањом, Рајом, и другима, пао под суд, и осуђен да изгуби главу. Кнез му је, путем милости, самртну каштигу преокренуо у вечиту тамницу. И тако је Станишић с друговима својим послан у гургусовачку кулу, као сужањ.

Из гургусовачке куле Станишић је пуштен и прогнан у Турску, у пролеће године 1858. Тада су сви затвореници отишли најпре у Ниш а после у Рушчук.

Из тога прогонства вратио га је Кнез Милош, године 1859, кад се и он сам већ био видео у Србији, и владалачку власт преузео.

Године 1860, Станишић је постао председник главне контроле; а те исте године у јесен Кнез Михаило га је поставио за управника јавних грађевина у Србији.

Станишић је био почасни члан *Друштва српске словесности*, и од султана је имао *орден ифтихар*.

Жив, отворен, шаљив, и вредан, Станишић је радо гледан у друштвима својега доба. Док је живео, мислило се и говорило да је нагомилао силно благо; и он те гласове навалице није побијао, него их је још подупирао, а кад је умрьо видело се је да му је имовина веома смерна. Све му је благо било што се је бринуо те децу своју изобразно и удомио.

Станишић је умрьо на пречац у Београду, 21 септембра 1863, и сахрањен је код Маркове цркве у Палилули.

Станковић Корнелије, родио се је у Будиму, 18 августа 1831 године.

Школовао се је у месту својега рођења, у Араду, у Пешти, и у Бечу; а музици се је учио сам где је год прилике добио.

Вук Караџић, руски прота М. Рајевски, и П. Рићички, сваки на свој начин, упућивали су и помагали млада, добра и вредна уметника, да се удуби у народну душу, да саслуша и, по том, прибере благо народних мелодија, и да то благо изнесе свету на оцену.

Станковић је по својој могућности и радио тако. Најпре је почео стављати на ноте лепо наше *црквено певање*. Тога је саставио три књиге.

У првој књизи је *Златоустога служба*;

У другој, и у трећој су *Ирмоси, Тропари*, и *Кондаци*.

После је скупио и ставио на ноте збирку *Српских народних песама*.

Све није доспео издати, него је и после његове смрти остало доста песама у рукопису, што је све српска влада откупила.

Бавећи се у Београду и, као председник певачкога друштва, ширећи у престоници укус за музику и певање, Станковић је о трошку владе српске путовао у неке крајеве Србије, те је збирао народне мелодије, и стављао их на ноте.

За његова борављења овде, бејаше у Београду руски консул г. *Александар Е. Вангалија*, човек ванредно добра срца и необично простране образованости.

Вангалија је Станковића веома уважавао; врло често га призивао у свој дом, и врло радо делио с њим своју господску трпезу.

Добри и гостољубиви домаћин, пријатељ уметности, често би призивао и друге консуле, другове своје, у вече на чај, па би, таком приликом, замолио Станковића да одсвира што год из нашега црквенога певања.

Једнога вечера г. Лонгворт, енглески консул, моли Станковића да одсвира што год озбиљно из наших црквених песама.

— Екселенција! одговори уметник: — ништа озбиљније нема од нашега *петога гласа!* И поче свирати:

„Собезначалноје слово оцу и духови!....

Лонгворт се сав занесе у мисли, слушајући ту пуну религиозне тајнености песму.

Иза тога рече да би желео чути и што год весело.

— О, и тога има, одговори уметник: — Ево ово се пева кад се је крстио Богу син, и груну свирати:

„Во Јордање крештајушту се тебје Господе!

Енглез се одмах осмехну веселим гласима радосне песме, и с истинским задовољством отпљеска уметнику кад сврши.

Свирајући увек одушевљено, Станковић при свршетку једне црквене песме као сам себи рече:

— Бадава! наше пјеније мора утући руско пјеније!

Изговоривши то, окрете се и, видећи за својим леђима домаћина Вангалија, трже се и поправи овако:

— Опростите, Екселенција! Ово је моја фикса-идеја!

— Напротив, одговори домаћин: — ја очень љубљу љубјашчих својо художество!

Из Београда је Станковић отишао у Будим, па је онамо и преминуо 5 априла 1865.

Станковић је био малена раста, слаба састава, и нежан човек у сваком погледу. Умрьо је од сухе болести, баш онда кад је тек требало да отпочне радити на славу својему имену и на корист српскому народу.

Ваљда је така тешка судбина нашега народа!...

Што рећи плодни умови, то им је век све краћи!....[1]

Станојевић Никола, родио се је године 1779, у селу Зеокама, у нахији београдској.

Никола је био синовац Станоја Михаиловића, кнеза из Зеока, којега су погубиле дахије у почетку 1804. За то се некад назива и *Кнежевић* Никола.[2]

Године 1819 јуна 7, Кнез Милош је поставио овога Николу за кнеза кнежини *Гошићкој*[3] у београдској нахији. Том кнежином Никола је управљао до 23 новембра 1824, а тада је због слабости свога здравља оставио службу, и Кнез Милош, отпуштајући га, ослободио је његову кућу од свих данака и кулука.

Никола је умрьо у селу Зеокама, и укопан је код старе барошевачке цркве.

На његову гробу лежи плоча с овим записом:

„*Ова стена покрива кости Николе Станојевића из села Зеока, рођенога 1779. Кад Черни Ђорђије воста противъ дахија, тада зде лежаћи први у Србији Турчина уби, и отмести*

[1] О Станковићу има више у Летопису 110 за 1865 стр. 188—234.

[2] *Грађа за Историју Србије* I, стр. 195.

[3] *Гошићи* су племе у селу Зеокама. Били су од вајкада људи чувени и виђени. Павле Гошић дуго је био старешина у београдској Колубари. По његову презимену та се кнежина после њега дуго звала *Гошићка*. У њу су улазила ова села: Шопић, Стубица, Лукавица, Шушњар, Жупањац, Чибутковица, Дудовица, Варзиловица, Келије, Петка, Куке, Дреч, Бурово, Врсоци, Медошевац, Сакуља, Јунковци, Зеоке, Барошевац, Црљенци, Пркосава, Трбушница, Бистрица, Врапчићи, Дићи, и Гукоши. Сва та кнежина имала је 792 куће и 956 пореских глава!

убијенога од Турака Кнеза Станоја. Кад завлада Господар Милош, би кнез треће чести нахије београдске. И представи се, у служби господарској, м. фебруара 24, л. 1829".

Станојловић Велисав, родио се у селу Трешњевици, у нахији јагодинској.

Пошто је умрьо старац Вукоман из Сабанте, који је био први саветник за нахију јагодинску, дошао је у савет, на његово место, *Велисав Станојловић* из Трешњевице.

Велисав је остао у савету до пропасти српске 1813.

Тома Милиновић за овога „саветника" вели:

„Јагодина посла Велисава
Ну у њему беше мала слава,
Јере, брижан, много не знаваше,
А да све зна њему се чињаше;
Што по своме чинит' не могаше,
Све способе употребит' шћаше,
Теке да би на његову било,
Макар на што то дело изишло"!

Кад је несрећа ударила на Србију 1813, Велисав је најпре пребегао у Немачку, а после 1814 отишао је с Карађорђем у Русију, и настанио се у месту Кишењеву.

Кад је 1830 у Србији обнародован знаменити Хатишериф, Велисав се вратио у отаџбину, и. године 1833 и 1834, видимо га као члана у суду јагодинском.

Године 1835, фебруара 23 (№ 532), Кнез Милош му је одредио 200 талира пензије на годину. После тога живео је у миру у Јагодини.

Године 1837, јула 30, појави се у Јагодини куга, и морила је до 26 октобра. За то време умрьо је од куге и Велисав Станојловић у Јагодини.

Стевановић Данило, родио се 8 маја 1815 у Темишвару, где су му се родитељи налазили у збегу после године 1813.

Учио се у Поречу, Пожаревцу, и у Београду.

После тога смернога школовања, учио је терзиски занат, а иза тога је био у трговини у Београду.

Године 1838 поставио га је Кнез Милош за старешину срезу пореч ко-речком са 400 талира плате на годину.

Године 1839 постао је помоћник начелнику крајинскога округа.

Године 1844 премештен је у Зајечар начелству за помоћника, а године 1848 постављен је за начелника округу црноречком.

Године 1852 премештен је за начелника округа чачанскога, и дан му је, по ондашњем обичају, чин потпуковнички.

Године 1856 премештен је за окружног начелника у Пожаревац.

Године 1859 поставио га је Кнез Милош за члана савета, у ком га је звању потврдио и Кнез Михаило 1860.

Кад је стари савет уставом од 1869 укинут, Данило је стављен на располагање влади, па је, 8 септембра 1869, опет дошао за члана новога државнога савета.

Године 1875, кад је Чумић дао оставку, Данилу је поверено те је саставио кабинет у ком је био председник држећи собом министарство унутрашњих послова.

Данилов кабинет држао се до 19 августа 1875. па је тада дао оставку.

Одступивши од министарства, Данило је стављен на расположење, а 1 априла 1879 стављен је у пензију.

Данило је имао од Краља Милана *Таковски крст* првога реда; Од цара Александра *Св. Станислава* другога реда, и

Од султана Абдул-Меџида *Нишан Ифтихар*.

Данило је преминуо 20 новембра 1886 у Београду. и сахрањен је у новом београдском гробљу.

Данило је био средњег раста, јакога састава, а црне масти човек.

Врло је марљиво читао српске књиге, и радо се разговарао с људма од књиге и од науке.

Данило је син Јована Стевановића, бимбаше пореч кога, а рођени брат Стевана Стевановића-Тенке.

Стевановић Јован, родио се је у Пореч у на острву истога имена године 1777.

Још за Турака. Јован Стевановић је у Поречу био *башкнез*, а кад су Срби под командом Миленка Стојковића заузели Пореч и Поречку Реку, онда се онамо и стање ствари изменило.

Турски *башкнез Јован Стевановић* постао је српски *бимбаша* под командом Миленка Стојковића.

Као бимбаша, Јован је био под командом Миленковом до почетка 1811.

У почетку те године, Миленко је, не приставши на реформе Карађорђеве, отишао из Србије, а његов бимбаша Јован Стевановић постао је војвода у Поречу и у Поречкој Реци.

Находећи се у Поречу, на живу водену путу, Стевановић је имао велику преписку с врховним Вождом.

У *Деловодном Протоколу*, за онако кратко време, њему је писано некаких 25 писама, која се тичу и послова војних, и управе унутрашње, и добрих одношаја с Немцима и с Власима, и опрезности према Турцима.

Године 1813, кад је Вељко пао, и кад су Срби морали оставити Неготин и Кладово, па се повући у Пореч, и тек ту мислити да се сили одупру, савременици не хвале, већ још куде Јову Стевановића. Али ће то пре бити излив њихова јада на општу несрећу, него што би било праведна осуда раду самога Јове Стевановића. У онако општој погибији шта је могао учинити један Јова Стевановић? Жртава је било и сувише, па помоћи није било ни најмање.

Међу тим је Јова, као од старине богат човек, давао новаца народној ствари кад је она у невољи била. И сви су знали колико вреди *Јова Поречки*.

После пропасти године 1813, Стевановић је пребегао преко Дунава, и боравио је где му је кад заповедала аустриска власт. Зна се да је једном био у граду Варадину, заједно с Цинцар-Марком. После тога се је био настанио с породицом својом у Темишвару, где је остао до краја 1814.

На крају те године остави породицу, и оде у Хотин; тамо се састане с Карађорђем и, заједно с њим, био је једном код цара Александра I, који му је даровао скупоцени прстен.

Вративши се из Русије у Темишвар, Стевановић, јула месеца године 1815, пређе на Раму у Србију, и одмах оде Кнезу Милошу, а породицу упути право у Пореч.

Од тога доба, Стевановић је опет био старешина у Поречу, под влашћу Кнеза Милоша.

Године 1817, Кнез Милош са својим братом Јованом и с побратимима: Димитријем Ђорђевићем и Јоксимом Милосављевићем, дође у Пореч.

Стевановић је био јако оболео и ослабео за службу. Кнез Милош је хтео и државне послове да стави у јаче руке, и заслужна старешину да не заборави. И ево како је то урадио.

У Стевановића Јове била је за удају кћи *Милица*. Кнез њу испроси за Јоксу Милосављевића, па овога постави за капетана Поречу. И Стевановићева сина Стевана (Тенку) метне му за писара, старца пак Јову постави у покој.

Од тога доба, у Поречу је управљао Јокса с писаром Тенком Стевановићем, сином Јовиним.

Јова се после тога још више разболи, и 28 декембра 1817 умре. Сахрањен је био у Поречу, где је и умрьо; али доцније, године 1842, кад је умрла жена његова *Ђурђана*, синови њихови, Тенка и Данило, изваде и очине кости, па их пренесу и сахране у порти код цркве у Д. Милановцу, где и сад почивају.

Стевановић Стеван, прозвани *Тенка*, родио се у Поречу месеца маја, 1797 године.

Отац Тенкин, Јован Стевановић, био је, као што је мало пре испричано, од 1811 — 1813 војвода у Поречу.

За детињства свога, Тенка је учио школу у Београду, а кад је Србија 1813 страдала, прешао је у Банат, и онамо наставио школовање у Ораховици.

Године 1816, месеца септембра, врати се Тенка из Ораховице у Пореч к оцу своме Јови Стевановићу.

Године 1817, Кнез Милош, с братом својим Јованом и Јоксом Милосављевићем дође у Пореч. Јова, отац Тенкин, био је тада јако ослабео, те Кнез Милош на његово место стави Јоксу Мило-

сављевића за старешину поречкој нахији, а младога Тенку постави Јокси за писара. Осем тога испроси за Јоксу Јовину кћер Милицу.

На тај начин, Тенка је прво ушао у државну службу године 1817, као писар Јоксе Милосављевића.

Године 1820, дође у Пореч за управника Вуле Глигоријевић, те Тенка и код њега буде писар до 23 априла 1825.

Од године 1825 до 1830, био је Тенка кнез поречкој нахији а од те године до 23 априла 1834 као капетан Поречке Реке, јер се је *поречка нахија*, по наредби Кнеза Милоша, прозвала *„Поречка Река“*. Онога дана пак постао је *„саветник финанције“*.

Године 1835, постао је члан управнога савета у Крагујевцу, а вршио је дужност исправника у Београду. Те је године постао и вице-председник тога совета.

Године 1836, постао је председник савета.

Године 1838, постао је *попечитељ просвете и врховни надзорник карантина*.

Находећи се у том звању, Тенка је собом походио све ондашње школе у Србији, и издао је неке упуте за унутрашњи рад у школама.[1]

Године 1839, кад је дошао устав, за који је с осталима и Тенка радио, постао је, као већ саветник, попечитељ правде и просвете.

Године 1840, био је један од незадовољника владом Кнеза Михаила и, са својом дружином, био је отишао у Цариград.

Године 1842, по одласку Кнеза Михаила, дошао је опет у савет, где је 1844 постао вице-президент а 1848 председник томе скупу.

Године 1857, ушао је у заверу против живота Кнеза Александра, због чега је пао у затвор, осуђен на смрт, и одведен у *гургусовачку кулу*, из које је, на заузимање портино, пуштен лицем на васкрс 1858, али се морао удаљити у Турску, где је живео до доласка у Србију Кнеза Милоша, а тада се вратио и живео је с пензијом код своје куће у Београду.

Преминуо је 2 септембра 1865 у Београду.

[1] *Гласник* XXIV, чланак *«Школе у Србији»*, стр. 10.

Тенка је био човек онизак; ходио је у старост готово погурено; био је црне масти, малих бркова, малих и мудрих очију, и под старост ћелав.

Рачунао се је, у своје време, међу људе који умеју лепо говорити и владати пером.

Често се прича за једну изреку која је пала на његов рачун: „Висок штил, и Тенка га не разуме“! То јест, нешто је тако заплетено написано, да му ни сам Тенка не би могао наћи смисла!

Стејић Јован Др, родио се у Старом Араду, године 1804, од родитеља сиромашних.

Основну школу и гимназију учио је у Араду, философију у Сегедину, а медицину у Пешти; после је, као „благодејанац“ текелинога завода, отишао у Беч где је 1829 постао доктор у медицини.

Иза тога, дошао је у Земун за лекара.

Из Земуна отишао је у Шабац за лекара г. Јеврему Обреновићу брату Кнеза Милоша.

У тој служби, становао је у Шанцу, Београду, или Крагујевцу, где је кад боравио г. Јеврем.

По одласку Кнеза Милоша из Србије, био се је вратио у Земун, где се је, тада, и оженио. Иза тога је прешао у Србију и, 23 фебруара 1840, постао је начелник санитета у министарству унутрашњих послова, па главни секретар у државном савету, у ком звању остао је до смрти.

Др Јован Стејић, велики родољубац, био је један од првих научника који су желели склопити „*Друштво Српске Словесности*“. А кад је, државним законом, то друштво уређено, Стејић је био један од његових првих и највреднијих чланова.

Стејић је уредио и штампао пет свезака „*Забаве за ум и срце*“; а превео је и штампао још 1826 године „*Хуфеландову Макровиотику*“, која је била јако распрострањена.

После М. Светића, Др Стејић је био најснажнији противник Вуковој реформи у језику и правопису. Он је саставио онај правопис српски који се је најдуже одржао у службеном језику у Ср-

бији, и који је пао тек године 1868, кад је оборена и последња забрана Вукову правопису.

Др Стејић је написао *„Језикословне примедбе на предговор г. Вука к преводу Новога Завета“* [1].

У овом саставу видите човека поштена, образована, где се бори против Голијата; видите сву добру вољу, али не видите знање ствари, и гледате како се све његово оружје, и сва борачка вештина распада у прах пред страховитом логиком ствари, пред правим знањем посла који Вук послује.

И овај Др Стејић, прочитавши Даничићев *„Рат за српски језик и правопис“*, уздахнуо је и рекао:

— Е, овако још није писао ниједан Србин!

При свем том, Стејић се је одликовао добрим избором у својим списима или преводима, јасним слогом и, за оно доба, доста чистим језиком.

Стејић је био омален растом, слаб здрављем, уредан животом, пријатан опхођењем, и ућудан у борби. Преминуо је у Београду 23 новембра 1853, и укопан је код палилулске цркве.

Стојадиновићева Милица Српкиња, родила се у Врднику у Срему 1830 године.

Основну школу свршила је у месту својега рођења, а вишу девојачку школу учила је у Варадину

Миличин отац, Василије Стојадиновић, био је свештеник, и настајавао је јако да сву своју децу школује и изведе на пут.

У породици Миличиној прича се да је она почела певати још кад јој је било тек 13 година!

Милица Стојадиновићева јавља се некако у оно време кад је туђинштина била врло јака у одабранијим српским друштвима на оној страни; кад су се већ српској деци била почела надевати имена туђинска; кад су српкиње у својој православној цркви међу собом говориле немачки, причајући једна другој како Јаци лепо певају *дас гросе Господи помилуј*. Итд., итд., итд.

[1] Гласник II, 1—42.

Српкињи, која је знала славу свога народа, и осећала понос својега народнога имена, срце запиштти. Њој је било тешко гледати да потомци славних предака тако малодушно, тако драговољно пуштају да им се у срцу гаси оно осећање којим управо и јесу оно што су, па навали радити колико год је умела и могла да се србињско осећање окрепи у њезиних земљака и земљакиња.

У таком раду, Милица није никад потписивала свога крштеног имена, докле уз њега није додала и то да је *Српкиња!* На својим штампаним списима своје име и презиме бележила је само почетним словима, а име *Српкиња* исписивала је и штампала цело целцито.

Од Милице Стојадиновићеве српској књижевности остали су ови списи:

1. *Песме М. С. Српкиње*, у Новом Саду, 1855. Треће, умножено издање ових песама изишло је у Београду, 1869:

2. *У Фрушкој Гори, од М. С. Српкиње*, I свеска, у Н. Саду. 1861; II свеска у Земуну, 1862; и III свеска, у Н. Саду, 1866.

Ово *у Фрушкој Гори* по облику је неки *дневник* у који је Милица уносила своје песме, белешке, а и неке народне умотворине.

Милица је била у пријатељству с Вуком Ст. Караџићем, Симом Милутиновићем, Владиком Радом, Бранком Радичевићем, Љубомиром П. Ненадовићем, и многим другим славним савременицима.

Она се није никад удавала. „Своју женску љубав угушила је, вели јој по смрти један поштовалац: — да више остави маха љубави према роду своме“. Сиротовала је свега века свога, и опет је њена рука била бржа да удели сиромаху него рука многе богаташице.

Милица је преминула у Београду 25 јула 1878, у 48 години свога живота, и укопана је код цркве Св. Марка, у Палилули.

Њен побратим за живота, Светолик Лазаревић, опевао је своју посестриму песмом која се овако почиње:

„Племенита красна душо,
Хвала ти на труду твом!
Ти ћеш остат' вечно мила
У јуначком роду свом“ [1].

[1] *Јавор* за годину 1878, бр. 45.

А Емило Чакра жали је жалбом братинском у броју 49 Јавора за 1878.

Лака јој српска земља!

Стојановић Влајко, родио се у селу Голешници, у округу алексиначком, 1847 године.

Влајку бејаше крштено име *Владимир*, али су га сви звали за живота, и сви га помињу по смрти, именом од милоште, па га и ми у Поменик тако уписујемо.

О животу Влајковом ми знамо веома мало; знамо да се је родио 1847 у селу Голешници, да је служио у редовној војсци, и да је као наредник друге поле децембра 1877 дошао у Лесковац, па оданде отишао међу Вучанске устанике, и уредо их за бој; био се с њима против Арнаута, докле 22 децембра није погинуо!..

Али оно што очевидци причају о његову раду, и о његовом држању у боју; што се казује о јуначкој смрти његовој, о његовој служби дужности, даје његову имену право да се уврсти у Поменик знаменитих милих покојника.

Као што је већ поменуто, Влајко је најпре дошао у Лесковац. Разабравши да томе месту прети велика опасност од Арнаута, који нагињу да продру преко села Вучја, где је била чета устаника Срба, Влајко одмах оде међу те устанике, и од часа заузме Дилавер-бегову кулу, и утврди је.

22 децембра навале Арнаути свом жестином својом на устанике. Пушке су гроктале с обе стране; само су нападачи, не имајући никаква заслона, много више страдали него опсађеници.

Влајко је био душа свих устаника; по његову гласу кретала се је сва јуначка дружина у кули: он је летео свуда, мртве жалио, рањене тешио, живе соколио. И свакад је био пун наде, весео, насмејан.

Пред по дне огањ малко попрестане.

Влајко рекне друговима:

— Браћо! Ево је огањ малко престао; да седнемо да мало поручамо! Кад на ново запламти, немамо се кад ни сетити хлеба!

Приседну ручати.

Влајко једе орно, и весели другове: „А ми, прича један од другова његових: — изнемогли и забринути: неки жваће а не може да гута, а некоме се чисто смрзле вилице.

— Што сте тако невесели, ако Бога знате? пита Влајко: — Зар ми не би помрли и код својих кућа! Та, браћо моја, два пута не умире нико, а један пут мора свако. Што да мислимо о том? Деде, у славу Лесковца, који ми овде чувамо, и који би, да није нас овде, вечерас букнуо у пламен!

Наже чутуру, нали се вина, па је даде другу; иза тога се прекрсти, узе по среди пушку, и одлете од пушкарнице до пушкарнице.

Не прође много, а на ново загрокташе пушке; на ново се отпоче борба. Влајко трчи свуда, прегледа све, наређује што где треба, соколи све! Али ..... ено и њега згоди самртно зрно: он паде да више не устане!

Другови га снесоше у једну собу у кули.

Самртно рањен, Влајко се тешко издиже на руку, да види како се бије бој, и друговима виче:

— Не мајите се око мене; гледајте бој; мислите за Лесковац!

Освоји ноћ; бој се претрже.

Освану други дан. Арнаути већ беху одступили, оставивши на бојном пољу 140 мртвих бораца, и 12 коња!

Али тај други дан затече јунака Влајка ледена као сиви камен. Он већ беше заспао вечни санак.

Другови Влајка укопаше крај цркве накриваљске.

Пошто се учинио мир, дошла је Влајкова мајка на гроб сину, и ожалила га жалбом материнском.

Човека подузима неко чудно осећање, кад слуша што причају о Влајку другови који га надживише, и с каким поштовањем помињу мештани мајку његову. Они њу не жале; они јој, готово, завиде, честитајући јој што може рећи да је мајка онаком соколу!

Благо њојзи и с мртвим онаким сином! Нека не жали материнских суза. Име Влајково изазваће сузу и у туђем оку на кои много времена после нас!

На Влајкову гробу стоји камени крст са записом:

„*1877, декембра 22, Владимир Стојановић од Голешнице*“.

Борба која је укинула јуначку главу Влајкову, није дала Арнаутима спојити се с турским четама у клисури, и сачувала је Лесковац од плена и огња. А за то

Слава Влајку, и његовим у бој другови ма!

Стојановић Исидор, родио се је у варошици *Кањижи*, у Бачкој, године 1809. Основну школу учио је у месту свога рођења, а средњу наставу добио је у сегединској гимназији и у лицеју; после тога отишао је у Пешту, где је на универзитету слушао права.

Кад је Стојановић био у трећој години права, Кнез Милош, дознавши за његово добро владање и лепе способности, позове га 1835 у младу крагујевачку гимназију за професора појезије.

Стојановић се томе позиву радо одзове, дође у Крагујевац, прими се службе, и предавао је појезију, до половине марта 1839.

Пада у очи што је Стојановић својим ђацима више омилио домаће песнике, него икоји наставник после њега. И данас ћете наћи стараца, Исидорових ђака, који ће вам на памет изговорити по целе стране из Симине „Србијанке“, а доцнији многи „слушатељи појезије“ нису можда ни видели „Србијанке“!

Године 1838 основан је у Крагујевцу лицеј. И Стојановић је, у половини марта 1839, добио у њему катедру опште историје.

У овој служби остао је до смрти. Уза своју редовну дужност, Стојановић је доцније, кад је лицеј пресељен у Београд, својски радио да се отворе недељне школе у нашој вароши, и у њима је предавао као наставник врло успешно.

Радећи на катедри, Стојановић је дома преводио општу историју и спремао је за штампу, али није дочекао да му тај рад изиђе на свет.

Књижевни његови послови ово су:

1. *Преодница свеопште историје*, у Београду, 1844;

2. *Брзоуки Буквар*, који је удесно нарочито за своје ђаке недељних школа, у Београду, 1846;

3. *Наставник у првој класи београдских школа*, који је штампао с одобрењем попечитељства просвете, у Београду, 1846;

4. *Слово на Св. Саву*, које је говорио у лицеју београдском, 1846;

5. *Протокол Карађорђев*, који је уредио, регистровао и издао, по одлуци *Друштва сриске словесности*, у Београду, 1848;

6. Многе белешке о догађајима у Србији од почетка овога века, које су штампане у првим *Гласницима*, и које су већином добра историска грађа.

Стојановић је један од првих чланова *Друштва сриске словесности*, у којему је радио својски све до своје смрти.

За своју ревност у служби, Стојановић је од ондашње владе награђен султанским орденом *нишаном ифтихаром*.

Стојановић је био здрав, леп, пријатан у опхођењу, весео у друштву; а преминуо је на пречац од колере, 12 јуна 1849 године, у Београду на Врачару у својој кући, и сахрањен је код цркве Св. Марка.

Стојановић Стеван, родио се 1792 године, у селу Трњанима у Стигу, на десној страни реке Млаве.

Још за младости прешао је у Пожаревац, и отворио дућан; а пошто се је прилично обогатио, трговао је свињама.

Године 1829 Кнез Милош, познавши Стевана из ближе, узме га у пожаревачки суд за члана. Ту је служио неколике године.

Кад је Кнез Милош почео заводити редовну војску у Србији, први официри, као учитељи тој војсци, били су му из Русије. Један од тих првих официра, био је преко мере оштар према војницима, па су се на њега много жалили и војници и родитељи војнички.

Кнез Милош зовне Стевана Стојановића, и пошље га у касарну да извиди те жалбе, па да му јави шта је и како је?

Стеван дође официру Русу, и каже му да жели уписати се у војнике. Рус, видећи Стевана, малена растом, а у народном оделу, рекне:

— Ниси ти за војника, и одбије га.

— Молим ти се, прими ме; желим да будем војник!

— Одлази! Ти си мужик! Ниси ни за добошара!

— Али је мене послао Кнез Милош, да ме примиш!

— Ако те је Кнез послао, примићу те, али ћеш сам побећи други дан....

И прими га.

Официр је био ископао у њоју јаме где вежба војнике. Јаме су биле широке колики је највећи човечији корак. Он заповеди да се маршира преко тих јама. Ко се год олени, или је малога корака, тај пада у јаму, а официр га после за то бије.

Еле Стојановић се преко тих јама вежбао цела три дана, слушао и вршио све најоштрије заповести, па кад све то собом огледа како је, оде Кнезу Милошу, и каже да је тај човек бесан, и да не учи војнике, него их само мучи, јер је то ваљда њему слатко.

Кнез смени тога командира, који је, сазнавши ко му је био комесар, чупао косе од чуда, вичући:

— Ах! прокљати мужик, как он мења надул?

После тога, у селу Божевцу нека жена, код жива свога мужа, спанђа се с неким бећаром, па, с овим у друштву, убије свога венчаног човека.

Сељаци се узбуне на тај неваљали живот, па ухвате убилце, свежу их, и одведу у Пожаревац суду.

Суд пресуди да се убију и човек и жена: *труп преко трупа да падне,* гласила је судска пресуда!

Ствар оде народном суду. И он ту пресуду одобри. Оде Кнезу Милошу, а он пресуду измени у толико, што жени — која је имала шесторо ситне деце — опрости живот да ту децу гледа, а бећар, њен милосник, да се убије.

Пресуда се пошље млавском капетану Кукићу да је изврши у самом селу Божевцу, пред сељацима, које треба сабрати да виде погибију кривчеву. Капетан скупи сељаке, који су већ раније мрзили и на ону жену и на човека, и пред њима почне читати пресуду с почетка, а кад дође до оних речи „да се обоје из пушака убију, и *труп преко трупа да падне*“, сељаци оспу огањ, и убију и жену и човека, ма да је кнежева милост била жени поклонила живот!

Ово се још тај дан дозна у Пожаревцу. Кнез плане на таку самовољу сељака, и заповеди:

— *Село Божевац да се спали све; једна кошара да не остане усправо!*

Издавши таку страшну заповест, узјаше коња и оде у Крагујевац.

Ко сада да дигне руку, и да гурне угарак у највеће село у Млави? А ко опет сме не извршити заповести кнежеве? Сељаци обисну молити кнезове у суду, да умилостиве Господара те да поштеди село; али нико од кнезова не сме Милошу на очи да изиђе тога ради. Најпосле сви се окрену Стевану Стојановићу, и он пристане; седне на поштанске коње и, за ноћ, стигне у Крагујевац. Изиђе пред Кнеза; издржи прву његову ватру, али му разјасни како нису крива нејака деца, старци, и болесници за неколико на зло брзих људи, а можда и за несмотреност старешинску.

Кнез опрости селу; али Кукића отера с капетаније, а Стевана Стојановића извади из суда, и метне за капетана Млави.

Као капетан, Стојановић се одликовао особитом старошћу о својој дужности. Никад није човека оцсовао, а псовање је било општа навика у свих старешина његовога доба. Идући по срезу, посио је и пио своје вино. Никад није трпео да му се готови ручак или вечера из раније, него је јео што је где затекао. Осем воћа, ако би му ко донео, ништа ни од кога никад није хтео примити.

Кнез Милош га је јако уважавао.

Кад се 1833 поврати Тимочка крајина, Кнез Милош постави Стојановића за команданта целе те крајине, где је остао до 1839, када је постао члан државном савету, у ком је звању утврђен и после промене, на име 20 новембра 1842.

Стојановић је у Крајини живео и управљао онако као што је живео и радио у Млави.

Као државни саветник, добио је био власт да надзирава поште, које су онда у свој земљи тек биле заведене. Његови извештаји о повереним му пословима служе на част и њему и писарима његовим.

Стеван Стојановић одликовао се је међу нашим старим неписменим старешинама и тиме, што је своју децу марљиво школовао. Син његов Милош слушао је права у Паризу. Зла је срећа хтела

да је тамо и кости оставио. Отац његов дигне се чак у Париз, на гроб сину своме, и постави му белег по српском обичају. Том приликом прелазио је у Енглеску, и свраћао у многе градове у у средњој Јевропи.

И ако је био неписмен, *Друштво српске словесности* изабрало га је за свога почаснога члана.

Стеван Стојановић био је човек омален, плав, малих брчића, због чега је и прозван *Тоса*.

Преминуо је у Београду 1 јула 1855 године, и укопан је код Маркове цркве у Палилули.

Стојићевић Милош, родио се у селу Врањској, у Поцерини, године 1776. У детињству, по манастирима, научи мало читати и писати. Прве године српске буне, био је прост војник, а по том постане писар у грушићскога кнеза Илије Марковића, који је онда био као буљубаша у Поцерини.

Кад Турци, године 1806, пређу у Мачву и нахију шабачку попале и похарају, Кнез Илија се преда Турцима, и они га учине оборкнезом поцерским, а Милош се не хтедне предати (премда су му Турци били заробили матер). У то стигне одовуд Карађорђе, те Турке узбије, и Милоша постави војводом Поцерини, назвавши га својим посинком.

Ево како су се први пут видели Карађорђе и Милош Поцерац:

— Дођосмо, прича покојни Јокић, у Бељин (пред мишарски бој 1806). Ту се војска с војском саста, и војводе се састаше. Карађорђе мало поспава после ручка, па онда рече старешинама те одабраше 250 — 300 момака, све бољег од бољега. После заповеди те скидосмо чизме а обусмо опанке. И он сам скиде чизме а обу опанке; остависмо сабље а узесмо само ножеве. Он се крете напред а ми за њим; на коњма понесмо два товара фишека.

Кад се одмакосмо од логора, упита он оне људе оданде:

— Коекуде, 'де је ћуприја на Думачи, куда Турци често пролазе, и прогоне силни плен?

Ондашњи људи одмах пођоше напред, и путовасмо сву ноћ. У зору стигосмо к ћуприји, и ухватисмо бусију. Карађорђе заседе

на средини бусије, а ми око њега. Чекали смо вас дан: не би никога. Пред саму ноћ, изиђе он из бусије, и седе под један храст. На један мах, чу се жубор на нашој стражи. Кад, а стражари воде двоје момчади. Дођоше к нама. Питамо ми да нису турске уводе? Они се куну свим на свету да нису, него им је, веле, додијала турска сила, па су пошли Карађорђу, да се бију с Турцима.

— А познајете ли Карађорђа?

— Не познајемо, одговорише они.

Ми им га показасмо. Они не верују, видећи на њему гуњ и опанке. Најпосле, пријђоше му руци, а он их упита: ко су, и шта желе? Кажу му оно што и нама.

— Коекуде, сад ћу видети, јесте ли ми верни. Даћу три моја момка, да их проведете; ви мора да сте вични овом месту овде; да виде шта чине Турци.

— Ако погинем, Господару, рече један од момчади: — не стојим ти за њих добар, а док сам год жив, издати те не ћу. Ово је био главом Милош Стојићевић.

— Лепо, рећи ће Карађорђе: — ја ћу сутра с коњаницима доћи на ово место и у ово доба.

Сутра дан, ми дођемо, али оне петорице нема нигде: овамо, онамо — аја! Узе се Карађорђе вајкати: мисли да га је Милош преварио.

— Има ли ко, коекуде, да заурла као вук, упита он? А шта у војсци нема? Нађе се један те завика као прави вук на раскршћу; — аја; никаква јава!

— Е, по души га, рече Карађорђе, де ме оно балаво дериште превари! Баците једну пушку, па шта му драго. Избацише пушку; слуша он, слуша; али никаква одзива.

На један мах, пуче једна пушка.

— А ето их, ето, рече Карађорђе — врло весео.

И одиста дођоше она сва петорица. Карађорђе пита Алексу Дукића, како му се види Милош? Осу ти Алекса хвалити Милоша, па све додаје да је још бољи него што га он уме похвалити. То Карађорђу би врло мило. Милош му сад каже, да се у селу Гру-

шићу састала скупштина, која се договара да носи Турцима порез, и све друге потребе. На то ће Карађорђе рећи:

— Јунаци! Поцерина и Мачва воле Турцима него своме народу; за то вам допуштам да чините што је год ком воља; све вам овде напред праштам!

Сутра рано стигнемо у Грушић; опколимо ону скупштину, похватамо главније потурице (пријатеље турске); испитамо, и двојицу посечемо. Кнезу Илији доказао је још пре Цинцар-Јанко, те се био раније уклонио. Онај други народ кад виде поплаши се, и стрпа се све једно на друго. Карађорђе пита:

— Хоћете ли се ви опет предавати Турцима?

— Не ћемо! гракнуше сви као из једног грла.

— Ви Турцима дајете волове, овнове, масло, мед, јајца, млеко, и паре; а ја вам не тражим ни једног јајца, само вас зовем да будете своје газде, а не турски измећари.

— Хоћемо с тобом у гору у воду!

— Е, кад хоћете, а ви дајте то што сте спремили Турцима да се моја војска нахрани!

— А где бих ја могао ноћити?

— Има, мало горе, рекоше они: — Милошева вода. То је извор Милоша Обилића; ту је место врло лепо; ту увек тевериче наше и везири.

— Добро, коекуде, хајдемо тамо!

Дођемо к Милошевој води. Истина је све како су нам казали. Ту заноћисмо. У вече постави се вечера. Седе Карађорђе и старешине се поређаше један до другога, где је ком место. Милош служи око совре. Карађорђе рече те седе и он. Кад се господару наслужи трећа чаша вина, он је прими и рече:

— Браћо! да попијемо ову чашу вина у здравље младом јунаку Милошу, који је одсада поцерска војвода. Он с именом наслеђује и јунаштво свога имењака Милоша. Здрав си Милошу, војводо поцерска!

Милош скочи да га пољуби у руку, а он се с њим пољуби у образ, па га врати те седе на место.

Ето тако Милош Стојићевић поста војвода Поцерју.

По вечери, Карађорђе рече оним скупљеним поцерцима:

— Чусте ли ви да вам ја поставих Милоша за војводу?

— Чусмо, Господару?

— Њега да слушате; што год вам заповеда он, то заповедам ја. За то, кад вас позове, да идете за њим сви без поговора. Оружје сте предали Турцима, него узмите секире и мотике; мени требају и таки радници, да копају шанчеве, а пушака имам доста.

— Хоћемо, Господару!

Ово је било (пред крај јула 1806) пред славну битку на Мишару, у коју је после Милош довео 200 коњаника и 400 пешака, па и самог кнеза Илију Марковића. А мало пре мишарскога боја, Милош је у Китогу сачекао 50 — 60 Турака; побио их, и узео све њихово оружје и товаре.

После славног боја на Мишару, Карађорђе заповеди Милошу да иде са својим људма у Китог и, заједно с Протом Смиљанићем, да ухвати заседе; јер су њима двојици места врло добро позната. Карађорђе је то наредио знајући да ће остатак разбијене турске војске потегнути к Дрини.

После три дана, врати се Милош, одевен као лутка, а и сва му се дружина преодела. Под Милошем коњ Капетана Кулина а на њему све што је Кулиново било. Ту су хатови, рахтови, оружје, џебана, и друге свакојаке ствари. Милош, како дође, исприча Карађорђу како су се Турци у Шанцу позаваљали, што су им на Мишару толики вођи изгинули. За то сва Кулинова тевабија (свита) изиђе из града, и пође кроз Китог у Босну. Милош је у Китогу дочека, и потуче се с њом; надбије је, растера, и отме све што је носила. У том боју задобио је и ону чувену после тога *Кулинову сабљу*.

На тој сабљи били су, кажу, исписани берати Кулинове фамилије; с тога је Милошу Кулинова родбина давала онолико злата колико је сабља тешка; али Милош заште све српско робље што су Турци оне године из нахије шабачке били одвели. Родбина Кулинова, и да је хтела, није могла то дати, јер је робље било испрепродавано и разведено по свему турском царству. Тако Кулинова

сабља остане у Милоша ; а кад се Шабац преда, онда он и матер своју избави из ропства.

Године 1807, 1809, и 1810 Милош је војевао највише дуж Дрине. Вишњић је славно опевао његов јуначки мегдан с *Мехом Оругџићем* године 1809 преко Дрине, усред поља, испод Бељине.

Године 1811, појави се у Поцерини некакав хајдук *Прело*. Од Карађорђа и савета била је дата заповест да сваки војвода у својој кнежини мора хајдуке гонити, и плаћати штету коју они почине. Милош дозна да је Прело на данику у месту *Липовици*, у хатару села Метковића, идући на запад к селу Поцерском Добрићу, па се дигне онамо с неколико момака да га ухвати, или да га убије. Спазивши Прела, потрчи сам пред момцима и повиче :

— Везуј се, Прело !

— Не гини, војвода! одговори хајдук, и зграби пушку преко среде.

— Везуј се Прело ! викне Милош по други пут, трчећи све ближе ка хајдуку.

— Не гини војвода ! рече одметник, и узе га на око.

Милош је, тако рекши, летео да га рукама шчепа, али пакосник даде пушци огањ ; пуче пуста, а Милош мртав паде с коња на земљу !

Ето тако погибе јунак ком ће се име помињати „докле тече сунце и месеца“.

И Прела по том убију, али Милоша не поврате.

Милош је укопан с десне стране цркве добрићске, под самом стрехом. Кад је црква 1813 горела, испрскао је каменити белег на Милошеву гробу, те се сад само на једном парчету може да прочита година 1811.

Милош је био средњега раста, пошироких прсију и плећа, пошироких уста, дугуљастих образа с руменим јагодицама, носа малог, поширокога, смеђе косе, која се плела у дугу плетеницу коју је савијао и носио под калпаком, а танких и тако дугачких бркова да их је могао задести за уши ; очију је био граорастих а погледа оштра, ватрена ; по нарави врло весео и шаљив, а јунак неисказани.

Кажу да је његовом јунаштву много помагало и то, што је све помишљао на косовског војводу Милоша, за којега се пева и прича да је био из Поцерине, а и Карађорђе га је подсетио на то кад га је завојводио. Кад је погинуо било му је тек 35 година.

Нека је мир његовој души, а вечна слава јуначком имену његовом!

Стојићевић Ђорђе, родио се у Београду 1857 године.

Свршио је основну школу, 6 разреда гимназије, и војну академију.

Ђорђе је син Милана Ђ. Стојићевића, а праунук Милоша Поцерца, славе од Поцерја.

26 августа 1876, као млад кадет, налазио се у тимочкој војсци, која је из Брестовачке Бање ишла на Турке у Зајечару, па се с њима побила на Поповој Могили.

Пре боја, Ђорђе Стојићевић овако говораше једном од ближих својих другара:

— Ако погинем, немој одмах јављати моме оцу да сам погинуо, него му најпре пиши: „Тешко је рањен; после — рана се дала на зло, па већ најпосле — умрьо! Али те молим да ми сачуваш сабљу, да не би пала Турцима у руке, те да њоме кога Србина посеку!

Из тога боја, и из многих потоњих, Ђорђе је изишао здрав. Дочекао је и други рат, и прошао кроза страшну клисуру грдиличку.

18 јануара 1878, у боју на Девотину, могао је мало и склонити се, али је он, не слушајући савета својих другова, сваки час излазио на шанац, те гледао шта ради непријатељ. Ту га згоди непријатељско зрно и смртно рани. Од те ране издахнуо је други дан, 19 јануара 1878.

Честит прадед, па честит и праунук: слава обојици!

Стојковић Атанасије, родио се у Руми, у Срему, 20 септембра 1773 године. Ту је свршио тако зване „граматикалне латинске школе“, па је онда постао учитељ.

После кратког учитељевања, свршио је које у Шопрону а које у Сегедину, философију. Иза тога је у Пожуну слушао права 1796; одande је отишао у Гетинген, у Њемачкој, где је слушао физику, и постао доктор у философији, и прави члан природњачкога друштва.

После тога, находимо га као професора физике у харковском университету, у Русији.

Написавши физику, Стојковић је пошље Цару Александру, који му је одговорио и захвалио преко секретара Енгела $^{17}/_{29}$ јануара 1803.

Ово су Стојковићеви списи:

1. *Физика простим језиком писана за род славеносрески*, у три књиге, у Будиму, од 1801—1803;

Ода о будућем заведенији наук философических в Карловцјех, 1800;

3. *Ода о каковим образом љубав у браку сохранити можно*, 1800;
4. *Кандор или окровеније египетских тајин*, Будим, 1800;
5. *Аристид и Наталија*, Будим, 1801;
6. *Српски секретар*, Будим, 1802;
7. *Смрт Јована Рајића*, у стиховима, 1802.

А штампао је нешто и на руском језику.

С његовим именом везана је историја о преводу новога завета, али она као да не говори ни мало у хвалу Стојковићу.

Језик је у Стојковића словено-српски или руско-српски, каким се у оно време писало.

Има право на нашу захвалност, што је први писао физику за Србе, ма да она носи недостатке и научне и књижевне својега времена.

Стојковић је умрьо у Харкову 2 јуна 1832, и код неке онамошње цркве сахрањен.

Стојковић Ђерасим, родио се у Великом Араду, у Мађарској, године 1811.

Основне школе и гимназију свршио је у месту свога рођења, философију и права у Пешти, а богословију у Карловцима.

Ђерасим је био питомац текелинога завода, у Пешти.

У пролеће 1839 прешао је у Србију, и примљен за професора београдске богословије.

Августа 27 те године, у манастиру Враћевшници, закалуђерио се, и постао ђакон, па децембра 12, исте године, протођакон, а 6 јануара 1840 посвећен је за јеромонаха.

Маја 15 године 1844 постао је протосинђео, а маја 9 године 1853 архимандрит манастиру Манасији, задужбини Деспота Стевана Високог.

Октобра 10 године 1854 посвећен је за владику тимочкој јепархији, после смрти владике Доситија Новаковића.

Ђерасим Стојковић, и ако је све школе свршио, и ако је редовно читао све новине, ипак није био носилац велике науке, а уз то је увек кунаторио својим слабим здрављем; али је као наставник био тачан, уредан, и према ђацима добар. У опште био је човек поштен, чист од плетака и од сваке нискости која не подоба честиту чину и светлу образу.

Кад би га који од другова му, после његовога многога читања, упитао:

— Шта има у новинама?

Ђерасим би одговорио својом обичном реченицом:

— Вечер, вечер (а то му је била узречица) све се своди на ово: *„једе себје не хоштеши иному не твори!“*

Ђерасим је више пута и проповедао у београдској цркви, али му ниједна беседа није угледала света.

Умрьо је у Неготину 11 јула 1865, и укопан је у старој неготинској цркви.

Бог да га прости!

Стојковић Миленко, родио се у селу Кличевцу, на Дунаву, у пожаревачкој нахији.

У младости својој седео је неко време у Пожаревцу, и држао дућан, а после се врати у село и на ново стане живети као сељак.

Кад је оно Мустај-Паша дизао Србе против јаничара који су из Видина навалювали к Београду, Миленко је тада био буљубаша над Србима.

Кад дахије посеку лаолскога кнеза, Миленко се одметне у планину, а чим чује за устанак у Шумадији, одмах дигне на Турке све Подунавље. Тада се је одмах звао и потписивао као *бимбаша*.

Миленко је у својој војсци поставио ове старешине: *Живка Шљивића* из Брежана, *Рајицу Н.* из Градишта, и *Ђорђа Н.* из Пека.

Кад су српски устаници, 1804, отимали Пожаревац од Турака, Миленко је учинио више него икоји други и бројем бораца и вештином у нападању.

После тога, кад су се Срби стекли на Врачар, и опсели Београд, дахије побегну низ Дунав у Адакале. Српске старешине тада пошаљу Миленка с неколико момака и с препоруком од Реџепа на стрица му Ибрахима, старешину адакалскога, да дахије потуче, и главе им донесе на Врачар. У то име, Миленко се спусти у Текију; ту сакрије своју дружину а сам, преобучен у просте влашке хаљине, пређе у Адакале, и преда Ибрахиму Реџепово писмо. Ибрахим, видећи што му се пише, рекне Миленку:

— Дођи довече кад се смркне; ја ћу ти показати кућу где седе дахије, па чини с њима што знаш!

Миленко у вече дође с момцима, и кад му се покаже кућа где су биле дахије, удари на њих, побије их, поодсеца им главе, и однесе у Београд. Само је Циганин који је крваве главе прао на Дунаву, испустио Аганлину главу у воду, те је отишла низ Дунав и није се могла однети у Београд.

Године 1805, Миленко се је с Петром Добрњцем и Стеваном Синђелићем био укопао на селу Иванковцу, недалеко од Ћуприје. Афис-Паша, идући од Ниша к Београду, поручи Миленку да се уклони с пута, да положи оружје, и да њему и војсци његовој готови конаке, па ће му Афис за то израдити царски берат.

Миленко одговори:

— Ми везиру не чинимо никаке сметње; нека иде на Јагодину и Х. Пашину Паланку, куда су и досад ишли царски везири!

Афис се наљути:

— Знам ја и сам где је Београд, рекне он: — не ћу ја хајдука питати за пут којим ћу ићи; него нека се он с дружином уклони да их зло не снађе!

— Берат који обећава, рекне Миленко: — не треба ми ништа: овако сам већи бератлија. А претњом ме не ће уплашити, Нека удари свом својом војском: рђа био, ако му се уклонио!

И Афис је послао војску на Иванковац, али је зло прошао. Миленко, дочекавши и разбивши на Иванковцу Турке, особито је изишао на велики и славан глас.

Кад су Срби, у почетку 1806, на све стране поступили напред из београдекога пашалука, Миленко је сишао низ Дунав, и завладао Поречем. После тога се је преселио са свим из Кличевца у Пореч.

У пролеће 1807 Срби на ново ударе на Турке на све стране и Миленко тада пређе с војском преко Мироча у Крајину и улогори се код села Штубика и Малајнице; али силна турска војска, под командом видинскога везира Мула-Паше и Гушанца-Алије, опколи га, и не би се могао избавити, да му није дошао Карађорђе с војском из Шумадије, и руски ђенерал Исајијев с нешто Руса из Мале Влашке.

Године 1811 о Малом Божићу, кад се је оно дала нова уредба Србији, и када се је, установљавањем многих ситних војвода, слабила моћ неколиких старих силних војвода, Миленко, с Петром Добрњцем, није хтео пристати на ту реформу. За то је, по одлуци скупштинској, прогнан из Србије. Тада је отишао у Русију, где је добио 300 дуката пензије на годину, купио неко имање и онамо је после живео.

Године 1821, марта 26 (№ 315), Кнез Милош пише писмо Миленку Стојковићу и Петру Добрњцу, и прекорева их, што буну етериста из Влашке хоће да пренесу у Србију, где је мир тако потребан и добротворан. У том писму каже им да ће и сам, заједно с Турцима, устати против њих, ако се усуде ту буну пренети овамо преко Дунава!

Доцније се није ништа чуло о Миленку.

Миленко је био средњега раста а црне масти; за њега су говорили сви који су га знали да је био врло паметан управник, а тако исто и велики јунак. Говорио је врло мало, а сви његови подручници бојали су га се као живе ватре.

Јокић за њега каже:

„Миленко је био и најбољи, и најчовечнији, и нај јуначнији међу војводама".

Тај тако хваљени човек био је веома слаб спрећу женске лепоте. Живећи у Поречу, држао је неколико жена српкиња, влахиња, и туркиња.

Пошавши из Србије 1811, повео је и све те жене у Влашку; али их је онамо отпустио све, осем неке Катинке, коју је задржао и венчао за се.

Док је био у Србији, није знао читати, а у Русији је научио читати књиге и писати писма.

Тако вели Вук Караџић, а Родофиникин, напротив, још 12 августа 1807 № 249 пише овако:

„*Миленко — умејет читат и писат; скромен, храбр, љубим всеми*".

Од прве жене имао је синове Милана, Ивана, и Живана, и једну кћер која се је, доцније, у Каравлашкој удала за некога Легатовића. Прва два Миленкова сина ишла су у велику школу у Београду, 1808.

Миленко је умрьо у *Бахчи-Сарају*, у Криму, где се је био настанио по одласку из Србије.

Стошић Илија, војвода хомољски, родио се у Жагубици, у Хомољу.

У почетку устанка на дахије, 1804, Петар Добрњац поставио је Стошића буљубашом у Хомољу. И он је, после тога, највише чувао границу од Црне Реке. Тога ради је, на венцу више Жагубице не далеко од места „Немачке Страже", начинио шанац где је стајао и држао путове који од Крајине и Црне Реке излазе у Хомоље. То се место и данас зове *Стошићева Стража*.

Доцније, кад су Срби отели Црну Реку и Крајину, Стошић је с хомољских висова сишао к Тимоку, и начинио је шанац у селу Вражогрицу те се ту одупирао Турцима.

Године 1810, Стошић је приложио *Тршкој Цркви*[1] звоно, које је много тумарало, али данас опет је на Тршкој Цркви. Оправивши ову богомољу, и распространивши је, Стошић је 1811 платио те јој је живописан иконостас, који је доцније замењен другим. На иконама се свуда потписује *„Господар Илија Стошић“*.

Кад је био на шанцу у Вражогрицу, Стошић се помиње као *„Војвода хомољски“*.

Године 1812 јуна 19, из тога шанца, дао је овај *атестат*:

„Дајем на знање како Јон Стикла из села Трњана, даде дете Филипу у Осаницу. И Филип одрани дете. На које Филип престави се, а овај горе именовани дође (и) иште дете од брата покојног Филина да узме. На које суд пресуди: да се дете узме, и да се води; пак после да нема нико покојног Филипа брата Јову задевати за дете. Које од нас писмено дајемо и муром потврђавамо. Дано у Вражогрицу, месеца јуна 19 1812. Војвода омољски, *Илија Стошић*“.

Те исте године заповеђено му је те је ишао и бранио Кладово од Турака.

Несрећне године 1813, Стошић је, као и многе друге војводе, оставио отаџбину и побегао преко Дунава. На десетину дана по његову одласку, дођу у Жагубицу кметови из хомољских села, те запале конак и кулу Стошићеву, која је била онде где је данас среска канцеларија.

Говори се да су то учинили из два разлога: хтели су тим да покажу Турцима као да и сами мрзе и гоне војводу који је Хомоље водио на Турке, а управо хтели су да униште једину кућу у Хомољу, у којој би се Турци могли станити и боравити у Жагубици.

Из Аустрије Стошић је био отишао у Русију, па се одонуда вратио 1817, и већ је 23 јуна те године од Кнеза Милоша у

[1] *Тршка Црква* је зидана у старо време (Кнежевина Србија, стр. 1033) Ту је био *трг* за све Хомоље. Силна се стока ту продавала, а било је доста и дућана. Доцније се је тај трг смањивао, и смањио тако да је на последњем *ианабуру код Тршке Цркве* продан, веле, само 1 хрт. И за то је трг укинут законом од 4 фебруара 1865 (*Срп. Новине*, бр. 23).

Београду примио писмо „да иде у Жагубицу на своје имаће, и онде да живи, а да га нико ни зашто не узнемирава.“

После неколико година живљења у Жагубици, Стошић је умрьо, и укопан је код *Тршке Цркве* којој је за живота био „обновитељ и приложник“.

Стошић је био човек висок, крупан, лепих кратких а густих бркова, и већ 1813 био је са свим сед.

Његова кћи, Милосава, удата у Пожаревац за Стевана Протића, родила је ђенерала Косту С. Протића.

Стратимировић Стеван, родно се је 26 декембра 1757 у месту Кулпину, од оца *Николе* и мајке *Анђелије,* а старина му је у Херцеговини.

Основну школу свршио је у месту свога рођења, гимназију у Новом Саду, философију у Сегедину, где је поред латинскога научио и мађарски језик. Права је учио у Будиму, а довршио их је у Бечу.

Кроза све своје школовање Стратимировић је у свакој школи свакад био први ђак и, поред онога што је од професора слушао и за испите учио, читао је и сам, и учио се дома без престанка.

На крају године 1780, Стратимировић дође у Карловце да се покалуђери; онда још није било карловачке богословије, за то се је учио приватно у славнога богослова, потоњега историка, *Јована Рајића.*

Године 1784, на Благовести, Стратимировић је постао ђакон; 28 марта архиђакон; 29 јуна био је јеромонах, а 15 августа 1784 постао је архимандрит крушедолски, али није живео у манастиру већ у двору, при митрополиту *Мојсију Путнику,* који га је веома пазио.

Године 1786, митрополит Путник предложи за удову будимску јепархију, с двојицом старих архимандрита, и Стратимировић, ком је тада било тек 28 година.

Цар Јосиф II, прими лично сва три кандидата, види их, поразговара се с њима, па најмлађега изабере за владику.

Кад је Стратимировић, као нови владика, полазио на своју јепархију, стари митрополит Путник заплаче се, рекавши:

— Све се надам, да ћеш ме ти наследити !.. .

Кад Путник умре, онда се 1790 у Темишвару сабере *народни сабор* да изабере митрополита, и да посвршава неке друге ствари.

За митрополита беху кандидати владике *Петар Петровић*, *Јосиф Јовановић Шакабента*, и *Стратимировић*. Од сто гласова, Стратимировић доби 60, и он би изабран.

Кажу да је плакао, и молио сабор да њега не бира, али му молба није помогла, и цар Леополдо II потврди тај избор, те тако Стратимировић 21 новембра 1790 постане *карловачки архијепископ и митрополит*.

Некима ово није било право; али године 1791 на дијети у Пожуну, видећи памет и држање Стратимировићево, сви умукоше.

Тек што је стао на своје место, као карловачки архијепископ, добио је 1791 од карловачког грађанина *Димитрија Анастасијевића* 20 хиљада форината, да их употреби како зна на добро народу. Он те новце употреби на *оснивање гимназије карловачке*, побудивши и друге карловчане на прилоге.

Докле год траје те школе, у којој су до сада хиљаде младића добиле корисно образовање, дотле ће се захвално помињати име митрополита Стратимировића уз име Димитрија Анастасијевића дародавца !

Ни *богословије* није тада било у Карловцима. За то он не само заведе школу за богослове, него још сам састави неколике предмете за обучавање, и спреми учитеље на после похођаше ученике, и тако настајаваше да и богословија и гимназија лепо напредују.

Године 1807 утишао је неку буну сремских сељака на спахије, и тим се је веома препоручио цару Франьи I, који му је за то дао крст од Леополдова ордена.

Стратимировић је много помагао да се и у Новом Саду отвори *гимназија*. За то је и њој био врховни патрон, као и карловачкој гимназији.

Био је веома црквени човек; волео је богомољу а особито црквено певање. До своје смрти, свакад је ишао на вечерњу и на јутрењу. Њега зора није никад застала у постељи. Идући радо у

цркву, слушајући дивно певање, он је често и поучавао људе. Уз то је био веома јак у црквеном праву и у догматици.

Године 1836 месеца септембра, Кнегиња Љубица, с кнежевићима, синовима својим, Миланом и Михаилом, идући у госте ћерима својима Перки и Савки, свратила је у Карловце. Митрополит Стратимировић изашље пред њу на Бансто своје каруце, у које су били упрегнути 6 белаца, као шест лабудова, с црвеним хамовима; кнегињу и кнежевиће старац прими и угости што се може боље, и, испраћајући госте, рекне да му је то најслађи дан у животу. Те ноћи, 23 септембра, умрьо је на пречац од удара.

Сарањен је 29 септембра у Карловцима, у цркви Св. Николе, у којој је скоро 46 година служио као архијерej.

Стратимировић је био човек лепа лица, и господска држања у оделу, у беседи, и у свему.

Миловао је обилну трпезу, али 40 година је само воду с Дунава пио. По месец дана могао је седети и ходати по својим собама, а да никуд не изиће. Ноге је од влаге марљиво чувао, и уши затискивао памуком; до дубоке старости читао је без наочара.

Нико га није могао наговорити да своја писма нумерише. У осталом, онда ни војне власти нису нумерисале својих писама.

Стратимировић је свакад о свачем био врло добро обавештен; свакад је извештаје добијао, што 'но веле, из прве руке.

Стратимировића терете да је, код оноликих прихода, био тврде руке на просветне ствари. Текелија га отворено криви[1] да је окренуо на ништа сву радњу темишварскога сабора, само да га не би морао давати 6000 форинata годишње на просветне ствари, а Текелији се може веровати.

И Вук, Мушицки, и Ат. Стојковић имали су непријатности од Стратимировића. Они су га међу собом звали *Ча-Стева*; а и он није крио кад је њима био незадовољан. Али још се то не може узети да је баш израз праве душе Стратимировићеве. Не треба заборављати да је он, као великодостојник аустриског царства, морао много пута радити и оно што му светује положај, а не оно што му жели срце!....

[1] *Летопис*, Књига 103.

За наше борбе с Турцима (од 1804 — 1813), сви главнији људи из Србије њему су се обраћали, и у њега находили савета, упута, и потпоре. Он је на свим скелама према Србији имао своје људе који су га извештавали о свему што се догађа у Србији. Ти извештаји данас су у Београду, у нашим рукама. Они су драгоцена грађа за историју онога доба, и сјајно сведочанство за Стратимировићево родољубље!

Што више живимо, што боље проучавамо време које је пред нашим ишло, може бити да ћемо се све више уверавати да Стратимировић није био само велики тврди господин, него и велики и смотрени родољубац!....

Стрељa Илија, родио се у селу Градишту,[1] више Власотинаца. Чувши да су Срби устаници већ дошли до Алексинца, и да су се утврдили испод села Вукашиновца, Стрељa остави своје место, и добегне у „Делиград". Ту га, пошто се је у бојевима добро показао, *Капетан Жика* постави за старешину бећарима из нахије лесковачке.

После неког времена, Стрељa се замоли Добрњцу, као старешини на Делиграду, да га пусти да иде с неколико стотина бећара да одметне лесковачку нахију. Добрњац, бојећи се да овај момак не западне где међу велику турску силу, и не погуби толике људе, не допусти му што је искао.

Стрељa, једном, деси добре воље самога Карађорђа, па се и њему тако исто замоли.

— Коекуде, упитаће Ђорђе: — Знаш ли ти, момче, колике воде теку поред Лесковца?

— Знам, Господару, одговори Стрељa, и почне бројити: — Морава, Власина, Ветрница, Јабланица, а и Топлица је близу.

— Е, видиш ли, куд теку велике воде, туда пролазе и велике војске. Шта ћеш чинити ти, с мало друга, међу великом силом?

— Господару! одговори Стрељa: — родио сам се опамо: знам сваки грм и сваки трн; ако Турке и не разбијем, бар ћу их поплашити; а у невољи, умем побећи и зечијим трагом.

[1] Неки вели да је био родом из села *Лопушне*

— Коекуде, кога су ти Турци посекли, те си на њих тако љут?

— Нису ми посекли никога; али су ми на правди отели имање. Присвојили су мој самоков који сам имао у селу Козарима, а и мене би убили да нисам побегао амо. За то сам љут на Турке, поред онога за што је на њих љут сваки Србин!

— Коекуде, ако се уздаш у се да можеш затворити *Просеченицу* (у Моминој Клисури), да пресечеш пут врањанском паши, начинићу те војводом од Лесковца...

— Уздам се у Бога, Господару, да могу, мањ да главе не буде на мени!

— Кад је тако, а ти, чим наша војска приђе к Нишу, узми друга колико ти треба, и иди. Али ако то не урадиш — не иди ми на очи: главу ћу ти одсећи!

Стреља захвали Вожду, и пође по дружини питати:

— Ко хоће са мном да заптимо Просеченицу?

Први му се јави неки Сава из Дедине Баре, и још других бећара до 450 друга.

С пролећа године 1809, Стреља пређе Нишаву, удари преко Заплања, дође и одметне Власотинце, Шишаву, Бољаре, Крушевицу, Брезовицу, Јастребац, Градиште, Козаре, Дединац, Орашје, Грдилицу, и Дедину Бару.

Уређујући и упућујући своје војнике, Стреља се неко време задржи у Власотинцима, а Саву Дедобарца с дружином пошље на село Грдилицу да заузму и затворе *Просеченицу*.

Дедобарац оде и затвори пут на Просеченици, па се спусти на Градиницу крај Мораве, у велики дедобарски хан. У ханski подрум смести сав барут који су носили, а људе разреди по одајама. Турци из Лесковца, сазнавши то, дођу с два топа и, кад су ови били поспали, опале топове на хан, запале барут, разпрсну хан, и већину војника потуку у један мах.

Чувши за ту несрећу, Стреља само викне:

— Хаткињу!

Власотинчани га опколе, и навале на њега питањима и прекорима:

— Шта то би? Како би? Шта учини од нас, од Бога да нађеш? Гурну ни угарак у куће, па сад бежиш?

Стреља пуши, ћути, ни у кога не гледа. Изведоше му бедевију. Он уста, прекрсти се, баци јој се у седло, па, одбивши облак густа дима, проговори:

— Власотинчани! ја Просечанице не заптих, дружину згубих, ваше куће сагорех, и вас поробих. — Сад идем да све то платим главом. Али, Власотинчани! Наш ће траг остати: њега керови не могу олизати. По нашем трагу доћи ће други, доћи ће трећи, доћи ће четврти... Добар је Бог... Што не могосмо ми — моћи ће неки.... Који ће то бити? Када ће доћи? Ја не знам; али да ће доћи, тако знам као што вас гледам....

То изговори, хаткињу ободе, и као муња одлете ка Каменици, к српској војсци! Али камен да је нађе! Место јуначке српске војске, која се спремала да отме Ниш, Стреља виде страхотну грађу за... Ћеле-Кулу!..

Стреља се одатле провуче к Делиграду, и после тога несрећнога случаја, највише се находио на Делиграду; у последње време звао се војвода лесковачки, и находио се је на левој страни моравској.

У *Карађорђеву Протоколу*, за године 1812 и 1813, има пет бројева под којима су писма што су Стрељи писана. По тим писмима могло би се рећи да је Стреља био старији од Ђорђа Симића, од Чолак-Анте Симеуновића, и Милоша Сарановца.

Године 1813 Стреља је прешао преко Дунава, испред турске силе, али се није удаљавао од обале.

Године 1815, чим је чуо за устанак Кнеза Милоша, скупи нешто дружине, пређе Дунав на Куличу, па уз Мораву дође до Осипаонице; ту пређе Морави на десну страну, баш онда кад су Турци били изишли из Пожаревца, и отишли к селу Смољинцу. Стреља пође за њима од села до села докле дође до *Рановца*. Ту стигну Милосав Ресавац и Павле Цукић, са једно сто момака, те одмах на Турке ударе, разбију их, растерају, и велики плен задобију[1].

[1] *Милутиновић, Историја*, стр. 174—178.

Одатле се Стреља врати к Морави да чува пролаз, и пресеца везу Турцима између Пожаревца и Смедерева, а Ресавац и Цукић оду на Миливу у Ресави.

Доцније се је Стреља био станио у селу Јасици у Темнићу, и ту је живео до после Ђакове Буне. Та буна је и њега била нешто закачила: говорило се да је био у договору с Милојем Ђаком, и за то је затваран и испитиван, па пуштен.

Некако на скоро после тога, изгину неки Турци трговци на брду Мечки између Шупељака и Ражња.

Ваља казати да, од 1815 до 1832 године, пут од Ниша до Јагодине, није ни мало био сигуран. Путници су гинули врло често. Кнез Милош је и сам радио да се та несигурност увећа, те да се ти предели њему уступе; али што је год радио, радио је смотрено.

Кажу да је Стреља одиста те Турке побио, али се није умео сакрити, него су га сви видели и познали. С тога су га српске власти, онда још према Турцима слабачке, морале дати.

Уз то се додаје још и ово да Милета Радојковић није могао никако да остави на миру Стрељу, па је једва дочекао ту прилику да Стрељу уклони из своје нахије.

Кнез Милош, кад се ствар тако обазна, и одсвуд стане потврђивати, нареди те се Стреља ухвати, окује и доведе у Јагодину, у затвор. Ту је неко време држан у затвору и испитиван, па га после тога предаду преко Мораве Турцима, и они га обесе на брду Мечки, између Јовановца и Ражња, где су они трговци били побијени.

Стреља је био човек врло крупан, смеђ, велика носа и бркова, и необично крупних зуба.....

Суботић Јован, родио се у селу Добринцима, у Срему, 30 јануара 1817 од оца *Акима* свештеника и мајке *Саре*.

Основну школу свршио је у месту својега рођења, гимназију у Карловцима, философију у Сегедину, а права у Пешти.

Године 1836 постао је доктор у философији, а године 1840 доктор у правима, обоје у пештанском свеучилишту.

Године 1848 заступао је, неко време, бонога професора права у пештанском универзитету.

Суботић је рано почео певати. Од године 1834 до 1837 спевао читаву збирку песама коју је штампала *Матица Српска* под именом „*Лира*“, 108 страна, у 12-ни.

Године 1843, штампао је сам *Босиље*, збирку песама од 158 страна, у 12-ни.

Те исте године, штампао је *Науку о српском стихотворењу*.

Године 1845, написао је ен *Краљ Дечански*, у 8 песама. За тај састав добио је од Српске Матице награду.

Од године 1842—1848 уређивао је *Српски Летопис*, што издаје Матица српска.

Године 1850 до 1853 опет му је било поверено уређивање тога часописа.

И тако је, под његовом уредништвом, изишло 34 књиге летописа, у којима су махом његови радови.

Године 1848, месеца марта, букне пештанска буна, која уништи цензуру, и штампи донесе слободу.

Срби, дошавши на вашар, скупе се на састанак и Суботића узму за председника.

Априла 1848, Суботић је изабран за посланика у народни српски сабор, који је био заказан за 15 мај 1848.

Међу тим се тај сабор и не збере јер се место њега скупи 1 маја карловачка *мајска скупштина*. С ове скупштине Суботић је с два друга послан у Праг на *словенски конгрес*.

Доцније, пошто се из Прага вратио, узео га је Патријарах Рајачић, као члана привременој влади, за просвету и наставу.

За време буне, Патријарах Рајачић слао је Суботића у Загреб, Беч, и свукуда, по пословима народним.

Пошто се буна свршила, Суботић је, на позив министра Грофа Туна, уредио *српске читанке* за ниже и више гимназије.

Године 1853, постао је адвокат у Новом Саду, и ту се је настанио

После године 1855, одао се опет на књижевне послове у већој мери.

Године 1857, штампао I књигу својих песама, лирских;
Године 1859, II књигу песама епских;
Године 1860, III књигу, у којој је *Краљ Дечански*;
Године 1862, IV књигу, трагедије и драме;
Године 1868, V књигу;
Године 1869, VI књигу;
Године 1871, VII књигу.

И тако радећи, до године 1872, пустио је у свет XII књига својих већином изворних састава.

Године 1861, опет је отишао у политику. Те године га је сремска жупанија изабрала за поджупана. На том месту, Суботић је много помагао да буде мира и слоге међу православнима и католицима, и да се супротности међу двема азбукама, ћирилицом и латиницом, изравнају.

Године 1862, отишао је у Загреб за члана септемвирата. И ту је радио да се држи лепа слога међу Хрватима и Србима.

Године 1867, ишао је у Москву на етнографску изложбу. Ма да је на тај пут имао допуст од своје власти, ипак је, по повратку у отаџбину, преким путем, без прописаних форама, 1 септембра, отпуштен из службе без права на пензију!

После овога му ни адвоцирати нису хтели допустити.

Ништа мање, Суботић је и у Загребу, и у Новом Саду, помагао Позоришту, Матици Српској, и сваком просветном и националном раду међу Србима и Хрватима. И за то је бар од народа примао сведочанства захвалности у Срба и у Хрвата.

Једва године 1874 Суботићу допусте отворити у Осеку адвокатску радњу, куда се је и преселио.

Године 1875, изабран је у Срему за народног заступника у сабор загребачки, и од тога доба радња његова тицала се више оних крајева онамо.

У последње време, Суботић се је био станио у Земуну, где му је син као лекар у државној служби, и ту је био председник црквене општине земунске. Ту је преминуо између 15 и 16 јануара 1886 године.

Разаслани су позиви да му се ту и споменик дигне.

Суботић је био писац врло плодан: штампао је, као што се види, врло много, а кажу да је и у рукопису оставио доста својега рада. Човек благе нарави, тежио је увек к мирним одлукама, ма се, тога ради, некад и сам побијао падајући у противуречности. Српски народ, нарочито на оној страни, ваља да му буде захвалан за патриотско заузимање и рад кроз читавих 50 година.

Суботић Јоко Гаврилов, родио се 1769 у Рисну, у Боци Которској, а дедови су му се доселили из Херцеговине.

Кад су Французи овладали Боком Которском, и стали купити Бокеље у војску, Јоко умакне испод њихове заставе, одметне се у Херцеговину, скупи чету, добегне у Србију са 37 друга и, 1808, јави се Карађорђу који га пошље Хајдук-Вељку у команду.

Јоко је био уз Вељка до смрти овога сокола, борећи се увек храбро где су се год срели с Турцима. Од 37 другова изгубио их је, у разним биткама с Турцима, равно 18.

Године 1813, Јоко не хтеде бежати из Србије, него се опет одметну у хајдуке, а 1815, са Симом Паштрмцем, међу првима, дође Кнезу Милошу. После је војевао докле се није углавио мир с Турцима.

Доцније, врати се у своју постојбину Рисан, где је остале своје дане провео.

Године 1865 Кнез Михаило му је, о *Педесетогодишњици српске слободе*, послао *таковски крст* који је старац волео него све царево благо.

Године 1877 јуна 14, Јоко је искупио око себе свога сина и унучад, па их је благословио и поучио како ће живети. Иза тога пољубио је таковски крст, од кога се ни на самртничкој постељи није хтео растати; пожелео је српском народу *да се ослободи и уједини*, па је онда издахнуо.

Бог да га прости!

Т

„Таузенкинстлер Милисав" најпре је био сапија у Београду, и радио је лепо и с користи свој занат.

Кад Срби узму Београд, и сместе у њега земаљску управу, стану мислити како би и где лили топове, и муницију за њих. Милисав, у то време, спреми један особити прилог овојему народу. О свом трошку слије он топ с калибром од шест фуната, проврти га, одене лафетама и свом другом опремом па га, заједно са својом женом, извуче из доње чаршије пред управни савет, и поклони народу!

То је био почетак српској *тополивници* у Београду, у којој је радио најпре овај *Милисав*, па после два Руса — *пушколеја* — и, најпосле, *Тома Милиновић Моријанин*[1].

Текелија Сава (Поповић), родио се 17 августа 1761 у Араду од оца *Јована* и мајке *Марте*.

Савини родитељи, за његова детињства, с неких парница, беху у приличној имовној оскудици, али су ипак настајавали што им се год боље могло да сина изуче и приправе за живот.

После шесте своје године, Сава је пошао у школу код некога доброга учитеља, о коме је сам, у свом животопису, оставио најлепших помена, само је штета што му имена није записао!

Године 1770, Сава је пошао у латинске школе. Те је године, сам прича, гледао на небу две велике јаве: *звезду репачу*, која се је сијала на истоку а реп свој пружила на север, и *северну зору*, која је била тако сјајна да се од ње видело по кући све као што се види дању.

Те исте године, Сава се је, заједно с родитељима својима, у Араду, представио Цару Јосифу II.

Године 1773, дође у Арад Савин стриц Лазар, мајор у руској војсци, и донесе му на дар 100 рубаља од другога му стрица Петра Текелије који је био ђенерал у Русији.

Сава се овоме дару јако обрадовао, с једне стране што ѝ у далеку свету има својега рода, а с друге — што су родитељи његови, у то време, били баш у великој оскудици, па су њему ових 100 рубаља били лепа остава.

Године 1775, родитељи пошљу Саву у Будим да слуша појезију.

[1] *Србијанка*, II, 136 и 137.

Тек сада, одвојивши се од родитеља, с маленом сумом за своје издржавање, Сава осети шта је немаштина. Тада је био на злу стану а о горој храни. Тегобе тадашње ублажавала је само његова добра нарав, и примерно владање, рад чега му је свак био наклоњен и подашан.

Годину 1779 и 1780 провео је у Будиму, слушајући науке философске, и учећи цртање у професора Валтера.

Кад се је у јесен вратио кући, мајка његова навали да га ожени. У Саве је жеља за науком била врло јака; па, ма да је мати била веома рада везати га за кућу, опет се, после много говора и наваљивања, ствар удесила тако: да родитељи Саву пусте да иде да се учи, али му не дадну ни паре за трошак.

Сава оде у Беч, и ту се је без новаца грдно мучио. Огледао је да ступи у инџинирску академију и, тога ради, куцао је на многа врата, али му свуда одговорише да је прешао године у које се је могао примити у ту школу. Те тако се мане академије, него оде на универзитет, где је слушао вишу математику, полицију, канонско право, природно, и опште јавно право. У исто време боље притврди физику, анатомију, хемију, и ботанику.

Поред тога, учио је цртати, свирати у флауту, и језике: француски, талијански, и штански.

Тада је живео као прави сиромашак: за ручак није никад смео потрошити више од 8 до 10 крајцара, а с вечером се није никад ни виђао!

Да би и тако смерне трошкове подмирио, морао је продати свој сахат и лепу московску бунду.

Немаштина га натера да се врати кући, где се измири с родитељима, те тако, 1782, дође у Пешту и почне слушати права.

Године 1785, пред многобројним сјајним слушаоцима, Сава Текелија положи све тешке испите, и постане *доктор у правима*.

На позив стрица свога, дигне се Сава године 1787 у Русију: пређе Пољску и нађе стрица у месту Миргороду.

Годину дана провео је које у Москви, које у Петрограду и у другим местима у Русији, па се 1788 врати у своју постојбину. У Будим је стигао у месојеђе, баш кад су се држале забаве и

игранке. Сава се обуче у најлепше татарске хаљине, које је у Русији добио био, обеси лук и стрелу, и тако оде на игранку.

Све друштво обрати пажњу на тога чуднога Татарина. Кад су га почели питати ко је, и откуда је, одговарао је једноме француски, другоме — талијански, трећем — мађарски, словачки, српски, итд.

Ова је шала дуго била предмет разговора међу мађарском господом и богаташима.

После тога, огледао је да добије државну службу, али је никако није могао добити.

На скоро се је састао у Темишвару српски сабор. У том сабору Текелија је био вођ опозиције.

Године 1792, после смрти цара Леополда II, Текелија је био изабран у чанадској вармеђи за посланика на земаљски сабор (дијету).

После ове дијете, одазван је у Беч за секретара оној српској канцеларији која је онда радила у Бечу.

Заузимајући се увек, без икакве задње мисли, за користи српскога народа, Текелија је на том месту само увећао број својих непријатеља. За то 1789 остави секретарску службу и дође кући.

Тада је толико био незадовољан ходом ствари у својој постојбини, да је почео размишљати: би ли се могао преселити у Србију.

Године 1800, баш кад се је највише једио на оно што се догађа у Мађарској, умре му мајка која му је увек била највернији пријатељ и најбољи учитељ.

Године 1802 опет је био на мађарском сабору. На том скупу било је доста чланова који су се договарали да у невољи место сабора држе неки *конгрес* који би ипак доносио законе за земљу!

— Кад хоћете *конгрес*, рекао је Текелија: — онда је боље покварити устав, да се зна!

Те Текелине речи прихвате и неки други посланици, те тако се разбије она намера за конгрес.

После тога Мађари су Текелији напијали здравице:

— Ви сте нам сачували краљевину!

Овим се је завршио радни политички живот Саве Текелије.

Кад су Французи освојили *Далмацију* и *Хрватску*, Текелија напише *меморандум* о том да се те области саставе у једну целину, и та целина да се назове *Илирска Краљевина*, пошто би то име било најповољније свима становницима тих земаља. Тај меморандум, преко француског посланика у Бечу, пошље Сава Цару Наполеону. И одиста, 1805, Наполеон уреди *Илирску Краљевину!*

Видећи да ће Турска пре или после пропасти, Сава је желео имати већ готов заметак словенске државе за случај те пропасти. А пре тога Наполеонова закона, он се је, другим меморандумом, био обратио Цару Фрањи, доказујући му да је најбоље да се васпостави *српско царство*, које би стајало супрот руском ширењу на Балкан. У овом меморандуму Текелија је изрекао ову велику мисао:

— *Кад сваки народ узима свога поглавара; кад ни један народ не буде другоме народу роб: биће на свету мира; а докле год један народ други притискује, дотле ће увек онај што је притиснут за својом слободом уздисати, и хватати сваку прилику да се ослободи*“.

Године 1813, науми Сава да се ожени, како би могао порода оставити. Тога ради је путовао скоро по свој Мађарској, па дође и у Срем. Том приликом, прелазио је у Београд, те походио гробове својих пријатеља *Доситија Обрадовића* и *Петра Чардаклије*.

И одиста се ожени девојком Амалијом Безеговом.

Али у животу после женидбе није био срећан. На скоро се је морао раставити са женом, и 1821 морао је судским путем тражити развод брака. Од тога доба Текелија је живео код жене без жене.

Од тога доба до године 1838 Текелија је имао велике парнице, и велике непријатности са својим рођацима.

Године 1838 Текелија је установио своје заводе који српском народу доносе толике благодети а његову имену толике благослове.

У почетку све је мислио другојаче уредити, а после је уредио овако како је данас.

Оставио је:

1-о *Задужбину од 100.000 форината за војнике који се уче у инџинирској академији, у Бечу.*

По 4000 троши се на четири ученика Србина из војне границе, које предлаже карловачки митрополит, а 2000 придају се главници. Кад се главница умножи, увећаће се и број ученика.

Још је одредио 8000 форината на одело овим младићима кад сврше академију и изиђу у свет, да се пристојно одену.

Уредио је:

2-о *Задужбину* за цивилне ученике у *Пешти.* Тој задужбини оставио је 150.000 форината, у Пешти две куће, велику и малу; у Араду 9 кућа, и још њива, ливада, и винограда.

Од прихода се троши половина, а друга пола придаје се главници...

Већ досад има на стотине Срба који су, или у Бечу или у Пешти, уживајући благодети Текелиних задужбина, изучили се, и постали корисни себи и народу српском.

Ова задужбина у Пешти била би још већа; али је Текелија своју жену, с којом је раздвојено живео, био са свим искључио из учешћа, а она је дигла парницу која се је морала свршити помирењем, те тако је и она добила нешто, и задужбински се део мало смањио.

Старање о својим задужбинама Текелија је поверио *Српској Матици*, књижевном друштву које се данас налази у Н. Саду.

21 септембра 1842 године преминуо је велики српски добротвор *Сава Текелија*, а име његово живеће, и све се лепше сијати, докле год буде Срба на свету!

Слава по хиљаду пута великом Србину Сави Текелији!

Теодосије, кнез јасенички, родио се у селу Орашцу; ту је живео, и изишао на глас још пре устанка од 1804.

Кад су јасеничани у почетку 1804 збиљски устали на Турке, они су се скупили код куће свога кнеза Теодосија, и прво су њега понудили да буде глава устанку. Кнез Теодосије не хте се тога примити.

— Ја сам кнез народни, рекао је он: — не могу ја бити старешина хајдучким четама. Ако сутра турска војска рући у Србију, како ћу ја изићи пред Турке? Шта ћу им казати кад ме упитају: ко поби толике Турке (јер врана врани очи не вади), и попали турске куће и џамије? Хајдуке, и ову момчад, ми можемо ласно предати; али кад се ми назовемо поглавице хајдучке, нас не може предати нико. Него засада нека буде старешина Ђорђе, који је код Турака и онако познат као хајдук; па ако турска војска удари на Србију, и Турци опет овладају, он с хајдуцима нека бежи у гору, а ми ћемо изићи пред Турке, и бацићемо кривицу на њега и на остале хајдуке, па ћемо ми њему, после, лако извадити бурунтају, и предати га као хајдука. Ако се што другојаче окрене, и ово се протегне, ми ћемо владати и заповедати, народ нам је свакојако у рукама.

Као што се по овим речма познаје, Теодосије није провиђао силу ни обим устанка, нити нови ред ствари који је устанак тако брзо произвео. Он је још том приликом сметнуо с ума једну врло обичну народну пресуду која вели: *„Ко ради онај и суди“!*

Доцније, кад је видео да је све изишло другојаче: Турци у земљу не ућоше, њихова се власт не врати, и кнезовска смотреност оста јалова: онда је почео замерати Вожду сад ово а сад оно.

У Пећанима, на скупштини 1805, он се с Карађорђем тако свади да већ потегне пиштољ на њега. Пиштољ плане али не састави.

На то Ђорђе цикне:

— Коекуде, по души те твојој! Кад си знао боље од мене уређивати и заповедати, зашто си ме нагонио да се овога посла примим“? С овим речма удружи и пиштољ који, као што се зна, никад није лагао. Теодосије буде рањен у лезо раме, и падне на земљу. Тако рањена, однесу га кући у Орашац, где га је видала нека жена, али је ипак после неколико недеља умрьо.

Он је укопан на 40 хвата од садашње школе у Орашцу, испод две велике крушке, где му је и кућа била. На гробу му стоји и сада белег, прост камен без икаква записа.

Милутиновић је овај крвави случај у Пећанима испричао у песми *„Соперник Вожда“*, у *Србијанци* II-ој, стр. 45 — 60.

Ту песму вреди целу прочитати.

Тешић Рака, родио се у селу Мионици, у ваљевској Колубари, 1773 године.

Кад му је било 12 година, отишао је у Сарајево, и остао онамо 8 година. За то време, Рака је научио књигу, и сарачки занат који је после, по повратку из Сарајева, радио у Мионици.

Први устанак застао је Раку као човека домаћина, и он је с колубарцима војевао под командом Грбовића. После кратког времена, постао је *буљубаша* у војсци.

У другом устанку такође је војевао као стари буљубаша; па је доцније постао старешина над 10 села, а за тим *кнез* над целом колубарском кнежином.

Као *кнез колубарски*, Рака је године 1820 помогао оправити манастир *Рибницу*,[1] на реци истога имена, који је данас световна црква.

Пред крај године 1822 (13 и 14 децембра), Кнез Милош је уредио у Крагујевцу неку *Конзисторију* или суд за свештенике.

Тај суд састављали су *врањевачки архимандрит Мелентије Павловић* и *колубарски кнез Рака Тешић*.

У тој служби, Рака је путовао по Србији те уређивао парохије и друге послове црквене и манастирске.

Доцније, Кнез Милош је наредио да Мелентије и Рака буду *„Попечитељи просвете“* у Србији.

Ма да је ова служба и по себи за Раку била веома тешка, он је у њој заслужио и неку особиту невољу. Ево што се у Мионици прича, како је прошао, вршећи службу члана конзисторискога и попечитеља просвете.

Кнез Рака је био човек врло оштар у суђењу и у расправљању послова; у њега је било што 'но веле: à оцу — à шокцу!

Једном се њему потужи некакав калуђер на некакога Ћировића због неке жиропаће.

[1] *Вујића «Путешествије по Србији»*, стр. 219.

Рака разгледа ствар и нађе да је крив Ћировић, па га обори по ондашњем обичају, и оцени му 25 батина.

Бранећи се од тога суда, Ћировић је говорио да му је Кнегиња Љубица свастика а Кнез Милош пашеног, и чак је претио Раки да ће зло проћи од његове свастике!

Рака, не само не одустане од своје пресуде, него још, онако у љутини, пусти неку ружну реч на саму Кнегињу коју криви зет увлачи овде у народно суство.

После тога, Ћировић оде у Крагујевац, и сапре Раку и калуђера, супарника свога, те њих обојицу затворе. Прича се да су их у затвору верне слуге издеветале тако да је калуђер после два дана умрьо, а Рака је дочекао Божић 1823, па је лицем на тај дан издахнуо.

Рака је био човек средњег раста, пун, снажан, смеђ, а бркова дугуљастих.

Тирол П. Димитрије[1], родио се у Чакову, у Банату, 31 маја 1793 године.

Учио се у месту свога рођења, у Темишвару, Кечкемету, и у Пожуну.

Године 1829 прешао је у Србију, и постао домаћи учитељ у кући г. Јеврема Обреновића, где је провео преко 12 година.

Са сином г. Јеврема ишао је у Одесу где се бавио две године.

По повратку из Одесе, постао је инспектор државне штампарије у Београду.

Године 1842 оставио је Србију и прешао у Мађарску; онамо је после највише живео у Темишвару.

Ту је неко време био учитељ српског језика у гимназији, и управник месних српских школа.

[1] Кнез Милош, расрдивши се једном на оне који остављају своја презимена, и узимљу туђа, написао је (Српске Новине 1836. бр. 1) за Тирола ово: „*Димитрије П. Тирол, није из Тирола, па да се зове Тирол, но Влах из Чакова, и тако треба да се и зове. Или, будући да му је оцу било име Панта, треба он да се зове и пише Димитрије Пантић, Влах из Чакова*“.

Преминуо је 18 марта 1857 у Темишвару.

Тирол је писао и преводио много. Ово су његови књижевни радови :

1. *Привјествователна књижица употребленија ради српске јуности*, у Будиму, 1818;

2. *Банатски Алманах за годину* 1827, 1828, у Будиму;

3. *Славенска граматика*, сад први пут на српском језику изјашњена. Прва свеска, у Бечу, 1828;

4. *Немачка граматика* за употребленије српске младежи, у Будиму, 1830;

5. *Политическо земљеописаније* за употребленије учење се младежи. у Београду, 1832;

6. *Начертаније ученог српског друштва*, у Београду, 1835;

7. *Сила пријатељства* или *Дон Жуан и Дона Теодора*, у Београду. 1835;

8. *Мњење о употребљавању страдателне частице* се, у Београду, 1836;

9. *Месецослов за годину* 1836, 1838, 1842, у Београду;

10. *Уранија*, за годину 1837, и 1838, у Београду;

11. *Подвиги Димитрија Максимовића Књажевића, попечитеља одеског учебног округа, и президента одеског обшчества историје и древности*, у Београду, 1841:

12. *Нѣсколко слов о том пишут ли Серби буквами својего изобретенија*, у Одеси, 1841;

13. *Одривак из Венелинове историје о Славенима*, у Беогр. 1841;

14. *Доказиваље да су словенски народи примили христијанство још ире Кирила и Методија*, у Београду, 1841;

15. *Преглед војног живота и подвига Михаила Андрејевића Милорадовића*, у Београду, 1841;

16. *Мала српска граматика за Немце*, у Новом Саду, 1851;

17. *Казиваље старих Требјешана и архива сердара Малише и капетана Бошка Буњића Никшића*, у Београду, 1842, (Без имена);

18. *Возсојединеније унијата с православном црквом у Русији*, у Москви. 1841;

19. *Забавни календар Винка Лозића за 1830*, у Будиму;

20. *Ситнице из правописанија*, у Одеси, 1841. (Под туђим именом).

И у рукопису је оставио доста састава али се не зна шта је сад с њима.

Тодоровић Лазар, родио се је у селу Каони у нахији шабачкој, око године 1781. Отац му је био имућан трговац, и желео је школовати свога сина. Осем тога, Лазар је имао стрица, калуђера у Фрушкој Гори. Отац, човек имућан, и стриц, калуђер, договоре се и Лазара даду у Карловце, те сврши гимназију.

По свршетку гимназије, Лазар оде у Сегедин, где је две године слушао философију.

Кад се године 1805 врати у отаџбину, узме га Јаков Ненадовић себи за писара. И од тога доба, до године 1813, Лаза Тодоровић није се никако одвајао од Јакова.

У *Карађорђеву Протоколу* находи се записано само то како је *Лази Тодоровићу* дат пасош, из Тополе за Шабац, и коњи на свакој пошти да му се дају!

Године 1813, после пропасти Србије, Лазар Тодоровић је прешао с Јаковом у Срем, а после је с њим отишао у Русију.

Находећи се у Русији, Тодоровић је, од стране Карађорђеве, писао онај извештај руском цару о стању Србије, који је штампан у *Гласнику* IV, 152 — 184.

Кад су Срби по други пут устали на Турке 1815, Лаза Тодоровић находио се још у Русији. Отуда се је вратио у отаџбину 1819, и Кнез Милош га је одмах узео у своју канцеларију за писара.

Године 1827, Лазар је слан у Цариград, као депутат по народном послу, а доцније је једном и у Русију ишао, по наредби Кнеза Милоша.

Године 1835 био је члан „исправничества“, како су се онда звале окружне управе и судови.

Припадајући оној странци која је тражила устав, Тодоровић је, по одласку Кнеза Милоша из Србије, постао члан земаљскога савета.

У том звању остао је и при Кнезу Михаилу, па и при Кнезу Александру који је 1842, по одласку Кнеза Михаила, изабран за кнеза српског.

Као члан савета, као човек школован и велики пријатељ новом реду ствари, Тодоровић је 16 октобра 1843 послан у Цариград за *кашуђехају* српског.

Човек тежак, пун, а већ у годинама, Тодоровић се много бранио да не иде на тако далеки пут, наводећи да ласно може тамо и умрети.

— Е, Бог ме, Лазо брате, рекао му је шаљиви Прота Ненадовић: — то ти је с твоје памети: што нас неучене не шаљу? (Тојест, што си човек учен и паметан, поверавају ти ту службу).

Тодоровић је осем српскога језика, говорио немачки, латински, и руски.

И одиста је Тодоровић оставио кости далеко од отаџбине. Он је умрьо у Цариграду 1 фебруара 1846.

Опевао га је васељенски патријарах, па су га укопали код цркве Св. Петке у *Хасћоју*.

Кад је стигао у Србију глас о смрти његовој, влада је наредила, те су три дана у свим црквама звона гласила смрт заслужнога покојника, и свуда су држани парастоси за његову душу.

На гробу његову у Хасћоју чита се овај запис:

„*Овде почива тело полковника и разних ордена кавалера, Лазара Тодоровића, српскога при Бл. Порти отоманској капићехаје, у селу Каони, окружју шабачком, књажеству Србији, године 1781 рођеног, отечество своје, у разним званијама око 40 година ревносно послужившег, и године 1846, у Цариграду представившег се.*

„*Памјатник овај за вјечни спомен подиже му фамилија његова*“.

Гроб је висок, од мрамора је, и врло је леп.

Тодоровић Милоје, родио се у селу Црнчи, у јагодинској нахији, од прилике 1762 године.

Већ по годинама види се да је за првог устанка био човек зрео. Он је не само међу првима устао да се бори, него је на брзо постао вођ устаника у Левчу и Темнићу. Његова се власт пружала од Мораве више Јагодине па чак до Трстеника. Под његовом командом били су, како Јокић прича, *Стеван Јаковљевић*, *Никола Бабовић* из Грабовца, *Мијушко Н.* буљубаша који се је у ју-

ришу на Јагодину 1804 особито одликовао, и *Мијалко Шапоњић*, такође буљубаша.

Кнез Милоје Тодоровић умрьо је 1832, и укопан је код манастира Јошанице. На гробној плочи, коју му је поставио син *Јевта Тодоровић*, изрезана је слика Милојева до-прсију, са сабљом у руци, а под сликом су ови стихови :

„Чуј отац од сина
На гробу т' спомена :
Ја на гробу твом
Не треба да ридам,
Јер у срцу мом
Још твој понос имам.
Још ђенерала Михаљевића
Ти си каплар био,
И Наполеона ти си с њиме био.
Ка' војвода српски, с Карађорђем ти си
Разгонио Турке, те те слави вила,
У Цариград први за свој род си пшао,
Жртвовао си живот, кроз беде си прошао,
Као член совета скончао си лета
Нек' ти је вечна памет док траје света"!

Ови стихови у неколико допуњују биографију Милојеву. За то их и увршћујем овде.

Томазео (управо **Томашић**) **Никола,** родио се у Шибенику, у Далмацији, 9 новембра 1802, од оца *Јеролима* и мајке *Кате*.

Основну школу свршио је у Шибенику, а после се је учио у Сплету, и у Падови у университету.

Томашић је, познавши се с талијанском науком и књигом, отишао међу Талијане ; путовао је много, а и писао је много — све на туђим језицима.

Последње дане живота свога провео је у Флоренцији, где га погоди капља 1 маја 1874.

Пред крај живота свога, Томашић је био са свим ослепео.

Наша књижевност има од Томашића само *33 искрице*[1], које му дају право на наше сећање и помињање.

[1] Штампао их је латиницом у Загребу 1844. г. *Иван Кукуљевић-Сакцински.*

Други његови списи, и ако су дика роду нашему, корист су туђа, јер су благо туђе књижевности.

Ево неколиких Томашићевих искрица, на име оне под бројем IV:

„Немамо ми (Срби) успомена које би нас развеселиле, али немамо ни оних које би нас засрамиле. Нови живот можемо почети, врата будућих времена нису нам затворена. Песме наше певају јунаштво и љубав; природни дух живи у њима. Не знају златна пера онако писати како јаворове гусле гуде. Не лежи наша вила у великим постељама, не седи за господским трпезама; жедна и гладна лети она по горама; и што се више замори, тим лепша бива, и глас њезин излази пунији из голих груди њених. У нашим песмама нема измишљеног студеног поштења. Ми певамо дике и жалости своје, а не срамоте живинског живота. Куће немамо, али породице имамо. Отац и мајка још у нас нису имена без значења“!....

У искрици XVIII вели:

„Песме су историја наша; у њима тражимо добро и зло наше. Други народи читају их, преводе, и диве им се, а ми их се срамимо, и још их исмејавамо својим просвећеним варварством. Покупимо, браћо, покупимо своје благо пре него га ветар времена разнесе. Хлеб из земље, лепоту из народа; народ је отац, а земља мајка наша“!

У искрици XXIV вели:

„О, младићи, који идете у туђе земље искати знања које вам ваша земља не даје, будите нада и весеље а не жалост и страх отаџбини бедној! Сећајте се увек отаџбине! Сачувајте лепо њезин језик; учите и друге (језике), али да вам туђи не истисне из срца језика материнога.... Љубите увек истину више него злато, а браћу увек више него живот. Обичаје других народа гледајте и поштујте; али нити им слепо следујте, нити их грдите. Браћа њихова будите а не роби“!

Срце, из кога су севале оваке искре, макар да њих имамо само 33, стекло је право на поштовање свију оних који љубе своју отаџбину и свој народ.

Томић Благоје, родио се је 1779 године у селу Книћу, у Гружи, а отац његов, Тома Радуловић, доселио се озго од Сенице.

Благоје је био човек отресан још за првога устанка. Године 1815, кад су Милошев брат Јован и други пријатељи његови хтели се закрвити с Турцима, они су дошли у Кнић, Благоју Томићу, па су с њим у друштву ударили на Турке порезнике у селу Коњушти, потукли их, и пореске новце које су од њих узели, однели Кнезу Милошу да их употреби на народни устанак.

После тога, Благоје Томић се је налазио увек уз Кнеза Милоша као његов момак. Кад је пак Вучић постао Гружи старешина, Благоје остави момаштво и оде у Кнић кући, где је живео до смрти.

Кнез Милош, пуштајући Благоја из своје службе, дао му је писмо којим њега и његову кућу за свакад ослобођава од пореза и од свих дажбина државних и општинских.

Пред смрт своју, Благоје се разболи. па нареди да га однесу у манастир Враћевшницу, у околини које је провео многе важне дане. Ту је преминуо 2 новембра 1834 године, па је ту и укопан.

За Благоја Томића прича се да је био ружне нарави кад се буди из сна. Јер, чим се тргне, шчепа оружје и, онако бунован, хоће да убије, не гледајући ко га је пробудио. За то је, кажу, жена његова везивала за ногу његову узицу, па би изишла на поље, и с поља га вукла и дрмала за ногу да се пробуди!

Томић Васа, родио се у Книћу, у Гружи. Он је рођени брат Благоју Томићу.

Находећи се с Гружанима на левој страни Мораве према Чачку 1815, баш кад је Ибшир-Каја-Паша, нагонећи Турке да броде Мораву те да ударају на Љубић, и сам нагазио на воду, и с голом сабљом у руци претио несмелицама да ће их исећи ако не смедну нагазити на матицу, Васа га позна, опали пушку, и у часу Кајина рука клоне, сабља му испадне, и за тим се и он скљуси у Мораву!....

Смрт овога паше помела је Турке а осоколила Србе. Од тога часа победа је била свакад на српској страни!

После рата, Васа је добио од Кнеза Милоша писмо, којим је њега и све његове ослободио од свих дажбина државних и општинских.

Доцније, Васа остави Кнић, и пресели се у село *Коњску* (данашњи *Михаиловац)* у смедеревском округу, и ту је умрьо 7 новембра 1835 године.

Пушка, којом је Васа Томић убио Ћаја-Пашу, налази се данас у народном музеју, у Београду.

Године 1865, кад је слављена *педесетогодишњица* од устанка 1815, Кнез Михаило је, својим писмом од 23 маја 1865, П№ 3896, упутио сину Васином *Ђоки Томићу*, сребрну медаљу споменицу, као наследнику Васе Томића.

Томић Милић, кнез ражањски, родио се у селу Дечанима, у Старој Србији, око 1740 године.

Побегавши од зла турског, отац Милићев Тома, дође у село *Сталаћ* испод Крушевца, од прилике 1750.

Милић је у Сталаћу крушевачком одрастао и оженио се, а кад му жена умре, пресели се у село *Ћићевац* ушавши у кућу некој богатој удовици *Станки.*

У Станке је затекао сина Стевана, а с њом је после родио друга два сина: *Стојана* 1783, и *Дмитра* 1787.

Милић је био човек паметан и окретан, а ушавши у кућу богатој удовици, скоро је изишао на глас у свој околини.

За Кочине Крајине, Милић је показао и колико мари и колико може да уради за народну ствар.

Кад се тај рат сврши, и Турци опет овладају земљом, Милић је, од Срба изабран и од Турака одобрен, постао кнез нахији ражањској.

Кад је српски устанак од 1804 захватио и нахију ражањску, Милић је ушао међу борце, заједно с пасторком својим Стеваном, и синовима Стојаном и Дмитром.

Стеван је погинуо на Каменици 1809, а Стојан и Дмитар остали су, да се и даље боре, као и отац им Кнез Милић.

Стојана је Милић оженио и запопио, али је овај и под поповском читаћињом више војевао него поповао.

Године 1812 Милић Томић, као кнез ражањски, послан је у Цариград заједно са Стеваном Јевтићем и Ивом Протићем да уговарају с Турцима мир.[1]

У Књевцу и околини прича се да је Кнез Милић два пута по народном послу ишао у Цариград.

Године 1813 Милић, са својим синовима, није хтео бежати никуд, него дочека Турке, који одмах ухвате њега и оба му сина па их све, с многим народом, изведу на брдо Мечку између Јовановца и Ражња, и ту набију на коље и Милића и сина му Дмитра.

Неки душевни Срби скинули су телеса њихова с кола и укопали их више олтара цркве Светога Романа.

Кнез Милић је живео 73 године. Он је носио зелену доламу, припасивао силаџе и оружје, имао је дугу косу сплетену у плетеницу; брада му је била велика, густа, у младости црна а под старост бела.

Топаловић Петар, родио се у селу Кусатку, у нахији смедеревској, 1774.

Мати Петрова, оставши удовица по смрти његова оца, преудала се је у село Горње Грбице, у нахији крагујевачкој, за сиромашнога сељака Јована Топаловића, и сина Петра од 4 године одвела у тај други дом. Ту је Петар одрастао, и примио презиме свога очуха, а његово очино презиме и не зна се. Зна се само да му је *Милоје Ђак* био брат од рођенога ујака.

Као пасторак у сиромашна очуха, Петар је био врло сиромах, али се је одликовао вредноћом и бистрином у сваком послу. Ондашњи трговац из Чумића, Радоје, отац Милоја Божића, узме Петра да му као калауз лучи свиње. Ту се је и извештио у трговачком послу, и заслужио лепу пару.

После је радио с неким Јанком, трговчићем из Грбица, који је био родом из Турске.

Овога Јанка Петар је окумио кад се је женио; и он му је, доцније, крстио прво дете — Виду.

[1] *Протокол Карађорђев*, № 890.

После неког времена, Јанка позове родбина на вилајет. А он, полазећи, да Петру 100 дуката (дукат је ишао 7 гроша) с аманетом, да му их врати ако дође с вилајета, а ако не дође — да остану Божји и његови. Али за то да Петар, поред своје славе, узме и Јанкову, Св. Илију, те да му се слава не угаси!

Јанко се није вратио с вилајета, и Петру су остали новци, те се је лепо њима спомогао, а за то је, поред свога Св. Ђорђа, прослављао сваке године и Јанкова Св. Илију.

То је био почетак Топаловићевој тековини која је, доцније, постала необично велика.

За доба Карађорђева, Петар Топаловић се не помиње нигде као старешина.

Кад је први пут кроз Гружу пролетео глас о таковском устанку 1815, Кнез Теодосије из Кнића, који је био изгубио кнештво, па жудео да га добије, одмах отрчи у Крагујевац, и каже муселиму да сад сам Милош диже народ на Турке.

Муселим, чувши то, задржи Теодосија при себи, а пошље људе да му дођу кнежински кнезови, божем на разговор, а он је само хтео домамити их у своје руке као таоце.

Кнез Ђука из Јагњила превари се и дође; дође и јасенички кнез Шарга, те Турци њих оба задрже. Али кнез гружански, Јован Димитријевић Добрача, не само што не оде муселиму, него дигне своје људе, и стане се примицати Крагујевцу да се бије с Турцима.

Уз гружане дигну се на оружје и лепеничани и, како је њихов старешина, Кнез Ђука, био у турским рукама, и они безглавни: тако изберу *Газда-Петра Топаловића* из Грбица за свога кнеза и вођа.

Тако је Топаловић постао глава и вођ лепеничанима у почетку 1815.

Док је трајао рат, Топаловић се је борио својски, и лепеничане водио мудро. Пошто се је умирило, поставио га је Кнез Милош за кнеза гружанској кнежини. Али је Петар више трговао, него што је управљао кнежином. Имајући од Кнеза Милоша и поверења и новаца да тргује и за се и за њега, Топаловић је лу-

чио браве где год их је нашао добрих, па ма они били и под капаром других трговаца, и плаћао је за њих колико је сам хтео а не колико је газда тражио.

На тај начин, стекао је огромно имање на селу и у Крагујевцу, а новаца је имао да ни сам није знао колико. Али за то, кад је букнула буна 1825, Милоје Ђак, ма да је Петру био брат од ујака, журно је тражио свога брата да му плати „што трговцима узима свиње испод капаре“ !...

Пред што ће се разболети на смрт, имао је Топаловић у Дубравици на храни 6000 свиња. Ту се је разболео, па су га бона донели у Крагујевац, где је умрьо 8 марта 1832 године, и сахрањен је у манастиру Драчи.

На гробној плочи његовој има овај запис:

„Петру Топаловићу, трговцу и жителју крагујевачкому, дражајшем свом родитељу, у Грбицама[1]*, нахиje крагујевачке рођеному, поживившему 58 година, а 8 марта 1832 у Крагујевцу умршему, за знак синовље љубави, и вечног воспоминанија, положи овај споменик 1833 благодарни син његов Милосав“.*

Топаловић је био средњега раста, пун и крупан, великих плавих бркова, плаве косе, а на темену ћелав; очију је био плавих. Био је човек врло љут, и преко мере оштар према млађима. Хвале га да је био одличан јахач.

После смрти Топаловићеве, Кнез Милош је заповедио, те су све хартије и новци његови однесени у кнежев двор. Муку је имао Аврам Силистар и друге кнежеве слуге докле су силне Топаловићеве новце пренели у двор Кнезу Милошу.

Од тих новаца је, после, Кнез Милош дао у државну касу 3000 дуката „за спомен Топаловића Петра“!

Још као дете, Петар је имао обичај, кад год хоће да седне, простирати што пода се; па ако ништа друго нема, он је стрьо свој гуњић. Кад га је мајка упитала за што простире гуњић кад се нема чим покрити, одговорио јој је:

[1] Ово је погрешно; напред је казано где је рођен.

— Ја волим прострто него покривено!

Кћи Петра Топаловића, Леносава, била је за Ђорђем Протићем, бившим доцније представником Кнеза Михаила.

И кад је овај Ђорђе Протић извукао 50 батина по заповести Кнеза Милоша, извукао их је по тужби овога свога таста; а зашто је то било, доста је што је казано на једном месту. Ко хоће и то да зна, нека нађе биографију *Протића Ђорђа.*

Трандафиловица Марија, родила се у Новом Саду, 1814. Удала се је за *Јована Трандафила,* вешта трговца који је био подреклом из Македоније.

Марија је свом човеку донела огроман мираз а он, радећи и штедећи заједно с њом, то је имање јако увећао.

Јован и Марија имали су само двоје деце, сина *Косту* и ћерку *Софију*, па су им обоје умрли у раној младости својој.

Јован и Марија оправили су о свом трошку Николајевску цркву у Новом Саду, која је у мађарску буну била готово са свим срушена.

Јован и Марија, радећи заједно а немајући порода, начине заједнички распоред са својим имањем за случај смрти своје.

Све што су имали, тим су распоредом наменили на *побожне, просветне,* и *добротворне* потребе својега народа.

Јован Трандафило умре 1862, и буде сахрањен у Св. Николајевској цркви, у Н. Саду.

Марија, оставши удовица, продужила је помагати сиротиње, сиромашним ђацима, и црквама и болницама.

Марија је преминула 14 октобра 1883 године у Новом Саду, и сахрањена је врло свечано у Св. Николајевској цркви, поред мужа свога.

Све своје имање, које износи на 1,400.000 динара, одредила је ова племенита српкиња на помагање добрих а сиромашних ђака у новосадској гимназији, на болнице у Новом Саду и Осеку, на цркве, на сирочад, и на удају сиромашних девојака!

Свом том огромном задужбином рукује *Матица Српска.* А ако би она престала, или би се куд преселила, управа задужбинскога имања прећи ће на православну црквену општину новосадску.

Слава овакој српкињи, добротворки народа својега!

„Ко помаже сиротињи, даје у зајам Богу, а Бог ће јамачно свој дуг с интересом платити“!

Трифковић Коста, родио се у Новом Саду 20 октобра 1843. Гимназију је учио у месту рођења, у Винковцима, и у Пешти. Жеља га је вукла на море, с тога изучи поморску школу на Ријеци, и годину дана на једном трговачком броду пловио је по Леванту и по Црном Мору.

Али му се поремети здравље, те остави море на, довршивши гимназију, оде слушати права у Пожуну, Дебрецину, и у Кошицама.

По свршетку правних наука, видимо га 1872 у Новом Саду као варошкога правозаступника.

На скоро га нападне тешка болезана сушица, којој је тражио лека и у убавој Фрушкој Гори, и у здраву Ишлу, и у дивноме Неапољу, на све узалуд: 19 фебруара 1875 Трифковић је преминуо у месту где се и родио.

Трифковић се у књижевности српској јавио 1870.

Радио је за позориште. Ово су имена његових списа:

1. *Мило за драго* (прерађено), 1870;
2. *Француско-пруски рат*, 1870;
3. *Пола вина пола воде*, 1870;
4. *Младост Доситија Обрадовића*, слика из живота, 1871;
5. *Честитам*, 1871;
6. *На Бадњи Дан*, 1871;
7. *Школски надзорник*, 1871;
8. *Тера опозицију*, 1871;
9. *Мила* (прерађено), 1872;
10. *Избирачица*, 1872;
11. *Ни бригеша* (прерађено), 1872;
12. *Љубавно писмо*, 1873;

Осем овога, остало му је још нешто у рукопису а нешто и недовршено.

Туцаковић Петар, родио се године 1792 у селу Вучјаку, близу села Глеђице, под планином Голијом, у нахији ужичкој.

Треће године од рођења, Петра родитељи пренесу из Вучјака у село Честин, у Гружи, и ту се настане.

Петар је, дакле, одрастао у селу Честину, у гласовитој Гружи.

Први пут се Петар Туцаковић јавља на народном послу у време Хаџипроданове буне, када је у Гружи развио барјак и ударио у таламбасе!

Као што је познато, Хаџипроданова је буна врло брзо угушена, и Каја-Паша, с рудничким кнезом Милошем, враћајући се од Чачка, дође у Knић. Ту Милош призове к себи Туцаковића, Вучића, и Паштрмца, који су заједно били устали на оружје, и стане им говорити да се предаду, пошто у тај мах није било ни мало прилике да се турској сили може што учинити. Вучић и Паштрмац послушају Милоша, оставе оружје, и оду кућама да седе с миром до бољих прилика. Туцаковић пак, не хотећи се предавати, а не могући сам борбе настављати, штукне некуд у гору, да ни његова кућа дуго није ништа знала за њега.

У новом Милошевом устанку 1815, Туцаковић је својски радио против Турака заједно с пређашњим својим друговима.

Године 1828 јануара 20, поставио га је Кнез Милош за буљубашу својих момака који су се звали *Кападахије*.

Године 1830 јануара 27, постао је Гружи капетан, после Вучића.

Године 1837 јула 27, постао је пуковник у стајаћој војсци, с 1000 талира плаће.

Те исте године септембра 29, поставио га је Кнез Милош за члана управнога савета; а кад је дошао султански устав, Туцаковић је, 14 фебруара 1839, постао члан земаљског савета.

У пролеће године 1839, кад се оно у Београду Кнез Милош ломио или да влада по уставу, или да остави престо сину свом Милану, на један мах побуни се крагујевачки гарнизон, повеже све своје официре, и крене се с њима у Београд „да тражи Кнеза Милоша.“ Међу тим официрима дошао је везан близу до Трешње и Петар Туцаковић. Ту некако шмугне у честу, одреши се, и побегне у Београд, а војнике који су Туцаковића везана водили, на Трешњи сретне Вучић, те их обезоружа и распусти кућама.

По одласку из Србије Кнеза Милоша, Туцаковић је остао без службе. И од тога доба живео је, као приватан човек, код своје куће.

Петар Туцаковић и Тома Вучић, и ако се у политици нису слагали, живели су као два верна пријатеља, као два брата.

Једном је Туцаковић био одскочио у гору, и ни на позив Кнеза Милоша није хтео доћи.

— Само ћу доћи, ако ми Вучић поручи да дођем, рекао је оном који га је звао да се преда. И одиста, на Вучићев позив, дошао је у Крагујевац пре оних који су му позив однели.

Има у животу народном без броја прилика у којима би наши стари могли бити нама данас дивни учитељи!

Петар Туцаковић је умрьо у Крагујевцу 9 августа 1857 и сахрањен је у селу Честину, код цркве каменачке, у гробници своје породице.

У

Угричић Јевтимије, родио се у Смедереву године 1800 од оца *Павла* и матере *Стеване.*

Дед Јевтимијев, Марко, доселио се је из Лике у село Сурдук у Срему. Ту је родио сина Павла, и оженио га 1790 године. Овај је Павле, после, прешао у Смедерево и постао најпре учитељ, за тим свештеник и, најпосле, прота смедеревски, а преминуо је 1837.[1]

Јевтимије Угричић свршио је основну школу у Смедереву, гимназију у Карловцима, философију у Пешти, а богословију опет у Карловцима.

[1] Кнез Милош је, 1 јануара 1836, дао у новине овакву објаву: «*Будући да неки између чиновника српских, иначе способни и честни људи променили су своја сопствена презимена, и узели друга, мислећи да се тим као увеличавају, и већу себи част задобивају: то да би их опоменули на мудрост, и правилно употребленије презимена својих, објављујемо их овде,* као:

»*Јевтимије Угричић* није се од старина *Угричић* звао, већ узео је то презиме од *Угрице војводе*, који њему није био ни род ни помоћи Бог. Он треба да се зове по оцу, који је *Прота*, и име му је *Павле*, дакле *Протопоповић* или *Павловић*». Даље се помињу још *Димитрије Тирол* и *Јаков Јакшић*.

У Србију се вратио у јесен 1824 године, и замолио се Кнезу Милошу за службу. Кнез га постави за писара оној *Конзисторији у Крагујевцу* којом је управљао архимандрит *Мелентије Павловић*, и против које су ондашње владике протестовале. У тој дужности остао је Јевтимије до лета 1825, када је постао писар код митрополита Агатангела, а пошто овај оде у Цариград за патријарха, Угричић је остао и даље писар при митрополиту *Кирилу* до краја године 1826, када је Кирило умрьо.

Године 1827, Угричић је послан у Брусницу за писара Господару Јовану Обреновићу. Из Бруснице је узет опет за писара у канцеларију Кнеза Милоша, где је служио до почетка године 1834.

Године 1834 марта 31, постављен је за секретара великом сердару подунавском Јокси Милосављевићу у Пожаревцу.

Године 1835 фебруара 25, постао је актуар смедеревског окружног суда; доцније, 25 марта те године, постао је председник истога суда, а 23 маја те године преименован је од председника за *исправника*, јер су тада и суд и политичка управа уједно названи „*исправничество*“.

Године 1838 фебруара 1 постављен је за члана у рудничком магистрату, па је отуда 1839 марта 16 враћен за помоћника смедеревском начелнику.

Године 1840 септембра 14, постављен је за начелника промишљености у попечитељству финанције.

Године 1842 децембра 28, постао је члан апелационом суду, а године 1846 децембра 31 председник истом суду.

Године 1855 фебруара 10, постављен је за члана врховном суду, доцније је био потпредседник па и председник томе највећем суду.

Године 1858, при промени династије у Србији, Јевта Угричић био је најпре члан привремене владе, а доцније, кад Кнез Милош ту владу телеграфом разреши, и постави Стевчу Михаиловића за свога *местозаступника*, Угричић је означен као помоћник местозаступнику Стевчи.

Године 1859 јануара 28, поставио га је Кнез Милош за попечитеља правде и просвете, а те исте године 27 септембра, вратио га је на старо место у касациони суд.

Године 1861 октобра 14, постављен је за члана државном савету у ком је звању остао до 29 јуна 1869, када је пензионован.

Иза тога живео је у својој кући у Београду, где је и преминуо 14 октобра 1886, и сахрањен је код цркве Св. Марка у Палилули.

Угричић је имао од владалаца ове знаке одликовања:

Од Њ. В. Краља Милана орден *Белога Орла*, и од султана *Нишан ифтихар*.

Угричић био је средњега раста, увек добра здравља, живљења смерна, а нарави тихе.

Осем српског језика, знао је немачки и латински.

У суђењу је био праведан ма чија парница била.

У приватном животу био је смотрен и, особито у старост, више осамљен. У младости је радо ловио, и одевао се укусно по турском обичају, за то га је Кнез Милош у шали звао: *Ефендија*, и по некад: *Ћеваи-Ефендија*.

Покојни Чича Срећко, који се много паринчно око своје воденице, кад би изгубио парницу у великом суду, рекао би:

— Море, људи, не зна Угрица што је воденица!

А кад би добио, обриуо би изреку:

— Без Угрице нема праведне пресудице!

Узун-Мирко (Апостоловић), родио се у селу Смрдљиковцу, у рудничкој нахији, од прилике године 1782.

Отац Мирков, Петар Апостоловић, дошавши из Пипера, стаио се је био у том селу, у рудничком Качеру.

У Кочину Крајину, Мирков деда Апостол, и отац му Петар, погину бијући се уз Аустријанце против Турака, а мати његова, кад се Аустријанци повуку, пређе с Мирком у Срем да се склони од Турака. Повративши се доцније из Срема, она не оде у Смрдљиковац на старину, него се настани у селу Мислођину у београдској нахији.

Мирко као шипарац сиђе случајно у Београд, па ту стане у Турчина Мехмеда терзије да учи терзиски занат. Изучивши занат, везо је *Агаилији* ћурак од 100 дуката ондашњих новаца;

али у том послу поквари вид, и у мало не ослепи са свим. Од те болести извидао га је без паре и динара, само за савет, неки Хаџи-Кариман.

У терзије Мехмеда, Миркова мајстора, биле су две кћери, младе и лепе. Мехмед понуди Мирка да се потурчи, па да му да једну кћер и велики део свога имања. Мирко не хтедне мењати своје вере, и Турчин га остави на миру.

У пролеће године 1804, Срби устаници већ су се почели тући с Турцима, и глас о њиховим бојевима продирао је чак и у ардије мајстора Мехмеда терзије у Београду.

Једнога свеца, када се није радило, Мирко је, седећи крај прозора хартијом залепљених, мислио како би се измакао из Београда, и ускочио међу устанике. Па тек од залуднице стане прстима лупкати у хартију на прозору као што се лупа у добош. Врата собља била су му затворена. Он је у соби био сам. На један мах неко лупне на врата и викне турски:

— Ач капи (отвори врата)!

— Ничим ачајим (за што да отворим)? Одговори Мирко.

— Отвори!

— Не ћу!

— Отвори!

— Не ћу!

У то дође и Мирков мајстор, Мехмед, и упита шта је то? Турчин, сусед, који је лупао Мирку да отвори, рекне:

— Овај твој ћаур добује у пенџере и зове у хајдуке!.....

Мехмед се сад толико расрди да Мирка одмах обори у фалаге, и удари му 90 прута по табанима!

Од тога боја боловао је три месеца; и за то време све једнако је вребао прилику да утече из Београда.

Момци пашини гонили су сваки дан из града камиле на пашу изван шанца који је био око вароши. Мирко, једнога дана, уђе међу камиџаре и камиле те тако, с том гунгулом, прође кроз капију, а стража га не опази. Кад одмакне од вароши, остави и камиле и камиџаре, па запне међу устанике, и то правце у Глибовац Станоју Главашу, уз кога су били махом бећари, голи синови.

Прву рану добио је Мирко на Карановцу 1805: кад су Срби нападали на турски шанац, Мирка згоди олово у главу више чела с леве стране.

Другу, много слабију рану, добио је на Смедереву.

Трећу му је задала једна греда коју је на њега свалио турски топ, 29 септембра 1806, у опсади Београда.

За јуриш на варош Београд, у очи Св. Андреје 1806, одабере Бимбаша Конда 90 бећара, с којима је хтео да освоји *Сава-Капију* (коју Турци зову *Бањалучка Капија*). У овим бећарима био је и Мирко, и то један баш од оне петорице који су с Кондом извршили то јуначко дело.

У очи Св. Андреје 1806, 90 бећара који су пристали да с Кондом провале ту капију, спремали су се раније за тај јуначки посао. Многи су се то вече побратимили заклињући се један другоме да друг друга не остави у невољи, неки су чистили оружје, неки су прилегали да малко проспавају, а многима сан на очи није ни слетао!

Дође заповест да се полази: нико да не говори, нико да не кашље, да не лупа. *Конда* је ишао напред, *Мирко* за њим, па *Петар Сремац*, *Никола Стамболија*, неки *Карловалија*, и још двојица. Осем помрчине од ноћи још је била и магла пала. На првом станку, виде се да је од 90 остало само 25; али ови иду одважно.

Прођу турски хан онде где је сада зграда царинска. На пушкарнице томе хану Конда је наредио да се приспављају с поља цигље, те тако да прођу без штете: и одиста прођу.

Конда се први попне на палисад; прихвати Мирка, и помогне му да се попне и он. Сад пође на капију да је отвори. Петар Сремац носио је секиру да обије катанац.

Стражар их осети, и упита:

— Ко је? Па замане ножем. Мирко ухвати руком за нож, те се обрани али опали пиштољ. То учини узбуну. У том Конда не пуца него само ножем пробада и сече, а Петар са секиром доспе те обију катанац и викну својима:

— Хајдете, браћо, капија је наша!

Тако се ту, после доста крви, Срби укрьају унутра, а Турци који не изгину, побегну ка граду. Конда је ту добио четири тешке ране. Мирко је добро прошао, и чак је доспео да свога мајстора Мехмеда заклони од војника, и да му да дукат за укоп жене, која му је баш тада била умрла.

После освојења Београда, Мирко се борио на Дрини, био је и на Делиграду, и ту је рањен. Осем тога био је у бојевима на Ужицу, на Лешници, на Каменици 1809, и на Јасици 1810.

Године 1813, рањен кроз кук, прешао је и Мирко у Аустрију, и отишао у Беч те се лечио.

Мирко је доспео да се бије с Турцима и у другом устанку, под Кнезом Милошем. Тада је био у бојевима на Липару, на Чачку, и на Дубљу.

Пошто се умири, Мирко купи у Београду кућу, и настани се да живи ту. Али су га Турци толико узнемиривали да је, најпосле, продао кућу и отишао на Колубару код Обреновца да држи механу.

У то време у Остружници је био поп Марко Дољанчевић, велики непријатељ турски.

Турци су досадили Кнезу Милошу тужбама на овога Попа Марка и на Узун-Мирка.

— Вала и била, од ова два човека Турчин жив не може проћи оним путем, говорили су они: — Што напаз пропусти на Остружници, то Узун сачека на Колубари; а што Узун пропусти на Колубари, то напаз сачека и потуче на Остружници!

С оваких тужаба Кнез Милош је звао Мирка неколико пута у Крагујевац на одговор, и свагда га је отпуштао с даром од 50 до 60 мамудија.

Најпосле Кнез Милош га постави за цариника на Вишњици, где је остао до године 1842 а тада, при промени владе, оста без службе.

Више пута молио се већ изнемогли старац Узун-Мирко Кнезу да му се да каква пензија, али му се то није одмах дало. Чак су га једном, причаше сам он, у савету запитали:

— Камо ти документи о служби!

— Моји су документи мојих 7 рана, одговори Мирко, и почне се свлачити да ране покаже саветницима, али га они уставе, и одреде му 140 талира пензије.

Та му је пензија доцније повишена на 300 талира.

Кнез Михаило дао је Мирку своју фотографску слику на којој је својом руком написао: „*Јунаку Узун-Мирку за спомен.* На Цвети, 1865 марта 28, ***М. М. Обреновић***“.

О педесетогодишњици, 21 маја 1865, Кнез Михаило му је, својом руком, приденуо *таковски крст*. А кнез црногорски послао му је златну медаљу *Обилићеву*.

Узун-Мирко је био врло висока раста; за то је и прозван *узун*, што турски значи *висок*. За младих својим година, особито кад је војевао, одевао се је богато и врло живописно. То се одело у неколико види и на његовој слици која се находи у народном музеју, у Београду.

Узун-Мирко је преминуо 20 новембра 1868 године, и укопан је код цркве Св. Марка у Палилули.

Уровичанин Петар, главни тобџија Вељков, родио се у селу Уровици, близу Брзе Паланке.

Једном о Спасову дне, кад слави неготинска црква, на ручку су били *Хајдук-Вељко* и *руски ђенерал* коме је стан био на Прахову.

Кад су пили здравице, Вељкови су војници пуцали из пушака. Онда ће руски ђенерал упитати:

— Зар немате топова него пуцате из пушака?

Вељко, мало да се похвали, одговори овако:

— Имам и топова, имам и тобџија бољих но ти, господине ђенерале, али ми је огодно цебане, па штедим. ..

Ђенерал онда заповеди да довуку његова два топа к цркви, и рекне:

— Ево два топа и доста цебане! Нареди да један пуне твоје тобџије а други ће пунити моје: да видимо који брже раде!

Вељко би се сад покајао, али ђенерал хоћаше да види које су тобџије боље?

Кад наместише топове и јавише ђенералу, он се окрете Вељку и упита:

— Камо твоје тобџије?

Вељко дозва: *Петра Уровчанина, Мартина из Неготина,* и *Цурку из Малајнице.*

Сва тројица беху у белим сукненим хаљинама, опасани сиџимкама преко хаљина.

— Ето мужики а не солдати! подругљиво рече ђенерал.

— Других немам, одговори Вељко, слегнувши раменима.

Ђенерал узе с астала једну калајлију, и у њу сручи равно десет дуката рекавши:

— Стави и ти, Вељко, толико!

И Вељко сасу 10 дуката у калајлију.

— Које тобџије, у три маха, избаце топ пре, нека носе ове новце! викну ђенерал.

Сад дозваше тобџије и руске и Вељкове, и сам ђенерал каза им шта је опклада.

— Не осрамотите цара, мене, и себе! заврши он, гледећи Русима у очи!

Вељко пак, окренувши се *Петру, Мартину,* и *Цурки,* рече:

— Ако ме данас осрамотите, боље у Турке бежите; мене више не чекајте!

Тобџије се наместише око топова и почеше свој рад.

Први топ испалише тако у један мах, да би човек рекао један је топ пукао а не два!

Други испалише тако да су се могла распознати два пуцња.

Трећи Вељкове тобџије испалише, и почеше чистити га, на тек тада пуче топ руски.

Ђенералу би врло криво, па своје тобџије посла у затвор; а Петра, Мартина, и Цурку дозва и у њихове шубаре изручи им новце од опкладе.

— Пите! И нек вам је на здравље! рече он.

Вељко пак додаде им влашки:

— Те паре поделите с руским тобџијама; они ће нама сутра требати!

Тобџија Петар Уровичанин нарочито се је одликовао на Кобишници и у Неготину, где је од силне ватре изгубио једно око. И све те несреће он је преживео, па га је као старца око године 1866, код његове куће, убио ђерам од бунара!!...

Урошевић Ранко, из Остружнице, који је могао Саву где се год хоће стојећки препливати.

Кад су се Срби 1804 дигли на Турке и, не имајући барута, дошли у Остружницу да траже из оне стране те робе, тај је Ранко препливао Саву, отишао у Земун к Милошу Урошевићу, и позвао га да дође на Остружницу, понесавши мало барута!

Урошевић је дошао, и донео барута у *великој чутури*, у којој су аустриски латови мислили да је *вино*.

Ранко је, после, погинуо у Ресави

Филиповић Ђука, кнез лепенички, родио се у селу Јагњилу, у нахији крагујевачкој.

Ђука је био кнез још за Турака. У његових потомака чува се данас прстен на коме пише „*Оборкнез Ђука 1801.*“

Прича се да је Ђука, као кнез, дао Турцима 2000 дуката да му не долазе у кнежину. Турци су новце примили, па после тога још више навалили на лепеничку кнежину као гусеница на лист.

Тада се Ђука договори с Карађорђем и Станојем Главашем да се дигну против Турака.

Кад је устанак (1804) букнуо, Кнез Ђука је стао у прве редове народних вођа. Под њим су били и одликовали се ови:

1. *Димитрије Парезан*, капетан, кога ваља видети под његовим презименом;

2. *Илија Бимбаша*, из Крагујевца, који је погинуо на Бањи;

3. *Сава Бимбаша*, из Трнаве, погинули на Букоровцу;

4. *Ђорђе из Комарица*, честит борац, погинули на Јагодини;

5. *Гавра Булубаша*, из Крагујевца, и

6. *Урош Новковић*, из Жабара.

Ова последња двојица храбро су се борила у биткама, па су оба умрла код својих кућа.

Године 1813, Кнез Ђука није бежао никуда него се је предао сили, и Турци су га оставили у власти, као кнеза лепеничкога.

Године 1815, муселим крагујевачки, чувши за неко вреље у нахији рудничкој, дозове Кнеза Ђуку у Крагујевац, па га задржи као таоца. Али лепеничани, и ако су на тај начин остали без вођа, устану на Турке, и за вођа узму *Газда-Петра Топаловића* из Грбица. С овим вођем, и с браћом гружанима, они опколе Крагујевац.

Турци крагујевчани, после неколико дана одупирања, једне ноћи оставе Крагујевац и побегну к Јагодини, потеравши са собом и Кнеза Ђуку. А кад Срби опазе да су Турци побегли, појуре за њима, и стигну и нападну их близу Табориште: тада Турци Кнеза Ђуку свега исцепају пожевима, и изгазе коњма па га, тако ојађена, оставе на путу.

Од тих рана и убоја, Ђука се је некако извидао и, кад је 1815 Марашли-Али-паша ишао из Куприје у Београд с војском, онда су га, по наредби Кнеза Милоша, Вујица Вулићевић, Прота Ненадовић и Ђука Филиповић пропраћали кроз Шумадију до Београда.

Кнез Ђука је умрьо у Јагњилу, где се је и родио. На његову гробу има само ово записано:

„*Кнез Ђука 1818.*“

Кнез Ђука је имао, кажу, велико имање у Крагујевцу; она ливада где је данас крагујевачка железничка станица, веле да је била чаир Кнеза Ђуке.

У потомака Кнез-Ђукиних данас се налазе ове ствари:

1. Прстен са записом који је напред поменут;

2. Мали врло фини са сребрним корицама ножић који је Ђуки поклонио Хајдук-Вељко;

3. Велики нож с дугачким турским записом;

4. Сабља која је, по причању, на Караповцу 1805 одсекла главу *Згури Мехмед-Аги*; и

5. Мала иконица Св. Богородице коју је Ђука носио кад је у рат ишао.

Све ове ствари биле би накит за српски народни музеј у Београду.

Кнез Ђука је био човек средњега раста, бркат, и густих састављених обрва.

Филиповић Јован, родио се у Карловцима 1819 године. Основну школу и гимназију свршио је у месту свога рођења, а права је слушао у Пожуну. За својега школовања, као добар ђак, уживао је стипендију из задужбине Србина *Сервицкога*.

По свршетку школа, дошао је у Србију и, 15 марта 1839, постао је канцелиста у савету.

Године 1840 децембра 3, унапређен је за експедитора у истој канцеларији.

Године 1842 новембра 7, постављен је за архивара кнежеве канцеларије.

Канцеларија та у оно време имала је три одељења „*унутрење, иностранo*, и *судејско*“, и свако одељење водило је своје послове за се.

Јован Филиповић остао је у тој канцеларији дуго и, као правник, напредовао је врло лепо у *судејском одељењу*.

Кад је Кнез уступио судску власт касационом суду, и кад је за то *судејско одељење* у кнежевој канцеларији укинуто, Филиповић је отишао за председника суду апелационом, а 15 октобра 1858 постављен је за члана суда касационога, у ком је председавао у кривичном одељењу.

Био је неко време и управитељ просвете.

Године 1864, за суђење кривице Антонија Мајсторовића и других који су били оптужени да су радили против Кнеза Михаила и ондашњега реда у земљи, Филиповић је стављен под ванредни суд који га је осудио на три године затвора. Затворен је заједно с осталим судијама, друговима својим, у Крагујевцу, и на слободу је изишао тек по кнежевој милости.

Последње време свога живота провео је као адвокат у Београду, где је и преминуо 28 фебруара 1876.

Књижевни Филиповићеви послови ово су:

1. *Философија права*, у Београду, 1839;
2. *Авала или забавник* за године 1846 и 1847, у Београду;

3. *Философија права као наука о истраживању извора умног права*. у Београду. 1863;

4. *Цар Јосиф и његов двор*, превод с немачког, у Београду;

5. *Голуб*. роман, с француског језика преведени.

Филиповић је био човек врло чврста карактера: у оном што је држао да је право, није попуштао ни за чију љубав. Што је мислио да му је дужност радио је ни мало не гледајући је ли то ком по вољи или није.

Као председник апелације, ослободио је Видоја Ивковића кога је први суд био осудио на смрт, и чија би смрт била по вољи и ондашњем министру и двору.

Писане законе знао је као својих пет прста и, у тренут ока, налазио је у њима оно што би му кад затребало.

Писао је слогом веома заплетеним; па и у говору, чак са сељацима, служио се је језиком са свим канцеларским.

Филиповић је био висока раста, сув, коштуњав, малих зелених очију, шиљаста носа, груди слабих, а нарави веселе и у друштву врло погодне.

Филиповић Тодор, родио се у Руми у Срему, а старина му је у селу Врелу, у ваљевској Тамнави.

По свршетку наука, био је отишао у Русију, и постао професор у харковском универзитету.

Српски посланици: Прота Матеја и Јован Протић, године 1804, идући у Петроград ударе на Харков, и склоне Филиповића да остави руску службу; и да пође с њима у Србију.

Веома је занимљиво и карактерно за ондашње доба и људе оно што пише Прота о том.[1]

Свршивши посао у Петрограду, посланици се врате заједно с Филиповићем, и у Србију стигну првих дана месеца јануара 1805.

Том приликом Филиповић је свратио у Карловце и у Руму своје место рођења. Прешавши у Србију, Филиповић се прозове *Божа Грујовић* место *Тодор Филиповић*. Тим је, веле, хтео заклонити се од каквога гоњења од аустриских власти?

[1] *Мемоари*, стр. 113—116.

Овај *Божа Грујовић* (Јован Филиповић) написао је прво уређење *управнога савета*, и спремио оно слово које је хтео говорити на скупштини 1805, где се је имао уредити тај *савет*, и које се почињало речма: *„Закон је воља вилаетска“!*

Кад се те 1805 године о Великој Госпођи уреди први савет, и оде у манастир Вољавчу да станује, Божа Грујовић му је био први секретар, и живео је са саветницима како се је онда могло живети.

Савет се је доцније преселио у Боговађу, па у Смедерево, и, најпосле, у Београд.

Грујовић је ишао свуда са саветом, и свуд је радио и умом и пером колико је могао.

Једном, године 1806, слан је с Протом Ненадовићем у Беч по народном послу, па се по повратку опет станио у савету.

Године 1807, по пресељењу савета у Београд, Божа се разболи, и оде к брату своме да се лечи, па је и умрьо 1807 у Новом Саду, и сахрањен код саборне новосадске цркве.

X

Хајдук-Вељко Петровић, родио се у селу Леновцу, у нахији црноречкој, око године 1780, од оца *Петра* и мајке *Петрије*.

Отац Вељков био је човек врло миран а врло богат особито стоком. Прича се да су му се овце, по песми, три пута хиљадиле. Турци су га звали *Петар Сиреьар*.

Вељко је још од малена био врло жив и несташан. Док је чувао стоку, био је свакад главар чобанима (чобан-баша).

Турци су врло често долазили на бачију Вељкова оца те јели, пили, и односили сир, масло, и млеко. Једном се Вељко договори с чобанима, другарима својим, те неке Турке поклати на бачији, и на тај се начин сви докопају оружја.

У оно време град Видин и околину држао је Пазваноглија, царски одметник. Турска војска, верна цару, више пута се је сударала у Црној Реци с војском Пазваноглином. У једном таком сукобу Пазванцине крцалије попале и похарају село Леновац, као

и многа друга села наоколо. После једног таког палежа, Вељко, шипарац од десетак петнаест година, остави кућу и родитеље, и оде у Видин те се најми у некаква Турчина да му чува овце. После неког времена, из Видина пређе у Пожаревац, и најми се у војводе да му готови јело. Ту је служио дуже; једном, на васкрс, играјући с момчадма у колу, задоцни се те своме господару не зготови вечере на време, за то га господар потера да бије, а он утече, и оде у хајдуке Станоју Главашу, с којим проведе лето 1803. Кад дође зима, Станоје га намести у селу Дубони код некака човека, да као чува овце. И тако, на јатаку, као најамник чувајући овце, ожени се у том селу, ушавши у кућу некој удовици, која је била нешто род Главашу. Кад се, у почетку 1804, почне дизати буна на дахије, Вељко се изнајпре држао са Станојем Главашем, а после се прилепи уз Ђушу Вулићевића, поглавицу смедеревске нахије, и тако је уз њега ишао и војевао докле Ђуша није погинуо 1805. Иза тога, Вељко остане код Ђушина брата Вујице. Али у том је и сам био стекао неколико момака, и начинио се неки буљубашица.

У почетку 1807, кад су Срби узели Београд, Вељко се је молио Карађорђу и савету да пређе из параћинске нахије у Криви Вир да побуни Црну Реку, и да је одметне од Турака.

То му се допусти: да му се џебане и оружја, што су Турци оставили у београдском граду, и да му се диплома да може купити бећаре, па да чува границу.

Узевши све што му треба, Вељко дође у манастир Раваницу. Ту за неколико дана скупи доста бећара и самовољника. С овима после пређе у Црну Реку и у селу Подгорцу ухвати у кули бега жива. Бега пусти а све благо његово задржи. За тим упаради дружину, на сваком да по дукат; остало нешто задржи-себи, а нешто пошље у Београд савету. Вељко одмах постави старешине по својој Црној Реци, у Бањској, и у Сврљигу (и ако су у тим кнежинама још судили Турци), па се врати у Криви Вир на зимовник.

Пошто је бег у Подгорцу онако прошао, многи су се Турци разбегли из Црне Реке, неки у Видин, а неки у друга тврда места.

Једном само огледала је једна потера да пође на Вељка у Кривом Виру, али он, дознавши да га Турци мисле напасти, сазове своју дружину и рекне:

— Турци се спремају да дођу сутра нама на ручак; место да им готовимо *сутра* ручак, хајдемоте *вечерас* ми њима на вечеру!

И одиста то вече у неко доба ноћи, кад се нико није надао, Вељко груне на Турке таком брзином и јунаштвом да је не само растерао ону чету која се спремала на њега, него је име његово од тога доба постало баук за све Турке на оном крају.

После тога Вељко је поградио шанчеве у Вражогрицу, у Зајечару, Грљану, Сумраковцу, и са својим бећарима држао је те шанчеве. Над свима старешинама био је поставио свога брата Милутина, а над шанчевима и над пешацима био је метнуо некога *Хаџи-Николу* из Сарајева, који је био врло учен човек, и умео градити шанчеве.

Сам Вељко, држећи под својом влашћу Црну Реку, боравио највише у Бањи Соколачкој (алексиначкој).

После пропасти на Каменици 1809, Вељко је чувао Бању од Турака, а уз њега се налазио и Стеван Живковић, послани од савета да му буде саветник, да не би он, по својој превеликој слободи и храбрости, где год војску своју у лудо потрьо и упропастио. Тукући се с Турцима око Бање, ране се и он и Живковић. Турци њих ту опколе са свих страна, и држали су их неколико недеља. Вељко науми да се избавља пробијајући се кроз Турке. У том се укаже иза турске опсаде српска војска која иде Вељка да избавља. Познавши је, Вељко се сети да она не зна откуд и како да удари. За то, једном, по свом обичају узјаше Кушљу и пролети кроз турску опсаду, састане се са Србима, и каже им откуд и како да нападну, па се онда врати опет кроз Турке у Бању, и стане се спремати да се пробије кроз Турке, и да се састане са Србима. Кад се је он у својој соби спремао за тај испад, упитају га момци његови:

— А шта ћемо с овим? за Живковића.

— Шта ћете? Ако може ићи, нек иде као и други људи, а ако не може, ви му одсеците главу па понесите да је Турци не виде.

Кад Живковић, који је лежао у другој соби, чује те речи, помисли у себи:

— Шта? Овај, какав је луд, хоће то и учинити, па скочи онако рањен, и нада међу првима....

У тој борби (7 августа 1809) турско зрно рани Вељка у ногу. Он ногу метне у зобницу, па је опет јахао као да га није ни зврчка зврчила.

Кад Турци продру до на Мораву, Вељко им је са својим бећарима изокола чинио велику штету и узнемиравао их и плашио.

О новом лету 1810 године, у Београду на скупштини, њега оптуже неки кнетчићи и буљубашице из оних нахија куда је он заповедао да је некаке девојке љубио, а момци његови да су неким људма поотимали говеда и овце, и продали као турско добро. За то га савет осуди у кулу, него га, срећом његовом, не затворе онај дан, већ оставе до ујутру, а он у вече скупи своје момке па им каже:

— Браћо! Ја сам мислио, мене зову у Београд да ме питају, колико сам рана летос претрпео, колико ми је момака погинуло, колико ли сакатих остало, колико ми је кумбара над главом пукло, и колико је коња подамном пало, и имам ли чим момцима плаћу дати, а они ме питају: колико сам девојака пољубио; на сутра хоће да ме затворе у кулу! Него бежите, да бежимо одавде!

Ту ноћ побегне са својим момцима из Београда. У Смедереву се уставе те одморе коње, и ту он рекне:

— Довде сам бежао; одавде ћу ићи полако; а ко је рад бити се и мрети, нека иде за мном.

Сад је отишао у Пореч Миленку који га једва дочека, и одреди му по 500 гроша на месец, а његовим бимбашама и буљубашама ком 200 а ком 100, момцима пак као и другим бећарима.

Те године (1810), кад Руси пређу у Крајину, отиде и Вељко са својим момцима пред њих, и цело то лето војевао је с њима дуж Дунава и Тимока. Ту је, за храброст, добио златну колајну, а пред јесен је водио руску војску на Варварин, где се, у оној славној битци, ранио у леву руку, и по том у шаци остао мало сакат (није могао прсте ни добро скупити ни опружити). Тога је

лета добио од Турака врло лепу сабљу, оковану сребром и златом, и искићену камењем па је, преко старешине руске војске, пошље на дар грофу Каменском; ну овај му је врати натраг изговарајући се да није вредан таке сабље носити, него нека је носи онај јунак који ју је од Турака и задобио, и пошаље му још 200 дуката на дар.

О скупштини 1811, био је опет у Београду, и могао је помоћи Миленку и Добрњцу против Карађорђа и Младена, али га ови преваре: начине лажно писмо, као божем да су Турци ударили на Бању. Карађорђе га зовне и рекне:

— Вељко, сине, трчи!

И Вељко одлети к Бањи да је брани од Турака, а она двојица остану у Београду без његове помоћи....

У лето 1811, на поновљене тужбе оних буљубашица и пређашњих војводица, буде премештен из Бање у Неготин на место Миће Карапанџића који је те године умрьо.

Кад је дошао у Неготин није имао никаква богаства, осем добрих коња и господскога одела и оружја; јер све што је на војсци добијао делио је са својима. Али године 1812 закупи скеле и ћумруке на оном крају, те се срећом врло обогати, па и тај добитак готово сав подели са својим бимбашама и буљубашама.

Кад се године 1813 отвори рат с Турцима, одреди му савет и Карађорђе још три кнежине из нахије пожаревачке у помоћ да чува онај крај од Турака.

Кад је, с осталим женама и децом, био испратио и своју жену са снахама и децом из Неготина у Пореч, дође му пријатељ један, и видевши по соби различне сребрне наките коњске и друге којекакве скупоцене ствари, запита га у вече на само, зашто и то није послао са женом у Пореч, а он одговори:

— Нека жене носе и чувају своје кошуље, и чараше, и платно, и прећу, и плетиво, а ово су ствари јуначке које сам ја на сабљу добио, и сад сабљом ваља и да чувам; а који то није кадар сабљом чувати и бранити, није га вредан ни имати. Срамота би било, да Турци дођу у моју кућу па, код толике славе и имена мога, ништа у њој да не нађу!

Пријатељ је тај намеравао да иде у Београд, а он га је задржавао и устављао говорећи:

— Ми смо овде доста веселих дана провели, остани и сад да разбијемо *Капетан-Пашу* (за кога се говорило да ће ударити на Неготин), па барем и славу да делимо!

— А како мислиш разбити Турке? упита га пријатељ.

— Е! Како? Извешћу моје солдате и бећаре пред њих, па ћу им ј.... матер!

Свега војске под својом командом није имао тада више од 3000 људи, па и то је било нешто у Брзој а нешто на Великом Острву. А за Турке се знало да их иде на Неготин више од 15.000; за то му пријатељ рече:

— Али сад не ће ударити на тебе само субаше, него ће доћи царска војска, и довући убојне топове и кумбаре; за то, може бити, било би боље да се ти не затвараш у Неготин, него да начиниш још један мали шанчић где год у планини, а овде да одредиш само толико пешака колико је потребно за чување шанчева, и да им поставиш добре уреднике; па кад Турци ударе на Тимок, ти изиђи те их дочекај: ако их разбијеш, хајде у Неготин; ако ли Турци разбију тебе, не иди више у Неготин него са свим коњицима и с осталом војском што је сувише у шанчевима, иди у планину, па ће се Турци више бојати тебе из планине са 1000 људи, него да имаш десет хиљада, па да те овде опколе.

Вељко се грохотом насмеје.

— Е, ти си се уплашио од Турака! Моли се ти само Богу да Турци ударе, па кад дођу моји козаци с Тимока и рекну:

— Ето Турака! Онда ћу ја припасати сабљу, и узјахати Кушљу, па идем у поље пред њих; а ти вичи Петра Кључара, нека ти донесе олбу пеленаша, па ево овде седи и пиј, и узми дурбин па гледај како ћу ја њима да ј.... матер?

После неколико дана тај је његов пријатељ отишао у Пореч, па и у Београд, а Вељко је остао у Неготину као и пре.

У неготинском градићу, баш онде где је сад начелство, била је кула у којој је седео Вељко. Кула је била од више тавана, а на врху је имала неки трем с дирецима који су држали кров над

тим тремом, а између дирека било је на све стране отворено. То се звало *Баба-финка*[1].

На тој Баба-финки обично је Вељко седео, пушио, и разгледао поље око Неготина, мотрећи на свако турско кретање. Чучук-Стана или снаха му Станојка дориле би га, служећи вино или ракију, чему је кад било време. Догађало се чак и то да по које топовско ђуле пролети поред Баба-финке, и по који дирек окрзне те се чељаде које служи пиће тргне и обрне од оне силине.

— Море, не окрећи ми леђа, рекао би Вељко, кроз мали осмејак.

— Занесе ме ветар, одговорила би Стана или Станојка.

— Држ' се зуб'ма за ветар да те не окреће! И ту би се свршила шала.

Докле Вељко тако седи и пије на Баба-финки, доле у авлији би свирали и певали најбољи свирачи Цигани. И момци би спремали Кушљу да се иде у бој. Кад би све било готово, изишао би Абраш на Баба-финку, и рекао би:

— Побратиме, коњи су готови!

— И ја сам! одговорио би Вељко одмах, и наргиле би наслонио на јастук, па устао на ноге. Он би стао насред трема: Чучук-Стана би пришла, уздигла би на леђа његове чепкен-рукаве од доламе и закопчала му их иза врата тако да му низ руке остану само танки широки рукави од свилене кушуље.

Иза тога, дала би му сабљу коју би он обесио о врат, па онда пошао лагано низа степенице. Пред кулом у авлији за то време Кушља се, опреман, вадао и њега чекао. Пре него што би га узјахао, Вељко би сам загледао у колан, у узде, и на ново би потирашио чанке у кубура.

Појахавши, изишао би на западну велику капију, између садашње цркве и начелства. Сви би момци јахали за њим, а за свима би ишли Цигани свирајући и певајући. Вељков је Кушља ишао лагано у ход.

[1] *Финка* значи *левак*; а *Баба-финка* кажу да се зове она котарица лађи на катарци у којој седи по један, те пази куд лађа иде. Гледи *Кнежевину Србију*, стр. 983.

Изишавши из вароши, Вељко би се окренуо, и махнуо руком: то је био знак да се Цигани врате, и да се склања куд ко може, а он с момцима упућивао се право у Турке.

Примакавши се на пушкомет непријатељу, сваки би опалио само по пиштољ, па би онда исукали сабље, и јурнули би као коњи међу тице.

Кад је год тако улетао, никад се није враћао без турске главе, а пуцњава на град Неготин и на Баба-финку умукла би за неко време после тога.

Кад су Турци из Адакала (Реџепови) први пут изишли у Кључ да народу не дају бежати унутра у Србију, него да га враћају у Адакале, и ту се побију с Милутином Вељковим братом: онда Вељко узме неколико стотина своје војске, пређе преко Тимока, на пешаке остави изнад видинског поља у брдима, а с коњицима сиђе до самога Видин, те заплени неколико хиљада оваца, и потуче нешто Турака, па се врати у Неготин. Турци су га гледали с видинскога града како лети на своме хату као муња преко неба. Прича се чак и то да је долетео до капије видинске, и у њу ударио копље своје, па га ту и оставио!

По причању стараца, велики бојеви око Неготина године 1813 почели су на 15 дана после Петрова дне.

Прву турску војску дочека Вељко код села *Буковче*, разбије је и узбије на траг. Али трећи дан удари сва сила турска с топовима и свом оправом. Вељко је опет дочека у пољу, и борио се је неописаном храброшћу, али ко ће сили Божјој одолети? У њега је било 3 — 400 коњаника, и толико још солдата у равну пољу, а Турака 15—16.000! Док је он једну војску тукао и разбијао, дотле су га друге две обилазиле да га одсеку од Неготина. Ту ноћ изиђе опет из Неготина, и удари на Турке као гром; али се сила одржи. И тако је, после, сваки дан излазио из Неготина, и био се као прави јунак, али се Турци утврде, изграде шанчеве око Неготина, па му се почну примицати лагано али поуздано. Још им дође и помоћ од Реџепа из Адакала, од влашкога кнеза Караџе, па најпосле стигне и велики везир *Рушид-Паша*.

У Вељка пак од оно мало војске што је имао, изгину и допадну рана најбољи јунаци. Турци су се сваку ноћ кроза земљу примицали тако да су најпосле били толико близу српских шанчева, да су се могли батинама пушчице тући. Ту сад другога боја није било него са шанчева из топова, кумбара, и пушака. Турци све неготинске куле топовима и кумбарама развале или оборе, и сама Баба-Финка у којој је Вељко седео буде прорешетана, те он сиђе у подрум. Најпосле, нестане му џебане, особито топовских и пушчаних танета; он покупи сва калајна кандила, калајлије, кашике, и све то растопи на пушчана зрна; а у топове је, кад су једном Турци јуришали, метао најпосле и саме талире те њима сузбијао Турке.

Он је више пута писао за помоћ и за џебану, а најпосле је, као што песма каже, и претио:

— Ако да Бог те преболем ову рану (отисне Турке од Неготина), питаћемо се на зиму како се брани царство (Тојест, на скупштини, која се држала сваке године о Малом Божићу).

Џебана, послана из Београда, дође доцкан, а Младен опет, зар бојећи се ослабити Делиград, и уздајући се ваљда у Вељково јунаштво, не пошље му ни помоћи, те тако Вељко остане сам са својом срећом.

Дан ноћ је ходао по шанчевима, људе слободио, и рушевине поправљао, што је где покварено. Свако јутро би сам точио тобцијама ракију, и соколио их да се не плаше.

Једно јутро, у другу полу месеца јула, изиђе Вељко на *Мали Шанац*, у садашњој влашкој мали у Неготину, и стане наређивати и казивати да се нешто на табљама награди и поправи, што су турски топови били развалили; а турски га топџија позна, напишани нањ, погоди га кроза сред плећа, и тако га прекине и разнесе да ништа више није могао рећи него:

— Држ! и с том половином речи падне мртав на земљу!...[1]

[1] Песма каже да је Вељко пао у *недељу*. Зна се да је оних дана, у које по свему причању пада Вељкова смрт, недеља била 20 јула. Те тако је сва прилика да је неготински витез пао јуначки на Св. Илију, 20 јула 1813. у свету недељу.

Момци његови, видећи шта би, узму неке траве која је ту била донесена за коње. те га покрију да га људи не виде. У вече брат му Милутин с момцима узме га и сахрани код цркве и, метнувши још два мртва бећара поврх Вељка, тако заравни гроб да се није познавао, јер би Турци дали небројено благо за главу Вељкову, али је нису могли наћи.

Војска сва, залуд је било крити, још тај дан позна да Вељка нема!

Како неста њега, сви повичу да се дуже не могу држати у Неготину, него да се бежи макар како.

Пети дан после Вељкове смрти, Срби оставе Неготин и повуку се у Пореч.

Крајина и Црна Река, а мало за тим, и сва Србија познаше како је кад нема Вељка!....

Вељко је био танка и висока струка, смеђе косе, и врло малих бркова, дугих, сувих образа, широких уста, и подугачка, малко покучаста носа; глас му је био крупан као у Вула Коларца или у Станоја Главаша; носио се је лепо. По срцу и по телесном јунаштву, био је први јунак не само у Србији него и у свој Јевропи онога ратнога доба. Кад је хтео јуришати на Турке, обично је постављао своје војнике у параду, па би викнуо: — ј.... му оца ко прође мимо мене, а и ко остане! И тада би халакнуо.

И у таком нападу Турци су му сами готово свакад крчили пут!

Вељко се није одликовао као управник; и сам је припознавао да му то својство недостаје. За то је најволео слушати Вујицу и кнеза Милоја Тодоровића, а за Младена је говорио јавно да није за војску, и да Срби морају бити надбијени и несрећни где год он заповеда и управља.

Као и многи други славни људи, Вељко је познавао своју вредност, и за то се је срдио што неке мале војводице, које су војводства добиле маљом храброшћу, или новцем, или лажом, имају име и част као и он. За то је често говорио:

— Да Бог да да се Срби не умире с Турцима, док сам год жив ја; јер како Турци ударе, одмах мене стану мало одликовати од ових кокошара;[1] а да се умире с Турцима, онда би мени и

[1] Тако је звао те мале војводице.

жене судиле. Кад пак ја умрем, да им Бог да мир, па никад више рата да немају.

Кнез Милош је рекао за Вељка (1860):

— Море, кад је мир, Вељка да затворит у онај кавез у ком се носе по свету тигрови и лавови, он би се истргао, и учинио што безредно; а кад је рат, само га пусти, па не бери бригу за њега!

Турцима је Вељко био задао такав страх да је један, који је био у рату против Вељка, причао ово:

— Кад се у војсци само зачује реч „„Вељко““! сваки се војник, ма био и на сахат даљине, тек пипа иза врата, да ли га већ није Вељко мазнуо својом сабљом? У турској се је војсци мислило да је Вељко бржи од сваке људске брзине!

Као прави јунак, Вељко није умео лагати; он је толико био отворен и простодушан, да му човек није смео никакве тајне казати. За то опет, могао си му, у по ноћи, без икаквих сведока, поверити небројено благо.

У ратовању био је лаком на новце и на сваки плен, а иначе за све то није ништа марио, него је поклањао другима и то не само својим момцима него и ма коме.

— Кад у мене има, говорио је он јавно: — ком год треба нека дође да му дам, али кад у мене нестане, ја ћу отети у кога год знам да има.

Видећи да му мајка не ће никад да отпаше неки појас који носи око себе, нападне питати је: зашто тај појас никад не отпасује? Она се одговарала да је слаба, али је он натера те се отпаше, и он у појасу њеном нађе 400 урубија. Упита је ко јој је дао те паре, а она каже да је Милутин заштедио од плате и дао јој. Вељко плане, и полети да посече брата, али овај утече. Онда он те све урубије раздели момцима.

Од свега на свету најволео је три добра своја: коња *Кушљу*, кога је добио још у Подгорцу кад је бега освојио, *пушку*, и *Чучук-Стану*.

Вељко се је два пута женио или, управо казати, имао је две жене. С првом женом најпре је живео доста лепо, а после се за-

ваде, што није хтела да му служи момке кад зими дођу с њим с војске. Кад му она једном срдито рекне, да не ће да служи његових хајдука, он јој одговори:

— То су моја браћа; с њима сам ја добио част и славу, и све што имам; за то ти њих мораш служити као и мене; ако ли не ћеш, ја ћу те отерати, па узети другу жену!

— Док је жив Карађорђе и мој брат Станоје, не ћеш ти мене отерати, одговори она.

Тамо њој матер и са Станојем, викне Вељко: — а Карађорђе нека суди и заповеда својој жени; ти пак видећеш смем ли или не смем!

После године 1809, та његова жена дође у Београд, и ту се настани; а он, кад оно утече к Миленку у Пореч, нађе онамо лепу девојчицу *Стану*, која је била родом из куће Пљештића у селу Сиколу у Крајини. Њих три сестре посинке биле су у оца: *Стана*, *Стојна*, и *Стамена*. После свију родио им се је брат Мијаило. *Стана* је била дошла у Пореч да се жали Миленку и другим старешинама, не би ли јој они повратили дарове и хаљине које су јој били однели бећари, који су похарали Сиколе и друга нека крајинска села. Девојчицу ту види Вељко најпре у кући крајинскога капетана *Стојана Абраша*, па је одмах одзове и узме да га служи. Кад чује његова жена да он живи са Станом као са својом женом, она се стане спремати да дође к њему у Пореч, а он јој одмах поручи да ће је бацити у Дунав ако дође.

После тога да 1000 гроша владици, и нешто Карађорђевим писарима, те му допусте да се венча са Станом. И тако се ожени по други пут; а оној првој жени поклони кућу и још неко имање у Јагодини, те је после онамо живела.

Али он, као и многи други славни војници, љубећи више женски род него саму своју жену, није ни Стани остао веран; па не само што је грешио с другима, него се и првој својој жени навраћао, те је 1812 године родила дете.

Са Станом није имао деце: а с првом, осем онога детета 1812, имао је сина Раку који је, кажу, био врло налик на оца.

За Чучук-Стану кажу да је била врло милостивог срца, и многе је измолила да их Вељко не посече.

Њу је Вељко био послао са снахом и другим женама у Пореч, а кад разбије Турке на Буковчи, учини му се срамота да своју жену крије по Поречу, па пошље те и њу у Милутиновицу доведу опет у Неготин. Кад Срби побегну из Неготина, после Вељкове смрти, Милутин с момцима изведе своју жену и Стану која је била трудна па у Неготину од пуцњаве топова и кумбара побацила.

О Вељку има више *у Кнежевини Србији*, стр. 889—903.

Хаџи-Атанасије (Радовановић), архимандрит манастира Никоље под Кабларом, родио се је у нахији рудничкој, 1771.

Књигу је учио и покалуђерио се у манастиру Никољи, где је после и век провео, и где му дадас кости почивају.

Хаџи-Атанасије крштавао је, као кум, децу Кнезу Милошу Обреновићу.

Није се могло сазнати којих је година овај духовник ишао у Јерусалим, те добио име хаџија.

Године 1814, после несрећне Хаџипроданове буне, по неком писму рђаво извештена писца, пуштен је био глас да је Хаџи-Атанасије жив набијен на колац о Св. Сави 1815, у Београду.

Ту погрешку, без даљег испитивања, примили су неки писци и раширили је својим списима.

Међу тим Хаџи-Атанасију за Хаџипроданове буне нису Турци никаква зла чинили, а камо ли да су га тако страшном смрћу уморили.

Под заштиту овога Хаџи-Атанасија Кнез Милош је, у најтеже своје дане, био склонио своју мајку, жену, и децу, у манастир Никољу.

20 априла 1820, Кнез Милош, прилажући манастиру Никољи за спомен своје фамилије своју воденицу на реци Каменици у селу Пријевору, предаје је архимандриту Хаџи-Атанасију као старешини манастира Никоље[1].

[1] *Грађа за Истор. Крал. Србије*, I стр. 260 и 261.

На две године после тога, пише му ово писмо:

„Пречесњејши господине, здравствујте!

„Примио сам писмо ваше од 21 маја, и разумео сам што ми пишете за ракију. Велите да ћете је попити, или да се само бојите да је не попијете, зашто вам нису шљиве добро родиле. Саветујете ме да пиљем кола час пре да је донесу. Ви се бојите да је не попијете, а ја се не бојим да ће ми пропасти; знате да сам те среће, да ми ништа још пропало није, што сам правом муком и потом (а то ће рећи крвавим знојем) стекао и заслужио. Нека је нека још које време код вас! А што ваше шљиве нису добро родиле, ... то вас је Бог уклео што сте отишли последњи пут испод жита, не хтевши ни да поручате што, ни да попијете коју чашицу ракије.

„Што се каса гвожђа за брану — гвожђе ћете добити како ми пошљете неколико оних ваших чутурица моје ракије на коњма у Крагујевац. По ком ви пошљете ракију, по оном ћу ја послати гвожђе, пак чиста работа. А пишем и брату Јовану, и Кнезу Васи, да приону, и помогну вам у тој брани да буде пре готова, док вам не буде прошће покрадено. Остајем ваш доброжелатељ, врховни Србије Кнез, *Милош Обреновић*, 22 маја 1822, у Крагујевцу."

Хаџи-Атанасије и после овога писма живео је у Никољи набављајући разне црквене утвари које трају и данас, и на којима су његови потписи.

Вујић је, почетку октобра 1826, у мру Никољи читао „пуномоћно писмо Кнеза Милоша којим препоручује народу ужичке јепархије игумана никољскога Хаџи-Атанасија да управља том јепархијом до доласка јепископа Мелентија Никшића Студеничанина."[1]

На позив Кнеза Милоша, отпшао је Хаџи-Атанасије у Крагујевац у госте, па се онамо разболео, и умрьо 29 јуна 1826.

Тело му је најпре било сахрањено у Крагујевцу, а после седам година Кнез Милош му је пренео кости и сахранио у Никољи поред цркве. На гробу Хаџи-Атанасијеву има плоча с натписом који се једва може оволико да прочита:

„*Здје почивајет раб Божји, јеромонах преподобњејши Хаџи-Атанасије Радовановић, рожден из руднич... иострижник..... манастира Николе* . . . . (опет нема једне речи која као да је

[1] *Путешествије*, стр. 333—334.

гласила . . *архимандрит*), *посетивши гроб Господа и Спаса нашего Исуса Христа, и преставившисја в 55 году жизни својеја, в Крагујевцје, 29 јунија 1826 лета.*“[1]

По смрти Хаџи-Атанасија, у Никољу за старешину дошао је отац *Јосиф*[2], који се је као свештеник звао *Илија*, и који је био сестрић Кнезу Милошу.

Хаџи-Данило, архимандрит, обновитељ Високих Дечана, родио се 1708, у Паштровићима.

У Дечане је дошао 1764 године, и тада је у том манастиру нашао само једнога свештеника, родом Цинцарина. Сви други су се разбегли које од зулума а које од немаштине у манастиру.

Данилу је највећа невоља била како да нађе браће калуђера за Дечане. И одиста их није имао где ни тражити. За то скупи 6 ђака, и навали учити их и спремати за свештенике. Кад му се ђаци добро спреме, покалуђери их сву шесторицу.

С њима је сада навалио и да што заради и привреди кући, и да црквено правило уредно врши, и да народ поучава у вери и у добром владању.

Једном је Хаџи-Данило отишао у Херцеговину у писанију, и одонуда је донео врло велику помоћ манастиру.

Кроз неко време чистим животом, светом науком, и вредноћом у својој кући, Данило стече поштовање не само у Срба него и у Муслумана. Многи Арнаути звали су га да им први пут шиша децу, па су се с тога кумакали с њиме. Најзнатнија и најбогатија поглавица арнаутска, Рамосић, звао га је да му свакодете шиша, и поштовао га је као год што Хришћанин свога кума поштује.

Године 1804 јануара 10 Данилу пише црногорски владика Петар I да ће скоро Срби и Црногорци устати на Турке, па га

[1] До овога записа дошао сам тешком муком. Најпре су ми одговарали да не знају ни где је гроб Хаџи-Атанасијев, а после, да се запис не може да прочита. Тек кад је преосвећени владика жички Никанор нарочито послао у Никољу игумана сретењског, плоча је опрана, прочитана, и преписан је запис макар и овако непотпуно.

[2] *Вујић* вели да се звао *Исаија Поповић*.

светује да гледа сачувати манастир и старине у њему од турске најезде.

Данило тада сазове у манастир све знаменитије људе из околине, како Хришћане тако и Турке. Кад људи ти дођу, он им изнесе Душанов и друге драгоцене крстове и старине па рекне:

— Звао сам вас да иштем од вас новаца у зајам, те да купим жита да израним браство, а ја вам дајем у залогу ево ове крстове и друге црквене старине.

На то арнаутска поглавица Рамосић одговори:

— Куме, што ће мени та залога? Ја ћу ти дати новаца и онако, само ми дај темесућ (облигацију).

— Настала су чудна времена, рекне Данило: — могу рђави људи доћи и ове ствари разграбити: боље је да су оне у вас.

Десио се бејаше ту неки трговац из Ниша који узе у залогу Душанов крст, и даде 10 кеса новаца (5000 гроша).

Рамосић такође узе један скупоцени крст, и даде 10 кеса новаца. И други узеше ко шта милова, те се скупи 40 кеса.

За половину тих новаца, Данило одмах купи жита од тих самих људи.

Не прође много а букну српски устанак. Пећски паша с војском дође у Дечане, и стаде питати Данила да ли у њега нема каквих писама из Србије, и искати новаца за издржавање војске. Игуман га је уверавао да нема ни писама ни новаца, а паша онда хтеде поробити манастир.

Сад дође Рамосић, с поглавицама арнаутским, и увери пашу да је Данило мало пре од њих узајмио новаца да купи жита за манастир, и да је за тај зајам заложио манастирске крстове!

Паша чувши то, крете се из манастира не тражећи ни ручка, а камо ли што друго.

Пошто та опасност мину, Данило дозове арнаутске главаре па им рекне:

— Манастир овај и моја браћа калуђери нека су вам на аманет, а ја идем у Бугарску да би што милостиње прибрао!

— Нека ти је срећан пут, куме, одговори Рамосић: — а док је на нама наших глава ниједном твом калуђеру не сме нико ништа!

Прошавши Бугарску и Цариград, Данило оде у Јерусалим, те тако постане *хаџија*, па се врати у Дечане с доста прилога у новцу и у стварима.

Овом милостињом измоловао је темпло, и начинио једну велику кућу за госте.

Рамосић сада позове Хаџи-Данила и друга му Захарију својој кући на гозбу, и частио их је два дана. Тада им покаже чисту зграду где је сместио часни крст, и над њим је палио кандило да гори.

Хаџи-Данило му лепо захвали за толику пошту, па му понуди новце да узме крст.

— Немој, куме, молим те, рекне Рамосић: — нека остане у мене још годину дана; ја ћу га лепо чувати. Од како је овај крст у мене, жена ми је родила два сина, и све друго напредује ми лепо . . .

Данило му учини по вољи, и крст је узео тек после две године.

По Хаџи-Захарији, калуђеру, пошље он у Ниш новце за Душанов крст, а честити Нишлија врати крст узевши само половину новаца; другу полу опрости манастиру.

Темпло је у Дечанима Хаџи-Данило свршио 1813.

У то време дође у Дечане пећски митрополит Јаниќије, те Хаџи-Данила постави за архимандрита.

Сад је навалио те начинио зграде око манастира. Све ово беше узрок да су људи из околине овога Хаџи-Данила и његова друга Захарију, праведно називали *обновитељи манастира Дечана*.

Како му је Бог дао необично дуги век, Хаџи-Данило је под старост предао управу манастирску Хаџи-Захарији који је већ био постао игуман.

Хаџи-Данило је преминуо 1820 у Дечанима, и погребен је у манастиру којему се са свим праведно зове *обновитељ*.

Хаџи-Ђера, моравачки архимандрит, родио се у селу Црнући, у нахији рудничкој, у племену неких Матића који славе Св. Арханђела.

Кад се рашчуло да дахије хватају и секу све чувеније људе у Србији, Хаџи-Ђера је већ знао да се и њему спрема турска сабља. За то се је склањао и чувао од Турака. Али неки *Рушић* из Мораваца наведе Турке на Хаџи-Ђеру баш кад се он налазио у манастирској њиви крај реке Љига. Ту га ухвате, одсеку му главу и однесу, а тело су му калуђери нашли тек после три дана, и сахранили су га с јужне стране цркве, између садашње школе и цркве, где су гробови Попа Милоша[1] и Попа Адама. На гробу му нема ни плоче ни крста: мисли се да је тога било па је, кад је зидана нова црква, по дивљем веровању да се тако ваља, све полупано и у темеље новој цркви бачено!

На месту, крај Љига, где је нађен мртав Ђера, био је до скора мали камени белег, па га сада нема: или га је вода одронила и однела, или га је земља засула.

Други опет мало другојаче причају о Ђериној смрти. Ђера је, веле ови: — носио за појасом о сребрном ланцу кашику, виљушку, и ножић, чиме се служио кад је на путу или у нурији. Кад су га нашли заклана у њиви поред Љига, био му је у руци тај ножић, као божем да се је сам заклао; али у то није нико веровао: сви су видели да је њега крвничка рука заклала.

Ово друго причање не вели да је глава његова одсечена и однесена, као што тврди оно прво.

Разбирајући у Моравцима што више о Хаџи-Ђери, наиђох на човека који ми исприча ову причу:

„Откад сам зазнао за се, вељаше тај мој приповедач: — слушао сам за страшну крвну освету међу сељацима из села: Мораваца, Лиља, Пољанице, Козеља, Ивановаца, Бранчића, Гукоша и Дића, која су сва нурија цркви Моравцима. Не прође по месец дана, па се тек неко јутро зачује пред којом кућом запевка, и ми деца од својих старијих дознамо да су некога нашега сељака из освете убили сељаци из кога другога села с којим је наше село било у крвној омрази.

[1] Поп Милош је на самрти својима рекао: *„да ме сахраните поред гроба Хаџи-Ђерина“*. И с ојта га је тако и сахранила!

„Иза тога ће проћи неко време, па ће тек наши старији у кући стати казивати како су сада наши сељаци заменили убијенога, убивши некога сељака из убилачкога села.

„Ова крвава позајмица трајала је дуго, стајала је скупо, и нико није могао прекинути је: нико није умео измирити закрвљене браће. Турци, ондашње старешине, нису чинили ништа, а савети добри људи нису помагали ништа.

„И тако су се мајке и сестре, једне за другима, завијале у црно, и уза старије осветничке гробове ницали су све нови и јаковни.

„Е, већ нико није знао кад ће једном бити крај овој крвној освети међу суседима и својим људма.

„Једном о васкрсу, прича мој приповедач даље: — мене бејаше отац одвео цркви да се причестимо. Силни се свет беше слегао Моравцима; бејаше народа не само из манастирске нурије, него и из рудничких села: Смрдљиковца, Шутаца, Калањеваца, Живковаца, Бањана, Бождаревца, Славковице, и Баха; и из села ваљевских: Цветановаца, Велишеваца, Бабајића, Латковића, Рачевића, Пепељевца, Придворице, Стрмова, Дучића, Мушића, Мириштa, Топлице, Ратковаца и Лајковаца, и из београдских: Чибутковице, Жупањца, Ћелија, Петке, Кука, и Барзиловице.

„Прави сабор, какав највећи може бити.

„Зора презорила, јутро освануло, и сунце већ огрејало — а у цркви не гори ни свећа ни кандило: нити се ништа спрема да се богомоља почне!....

„Моравачки игуман који се је скоро вратио из Јерусалима с Божијег гроба, здрав, хода по ћелији, броји бројанице, и моли се Богу сам у себи и често дубоко уздише.

„Људи се чуде и један другога запиткују:

— Са шта ли се данас, на васкрс, не служи служба у цркви?

„Сваки тако пита а нико не даје одговора на то питање.

„Најпосле, неколико старих уважених људи, из оних села која су нурија манастиру, дигоше се те к игуману у ћелију:

— Оче, игумане! рекоше они: — молимо те, хоће ли бити данас у цркви службе и закона за људе? Ево се силни свет слегао да прими закон!

— Нема службе, нема закона за вас, одговори игуман: — нити ће га бити докле год ви успроливате братску крв као воду!

— Духовниче! Ми се молимо теби, као свом старијем: немој оставити оволики свет без закона; знаш, овде има људи старих подобних мрети; многи, бој се, не ће ни дочекати да још који пут дође цркви?

— Какав закон тражите ви од цркве, кад живите преко закона; пружате се за закон Божји а руке су вам мрљаве од братске крви! Не! Вас ради ја не смем приступити к часној трпези!..

— А зар нема никаке помоћи? Зар нам не можеш духовати греху? Кажи какву хоћеш јепитимију, примићемо је, и испаштаћемо се!..

— Тако говорите сад овде, пред светим храмом; а чим се вратите у села, заборавићете што сте рекли, и убијаћете један другога, као да сте злотвори а не браћа и своји људи.

— Ево ми се теби молимо: реци *ти* што год хоћеш, па — *проклет, триклет* да је ко *тебе* не послуша.

— Ако се закунете овде пред светом црквом да ћете опростити једни другима, и да ћете се измирити: онда ћу преврнути одежду на опако, служићу службу, и причестићу вас. Па, ако одржите клетву и мир међу собом, биће вам причешће на здравље и на спасеније души, ако ли је не одржите — оно ће вам се окренути на проклество, на погибију вама и породу вашему!...

„Људи присташе, и заклеше се за себе и за оне који су остали дома.

„После тога, Хаџија игуман одиста обуче одежду на опако, и одслужи службу.

„По свршетку службе, и пре него што би почео причешћивати, онако обучен како је служио, с крстом у руци, изиђе у порту. Сад призва све сељаке из завађених села, и заповеди да све два и два приступају к часному крсту који он држи у руци.

„Сељаци послушаше без једне речи. И ено их приступају све два и два; најпре се приклоне, прекрсте се, целивају крст,

пољубе духовника у руку, па се онда њих два пољубе у образ говорећи један другом:

— Опрости, брате!

— Да је просто од данас до века!

— Христос међу вас! додаје радостан игуман!

„Кад се сви тако изљубише и измирише, игуман се врати у цркву, отвори двари, и причести све који су били за причешће.

„Од тога дана прекиде се крвна освета у моравачкој нурији; и данас људи захвално помињу доброга игумана који учини што нико други не могаше учинити: прекрати несрећну крвну осветy међу браћом.

А који је по имену тај мудри и добри игуман?

Нико ми не умеде казати: сви су га звали *Хаџија*, *Игуман Духовник*, а имена му нико није помињао.

До почетка године 1804 у Моравцима је био архимандрит *Хаџи-Ђера* за кога Вишњић пева:

Моравцима цркви допадоше (Турци),
И ту Хаџи-Ђеру погубише,
Јер и он зна злато растапати,
И са њиме ситне књиге писат';
Те Дахије цару опадати
Око себе рају световати".

А је ли ово био главом Хаџи-Ђера, или други који игуман не умем казати.

Умем рећи толико: да је ово било од истине, и да за то вреди да се запамти.

Хаџи-Захарија, пећски митрополит, „обновитељ Дечана," родио се је у селу Винцима, у нахији кумановској, од прилике 1754.

Захарија је био један од оне шесторице ђака, које је Хаџи-Данило скупио у Дечане и настао учити их и спремати за калуђере. У Дечанима се је, дакле, Захарија учио, закалуђерио, напредовао у чиновима црквеним и, уза свога учитеља и добротвора Хаџи-Данила, толико трудио да је с њим заједно заслужио звати се *„обновитељ Дечана"*.

Захарија је с Хаџи-Данилом најпре путовао по Херцеговини ради писаније а после је, опет са својим учитељем, био у Бугарској, у Цариграду, и у Јерусалиму, те је на тај начин и он постао *хаџија*.

Хаџи-Захарија је наследио све хришћанске врлине својега учитеља и духовнога оца Хаџи-Данила; онако исто старао се је о манастиру, онако исто учио је народ љубави и богоугодном живљењу, само је у знању био претекао доброга учитеља свога. Јер је, научивши добро грчки језик, читао грчке књиге, и користио се знањем које је црпао из њих. Он је био на гласу као најученији калуђер у оним крајевима.

Та својства препоручила су га те је од Дечанског игумана постао Пећски Митрополит.

И као митрополит, старао се је Хаџи-Захарија о Дечанима. Често је долазио у Дечане и браћу саветовао да живе у љубави и да чувају манастир.

— Угледајте се, говорио им је он често: — на нашега учитеља Хаџи-Данила: он нам је свима био углед за труд и за смерност!

Кад би кога монаха произвео за јеромонаха није хтео узети за то ни паре.

— Од вас не ћу узети ништа, говорио је он калуђерима дечанским: — него ћу вам још помагати докле год узаживите у љубави, и докле год се трудите о добру манастирском. Ако ли чујем да се тужите Турцима, и један другога опадате, онда ћу вас глобити, и узећу вам све што имате, јер је боље да ваше имање узмем ја, него да га дате турским старешинама!

У време грчког устанка 1821, кад су Турци обесили патријарха, и кад су готово све православне владике позатварали, и Хаџи-Захарија је допао тамнице заједно са својим протосинђелом Калиником, и тамновао је скоро годину дана.

Изишавши из тамнице, био је тако оболео да је мислио крај животу му је са свим близу. За то дозове браство из Дечана, поучи га, очита у цркви опроштену молитву, и благослови сав народ своје јепархије.

Срећом он тада не умре него оздрави, и живео је још неколико година.

Пред што ће умрети, Хаџи-Захарија је пред браћом калуђерима и многим Хришћанима рекао ове речи:

— Праштам свима својим непријатељима који су ме опадали код турске власти. Они ће мене жалити после моје смрти; они ће кукати на моме гробу кад им дођу владике Грци!"

На крају године 1830, преминуо је овај достојни пастир Христова стада, и сахрањен је у гробницу свога учитеља и добротвора Хаџи-Данила!

Духовници из свих манастира српских, великих и малих, настаните, навалите, да се и о вама овако може писати на славу вашу, на добро вери, а и на радост самим писцима!

Хаџи-Јосиф, родио се је у селу Добрињи, у нахији ужичкој 1777.

Мати његова, оставши удовица, преуда се у село Прислоницу, у нахији рудничкој, и доведе сина са собом.

Године 1807, војвода руднички Милан Обреновић и Газда Никола Милићевић из Луњевице, оправили су стари манастир *Обровин*, који је доцније прозван *Вујан* по имену планине *Вујна*. У том манастиру био је старешина неки поп Радисав Милошевић стриц Јосифов.

Јосиф је ту научио књигу, па се запопио, а пошто му је па скоро умрла жена, закалуђерио се је и после Радисава постао игуман у Вујну.

Године 1833 пшао је у Јерусалим, на Христов гроб, и за то се је прозвао *хаџија*.

Овај човек је манастирску цркву измоловао и украсио, подигао звонару и купио звона, имање увећао, гору забранио и очувао; са четворицом браће калуђера живео је у љубави, и био је углед сваке врлине хришћанске и свештеничке.

За првога народнога устанка, Јосиф је војевао, и на Делиграду је једном рањен, али се извидао од ране.

Остаревши и предвиђајући да му се смрт приближава, Хаџи-Јосиф је, поред велике тековине својему постригу манастиру *Обровину* (данас *Вујну*), свима манастирима и свима црквама у рудничком округу оставио по нешто у новцу.

Преминуо је 16 марта 1852 и, с великим учешћем околнога народа, сахрањен је код манастира о ком се је за живота тако много и тако успешно трудио.

Лака му црна земља!

Хаџи-Мелентије Стевановић,[1] родио се је у селу Бирчу, у нахији сребрничкој, у Босни.

Књигу је учио по манастирима а покалуђерио се је у манастиру Троноши, у нахији зворничкој (сада подринској).

Године 1794 ишао је у Јерусалим на Христов гроб. Враћајући се из Јерусалима, свратио је у Цариград те израдио царски ферман да може оправити стари краљевски манастир Рачу у ондашњој соколској а данас ужичкој нахији.

Оправку манастира почео је 1795 године.

Мелентије је био човек веома отресан, јако заузет за интересе свога народа, нелен изложити се и великој непријатности само да уради што је држао да је право и да је његова дужност.

За њега оно, у почетку 1804, Фочић Мехмед-Ага вели:

„Док запалим Рачу украј Дрине,
И погубим Хаџи-Мелентија,
Кој' је иш'о преко мора сињег
Те је влашку ћабу походио,
Пак се узгред у Стамбол свратио,
И од цара ферман излагао
За стотину жутијех дуката,
Да Власима богомољу гради,
Да је гради за седам година,
Начини је за годину дана.
Ево има шест година дана

[1] *Јоаким Вујић* каже да је године 1826 видео у манастиру Рачи оца Хаџи-Мелентијева *Стевана Николајевића*, коме је, вели, онда било 110 година. По овоме, Мелентију је презиме *Николајевић*, а *Стевановић* се је звао по оцу *Стевану* (*Путешествије по Србији*, стр. 200).

Како зида покрај цркве куле,
А у куле набавља џебану
И по мраку топове привлачи:
Видиш, јолдаш, да се нечем нада"!

Нема доказа да се баш оволико спремао Хаџи-Мелентије за устанак, али да је био лично спреман, и да се је међу првима јавио на борбу, то је доказано. Још године 1804 он је на Дрини радио онако како су радили они у Шумадији, и у нахијама ваљевској и шабачкој; а године 1805 месеца јула, већ је, као војвода соколски, чувао свој крај од Турака. И као војвода, Мелентије је боравио у Рачи, а утврђења су му била на *Плијескову*, скоро онде где је сада *Бајина Башта*.

Године 1810 јула 3, Мелентије је изабран за митрополитова намесника. Из саветскога писма о том избору вреди извадити нека места као на прилику ово:

„При лишенију митрополита у Србији, свештенство је без наставника, а народ без пастира црквеног, за то је врховни предводитељ српски Георгије, са саветом, определио архимандрита *Хаџи-Мелентија Рачанског*, да је он митрополитски намесник, да управља свим чином свештеничким и монашеским; да збира све приходе митрополитске, и од тих савету рачун да даје".

Даље се у писму наређује „да се саберу у свакој нахији, проте, игумани, попови, кнезови, кметови, и др., да им се ова наредба прикаже, те да свештеници сабирају од народа што је и пређашњи митрополит сабирао, како ти:

1-о Обичне мирије по . . . . . 4 паре
2-о Димнице на главу по . . . . . 12 пара
3-е Венчанице по . . . . . 2 гроша
4-о Од манастира по . . . . . 25 „
5-о Од цркве . . . . . 10 „

„Те приходе кад покупе, донеће Хаџи-Мелентију у Београд, а он ће од тога рачун давати савету.

„Свештеници, сваки у својој нурији, *да имају пописати све душе, и држати тевтер живих, умрлих, и венчаних, и о том ответ да дају г. намеснику митрополитском иже в Белграде*".

Хаџи-Мелентије је с Миланом Обреновићем и Михаилом Грујовићем, као народни депутат, ишао у Русију да тражи Србији ратне помоћи. Том приликом добио је златни крст о златном ланцу, који се и сад чува у ризници манастира Раче и један бриљијански прстен

Године 1811, Мелентије је изабран за владику шабачкој јепархији, и отишао је у Шабац те управљао јепархијом, али за јепископа није посвећен.

Истина је Карађорђе 4 априла 1812 писао Проти Ненадовићу да је „намеран о Цветима поставити Хаџи-Мелентија владиком", па је, тога ради, заповедио да дођу војводе и по три кмета из општина на то весеље;[1] али ово, не знам са чега, није извршено; и оне нумере у *Карађорђеву Протоколу* које говоре о владичкој мирији, ни мало не показују да је Мелентије *посвећен* за владику, него му је наплаћивано што од попова припада владици, као и док је заступао митрополита у Београду.

Несрећне 1813 године, кад је борба планула на све стране, Хаџи-Мелентију је заповеђено да распише по јепархији да се по црквама и манастирима држе богомоље за победу над непријатељем, а и сам да се находи по граници *народ и војводе да храбри!*

После пропасти, прешао је у Срем, и станио се је у Фрушкој Гори.

Кад се је Србија на ново дигла (1815), и мало се ослободила, Хаџи-Мелентије се је вратио у Рачу као у своју кућу.

Прича се да му је тада Кнез Милош искао онај бриљијански прстен који је добио у Русији, но што га он, као духовник, не може носити. Мелентије не дадне прстена, те с тога настане нека омраза између њега и Кнеза Милоша. Кад је доцније Мелентије умрьо, калуђер *Моја* узме прстен и однесе Кнезу Милошу.

Гонећи се једном са сељацима око неке манастирске земље, Мелентије се је био јако наљутио. У љутини нагна хата на некакав ров, те ту спадне с коња и угане ногу. Од тога је остао хром; и у последње време свога живота ишао је на штакама.

[1] *Голубица V*, 196.

Хаџи-Мелентије је умрьо 27 марта 1824, у манастиру Рачи, и онде је укопан. На гробу његову лежи плоча са записом који је изрезао игуман *Серафим* тек 1851 године!....

Хаџи-Милутин Савић Гарашанин, родио се у селу Гарашима, у нахији крагујевачкој, око године 1762, а старина му је у Белопавлићима у Црној Гори.

За Кочине Крајине, служио је дуго под Михаљевићем као драговољац; био је у многим бојевима и особито се одликовао у бою на Крушевцу.

Под Карађорђем је такође био војник, и обично се находио у бојевима у којима је била крагујевачка нахија.

Савестан у својој скромној дужности; смеран у понашању ван дужности; готов да уђе у све опасности и с њима да се бори, не за славу или за какву награду, него само за то што је мислио да тако треба; разборит у својим простим сматрањима, а човек независна карактера: Милутин је мрзио на неправду ма откуд она потицала. Истину је говорио увек, и шалио се није никад. С тих својстава био је јако уважен међу људма својега краја.

Карађорђе је, због близине њихових села Гараша и Тополе, познавао Милутина, али га није волео. Милутин је то знао, али није много марио, само је на сваки вождов позив своје скромно место у војсци одмах заузимао.

У почетку устанка, Милутин се ожени сестром Арсенија Ломе из села Драгоља, у рудничкој нахији, и с њом је имао доста порода.

У почетку године 1812, запали неко поштанска сена у селу Гарашима. Или је Карађорђе баш мислио да је та сена запалио Милутин, или онако из мржње према њему, нареди он да Милутин „вади мазију“, те тим да докаже да је прав. Милутин је истина био човек прост, али му се тај суд учини толико бесмислен да му се не хтедне покорити, него се одметне у планину. Карађорђе тада нареди те се Милутину све у Гарашима пороби и попали, а породицу му прогна у београдски град.

Тако се догодило да је Милутинов син Илија, рођени у Гарашима 16 јануара 1812, још некрштен, однесен у Београд, и дуже боравио у београдском граду.

Вожд, прек само у прве тренутке своје љутње, а ваљда и увиђајући неправду коју је човеку учинио, позове Милутина из планине да се преда и да се измире. Милутин дође у Тополу, где затече Карађорђа да поплеће прошће. Ту се измире, и он се на ново настани у Гарашима, где почне по други пут кућити кућу.

Кад Србија 1813 падне, Милутин, и ако је мрзио на Карађорђа, кришом оде у манастир Фенек, где се Карађорђе задржавао пошто је био прешао преко Саве, и позове га да се врати у отаџбину, и да продужи рат за избављење народа. Карађорђе му на то рекне:

— Е, мој Милутине, што би би; коекуде, протрчи сад зече!...

У самом почетку године 1815, скупе се на тајни састанак Милутин, Ломо, Вучић, Игуман Авакум, Поп Ранко из Рудоваца, и још више родољуба, и закуну се на нови устанак, само да се Милош изведе из Турака, и да се он избере за вођа устанку. И не чекајући тај уговорени устанак, оду завереници сваки на своју страну тући Турке и одметати народ. Тако Милутин у ваљевској нахији, у селу Докмиру, у кући Вишићевој, убије чувеног зликовца Турчина *Ингриза* с још двојицом. У том је сукобу и сам рањен у десну руку.

Међу тим се Милош измакне из турских руку, и допре у рудничку нахију, где му кажу да је уговорено: да се устаје, да се он избере за вођа устанку, а ако се не прими — да се убије! Онда се нису, као ово сада, речи дуго жвatале, него се морало одмах гутати на макар се што и испречило у грлу.

Милош се дуго одупирао жељи првих људи, помињући тешкоће на које ће се наићи. Најпосле, пристане да народу буде вођ.

Милутин одмах буде одређен са 300 људи те на Липару, четврт часа од трбушничке механе, дочека *Ибшира мирмирана Ћаја-Пашу*, и крваво се потуче с њиме. Али је морао испред врло велике турске силе узмаћи, и Ћаја-Пашу пустити да иде к Чачку. После тога Милутин је био у Милошевој војсци докле год је ратовање трајало. Нарочито се одликовао у бојевима на Љубићу, Чачку, Пожаревцу, и на Дубљу где је и рањен пушком.

Кад се сврши рат, Милутин оде својој кући у Гараше, где га Кнез Милош учини кнезом. Од тога доба Милутин се занимао поред својих кућевних послова и делима своје кнежине. Кнез Милош га је особито уважавао, и сам га склањао да иде на Божји гроб.

— Иди бар ти, рођаче, говорио му је он: — кад ја већ никако не могу!

И Милутин је одиста ишао у Јерусалим, те се поклонио Христовом гробу.

По повратку из Јерусалима, Милутин је, по обичају, једнаком за све таке путнике, прозван *хаџија*, и звао се тако до смрти.

Кад се оно 1825 у смедеревској Јасеници побуни Милоје Ђак, онда једно одељење ове бунтовне војске удари на Гараше, те нарочито Милутинову кућу пороби. Милутин, пошто му је све поробљено, остави Гараше, и оде с породицом у Крагујевац. Кнез Милош му, после тога, да земље у Гроцој, где се насели и почне по трећи пут кућу кућити.

Као човек вредан и разборит, Милутин је за мало времена стекао лепо имање. Кад се установи у Србији државни савет, Кнез Милош га постави саветником, чега се Милутин прими преко воље, само да не изиђе Кнезу из хатара; али је сваки час хтео да да оставку, па да иде кући. Једном приликом рекне му неко од другара саветника да не даје оставке, него да остане, па ће се, временом, и он у том раду извежбати. На то Милутин са свим озбиљно одговори:

— Е, мој брате! Ја бих се зар и надао да ћу се чему научити, кад бих видео да си се ти, откад се врзеш по службама, чему год научио; али гледајући на те, ја велим да је боље да ми ову децу оставимо да она ове послове раде. Оно што смо ми умели, ми смо и урадили; а ово, Бога ми, они умеју боље од нас!

Једнога дана, пребаци му неко од другова, чини ми се Парезан, да је у некој ствари дао своје мишљење по хатару. Ово Милутину би доста. С места устане, спреми коња, и оде у Гроцку кући. Тек доцније су синови му написали оставку, и поднели је на уважење, али он о том није више водио никаква рачуна.

Милутин није био човек од политике. И ако је увиђао потребу да је свак безбедан у држави, опет му је било жао што се хоће да се Кнез Милош ограничи уставом. Кнез Милош је њега волео, и од владаочеве неограничености Милутин лично није имао никакве штете, нити је Кнез допуштао да ма ко од његових, па чак и од браће, може дирати у Милутина. Из тих узрока Милутин у оно време није хтео имати никаква учешћа у политичким догађајима српским.

По одласку Кнеза Милоша из Србије, кад су радње и супротрадње учиниле да већ није могло бити никакве управе у земљи, кад су једни стајали на страни попечитеља, једни радили за повратак „Старог Господара," једни само за свој рачун, а мало ко за законитога владаоца, и кад је странка странку почела гонити, па су и Гарашани постали предмет гоњења: Милутин пође из Београда да диже народ те да се с Вучићем здружи: али, у гају иза села Барајева, стигну га катане, међу којима су били Милош Брка и неки Карић. Милутина ту убију из пушака, и главу му одсеку и однесу[1], а тело остане те га један сељак из Барајева ноћу сахрани. После је тело његово одатле ископано и сарањено код цркве у Гроцкој.

Милутин је погинуо 20 Августа 1842.

После три дана, убијен му је и син Лука, глава му одсечена, и са запаљеним чибуком у устима, у Гроцкој пред Милутиновом кућом, набијена на колац. И његово се тело није смело укопати!...

Кад се је, доцније, стање ствари променило, и када је Вучић осудио на смрт *Брку* и *Карића,* онда их је од те казне избавио сам *Илија Гарашанин* син Милутинов.

Милутин није знао ни читати ни писати; али је у Гарашима, у својој кући, имао школу, где су се учила његова и сељачка деца. Учитеље је доводио из прека. Од њих се зна за *Мијаила Борисављевића* и за *Аврама Гашпаровића* кога је, после, узео Кнез Милош својим синовима за учитеља.

[1]. О глави Хаџи-Милутина Гарашанина може се видети што пише у *Срп. Новинама* за Август 1842. бр. 34 и 35.

Хаџи-Никола Мијаиловић, родио се је у Сарајеву. Не зна се кад је дошао у Србију, али се прича да је био врло учен човек, и да је умео градити бојне шанчеве. Ми смо се с њим најпре срели у Црној Реци под командом Хајдук-Вељковом, кад је Вељко тим крајем завладао.

Године 1811, кад се је Вељко из Црне Реке преместио у Крајину, повео је и Хаџи-Николу, и поставио га бимбашом и управником шанца на Великом Острву у Дунаву.

Пошто Неготин падне, после Вељкове смрти, Карађорђе постави Хаџи-Николу главним управником у Поречу. И он у дно Пореча начини мали шанчић и утврди га великим топовима против турских лађа које су надирале уз Дунав.

Борба се отварала све већа и све жешћа: Турци су навалњивали великом силом, а Срби су се бранили упорним јунаштвом. Хаџи-Никола је имао побратима Ђорђа Владића који је, кад се већ видело да се одржати не могу, горе на Гребену превозио народ на леву страну Дунава, докле је Хаџи-Никола на доњој страни бранио Пореч од Турака.

Хаџи-Никола је рекао Владићу:

— Побратиме, ја ћу бранити острво, а ти превози народ! Ако видим да се не могу одржати дићи ћу барјак, те ти онда дођи с лађом да превезеш и мене!

И тако се је бој продужавао.

Једне ноћи, кроз густу маглу и помрчину, провуку се уз Дунав од српске стране неколике турске лађе, и извезу војску на сред острва Пореча, између вароши и Хаџи-Николина шанца. И тако непријатељ његов шанац опколи са свих страна.

Они што су били у Поречу навале превозити се на леву страну Дунава, а Хаџи-Никола није имао куда, нити му је Владић могао доћи у помоћ по обећању.

Уз Хаџи-Николу тада се находио кладовски кнез *Крачун* (кога је држао код себе највише за то да се не би тајно договарао с Рецепом за којим му је била сестра), поречки кнез *Стеша Јорданов*, и око седамдесет добровољаца.

Храбри и поштени Хаџи-Никола, опкољен с једне стране водом, с друге турском војском, а без хране коју је пре сваки дан добијао из вароши Пореча, није знао шта да чини друго него се на позив Рецепов, са својим добровољцима, преда на веру коју им је Рецеп задао „да ни једном длака с главе не ће угинути.“

Али неверни Рецеп, кад их прими у своје руке, Крачуна пусти да иде у Банат, а Николу и Стешу веже и доведе на пољану код садашњега Милановца, на место које се зове *Ратеска*, и ту их обојицу посече, па главе њихове набије на коље.

Остале добровољце најпре огласи за робове, и све их оплени, па после заповеди те им се свима изодсецају главе и донесу пред њега.

Тако је прошао јунак Хаџи-Никола са својим славним друговима бранећи Пореч несрећне 1813 године!

Вечна слава, вечна захвалност онима који су овако главе своје дали за отаџбину своју!

Хаџи-Продан Глигоријевић, родио се у Сеници. Његово је презиме по оцу *Глигоријевић*, а *хаџијом* су га звали што је био у Јерусалиму, на Христову гробу. То име је био стекао пре него што се је умешао у народне српске послове.

У месту својега рођења Хаџи-Продан је био трговац с добрим имањем.

На скоро после године 1804, Хаџи-Продан се измакне између Турака и, оставивши своје место рођења и домаћу чељад, пребегне са своја два брата међу Србе устанике.

После тога, кроз Сеницу прође идући у Босну ћехаја босанскога везира. Чувши да је хаџија с браћом утекао међу Србе устанике, одведе у ропство његову и брата му Мијаила жену и децу, да тим каштигује њих двојицу као издајнике турске. Али Хаџи-Мустај-бег Чавић, сеничанин, велики пријатељ Проданов, измоли то робље од ћехаје, и све тајно испрати овамо ка Хаџи-Продану и брату његову.

Радећи својски с браћом својом, а знајући сва места на оном крају, Хаџија се толико покаже да је већ године 1806 постао војвода у једној кнежини Старога Влаха која се је турски звала *даиħ-кол* (од села *Даиħа*, више данашње Ивањице).

Кад је Карађорђе 1809 ударао на Сеницу, изиђе прилика те Продан захвално врати добро за добро бегу Чавићу. Српска војска била је заробила Чавићева сина и снаху. Продан их измоли од Карађорђа, и пошље здраве читаве кући њиховој.

Док се Карађорђе бавио на Сеници, дође му чувени Гаврило Шибалија, с три стотине друга, и с писмом од владике црногорског Петра I, честитајући му напредовање и желећи сједињење. У то доба Васојевићи га позову да их прихвати под своју руку. Карађорђе радостан отпоручи владици да је већ „мост готов с Дунава на море“; само да и он припомаже са својим Црногорцима; а међу Васојевиће пошаље Анту Симоновића и Раку Левајца, као старешине, и одреди Хаџи-Продана са 700 војника да их спроведе до у Васојевиће.

Ову експедицију Продан је тако несмотрено извршио пошавши с људма без хране, да су се сви морали вратити, и тако је цела мисао та остала као лепа празна жеља.

И ако се у бојевима одликовао, Продан је имао честих свађа с Кнезом Максимом а најпосле је стављен под власт војводе Аврама Лукића.

Као војвода даићске кнежине, Продан је у селу Рашчићу, у врх Драгачева, код пећине *Шљепаје*, био начинио дворе, а у пећини је имао црквицу где се молио Богу, и где је мислио склонити се, ако дође до невоље.

Несрећне године 1813, он се одиста и склони у ту пећину, па нити је хтео куда бежати, нити се Турцима предавати. Али кметови из околних села, а особито Аврам Лукић, склоне га да се преда, и да поштеди села од војске и затрице. И тако се Продан преда Латифу, муселиму чачанском, који га не само лепо прими него задржи при себи као пријатеља и саветника.

Пошто се тако преда и намести уз Латифа, Продан и своју породицу дигне из Шљепаје и премести је у манастир Тријаву под Јелицом, 2 часа од Чачка.

Али удари куга у Србију, па дође и у Чачак. Чачани прсну куд који. Латиф, са својим момцима и силним благом (а харем му и није био с њим), побегне у манастир Тријаву да се уклони од страховита помора.

У манастиру Трнави, у то време, био је игуман *Пајсије Ристовић*, а ту је боравио и Проданов брат Мијаило.

Ваља казати и то да су се многи Срби још од 1813, не хотећи се предавати Турцима, одметали у гору. Таких одметника било је више чета. Они су тумарали по гори, и са својим рођацима виђали се и разговарали. За њих и за њихов посао време је кужно врло удесно. Ови су одметници смишљали да се опет дижу на Турке, само нису нигде знали човека који би могао бити вођ и главар такому великому послу.

Мијаило, брат Проданов, и *Пајсије* игуман, мислили су тако исто, а шта су отпочели радити, сад ће се видети.

Латиф-Ага, знајући за ове хајдучке чете, које су се још више осилиле уз овај помор од кога се народ узнемирио, зовне к себи Аврама Лукића, Ђорђа Протића Гучанина, и узме Хаџи-Продана, па изиђе у нахију, да мало народ умири, а одметничке чете да растера, или да побије ако узможе. То је било у јесен по крстову дне 1814 године, мало те не ће бити баш 21 септембра!

Изишавши тако из Чачка, Латиф дође у село Лазац, и ту падне на конак у Милована Миладиновића.

Кад пођу, ето ти човека[1] из манастира Трнаве, који шане Хаџи-Продану да су његов брат *Мијаило* и калуђер *Пајсије* оне Латифове слуге у манастиру повезали, и везане их одвели у планину, да их не би ко застао везане у манастиру, и пре времена разгласио што се догодило.

Продан, кад то чује, измакне се и, не казавши ником ништа, одлети у Трнаву, те момке Латифове пусти а повце његове задржи.

Латиф-Ага пак сутра дан још није ништа знао о послу у Трнави, него оде у манастир Жичу. Ту сазна све. И пошље људе да се боље извести шта је и како је. Чим чује шта је било, дође у Карановац на седне те распише свим околним турским старешинама за догађај у Трнави, па чак јави и великом везиру у Битољу да се Срби опет дижу, него нека пошаље војске!

[1] То је био *Борисав Палалић*, или *Поповић* из села Атенице.

Може бити да су Латифови момци везани само због великог Латифовог блага, кога је било врло много, а све је било у њиховим рукама; али, једно што је у народу било врло зло расположење према Турцима, а друго што је Латиф овај мали догађај увећао и свуда разгласио, као муња пролети и остане сваком у памети чак и данас овај мали догађај као *Хаџи-Проданова Буна!*

Турци, скоро насељени у Чачак и у Трстеник, препадну се од овога гласа, и одмах почну измицати из тих места и примицати се к Нишу.

Међу тим одовуд из Груже дигну се Тома Вучић, Петар Тунаковић, и Станко Миљчевић, пређу преко Мораве и, иза Трстеника у селу Лопашу, стигну једну гомилу Турака. Ту их нападну, неке потуку, а од неких узму оружје, па их пусте да иду слободно, пошто себе добро наоружају [1].

Мијанло пак и Пајсије, како су повезали Латифове момке, одмах су послали попа Радована Вујовића из Трнаве Кнезу Милошу, и позвали га да буде вођ новом народном устанку. Милош тај позив попреко одбије, казавши да је безумље у то доба године, и и у такој неприправности, заметати рат с Турцима!

А Ашин-бег, муселим нахије рудничке, чувши за ту буну, дозове к себи Милоша, који је тада живео у селу Шаранима, и упита га шта је то и како је? Милош му одговори да за то не зна, нити хоће да зна, и чак се понуди да немир сам утиша. Ашин-бег се ту побратими с Милошем, па онда с њиме и с неколико рудничана и нешто своје војске пређе у Чачак, а већ се и из Београда везиров Кајa-Паша, *Ибшир* по имену, крене к Чачку с војском.

Из Чачка Ашин-бег пошаље Милоша и Корзуку с војском у Небош планину (један вис планине Јелице) где је био Хаџи-Продан са својом дружином. Ова војска нађе устанике, нападне на њих, разбије их, и једнога им друга убије.

У селу Горачићу ухвати Хаџипроданову породицу, и игумана Пајсија, а сам Продан измакне, јер га отме мрак.

[1] *Милутиновић*, стр 72

Хаџи-Продан, после овога разбоја, бежећи од потере, пређе преко Мораве у рудничку нахију, и дође у село Јешевац к неком *Јовану Жујовићу*. После се састане с *Николом Вукићевићем* из Светлића, знатним трговцем који је такође био почео народ бунити. И тако се по Гружи и Лепеници почну прибирати све бољи и бољи људи да се чак и јагодинска нахија ускомеша и почне тући Турке.

Каја-Паша брже пошље из Чачка Ашин-Бега и Милоша да и онамо народ уталоже, те Хаџи-Продан, видећи да никако не успева, са својом браћом и момцима обрне к Сави. На Великом Дубоком више Остружнице пређе у Срем. Из Земуна га Немци пошљу у Мухач, откуда је, после неколико месеца, отишао у Хотин у Бесарабији к другим Србима који су онамо пре били стигли.

Године 1817 маја 30, пише Кнезу Милошу Мијаило Герман из Букурешта да му је долазио Хаџи-Продан и молио за какву помоћ.

Види се, дакле, да је тада још био жив, а куд се је део после није се могло дознати.

Хаџи-Проданова буна букнула је у недоба, са свим из ненада, без пристанка првих вођа у народу, и без икаке спреме; изложила је целе крајеве зверској освети турској, оквасила је коље мученичком српском крвљу: али је, при свем том, дала непобитних доказа да је народ још жив и крепак, и да десет година својега живота и борбе за слободу није прошло без плода за народно васпитање Срба. На први одважан глас, летеле су стотине јунака у нову борбу за слободу отаџбине!

Народ је био жив, народ је био крепак да пораз претрпи и да се нада успеху!.....

Хаџи-Ристић Коста, родио се у Сарајеву, године 1845. Школовао се је у месту свога рођења године 1852—1862.

Међу учитељима његовима захвално се помиње *Алекса Шушкаловић* који је, свршивши велику школу у Београду, отишао у Сарајево за учитеља, где је послужио неколико година с највећом коришћу.

Осем школе и науке од учитеља, Коста се је и сам учио, читајући редовно и марљиво српске књиге.

Године 1862 први пут је имао преко Фрушке Горе и Новог Сада у Беч, где је у своје браће трговаца провео лето.

После тога, до године 1866, није никуд путовао, а тада је морао у Бечу потражити лекарске помоћи.

Још је у два маха здравља ради одлазио у Беч.

И ако је био млад, живо је жудео за ослобођењем својега народа; желео му је *ослобођења од тиранства, и ослобођења од незнања*. Најпре је мислио да је оно прво пре, а у последње време као да је био променио мисли видећи да се, докле не дође ослобођење од тиранства, може корисно радити о просвети и о материјалном благостању народном.

Био је велики непријатељ оних злогласних владика босанских, на које се је народ некад жалио готово више него на Турке. Он је управо био вођ младе напредне странке у Босни.

Није имао дуга века; а по оном што је за кратко време урадио, видимо колико бисмо с њиме добили да му је Бог био дао више живота.

Боловао је од сухе болести. Видећи да ће умрети, наредио је шта да буде од његовога имања после његове смрти. Све је урадио племенито. А ми овде бележимо да се је у болести својој сетио овога двога:

1. *Оставио је на издавање најбољих српских књига, особито о Босни*, 170 дуката; и

2. *Приложио је 170 дуката на оснивање српскога свеучилишта, у Београду.*

О трошку оне прве задужбине Српско Учено Друштво издало је:

Српске народне песме, покупљене по Босни. Збирка Косте Х. Ристића, у Београду, 1873.

У тој књизи побележено је и друго што је сам покојник у разним листовима српским кад и кад штампао.

Други онај прилог предан је управи фондова на руковање и приплод.

Леп и хвалан помен међу браћом честитом младом Србину Сарајевцу, који се и на самрти сећа науке која је спас многом на и троверној браћи Србима!

Хаџи-Рувим, родио се је у селу Бабиној Луци, у нахији ваљевској, око године 1744. Крштено име било му је *Рафаило*.

Као млад момчић, обуче се једном од ђавоства у девојачке хаљине, па са женама и девојкама отиде некаквој Туркињи на прело. Кад се то прочује, и Турци га стану тражити да обесе, он побегне од куће и, по манастирима, стане учити књигу. Пошто се та његова кривица заборави, и он књигу изучи, врати се кући, па се ожени и запопи.

После неког времена умре му попадија, а он оде у манастир Боговађу те се закалуђери; по том године 1785 оде у Јерусалим на Христов гроб и, вративши се отуда, постане 1795 архимандрит

Године 1802 завади се с прњаворским субашом, и потужи се неколико пута кнезу Алекси Ненадовићу, да би му променио субашу; а кад Кнез Алекса не могне то учинити, Рувим у почетку 1803 побегне из Боговађе у Студеницу, а оданде оде о васкрсу у Свету Гору. Али му се брзо досади потуцање по туђим манастирима. За то се, исте године у јесен, врати опет у Боговађу.

Кнезу Алекси није ни мало било мило што се Рувим вратио јер је, међу тим, на њега била бачена кривица да је писао оно писмо с Алексиним именом које су Турци ухватили на савској скели. За то му поручи: да одмах бежи из београдског пашалука (као да сумња једнако остане на њему); али му Рувим отпоручи:

— Кажите ви Кнезу Алекси нека сад бежи он; а ја сам доста бежао и скитао се. Не зна Алекса што је туђа кућа, и туђа земља....

Наста година 1804. Дахије почеше сећи кнезове и друге одабранije људе у Србији. Фочић Мехмед-Ага дође у Ваљево и, како дође, ухвати Кнеза Алексу, окова га и баци у тамницу.

Хаџи-Рувима спопадоше црне мисли. После вечере седи он у својој оџаклији према ватри, и узбуђено броји своје бројанице. На њу је помрчина као тесто а у оџаклији се једва види од ватре с огњишта; друге свеће нема у њој. О зиду, више домаћинове главе, виси пушка крцалика, сабља сребром окована, и два пиштоља кубуријака. То је соби сав накит. У углу, десно од ог-

њишта, полице су на којима се у сенци једва виде неке старе поцрнеле црквене књиге. до полица је мали орахов сточић на коме је сав писаћи халат, а још даље је клупица, и на њој кутија са свима халатљикама за резање и шарање крстова и икона!

Хаџи-Рувим у тренутке душевнога мира маша се или за перо те пише књиге, или за сечиво те реже крстове и иконе — тиме он светује „рају око себе“!

У овај мах не беше му ни до писања ни до резања. Страшни гласи о сечи кнезова и других родољуба узнемирили су старца духовника. Његове очи само блену у огањ, руке његове броје бројанице, које потмуло звече на ноћној тишини у празној оџаклији, али је ум његов далеко, далеко: он прелеће по Србији места која је већ покапала мученичка крв, па одлеће и у она која ће текар покапати.

— Милостиви Боже! прошапта он: — ти једини смилуј се овому јадному народу!...

У тај мах, собња се врата отворише тако тихо као кад ветар неосетно ћарне, и пред Рувимом се обрете човек необична лика и одела. У руци држаше дугу пушку, и за појасом светле му се два пиштоља и јатаган. И пушку и пиштоље бејаше окренуо на молбу а не на бој. На глави му је повелика шубара коју је добро набио на очи, а доњу полу лица обујмили су му брци и густа црна брада.

— Добар вече, духовниче! рече незнани гост, готово шапатом.

— Бог дао добро! одговори Рувим.

— Благословите, духовниче!

— Бог те благословио, синко, одговори духовник, и очима питаше необична госта: ко је, и шта хоће у ово доба?

— Бој се, ти мене не познајеш, духовниче? Ја сам хајдук Цепиграбић за кога си јамачно слушао!

Рувим се трже кад чу то врло разглашено име.

— А којим добром овако у недоба? упита он даље.

— Дошао сам да ти се за нешто исповедим.

— Па лепо, синко: де седи, одмори се, и повечерај па сутра, Боже здравље, после јутрење . . . .

— Дуго је до сутра, прекиде га хајдук: — сад дани иду брзо. Ја сам без душе предрьо преко Маљена само с два друга: ето их пред портом, чувају стражу. Морам се још ноћас вратити бар до Планинице. Ко зна шта може донети јутро?

Рувим се појми да удари у длане, да му ђак донесе петрахиљ и књиге. Хајдук га задржа, рекавши:

— Не треба то духовниче а, ако хоћемо право, сад теби овде не може ни доћи нико, док ја не изиђем. Моји стражари тако чувају! Не молим се ја теби, духовниче, настави хајдук: — да ми духовујеш у Бога, него у београдског везира. Ево чуј све по реду: Ја сам у својему веку помлатио доста Турака. Последњега сам убио Неџи-Бега из Београда; и убио сам га на Црнокоси више села Косерића. За тога Неџи-Бега Турци обедише Мину из Сече Реке, отераше га у Београд и баџише у тамницу. Сад Мина труне у оковима, а ако си ти, духовниче, што крив, то је и Мина. То Минино страдање на правди мене толико мучи, да сам неколико пута хтео сам отићи везиру и казати му да пусти права човека а да окује крива мене; али се све бојим: мене ће погубити а Мину не пустити. на две штете. За то сам ево потегао к теби духовниче, и молим ти се отиди везиру и кажи му нека пусти права човека, а ја се ево кунем теби да ћу се драговољно предати, па нек чини са мном што хоће, само кад чујем да је Мина слободан!

Хајдук сврши своју исповест. Рувим га гледа ништа не говорећи а у глави му се нижу ове мисли:

— Мој весели синко! Ти мене шаљеш да избављам главу Мининy, а не знаш да и моја виси о длаци. Тек ћу ипак чинити што могу. Кад је тако, рече он гласно: — ја ћу, колико сутра, поћи у Београд да се молим дахијама за Мину: данас везир мало и суди....

— Вала ти духовниче као оцу! Лака ти ноћ! А кад хоћеш да дођем, можеш ми поручити преко Радоја Кобасице у Планиници.

Архимандрит га на ново поче устављати да вечера; ну хајдук не хте изговарајући се да није гладан. На прстима, лагано, из-

мање се из ћелије и из порте на звизну, другови му се одазваше, и иза тога сва тројица утонуше у густу помрчину.

Трећи дан после те исповести пред вече, стиже у Београд, и одседе у митрополији боговаћски архимандрит Хаџи-Рувим с једним момком *Дамњаном Весковићем* из Брезовице.

Митрополит, примајући га, рече:

— Оче архимандрите, по Богу, како угоди баш у ову ватру?

— Шта знам, одговори Рувим: — од ватре сам и побегао!

Још се није ни одморио од пута, а турски кавази дођоше и одведоше га Кучук-Алији, кога је кућа била испод садашње главне београдске полиције.

— Не водите га к мени, рече Кучук, кад му јавише да је Рувим у авлији: — Овде му је дете (То је био Петар Молер који је Кучуку моловао собе), него га водите Аганлији, на што му драго и с њим!

Кавази Рувима те ка Аганлији. Тамо беше неки ваљни суд.

Старац, крепак здрављем, висок стасом, уман и пријатан беседом, чист оделом, поштован држањем — Рувим изиђе и стаде пред своје судије.

— Јеси ли ти калуђер Рувим из Боговаће? упита Аганлија.

— Ја сам, честита судијо, одговори духовник.

— Што ти буниш народ да не слуша цара и цареве већиле?

— Нисам, и не буним, честити суде!

— А што си писао Немцима књигу и с њима се договарао да дигнете буну на цара? Овде се мисли оно Кнез-Алексино писмо.

— То писмо нисам писао ја. То је беда на мене. Богу сам грешан, и сваки му дан грешим, а вама у том послу нисам крив ништа. Тек сила Бога не моли....

— Ти још пркосиш нашој сили! продера се Турчин: — И познаћеш да одиста имамо у рукама силу. Вуц'те га!

Кавази старца шчепаше и извукоше на поље. Турише га на страшне муке, да би им казао што казати није знао. Клештима му откидаху уштинке жива меса од сиса и испод пазуха, али с усана његових не откидоше ни једне речи, ни једне клевете!

После свих мука, поведоше га на градску стамболску капију. Старац се свим путем молио Богу по реду црквеному. Кад стиже на место где ће га погубити, он заиска још четврт часа да доврши молитве „на исход души“. И, гле чуда, то му дадоше.

Свршивши молитве, мученик рече:

— Готов сам; чин'те своје!

Оштра сабља сену, а глава Хаџи-Рувимова, она бистра, она умна, она дивна родољубива глава — слете с јуначких рамена; и још једна мученичка крв попрска српску земљу!

То је било 29 јануара 1804.

Турци београђани, особито они који држаху страну дахијама, бејаху веома радосни што овако брзо нестаје оних Срба који су били моћни опирати се њиховој сили. Али разумније међу њима, поред све те велике радости, обузимаше неки страх, што ови Срби умиру овако мирно као да се надају поздраво сутра устати. Томе се од раје никад нису надали!....

Хаџи-Рувим је Турке веома мрзио; то се види из његових зачиса по црквеним књигама којих је оставио врло много. Ево једне од толиких његових бележака. Записујући како се некакав *Ђорђе Ђурђевић* закалуђерио за владике ваљевскога *Јакима*, Рувим додаје: *„при проклятом безбожном' турецком цару султану Абтуламиду 12 числа богомрскога царствованија“!....*

Али за оно писмо, за које су га дахије посекле, није био крив ни најмање.

Мир нека је његовој родољубивој души, а слава имену његову до века!

Хаџић Јован (у књижевности *Светић Милош*), родио се у Сомбору, у Бачкој, 8 септембра 1799.

Основну школу свршио је у месту свога рођења, гимназију у Карловцима, а филозофију и права у Пешти.

Године 1826 постао је доктор у правима, и добио је место војног крајинског адвоката. Године 1830 постао је правозаступник бачке конзисторије, и директор новосадске гимназије, а године 1834 сенатор (одборник) вароши Новога Сада.

На позив Кнеза Милоша, прешао је 1837 у Србију, где је остао 9 година. За то време превео је и уредио за Србију *Грађански Законик* који је обнародован на Благовести 1845; а и друге неке уредбе и законе спремио је за то време.

Године 1847 био је заступник Новога Сада на дијети у Пожуну.

Године 1850 одређен је био, као министарски комесар, за судско уређење у српској војводини, а мало доцније поставио га је цар Фрања Јосиф I за председника окружнога суда у Новом Саду.

Године 1854 дошао је у стање мира, и више се у службу није ни враћао.

У књижевности Хаџић се јавио још године 1821 кад је написао: *„Одзив младог српског духа на глас арфе шишатовачке"*.

Године 1827 штампао је превод Хорацијеве песме: *de arte poëtica*; године 1830, после смрти Ђорђа Магарашевића, уредио је 7 свезака *Српског Летописа*.

Од године 1839 до 1841 уређивао је у Београду збирку *Голубицу*.

Године 1855 штампао је у једној књизи своје *Изворне песме*; а године 1858 у другој књизи *Песме преведене*.

Те исте године штампао је књигу *Дух народа српског*.

Иза тога је превео и у народном стиху издао Лессиговог *Мудрог Натана*.

После године 1861, кроз неко време, издавао је *Српско Огледало*.

Писао је више *језикословних ситница*, а године 1853 издао је *Кључ језика српског*.

С Вуком Караџићем водио је више година расправу око српског језика и правописа; и тога ради написао је више *утука*, ма да ни једним није противнике могао *утући*.

Не знам шта песници вele за Хаџићеве песме, а радови око језика и правописа остали су му права залудница.

Исто је тако мала добит српској историји од онога што је у тој струци прибирао и радио.

Најбоље што је урадио Хаџић, јесте *Српска Матица*, којој је ударио темеље године 1826 у Пешти, сложивши неколико родољуба да сваки да по 40 форинта на издавање књига.

Матица Српска имала је, после тога, многе борбе, али је кроза све срећно прошла, и сад ради и напредује, обећавајући народу красних услуга. На Српску Матицу угледајући се, никле су друге Матице словенске.

Хаџић је умрьо у Новом Саду 23 априла 1869.

Хеђим-Тома Костић, син чувене видарице *Кира-Мане*[1], родио се 4 априла 1778 у вароши *Кожанима*, у Македонији.

У Србију је дошао још у почетку устанка на Турке 1804 и налазио се је у прво време у Смедереву.

Године 1806 јула 15, управни савет, осведочивши се о вештини Хеђим-Томиној у лечењу, узима га за *војничког лекара*, и одређује му 60 гроша плаће на месец коју ће, вели се у акту, *примати и кад не би било никога да лечи*[2].

Из Смедерева, кад је освојен Београд, преселио се и Хеђим-Тома у данашњу српску престоницу, и ту је видао рањенике; и видао их је вешином врло срећно. Ево за то једнога сведочанства:

Године 1807, руднички војвода Милош Обреновић, при освајању Ужица, у јуришу на неки шанац, рани се тешко: куршум му продре у груди испод средње трећине на предњој ивици *леве* кључнице, и пројури кроз доње поље *десне* лопатице, дакле баш кроз груди. Рањеник је лежао очајнички, а Хеђим-Тома због многих рањеника које је већ видао у Београду, није могао ићи у Ужице. За то војводу Милоша положе на разапето међу два товарна коња платно, и тако га снесу у Београд. Хеђим-Тома прионе видати те грдне ране. И за неколико недеља, војвода се опо-

[1] *Кира-Мана* умрла је у Београду 1833 и, по наредби Кнеза Милоша, сахрањена је до зида велике београдске цркве с јужне стране. Нови крашитељи цркве дигли су гробне плоче, те око цркве ударили модерну калдрму. За то се сад и не зна где леже кости заслужне видарице!

[2] Овај документат налази се у г. Томе Хеђим-Костића, у Београду.

рави, дигне се, и оде опет на војску. Прича се да је Хећим-Тома, у том видању, својим рођеним устима исисавао гној из разних гнојних канала да би се рана брже и лакше обживчила.

Године 1830 децембра 13, Кнез Милош пише: „*За заслуге мени и народу у рату указиване, ослобођавам Хећим-Тому, и мајку му Ману, од сваке дацији и кулука*“.

Године 1834 октобра 3 Кнез, у Неготину, потписује диплому, којом Хећим-Томи одређује 150 талира пензије на годину, *желећи да остатак живота свога у колико му буде могуће, на пользу рода нашег, и старост своју у тишини проводи*“[1].

У *Српским Новинама* од године 1841, бр. 28. стр. 222. има извештај како је Хећим-Тома извадао ногу неком *Димитрију Русијанцу*. Случај мора да је био ређи, јер је лечење ишло под надзором београдског физика, Дра Ђ. Мушицког, па је тако сјајно испало да службене новине о том говоре особитом хвалом.

После тога, Хећим-Тома, већ стар и изнемогао, живео је у Београду у својој кући преко пута од велике цркве, уважаван и поштован где би се год јавио.

Хећим-Тома је умрьо 9 октомбра 1848 од колере у Панчеву, куда је по наредби српске владе био отишао да вида рањенике из мађарскога рата. Тело му је пренесено у Београд, и сахрањено код Маркове цркве, у Палилули.

Хранисављевић Коста, родио се године 1807 у месту Иригу, у Срему, а старина му је у Крушевцу, откуда су му родитељи пребегли у Срем. Костино је презиме *Живковић*, а *Хранисављевић* се је прозвао по свом добротвору *Хранислављу*[2], који га је примио, школовао, и унутио у руску војну службу.

Хранисављевић, свршивши у Русији кадетску школу, прешао је у војску где је, служећи у кавалерији 6 година, дошао до чина подручничкога.

[1] Овај документат, као и онај пред оним, находе се у г. Томе Хећим-Костића, у Београду.

[2] *Хорић* (у свету Гаврило) *Хранислав* био је од 1804—1811 професор у Карловачкој гимназији, а од 1813—1827 у богословији. Премишуп је пак, као бачки владика, године 1843

Док се је учио у кадетској школи, Коста је био врло вредан и уредан младић. Пуковник, управник ће школе, упита га једном:

— Константин Хранисављевић, ви не Серб?

— Ја Серб, ваше високородије! одговори младић.

— Трудно повјерит, настави пуковник: — ви так трудољубиви а, вјед, Серби ленивој народ?

— Мени је, вељаше ми покојни Хранисављевић 1861: — било врло тешко што мој пуковник тако ружно мисли о Србима, али му нисам могао ништа одговорити, јер своје земљаке ни познавао нисам.

По изласку из школе, кад сам прешао у војску, и отишао у Малу Русију, слушао сам често од сељака Малоруса песму која се почиње овако:

„Продам хату и комнату,
Будем *сербоват!*“

И на ову сам се песму срдио, али сам већ почео озбиљније мислити о српској вредноћи. Данас пак налазим да нам не би удило да смо мало вреднији!....

Служећи у руској војсци, Хранисављевић је 1829 с Дибићем прешао Балкане на Шипци. За тај рат добио је златну медаљу; а за утишање буне у Пољској 1831 златан крст за војничке заслуге.

Године 1832 Хранисављевић дође у Србију и 15 декембра постане командир кавалериском ескадрону, који је био гарда Кнезу Милошу.

После неког времена, Коста се врати у Русију, и остане онамо неколико година.

Године 1839 дошао је опет у Србију, и ступио у војску, где је 11 маја постао мајор.

У почетку се је потписивао *Хранислав*, а доцније је то презиме продужио у *Хранисављевић*.

Исте 1839 године јуна 18, постављен је за помоћника начелнику војнога штаба.

Године 1845 јуна 19, Хранисављевић је постао начелник редовне војске и на том месту остао је више од 11 година.

Године 1857 октобра 13 постављен је за члана земаљског савета.

Пре тога Хранисављевић је дао београдској општини 3000 дуката своје уштеде с угодбом да му даје по 6 на 100 интереса на те новце док је год жив, а кад умре, новци остају општини.

И док је био у служби и примао плату, овај интерес није хтео узимати, већ га је поклањао општини на градску сиротињу.

А кад је оставио саветничку службу, Хранисављевић није хтео примити пензије из државне касе, на коју је по закону имао право, него је живео од интереса на оних својих 3000 дуката.

Пред крај године 1860, кад је живео као „саветник у оставци," понуди га Кнез Михаило да прими војно министарство које се онда звало *Главна војна управа*.

Хранисављевић, изговарајући се старошћу и слабим здрављем, отклони од себе ту кнежеву понуду. Кнез га зовне к себи и навали на њ да се прими.

Хранисављевић, не могући се одговорити, замоли Кнеза за ово троје:

1-о Без мога знања, Господару, нико да се не меша у војску, а ја не ћу радити ништа без вашега одобрења;

2-о На дворске ручкове да не долазим, и

3-е Ни једном конзулу никад да не чиним похода!

Кнез се осмене, али му прими сва три услова. И тако је 31 децембра 1860 Хранисављевић постављен за начелника Главне војне управе — што је било равно војноме министарству.

Године 1861 септембра 22, уважена му је оставка на то звање. Од тога времена, одрекавши се пензије, живео је о интересу с оних 3000 дуката што је имао у општине.

Пред смрт своју страдао је од очобоље, али је ипак, више од две године, сваки дан писао неке белешке из свога живота; а куд су се деле те белешке после његове смрти није се могло сазнати.

За нашег првог рата с Турцима 1876 рече ми једном онако у разговору, да главни командант војске треба да је млад и здрав човек. Треба да може бити на седлу дан и ноћ, вељаше он.

Хранисављевић је умрьо у Београду у својој кући 7 марта 1880, и сахрањен је са свима војничким почастима. Кнез Милан са свима министрима, и митрополит с многим свештенством, испратили су га до гроба.

Онда се је много говоркало у Београду да је уморен, и на телу су му се видели трагови од некаква убоја, тек судска истрага није то потврдила, а цела је истина да му је кућа похарана онда кад је издахнуо! Том приликом нестало је и његових диплома и рукописа.

Коста Хранисављевић се није женио, и са женама није никад имао никаква посла. Живео је као самац на особити начин: сам је себи стругао и цепао дрва; сам је садио воћке и окопавао своју башту; готово сваки дан ишао је пешке у Топчидер, или на Вилину Водицу да се напије воде, па се је после враћао кући. Осем хемороида, од којих је много патио, за другу болест готово није ни знао.

У соби својој, осем гвоздена кревета, стола и столице, није имао ништа друго. Сав украс био му је један *Душанов крст* који му је висио више главе.[1]

Хранисављевић је поред свога матерњега језика знао немачки, руски, и француски. На перу је био врло јак, ма да му је слог био пун руских речи и целих реченица. И рукопис му је био сличан с рукописом руским.

Говорио је тихо, фино, али течно и увек убедљиво.

Коста Хранисављевић помињаће се дуго у нашој војсци као старешина који је водио очинску бригу и о војсци као узданици отаџбине, и о сваком поједином војнику као делу војске. Он је био старешина необично оштар, али необично вредан и необично праведан.

О њему има врло много прича. Да поменемо овде бар две три, тек да се види какав је то био начелник војске.

Тако се је причало да Хранисављевић, као начелник војске, неке ноћи кад се нико не нада, заће по шталама те прегледа војничке коње. Ако коме коњу на глави нађе зобницу, коју је сеиз заборавио скинути, узме је и однесе.

[1] По смрти Хранисављевићевој, свештеник Исак Ђорђевић, узео је тај крст, и дао га палилуској цркви, где се и сад налази.

Сутра за то тражи рачуна од официра а не од војника.

Или, на прилику, Хранисављевић хоће да сазна: какво мишљење носе војници о касарни кад иду на смену кућама, па за то изиђе, прерушен, чак под Авалу; ту се као путник удружи с војницима и пита их: како им је у касарни; шта је добро, шта ли је зло? Па ако дозна за какве неуредности, одмах их исправља...

Или:

Сретнувши војника да носи у руци живо прасе с пијаце, пита га, чије је прасе, и куд га носи?

Војник одговори да је официр, имерек, купио прасе на пијаци, па му дао, са заповешћу да га носи кући му.

— Пусти то прасе нек иде куд хоће, вели Хранисављевић војнику: — а ти иди правце том официру на рапорт, и кажи му што си урадио по мојој заповести!

Сви родољуби који мисле, кад год реч дође о васпитању и држању војске, сећаће се са захвалношћу имена Косте Хранисављевића!

Хусејин-Капетан, названи *„Босански Витез"*, родио се у Градачцу, око године 1800.

У оној борби коју су Бошњаци више пута покретали да би очували својој постојбини предеону автономију, и да би одбили централистичке реформе стамболске, најлепше је изишао на глас *Хусејин-Капетан* из Градачца, кога су његови земљаци са свим по заслузи назвали *„Босански Витез"!*

Као вођ босанскога устанка против султана 1831, хотећи један пут за свакад оборити силу која тако често удара Босни на правице, Хусејин дигне 25.000 одабраних војника Бошњака, и с њима пође на Косово, где је мислио срести великог везира који је на Босну ишао с царском војском, и ту га сатрти. Приближујући се том историском пољу, Хусејинови су Бошњаци на глас певали:

„Наши стари, на Пољу Косову,
Изгубише стару своју славу,
Стару славу, прадједовску вјеру;
На Косово и ми сад идемо
Душманина свога да бијемо

Или ћемо и сад изгубити
Изгубити и славу и вјеру:
Или ћемо, ако Алах хоће,
Душманина свога побједити,
И у Босну вратити се славно"!

У то исто време био се је одметнуо од султана и скадарски паша. С овим је Кнез Милош био у пријатељству, и био му је послао неких 200.000 гроша, па су то царски Турци ухватили и узаптили.

Да би поправио ту своју погрешку, Кнез Милош сада пише Хусејин-Капетану писмо у коме му светује да не диже оружја на свога цара и, ако затреба, нуди му своје посредовање — да га измири са султаном.

Хусејин, поносит старином своје беговске куће, ражљути се на те понуде, па Милошу охоло одговори писмом које се завршује овим речма: *„Још се твоја сабља није била ни сковала, а мач је мој одсецао влашке главе"!*

Велики везир, нешто лукавством а нешто надмоћном силом, победи Бошњаке. Узалуд је *Босански Витез*, у толико прилика, показивао чудеса личнога јунаштва, надмоћна сила претегне, и царски везир уђе у Сарајево и овлада свом Босном.

Хусејин буде приморан пребећи у Аустрију, и одведен буде у град Осек у Славонији.

Аустријанцима није било мило држати на свом трошку човека који је устајао на својега цара, за то настану да би султан дао милост свим бунтовницима. И милост се да свима осем Хусејина и још неколицине, али се обрече и њима. Хусејин сиђе у Земун, а из Земуна пређе у Београд.

Овде му се јави да султан тражи да он иде у Цариград. Хусејин се сневесели, бојећи се насилне смрти у Стамболу. У један мах мислио је да милост и не прими. Али га је у том случају чекала вечита тамница аустриска. Најпосле је волео и умрети као султанов роб, него живети као швабин сужањ.

У Београду се је био разболео, па га је лечио Др Куниберт, лекар Кнеза Милоша.

Хусејин-Капетан, у то доба, 1831, једва је могао имати више од 30 година; раста је био средњег, лица лепа, погледа суморнога; осмејак му је био благ и тужан, а крупне очи његове покривали су капци с густим трепавицама; кожа му је била веома бела; у том је личио више на мајку, Ђурђијанку родом, него на оца, опора Бошњака.

Гледајући на тако нежно тело, човек никад не би помислио да оно носи душу с оноликo крепком вољом, с оноликим војничким врлинама, с оноликим властољубљем и, особито, с оноликим личним јунаштвом!

Хусејин је био прави мусломан; у свему је живео по корану: није пио никаква пића, молио се Богу сваки дан пет пута, и често, разговарајући се с ким, дизао је очи к небу, и шаптао неке стихове из корана. Са својим сељацима — чивчијама — поступао је човечно.

На поласку у Цариград био је остао без новаца. Кнез Милош, не гледајући на ону увреду у писму, понудио му је већу суму. И он је понуду примио са захвалношћу.

У Цариграду му понуде чин у редовној војсци. Он га одбије. Онда га прогнају у *Трапезунт* где је на скоро умрьо као какав мусломански светац.

Хусејин-Капетан се сматра као прави мухамедовац, али у исто доба он је *Босански Витез* који је јуначки бранио правице својој отаџбини, а бранећи то заклањао је једну српску земљу од туђинске најезде!

Босански Витез није одбранио Босне, али је је јуначки бранио; и бранећи је — оставио је својим земљацима диван пример славнога јунаштва и чисте љубави према свом завичају!

Слава му!

II

Цветковић Ћирило, владичански протосинђео, родио се у месту Баошићу.

Где се учио не зна се, и кад је ступио у свештенички чин такође се не зна; али се зна да је био протосинђео у православнога владике далматинског *Венедикта Краљевића* у Шибенику.

Године 1818 дође у главу томе владици В. Краљевићу несрећна мисао да поунијати православне Србе у Далмацији. У то име стане се преписивати с бечким министром *Саурауом*. Имајући уза се протосинђела *Цветковића*, човека иначе врло смотрена и послушна, Владика Краљевић, не поверавајући му своје паклене намере, држао је да ће га он потпомагати и да унију уведе у српски народ, па га је предложио цару за својега викара (заступника) у Боци Которској. И цар је то одобрио.

Али се намера владичина обазна, народ се узбуни, и 1821 потуче оне који су били дошли да га од прадедовске вере одврате; Владика Краљевић утече из Шибеника у Задар, и доцније се је горко кајао за ту црну намеру своју.

Али Кирило Цветковић падне под суд, и буде затворен у тврдињу Љуљевац крај Шибеника, па после одведен у Задар, и оданде у Градишку. Из Градишке је прогнан у манастир Бездин близу Темишвара, где је и умрьо.

И тако је овај човек само за тврђу у својој родитељској вери тамновао равно *двадесет и четири године, три месеца, и три дана. И никад му више није било допуштено* да бар очима види Далмацију, милу постојбину своју!..

Церовић Илија, родио се у селу Лопижама, 2 часа на север од Сенице, 8 септембра 1817.

Старина је Илина у Дробњацима, у Херцеговини.

Основну школу Илија је учио у селу Котражи у Драгачеву јер, у оно време, нигде није било ближе школе!

Кад му умру и отац Сима и стриц Моја, Илија се још врло млад запони на очину нурију. Запонио га је митрополит рашко-призренски *Игњатије* у Петровој цркви код Нова Пазара.

У то време у Новом Пазару је био старешина *Ејуб-Паша Фератагић* новопазарац, који је својим тиранским поступаньем био већ у душу такао и Србима и Турцима у целом санџаку новопазарском.

Да би се избавили од овога крвника а не управника, почну се главнији људи, Срби и Турци, договарати да огледају најпре молбом а за тим, ако молба не помогне, силом од њега се спасти.

Тога ради, године 1837, скупи се на Мрави-Поље, 2 часа на исток од Сенице, 5—6 хиљада људи које Срба а које Турака.

На том скупу изберу се посланици који ће ићи у Цариград, са жалбом на Ејуб-Пашу, а изабрани су ови људи: *Поп Илија Церовић*, *Тимотије (Кнешчић) Рашковић* ујак Илин, *Тимотије Борисављевић* из Нове Вароши, *Аврам Обућина* из Божетића; *Никола Матијевић* из Вилова, и *Хамза Лакота* (Турчин) из Сугубина.

Ујак Поп-Илин Тимотије не дадне Илији ићи у Цариград, него предложи да се место њега изабере други, а он да остане у народу докле се они врате из Цариграда. И тако на место Илино буде изабран неки *Вараклајић* учитељ из Нове Вароши.

Кад ови посланици оду пут Цариграда, Ејуд-Паша, видећи да је ово покрет озбиљан, дође сам у Сеницу, а растури своје ајане по народу уверавајући свуда да ће од сада бити бољи, него нека се народ умири и разиђе кућама. Народ, уздајући се у своје посланике које је опремио цару, не хтедне се разићи.

Ејуб-Паша, видећи то, опреми неколико својих момака на најбољим коњма да трче дан ноћ те да оне народне посланике стигну и врате.

Тако и буде; Ејубови момци изабранике стигну у путу, повежу их, и врате у Сеницу.

Међу тим је Ејуб-Паша, како је дошао у Сеницу, дозвао Попа Илију, изнајпре га лепо примао а после га окује! Кад пред пашу изведу враћене посланике, он нареди да се одмах посеку: Поп Илија, Тимотије, Аврам, Никола, и Хамза; а Тимотије Борисављевића и учитеља Вараклајића пошље у Травник везиру.

Скупљени народ, чим чује шта ради паша, разбегне се кућама, а отреснији људи оду у хајдуке.

Овде је Попу Илији сачувао главу Адем-Паша Љајић из Новога Пазара, коме је још Илин отац неко добро био учинио. Том приликом Ејуб-Паша поклони живот и Хамзи Лакоти а друге све исече.

Од тога доба, самим током догађаја, Поп Илија постане више заступник српскога народа у оном крају, него свештеник у својој

нурији. У поповању наскоро га са свим одмени брат му Стеван, а он је само служио службу док је био млађи. После је и то оставио.

Онај покрет против Ејуб-Паше прозван је у народу *Пашина Година.*

Ејуб-Паша после тога на скоро умре, а на његово место дође син његов, Јусуф-Бег, који је Попа Илију страшно мрзио. Једном пошаље он четири своја момка да Попа Илију убију где га нађу. Ови Турци застану Илију у цркви, где је венчавао за момка девојку коју су други Турци хтели отети и потурчити. Турци стану пред цркву и викну:

— Попе! изиђи овамо да ти кажемо поздрав од твога побратима Халил-Бега (Адемпашина сина).

— Причекајте, људи Божји, рећи ће један од сватова: — док венча младу, изиђи ће....

Поп Илија свршивши венчање, још с петрахиљем о врату, стане на црквена врата, и упита:

— Ко ме то зове?

— Ми те зовемо, рекну Турци, и оборе у њега пушке. Само један пробије попу петрахиљ, и рани га у леву ногу више колена, а други га омаше.

На то поп, који је оружје носио свакад, опали свој пиштољ и једнога Турчина обори на место, и сватови припуцају те још једнога убију а друга два утеку.

На два три дана после овога догађаја, травнички везир позове Јусуф-Бега у Травник, где га задржи скоро годину дана. За то време Поп Илија излечи своју рањену ногу. Рану му је лечио видар Турчин из Бела Поља.

Било је Турака који су видару нудили велику суму новаца, да Илији рану отрује, не би ли умрьо, али је он сваком одговарао:

— Волим свој образ него све Фератагића благо!

Пошто се Јусуф-Бег врати из Травника, врати се и за Церовића главу стара опасност. Донекле га је бранио Адем-Пашин син Али-Бег, а најпосле му и он поручи:

— Бежи куд знаш; више ти ни ја не могу помоћи, јер сам се и сам завадио с Јусуф-Бегом!

Тако Поп Илија 1845 пребегне у Србију. Добивши овде од београдскога мутесарифа писмо за босанскога везира, Илија оде преко Бањалуке у Травник, одакле, с кавазом и с везировим писмом на Јусуф-Бега, дође кући и јави се Јусуфу, који га није узнемиривао за неко време.

Али године 1847 побију хајдуци турске порезнике, и узму им новце. Јусуф-Бег то потвори на Попа Илију, окује га у тешко гвожђе, и тако окована пошаље у Травник.

У пролеће године 1848 договоре се главни људи из нахије сеничке, те напишу молбеницу везиру, и пошљу му два човека: једнога Србина и једнога Турчина, да пусти Церовића који гамнује за права Бога.

Везир изашље у Нови Пазар свога чиновника који ствар испита на самом месту, и уверивши се да је Церовић прав, ослободи га, а Јусуф-Бега добро очерупа, и заповеди му да више у попа не дира.

Од тога доба Поп Илија је навалио те је озидао нову цркву на старом месту у селу Лопижама, а подигао је и школу поред цркве, и учитеља набавио.

Све ово извршио је Илија с околним народом, само је од српске владе добио помоћи око 200 дуката.

Осем тога, он се увек заузимао за свој народ, па и за сву сиротињу без разлике вере.

Човек паметан, праведан, одважан, он је устукнуо многе ситније глобаре и насилнике.

За такав рад и за тако држање, Илији је Турчин Мехмед Заировић певао песму, која се овако почињала:

„Пр отужила сиротиња љута
Уз колено Попу из Лопижа:
„Аман, Попе, ако Бога знадеш,
Пл' помагај, или нас пој'ећи,
Јер овако дурат' не моремо!"

Кад је Гилфердинг путовао кроз сеничку нахију, и видио Попа Илију, написао је о њему ово:

„У целој Босни нема духовнога лица више вољенога и више уваженога од Попа Илије. У земљи где заједно с арнаутским становништвом настаје и власт песничкога права, Илија зна бити и поп и јунак: у црвену фесу, с пиштољима за појасом, с обријаном брадом, он врло мало личи на свештеника: у својој цркви он чува петрахиљ, који су Турци пробили пушком на њему кад је венчавао девојку коју су муслимани хтели отети. Његова је сва наука што зна читати и писати, али му народ тако верује да је његова реч закон“[1].

Школа из Лопижа доцније је пренесена у Сеницу.

Турци су се од Попа Илије толико прибојавали, да су неке големе пећине зазиђивали, да их он не би, у какој прилици, употребио за бојне арсенале!!

Године 1860 маја 21, отерају га Турци у Сарајево, а отуда, као политички опасна човека, протерају га у Цариград. Из Цариграда се је, помоћу рускога посланика, избавио и дошао у Србију па је после живео на Ивањици.

Године 1862, Топал-Осман-Паша, идући на Црну Гору од Берана, позове Попа Илију да му дође у Сеницу. А кад овај не дође, он му жену и децу протера у Скопље (Доњи Вакуп на Врбасу), и кућу му са свим упропасти.

Породица Поп-Илина једва се 1864 избави тога прогона, и добегне у Србију.

Илија је умрьо у Ивањици на Св. Тројице 1869, и укопан је у иваничком гробљу.

Био је раста висока, сух и коштуњав али јак телом; предњи су му зуби били врло ретки, а говорио је врло мало.

Свештеничких хаљина није никад носио а браду је увек брijао; увек је ишао с оружјем, и јахао је врло добре коње.

Турци су га тровали па је од тога имао неку болку у желуцу од које је често јако патио!

Поп Илија је имао од руског цара златан протски крст о златноме ланцу.

[1] *Собраније Сочиненij*, III, стр. 90.

Цинцар-Јанко (Поповић), родио се у Охриду, у Македонији 1779 године, а у Србију је добегао око године 1800. Најпре се је био настанио у Ваљеву. Кад је Фочић посекао Алексу Ненадовића и Илију Бирчанина, он је био притворио и Јанка, као дошљака из Турске на кога је нешто посумњао. На велику молбу кметова и трговаца, Турци Јанка пусте из затвора. А чим устанак букне, Јанко ступи у ред бораца као драговољац. Карађорђе га на скоро начини *бимбашом*, и под команду му да неколике стотине бећара.

Јанко је био у боју кад је узиман Београд, али се још у боју на Мишару показао као прави јунак. После турскога разбоја на бојном пољу, Јанко је с Мутапом прешао чак преко Саве у Босут, и ту је он посекао Остроч-Капетана а Мутап старога Хаџи-Мосту.[1]

Доцније је под командом Луке Лазаревића био у бојевима на Ужицу, на Лозници, на Буковици, преко Дрине на Бијељини, где је Милош погубио Меха Оругџића. Овде је ударио на неког јунака Турчина који би га можда и савладао да му није притрчао у помоћ Стојан Чупић, и Турчину, као оклопнику, нацаком разлупао главу.

После године 1811, Јанка виђамо као војводу пожаревачкога. Као такав борио се је Јанко и на Делиграду.

Године 1812 и 1813 у *Карађорђеву Протоколу* има више од десет нумера у којима се Јанку заповеда да изводи војску на Делиград и на границу гургусовачку, да спрема храну, и да војнике вежба, итд., итд.

После пропасти 1813, и Јанко је за Карађорђем отишао из Србије, а вратио се у отаџбину тек после године 1830, и настанио се је у Шапцу.

Године 1833 ослабивши јако, Јанко оде у Алексиначку Бању да се лечи; лека не нађе него у повратку одонуда умре у Куприји и буде укопан у манастиру Раваници.

[1] О овом догађају у Босуту, поред Вишњићеве песме, има и нека прича у *Застави* бр. 62 од године 1887.

Гроб његов покрива плоча од црвенога мрамора, која је на среди пребијена.

На плочи пише:

„Надгробник војводе округжија пожаревачког Цинцар-Јанка Поповића, рођеног у Ориду, у Македонији, а лета 54[1] живота свога овде у манастиру Раваници 24 августа 1833 упокојеног.“

„Подигнут од верне му супруге Кумрије и деце своје.“

Цинцар Јанко био је човек средњега раста, смеђе масти, пуних и румених образа, малих шиљастих бркова, ока жива, а гласа који заповеда.

Он је био прави јунак.

Нека му је славан помен међу потомцима!

Цинцар-Марко (Костић), звани *Цинцарин*, родио се је године 1777 у *Белицију*,[2] у Албанији. У Србију је дошао првих година овога века. Кад је букнуо устанак 1804, Марко је одмах припасао оружје и, находећи се махом уз Карађорђа, био је с њим готово у свим бојевима. Свуда се одликовао јунаштвом и памећу. За његов мегдан с неким Турчином на Лозници прича се као за некакво чудо.

Године 1812 јула 17, поставио га је Карађорђе за војводу нахије сокоске на место војводе Петра Молера, и заповедио магистрату, кнезовима, и кметовима да га слушају.

Марково је војничко место било шанац на *Баурићу* где је остао до пропасти 1813.

После пропасти Марко је пребегао у Срем, и одонуда је ишао у Беч владаоцима и молио их за помоћ Србији.

И у другом устанку није био без посла. У боју на Дубљу био је рањен, па је рану преболео.

Доцније Кнез Милош га је поставио за кнеза шабачкој Посавини. Учинивши и ту лепих услуга својој отаџбини, Цинцар-Марко је преминуо у Шапцу 10 фебруара 1822.

[1] На камену стоји 44, али син Цинцар-Јанков *Јока* вели да је грешка, и да треба 54.

[2] Тако му пише на гробном бележу; али је тешко не помислити да ће то бити: *„у Белици.“*

Гроб му је у старом шабачком гробљу.

Лака му црна земља!

Црнобарац Димитрије, родио се у Београду пред Митров дан 1818 године. Основне школе свршио је у месту рођења, а гимназију у Крагујевцу. После тога био је и у оној војној школи, коју је Кнез Милош био завео у Пожаревцу 1837.

После школовања ушао је у државну службу.

Године 1839 посла га намесништво у Беч на науке; а доцније је прешао у Париз, где је школовање довршио, и постао доктор у правима.

Кроза све школовање Црнобарац је био одличан ђак.

Вративши се у отаџбину, ступио је у службу као секретар у министарству правде 10 септембра 1848, па начелник у том истом министарству 31 јануара 1850, а помоћник министров 23 декембра 1854.

Године 1856 маја 29, постао је привремени заступник министра правде и просвете.

Године 1857 октобра 13 отишао је за члана државном савету.

Ту је служио до пролећа године 1858.

Када пак, по оном Етем-Пашином измирењу опозиције с Кнезом, Гарашанин би позван да састави кабинет по својој вољи, онда он 31 марта 1858 узе Црнобарца за попечитеља правде и просвете.

Догађаји који се извршише у Србији на крају 1858, оставише Црнобарца из послова. И он је тада седео дома, или ходао по већим варошима у Јевропи докле год је био жив Кнез Милош. Тек кад Кнез Михаило, 14 септембра 1860, после смрти оца свога, дође на престо, Црнобарац је 28 октобра те године враћен у савет за члана.

Таштт преко сваке мере, позивајући се увек на своје редовно школовање, и на своје добро учење у школама, Црнобарац је био прави болесник од незадовољства. Он је одгуњао свачији напредак у служби, свачији успех у популарности, свачију срећу у породици!

Вечито гунђало и незадовољник, у савету је, поред све своје добре спреме, често био велика сметња многом озбиљном послу. А сласт му је била да једном буде позван да он састави кабинет коме би био председник!

Као такав незадовољник чинио је влади Кнеза Михаила велике сметње у савету. За то се Кнез Михаило досети те га узме за министра просвете и црквених дела, обећавши му, као што Црнобарац уверава, кроз кратко време отпустити Николу, кога Црнобарац нарочито није могао трпети, и поверити њему састав новога кабинета. Црнобарац се ћудао прилично али, најпосле, пристане и тако га Кнез Михаило 1 јануара 1868 поздрави указом као министра просвете.

На том месту остао је само до 20 јуна 1868, а тада је дао оставку и отишао у пензију.

Више се у службу није ни враћао, јер се је на скоро оболестио па је тражио лека здрављу своме.

Струка просветна има да захвали Црнобарцу: прво што је први повисио професорима плату и дао им периоде, и друго што је оборио забрану правописа, које постању сам је раније био допринео.

Као правник, париски ђак, Црнобарац је добро знао оно што је у школи учио, али даље није ишао. И, на хвалу му се може рећи да је увек нагињао мерама либералним, особито у последње време.

Иначе је био свео све своје идеале: *да стече новаца, да постане председник министарства, и да се да̀ видети као нека величина.* И новаца је стекао; живећи смерно готово као ђак бројио је у последње време преко 15 хиљада дуката под интересом!

За председништво у доба мирно могао је бити добар; а за времена бурна, није никако. Кад је у Београду, 29 маја 1868, као гром пукао глас да је Кнез Михаило погинуо, Црнобарац се десио у парку код савета у шетњи. Пирођанац, чувши тај глас, зовнуо га је и рекао му:

— Ево човека који каже да је Кнез погинуо! Ако то није истина, може бити да је знак некој другој несрећи! Него идите одмах у министарство да сте на дужности! Ко зна шта може бити!....

Црнобарац је отишао одмах кући, затворио се, и тек сутра дан јавио се на дужност!

Црнобарац је био лењ на писање, као мало ко. Ипак се по-

трудио и написао 21 табак на половини *мемоара* од $^{8}/_{12}$ децембра 1857 до 8 априла 1864; и од 1 јануара до 22 маја 1868 године. Ови последњи *мемоари* износе 31 полутабак рукописа!

У првима је његово постављење за саветника, и долазак Етем-Пашин у Србију; а у другима — његово министровање под Кнезом Михаилом.

И у то неколико табачића нема готово ништа друго до једино његово протестовање што се његова личност превиђа.

Црнобарац је био човек малена раста, крвавих очију, маленога, црвенога, затубастога носа а малих брчића. Штедљив је био у оделу тако да је готово увек носио поткушене панталоне, излизан капут, и на ново пеглани шешир. И још би се љутио на београдску калдрму с које, божем, не може да носи дужих панталона.

Није хтео да се жени, па је пред смрт боловао као какав слуга, и умрьо је као бескутњик. Сва штедња и тековина његова отишла је без трага.

Умрьо је у Бечу 14 јуна 1872, па му је тело пренесено у Београд, и укопано код палилулске цркве, где му се данас бој се ни гроб не зна!

Цукић Коста, родио се у Карановцу, данашњем Краљеву, 13 априла 1826 године, од оца Петра Лазаревића и матере Ане кћери војводе Молера.

Кости је старо презиме *Лазаревић*, како му се и отац потписивао; а откуд му је дошло презиме *Цукић* може се видети у „Кнежевини Србији" стр. 284—285.

Коста је учио основну школу у Краљеву и у Крушевцу. После тога отац га је послао у Беч, где је свршио гимназију. Иза тога слушао је државне науке на неколиким јевроиским университетима, а нарочито на хајделбершком где је постао доктор у философији.

Вративши се у отаџбину, Цукић је 31 јула 1848 постао професор народне економије у ондашњем београдском лицеју. А 29 јуна 1851 постао је ректор у тој школи.

После недуга професоровања, влада нађе да је млади доктор веома бујан ца, бојећи се да он не пали место да осветљава, тргне га с тога места и, 17 августа 1851, постави за секретара у попечитељству просвете.

А пошто минуше бурне године, врати се он опет у лицеј на своју катедру 10 декембра 1853.

Из лицеја је доцније узет 28 јануара 1856 у министарство спољних послова за начелника. Одатле је, 3 августа 1858, послан у Беч за члана оној Јевропској Дунавској комисији која је париским уговором била постављена да се брине за олакшице пловидби на Дунаву.

Српски догађаји од године 1858 и 1859 застали су Цукића у Бечу. А Кнез Милош, приспевши у Београд 25 јануара 1859, одмах позва из Беча Цукића, и понуди му место свога представника и попечитеља иностраних дела.

Цукић отклони од себе ту част изговарајући се да је још млад, и да је боље да то достојанство прими који старији заслужнији чиновник. Тиме је дао старцу повода да му се, доцније, пред Кнезом Михаилом који је Цукића увек хвалио, на свој начин подсмене, представљајући као да и није био за оно што није хтео примити!

Године 1860 марта 15, кад је представник Рајовић отишао с депутацијом у Цариград, Цукић је заступао кнежевога представника и попечитеља спољашњих послова.

После тога Цукић је постао помоћник министру финанције; а кад је, на крају године 1861, Кнез Михаило узео за представника и попечитеља иностраних дела Илију Гарашанина, Цукић је 11 декембра ушао у нови кабинет као министар финанције, па је 29 декембра 1861 постао и заступник министра просвете и црквених послова.

У просвети је остао до 1 јануара 1868, а у финанцији до 20 јуна 1868.

За то време, у струци просветној и црквеној израдио је и оставио:

Закон о уређењу црквених власти, у ком су расправљени многи врло нежни одношаји између државе и цркве.

Преуредио је основне школе, гимназије, и богословију;

Преуредио је и проширио лицеј у велику школу са три факултета;

Преуредио је Српско Учено Друштво!

Завео Реалку, и

Основао прву Вишу девојачку школу.

Природним и техничким наукама у јавној настави Цукић је дао више места, простора, и распореда; а у средње школе увео је вештине: музику, певање, и цртање.

Трудио се о српском народном позоришту и о певачком друштву.

Цукић је, личним настајавањем, много помогао те је велики родољуб, Миша Анастасијевић, даровао отаџбини на просветне потребе дивни двор у којему је данас велика школа.

Исто тако има се много захвалити Цукићу за постање Коларчевог књижевног фонда, а и за целу велику задужбину Коларчеву. Кад је године 1861 примио министарство просвете, Цукић је застао у Србији 299 школа са 10.734 ђака, а кад је одступио, оставио је 418 школа са 21.962 ученика!

У финанциској струци пак прво је огледао да пореску систему сведе на једине праведне темеље, да заведе порез по приходу, а кад због великих сметња то није могло бити увео је нешто чиме се Србија добро помагала у тешке дане кроз које је прошла.

Цукић је створио државну статистику, основао управу фондова, отворио нове изворе приходу регалом на дуван и на со, увећао приходе новим законом о таксама, дао ново уређење царинама и царинску тарифу, дао закон о напаћурима, закон о потесима, закон о насељавању, и закон о рудама. Цукић је на ново отворио руднике Мајданпек и Кучајну; много се бавио претходним пословима за уређење српске банке; и, искивши прво српске бакарне новце, поставио је темељ нашој новој новчаној системи, која је доцније потпуније изведена.

Иступивши из министарства 20 јуна 1868. Цукић је неко време живео у Београду као министар на расположењу, а за тим је, 10 септембра 1869. послан у Букурешт за српскога агента.

Године 1873 октобра 31. постао је члан државнога савета.

Године 1874 маја 31, Цукић је премештен из Букурешта у Беч, где је својој отаџбини учинио лепих услуга.

Године 1878 новембра 1, Цукић је, по проглашењу независности, постао ванредни посланик и опуномоћени министар у Бечу. Тада је здравље његово већ било са свим гронуло. Боловао је од сухе болести, од које је и преминуо у Бечу $^{5}/_{17}$ марта 1879, па је донесен у Београд и 15 марта сахрањен код цркве Св. Марка.

У књижевности од Цукића има *Српска Граматика* за основне школе, која се јавила први пут 1850, а после је много пута прештампавана; и *Државна Економија*, у три велика тома.

Осем тога, Цукић је склопио *Шифроване Речнике* којима се данас служи министар спољних послова.

Цукић је био човек вредан за причу, и није бирао послове које ће радити: сам је читао акте, решавао, концептирао, држао коректуру па, у хитним случајима, и преписивао сам. Слог му је доста заплетен, јер се находио под великим утицајем немачке синтаксе, а рукопис нечитак али увек марљив. Говорио је мало кроз нос, и у почетку је замуцкивао, а доцније би му се језик дрешио, те би могао беседити течно, силно, убедљиво.

Нарави је био плахе, али повратљиве. Живећи дуго ван Србије, био се одвикао од неких ружних наших узречица, те и кад се љути, и кад кога кара, служио би се речма пристојним, баш и ако би му тон гласа бивао висок.

У друштву је био весео; волео је музику и певање; и разумевао се и у једној и у другоме.

Цукић је био од средњих људи, ситних костију, сух, црн, носа крива, очију избуљених, вида кратка, због чега је увек носио наочаре. У оделу и свему држању био је врло чист и уредан.

Цукићева спољашност сва скупа могла је пре одбијати него привлачити, али племенита душа његова, кад се једном позна, морала је човека неодољиво повлачити за собом!

Цукић Павле, родио се у селу Крчмарима, у нахији крагујевачкој. Још за Турака био је човек имућан и чувен у својој околини.

У рату за ослобођење од 1804—1813 брзо се је одликовао, а кад су Срби прешли у крушевачку Жупу, постао је војвода у шанцу на Рогозној, и држао је под собом Жупу крушевачку седећи кућом у Трстенику.

Мора да је био човек преке нарави и опор према старијему. Има једна прича која се слаже с оним што о Цукићу тврде писмена сведочанства.

У Павла Цукића, вели та прича, био је коњ необично леп. Карађорђе се загледа у Цукићева коња, и заиште да му га да за паре или забадава. Цукић доведе коња у Тополу, покаже га Вожду, који се јако обрадује таком дару, и Павла задржи на ручку. После ручка, Цукић седне на другога свога коња и оде. А кад Карађорђев сеиз погледа у хар, има шта и видети: лепоме коњу Цукић одсекао обадва уха до главе и реп!

Не прича се шта је било даље; али се разуме само од себе да оваку нагрду Карађорђе није могао ни јахати, нити је ком поклонити; а и Цукић се је јамачно кроз дуже време чувао да не дође на домак Ђорђеву пиштољу.

Кметови из кнежине жупске, где је Цукић заповедао, тужили су се једном врховној земаљској власти на Цукића да не ради како треба, него своју власт употребљује на зло.

На таку тужбу, Карађорђе нареди да му се одузме војводска власт, и да се преда Милошу Сарановцу. Цукић се наљути, па се одметне од власти.

Карађорђе на то распише свим војводама да Цукића, ако се где појави, ухвате и њему доведу; не дадне ли се ухватити — да га убију и главу његову пошљу Вожду; а ако и то не учине, сваки војвода кроз чију кнежину Цукић прође платиће главом.

Није прошло много времена, а Цукић види да не може дуго бити одметник. За то се покаје, дође Карађорђу, и замоли за опроштај. Карађорђе му све опрости и пошље га „кући, жени и деци да седи до даље наредбе“, а војводи Сарановцу заповеди: „да нико Цукића не задева за дотадашње погрешке, па чак нико да му и не говори ништа противно“ [1].

[1] у *Карађорђеву Протоколу* № 1404 до 1410 и 1137 и 1147.

По пропасти 1813, Цукић је прешао у Срем, и онамо је с војводом Петром Молером и Протом Ненадовићем размишљао не би ли се како год стање у Србији окренуло на боље.

Кад је плануо таковски устанак 1815, Цукић дође да пређе преко Саве у ваљевску нахију, али није имао на чем да се превезе преко воде. Кнез Јовица Милутиновић некако му ноћу добави с наше стране неку лађу дрварицу, која приђе на страну сремску, те Цукић с дружином скочи у њу. Али их опази аустриска стража и официр, с голом сабљом, потрчи к њима, а солдати за њим с пушкама.

— На траг! викне официр: — или ћу вас сада све под ватру и сабљу!

— Не ближе! продере се Цукић: — Пре ћеш пасти и ти и твоја дружина, и чардак ћемо ти запалити, па опет прећи у своју земљу!

Официр се устави, а Цукић пружи солдатима дукат, рекавши:

— На вам, војници, један дукат напојнице, на нити ко што чуо, ни видео! Вама није никакве невоље, а нама и браћи нашој већа невоља ни бити не може!

И тако њих официр не само пропусти, него им још помогне да се час пре превезу.

Цукић је прво био на Палежу; па кад се то место очисти од Турака, он с дружином својом оде ка Ваљеву.

Ту се догоди крвав случај међу старешинама: Кнез Петар Миловановић из села Тврдојевца, у једној свађи међу војводама, падне мртав. Два савременика, Вук Караџић и Сима Милутиновић, вели да га је убио Павле Цукић, а у ваљевској околини се напротив прича да га је убио други.

Тек и овде, на Ваљеву, Петар Молер, пријатељ Цукићев, затражи од Кнеза Милоша да власт над Србијом раздели на њих четворицу: *Милоша*, *Проту Ненадовића*, *Павла Цукића*, и *њега (Молера)*.

Милош одгоди расправу тога питања за доцније време, упутивши Молера да иде к Соколу и к Дрини, а Павла пошаље у нахију пожаревачку где је, у бољу на Рановцу, осоколио као никад

дотле. Засукавши рукаве, јуришао је у Турке с голом сабљом, и секао их, по причању, као да нису оружани људи!..

Исто тако се је одликовао личним јунаштвом и у отимању Пожаревца, кад је, за Кнезом Милошем, јуришао на турске шанчеве.

Кад Кнез Милош углави с Марашли-Али-Пашом онај уговор мира у Куприји те рат престане, Цукићу се учини да је то зло, јер је желео продужити ратовање, али није имао уза се никога другога, сем неколико десетина Цигана коњаника којима је био поковао коња са жигом *II. Ц.*

С том својом маленом четом, Цукић пређе Мораву, и дође у Баточину, надајући се у свом завичају наћи више присталица; али га отуда сузбије Ђорђе Парезан и други. Сад се врати у Росаву и заузме град око манастира Манасије, мислећи у њему одупрети се и Турцима и Србима, ако би на њега пошли.

Кнез Милош пошље Кнеза Вујицу Вулићевића и писара му Анту Протића у Манасију те Цукића, после малога пушкарања, склоне на предају, и одведу Кнезу Милошу, који му опрости све, и остави га као кнеза у нахији крагујевачкој.

Павле Цукић, за живе своје прве жене Анке која је 1815 била остала у Срему, нађе у селу Дуленима у Ловчу другу жену, Милицу, и венча је за се. Кад му прва жена дође из Срема, да јој кућу и уживљење, не далеко од куће у којој је седео с овом другом женом.

У почетку године 1817, Павле Цукић, Драгић Горуновић, Сима Марковић, и неки други науме да дигну буну на Кнеза Милоша. Буна је, како Кнез Милош пише, била ухватила целих 6 нахија. Ну Милош за њу сазна, утиша је, и Цукића пошље у Крагујевац муселиму. Ту није видео ни муселима ни Кнеза Милоша, него чим дође, опреме га с писмом у Београд Марашли-Али-Паша. Цукић уседне на коња а ноге му закују испод коња у букагије. Тако је морао путовати.

Тако окован, полазећи из Крагујевца, Цукић је певао колико га глава доноси:

„Чудиће се и гора и трава,
Куд се деде Цукићева глава"!

Путујући тако, дође у село Рогачу и ту заноћи. Сутра дан, кад је требало продужити пут, Цукић је нађен мртав. У Рогачи се прича да се је он, знајући да ће га Турци погубити и, можда, мучити, сам отровао отровом који је, веле, носио у прстену. Пратиоци су му одсекли главу и однели у Београд, а тело му је укопано у Рогачи крај пута, испод садашње механе на 4—500 метара даљине. На гробу му има камен и плоча без икаква записа.

Тако вели прича, а Кнез Милош, у писму свом од 6 јуна 1817, Михаилу Ѣерману каже: *Да се је Цукић с Драгићем и инима возбунтовао 1 марта те године, и да га је он, поимавши га, лишио жизни с два његова главна приврженика*[1].

Павле Цукић је био човек леп на очи, невисока раста, врло чврсте воље, управо самовољан, и у бојевима јунак међу најбољима...

Цукић Петар (Лазаревић), родио се у селу Стопањи, у нахији крушевачкој.

Док је Петар још био мало дете, замре му сва кућа у Стопањи, те њега прими к себи крушевачки војвода Павле Цукић, који је тога времена седео у Трстенику.

Петру је презиме *Лазаревић*, како се је доцније увек и потписивао; али га је свет звао „Цукићем“ по презимену војводе Павла, његовога првога добротвора.

До године 1815, Петар се налазио увек уза свога добротвора војводу Павла.

Једнога дана, седео је Кнез Милош на диванани пред својом кућом у Црнући, и разговарао с писаром својим Димтријем, а путем уз поток зада се човек на коњу.

— Чиниш 'волико, рећи ће Кнез Димитрију: — познајем Цукићева коња, и видим Цукићеву главу, али не знам шта му је оно за леђима?

А коњу на сапима седео је дечко Петар Лазаревић.

Сјахавши с коња, Петар узме узду да коња вада, а Цукић оде Кнезу на диванану.

— Море Цукићу, упита Кнез Милош: — какав ти је оно шипарац?

[1] *Грађа за историју Краљевине Србије* II, 275 и 276.

— Досад је, Господару, био мој а од сада, ако хоћеш, буди му ти и отац и мајка, јер свога нема никога, одговори Павле.

Сад исприча одакле је дете, и каким је случајем дошло у његову кућу.

— Добро, море, ја га примам! одговори Кнез.

И тако је Петар Лазаревић, Цукићев питомац, прешао у службу Кнезу Милошу у селу Црнући.

Милошева кућа, у оно доба, била је веома смерна. У њој су живели *Кнез Милош* и *Кнегиња Љубица* с децом; од дворана и слуга били су само писар *Димитрије Ђорђевић*, имраор *Инца Лазар*, кавеција *Вуле Глигоријевић*, кувар *Арса Андрејевић*, и над свима њима „Газда“ *Вук Перишић*. Петар Лазаревић добије дужност да распаљује чибуке и да служи каву.

У једној соби, на патосу, причао је Петар: — простирала се постеља где су спавали Кнез Милош и Кнегиња Љубица.

Испод њихових ногу легали су Вуле и Пера Цукић.

Кад изјутра треба устати, Кнез би викнуо и гурнуо Вула да се пробуди и да устане. А Кнегиња би, на такав исти начин, пробудила Перу. Вуле би отишао да ложи ватру, и Пера би донео карлицу и врг с водом, те полио Господару да се умије.

У тој служби Петар је остао и пошто је Кнез прешао у Крагујевац.

Доцније је добио место настојника у кнежеву двору у Београду, па је иза тога постао управитељ српскога дела вароши Београда.

У овој служби Петар Цукић је, по заповести Кнеза Милоша, у почетку 1830, извршио један посао који ми данас не ценимо много, а београђани онога доба сматрали су га као да је њиме већ и Косово освећено.

На месту данашње велике београдске цркве била је стара, мала, ниска, негледна богомоља. Ту цркву није никад, за владе турске, огласило звоно.

Јануара 10 године 1830, Кнез Милош из Крагујевца пише

туторима београдске цркве да наруче једно звоно од 2 центе, друго од 4, а треће од 6 центата „у Земуну или где знају“.

Капетанима пак у пахији београдској заповедно је да осеку дугачке баване, и друге греде и дирекe, па ту грађу да привуку у Београд к цркви, да се начини звонара за звона која ће се дићи да звоне кад се у цркви служи богомоља.

Видећи те припреме, и чујући да ће скоро звона зазвонити у Београду, Турци се узнемире, почну се оружати и претити, па и паши у граду изјављивати да они ту поругу исламу не могу допустити.

Паша једнога дана зове Цукића и пита је ли истина да намерава дићи звона у Београду?

— Истина је, одговори Цукић: — јер тако заповеда Кнез Милош.

— А ако се Турци побуне, и вас исеку? пита паша.

— Мени је све једно: ако дигнем звона, ви велите да ћу погинути од Турака; а ако их не дигнем, знам да ћу погинути од Кнеза Милоша. И ја волим да погинем од Турака вршећи своју дужност, него да ме погуби Кнез Милош, као свога недостојна чиновника!..

Паша слегне раменима.

Звона су дигнута, и зазвонила су први пут на беле покладе, 16 фебруара 1830[1]. Митрополит у Београду беше тада *Антим* родом Грк. У цркви је говорио беседу ђак најстарије школе *Димитрије Живковић*.

Радост онданшњих београђана била је неописана. У порти је стајала постављена трпеза, и чаброви пуни вина, готово целу недељу дана: ту се јело, пило, певало и играло: коло се је водило на варошку капију па на Саву, и испод Калемегдана опет пред цркву. Старци, већ изнемогли, болесници на умору, доношени су под звонару, да руком повуку за уже, да чују глас звона, па задовољно да умру! Родитељи су доносили у наручју малу децу своју,

[1] Прича се да би се звона и раније дигла, али је 1829 још о Св. Томи био снег, и о Аранђелову дне лед стао на Сави, па стајао равно 100 дана, и био је за цео аршин дебео.

и давали им ужета од звона, да се час пре дотакну те велике народне добити и среће: за недељу дана звона су готово без прекида звонила!...

Турски топови с града били су наперени на цркву, и тобиџе с пољачима у рукама стајаће су поред пуних топова, а многе су буле повезале своје бошче и спремиле се да беже у град чим прва пушка пукне; али ни један топ с града није пукао; Турци, оружани до зуба, владали су се мирно код својих кућа и у дућанима. Само један, дивно одевен, на хату зеленку, пројахао је кроз улице пуне веселога народа не говорећи ником ништа.

И тако је тај радосни догађај прошао са свим на миру.

Београђани и данас хвале у том случају енергију и смотреност Петра Цукића.

Из Београда Цукић је отишао у Крагујевац (данашње Краљево) за старешину *подибарског*.

Онамо је, поред осталога, преместио на садашње место Крагујевац, и регулисао га овако како га данас гледамо.

Из Крагујевца је Цукић прешао за окружног начелника у Крушевац, где је остао до 1842.

Као окружни начелник у Крушевцу, он је преместио стару Осаницу у данашњи Трстеник.

Године 1842, кад је Вучићева буна надвладала, Петар Цукић је доведен у Београд као сужањ заједно с бившим својим министром Цветком Рајовићем. Али за то што му је Вучић био лични пријатељ, не само да је одмах ослобођен, него је указом од 26 октобра 1842 постављен за члана земаљском савету, у ком је звању остао до смрти, која га је снашла 8 марта 1849 у Београду.

Цукић се је женио два пута. Његова прва жена, Ана, била је кћи војводе Петра Молера. С њом је родио сина Косту Цукића потоњега министра, и посланика српскога у Бечу.

Друга његова жена, Марија, рођена је сестра оному Стојану Јовановићу, који је дигао катанску буну 1844 у Шапцу. И овај Стојан Јовановић некад се, по свом зету Петру у кога је дуго живео, назива *Цукић*.

Петар Цукић је био човек неписмен, али је сву своју децу марљиво школовао : првога сина свога Косту послао је још из Крушевца у Беч, те је онамо свршио гимназију, и после се даље учио.

Његово је тело свечано опевано у великој београдској цркви. Опело је свршио митрополит Петар с многим свештеницима. Ондашњи архимандрит Гаврило говорио му је беседу.

Кнез, Кнегиња, и сви високи чиновници, испратили су га.

Испод варош-капије, на улици, говорио му је другу беседу ондашњи ђак лицејски, Јован Ристић, напоменувши да звона што потресају ваздух над Београдом тим својим гласима причају ко је био Петар Лазаревић-Цукић.

Ч

Чамџија Милисав, родио се у селу Борку, у београдској нахији. Чамџије су се звали људи који су вукли лађе уза Саву. За Милисава се не зна је ли кад вукао лађе, а зна се да је превозио људе у чамцу преко Саве. Ваљда је од тога рада и прозван *Чамџија*.

Још првих дана месеца фебруара 1804, Милисав Чамџија с неколико другова, дође из Борка у Вранић, те запали турски хан, и нападне на Турке који су седели у хану. Било је разглашено да хајдуци нападају на ханове и на Турке, а у истини то се чинило по наговору Кнеза Симе из Борка и Павла Поповића из Вранића.

Од тога времена, Милисав се налазио увек уз Кнеза Симу. Он није желео власти ни господства; његова је сва срећа била да Турке бије и да их сатире. У последње време имао је на себи преко 10 рана. Чак кажу да му је од једне ране под доњом вилицом остало шупље, те није могао јести ништа чорбасто!

Године 1806 пред васкрс био је с Јанком Катићем и Вујицом у Мачви, и одликовао се је у боју с Турцима који су били поробили село Совљак.

У јуришу на Београд, 29 новембра 1806, Милисав је продрьо на шанац онде негде где је сада гостионица *Руски Цар*, сео на

топ па запевао колико га глава доноси (а певао је, веле, као горска вила):

„Хај! браћо Срби, крила соколова!
„К мени, к мени, ја сам на ендеку.
„И Чамџија већ на топу седи“!

Тај радосни глас чуо је самртно рањени Чарапић Васа и обеселио се као да га ни зврчка није зврчила!

У Борку се прича да је Милисав нарочито молио Карађорђа да може запевати кад изиде на ендек. И кад је после Карађорђе чуо његов глас рекао је:

— Коекуде, сверова Милисав, Бог и душа! Јуриш'те јунаци да ми не будемо последњи!

Чамџија је преживео несрећну годину 1813. и дочекао је нови устанак 1815.

У освајању Палежа (Обреновца) 1815, Милисав се тешко рани и, после два дана, умре код своје куће у Борку.

У воћу Матеје Ивановића у Борку под једним орахом два су гробна белега: мањи је Милисава Чамџије а већи је његовога брата, поред кога је Милисав желео да га сахране. И сахранили су га по жељи његовој.

Један од очевидаца вели:

— Милисав Чамџија био је један од првих јунака српских!

А покојни Јокић каже:

— То је била једна бесмртна јуначина!

Чамџија је био смеђ, омален раста тако да се по његову телу не би никад могло помислити да је онолики јунак колики је био.

Као што је већ речено, он је врло много рањаван па и у зубе те је с тога у последње време шушкетао кад говори, али му то није сметало увек лепо певати, и увек се јуначки бити за отаџбину.

Слава имену његову до века!

Чарапић Васа, родио се у селу Белом Потоку под Авалом, а стари његови доселили су се из Куча.

Не ће бити од штете казати овде у неколико речи како су Чарапићи добили то своје презиме, и због чега су оставили своје огњиште у Кучима.

Чарапића је у Кучима било око тридесет кућа, и сви су били људи доброга стања. Један од њих некако убије пашину кучку, и турски суд пресуди: да плати за кучку кесу новаца (то јест 500 гроша). Чарапићи саставе паре да кучку плате; али, да би се Турцима колико толико осветили, не пошљу им паре у кеси, као што је био ред, него им их пошљу у *чарапи*. Турци их, како се прича, од тога случаја прозову *Чарапићи!*

После неког времена, наврзу се Турци да им отму једну одиву те да је потурче. Чарапићи су се неколико пута оружјем бранили од те напасти, али најпосле, видећи да се не могу големој сили турској довека одупирати, оставе своја огњишта, и крену се да траже мирније место. Дошавши у Србију, једни се стане у округу ужичком, други сиђу у Мачву у село *Ноћај*,[1] трећи се уставе у селу *Ракову*,[2] у округу рудничком, а четврти се спусте чак у *Бели Поток* под Авалом.

У Белом Потоку настанили су се *Иван* и *Јован* рођена браћа *Чарапићи*. Ту су се оженили и децу изродили. Иван је имао синове: *Саву*, *Васу*, и *Тапасија*, а Јован: *Марка* и *Маринка*.

Кад је Васа, син Иванов, дорастао за пушку, баш је био немачки рат (1787—1788). Тада се он уписе у *добровољце* (фрајкоре), те је војевао против Турака.

Кад су се ови младићи купили у добровољце, онда се по селима око Авале певала ова шаљива песма:

Хајде, душо, у *врајкоре!*
Ни орати, ни копати,
Већ цару војевати:
На годину сто ворнита,
А на месец сто батина!

Пошто се рат свршио и мир углавио, Васа се врати кући, и Турци, кад на ново заузму Србију, нађу га као мирна сељака, али уважена у свој околини.

На скоро нахиска скупштина изабере Васу Чарапића за кнеза нахији грочанској и Турци га приме.

[1] Кажу да је од ових био и *Стојан Чупић*?

[2] Од ових је била жена војводе *Ломе*.

Све је било мирно и добро докле нису у Београду завладале дахије, а како завладају оне, за Васу и за све Чарапиће није било добро.

Дахије су у Белом Потоку имале свој хан, као и у другим селима; алй ханџија у овом хану побрати се с Чарапићима да они њега чувају од Срба а он њих од Турака.

У зиму пред устанак каже ханџија Чарапићима да им дахије мисле о злу, него нека не ноћивају дома, већ где год на страни, како их не би могли изненада напасти и побити.

После такога гласа, Чарапићи су обично ноћивали у Авали.

Не прође много, а чета Турака груне у Бели Поток пред хан.

— Јесу ли дома пашчад Чарапићи? упита вођ Турака ханџију.

—. Побегли су у Авалу, и све своје одвели, одговори ханџија.

У тај мах жена Танасија Чарапића с једном јетрвом идући с воде, удари поред хана и Турака.

— Да нису ове кучке од оне пашчади? упитају Турци.

— Казао сам вам да су пашчад отишла, и све своје одвела. Ово су жене одавде из села! Одговори ханџија.

Турци ипак заповеде тим женама да оставе судове па да им провадају коње, докле они поиију каву.

Међу тим Чарапићи Васа, Марко, и Танасије, чувши што је у селу, дотрче и прискоче на Турке. Стругнувши бежати, Турци дохвате једно мало мушко дете и понесу га.

— Турци! продере се Васа: — оставите дете, или ни један не ћете главе снети у Београд!

Турци пусте дете, па утеку у Београд.

На тај начин, Чарапићи се јавно заваде с београдским Турцима. Од тога доба ни један од њих није слазио у Београд, него су слали жене те су им оне узимале соли, барута, олова, и кремена, кад им је што требало.

Кад Турци убију Васина брата од стрица, Марка Чарапића, Васа узме тело братьево и сахрани га у гробље белопоточко, па онда оде ханџији белопоточком Турчину, који му је био побратим, и рекне му:

— Побратиме! Да се пољубимо; на одсад нити могу ја тебе чувати од Срба, нити ти мене од Турака. Него да те испратим до пола пута, па иди у Београд!....

Испративши побратима за Београд, Васа се врати, запали турски хан у селу, и одметне се у Авалу. Гора је још била гола; још се није била „заодела листом“. Васа се много тешкао шта ће чинити ако га у то доба окуни потера? А кад је видео први олистали глог у Авали, извадио је малу цванцику (40 пара динарских), обесио је глогу о грану, опалио пиштољ у ветар, и радосно подвикнуо:

— Е, чик сад Туро! Гора олиста: Васа стече крила!

Одметнувши се у гору, Чарапић је позвао к себи у дружину неколике отресније људе из околине, као што су били: *Живко Михаиловић* из Умчара; *Војин Н.* из Пиносаве; *Лаза Буљубаша* из Велика села; *Веса Н.* из Калуђерица, и још неки.

У почетку ови су људи били другови у Васиној чети, а доцније, кад је букнуо устанак на Турке, и кад је Васа постао војвода грочанске нахије, они су били ниже старешине у његовој војсци.

Ево првога већега Чарапићева боја с Турцима.

Кад се оно дахија Кучук-Алија враћао из Јагодине к Београду 1804, водећи са собом Гушанца и његове крџалије дахијама у помоћ, Чарапић се је са својом дружином налазио у Авали. Ту им дође човек и каже како Турци, пролазећи кроза село Врчин, не иду путем мирно него су запленили и отерали врчинску стоку.

Васа одмах потрчи с дружином те у селу Лештанима у месту Кречанама, у некој старој друмини, ухвати заседе. У сваку заседу стави по два три друга, а сам оде на дно друмине, заповедивши да сваки чека прво његову пушку.

Турака је било врло много, стоке су гонили доста, и били су врло весели. Од велике радости, неки је попевао српски овако:

„Чувала овце Тодора
Широким пољем, крај мора“!

У том је баш наишао на Васину заседу.

— Дочувала их је! прошапће Чарапић, и опали своју шару. Дружина за њим осипе, и све у месо!

Пуцањ проломи небо. Турци, мислећи да је ту сва устаничка сила, збуне се; стока се помете, и тако се начини велика забуна. Ту Турака падне врло много, а живи побегну, оставивши Србима силно благо и оружје.

Кад живи Турци издру из теснаца и из честе на пољану, онда се један од њих окрене к шуми, и викне крупним грлом:

— Рајо, море! делите право, не грешите се: свима ће бити доста, колико нам данас отесте!....

Мало доцније стигао је и Карађорђе са својом дружином на то место. Васини су се другови хвалили да су благо капама делили!

А Турци, бежећи с тога разбоја, били су бакрачлијама с једне стране ољуштили кору са свих шеварова кроз које су издирали на пољану!

Чарапић је брзо изишао на велики глас међу српским старешинама. Његово је место свакад било прво до Карађорђа, и он је к њему под шатор улазио свакад без пријављивања. Песма вели да за њим, кад с војском иде, удара седам таламбаса!

Одмах по устанку 1804, Чарапићи Васа и Танасије преселили су се из Бела Потока у Рипањ, па су после онде живели, а други њихови рођаци нису се кретали из Белог Потока.

У отимању Карановца, о Петрову дне 1805, песма Чарапића хвали мимо све друге војводе.

Он је био малко наглув. После смрти брата свога Марка на Турке је веома мрзио.

— Ваљало је, причаше покојни Јокић: — кад Васа спава, само малко живље рећи *Турци!* или макар и реч *вуци!* па је за тренутак Чарапић био на ногама са запетим пиштољем у руци, грозно севајући очима и гледећи на коју страну да саспе непромашни оган!

Јокић још каже да се у оно време продавала и нека слика, на којој је представљен Чарапић како зверајући очима тражи Турке са запетим пиштољем у руци.

Чарапић је 21 марта 1806 послао једнога „срнојарца" на дар Митрополиту Стратимировићу. Захваљујући на томе дару, Стратимировић у свом писму светује Васу како ће се владати према

побеђеним Турцима и њиховој нејачи, а тако и према њиховим богомољама и другим предметима који су за поштовање.

Чарапић је највише наваљивао, и тим наваљивањем најпосле склонио Карађорђа, да се нападне на Београд 1806. Ни један од ондашњих војвода није познавао Турке онолико колико Васа, па ни један није ни веровао толико да Срби могу освојити тако тврди град као што је Београд.

Нападајући на Београд, ноћу 29 новембра 1806, Чарапић је, са својима, ишао на турски шанац између Стамболканије и оних сводова у скадарској улици који воде воду у варош.

Простор је био нераван; све су по њему биле неке рупе те су српски војници приступајући к шанцу скакали из рупе у рупу.

Примакнувши се к шанцу, који је већ био осветљен машалама, Чарапић се једном окрене к својима који су се примицали за њим, и рекне:

— За мном-те, браћо!

У тај мах, при светлости од машала, Турчин га спази и погоди баш у крста, па му олово избије на мали трбух!

— *Гле! изеде ме пас, закон му његов! . . . Не бојте се! Ено пева Чамџија! . . . .*

Војници узму Чарапића на пушке, и изнесу га на Ташмајдан под шатор Карађорђу, где је живео још два часа.

Ту су му дозвали брата Танасија ком паручи да му гледа жену Насту и децу, и да га сахрани код цркве у Раковици.

Одиста је тело Васино укопано с леве стране цркве у Раковици. На гробу његовом веле да је била плоча са записом, али је данас нема.

Јоаким Вујић, 12 новембра 1826, пише[1]: „*Изван цркве, од северне стране, куда се у цркву иде, близу зида црквенога, јесте гроб блаженопочившега народољупца отечества и народа, великога хероја Васе Чарапића, у којему његове, чести достојне, кости почивају.*“

У библиотеци српског ученог друштва, незнаном руком писано, налази се ово:

„*Надгробноје Чарапића српског јунака. Путниче стани! Чарапић, српски син, храбри јунак, паде испод Београда на турске грамаде као жатељ на сноп који даљу покоси. Овај гроб с његови кости се поноси!*“ . . . .

У Рипњу и у другим селима око Авале, док је Београд 1806 опсађиван, певала се овако песма:

„Београде, што си потамнео?
А како ти потамнети не ћу?
Кад ме бију са четири стране:
С једне стране цареод Русије,
С друге стране од Беча ћесаре,
С треће стране Петровићу Борђе,
А с четврте Чарапићу Васо!“

Пошто се пак Београд узео али на њему пао Чарапић, онда се је овако певало:

„Београде, велика радости!
Чарапићу, велика жалости!
Београд се од Турака узе,
Али соко Чарапићу паде!“

На печату Чарапићеву биле су изрезане ове речи: *Василије Чарапић, кнез грочански.*

Београд слободни, напредни, леши, и кићени сетио се змаја од Авале који главу даде за његову слободу, и дигао му је споменик: *улицу од позоришта до велике школе назвао је Васином улицом!*

Београде, Београде, баш и да не осећаш сласти од захвалности, зар не помишљаш да могу опет доћи дани када ће се морати за те полагати главе?!

Васа Чарапић после своје смрти оставио је жену *Насту*, два сина *Илију* и *Пантелију*, и две кћери *Јоку* и *Јелу*.

Данас је у животу само кћи његова *Јока*. Пре Јоке Васи је било умрло двоје женске деце, па кад му се је родила она није знао шта је чинио од радости: развио је на кући барјак, и отворио сва врата те дочекивао и частио госте који су му долазили на

честитање. Доцније је Јока носила на глави фесић унизан дукатима, и Васа би је од милоште звао: *Татина дукатарка!*

Та некадашња *Татина дукатарка* данас, у својој дубокој старости, на двоје наочаре, плете чарапе и ради друге радове те се тако, поред два дуката месечне пензије, храни хлебом!....

Чарапић Ђорђе, старији син Танасија Чарапића, родио се у Белом Потоку, од прилике 1792.

Кад му је отац погинуо он је, и ако је био врло млад, постао неки *подвојвода* под Мутаповом командом.

Године 1813 налазио се је заједно с братом од стрица Илијом на Делиграду где су имали свој шанац и били се с Турцима.

Очевидци причају за Ђорђа и Илију да су се, док траје бој, били као и други војници, а чим бој престане они се с војницима бацају камена с рамена, и упињу се из све снаге да би све друге надбацили!

Испред турске најезде и Ђорђе је с мајком и свима својима оставио Рипањ и пребегао у Срем, заједно с Илијом Васиним сином.

Илија је из Срема отишао у Бесарабију, а Ђорђе се, са својом мајком и братом Марком, врати 1815 у Рипањ, где су му Турци већ били попалили све зграде, и исекли неке шљиве.

Ђорђе и брат му Марко навале на ново кућити кућу, и кроз неколико година лепо се опораве.

Године 1825 у смедеревској нахији букне *Ђакова Буна*. За ту буну знао је и Ђорђе Чарапић, јер је био дигао народ из нахије београдске, да се удружи с Ђаком; али претече Вучић те Ђака победи и војску му растера, па се, с тога, и Ђорђева дружина разиђе сваки својој кући. Ђорђе пак, као човек већ крив, утече у Банат, куда му доцније оде и брат Марко.

Говори се да је Ђорђе тада ишао у Русију те од Карађорђева сина Алексе, узео новаца и поруку да на ново дигне у Србији буну против Кнеза Милоша и против Турака.

Било како му драго, тек се Ђорђе преко писама стане договарати за ту буну с београдским учитељем *Мијаилом Берисављевићем* (родом из Дивоша у Срему), који је пре био учитељ

у Ритњу и онде имао кућу. Мијаило, после неког времена, открије ту намеру другом београдском учитељу *Петру Радосављићу*, родом из Бачке, из села Паланке.

Пред Цвети 1826 Чарапићи Ђорђе и Марко пређу крадом у Србију, и учитељ Мијаило оде ноћу у Авалу, те се с њима састане, и да им нешто барута и олова; по том, вративши се у Београд, напише прокламацију за буну. У тој прокламацији, између осталога, било је и ово:

Ко донесе главу Милошеву, добиће педесет хиљада дуката на годину; за Јованову и Јевремову главу обрицало се по *двадесет хиљада*, а за главу Симе Паштрмца и Кнеза Вучића — по *пет хиљада дуката!*

Ових прокламација нису могли њих двојица преписати колико им је требало, за то своју намеру открију и другару Петра Радосављића, младу момчету, родом из Ниша, које је прилично знало писати, те им помогне преписивати.

Међу тим је Кнез Милош дознао за ту намеру, и наредио једне људе да учитеља Мијаила ухвате и одведу у Крагујевац, а друге — да опколе Авалу те да похватају Чарапиће.

У ову буну били су умешани Чарапићи Ђорђе и Марко, синови Танасијеви; Ђурађ и Петар, синови Савини; Милован Гајић, зет Танасија Чарапића; Јован, син Марка Чарапића (кога су убили Турци у Калуђерицама), и још неки кнезови и сељаци из околине. Буни се највише противио Пера Чарапић, син Савин, који никако није хтео пристати у тај посао.

Чарапићи су се крили неколико дана од потере, али их најпосле потера опколи у потоку испод Торлака, над селом Раковицом, и пандури пуцају на њих. Ђорђа и Ђурђа Чарапиће и зета им Милована убију одмах, а Марко убије једнога пандура. Онда кнез Парезан заповеди неком Марку Пиривагићу из Бела Потока да расече коситер и да га метне у пушку, те тако и Марка убију.[1]

[1] За Марка се причало да се родио с два знака — имао је, вели, крст на десној руци, и прамен златне косе. За то се држало да њега не може олово. С тога је Парезан и наредио да га бију коситером!

Побијене Чарапиће баце на точкове на Торлаку крај друма, а оне друге људе који су за тај посао знали повежу и отерају у Рипањ, где их затворе у кућу неких Арнаутовића.

Ту се је после водила страшна истрага о којој кад се прича језа човека хвата.

Најпосле се цела ствар сврши овако:

Учитељу *Мијаилу Берисављевићу* одсечене су обе руке више шаке и мало од језика; *Петру Радосављевићу* и његову другару по десна рука и по мало од језика, а све друге који су били родом из Србије, и у ту су буну умешани, поубијају.[1]

Породице Чарапића власт протера у разна места по Србији. Тако је Ђорђева и Маркова мајка с другом децом била протерана у Брусницу. Тада неки младићи од рође Чарапића побегну куд који, и измене презимена да се не би знало од којих су људи.

Цео тај покрет, коме је Ђорђе Чарапић био коловођа, прозове се *Чарапића Буна* 1826 године.

Чарапић Илија, син Васе Чарапића, родио се у Белом Потоку 1792 године.

После смрти стрица свога, војводе Танасија Чарапића, Илија је постао војвода, и ако му није било више од 18 година, али је ипак стајао под влашћу Мутаповом.

[1] *Вук, Грађа за историју*, стр. 185—188.

Прича се да је међу онима затвореним у кући Арнаутовића у Рипњу, био и Јован Чарапић син Марка Чарапића (којега су посекле дахије). Јовану мајка донесе хлеб и у хлебу маказице, те он исече конопац, утече из затвора, и завуче се под корито рипањске чешме где сачека ноћ. После, ноћу, дођали право у Крагујевац Кнезу Милошу.

— Откуд ти, Јоване, весео био? упита га Кнез кад га види.

— Ето добегох к теби, Господару, на чини што знаш!

— А што ми болан још кога не доведе; што ми бар Марка нисн довео? (Марка је Кнез познавао и волео).

— Идите, рече после тога Кнез момцима: — оној несрећници (Ђурђији, сестри Ђорђа и Марка) и кажите јој, да је Јован жив и здрав овде код мене' (Јовану није било ништа).

Године 1813, пред пропаст Србије, налазио се је на Делиграду; последњи пут одупирао се је Турцима на Морави према Пожаревцу.

Турци, прешавши великим бројем преко Мораве, разбију Чарапићеву војску тако да он једва с двајестину момака побегне пешке.

Неки Јован Дрвар, буљубаша у грочанској војсци, видећи војводу да пешачи, скочи са свога коња и рекне:

— Та за мога живота не могу гледати да уз мога коња пешачиш, нити ћу те ту оставити[1]!

Илија дође у Ранањ кућу, покопа крупнији бакар и прангије у земљу; дигне што се могло понети, крене сву своју чељад, а позове и сељаке који су хтели, те се сви превезу преко Саве према сремском селу Бежанији. Онамо се настани у селу Сурчину, где је пробавио неко време. Доцније, с мајком Настом и сестрама, оде за Карађорђем у Хотин у Бесарабији. Из Хотина је прешао и Кишењев где је остао дуго.

У Србију се је вратио много после године 1830, и дошао је у Крагујевац, где се ожени Стаменком, кћерју Карађорђевом.

Кнез Милош је најпре поставио Илију за царинара у Поречу, доцније га је преместио у Београд за полицаја под влашћу Цветка Рајовића. У тој служби Илија је на Теразијама делио београђанима плацеве који су год пристали да загради своју дионицу, али је многима и та ограда онда била тешка.

Док је Илија био у Београду у служби, умрла му је мајка Наста, Васина удовица, и сахрањена је у београдско гробље.

После тога, Илија је постављен за члана суда у Крушевцу. Ту му се је догодила несрећа: напивши се једном у друштву говорио неке крупне речи против Кнеза Милоша. Његов другар у служби, Чолак-Анта, побојавши се за се, јави то Кнезу Милошу, од кога дође заповест да се Чарапић окује и дотера у Крагујевац. С њим пође и Петар Лазаревић, начелник крушевачки.

Кнез Милош упита Лазаревића шта је то било?

[1] *Милутиновић, Историја*, стр. [illegible]

— Празан говор пијана човека, Господару! одговори Петар: — ништа друго!

Кнез онда пусти Илију у слободу, али му не врати службе коју је дотле имао.

После тога случаја, Чарапић дође у Београд, где је имао своју кућицу, па је ту животарио врло сиротињски. Кнегиња Љубица, Вучић, и Аврам Петронијевић помагали су му храном и новцем док је год био жив, а умрьо је 21 априла 1842, и укопан је код Маркове цркве у Палилули.

Печат војводе Илије Чарапића налази се данас у г. Петра Радојловића пензионара у Београду.

Чарапић Марко, родио се у Белом Потоку под Авалом од оца Јована Чарапића.

Марко је Васи Чарапићу био брат од стрица.

Марко и Васа, као људи имућни, отресни, и заузимљиви за свој народ, задавали су бриге београдским Турцима, особито дахијама. За то је оно Фочић-Мехмед-Ага и рекао за њих двојицу:

„Док погубим до два Чарапића
Из Потока Белог код Авале.
Кој' су кадри на Врачар изићи.
У Београд Турке затворити:
Они с' паше а ја сам субаша!“

И одиста, у почетку године 1804, једнога дана[1] у зору, чета Турака руши у Бели Поток пред кућу Чарапића, и пита:

— Камо Марко?

— Марко је отишао у село Калуђерице, на кумство, одговори жена Маркова.

Турци, како то чују, опуче право у Калуђерице.

— Зашто им не рече да је отишао куд на другу страну? рећи свекрва снаси: — они ће сад у Калуђерице, па може свашта бити.

Маркова жена, после тога, оде у Авалу те то каже деверима Васи и Танасију.

[1] Рођаци Чарапићеви веле да је Марко погинуо у *задушну недељу* 1804.

Турци, међу тим, дошавши у Калуђерице, опколе кућу у којој је био Марко. Пола Турака стане на једна врата а пола на друга. Пријатељи и кумови, видећи Турке, прсну куд који; сам кум Марко остане у кући и пред кућом једна баба заневајући:

— Потрчите у помоћ, ако Бога знате! погибе кум; осга на кумству проклество!

Обичај је био да кумово оружје сакрију, и да му га не дају докле га не откупи, па је тај откуп, после, био дар вођевини.

И Марково су оружје били узели и склонили на таван. Тако се је он, у онај мах кад су Турци рунили, десио са свим без оружја.

Турци уђу у кућу и назову Марку Бога.

Марко им Бога прими.

Турци онда почну говорити овако:

— Ми теби, Марко, рекосмо оружја да не носиш, а ти га носиш; ми теби, Марко, рекосмо хатова да не јашеш, а ти их јашеш; ми теби, Марко, рекосмо свиње у Немачку да не гониш, и не тргујеш, а ти их гониш, и тргујеш, нас не слушаш: сад си у нашим рукама; сад ћемо ти судити!

И одиста кидишу на Марка који се узме бранити чим је могао; али како је био у дугачком гуњу, саплете се и падне: Турци га притисну, пребаце му преко главе гуњ, па му онда главу одсеку и однесу.

Мало час стигне Васа с Танасијем и дружином, па потрче за Турцима, стигну их, припуцају на њих, те неке побију а неки утеку. Маркову главу они врате и с телом заједно однесу на саоницама у Бели Поток, и укопају у сеоском гробљу.

Марко је, после себе, оставио синове: *Косту, Григорија,* и *Јована.*

Од Маринка, млађега му брата, остала су двојица: *Павле* и *Пантелија.*

Чарапић Танасије, син Ивана Чарапића, а млађи брат Васин, родио се у Белом Потоку, па се је, после године 1804, с братом Васом преселио у Ринаљ, где су изградили куће и посадили воћњаке од којих се је за мога детињства још могла ви-

дети по која трешња, који орах, или која суховрха маховином обрасла шљива.

Ратној вештини Танасије се је учио уз брата свога Васу, јер је увек ишао уз њега.

Кад је Васа у очи Св. Андреје 1806 нападајући на Београд смртно рањен, дозвао је он к себи брата Танасија и рекао му:

— *Танасије, брате! Ја умирем, аманет ти Божји моја Наста* (жена му) *и моја деца Илија и Пантелија, и Јока и Јела; и, брате, сарани ме код цркве Раковице*“!

Одмах после Васине смрти, Танасије је постао војвода грочанској војсци, и четири године седео је кућом у Београду, а жена му је била у Рипњу.

Кућа Танасијева у Београду била је на Дорћолу испод Пиринчане.

При освајању Београда, Чарапић је узео у заштиту две буле које су се, после, покрстиле и једна се назвала *Марта* а друга *Стана*. Марту је Танасије доцније удао за *Јовчу Конду* који је у њега био буљубаша.

Чарапић Танасије одликовао се је у бојевима на Делиграду, на Маланици, и на Бањи, кад су Вељка ослободили. Овде је, по неразумној наредби Младеновој, Чарапић изгубио много људи без икакве потребе. Анта Протић, хвалећи Чарапићеву храброст, јако куди Младенову радњу у овом случају.

Године 1810 јуна 6, Руси, као српски савезници, пређу Дунав на *Великом Острву*, и саставе се са српском војском, у којој су биле војводе: Миленко Стојковић, Хајдук-Вељко, Вујица Вулићевић, и Танасије Чарапић.

Одкако су Руси прешли у Крајини су учестали бојеви између Срба и Руса с једне, и Турака с друге стране.

Танасије Чарапић и Хајдук-Вељко били су побратими, и назвали су се веома.

Гледајући како Вељко често улеће међу Турке па, вративши се, истреса куршуме из својих хаљина, Чарапић једном рекне да ће и он тако улетети у Турке.

— Не мо'ш ти, побратиме, као ја! рекне Вељко у шали.

— Ако не могу излетети и тако куршуме истресати, могу улетети и — поштено погинути, одговори Чарапић, мало срдит.

— Побратиме! рекне брже боље Вељко: — толико је доста за сваког јунака!

Танасијева жена остала је у Рипњу трудна, и он се сваки час надао гласу од куће о приновн.

У кеси је носио златан новац и, показујући га пријатељима, говорио:

— Надам се госту код куће. Ако да Бог да здраво на свет дође, овим ћу га даром даривати!

Али се међу тим отвори прилика да Чарапић огледа оно што је чешће чинио Вељко.

Турци су на Прахову имали велику силу у јаким тврђењима. Заповедник руске војске, Гроф Цукато, желећи измамити Турке из тих утврђења, па се онда побити с њима у отворену пољу, нареди да се ноћу, између 10 и 11 августа 1810, почне преварно нападање на та турска утврђења у Прахову. Танасије Чарапић, са 300 коњаника, још у 3 часа јутра, кренуо се је против Турака. Маневровање је ишло вешто и, кад је ослануо дан 11 августа, битка се већ крвава била између Руса и Срба с једне, и Турака с друге стране.

Турци су тога дана оставили на бојном пољу 500 мртвих и 600 рањених, а 50 живих пало је савезницима у руке.

У том боју Чарапић је улетао дубоко у Турке; али из једне међе, у коју се било прикрило неколико Турака, баш кад он туда пролети на коњу, груне прасак пушака, те Чарапић, погођен од неколико куршума, падне. Коњ му се врати к Србима, а Турци притрче к мртву Чарапићу и једни му одсеку главу и однесу, а други се забаве да му скину војводско одело. У том стигну Срби те Турке растерају, и тело војводино узму.

Тело Танасијево Срби су однели у Пореч, и сахранили га двадесет до тридесет корака на северо-запад од цркве поречке. Жена Јове Стевановића, бимбаше из Пореча, покрила га је мртвачким покровом, и ожалила га место рођених његових.

Момак војводе Чарапића узме његово војводско одело и поведе његовога коња, па то све преда у Рипњу жени његовој Ивани. Том приликом преда јој и онај златни новац којим је Чарапић намеравао даровати своје дете.

Танасије Чарапић оставио је после себе два сина: *Ђорђа* и *Марка*, и четири кћери: *Јеку*, *Марту*, *Ђурђију*, и *Петрију* (посмрче).

Српска је војска веома жалила свога војводу Чарапића. Руски извештаји тврде да Срби у мало нису исекли све заробљенике, кад су видели да им је тај војвода погинуо!

Ако и није урадио колико Вељко', урадио је доста! А ко главу своју овако јуначки да за своју отаџбину, стекао је право на вечиту захвалност потомака!

Слава му до века!

Чварковић Александар, родио се у Карловцима 1815.

Основну школу, гимназију, и богословију свршио је у месту својега рођења, а философију и права у Пожуну.

Године 1843 прешао је у Србију, и добио службу професорску у гимназији најпре у Чачку, после у Крагујевцу и, најпосле, у Београду.

У књижевности од А. Чварковића има:

1. *Немачка граматика за ученике гимназије*, у Београду, 1854;
2. *Немачка читанка са немачко-српским и српско-немачким разговорима, за ученике гимназије*, у Београду, 1859; и
3. *Краљица Хортензија од Луизе Милбах*, превод с немачког, у Београду, 1867.

Послуживши 30 година у професури, Чварковић је по закону добио пензију и живео је после у Београду, где га снађе смрт 11 октобра 1872 године.

Сахрањен је код Маркове цркве у Палилули.

Чича-Митар из Петке (управо **Димитрије Јосифовић**), родио се је у селу Петки, на Дунаву, испод Пожаревца.

Кнез Милош, познавши овога човека и видећи у њега велике густе обрве а брчиће мале, упита га више од шале него од збиље:

— Чича-Митре, зашто су у тебе обрве веће од бркова?

— За то, Господару, одговори Митар: — што су ми обрве двадесет година и старије од бркова!

Кнезу се овај одговор толико допадне да је Чича-Митра чешће призивао; а што га је чешће призивао, све се више уверавао да је човек необично наметан и поштен

Чича-Митар је трговао свињама и сољу, и био је врло доброга стања.

Године 1825, кад је била *Бакова Буна*, сва околна села изабрала су Чича-Митра за старешину, и он је све држао у реду повољном Кнезу Милошу.

После те буне (12 априла 1825 № 735) Кнез Милош да Чича-Митру ову *диплому*:

„Љубав, верност, и привржености ваша к прељубезному отечеству нашему и лицу моjему, и остале добродетељи ваше, љубезни мој *Дамитрије Јосифовићу*, обратиле су праведно вниманије моје на вас, и побудиле ме наименовати вас непосредственим наместником мојим у нахији пожаревачкој, надајући се да ћете ви, и у овом достојанству одликовати се оним добрим својствима која сам ја досад у карактеру вашем приметити прилику имао, и да ћете оно беспристрастије у сваком случају и пресуђењу наблудавати с којим сте се досад одликовали. При том, да би свагда једнога од кнезова при себи имали за помоћника за нужно судио сам определити вам поречког наместника *Вула Глигоријевића*, и кад би овај, по дели своји у Пореч. и Поречку Реку отишао, да има свагда место његово кнез млавски Милутин Петровић занимати. С помоћницима овим постарајте се данонођно о одржанију поретка у нахији вашем правленију вручној, о извршенију сваке заповести моје и суда народних кнезова у Крагујевцу, које се вама чиниле буду, и да о свачем што се у нахији догодило буде, мене и суд кнезова народних често извештавате, расправљајући овде с поразумљењем кнезова нахиског суда свакетужбе и произлазеће међусобне распре, и определљавајући сваком по заслузи његовој казну или награђење. Криминална пак преступленија, као убиство својевољно, и сазаклетије противу власти, а такође и са свим замршене процесе које ви с поразумљењем кнезова судејски поравнати и решити не би могли, с точним и извесним описанијем догођшег се, пошљите у Крагујевац суду народних кнезова, који изоставити не ће мени до сведенија доводити, и по оном следоваће с поразумљењем

мојим праведно пресуђење и решење. При том препоручујем како кнезовима суда нахиског, тако и свима осталим кнезовима нахиским да имају вас у место мене признати, и вама у име моје сваку чест, повиновеније, и послушаније одавати и да ви, Кнеже Димитрије, на свашто бодро око имате, да не би потчињени вам кнезови, ни момци њини, возљубљени народ мој озлобљавали; кнезови суда да не могу никако пресуђење или решење комунибуд, без знања и одобрења вашег, учинити, и за свашто вас упитати обвезани су. Нахиски кнезови, сваки од своје кнежине пореске новце предаваће вама јединствено и писару вашем који се определи у време своје, и ви ћете, по вашим људма, у хазну народну у Крагујевац шиљати. Препоручујем при том и строго налажем свим кметовима, и целому народу од мала до велика у нахији пожаревачкој, да имају реченог намесника Димитрија за кнеза мојега признати, и њему у извршењу свију заповести мојих сваку помоћ чинити, и свако почитаније и повиновеније у име моје одавати. *Милош Обреновић*. Србије Кнез".

Чича-Митар је једном, по заповести Кнеза Милоша, ишао у Цариград народним послом. Док се онамо бавио, почео је био сваке недеље ићи у цркву, али видећи да Грци стоје у цркви под капама, наљутио се је и рекао:

— Ми прости људи у Србији знамо да у цркви треба да стојимо гологлави, а ови Грци, тобоже ученији од Срба, моле се Богу под капама, као да су Турци. Срамота !...

После тога није одлазио у грчку цркву.

Кад је Кнез Милош боравио у Пожаревцу Чича-Митар је свакад био његов гост за ручком и вечером.

Пошто је остарео и онемоћао, дао му је Кнез Милош (указом од 23 фебруара 1835 № 532) 50 талира пензије, која му је, после, повећана на 200 талира, па је седео код куће, у Петки.

Кад је, године 1839, Кнез Милош отишао из Србије, Чича-Митар дође у Београд да види хоће ли њему и даље ићи пензија коју му је Кнез Милош био одредио.

Вучић га лепо прими и увери да се за своју пензију не брине: она ће му се давати докле је год жив !

Тада је старац већ био веома ослабео од старости и јако је кашљао. Наскоро после тога умрьо је у Петки, па је сахрањен код велике цркве у Пожаревцу.

Диплома која је напред изложена налази се у Чича-Митрових потомака у Петки.

Чича-Срећко (Поповић), у своје време у свој Србији познати *Чича-Срећко* из Трнаве, родио се у селу Трнави, у крагујевачкој нахији.

За младости своје ишао је у ону Доситијеву школу у Београду, која је отворена 1808.

Срећко је био један од најжешћих „уставобранитеља", и са својега киничкога карактера, и особите оштрине ума, био је познат готово у свој Србији.

Био је најпре трговац, па онда члан, и најпосле председник у окружном суду у Крагујевцу. Ту је остао до своје смрти.

О Чича-Срећку има доста прича; а има и његових изрека које, у одећи простој и као незналички простодушној, често садрже дубоко познавање људи и свега што бива с људма и међу људма.

Чича-Срећко је умрьо по повратку Кнеза Милоша у Србију 1859.

Чолак-Анта Симеоновић, родио се је у Призрену, а у Србију је дошао пре српскога устанка од 1804 године, и у Београду је радио ћурчиски занат.

Пре него што ће се Срби дићи на дахије, Чолак-Анта је био отишао из Београда у Призрен да се види са својим родом, и да купи нешто робе за свој ћурчиски занат. Враћајући се одонуда, Анта купи и понесе неколико товара пушака надајући се у Београду продати их Турцима за лепе паре. Али кад наступи на Србију, чује да су се Срби дигли, те оно оружје однесе у Тополу Карађорђу, а не у Београд Турцима.

Од тога доба, находио се уз Карађорђа као момак.

Године 1806 судario се је с неким Турцима испод Остружнице, и ту је рањен у руку, од чега је остао *чолакаст*, па му се од тога начинило друго презиме *Чолак*-Анта.

Године 1809, по освојењу Сенице, Карађорђе је послао Чолак-Анту и Раку Љевајца да у име његово приме покорност од Васојевића, и да утврде везу између Србије и Црне Горе, али та намера, погрешком Хаџипродановом, оста без икаква добра послетка. И

тако се Чолак-Анта, кроз турску земљу, вратио из Црне Горе једва с главом на раменима.

Године 1811, кад се је оно у Србији број војвода јако увећао, добио је и Чолак-Анта диплому да је војвода крушевачки над 31 селом.

Године 1813 Чолак-Анта је пребегао у Аустрију, а оданде отишао у Русију 1814.

Вративши се из Русије године 1830, постао је члан у суду окружном, а доцније (23 фебруара 1835 № 532) добио је 140 талира пенсије, и живео је нешто у Крушевцу, а нешто у Крагујевцу где је и умрьо године 1853.

Кад је умрьо могло му је бити око 76 година.

Његова добро погођена слика находи се у народном музеју у Београду.

Чотрић Јевта Савић, родио се је у селу Тршићу око године 1767. У Јевте се Вук Стевановић Караџић почео учити књизи.

Јевта Савић био је и пре устанка човек уважен; јер он је оно, заједно с Антом Богићевићем, углавио онај уговор с Мехмед-Капетаном Видајићем, по ком Турци из Босне нису нападали на Јадар и на Рађевину а Јадрани и Рађевци опет нису пристајали уза Србе устанике.

Јевта Савић је на крају 1807 (или у почетку 1808), изабран за члана управноме савету, и у Београду је, после, дао Југовићу своју кућу, те је у њој уредио и отворио прву *велику школу*.

Докле је Савић боравио у Београду, Вук Караџић седео је у њега и ишао у школу.

Доцније је Јевта био закупио ђумрук у Кладову као старешина онога краја.

2 октобра 1812 пише му Карађорђе у Брзу Паланку „да се крепи за који дан; и ла се чува од Рецепових хајдука“, а он је наредио да му дође помоћ.

28 априла 1813 пише му се опет у Брзу Паланку да остави место себе Вука Стевановића (Караџића) показавши му како ће се пријатељски владати према влашкој страни, а сам *„минут прије да дође у Тополу“*.

10 маја 1813 послан је у Ниш да преговара с Турцима о миру. Од преговора није било ништа.

Србија је пропала. И Јевта Савић је с другима пребегао у Срем.

Одонуда је, године 1814, ишао у Беч и, с Протом Ненадовићем, излазио је пред аустрискога цара, те молио да би се учинила каква год олакшица народу у Србији.

После године 1815 вратио се је у Србију, јер се, у Давидовићеву *Забавнику за 1815*, помиње међу београдским уписницима; па је после живео у Шапцу као приватан човек. Умрьо је око године 1820 или 1821, и сарањен је у старом гробљу, у породичну гробницу Чотрића, у Шапцу.

Чупић Никола, родио се је у Шапцу 1836. Оцу његовом било је презиме *Куртовић*, а мати му, *Василија*, рођена је кћи покојнога војводе *Стојана Чупића*.

Никола је пошао у школу у месту својега рођења 1844. и звао се у прво време по презимену свога оца, *Никола Куртовић*. Доцније је оставио то презиме, и почео се звати презименом свога деде, материна оца — *Никола Чупић*.

Године 1851 октобра 8, ступио је у артилериску школу у Београду. Ту школу свршио је с добрим оценама и, 6 новембра 1856 постао је *потпоручник* у војсци. Године 1859 новембра 7 постао је *поручник;* године 1861 јануара 27 — *капетан друге класе*, а септембра 4 године 1863 — *капетан прве класе*.

Никола Чупић био је човек коме није било лако наћи другара у свему једнака. Младић црне масти — готово гарав — светлих црних очију које сведоче богат ум што продире скроз онај предмет који разматра; порастом висок, витак, и врло стасит; за добра здравља свога одвећ дичан, поносит, жив, и окретан, а и кад га је болест била освојила, опет је остао тих, миран, не изгубивши много од своје поноситости. Учећи — одликовао се је ретким даром и памћењем, особито у математици и у нацртној геометрији. Сваком тешком задатку из тих наука радовао се је као каквој највећој сласти.

Забаве лаке и бесплодне нису му биле никаква драж. Највлео је игру шаха, коју је играо с особитом вољом, с неком милином, и већином с добрим свршетком При овој забави често је говорио:

— Не помаже овде само мицати фигуре; ту треба најпре памет зрело да размисли, да предвиди последице, па тек онда нешто да учини; у свакој својој фигури ваља сматрати по један део своје војске, или бар по једног свог војника, кога не треба неразмишљено гурати напред да гине узалуд.

Врло је волео јахати, и свакад је држао добре коње које је гајио, гледао, и чувао до највеће нежности.

Док је био здрав, био је издашне руке, особито према сиромасима; а пошто се оболестио, постао је штедљивији, и о том је сам говорио:

— Боље је и приштедити за корист своје отаџбине, ма да се то често и оговара.

Врло је радо читао, и у том је могао дуге часове проводити. Највлео је читати дела после којих остаје њему самом много да размишљава, да проналази, и да пресуђује. Чак спиритуализам и материјализам занимали су његову памет, и њих је он често упоређивао, и о њима водио разговоре.

Био је частољубив преко мере; готов је био на све само част да очува.

Политику је сматрао као нешто што се не зна у чем је; за то је свакад волео ма који родни рад од залудничкога бављења политиком.

Као Србин, мрзио је на Турке свом мржњом своје бујне душе; чак би се могло помислити да је нешто од те мржње наследио и од свога деде, јер је одиста у том осећању претицао многе и многе. Кад год би што ново и лепо од војничке спреме набавио, свакад би рекао:

— Ово ће ваљати кад се пређе у Босну!

Он је конструисао за пешаке топ који је још у пројекту; а склопио је био и нека кола с малим углом окретања, где је решио питање које је многе војничке главе толико морило.

Чупић је боловао од суве болести. Тражећи лека, путовао је у разна места на јевропском југу, па најпосле пређе у Африку, и стани се у месту Орану.

Пред полазак у Африку, писао је у Београд свом пријатељу данашњему ђенералу Кости С. Протићу и, кроз неку суморну шалу, говорио овако:

— Мени ни цела Јевропа не може да помогне; за то идем у Африку; да'ко ми она што помогне! Ако и онамо лека не нађем, и ако видим да се мрети мора, похитаћу да се у отаџбину вратим, да тамо кости оставим, и да туђу земљу не гнојим".

У последњем писму из Африке, на неколико дана пре него што ће умрети, пише ово:

— Час је ту; мрети се мора, лека ми нема; моћи немам да се кући вратим, — ах, српско сунце, српска земљо!.... Хитам да учиним расположење с мојим имањем док још ово мало душе у мени траје; кад не бејах срећан да, као што су моји стари, будем од користи својој отаџбини на бојном пољу са сабљом у руци, за што се вазда спремах, оставићу све своје имање на просветне цељи, те да бар на овом пољу својој земљи помогнем. И просвета је оштра као бојни мач; и она може да погњави Турке, и да осveти наше Косово. Вама аманет да се ово изврши. Ах! слатка и драга Србијо!....

8 јануара 1870 у Орану учинио је покојни Чупић овако завештање:

„При чистој свести и здраву разуму наређујем: да се с мојим имањем овај распоред и употребљење учини:

1-о Од мога покретног имања издаће се сестрама моје покојне тетке, и то: Милки и Ружи по 100 дуката;

2-о Моме стрицу да се даде 100 дуката;

3-е Кери мајора Протића, Зорки, 100 дуката да се изда.

Све остало покретно и непокретно моје имање да се употреби на издавање научних и моралних дела.

Моје непокретно имање састоји се из једне новосаздане механе у Шапцу.

Покретно имање уложено је код бечког друштва Pfandliche Gesellschaft, у 8000 форината, од 1866. Признаница (књижица) у мом сандуку.

Г. министар просвете одредиће комисију из 12 чланова која ће решити: да ли да се капитал одмах употреби на наведену циљ, или да се приход употребљава, а од капитала да се фонд образује: у ком случају и статуте да изради комисија.

Закључења комисије биће непроменљива".

Оран, 8 јануара 1870, у Африци. *Н. Чупић*, арт. капетан".

То је све урадио 8 јануара, а 31 тога месеца, по старом календару, издахнуо је Никола Чупић и сахрањен је у Орану.

Његово је завештање већ извршено. Комисија је одређена која је пречистила стање фонда, и саставила *Уредбу* по којој сада *Чупићевом задужбином* управља *Одбор од 12 чланова.*

Главница Чупићева фонда износи 72.000 динара. И у ту се суму не сме дирати: она се не сме крњити. Од интереса пак штампано је досад 28 књига у 28.000 примерака.

Ни овај *Поменик* не би можда угледао света без помоћи Чупићева фонда.

Од саме *Годишњице Чупићеве* досад је изишло десет свезака.

И тако два славна Чупића, дед и унук, оставише кости ван Србије коју су толико љубили: први паде у руке Турцима, својим највећим непријатељима, и би уморен смрћу нејуначком; а другога отера болест преко бела света те у туђини остави своје српске кости уздишући за српском земљом, за српским сунцем!...

Али он преко толиких гора и долина, преко толиких земаља и дебелих мора, издишући помиње „слатку и драгу Србију", и њој на службу даје све што по себи оставља на земљи!

Хиљадила се српска срца с оваким осећањима! С овакима час нашега ослобођења и уједињења не би био тако далеко!

Чупић Стојан, родио се у Пиви, у Херцеговини. Његово је право презиме *Добриловић*, а како се је прозвао *Чупић* казаће се мало ниже.

Стојанов дед, очин отац, по имену *Тода*, био је неки старешина у месту својега рођења у Херцеговини. Не зна се зашто, али овај Тода у један пут остави онамо своје синове и сву кућу, па дође овамо у Србију, и стани се у *Црнобарском Салашу*, који се онда звао *Али-Агин Салаш.*

После неколико година помру у Пиви Тодини синови, а остану само деца њихова. Од невоље крену се тада три Стојанове сестре *Ђурђија*, *Ката*, и *Стана*, поведу Стојана, и дођу у Мачву у село *Црнобарски Салаш*, к деди своме Тоди, који се ту већ био настанио. Једна Стојанова сестра, на име *Стана*, уда се онамо преко Дрине, у Балатун, у Босни. За то су неки мислили да је Стојан родом одонуда.

У Салашу се, у оно време, десио некакав учитељ, и сестре дају Стојана томе учитељу, те тако научи читати и писати.

Кад је Стојан већ био изишао из школе, дође једном у село њихово у госте неки Страхиња Чупић из села *Салаша Ноћајског*. То је био човек богат а без порода. Угледавши Стојана, младића здрава, наочита, вредна, окретна а без баштине, заиште га од деде му Тоде да га узме меште сина. Тода, разговоривши се са својим унукама, пусти Стојана. Страхиња одведе Стојана кући, провуче га кроза своју ногавицу (као да би га био и родио), усини га, и држао га је после као да му је пао од самога срца.

Тако Стојану *Добриловићу* дође ново презиме *Чупић* од поочима *Страхиње*.

После неколике године, Страхиња ожени Стојана, да му баштине да може радити, а и новаца да може по мало трговати. Прича се да је Стојан, осем ове помоћи од поочима, и своје заслуге, троје новце ископао из земље: једне је, кажу, нашао још док је био у деде Тоде; друге — не зна се где; а треће је изорао орући њиву с неким Страхињиним синовцем Пером.

За овај последњи случај прича се ово:

Једнога дана Стојан и Пера орали су заједно. Пери се придрема, па оде у хлад и засни. Стојан за то време изоре њих пуна дуката. Да би искушао Перу колико му је прави пријатељ, Стојан проспе неколико дуката по бразди па кад Пера устане рекне му да сад опет он сам мало поори, докле се Стојан одмори и поспава. Пера нађе у бразди на дукате, покупи их, и сакрије, а Стојану не каже ништа.

У вече, о вечери, упитаће Стојан:

— Бога ти, Перо, да ли ти ниси данас у орању нашао штогод?

— Нисам, Стојане, одговори Пера.

— Баш ништа ?

— Ништа за цело !

— Е, мој брате, рече Стојан: — ви'ш како си лукав! Али нека те ! Какав си ти према мени, онакав ћу бити и ја према теби! Ја сам нашао ћуп дуката, и да си казао право, делио бих га с тобом, а овако не ћу.

Година 1804 затекла је Чупића као марвенога трговца већ на лепу гласу.

Први пут се нашао и видео с Карађорђем негде у ваљевској нахији, куда је био отишао да лучи свиње. После тога састанка и разговора, Чупић је одмах почео скупљати брчније људе и с њима затварати путове између Босне и Шапца, а нарочито онај који је ишао поред Саве. Мало је времена прошло, а он је Турцима задао такав страх дуж Саве и Дрине, да су га се бојали као какве хале.

У славној битци на Мишару, Чупић се је јуначки борио против турске силе. По разбоју гонећи Турке сустигао је код села Дреновца, више Шапца, и погубио чувенога Мулу Сарајлију за кога се држало да „и цару уме судити“.

Чупић се је одликовао и личном храброшћу као јунак, и војводским врлинама као управник војске. Особито се је прославио у бојевима: на *Главици* онамо преко Дрине где је спасао Цинцар-Јанка; на *Клењу;* на *Бајиној Башти,* где је прешао преко Дрине на мегдан силноме *Бегу Зумбулићу*, и на *Црнобарском Салашу*. Овај последњи бој опевао је и славни Вишњић. Крај красне Вишњићеве песме гласи овако :

„Откако је гавран поцрнео
Није гуја змију дочекала
Као Чупић Мехмед-Капетана
У широку пољу салашкому:
Ако ли тко веровати не ће,
Нека иде те очима види:
Знати ће се турска коштурница
Докле тече сунца и Салаша“.

С необичне брзине у смишљању и у извршивању својих мисли и с неоспорнога јунаштва, Чупића је песма прозвала „*Змај од Ноћаја*“. И то име он је потпунце заслуживао.

После несрећне битке на Равњу, 1813, Чупић је као и друге војводе био прешао у Срем, али се одонуда после краткога времена вратио, па се крио по мачванским луговима док није букнуо нови устанак под Кнезом Милошем 1815. Како је пак чуо за тај устанак, Чупић се упути Кнезу Милошу, и нађе се с њиме на Ваљеву. Пошто Турци из Ваљева побегну, Кнез Милош рекне Чупићу да иде у Мачву да и њу диже, а он ће му послати и својих људи у помоћ.

Међу тим је жена Чупићева живела у селу Дивошу у Срему. Она је била у такој сиромаштини да је, тако рећи, умирала од глади а стидила се је просити. У то време налазио јој се је и помагао јој колико је могао архимандрит шишатовачки знаменити Лукијан Мушицки.

Стојан дође у Мачву, и стане набављати барут и склањати људе на устанак. Али неким мачванским кметовима а на име: *Јовану Лазићу* и неком *Јелићу* из Петловаче, *Јакову Росићу* и *Живи Врачарићу* из Бадовинаца, *Јанку Шуманском* из Црне Баре, и још некима, није никако било мило да се опет дижу не Турке, јер су волели бити на миру, па макар Турци још судили. За то науме да Чупићу дођу главе, пошто су држали да то једини он буни народ. Поруче тајно у Босну Турцима да пређу овамо код Бадовинаца, а они ће довести Стојана те им га предати живa. Пошто су то удесили, кажу Чупићу да пристају на устанак, али је, рекну му, њему поручио неки Турчин из Босне који му је и пре увек набављао и добављао џебане, да дође на Прудове да му нешто каже.

Али-Паша-Мараш с четом Турака пређе на Прудове, па се сви посакривају у луг. Уреченог дана дођу и кметови с Чупићем. Турци, у трепут ока, поскачу из заседа, обезоружају сву Србе, а Чупића још и вежу. Кметови кад предаду Чупића паши реку овако:

— Ево хајдука који замеће крајину; више крајине не ће бити!

Па су се, после тога, ухватили коло и играли. Лазић је уз игру бројио ову поскочицу:

„Хопа, цупа, Марта!
Сукња ти је кратка!
Удри ногу о ногу!
Нека дође под ногу“!

Чупића су одвели најпре везиру Рушид-Паши који га је лепо примио, па послао у Зворник. С почетка су га водили слободна на коњу, а после га окују и на колима отерају те баце у зворничке казамате окована унакрсним гвожђем.

Ту је лежао читав месец дана, па га онда уморе и избаце на ђубре, а распусте глас да је умрьо од куге.

Од оних кметова који су Чупића предали, Јован Лазић је остао међу Турцима као талац за мир, а други су се вратили кућама.

Кад су Срби освојили турски шанац на Дубљу, 14 јула 1815, онда неки Димитрије Ногић из Совљака јуриши на Лазића и стане га ножем сећи, подвикујући:

— Хопа, цупа, Марта! итд.

— За Бога, Срби смо, рекне Лазић.

— Ниси ти Србин, него си од Турчина гори, одговори Ногић: — кад Чупића издаде Турцима!

Овај је Ногић још двојицу од ових кметова пре тога био посекао у Прњавору.

Чупић је био растом висок, у појасу танак а плећат, осредње коштуњав, дугих насмејаних образа, великих смеђих бркова, и приметно дугих прста на рукама. Било му је око 50 година а још није био проседео. Био је човек веома речит: говорио је и много и лепо у Београду на скупштинама, с тога је јамачно Карађорђе, који је био човек ћутљив, рекао за *Молера* и *Чупића*:

— Коекуде, ко ми надговори Чупића и натпише Молера даћу што затражи!

Чупић је био у суђењу праведан, а сиротињи велики пријатељ. Носио је панцир и челичну капу. То је остало у кћери ње-

гове, и сад веле да је у збирци наше војне академије. Јахао је увек добре коње, а најволео је некога изврка доратаста, кога је звао „*Пејзом*“. За овога коња песма вели:

„Који ваља кутије дуката,
А Чупића стоји без динара,
Јера га је Чупић задобио
Од Турчина Пејза Мехмед-Аге:
И јаше га Турком на срамоту“!

Нека је Чупићу светао спомен међу потомцима који ће се свакад дичити „*Змајем од Ноћаја*“, а бездушницима нека плати Бог и историја[1]!

Чучук-Стана, друга жена Хајдук-Вељкова, родила се око 1795, у селу Сиколу, у Крајини, 3 часа од Неготина у кући Пљештића.

У оца су биле њих три кћери: Стана, Стојна, и Стамена. После њих три, родио му се је син Мијаило.

Некакви бећари ударе на село Сиколе и поробе га. Том приликом однесу и Станине девојачке дарове. Стана се дигне чак у Пореч на тужбу војводи Миленку Стојковићу.

У Поречу је види Вељко, и узме к себи. Казано је у Вељкову животу како се је он венчао с њом.

Стана је уз Хајдук-Вељка често бивала и на ограшју где се ране добијају. Из тога доба имала је три ране од пушчаног зрна и једну од ножа.

После Вељкове смрти и пропасти 1813, у збегу код Ланчева, нађу се Стана и Марија (прва жена Вељкова). Марија цикне на Стану:

— Камо, курво, мој муж? Ти си ми мужа појела!

— Иди, друго, с милим Богом, одговори Стана: — немој ми стајати на јаде: док је био жив, био је и мој и твој, а сад га нема ни мени ни теби!

После тога је Стану у Бечкереку просио некакав богат трговац, а она није хтела поћи.

[1] О Стојану Чупићу може се прочитати у *Гласнику Србије* страна 449—456.

— Ја сам била за јунаком, рекла је тада: — и ако се још који пут узудајем, опет ћу отићи само за јунака!

И сверовала је. У Белој Цркви је пошла за Капетана Ђорђа (Јоргаћа), Вељкова ратнога другара, који је доцније био један од најважнијих чланова грчке етерије.

С Ђорђем је у Белој Цркви родила сина Милана, па се пред сами грчки устанак преселе у Влашку, где је тада владао Кнез Александар Караџа, човек слаба карактера, који се је колебао између утицаја руског и турског.

У Турској је глава Капетан-Ђорђева била уцењена и, на наваљивање турских власти, Караџа нареди да се Ђорђе ухвати и посече. Заузимање рускога консула и Станина одважност сачувају Ђорђу главу, и он се стани у Букурешту, где му Стана роди другога сина, кога крсти Кнез Караџа, наденувши му своје име *Александар*.

Имали су и једну кћер, по имену *Јевросиму*.

Кад је букнуо грчки устанак 1821, Стана се с децом смести у Хотину у Русији, а Капетан-Ђорђе, пошто су све етериске чете разбијене, затвори се са 480 друга у манастиру Секу, у северној Молдавској, где га силна турска војска опколи, и он, као наш Синђелић на Чегру, запали барут и с дружином и Турцима одлети у ваздух.[1]

У чети Ђорђевој било је доста Срба још из Вељкове војске. Од ових се помињу тројица: неки архимандрит, коме име не могох дознати. Петар Дубоњац, муж Стојне, млађе Станине сестре, и Никола Петровић пушкар из Неготина. Овај се је једини избавио од оне јуначке смрти; он је дошао у Хотин и донео Стани прамен косе Јоргаћеве.

Из Хотина се Стана 1842 пресели у Атину, престоницу тада већ независне Грчке.

Горка школа живота кроз коју је пролазила Стана још од своје младости; њено дуго бављење у Хотину и свагдашње саобраћање с одабраним личностима; свест да су јој оба мужа била први јунаци у српском и у грчком народу, и да су оба пала славном

[1] *Кнежевина Србија*, стр. 903.

смрћу за свој народ; а уз то разне дужности и бриге породичнога живота, удружене с ватреном жељом одранити у својим синовима наследнике очиних врлина и осветнике његове јуначке смрти: све то скупа јако је утицало на развитак и душевни Станин преображај. Од плахе амазонке постала је озбиљна, достојна матрона, од јуначког девојчета свесна и постојана патриоткиња. У Хотину је поред матерњег језика научила грчки говорити и писати, а уз то је говорила и руски, пољски, и румунски.

Кад се Стана доселила у Атину, онда је у Грчкој владао сам краљ Отон, али је уз њега једнако била влада немачка, и скоро сва важнија места беху заузели Немци Баварци који су Грчку сматрали као своју „провинцију“, а Грке као неподобне за виши духовни живот, па наравно и за државну управу.

Грци су тим стањем били веома незадовољни. Та струја незадовољства повукла је за собом и Стану. А она је имала и личних побуда за незадовољство. Она и муж њен дали су хиљадама дуката за грчки устанак, а грчка држава давала је њој, удовици првога грчког јунака, по 145 динара на месец, да се тиме са троје деце издржава!

Али је Стану тиштало и друго нешто. Она је желела да се у Атини подигне макар најскромнији споменик мужу њеном. И та јој се жеља није хтела испунити.

У лето године 1843 била је на аудијенцији код краља Отона, и дошла је кући љута и незадовољна. Тада је пало крупних речи.

Мало доцније би онај чувени септембарски устанак у Атини. Вођи устанка беху Калергис, Макријанис и Метаксас. Успех би повољан. Странци бише отпуштени из државне службе, народна влада састављена, и народна скупштина сазвана да изради земаљски устав.

У том устанку Станина оба сина била су међу првима који се уписаше у добровољце. Мајка их је с благословом оправила међу устанике.

У пролеће 1845 задеси Стану највећа жалост. У цвету младости умре јој млађи син Александар.

На пратњу се бејаше стекло мало и велико да ода последњу пошту Јоргаћеву сину. Ту беше стари Маврокордат, друг Јоргаћев,

многи виши официри, свештенство, великаши земаљски и многи одабрани странци.

Стана је седела у другој соби, и пријатељи су је задржавали да и не прилази к одру сина свога, да се још више не ражали.

Пред што ће покојника понети из куће Стана се диже. У руци је држала мало јастуче од зелене свиле. Она пође у собу где је био покојник. Пријатељи је стану задржавати.

— Пустите ме, рече она: — хоћу да се опростим са сином!

Сви се немо уклоните.

Стана приђе к мртвоме чеду своме.

Лице јој беше мирно. Туга као да већ беше прелетела преко њега. *Мајка* је своје јаде изјадала; бејаше ред на *јунакињу* да она проговори.

Мртва тишина наста у соби. Све се очи управише на мајку.

— *Сине!* проговори Стана гласом који није ни мало дрктао: — *растајући се на веки с мајком, требало би да понесеш оцу какав год дарак. Али мајка, у својој сиротињи, нема ништа да ти да; него ће ти дати оно што је досад било највеће благо њено. Ево ти* — и с овим речма маши се у зелени свилени јастучић — *ево ти прамен косе оца твојега који је изабрао себи гроб у ваздуху, а мени ово послао да му кадгод подигнем гроб у слободној Грчкој! Врати, сине, оцу своме овај прамен, и кажи му како су незахвални Грци онима који су им извојевали слободу; кажи му да Капетан-Јоргѝћ још нема свога гроба у слободној Грчкој!!!*

Изговоривши то, стави онај прамен косе сину под главу.

Не може се описати како је било онима који су ово слушали и гледали! Кроза Станина уста проговорио је ћеније Јеладе, проговорила је узнемирена савест јелинскога народа. Сваки се осећао поражен овим јавним а заслуженим прекором.

Прамен је укопан с Александровим телом!

Станине речи одјекнуле су по свој Јелади. Атинске новине хвалиле су и узносиле јуначку српкињу која с горком истином изиђе на среду не марећи хоће ли она коме бити немила.

Губитак овога сина био је последњи ударац тешке судбине Станине. Од онога доба њени су дани текли мирније, а година 1849 донела је вечити покој њеној напаћеној души.

Милан, син њен, био је права слика свога јуначкога оца. Он је за кримскога рата долазио у Београд, те походио своје рођаке. Преминуо је око 1875, а кћи Јевросима живи и данас у Атини.

Стана је била омалена раста, с тога је и прозвана турски *Чучук-Стана* (а то је *Мала Стана*). У младости је била витка, а под старост се је прилично била раскрупњала, али јој је лице до смрти остало лепо и чисто.

Имала је глас звучан, пријатан. Милина је била слушати је кад би певала српске песме, а певала их је често и кад се весели и кад за чим јади.

Пушком је владала као прави војник, и у нишан је гађала као најбољи гађач.

За Србијом је гинула свега свога века. Често је деци причала о Србији, и о њеним дивним пределима. Тада би јој се лице зажарило, очи би јој почеле ватреније севати, и у часу би из ње проговорила Хајдук-Вељкова Чучук-Стана:

— Да ми је, децо, само још једном да одем у Србију, да поживим мало у постојбини где сам се родила, чини ми се подмладила бих се....

— А шта би радила, мајко, кад би отишла у Србију?

— Наложила би ватру у гају, наредила бих да се припече прасе, а ја бих певала и пуцала из пиштоља!

И умрла је, веселница, однесавши ту смерну жељу у хладни гроб. За далеки пут до Србије осем огњене жеље требало је и новаца, а она новаца није имала!

Мир пепелу њеном, а вечити помен таком имену и у српском и у братском јелинском народу!....

II

Целалија Петар, родио се у селу Бијели, у Боци Которској, и једним јединим јуначким делом стекао је право на вечито поминање.

Петар је имао свој брод којим је заповедао. Године 1758 турска фрегата *Султанија*, нашавши Петра и брод му близу Церига, зароби га, па Петра и три друга његова као робове Турци узму на *Султанију* и одједре к Родосу, куда стигну лицем у петак, турски светац.

Један део турских мрнара изиђе на суво, и оде у џамије клањати, а други су по собама и ходницима у лађи Султанији клањали и молили се Богу.

Петар видећи то, рекне тројици својих другова:

— Ха, браћо, сад или никад, да се избавимо из ропства турскога! Дајте да чавлима закујемо врата, на која се излази из лађе; велико уже да пресечемо; па ужетима од једра да вежемо топове, које ћемо полугама свалити у море, те ће они подићи једра у вис а после ћемо ужета пресећи, и топови ће отићи мору на дно, а једра ће нас повести ако Бог да чак до Малте!

Другови га послушају; све учине како Петар рече, и тако Султанија, с овом четворицом јунака који је управљаху, и с половином својих мрнара који су били унутра заковани, поједри дебелим морем пут Малте.

Колико је било муке борити се с морем, с којим се тешко бори и читава чета од мрнара, а камо ли тек четири друга, могу знати само они који су мору вични.

Кад брод дође Малти на помол, снађе га друго зло. Малћани, мислећи да то неки непријатељ иде на њих, осну на Султанију из топова. И тако се ова неко време морала рвати и с морем и с огњем. На Бога, мале лађице, чувши шта је и како је, кажу Малћанима, те они с усклицима приме јуначке прегаоце и богато их обдаре.

Старешина малћанскога ордена да Петру Џелалији витештво њиховога реда и, ма да је био православни, допусти му да на Малти озида православну цркву, што се дотле за живу главу није трпело. Џелалија начини цркву Св. Николи путнику, своме крсном имену. И ту је, после, уважаван и поштован, у миру поживео, а умрьо је године 1811.

Ђода Петар Ђорђевић, војвода црноречки, помиње се четће од године 1807 до 1813. Одакле је Ђода родом, тешко је погодити. Једни веле да је био родом из Жагубице; други — из села Стењевца у Ресави; трећи — из Стрмостена, а четврти — из села Кучајне, у Црној Реци [1].

Исидор Стојановић, уређујући *Карађорђев Протокол* године 1848, кад је још било доста живих сувременика Ђодиних, вели да је овај *Ђода* био *војвода ражањски*.

Међу тим, ма да се тај човек често помиње, не помиње се никад особитим добром ни јунаштвом. Он се је држао у власти само удворљивом услужношћу према старијима.

Ђода је кукавички, на сњавању, убио јунака *Папазоглију*, за што га Сима онако страховито грди [2].

Већко га је звао „*кокошаром*“ а не војводом.

Године 1813 Ђода је побегао у планину, а Турци су послали за њим потеру, и убили га у некој пећини.

III

Шафарик Јанко Д-р, синовац знаменитога и, нарочито за Јужне Словене, заслужнога Павла Ј. Шафарика, родио се у варошици Киш-Керешу, у Мађарској, 2 новембра 1812 године.

Основну школу изучио је у месту свога рођења, а гимназију у Новом Саду, где је стриц његов био професор и директор гимназије.

Живећи у Новом Саду, дружећи се са српском децом, и боравећи у кући стричевој чак до 1829, Јанко се је с једне стране са свим осрбио, а с друге је замиловао историју и старине Срба и свих Јужних Словена.

По свршетку гимназије, Јанко оде у Пожун где је слушао философију и права. Одатле се, године 1832, спусти у Пешту, и почне слушати медецину. Из Пеште пређе у Беч, где медецину продужи, и 21 јула 1838 постане *доктор у медецини*.

[1] *Књегиња Србија*, 213.

[2] *Србијанка*, III, 88—97

Поставши доктор, отишао је у Праг, и бавио се онамо неколико месеца. Тада је већ био почео радити нешто у чешкој књижевности.

Из Прага Шафарик сиђе у Нови Сад, настани се ту, и почне живети од своје лекарске зараде.

Године 1843 прешао је у Србију, и добио катедру физике на ондашњем београдском лицеју.

Мало доцније, у Београду су отворене недељне школе у којима су радили и професори лицејски. Шафарик је у тим школама давао лекције из историје и књижевности народа словенских.

Шафарик је на скоро по свом доласку у Београд постао члан *„друштва српске словесности“*; за тим члан *„одбора просвештенија“*, и доцније члан *„школске комисије“*.

Одбор просвештенија мало је трајао па је укинут; у *школској комисији*, докле год је она радила, Шафарик је био члан, деловођ, па и председник; а у друштву је остао члан до смрти; неколике године бивао је и председник томе скупу.

Године 1849 умре од колере Исидор Стојановић, професор историје у лицеју. Шафарик тада добије катедру историје, а физику уступи Дру Вуку Маринковићу који је недавно био прешао из Новога Сада у Београд.

Године 1857, по ранијој одлуци српског ученог друштва, Шафарик је ишао у Млетке, те је у онамошњој старој архиви преписао многе акте који се тичу историје Срба и других Јужних Словена.

Ти акти штампани су у *Гласницима српског ученог друштва*, а изишли су и посебице под именом:

„Српски споменици Млетачкога Архива“.

Осем тога, и многих мање тегобних послова, Шафарик је штампао *Троношки Летопис* (у *Гласнику V*), *Живот Стефана Дечанског* (у *Гласнику XI*), и *Душанову Хрисовуљу* (у *Гласнику XV*), и др.

Житије Св. Методија првог архијепископа моравског штампао је у Београду 1863.

Године 1859, после смрти Дра Вука Мариновића, Шафарик се опет вратио на катедру физике, али је на њој остао само до године 1861, кад је са свим оставио професорску службу, примивши звање библиотекара и чувара музеја.

Као библиотекар и чувар музеја, Шафарик је остао до у јесен 1869. За то време, он је библиотеку знатно уредио, а музеј је, тако рећи, саздао и разместио како треба.

Године 1869 Шафарик је постао члан државног савета, у ком је звању остао до смрти.

Поред уређења музеја, Шафарик је описао и насликао све до онога доба познате српске старе новце. И слике те штампао је уз *Гласнике српског ученог друштва*.

Осем српског ученог друштва, за које је већ казано, Шафарик је био члан: *археолошког друштва, и друштва руских лекара у Москви;* члан *југославенске академије*, и члан *друштва за природне науке*, у Москви.

Имао је од руског цара Александра II, орден Св. Ане II реда, и од пруског краља, потоњег немачког цара Виљема, орден краљевске круне II реда.

Шафарик је био средњега раста, пун, плав, увек с наочарима на очима; тих у покретима, јасан, и разборит у беседи, мио у друштву, добар у путу, готов да поучи и помогне у чем се год позове.

Његова врло лепо погођена слика налази се у српском музеју у Београду.

Преминуо је ноћу између 6 и 7 јула 1876 у Београду, на Врачару, у својој кући, и сахрањен је више Маркове цркве, у Палилули.

Шиша Петроније, родио се у Старом Влаху, на граници херцеговачкој.

Кад је српски устанак на дахије допрьо до Старога Влаха, Петроније Шиша остави своје место и свој мирни рад, узме пушку, скупи неколико друга, ускочи у побуњену Србију, и стане се бити с Турцима.

Не зна се Шишин живот и рад од почетка, али је он већ остао чувен и вићен у боју на Расници, у Златибору, где је војвода

Милош Обреновић онако славно разбио Сулејман-Пашу Скопљака, кад оно овај, преко дане јуначке речи, бејаше надрьо на Србију да божем угуши устанак.

У том бою Петроније Шиша одликовао се је и распоредом у војсци, и храброшћу у борби, и правичношћу у деоби добитка.[1]

У *Карађорђеву Протоколу* има 17 бројева који обележавају наредбе које је Вожд слао *Петронију Шиши* као *„старовлашком војводи“*. Готово се све те наредбе тичу границе, чувања од турске преваре, и хватања лупежа који прелазе границу.

Године 1813 велика сила од Босне пређе преко Дрине; освоји Лешницу и Лозницу, па се врати к Шанцу; али не смејући кроз густи Китог, окрене низ Дрину. Срби се закопају на селу Равњу од Засавице до Саве. Ту су били најпре Сима Прекодринац, Буљубаша Зека, и Петроније Шиша са својим *голим синовима*. Доцније им дођу у помоћ Милош Обреновић, Стојан Чупић, и Прота Мата Ненадовић.

Бој се био 17 дана без престанка. Ту су Срби таку ватру извели и таку муку имали какве дотле није било ни на једном крају Србије.

„И Турчин провали шанац, вели летописац: — и пострада српска војска: што погибе што у воду поскака, али изгибе и Турчин и коњ ни броја се не зна, тек освоји јер га је мноштво било — 100 хиљада. И ту погибе Србаља храбрих јунака којих мајка не ће више родити“.[2]

У одступању Срба од Равња, Петроније Шиша и Буљубаша Зека, са својим „голим синовима“, остали су најпоследњи, те су устављали прве Турке а заклањали последње рањене и немоћне Србе. Заштићујући тако своју браћу, кад је већ турска сила сустигла и склонила са свим, Шиша, као и славни му другови, избаци последњу пушку, исуче нож, па јуриши у Турке, те секући њих, сам исечен буде на комаде!

Слава јунацима!....

[1] *Србијанка* III, 123—131.

[2] *Књижевница Србија*, 490.

Шљивић Живко, родио се у селу Брежанима у нахији пожаревачкој од прилике године 1775.

Школу је учио у Пожаревцу. Једном у игри свадивши се с Турићима, Живко је морао оставити и школу и Пожаревац, па се вратити кући, где га одреде да чува свиње. Овде се споречка с другаром својим, другим свињаром, и убије га из пушке на место.

За то буде одведен у Пожаревац суду. Чекајући да му се пресуди, Шљивић угради прилику те побегне испред суда, и одметне се у хајдуке.

После три године хајдуковања, врати се у Брежане својој кући, помири се с оцем убијенога свињара, и стане радити земљу и патити стоку као и други сељаци.

Тада се ожени из села Лина, у смедеревској нахији. На скоро му умре жена и остане удовац.

У то време била је у Смедереву нека необично лепа девојка Митра. Турчин Сали-Ага загледа се у Митру и науми да је потурчи и узме за се. Родитељи се Митрини престраве од тога. Ваљало им је кћер час пре дати за кога, али је сваком момку који би Митру узео претило велико зло од Сали-Аге.

За то родитељи поруче Живку Шљивићу, као већ познатом хајдуку, те он дође, Митру божем отме, и венча за се у лугу, па одведе у Брежане.

Ова је отмица и Живка много стала, али је је извршио срећно.

Сали-Ага је тражио тога отмичара, а Шљивић побегне у село Брадарце где му је била удата сестра, те се је онде крио од осветне турске читавих пет месеца.

Одатле је пребегао у Влашку, па после је прешао у Аустрију, и живео је осам година у Ковину.

Кад је букнуо српски устанак 1804, онда је Миленко Стојковић из Кличевца дигао све пожаревачко Подунавље, а Живка Шљивића је поставио за буљубашу у својој војсци.

Кад је освојено од Турака Смедерево Карађорђе поставио Шљивића за судију у смедеревском магистрату.

Тада је онај Сали-Ага, Турчин, који је Живкову Митру хтео на силу узети, већ био толико осиромашио да је на Шљивићевим вратима просио Бога ради!

Из Смедерева је Шљивић отишао с Миленком у Пореч, па у Крајину.

Године 1807, у славном боју на Малајници, Шљивић Живко и брат му Јова, осоколили су као нови Југовићи.

Ево како им за то пева Милутиновић:

„Шљивић Живко, и брате му Јово,
Унатјечце заслужисте хвале!
Та чусте се по свој Румелији,
К'о 'но негда Болани Дојчине.
Под ранам' сте ви значили више
Нег' другијех наоколо много;
Турке бити Вељка научисте
Озбиљисте Миленка достојност
Разгласисте Срба мишцу снова
Уздигосте име Карађорђа;
Не погинут' даказасте моћи;
Грдне ране држасте за спрдњу,
И к'о јајца ђулад и картаче,
Малајницу с командантом својим,
Окружену шанц'ма и топов'ма
Турске силе....
Бранили сте, не посрамивши се
Но вечиту славу приобрели
Ту с' ранивши, и опет боривши"!

После ове славне победе на Малајници, Шљивић је дошао кући својој у Брадарце, те се одмарао и ране лечио.

Године 1809 јула 26 Шљивић је постао војвода у кнежини рамској у пожаревачкој нахији. У том чину утврђен је и године 1811, а 11 јануара 1812 дана му је овака настава за управљање војском и народом:

„По савршенију нашем прошлога года, у јануару месецу, у датим вам дипломама назначено је све што сте ви, као служитељ народни, у исполненију службе ваше, дужни чинити. То исто и сад вам претписујемо и управљамо на исте дипломе да се у свему воопште владате.

„К тому вам назначујемо следујућа:

„1-о Све што вам се од нас и од правителствујућега совета наложи касателно службе општенародње како ти: порез, и говеда, и све што се заиште, да имате точно и на време, без сваког одлагања послати, иначе ћете одговарати за непослушаније, и примићете по опстојателствам пристојну казну.

„2-о Како и свагда што смо вам препоручивали, тако и сад вам тврдо налажемо: с магистратом нахије ваше у добром споразумљењу да будете; позната су и назначена дела службе ваше, следователно у судејске послове немојте се мешати, но напротив тога надлежи вам у свако доба магистрату сваку руконоћ чинити, и кривце које вам заиште предати. — Равно и магистрату се налаже у војена дела да се не мешају, нити војводама у томе сметају, но по пропису својему да се владају. Сваком члану магистратском опредељена је годишња плата по 400 гроша, а писару по 300 гроша. Ове новце, и трошак на мензулане, разрезаћете на вилајет и с прочим порезом донећете у касу народну, откуда ће се сваком издати: храну пак, по 500 ока жита и једно говече, сваком даћете од десетка, и то точно да издајете, да се не туже. Момци магистратски да примају на дан по оку хлеба, и куће њихове да су слободне од десетка и кулука.

„3-ће Десетке да одвојите у сваком селу по особ, и од тога рачун издате.

„4-о Све што се у вашој нахији догађа дужни сте што скорије јављати.

„5-о Порез на ову годину налажемо равно оноликo колико и прошасте године на нахију пожаревачку 25.000 гроша, к томе уредите мезулане као и прошасте године, и оно што је на магистрат одређено разрежите. Састаните се с прочим војводама исте нахије, и сразмерно разрежите на главе порез, па што на вашу кнежину стане, јавићете нам.

„6-о За војна преступљења дозвољавамо вам каштиговати кривца сразмерно преступленију и штаповима, а бегунца на војске и онога који на позив у војску не дође, можете каштиговати шибом најдаље кроз 300 момака три пута. Прости капетан пак може, са сагласијем вашим, војног кривца каштиговати са 25 штапа, више не.

„7-о Од капетана ваших којег непослушна или неспособна у служби нађете, дужни сте га јавити нама и у совет с описом кривице његове. На место такова представљаћете другога кога ћемо ми и совет народни, ако благорасудимо, потврдити.

„8-о Цебање колико се сад код вас налази да јавите; ником до времена кад се на битку пође, да не дајете; пушке ко напразно меће да каштигујете с 25 штапа и апсом;

„9-о Заказати имате по вашој нахији, и особито на то мотрити да, ко девојку удаје не узима више од 12 гроша за њу, што је уређено: више који би узео, изгубиће све, и то ће припасти у касу народњу, а онај ће бити каштигован.

„10-о Ово писмо налажемо вам објавити и магистрату у нахији пожаревачкој да чланови онога знају против вас походити се пристојно.

„11-о Проче налоге јавиће вам се својим временом.

„Закључително и повторително налажемо вам употребити све старање ваше за извршити наложено на вас. Точно извршивање заповести припеће вам од нас чест и награжденије, а најмање небреженије и непослушаније узроковаће вам бесчестије, и примићете по обстојателствам соразмерну казну. 12 јануара 1812 у Београду. Врховни народа српскога Вожд *Георгије Петровић*. У правителствујуштем совету, *Младен Миловановић*".

Године 1813, пошто је Вељко пао и пошто је Неготин остављен, Шљивић се је борио и повлачио лагано уз Дунав.

Августа 10 те године пише му Вожд из Тополе једно дугачко писмо у коме га и кори и упућује да се брани од Турака докле и он сам не стигне! Шљивић је узмичући тако, пред саму пропаст, дошао био већ Морави на ушће.

Кад је Карађорђе, 21 септембра 1813, оставио Србију, и отишао преко Саве, Шљивић је прешао Дунав и отишао у Плочицу а оданде у Алибунар.

Године 1817 Шљивић се је вратио у село Дубравицу и ту, савладан ранама, живео је као и други сељаци.

Године 1821 јуна 12, Господар Јован, брат Милошев, пише дубравичким кметовима да је Живко Шљивић, због својих великих рана за отаџбину, ослобођен од пореза и свих других дажбина.

Живећи у Дубравици, Шљивић се није мешао ни у какве народне послове, него је само видао своје грдне ране. Умрьо је у Дубравици 30 новембра 1824, и укопан је у дубравичком гробљу, где му гроб и данас покрива плоча без икаква натписа.

Тома Милиновић о Шљивићу Живку овако пева:

„Шљивић Живко! да ли те је игде!
Твоју храброст многи Срби виде.
Ти си храбро Турке разгонио:
Војујући и осакатио
Ал' и сакат с њима се бијаше
Ни једноме никад не прашташе.
Тебе хвале сви српски кнезови"!

Шљивић Живко везао је своје име са три села у пожаревачком округу, са *Брежанима*, *Брадарцима*, и с *Дубравицом*. У првом се је родио, у другом је највише живео, а у трећем је умро и кости оставио, наредивши да га никад оданде не ископавају и не преносе.

Ово је, веле, учинио за то што је некад, кад су некога мртваца раскопавали да га пренесу у друго гробље, видео да се због влажне раке није распао, па се је бојао да и с његовим телом не буде тако што; а прост би свет мислио да се није распао с некаква велика греха својега!...

Шљивић Јован, млађи брат Живка Шљивића, родио се у Брежанима, али је доцније с братом прешао у село Брадарце где су се настанили кућом.

Јован је увек био уз брата Живка, и одликовао се је у свима бојевима баш као и брат му.

Милутиновић пева њих обојицу не разликујући једног од другога.

Године 1813, после Вељкове смрти, и после пада Неготина, Јован је, бранећи Пореч, смртно рањен. Одатле га повезу кући у село Брадарце, ну он у путу умре.

Тако мртва сачека га брат Живко у Градишту, одакле га однесе у манастир Рукумију, где га сахрани у цркви код средњега стуба с десне стране.

Жена Јованова, Кумрија, преуда се у Смољинац за некога Мијата, и однесе у нови дом Јованову сабљу. А кад доцније настане велика глад, она ту сабљу да неком Ибраиму спахији из Смедерева за кош жита!

Штитарац Марко, родио се године 1782 у селу Доњем Добрићу у Јадру.

Док је још био дете, отац његов прода своје имање у Добрићу неком Баштовановићу, па се пресели у Мачву у село *Штитар*. Овде је Марко провео неколике године, па је одавде дошао у Београд да учи занат.

На тај начин, дошло му је презиме *Штитарац*.

Године 1806 Марко остави иглу па дохвати пушку, и стане се тући с Турцима. Ратни занат почео је млади Штитарац учити у славнога Бимбаше Конде.

— Где смо се год ударили с Турцима, причаше покојни Петар Јокић: — Марко Штитарац је свакад први донео турску главу.

Доцније је Штитарац оставио Конду и прешао Луки Лазаревићу, уз кога је остао до 1813 године.

Несрећне године 1813 Марко Штитарац не хте за војводама у Немачку, него оде у планину.

Године 1814 и у почетку 1815 видимо га уз Кнеза Милоша као момка који прима од Кнегиње Љубице ону страшну клетву: да њу, сву децу њену, и свекрву јој, поубија, ако би се Турци приближили, и ако би се видело да ће их заробити!

И, какав је, Марко би то извршио!

После тога, по упуту Кнеза Милоша, Штитарац је дошао у Мачву, и ту је живо настајавао да се Мачвани дигну на Турке. Мачвани су већином били уморни и ради миру, за то не само нису хтели послушати Штитарца, него су му још почели претити да ће зло проћи ако се не уклони између њих!

Тада је Штитарац, на једном скупу, изнео пред Мачване *крст* и *ибрик*, и поставио им ово страшно питање:

— Хоћете ли, браћо, *за крстом* или *за ибриком*?

И они су, у муци и двоумици, одговорили:

— Волимо за ибриком!

После битке на Дубљу 14 јула 1815, Кнез Милош је поставио Марка Штитарца за капетана Поцерини, ставивши и Мачву под његову власт. Али је Штитарац имао помоћника *Симу Ка-*

тића који је седео у селу Глоговцу, и управљао Мачвом, те се њоме Штитарац мање бавио.

Марко је миловао село, отворен чист ваздух, и лепе изворске воде. То је све нашао у селу Варној у Поцерини, где су биле остале турске земље, куће, зграде, и један красан точак који се звао *Пашина Чешма.*

Штитарац се ту и настани. Над *Пашином Чешмом* начини чардак за одмарање, а чешму оправи и уреди како је могло лепше, па је над тим својим точком, на чардаку, често сеткарио, одмарао се, и гледао у лепе церске висове или богате поцерске равни.

Сви сувременици који су Штитарца познавали уверавају да је био јунак и брз да пролије крв. Његова је рука могла извршити и најцрња недела. Турке је мрзио свом силом своје бесне душе, а није био много блажи ни према својој браћи Србима само ако је мислио да му их треба за што каштиговати.

Бивало је, кажу, да он хотећи човека убити с неким сотонским осмејком викне:

— Зини, у душу те твоју, да не кварим кожу!

И с тим речма скреше пиштољ у уста јаднику коме одузима живот!

Једне ноћи Штитарац је спавао на своме чардаку над чешмом а удари јака киша. Било је лето. Сутра дан је сунце истина огрејало, али је пут био врло каљав.

Штитарац седи на чардак и пуши.

Ево из Поцерине путем к Шапцу иде сељак на коњу коме реп није везан него се вуче по блату те коњ њиме кља и себе и јахача на себи.

— А у душу те! цикне Штитарац: — што томе коњу нисн тај реп подвезао, него тако кља и себе и тебе? Обали!

Момци оборе сељака и ударе му 25 батина!

Тога истога дана после по дне, опекло је сунце мозак да проври. Сељак се онај враћа из Шапца, а Штитарац опет цикне:

— А у душу те твоју, што томе коњу не пустиш реп да се брани од мува? Обали!

Момци га оборе те одвале 25 нових!

Много има таких прича о њему, и све га сликају као неку бесну силу која се мало устављала пред законима људским и Божјим.

Владику шабачкога Мелентија Никшића убио је Штитарац у Шапцу 1816. Овом приликом умлатио је и двоје ђачади којима је кривица била што су вриснула кад су њега видела.

Владику је убио по наредби Кнеза Милоша за то што је радио о глави Милошевој, а децу је помлатио тек да је вите крви!

Штитарац је умрьо 17 септембра 1830 у селу Варној, и укопан је код цркве добрићске, до гроба Милоша Поцерца.

Штитарац је био средњега раста, окрушасте снаге, бркова великих, смеђих, а погледа страшнога.

Шупљикац Стеван, војвода српски, родио се је у Петрињи, у војничкој крајини 1786.

Основну школу свршио је у месту свога рођења, гимназију у Карловцима, а философију у Шопрону — све с најбољим напретком.

Отац је Стевана спремао за живот грађански, али син замилује војничку службу и 1805 ступи у војску, у пук оца свога, који се тада налазио у Италији. Одмах прве године постао је официр.

Године 1809 био је потпоручник а 1810 поручник.

Кад је, по пожунском миру, горња хрватска крајина дошла под Француску, Шупљикац је такође отишао под заставу Наполеонову, под којом је војевао до 1814. За то време био је ађутанат ђенералу Мармонту, и 1812 постао је капетан. У војни против Русије добио је крст почасне легије и од саксонскога краља „орден за заслуге“.

Године 1814, налазећи се у граду Магдебургу, прешао је на страну Аустрије, и 1815 премештен у банатску регементу, дошао је у Панчево где је остао до 1831 године.

Године 1832 отишао је с војском у Италију, и онамо је постао мајор.

Године 1837 постао је потпуковник, и из Баната је премештен у хрватску крајину.

Шупљикац је у Банату оставио безбројне спомене своје доброте и честитости. У хрватској крајини боравио је у огулинској регименти. Живећи онамо као одличан Србин, дао је песнику Николи Боројевићу честит предмет за одушевљено певање.

Године 1842 постао је пуковник и као такав, с огулинском региментом, отишао је у Италију где се је борио јуначки, и постао ђенерал-мајор.

Срби у Аустроугарској, у почетку године 1848, покрену се живље да траже своја старинска права. У првом реду тражили су да се у цркви васпостави *српски патријарах* а у народу да се врати *српски војвода.*

1 маја 1848 у Карловце се скупи она знаменита *мајска скупштина* која прогласи то обновљење. Тада митрополит Јосиф Рајачић, једногласно извикани за српскога патријарха, упита:

— Браћо! Желите ли изабрати војводу од људи реда грађанскога, или хоћете од војничкога?

— Од војничкога! одговори скупштина као из једног грла.

Тада Рајачић узе помињати људе за које је држао да могу бити достојни тога чина. Најпре помену фелдмаршала-лајтнанта Јована Живковића.

Скупштина ћути.

Он помену ђенерала Јовића.

Народ опет ћути.

Каза име ђенерала Тодоровића.

Опет сви ћуте.

Рајачић, најпосле, изговори име *Стевана Шупљикца.*

На то загрми народни глас:

— Живео Војвода Стеван!

Звона зазвоне; пушке стану пуцати. Народ запева *Многа лета*, па онда: *Сеј дењ јегоже сотвори Господ!*

Све је то певала цела целцита скупштина!

Одмах иза тога одлука се та пошаље цару у Инсбрук на одобрење, али је цар није хтео одобрити.

И Шупљикцу у Италији то је јављено, и он је народу захвалио, али своје војничке дужности није хтео оставити.

Међу тим се заметне крвав рат између Срба и Мађара.

Двор се није могао да одлучи радити против Мађара силом.

А Шупљикац, човек чисто војник, начелно противан сваком мешовитом звању и раду, није хтео примити се војводства. Али кад ствари међу Србима узеше рђав окрет, онда главни заповедник војске у Италији, маршал Радецки, находећи се близу Милана, дозове Шупљикца, па му рекне:

— Обедујте овде у мене, па, ено делижанца готова, седите и идите одмах у Карловце к Србима!

— Али, молим, рече Шупљикац: — нису ми овде коњи и пртљаг?

— Све ћу вам то ја послати!

И тако се крене одмах те 4 октобра 1848 стигне на Бансто, где га народ дочека, и Архимандрит Грујић поздрави беседом.

Три дана трајала је слава у Карловцима због доласка војводина међу свој народ.

Из Карловаца Шупљикац пређе преко Дунава да обиђе бојна поља на којима су се већ крвавили Срби и Мађари.

Видећи да Мађари великом силом потискују Србе к Дунаву, Шупљикац предузме мере да се само може бранити, докле доцније не би наступила могућност за нападање.

На крају прве поле децембра стигао је био у Панчево.

Ту добије глас да 3000 Србијанаца, под командом Милутина Петровића брата Хајдук-Вељкова, долазе браћи у помоћ.

Шупљикац се обуче у свечано одело, седне на коња и, окружен својом пратњом, изиђе на крај вароши, и поздрави Србијанце:

— Нек' види Јевроπа! Нек' види свет, рекао је он: — како брат брату помаже!

На тим га речма засне љут загушљив кашаљ тако да више није могао проговорити. Кашаљ је бивао све јачи, докле се најзад војвода зацене и поведе да падне. Пратња га прихвати, скине с коња, унесе у једну сиротињску кућицу, где у $5^1/_2$ часова по по дне издахне; то је било 15 децембра 1848.

Панчевци оно вече с буктињама пренесу у варош војводино тело. Други дан је пренесено у Земун, где га је оплевао патри-

јарах Јосиф Рајачић, и оданде је однесено у Крушедо те укопано до Деспота Ђорђа Бранковића и Манастирлије.

Тако се завршио живот Стевана Шупљикца последњега српскога војводе у Аустро-Угарској !....

Шућур Јаћим, родио се у селу Грачацу, у Подибру.

Шућур је био војник од 1804 до 1813 и, у више бојева, одликовао се јунаштвом ; особито је осоколио на селу *Маврићима* преко границе 1809 кад се оно ударало на Пазар. Ту је заробио, или боље рећи узео у заштиту, Туркињу девојку, да јој се не би што догодило, као што у ратно време може да буде. А кад је родбина за њу разабрала, вратио ју је роду, као сестру рођену.

За Шућура се прича да је могао, играјући коња, прометнути му се испод врата, па се опет вратити у седло.

После несрећне године 1813, Шућур се предао Турцима кад и остали народ. Доцније га Турци позову у Пазар, и онамо га по заповести Адем-пашиној погубе.

Аћим Шућур је био малена раста, те су га за то звали *Аћимац*, али му је срце, по јунаштву, било за двојицу.

Кад су га у Пазару затворили, Турци затраже од његова брата Мијаила 50 кеса новаца, божем да му брата пусте. Мијаило им те паре састави, а Турци тада и њега и сву му породицу отерају у Пазар па, после дужег времена, њега и жену му с осталом децом пусте, а кћер му Станију задрже. Ова се Станија, после неколико година, као турска робиња, обрете у Београду где је Кнез Милош откупи и врати родбини.

Ћ[1]

Ћелеш Ђорђе (Поповић), родио се у Загорју, у Епиру.

У својој постојбини Ђорђе се је оженио удовицом која му је довела троје посторчади. Од то троје деце једно је била *Агнија* која је доцније удата за *Тому Вучића Перишића*, и коју су од милоште звали *Нула*.

[1] Ово је требало да је дошло одмах иза Т и пред словом У, али је погрешком слагачевом изостало, те се по невољи стављ[illegible]

Ђорђе је дошао у Србију око године 1815, и ступио је у службу код Кнеза Милоша. Био је човек жив, окретан, вешт Турцима и њиховим обичајима, а говорио је осем језика српскога, врло добро турски, грчки, и арнаутски.

Кнез Милош узме Ђорђа за својега тумача у пословима које је имао с београдским везиром и с Турцима уопће.

Године 1820 слао га је и у Цариград, заједно с Пајом Сретеновићем из Лисовића, те су молили Порту да у Србију пошаље нарочитога човека који би из уста народа саслушао жеље народне.

За то што је Ђорђе био *ћелаве* главе, Кнез Милош га је по свом обичају прозвао *Ћелешем,* и више га је звао тако него крштеним именом.

Ћелеш је био човек врло шаљив, и некад је својом шалом могао за срце ујести.

Кнез Милош је по два три пута преко године слао у Београд везиру брата свога Јеврема ради расправе важнијих послова. Јеврем, кад би год тако долазио у Београд, никад не би долазио сам, већ би доводио по неколико важнијих кнезова, да му је пратња јача и важност већа.

У другој поли године 1825, сишавши у Београд, Јеврем бејаше довео и кнеза Васу Поповића, старешину нахије пожешке. Кнез Васа се је познавао с некадашњим магличким спахијом Арнаутином Дервишем Бешамићем, који је тада боравио у Београду, и који је увек, кад би Кнез Васа био у Београду, долазио му на виђење и разговор. Овај спахија није био све памети, него малко сулуд, а уз то прек и брз на бој као готово сви његови земљаци.

Код Кнеза Васе, у конаку, састану се, 1 августа 1825, тај маглички спахија и Ђорђе Ћелеш.

Кнез Васа изиђе послом из собе, а ова двојица остану у соби.

Ћелеш, како га је Бог дао несташна подсмевача, погледа Арнаутину у појас, и подсмехне му се пиштољима.

Арнаутин, ни пет ни шест, него истишти пиштољем те Ћелеша у трбух, који одмах падне на патос.

Кнез Васа, чувши пуцањ, дотрчи у собу, где затече Ћелеша у крви а Бешамића с другим пиштољем напереним у њега, ако би му први био мало!

Васа одмах шћепа и обезоружа Турчина, свеже га, и пошље паши.

Ћелеш је умрьо после неколико часова. По наредби Кнеза Милоша тело је његово било сахрањено код београдске цркве и гроб му је покривен плочом с овим записом:

„*Ова стена покрива кости Георгија Поповића, рођена у Загорју, у пределу епирскому, и десет љет сриском Кнезу, Господару Милошу Обреновићу, и народу сриском, и по вишој части драгоманом у Београду сриском, за време везира Марашли-Али-Паше и Абдурахима, верно послуживша, убијена од спахије магличког Дервиша Бешамића, 1 августа 1825 года, у Београду, у двору Кнеза Милоша, који му, за верну службу, постави ову стену на гробу*“.

Кад је пак срушена стара београдска црква и почела се зидати нова, кости су Ћелешеве пренесене у Топчидер, и укопане код онамошње цркве.

У једном писму Господару Васи Кнез Милош је после потписа додао ово:

Да се у свима главнијим црквама пожешке нахије чини помен за 40 дана, уз друге, и покојном Ђорђу Ћелешу.

Ћелеш је био човек средњега раста, пун, плав, разговоран, и шаљив одвише.

У својој постојбини звао се *Пападопулос* и *Папазоглу*, а у Србији се потписивао *Ђорђе Поповић*, међу тим су га сви звали *Ђорђе Ћелеш*.

Ћурчија Ђорђе, родио се у селу Босуту, у Срему; презиме му је било *Обрадовић*[1], али се никад није звао другојаче него овако како је записано. У Србију је прешао још као дете. Најпре је живео у Крушьу, као мајстор *Ћурчија*, од чега му је и презиме остало. Доцније се одметнуо у хајдуке и био је најславнији харамбаша на свему оном крају.

[1] *Застава* бр. 62, од 1887.

Како је чуо да је у Шумадији букнуо устанак, одмах је и своје нападе на Турке раширио, и тако се је састао с Јаковом Ненадовићем који је с ваљевском нахијом приступао к Шапцу.

На Лазареву Суботу, 1804, код манастира *Чокешине*, пред онај крвави бој у ком су устаници онако страдали и браћа Недићи онако јунаштво показали, Ћурчија се свади с Јаковом, па са својим људма оде у планину.

Мало доцније, Јаков заузме Шабац и сву шабачку нахију, на постави своје људе на скелама и по селима за управнике.

Ћурчија се, тада, помири с њиме, и оба заједно оду најпре на Врачар — на позив Карађорђев — а после, заједно с овим, на Пожаревац.

После освојења Пожаревца, кад су делили плен, Ћучија се због неког ђаволјег ножа наљути и на Јакова и на Карађорђа, па запали, са својим људма, у Мачву, и тамо отера Јаковљеве људе, а намести своје. На митровачку скелу метне својега брата Јована.

Баш кад је Ћурчија, тако љутит идући од Београда, стигао у Шабац, и свој свилени барјак побио на српском варошишту, удари из Босне Бећир-Паша с војском да, по уговору са Србима, дахиску силу скрати. Кад Турци виде како се вије Ћурчин барјак, онда ће један старац, ухвативши се за браду, викнути:

— Вала и била! ево бијела брада а барјака хајдучкога не виђех до данаске!.....

Растеравши Јаковљеве људе и наместивши своје, Ћурчија оде туђи се с Турцима који су били јако навалили испреко Дрине, особито према Лозници и Јадру. У том је био јунак свуда, али не и срећан свуда; особито се узмицало где није било њега и његовога чврстога запта. При свем том, он је или побио или растерао све Турке који су били у Крупњу, у Лозници, и у Лешници. У Шурицама запалио је Алибегове дворе, покупио од народа целеп говеда, послао на Митровицу те продао, и за те новце купио барута па раздао војсци.

Најпосле се стани у шуми Ранитовачи на утоку Јадра у Дрину.

Међу тим Мус-Ага, који је, по ранијем уговору са Србима, морао оставити Шабац и отићи у Босну, скупи у Босни неколико добрих коњаника, прође невиђен кроз Мачву, дође к Шанцу, посече на бајиру 70 Срба, уђе у шабачки град и, после краткога бављења, врати се на траг у Босну. Говорило се је онда да је само дошао те ископао својих сто ока дуката које је био закопао у граду.

Јаков опет, како је чуо шта је Ћурчија урадио од његових људи, почне му радити о глави. За то разгласи да је Ћурчија издао Јадар и Мачву Турцима за новце. И тако га, на Врачару, оптужи код Карађорђа и других војвода, као издајника, хајдука, и зулумћара, и добије допуштење да иде с војском да га убије, и онај крај умири и уреди. И да би то могао лакше учинити, и као свакад да би имао изговор да га није сам он убио него у договору са свима, крене нешто војске и из београдске нахије.

Изишавши с овом војском у Мачву, Јаков није хтео ништа дирати у оне људе које је Ћурчија био понамештао, него прође с миром у Ново Село. Ту се улогори, па пише у Јадар Ћурчији да му дође на састанак, да се договоре како ће унапредак онај крај чувати од Турака. Ћурчија кад прими то писмо, не бојећи се нити што сумњајући, остави своје момке у Јадру па само с тројицом (са Симом из Церовца, с Петром и Николом, двојицом рођене браће из Бадање) дође у Ново Село. Јаков, премда је имао читаву војску а Ћурчија само три момка, опет је био у великој бризи, како ће га погубити; јер се бојао да не опази, и на ново се не похајдучи, па после не би имао мира ни дању ни ноћу; а како се год бојао њега тако исто и његовога момка Симе Церовца. За то их, кад дођу, прими врло лепо, а нареди своје момке да гледају да их убију оба у једно време. Кад Ћурчија, после ручка, легне под чадором да спава, Јаковљевци седну са Симом на неку кладу, и навале да га опоје, па се притворе да хоће да пазаре неке његове пиштоље: а кад он једнима да пиштоље да гледају, други га превале преко кладе, и закољу као јагње. Опазивши то, један од оне двојице браће из Бадање отрчи Ћурчији под чадор на повиче:

— Арамбаша! Од Бога не нашао! Убише Ваљевца Симу!

Ћурчија скочи, и повиче:

— Камо мој коњ?

А кад види да се већ ни до коња доћи не може, сподадне пушку по средини, па побегне преко логора а Ваљевци повичу:

— Ај, море, удрите хајдука!

Са свих страна осипу се на њ пушке, и одмах га, тако у бежању, удари седамнаест пушака; онда он потегне пиштољ те из једне колибе растера људе, и ту избаци неколико пушака на оне који су на њега изокола једнако пуцали, али га ране савладају, те падне на земљу, а људи са стране притрче те га примлате пушкама кијачки, и још онако жива свуку га, и разграбе му хаљине и оружје. Ту погину и она му два момка из Бадање. Како Ћурчије нестане с овога света, Јаков одмах пошље своје људе, те убију и брата његова на митровачкој скели; а друге разашље по свој шабачкој нахији, те побију више од 30 Ћуртиноваца, а остали се разбегну и посакривају. Јаков намести опет своје људе, као што су и пре били и, наплативши добро своју попутнину како од Мачвана што су Турке пропустили, тако и од шабачких Турака, што су их примили, врати се с војском к Београду.

У Ђорђа Ћурчије био је писар потоњи славни Јадранин, *Вук Ст. Караџић*, који је већином ово и записао о своме старешини.

ИМЕНИК

неких лица, догађаја, и места која се помињу у **Поменику** без азбучнога реда.

А

Анастасијевић Димитрије, добротвор гимназ. карловачке, стр. 697
Али-Паша, велики везир, о Хиландару, стр. 427.

Б

Баба-Финка, Вељкова кула, стр. 745.
Балота-Тахар, вођ Турака, стр. 15 и 191.
Банаћанин Реља, о сермији Доситијевој, стр. 459.
Банковића Степана крстио **Милоје Ћак**, стр. 149.
Баталака како је добио то име, стр. 30; о смрти Кнеза **Станоја**, стр. 375.
Белоо́рковића и Рашковића омраза, стр. 629.
Берисављевић Мијаило и Чарапића Б. на, стр. 818 — 820.
Бешамић Дервиш убио Ћелеша, стр. 860.
Бозовић Агоп, стр. 191.
Боја Богићевић, стр. 547.
Брка Лаза, стр. 247.
Буна Катанска, стр. 215.

В

Васојевић Стева, стр. 571.
Весниħ Миленко, стр. 656.
Виндишгрец, стр. 662.

Влангалија, руски консуо, стр. 668.
Врњце, бању, први нашао владика Јанићије, стр. 120.
Вулићевић Петар, стр. 149.

Г

Газија, субаша. стр. 404.
Гарашанин Илија учи **А. Николића** писати просто, стр. 434.
Гарашанин гледај **Хаџи-Милутин Савић**, стр. 765.
Герман Михаило, стр. 644.
Гошнићи и Гошнићка кнежина, стр. 669.
Грујовић Божа, гледај **Филиповић Тодор**, стр. 738.

Д

Давидовић Живко и **Мијаило Грујовић**, стр. 112.
„ „ пред рогачким судом, стр. 247.
Девојака удавање, стр. 852.
Дели-Марко, Главашев брат, стр. 100.
Дема, кападахија, стр. 243.
Добриловић гледај **Чупић Стојан**, стр. 835.
Долгоруки Кнез, стр. 424.

Ђ

Ђукић Бошко, стр. 156.
Ђукић Јован, свештеник добрињски, стр. 471.
Ђукић Павле, свештеник добрињски, стр. 471.
Ђурђевић Милутин, стр. 150.

Е

Екмешчибаша Радисав, нишки мученик, стр. 443.
Еладија из **Заобрежја**, стр. 404.

Ж

Жујовић Прота, комесар Мићићу, стр. 370.
„ венчао Проту Ненадовића, стр. 411.

З

Зазић Јанко зна за устанак, стр. 404.

И

Ивановић Јевтимије, прота земунски. стр. 439.
Ивановић Лаза Брка, стр. 247.

Иконија, жена војводе Букића. стр. 156.
Илирска Краљевина, стр. 709.
Итлак-Ферман, стр. 372.
Ичков мир, стр. 187.
Ичколија Петар, стр. 404.

J

Јајић-Бег, Турчин. стр. 385.
Јелен-Камен, место. стр. 547.
Јевтимије, поп у Буковику. стриц и учитељ проти Атанасију. страна 17.
Јерић Петар, стр. 361.
Јовановић Настас, стр. 96.
Јовановић Павле, писац историје српске, стр. 219.
Јосифовић Димитрије гледај Чича-Митар, стр. 826.
Југовић Иван у Смедереву. стр. 627.
Југовића потомак, стр. 376.
Јулија Кнегиња, стр. 484.
Јурмуса — Марија, стр. 105.

K

Казне у војсци 1812, стр. 851.
Калиник протосинђео там овао за веру. стр. 760.
Капетан Јоргаћ, стр. 840.
Карафејзин Син Алибег, стр. 321.
Караџа Александар, стр. 840.
Катанска буна, стр. 215.
Колар Јован о Гају, стр. 92.
Комненовић Никола Николајевић, стр. 423.
Константије, патријарах. стр. 492.
Коњска, село, доцније Михаиловац, стр. 48.
Костолац резиденција, стр. 555.
Коцићка Јелисавета, стр. 327.
Коштанско Поље, где је и колико је. стр. 571.
Кошут и владика Платон Атанацковић, стр. 21.
Крагић Петар, стр. 277.
Краљевић Венедикт, владика далматински. стр. 177.
Кривокућа, стр. 649.
Кубур-Тахир, стр. 148.
Кујунџић Мијаило, стр. 209.

Куртовић Јова, стр. 45.
Куртовић гледај Чупић Никола, стр. 831.
Кусов Ахмет, Турчин, стр. 283.

Л

Лазаревић Александар, стр. 530.
Лацковић Георгије, живописац, стр. 493.
Леши Паја — Петар Јовановић, стр. 209.
Лонгворт, енглески консуо, стр. 668.

М

Магистратска власт 1812, стр. 851.
Марашли-Али-Паша, стр. 480.
Марковић Живојин, прота ваљевски, стр. 108.
Марковић Илија, стр. 371.
Маринкова погибија, стр. 227.
Мартиновића Обрена гроб, стр. 466.
Маторкића венчао Ђак Милоје, стр. 149.
Методије, београдски митрополит, стр. 296.
Миленковић Јован, поп, противи се устанку 1815, стр. 657.
Милисав, ваљевски капетан, погинуо на Дубљу, стр. 413.
Милутиновић Тодор, Доситијев игуман, стр. 454.
Митезер мајор, стр. 404.
Михаљевић, пуковник аустриски, стр. 224.
Молер Петар, опкољен у Лозници, стр. 545.
Мостић Милан, стр. 509.
Мула Ножина, Турчин, стр. 400.
Мутавџија Голуб, нишки мученик, стр. 443.

Н

Начертаније Илије Гарашанина, стр. 95 и 97.
Небљушки Крижанић Ђорђе, стр. 278.
Ненадовић Анђика, стр. 279.
Николајевић Ђорђе, сарајевски митрополит, стр. 88.
Николајевић Никола, стр. 423.
Нула, Вучићева друга жена, стр. 859.

О

Обрадовић гледај Ђурчија, стр. 861.
Обровац, манастир Вујан, стр. 761.

Овчаревић Младен, стр. 443.
Оран, у Африци, стр. 833.

П

Палеж, данашњи Обреновац, стр. 388.
Пахомије, калуђер, довео Баталакине претке из Херцеговине, страна 17.
Персида Кнегиња, стр. 408.
Петрија, Љубичина сунарница, убијена, стр. 464.
Петровача, место Катанскога пораза, стр. 214.
Петровачка механа, стр. 327.
Плата судијама 1812, стр. 851.
Подгор, предео, где је и колики је, стр. 571.
Пољаница, где је, стр. 630.
Поп-Живко из Прогара и Кнез Милош, стр. 361.
Поповић Радован, прота, стр. 420.
Поповића Стевана владике вршачког смрт у Фенеку, стр. 21.
Поповића С. Ђорђа задужбина, стр. 563.
Просеченица, место у Гргинци, стр. 700.
Прота Стојан, нишки мученик, стр. 443.
Пуљевић Димитрије, стр. 405.

Р

Радовановић, гледај, Хаџи-Атанасије, стр. 751.
Рајиновац манастир како је постао, стр. 51.
Рамосић, Арнаутин, стр. 753 — 755.
Рашковић Коста, кнез, 419.
Резиденција у Костоцу, стр. 555.
Ресничанин Мијаило учио Јев, ема Обреновића, стр. 460.
Ровински Павле о Гагићу, стр. 90.
Родофиникин о Кнезу Сими, стр. 329. — о Миленку Стојковићу, страна 694.

С

Савић Јован — Иван Луговић, стр. 216.
Савић Јевта гледај Чотрић, стр. 830.
Савић гледај Хаџи-Милутин, стр. 765.
Серчесма Али-Ага, стр. 476.
Симеоновић гледај Чолак-Анта, стр. 829.
Сиреньар Петар, отац Вељков, стр. 739.

Спасенија, кћи војводе Ђукића, стр. 156.
Стевановић гледај Хаџи-Мелентије, стр. 762.
Стјекић презиме Аврама Петронијевића, стр. 541.
Стојковић, Чардаклија, и Слепи Ђура, стр. 359.
Столожано, румунски министар, доставио запис, стр. 468.

Т

Таковски срез, стр. 145.
Талаш Турчин, стр. 653.
Тевтер живих, умрлих, и венчаних да воде попови, стр. 763.
Тешић Рака из Мионице, стр. 361.
Томашић Никола гледај Томазео, стр. 717.
Топчидер-резиденција, стр. 555.
Топал-Милија преживео Чегар, стр. 651.
Тривуновић Миљцо, стр. 371.
Тршка црква, у Хомољу, стр. 695.

Ћ

Ћирило, београдски митрополит, стр. 419.
Ћор-Зука, ортак Миланов, стр. 463.
Ћурт-оглића (а не Ћуртоглаћа) убио Јован Белов, и узео му мач, стр. 34.

Ф

Фатима — Милана, стр. 105.
Филиповића Стеве пензија, стр. 487.
Френчевићи бези, стр. 105.

Х

Хаџи-Јовановић Христифор, стр. 364.
Хера Милутин, стр. 530.
Хиландар манастир српска је земља, стр. 727.
Хоџа-Ћан, посланик портин, стр. 644.
Христић Филип, стр. 96.
Христифор — Риста — син Војводе Милана, стр. 468 — 469.
Хусејин-Паша обесио владику нишког, стр. 444.

Ц

Цаклен Гаврило, друг Тодора Бојиновића, стр. 42.
Цинцарин Поп-Ђорђе, нишки мученик, стр. 443.
Цукато Гроф у бој на Праову 1810, стр. 825.

Ч

Чарапића Буна, стр. 818 — 820.
Чардаклија и Слепи Бура, стр. 359.
Чатал-Оглу, бостанџибаша, стр. 191.
Черни Александар Петровић, стр. 229.
Чојковић Чуро, стр. 365.
Чокорило јеромонах, стр. 497.
Чолић Меја, Турчин, стр. 377.

Џ

Џавери, старо презиме Николића, стр. 435.

Ш

Шарени Конак, стр. 482.
Ше-Ага Муратовић, стр. 419.
Шиник-Оглија Мустај-Паша, стр. 403.
Шишко Јанко, стр. 157.
Штрбић Миљко преживео Чегар, стр. 651.
Шувак Ђенадије, калуђер у манастиру Трнави, стр. 5.
„ „ потурчио се, стр. 6.
„ „ умро, стр. 6.
Шушњар Живко и Јокса, стр. 355.

ДОДАЦИ И ИСПРАВКЕ

Док је *Поменик* штампан сазнало се је по нешто што се пре није знало. То се сад овде додаје.

А и неке су се грешке провукле у штампању, па се и оне сада овде исправљају.

Тако:

На страни 50, врсти 6-ој оздо стоји: није имао мушке деце, а треба да буде: није одржао мушке деце итд.

На страни 60 ваља додати ово:

Возаровић Глиша родио се је у Лежимиру 1 септембра 1790.

Године 1847 јануара 6 Возаровић је купио за 8 дуката на Врачару њиву где је мислио да је Св. Сава спаљен, и ту је подигао дрвени крст са записом „*Богу и људма, на Врчару, Глигорије Возаровић*“.

5 марта 1847 Возаровић је све своје имање завештао својој жени Сари.

Године 1853 новембра 13 Сара, остављајући све своје имање својој сестри Кати Захаријадесовици, вели:

„Земљу пак од два дана орања у Београду, на шанцу, на којој се крст подигнут налази, остављам по препоруци мужа мога цркви палилулској, да иста црква ову земљу никад и никоме продати или ма под којим видом отуђити не може, већ само приход да бере, и од овога прихода годишње по неку част на страну оставља како би се временом својим нови крст подићи могао онаки исти какав се и сада на земљи тој налази“.

На страни 68 к Вукашиновићу Проти ваља додати овај гробни запис:

„*Овде почива прото Милоје Вукашиновић, рођен у Скопљу. Срб ретки и славни. Богу и народу верно послужи; чару нек за-*

дина јемцем био за сриство, сужњевавши за исто у бостанџибаше. Дома дошав отуда, мирно је поживео, пак се представио лицем у суботу Св. Теодора 1831. Вечна му памет сад и свакад буди од сваког Србина".

К страни 88. *Гагић Јеремија* родио се у Гружи, у селу Претокама, где је имао рођенога брата Јована који је оставио после себе више потомака.

На страни 96, у врсти 3-ћој оздо, стоји 2000 мецидија, а треба: 1000 мецидија.

К страни 179. *Катарина Ивановићева* умрла је 13 септембра 1882.

К страни 209. *Мијаило Јовановић* умро је у Јагодини 8 новембра 1849.

На страни 242, врсти 7-ој озго стоји особити, а треба особит.

На страни 257 стоји да је Стеван Книћанин рођен *15*, а треба *25* фебруара.

К страни 264. *Вуле Илић Коларац*, живећи у Букурешту, држао је под аренду неко село у околини. Кад би полазио с породицом у то село, он би све што је имао, по ондашњем обичају, предавао на оставу тадашњем утврђеном манастиру (данашњој цркви) Кнеза Рада (Radu voda), који је под собом имао дубоке и тврде подруме.

Једном, кад се Вуле врати из села у Букурешт, сретну га калуђери и јаве му да су манастирски подруми обијени и да је из њих све однесено. Тако је Вуле у један мах од богата човека постао сиромашак. На скоро после тога и умро је.

Он је сахрањен код цркве Кнеза Рада, с десне стране, повише олтара. На гробу му је била плоча, сва исписана, и пре десетину година могло се прочитати што је било записано, а сада се је све истрло да се ни једна реч не може прочитати. Само се по угловима и ивицама плоче нека слова познају.

Ово ми је јавио неки непознат ми Србин из Букурешта.

К страни 334. *Матић Димитрије* уредио је за српску младеж *Машатову француску граматику*, у Београду 1854.

На страни 729, врсти првој оздо, стоји: везо је Аганлији ћурак а треба: везао је итд.

Читаоци се умољавају да ове исправке и допуне најпре виде, и да их имају на уму при читању.

DM 65 -

731457

University of British Columbia Library

DUE DATE

LIBRARY
USE
ONLY

FORM 310

This book is for use in
Library Building ONLY